ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1950

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1951

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελὶς

1. Εὐεργέται . . . . δ´
2. Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1948 - 1950 . . . ε´
3. Ἐπίτιμος πρόεδρος . . . . στ´
4. Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι . . . . στ´
5. Ἐπίτιμοι σύμβουλοι . . . . στ´
6. Ἐπίτιμοι ἑταῖροι . . . . ζ - η´
7. Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι . . . . ϑ´
8. Τακτικοὶ ἑταῖροι . . . . ια´ - ιδ´
9. Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1950 . . . . 1 - 39
10. Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπὸ Ἰω. Τραυλοῦ 41 - 63
11. Ἀνασκαφαὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ Ἰω. Θρεψιάδη . . . 64 - 121
12. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ Ἰω. Τραυλοῦ . . . . 122 - 137
13. Νεώτεραι σκαφικαὶ ἔρευναι ἐν τῇ Μονῇ Καισαριανῆς ὑπὸ Ἐμμ. Χατζηδάκη . . . . 138 - 144
14. Ἀνασκαφαὶ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ Ὑμηττοῦ ὑπὸ Νικολάου Χ. Κοτζιᾶ . . . . 144 - 172
15. Ἀνασκαφαὶ ἐν Βραυρῶνι ὑπὸ Ἰω. Παπαδημητρίου . . . . . 173 - 187
16. Ἐκ τῆς προϊστορικῆς Βραυρῶνος ὑπὸ Δημ. Θεοχάρη . . . . 188 - 193
17. Ἀνασκαφαὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Ἐπιδαύρου ὑπὸ Ἰω. Παπαδημητρίου . . . . . 194 - 202
18. Ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκήναις ὑπὸ Ἰ. Παπαδημητρίου - Φ. Πέτσα . 203 - 233
19. Ἐρευνητικὴ περιοδεία εἰς Κυνουρίαν ὑπὸ Κ. Ρωμαίου . . . 234 - 241
20. Μέγαρον Βαθυπέτρου ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου . . . . . 242 - 257
21. Ἀνασκαφὴ ἐν Πάρῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος . . . 258 - 263
22. Ἀνασκαφὴ ἐν Τήνῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος . . . . 264 - 268
23. Ἀνασκαφὴ ἐν Νάξῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος . . . . 269 - 280
24. Ἀνασκαφὴ ἀρχαίας νεκροπόλεως ἐν Κοζάνῃ ὑπὸ Βασ. Γ. Καλλιπολίτου . . . . 281 - 292
25. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀβδήροις ὑπὸ Δημ. Λαζαρίδου . . . . . . 293 - 302
26. Τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Χαρ. Ἰ. Μακαρόνα . . 303 - 321
27. Συνέλευσις τῶν ἑταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1950 322
28. Ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1950 . . 323 - 330
29. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1950 . . . . . 331 - 334
30. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1950 335 - 339
31. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1950 . . . . . . 340 - 343
32. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας . . . . 345 - 349

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩι ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ 'ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
A. E. H. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1948 - 1950

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ (ἀπὸ 30/11/50)
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ († 8/3/50)
ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ (ἀπὸ 30/11/50)
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ

Η Α.Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard. – 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

῾Η Α. Μ. ὁ **Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος ᾿Αδόλφος.**
† **Edward Capps.**
Robert Demangel. – Faculté des Lettres, Montpellier. France.
Waldemar Deonna. – 3 pl. de Champel, Genève, Suisse.
Charles Dugas. – 72 rue Pasteur, Lyon VII, France.
Sam Eitrem. – Gimle Terrasse 3, Oslo, Norvège.
Georg Karo. – Pomona College, Pomona, California.
Sir Frederic Kenyon. – Kirkstead, Goldstone, Surrey, England.
Pierre de La Coste – Messelière. – École des Hautes Études, Sorbonne. Paris.
A. Merlin. – 5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine.
Gabriel Millet. – 6, Av. Paul Appell, Paris XIVe, France.
Biagio Pace. – Via Aterno 9, Roma, Italia.
Roberto Paribeni. – Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.
† **Axel W. Persson.**
† **Frederik Poulsen.**
Gaetano De Sanctis. – Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.
René Vallois. – 43, rue Ausone, Bordeaux (Gironde), France.
Otto Walter. – Österr. Arch. Inst. Wien, I, Universität, Österreich.
† **Adolph Wilhelm.**

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Carlo Anti. — R. Università, Padova, Italia.

Sir John Davidson Beazley. — 100 Holywell, Oxford, England.

Helmuth Berve. — 60 Herzogstr., München 23, Deutschland.

Robert de Billy — 56, rue de Boulainvilliers France.

Friedrich Wilhelm Frhr von Bissing. — Oberaudorf am Inn (Bayern), Deutschland.

Carl William Blegen. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio' U.S.A.— Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.

Eberhard Bruck. — Niedenau 49 II, Frankfurt a. M. Deutschland.

Ernst Buschor. — Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.

Veselin Čaikanović. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter. — Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.

Fernand Chapouthier. — École Normale Sup[re], 45, rue d' Ulm, Paris. V[e], France.

H. Lamar Crosby. — Philadelphia, U.S.A.

Ludwig Curtius. — Via Flaminia 318, Roma 25, Italia.

R. M. Dawkins — Plas Dulas, Llandulas, N. Wales.

Léopold Dor. — 39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.

George W. Elderkin. — II Haslet Ave. Princeton N. J., U. S. A.

Sir John Forsdyke. — 13 Sandringham Road, London, N. W. 11, England.

Stanislaw J. de Gąsiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

† **Ὁ Παναγ. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος.**

Henri Grégoire. — 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.

Edouard Herriot. — Chambre des députés, Paris, France.

Bert Hodge Hill.—ὁδὸς Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.
Hâmit Zübeyr Koşay. — T. C. Kültür Bakanliği, Ankara, Turquie.
† **Paul Koschaker.**
Scarlat Lambrino.— Università di Coimbra, Portogallo.
Philippe Ernest Legrand.—Château de Culan (Cher).
Louis E. Lord.— Bureau of University Travel, 11 Boyd St., Newton, Mass., U.S.A.
Benjamin Dean Meritt.—Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.
Ernst Meyer.— Universität, Zürich, Schweiz.
Kazimierz Michalowski.— Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.
Mrs William Moore.—4 East 54th St., New York City, U.S.A.
Kurt Müller.— Dahlmannstr. 10 I, Göttingen, Deutschland.
Sir John L. Myres.—13 Canterbury Road, Oxford, England.
Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.
Alfred Philippson. — Dezenbergstrasse 53, Bonn, Deutschland.
David Moore Robinson. — University, Mississippi, U.S.A.
John D. Rockefeller Jr.— Rockefeller Center, New York City, N.Y., U.S.A.
Otto Rubensohn.— Dufourstrasse 42. Dufourhaus Basel, Schweiz.
Henri - Arnold Seyrig.—Institut français Beyrouth (Syrie).
Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος Σπυρίδων.
Gorham Phillips Stevens. — Ὁδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθῆναι.
Hidenaka Tanaka.—Imperial University, Kyoto, Japan.
† **Percy Nevill Ure.**
Lincoln Mac Veagh.— American Embassy, Lisbon, Portugal.
Alan John Bayard Wace.— University of Alexandria, Egypt.
Carl Weickert.—Deutsches Archäologisches Institut, W. 30., Maienstrasse 1, Berlin, Deutschland.
Arthur Maurice Woodward.— 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex.
Walther Wrede.
Gerard Mackworth-Young.— Burleigh Court, Stroud, Glos., England.

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry.—Faculté des Lettres, Strasbourg, France.
Richard David Barnett.— British Museum London, W. C. 1.
Oscar Broneer.— University of Chicago, Chicago, Illinois U.S.A.
Henri Ducoux.— 37 avenue de Versailles, Paris, France.
Thomas J. Dunbabin.— All Souls'College, Oxford, England.
Karl Kübler.— Tübingen, Deutschland.
Paul Lemerle.— École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.
Ibraim Noshy.— Egyptian University of Cairo, Egypt.
Iwan Velkoff.— Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ
(1950)

Σημ.—Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. * Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος
2. * Ἀθανασάκης Ἰωάννης
3. * Αἰγινήτης Βασίλειος
4. Ἀλεξίου Στυλιανὸς
5. Ἀλεξόπουλος Θεοφάνης
6. Ἀλεξόπουλος Νικόλαος
7. * Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλκας
8. * Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης
9. * Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος
10. Ἀντωνιάδης Ἰωάννης
11. * Ἀποστολάκη Ἄννα
12. * Ἀποστολίδης Χρῆστος
13. Ἀποστολόπουλος Ἰωάννης
14. * Βαλάσης Θωμᾶς
15. Βάλληνδας Πέτρος Γ.
16. Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.
17. Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος
18. Βελουδίου Μαρία
19. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
20. Βερδελῆς Νικόλαος
21. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος
22. * Βιζουκίδης Περικλῆς
23. Βογιατζῆς Νέστωρ
24. * Βορέας Θεόφιλος
25. * Γαλανὸς Σπυρίδων
26. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος
27. * Γεωργόπουλος Μελέτιος
28. * Γιαννακόπουλος Γ. Π.
29. Γιαννόπουλος Δημήτριος
30. Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία
31. Δάκαρης Σωτήριος
32. * Δέγλερης Ἀλέξανδρος
33. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας
34. Δημητρακάκης Δ. Κωνστ.
35. * Δημητριάδης Χρῖστος
36. Δημητριάδου Ἶσις
37. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας
38. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
39. Διαμαντόπουλος Ἡρακλῆς
40. Διαμαντοπούλου Ἁγνή
41. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
42. * Δόσιος Κωνσταντῖνος
43. * Δουκάκη Εὐανθία
44. Δραβύλλας Γεώργιος Θ.
45. * Δραγάτσης Ἀθανάσιος Ἰακ.
46. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
47. * Ἐμπεδοκλῆς Γρηγόριος
48. * Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος
49. * Ἔξαρχος Νικόλαος
50. * Εὐαγγελίδης Δημήτριος
51. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος
52. Ζυγαδινὸς Νικόλαος Ε.
53. * Ζωγράφος Κωνσταντῖνος
54. Θανασουλόπουλος Ἰωάννης
55. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
56. * Θεοδωράκης Γεώργιος Α.
57. Θεοφανείδης Βασίλειος
58. Θεοχάρης Δημήτριος
59. Θρεψιάδης Ἰωάννης
60. * Ἰγγλέσης Σωτήριος

61. * Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
62. Ἰωαννίδου-Μπαρμπαρρήγου Μ.
63. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
64. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
65. Καλλιπολίτης Βασίλειος
66. Καλκάνης Μιχαὴλ Ἰ.
67. Καλλιγᾶς Μαρῖνος
68. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
69. * Καντᾶς Ἠλίας
70. * Καντιάνης Νικόλαος
71. * Καπερώνης Νικόλαος
72. * Καπρουλᾶς Γεώργιος
73. Καραβίας Ἱπποκράτης
74. Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
75. * Καρανδρέας Ἀπόστολος
76. Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς
77. * Καροῦζος Χρῖστος
78. * Καρούζου Σέμνη Παπασπυρίδου
79. * Καστόρχης Δημήτριος
80. * Κάτσανος Νικόλαος
81. * Καψάλης Ἰωάννης
82. Kent John
83. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
84. Κόλλας Περικλῆς
85. Κόλλιας Γεώργιος
86. Κοντολέων Γεώργιος
87. Κοντολέων Νικόλαος
88. Κοντῆς Ἰωάννης
89. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
90. Κορρὲς Στυλιανὸς
91. Κοσμόπουλλος Δημήτριος
92. * Κοτζιᾶς Νικόλαος
93. * Κουγέας Σωκράτης
94. Κούζης Ἀριστοτέλης
95. * Κουκουλὲς Φαίδων
96. Κουρμούλης Γεώργιος
97. * Κρανιώτης Ἰωάννης
98. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
99. * Κριεζῆς Ἀνδρέας
100. * Κριεζῆς Ἐμμανουὴλ
101. * Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
102. * Κριμπᾶς Βασίλειος
103. Κριμπᾶς Ἠλίας
104. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
105. * Κυριαζῆς Σπυρίδων
106. * Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
107. Κωνσταντίνου Ἰωάννα
108. * Κωττάκης Λεωνίδας
109. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
110. Λάππας Γεώργιος
111. Λεβεντέρης Νικόλαος
112. * Λιβιεράτος Σπυρίδων
113. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
114. * Μαγιάσης Σωτήριος
115. Μακαρόνας Χαράλαμπος
116. * Μακρόπουλος Ἰωάννης
117. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
118. Μαντζούφας Γεώργιος
119. * Μαντούδης Μιχαὴλ
120. * Μαριδάκης Γεώργιος
121. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
122. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
123. * Μαρκόπουλος Βασίλειος
124. Μαυρομμάτης Κ. Γ.
125. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
126. Μέγας Γεώργιος
127. Μελᾶς Κωνσταντῖνος
128. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
129. * Μητσόπουλος Χρῖστος
130. * Μιράσγετζης Δημοσθένης
131. Μιτσὸς Μάρκελλος
132. * Μιχαηλίδης Μιχαὴλ
133. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
134. * Μπαλῆς Γεώργιος
135. * Μπενάκης Ἀντώνιος
136. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
137. * Νεγρεπόντης Μιλτιάδης
138. * Νικολαΐδης Λουδοβῖκος

139. * Νομικὸς Μᾶρκος
140. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
141. Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ.
142. * Οἰκονόμος Γεώργιος Π.
143. * Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
144. Πάλλας Δημήτριος
145. Παμπούκας Ἀπόστολος
146. Πανοῦτσος Γεώργιος
147. Πανταζόπουλος Ν. Γ.
148. * Παντελίδης Ἐμμανουὴλ
149. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος
150. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης
151. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
152. * Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος
153. * Παπαθανασίου Πάνος
154. * Παπαϊωάννου Γεώργιος
155. * Παπαϊωάννου Ἰωάννης
156. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
157. * Παπαϊωάννου Πάνος
158. Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
159. * Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος
160. * Παπαντωνόπουλος Νικόλαος
161. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας
162. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
163. * Παπαστράτος Ἰωάννης
164. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
165. * Παπαφλέσσας Ἰωάννης
166. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
167. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
168. * Πελεκίδης Εὐστράτιος
169. * Πέππας Ἀριστοτέλης
170. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
171. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
172. * Πετρόπουλος Γεώργιος
173. Πέτσας Φώτιος
174. * Πίστης Νικόλαος
175. Πλάτων Νικόλαος
176. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
177. Πολίτης Λῖνος Ν.
178. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
179. * Πορτοκάλης Ἀλέξανδρος
180. * Πουλίτσας Παναγιώτης
181. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
182. * Πουρῆς Μιλτιάδης
183. * Πρινάρης Κίμων
184. * Ράλλης Γεώργιος Δ.
185. Ράλλης Γεώργιος Μιλτ.
186. * Ρινόπουλος Μιχαὴλ
187. * Ροζάκης Σταμάτιος
188. Ρουμπάνης Γεώργιος
189. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
190. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
191. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
192. * Σακελλαρίου Γεώργιος
193. Σάρρου Αἰμιλία
194. * Σεργόπουλος Ἰωάννης
195. * Σκάσσης Ἑρρῖκος
196. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος
197. * Σκοτίδας Εὐάγγελος
198. Σκούταρης Θεοδ. Ἀλέξ.
199. * Σούλης Γεώργιος
200. Σπυριδάκις Γεώργιος
201. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
202. Σταθάκης Καλλέργης Ν. Γ.
203. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
204. * Σταθᾶτος Ἀντώνιος
205. * Σταμελλᾶτος Γεώργιος
206. * Στάμος Ἰωάννης
207. * Σταμούλης Μιλτιάδης
208. Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
209. Σταυρόπουλλος Φοῖβος
210. * Στεργιόπουλος Δημήτριος
211. Στίκας Εὐστάθιος
212. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
213. * Σφήκας Δημήτριος
214. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.
215. Σωτηρίου Μαρία
216. * Τεγόπουλος Στυλιανὸς

217. * Τεγοπούλου Ἠλιοῦ Ἀλεξάνδρα
218. Τζαννετάκης Χαρίλαος
219. Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
220. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
221. * Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος
222. Τσακαλῶτος Πολύβιος
223. * Τσιπούρας Δημήτριος
224. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος
225. Φιλιππάκη Βαρβάρα
226. * Φουντούλης Δημήτριος
227. * Χαβιαρᾶς Νικήτας
228. * Χαρίτος Ἰωάννης
229. Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ
230. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
231. * Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
232. * Χόνδρος Δημήτριος
233. * Χριστίδης Δημήτριος
234. * Χριστόπουλος Μιχαὴλ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗι ΓΕΝΙΚΗι ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗι 13Η ΜΑΪΟΥ 1951

Κύριοι Ἑταῖροι,

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος 1950 ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀναμιμνῃσκόμεθα μετ' εὐλαβοῦς συγκινήσεως τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐκλιπόντων προσφιλῶν ἡμῶν ἐπιτίμων τε καὶ τακτικῶν ἑταίρων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστημονικὴ ἢ ἄλλη συνεργασία ὑπῆρξε γόνιμος παράγων τῆς προαγωγῆς τῆς ἀρχαιολογίας εἴτε ἐν τῷ διεθνεῖ εἴτε ἐν τῷ ἐθνικῷ πεδίῳ.

1. Ὁ Ἐδουάρδος Capps ἄλλοτε Καθηγητὴς τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Princeton τῶν Ἡ. Π. τῆς Ἀμερικῆς, Διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ ἐπὶ μακρὸν Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ

αὐτῆς συμβουλίου ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καταλιπὼν παρὰ τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ σημαντικὸν ἔργον ὀργανωτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδιαιτέρως ηὐνοήθη ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικὴ Σχολὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ἀποστολή. Εἰς τὴν ἔκτακτον ταύτην ὀργανωτικὴν ἱκανότητα τοῦ Capps καὶ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ δεξιότητα πρὸς ἐξεύρεσιν χρημάτων, ἡ ὁποία προσεπόρισεν εἰς αὐτὸν καὶ τὸ μόνιμον προσωνύμιον τοῦ goldfinder, ὀφείλομεν, ἐκτὸς τῆς διευρύνσεως τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς, τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, τὸ ὁποῖον κατέστησε τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰωάννου Γενναδίου πραγματικότητα κοσμήσασαν τὰς Ἀθήνας καὶ διευκολύνουσαν πολυμερῶς τὰς σχετικὰς μελέτας περὶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Εἰς τὸ δαιμόνιον τοῦ Capps ὀφείλομεν ὡσαύτως τὴν παγκοσμίου ἐπιστημονικῆς σημασίας πραγμάτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἡ εὔστοχος διεξαγωγὴ καὶ δημοσίευσις οὐχὶ μόνον τὴν ἐπιστήμην ἐξόχως ἐπλούτισεν, ἀλλὰ καὶ ἀπέβη ἀρχαιολογικὸν διδασκαλεῖον. Ἄνευ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἐδουάρδου Capps εἶναι ζήτημα ἂν θὰ εἶχε κατορθωθῆ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἔργον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἔργον, ἀναφερόμενον εἰς ζωτικώτατον ζήτημα τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀθρόων προσφύγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, προκαλεῖ τὴν ἀμέριστον τῆς χώρας ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Capps, ὅστις ὡς προϊστάμενος τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων συνετέλεσεν ἐξόχως, ὅπως ἡ Ἀμερικανικὴ γενναιοδωρία ἀποβῇ ὄντως εὐεργετικὴ κατὰ τὰς δυσχερεστάτας ἐκείνας ἡμέρας τοῦ ἔθνους.

Αἱ ἁδραὶ αὗται γραμμαὶ εἶναι ἱκαναί, ὅπως χαρακτηρίσωσι τὴν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ Ἐδουάρδου Capps, κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπου καὶ φιλέλληνος, ἑδραιώσαντος τὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ἐπὶ τοῦ συνειδητοῦ ἑλληνισμοῦ.

2. Ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Frederik Poulsen, Καθηγητὴς καὶ διευθυντὴς τῆς ἐν Κοπενάγῃ Γλυπτοθήκης Ny Carlsberg,

ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ὑπερβορείων ἐπιστημόνων προαγαγὼν σπουδαίως διὰ τῶν μελετῶν αὐτοῦ ἰδίᾳ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς πλαστικῆς, μάλιστα δὲ τὰς περὶ τὴν εἰκονικὴν ἀνδριαντοποιΐαν τῶν Ἑλλήνων ἐρεύνας διὰ τῆς προσκομίσεως τέως λανθανόντων ἐν ἰδιωτικαῖς συλλογαῖς μνημείων τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ ἀξίως μελετηθέντων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως συνεδέθη μετὰ τῆς ἡμετέρας χώρας ὁ Poulsen ἀναλαβὼν μετ' ἄλλων Δανῶν ἐπιστημόνων καὶ ἀρχιτεκτόνων ὡς καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Ῥωμαίου τὴν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν τῆς ἐν Αἰτωλίᾳ Καλυδῶνος, τῆς ὁποίας τὰ ἀξιόλογα εὑρήματα κατέστησαν προσιτὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην διὰ τῆς ταχείας δημοσιεύσεως. Οὕτως ὁ Poulsen προσετέθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν Δανῶν ἐπιστημόνων, Kinch, Blinkenberg κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι ἐξηρεύνησαν τοὺς Ἑλληνικοὺς τόπους καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μνημεῖα.

3. Ὁ Ἀδόλφος Wilhelm, ὁ ἀρχηγέτης τῶν ἐπιγραφικῶν σπουδῶν, ἀπεβίωσεν ὑπερογδοηκοντούτης ἐν Βιέννῃ, καταλιπὼν σημαντικώτατον ἔργον συμπληρώσεως καὶ ἑρμηνείας ἀναριθμήτων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, δι' ὧν διεφωτίσθησαν πλεῖστα σημεῖα τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀδόλφου Wilhelm δὲν ἐστέρησε μόνον τὴν διεθνῆ ἐπιστήμην ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξαιρέτου φίλου ἀφωσιωμένου εἰς πάσας τὰς φάσεις τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ μετὰ εἰλικρινοῦς συμπαθείας πάντοτε ἀποβλέψαντος καὶ πρὸς τὰς ἐνδόξους ἡμέρας καὶ πρὸς τὰς ἀτυχεῖς. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐσφυρηλάτησεν ὁ Wilhelm διὰ τῆς συνεχοῦς αὐτοῦ ἐπαφῆς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν κατὰ τὴν μακρὰν ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν διαμονήν του, καθ' ἣν ἐκτὸς τῆς ἐξόχου αὐτοῦ ἐπιστημονικῆς ἀσχολίας καὶ παραγωγῆς εὗρε τὸν χρόνον, ὅπως ἐκμάθῃ ἀρτίως τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἀψόγως ἔγραφε μετὰ πλήρους γλωσσικοῦ αἰσθήματος. Ἡ προσοικείωσις αὐτη τοῦ

καθαροῦ νέου Ἑλληνικοῦ λόγου κατέστησε παρὰ τῷ Wilhelm ζῶντα τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν λόγον, μάλιστα δὲ τὰς ἐπιγραφικὰς ἰδιορρυθμίας, ὥστε τὸ γλωσσικόν του δαιμόνιον νὰ ἀποκαθιστᾷ τὰ κενὰ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων μετὰ θαυμαστῆς ἐπιτυχίας.

Ἡ λαμπρὰ ἀνασκαφικὴ καὶ ἐπιγραφικὴ ἀσχολία τοῦ Wilhelm, ὅτε ἦτο ἐν Ἀθήναις ὑποδιευθυντὴς καὶ ἔπειτα διευθυντὴς τῆς Αὐστριακῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὴν καθηγεσίαν τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης καὶ εἰς τὴν ἕδραν τοῦ τακτικοῦ μέλους τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Αὐστρίας. Παρὰ τοὺς ὀγκώδεις τόμους τῶν Συμβολῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπιγραφικὴν καὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς δραματικὰς παραστάσεις ἢ διδασκαλίας καὶ παρὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς περιηγήσεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ παρὰ τὰς ἐπιγραφικὰς ἐρεύνας τὰς ἐγκατεσπαρμένας εἰς τὰ ἀρχαιολογικὰ περιοδικὰ ὁ Wilhelm συχνοτάτας δημοσιεύει πραγματείας εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Αὐστριακῆς Ἀκαδημίας χωρὶς νὰ λησμονῇ καὶ τὰ ἐξωακαδημαϊκὰ περιοδικά, μεταξὺ τῶν ὁποίων τιμᾶται καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς. Τελευταία δὲ αὐτοῦ μακρὰ πραγματεία περὶ τῶν Ἑλληνικῶν νομικῶν ἐπιγραφῶν, τῆς ὁποίας δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἴδῃ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, ἐκτυποῦνται ἐν ταῖς Πραγματείαις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τοιούτου εὐκλεοῦς ἐπιστήμονος τὸν βίον ἀνέκοψεν ὁ θάνατος, εἰς τὸν ὁποῖον πάντοτε οἱ ἄνθρωποι ὀφείλονται, ἀλλὰ οὐδεὶς χρόνος δύναται νὰ ἀφανίσῃ τὰ σοφὰ τοῦ ἀνδρὸς διδάγματα, τὰ ὁποῖα θὰ παραμείνωσιν ἑδραῖα τῆς ἐπιστήμης κτήματα.

4. Ὁ Percy Nevill Ure, Καθηγητὴς τοῦ ἐν Reading τῆς Ἀγγλίας Πανεπιστημίου, εἶναι συνδεδεμένος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν διὰ τῶν εὐτυχῶν ἐν Μυκαλησσῷ τῆς Βοιωτίας, τῇ σημερινῇ Ῥιτσώνᾳ, ἀνασκαφῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι καὶ εἰς πολλαπλᾶς εἰδικὰς πραγματείας ἀγγλιστί. Σημαντικὴ ὑπῆρξε τοῦ Ure ἡ αὐτοτελὴς

ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τῆς «Γενέσεως τῆς τυραννίδος» ὡς καὶ πλείονα τμήματα ἐν τῇ μεγάλῃ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ τοῦ Cambridge. Ἡ ἀγάπη τοῦ Ure πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἔφερεν αὐτὸν καὶ πρὸς μελέτην ζητημάτων τῆς συγχρόνου ἡμῶν ἱστορίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξεδήλωσεν ὁ Percy Ure ὅλον αὐτοῦ τὸ φιλελληνικὸν πνεῦμα καὶ ἔδειξεν ὅτι ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἐνέκλειεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὁ ἀείμνηστος φίλος.

5. Βραδέως ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ διαπρεποῦς ἐρευνητοῦ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης Πατρὸς Γουλιέλμου de Jerphanion, τοῦ ὁποίου αἱ μελέται περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Καππαδοκίας ὡς καὶ περὶ ἄλλων θεμάτων τῆς Βυζαντινῆς τέχνης προσεπόρισαν εἰς αὐτὸν διεθνῆ φήμην.

6. Τῷ 1949 ἐξέλιπον δύο ἐπιφανεῖς ἀρχαιολογοῦντες Γερμανοὶ ἀρχιτέκτονες συνδεθέντες πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ διὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐργασιῶν αὐτῶν, ὁ Hubert Knackfuss καὶ ὁ Ernst Fiechter, ὁ μὲν πρῶτος Καθηγητὴς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πολυτεχνείου, ὁ δὲ δεύτερος τοῦ ἐν Στουτγάρδῃ.

Ὁ Knackfuss μετὰ τὴν ἐν Μιλήτῳ σημαντικὴν αὐτοῦ ἀνασκαφικὴν συνεργασίαν, τῆς ὁποίας καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ ἀξιόλογος περὶ τοῦ βουλευτηρίου τῆς Μιλήτου μονογραφία, ἐγένετο δεύτερος διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ ἐκτὸς ἄλλων ἔργων εἰσηγήθη καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἀναστήλωσιν κιόνων τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐζωογονήθη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐντύπωσις τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἱστορικοῦ μνημείου, ἐπεκυρώθη δὲ ἅπαξ ἔτι ἡ γνώμη ὅτι αἱ ἀναστηλώσεις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ὅπου αὗται εἶναι δυναταί, ὀφείλουν νὰ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν ἀνασκαφῶν.

7. Ὁ Ἐρνέστος Fiechter ὑπῆρξε νέος ἀκόμη συνεργάτης τοῦ πολλοῦ Ἀδόλφου Furtwängler ἐν Ἑλλάδι, μετὰ δὲ τὸν πρόωρον ἐκείνου θάνατον ἐξετέλεσε μετὰ τοῦ ἡμετέρου Ἀνδρέου

Σκιᾶ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ παρὰ τὴν Σπάρτην Ἀμυκλαίου κατὰ τὴν ὁποίαν εὑρέθησαν ἐνδιαφέροντα λείψανα τοῦ θρόνου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔργου τοῦ ἐκ τῆς Μικρασιατικῆς Μαγνησίας ὀνομαστοῦ τεχνίτου Βαθυκλέους. Ἐκ τῆς ἐν Αἰγίνῃ μετὰ τοῦ Furtwängler συνεργασίας προῆλθεν ἡ ἐμβριθὴς τοῦ Fiechter μελέτη περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας.

Τὴν περὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀσχολίαν συνεπλήρωσεν ὁ Fiechter βραδύτερον διὰ διεξοδικῶν πραγματειῶν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διονυσιακοῦ θεάτρου ὡς καὶ περὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν θεατρικῶν οἰκοδομημάτων.

8. Ὁ Camillo Praschniker Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης, μέλος τῆς Αὐστριακῆς Ἀκαδημίας καὶ διευθυντὴς τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, συνεδέθη ἰδιαιτέρως μετὰ τῆς χώρας ἡμῶν ὡς διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Αὐστριακῆς Σχολῆς, ὅτε καὶ ἐξετέλεσε μετὰ τοῦ Ὄθωνος Walter τὰς ἀξιολόγους ἀνασκαφὰς τῆς Ἤλιδος, ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενος μετέσχε καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐφέσου.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων τοῦ Praschniker ἰδίαν καὶ ἐξαίρετον ἀξίαν ἔχει ἡ διεξοδικὴ ἔρευνα τῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὁποία ἔταξεν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν μελετητῶν τῆς Ἑλληνικῆς πλαστικῆς καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν μετοπῶν ὡς παραστάσεων τῆς Ἰλίου πέρσιος καὶ τῆς Γιγαντομαχίας, εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συνθέσεως αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν προβλημάτων περὶ τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀλκαμένους τὸ ἄγαλμα τῆς Πρόκνης καὶ τοῦ Ἴτυος ἀνέκτησεν ὁ Praschniker καὶ τὴν μελέτην τοῦ Ἑρμοῦ Προπυλαίου συνεπλήρωσεν εὐστόχως διὰ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ἀνευρεθέντος τότε νέου ἀντιγράφου τοῦ περιφήμου ἔργου τοῦ Ἀλκαμένους. Σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου παρέσχεν ὁ Praschniker καὶ ὁ Schober διὰ τῆς ἐκτενοῦς δημοσιεύσεως τῆς ἐξερευνητικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς εἰς

Μουζακιὰ καὶ Μαλακάστραν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ὅτε ὑπηρέτει ὁ Praschniker ἐν τῷ Αὐστριακῷ στρατῷ τῆς Ἀλβανίας καὶ ὑπὸ τὰς εὐνοϊκὰς ταύτας συνθήκας ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἄλλως δυσπροσίτους τόπους καὶ νὰ συγκομίσῃ πλουσίαν ἐπιστημονικὴν λείαν.

Ἐξαιρέτως αἰσθητὴ ὑπῆρξε τοῦ Praschniker ἡ παρουσία ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ Αὐστριακοῦ Ἰνστιτούτου, διότι παρὰ τὰς κρατούσας οἰκονομικὰς δυσχερείας κατώρθωσεν οὗτος οὐχὶ μόνον νὰ διατηρήσῃ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀλλὰ καὶ νὰ διευρύνῃ ταύτην ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἐπιστημονικῆς φήμης τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Τὴν λαμπρὰν ταύτην σταδιοδρομίαν κατώρθωσε νὰ συντελέσῃ ὁ Praschniker οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ἀρτίας αὐτοῦ ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀνωτέρας αὐτοῦ ἠθικῆς καὶ ἐμπνευσμένης προσωπικότητος συνδεδεμένης μετ' ἀνταξίας ἐξόχου ἐπιστήμονος μετριοφροσύνης καὶ ἀληθοῦς ἀνθρωπισμοῦ.

Αἱ ἀρεταὶ αὗται τοῦ ἀνδρὸς ἔφερον αὐτὸν καὶ πρὸς εἰλικρινῆ φιλίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τοῦτο πενθοῦμεν οὐχὶ μόνον τὸν ἀρχαιολόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν φίλον.

9. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἑταίρων ἐξέλιπε προώρως, ὑποκύψας εἰς ἀπηνῆ νόσον, ὁ Διονύσιος Καλογερόπουλος εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν, διὰ τῆς ὁποίας παρέσχε πολύτιμα βοηθήματα εἰς τοὺς περὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένους. Ἰδιαιτέρα δὲ ἦτο ἡ στοργή, τὴν ὁποίαν ὁ ἐκλιπὼν φίλος ἔτρεφε πρὸς τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

10. Ὁ Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆ ὁ ἀποκτήσας παγκόσμιον φήμην μαθηματικός, ἀπέθανεν ἐν Μονάχῳ μὴ κατορθώσας, παρὰ τὰς ἐπιμόνους του προσπαθείας, νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατρίδα Ἑλλάδα διὰ τὰς κρατούσας ἐν Γερμανίᾳ μεταπολεμικὰς συνθήκας. Τὸ μέγιστον ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Καραθεοδωρῆ θὰ εὕρῃ ἐγκωμιαστὰς εἰς πᾶσαν γωνίαν τοῦ κόσμου, ὅπου θεραπεύεται ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη ἡ καὶ δι' αὐτοῦ ἐξόχως προαχθεῖσα. Ἀλλ'

ὁ ἀνὴρ δὲν ὑπῆρξεν ἁπλῶς μαθηματικὸς κορυφαῖος, ἀλλὰ καὶ πολυμερεστάτη διάνοια προσιτὴ εἰς πᾶσαν μορφωτικὴν μάθησιν, ἰδίᾳ δὲ ἱστορικήν, οὕτω δὲ ἐφέρετο μετ' ἐξαιρέτου ἐνδιαφέροντος καὶ πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν. Ὁ τόμος τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας περιέχει καὶ τοῦ Καραθεοδωρῆ μελέτην περὶ τῶν καμπυλῶν τοῦ Παρθενῶνος. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ματαίωσιν τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σμύρνης, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὀργάνωσιν, ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων ἐν Ἀθήναις βιβλίων, τῶν προωρισμένων διὰ τὸ Πανεπιστήμιον ἐκεῖνο, πάντα τὰ ἀρχαιολογικὰ προθυμότατα παρεχώρησεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας.

Ἀνήκων εἰς μεγάλην διπλωματικὴν οἰκογένειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσέθηκεν ὑπέροχον τίτλον εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ κατέστησε τὸ Ἑλληνικὸν ἐπιστημονικὸν ὄνομα σεβαστὸν οὐχὶ μόνον ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν Ὠκεανῶν, ὅπου ἐπανειλημμένως ἐκλήθη, ἵνα διδάξῃ. Βεβαίως ἀνδρῶν ἐπιφανῶν εἶναι πᾶσα γῆ τάφος, ἀλλ' οὐδέποτε ἡ μητρικὴ γῆ εἶναι δυνατὸν νὰ σβεσθῇ καὶ νὰ στερηθῇ τῆς αἴγλης τῶν μεγάλων αὐτῆς τέκνων.

11. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μιχαὴλ Βολονάκης, διατελέσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας, ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ἀφωσιωμένος ἐπιστήμων, ἀλλὰ καὶ θερμουργὸς πατριώτης, ἀνενδότως ἀγωνισθεὶς ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος Δωδεκανήσου καὶ ἀποβὰς εἷς τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῆς, διακινδυνεύσας δὲ κατὰ τὴν κατοχὴν καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του. Ὁ Μιχαὴλ Βολονάκης κατέλιπε τὸν κόσμον τοῦτον ἔχων ἥσυχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἔπραξεν εἰς τὸ ἀκέραιον τὸ καθῆκον αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα, συνενώσας δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸν ἐπιστήμονα, τὸν συγγραφέα καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν παρέσχεν ἐπίζηλον παράδειγμα ἐθνικοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν πατριωτικῶν του λόγων καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις ἐνεψύχου καὶ ἐζωογόνει τὴν ἐπιστημονικήν του ὑπόστασιν καὶ

παρεῖχε τὴν εἰκόνα ἀρτίου Ἕλληνος, στρατιώτου τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πατρίδος.

12. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ διακεκριμένος ἰατρὸς Βλαδίμηρος Μπένσης, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἡμῶν καὶ ἀφωσιωμένων εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἑταιρείας ἑταίρων μετὰ πίστεως παρακολουθήσας τὸ ἔργον αὐτῆς καὶ ἀποβλέψας εἰς αὐτὸ ὡς πολύτιμον παράγοντα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς.

13. Ὅμοια δέ αἰσθήματα πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἐπέδειξε καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν Κωνσταντῖνος Πολυχρονιάδης.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ηὐξήθη κατὰ τὸ ἔτος 1950 διὰ 702 νέων τόμων προερχομένων ἐκ δωρεᾶς, ἀνταλλαγῆς ἢ ἀγορᾶς (226+245+231).

Πρὸς τούτοις ἤρξατο ἡ προπαρασκευὴ τοῦ καθ' ὕλην εἰδικοῦ καταλόγου τῆς βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος μέλλει πολὺ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην.

Ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐκδιδομένων δημοσιευμάτων συνεπληρώθη ὁ διὰ τὰ ἔτη 1948 καὶ 1949 τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐκ τυπογρ. φύλλων 25, περιέχων ἐπιστημονικὰς πραγματείας καὶ ἐν τῷ παραρτήματι ἀρχαιολογικὰς ἐκθέσεις ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων. Ὡσαύτως ἐξετυπώθη ὁ τοῦ ἔτους 1949 τόμος τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἑταιρείας.

Ἤρχισε δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἑπομένου τόμου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

Ὡσαύτως συνετελέσθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ αὐτοτελοῦς δημοσιεύματος περὶ τῶν εἰκόνων τῆς Συλλογῆς Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου κατ' ἔκδοσιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου.

Παρὰ ταῦτα προέβη ἱκανὸν ἡ προπαρασκευὴ τοῦ αὐτοτελοῦς δημοσιεύματος τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου περὶ τοῦ Παρθενῶνος, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτύπωσις δὲν θὰ βραδύνῃ. Ὡσαύτως προπαρεσκευάσθη ἡ εἰκονογράφησις τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Κ. Α. Ρωμαίου περὶ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Καλυδῶνος.

Ὡσαύτως θέλει ἐκδοθῇ προσεχέστατα τὸ ἀπὸ πολλοῦ ἕτοιμον, ἀλλ' ἀναβληθὲν διὰ τὰ παρεμπεσόντα ἐθνικὰ γεγονότα «Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας».

Πρὸς τούτοις τὸ Συμβούλιον εὐχαρίστως ἀνακοινοῖ ὅτι τὰ ὁριστικὰ σχέδια τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου μεγάρου, ἀξίου τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου ἐπιστημονικοῦ καθιδρύματος καὶ τῶν συγχρόνων εὐρυτέρων ἀναγκῶν αὐτοῦ, μετὰ μακρὰν μελέτην τοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰω. Ἀντωνιάδου, περατοῦνται ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν προσεχῶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν δημοπράτησιν τοῦ ἔργου τούτου, τοῦ σημειοῦντος σημαντικὸν σταθμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς Ἑταιρείας.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1950 διεξήχθη εἰς πλείονας ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Ἑλλάδος, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ἱκανοποιημένοι, διότι τοῦτο ἀνέκτησε τὸν προπολεμικὸν αὐτοῦ ῥυθμόν.

1. Ἐν Ἀθήναις ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἰω. Τραυλὸς ἐξηρεύνησε τὸ ὑστερορρωμαϊκὸν οἰκοδόμημα, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς αὐλῆς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἦτο ἐκτισμένη ἡ τελείως ἐξαφανισθεῖσα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1885 βυζαντινὴ ἐκκλησία τῆς « Μεγάλης Παναγίας ».

Κατὰ παλαιοτέραν εἰκασίαν τὸ ὕστερον τοῦτο ῥωμαϊκὸν οἰκοδόμημα ἦτο ἐκκλησία κτισθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος.

Καὶ κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Τραυλοῦ, στηριζομένας εἰς τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον, τὴν διακόσμησιν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ δαπέδου καὶ τὰ ἀνευρεθέντα πέρυσιν ἀγγεῖα, τὸ οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ πιστευθῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐκτίσθη τοιαύτη μεγαλοπρεπὴς ἐκκλησία εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, εἶναι δὲ μᾶλλον πιθανὸν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι σχετικὸν πρὸς τὴν Ἀδριάνειον βιβλιοθήκην καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῆς. Ἐνισχύει δὲ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἡ παρ' αὐτὴν τὴν εἴσοδον τῆς Βιβλιοθήκης ὑπάρχουσα ἐπιγραφή: «Τῶν θεσμῶν ταμίην Ἑρκούλιον, ἁγνὸν ὕπαρχον, Πλούταρχος μύθων ταμίης ἔστησε σοφιστής». Ὁ Ἑρκούλιος ἐγένετο ὕπαρχος τῆς Ἀχαΐας μέχρι τοῦ ἔτους 408 μ.Χ., καθ' οὓς δηλ. χρόνους ἐκτίσθη καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος οἰκοδόμημα, πιθανώτατα δὲ τότε ἐγένοντο καὶ ἄλλαι ἐπισκευαὶ τῆς βιβλιοθήκης καὶ δὴ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ περιστυλίου αὐτῆς.

Ἡ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος συνετέλεσεν, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, πιθανῶς ὡς ἐκκλησία, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Παναγίαν, προσλαβοῦσα δὲ τὴν ἐπωνυμίαν « Μεγάλη Παναγία » διὰ τὸ μέγεθος τοῦ οἰκοδομήματος.

Πότε ἀκριβῶς κατεστράφη ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι ἄγνωστον. Ἀλλὰ κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ταύτης μικρὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἡ ὁποία διετηρήθη μέχρι τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν, ὅτε καὶ κατηδαφίσθη. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν σχεδίων καὶ περιγραφῶν ὁ κ. Τραυλὸς καθώρισε τὴν μορφὴν καὶ τὴν θέσιν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

2. Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ὁδὸν Μισαραλιώτου, ὅπου τυχαῖα εὑρήματα, ἐπέβαλλον ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, ἡ Ἑταιρεία ἐξετέλεσε τὸ ἔργον διὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Θρεψιάδου, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ἠρεύνησε καὶ τάφους κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Σικελίας.

Α. Ἡ κατὰ τὴν ὁδὸν Μισαραλιώτου ἔρευνα προεκλήθη εἰς δύο σημεῖα ἕνεκα ἀναφανέντων ἀρχαίων λειψάνων διὰ τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας Ὑπονόμων. Εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον ἀπεκαλύφθησαν ἀρχαῖα τείχη ἀποτελοῦντα συνέχειαν τῶν πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ εὑρεθέντων. Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν κινητῶν περὶ αὐτὰ εὑρημάτων, ἰδίᾳ δὲ ἐπιγραφῶν, συνάγεται ὅτι τὸ τεῖχος δὲν εἶναι παλαιότερον τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ., αἰῶνος ὅτε γνωρίζομεν ὅτι ἐγένετο ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Βαλεριανοῦ.

Εἰς τρίτον σημεῖον ἀνευρέθη ἄλλο λείψανον τείχους ἐκ λίθου τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τρόπον περίπου πολυγωνικόν, σῳζόμενον εἰς ὕψος 2,75 μ., πάχος 2,70 μ. ἐρευνηθὲν δὲ εἰς μῆκος 4,50 μ. Ἐσωτερικῶς αὐτοῦ εὑρέθη κτιστὸν ὑδραγωγεῖον κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν. Ἐκ τῶν γενομένων παρατηρήσεων συνάγεται ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἀνήκει εἰς χρόνους παλαιοτέρους τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ δὴ τοὺς χρόνους τοῦ Θεμιστοκλέους. Κατὰ τὰ νέα εὑρήματα ἡ γραμμὴ τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους καθορίζεται διάφορος τῆς ἤδη παραδεδεγμένης, διαπιστοῦνται δὲ καὶ ἄλλαι ἐνδιαφέρουσαι λεπτομέρειαι ἐκτενῶς περιγραφόμεναι ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἐρευνήσαντος.

Β. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους ἀπόστασιν, εἰς ὃ σημεῖον εὑρίσκεται τὸ «Κολωνάκι» τῆς φερωνύμου ἐκεῖ συνοικίας, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Θρεψιάδου σκαφή, ἡ ὁποία ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ κίων οὗτος εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν καὶ ἀνήκει εἰς ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ἐν μέρει ἀνασκαφέν, διότι τὰ ἄλλα αὐτοῦ μέρη εὑρίσκονται ὑπὸ τὰς παροδίους οἰκίας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀνασκαφέντων στοιχείων δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ὀρθογώνιον αἴθουσαν ἐσωτερικῶν διαστάσεων 19,70μ × 14,80μ., τῆς ὁποίας αἱ τρεῖς πλευραὶ περιθέονται ἐσωτερικῶς ὑπὸ 16 κιόνων, τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς μὴ ἐχούσης κίονας, διότι πιθανῶς κατ᾽ αὐτὴν θὰ ὑπάρχῃ ἡ εἴσοδος.

Ἐκ τῶν γενομένων παρατηρήσεων ὁ ἀνασκάπτων συμπεραίνει πιθανῶς ὅτι ἡ στέγη τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο θολωτή, εἶχε δὲ τοῦτο δάπεδον ἐστρωμένον διὰ πολυχρώμων πλακιδίων εἰς διά-

φορα σχήματα ὡς καὶ τοίχους μετ᾽ ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἄλλης γλυπτῆς καὶ ἐγχρώμου διακοσμήσεως, πάντα στοιχεῖα χώρου ἐστεγασμένου καὶ οὐχὶ ὑπαίθρου, τοῦ ὁποίου τὴν στέγην ἐβάσταζον οἱ τοῖχοι ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῶν πολὺ πλησίον αὐτῶν κειμένων κιόνων. Ἡ πολυτελὴς αὕτη αἴθουσα ἐπεκοινώνει μετὰ παραπλεύρων ἄλλων διαμερισμάτων διὰ θυρῶν. Διεπίστωσεν ὡσαύτως ἡ ἔρευνα καὶ μεταγενεστέραν διασκευὴν καὶ οὐχὶ ὀργανικὴν προσθήκην διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεξέτειναν τὸ οἰκοδόμημα.

Ἐκ τῶν γενομένων παρατηρήσεων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ τοῦ οἰκοδομικοῦ τρόπου, περὶ τῶν ὁποίων διεξοδικῶς ἀναφέρει ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀνασκάπτοντος, συνάγεται ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος, ὑπέστη ὅμως ζημίας ἐκ νεωτάτων ἐπεμβάσεων διὰ τῆς τοποθετήσεως σωλήνων ὑδρεύσεως, φωταερίου κ.τ.τ.—Καὶ ἐκ τῶν σῳζομένων ἐν τούτοις λειψάνων κατώρθωσεν ἡ ἔμπειρος γνῶσις τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Τραυλοῦ νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν ὡραίαν αἴθουσαν.

Γ. Ἄλλη ἔρευνα ἐγένετο ἐν τῇ συνοικίᾳ Κουκάκη ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Σικελίας καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν Τριβόλη, ὅπου ἡ ἐργασία τῆς Ἑταιρείας ὑπονόμων ἀπεκάλυψεν ἀρχαίους τάφους.

Ἀνεσκάφησαν ὀκτὼ τάφοι, πέντε σκαπτοὶ ὀρθογώνιοι καὶ τρεῖς καλυβῖται, κείμενοι ἐντὸς τῆς σκληρᾶς ἀμμώδους ἐπιχώσεως τῆς σχηματισθείσης ὑπὸ τῶν προσχώσεων τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τῶν κατακυλιομένων λίθων καὶ ἄμμου ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου.

Οἱ τάφοι ἦσαν ἀδιατάρακτοι, τὰ δὲ κτερίσματα, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι μελανόγραφα ληκύθια, τάσσουν αὐτοὺς εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα. Πιθανὸν εἶναι ὅτι ἡ συστὰς αὕτη τῶν τάφων ἀπετέλει μέρος μεγαλητέρου νεκροταφείου, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις παρά τινα ἐκεῖθεν διερχομένην ὁδὸν καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἐκεῖ που εὑρισκόμενον Φαληρικὸν τεῖχος παραμένει ἄγνωστος.

3. Ἐν Ἐλευσῖνι ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος αἱ λόγῳ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ συναδέλφου Κωνστ.

Κουρουνιώτου διακοπεῖσαι ἀνασκαφαὶ διὰ τοῦ καὶ πρότερον συνεργασθέντος ἐκεῖ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰω. Τραυλοῦ.

Α. Πρώτη σκαφικὴ ἔρευνα ἐγένετο ἐν τῷ Τελεστηρίῳ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως τοῦ Ἀνακτόρου, τοῦ ἰδιαιτέρου δηλ. διαμερίσματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφυλάσσοντο τὰ ἱερά. Πολύτιμον πόρισμα τῆς ἐρεύνης ὑπῆρξεν ἡ ἀναμφίβολος βεβαίωσις ὅτι τὸ ἐν τῷ κέντρῳ ἀκριβῶς τοῦ Τελεστηρίου κείμενον θεμέλιον ἀνήκει εἰς τὸ Ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, παρ' ὅλας τὰς ἑκάστοτε γενομένας μεταβολὰς τοῦ σχεδίου τοῦ Τελεστηρίου, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι ἡ θέσις αὕτη συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ πρῶτος πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος ἀνεγερθεὶς Μυκηναϊκὸς «ναός».

Ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τούτου καὶ σημαντικοῦ πορίσματος ἀφορμώμενος ὁ κ. Τραυλὸς δημοσιεύει λεπτομερῆ μελέτην ἐν τῷ ὑπὸ ἐκτύπωσιν τόμῳ τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος.

Β. Δευτέραν σκαφικὴν ἔρευναν ἐξετέλεσεν ὁ κ. Τραυλὸς ἓν χιλιόμετρον πρὸ τῆς Ἐλευσῖνος κατὰ τὴν θέσιν « Καλὸ πηγάδι », ὅπου εὑρίσκεται ἀρχαία γέφυρα ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισσοῦ, τῆς ὁποίας μόνον μικρὸν μέρος ἐφαίνετο πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

Διὰ τῆς γενομένης ἐργασίας ἀπεκαλύφθη τὸ πραγματικὸν διάγραμμα τῆς γεφύρας, ἡ ὁποία ἔχει συνολικὸν μῆκος 50 μ. καὶ πλάτος 9,30 μ. καὶ τέσσαρα τόξα, δύο μεσαῖα διαμέτρου 6.90 μ. καὶ δύο ἀκραῖα διαμέτρου 4.30 μ. Ὁ χρησιμοποιηθεὶς λίθος εἶναι πῶρος τοῦ Πειραιῶς εἰς μεγάλους ὀρθογωνίους δόμους, ἄριστα ἐξειργασμένους, ὥστε νὰ πιστευθῇ ὅτι ἐκτίσθη ἡ γέφυρα κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ἀλλὰ ἐκ τῆς γενομένης ἀνασκαφῆς προέκυψαν νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλουν ἄλλην χρονολογίαν. Εἶναι δὲ ταῦτα ἡ χρησιμοποίησις ἀσβεστοκονιάματος εἰς πολλὰ σημεῖα, τὸ σχῆμα τῶν σιδηρῶν συνδέσμων τῶν λίθων, καί, τὸ καὶ ἐνδεικτικώτατον, ἡ ἐπὶ ἱκανῶν λίθων λαξευθέντες λατινικοὶ ἀριθμοί. Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ἡ γέφυρα κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκην τοῦ ὁποίου ὁμοιάζει ἡ τοιχοδομία τῆς

γεφύρας. Διεπίστωσε δὲ ὁ κ. Τραυλὸς ὅτι καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ἀπαντῶσιν ὅμοιοι λατινικοὶ ἀριθμοὶ ἐπὶ τῶν λίθων. Ὁ Ἀδριανὸς ἐπεσκέφθη τὸ πρῶτον τὰς Ἀθήνας τῷ 124 μ.Χ., τότε δὲ ἐμυήθη εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, κατὰ τὸν Εὐσέβιον, καὶ ἔκτισε γέφυραν ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισσοῦ.

Γ. Τρίτη ἔρευνα ἐν Ἐλευσῖνι ἐγένετο παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ λόφου καὶ κάτωθεν τοῦ Φραγκικοῦ πύργου, ὅπου τῷ 1938 εἶχεν ἀρχίσει ἀνασκαφὴ τῶν τάφων.

Τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Ἐλευσῖνος εἰς Μέγαρα νεκροταφεῖον τοῦτο ἔχει μεγάλην ἔκτασιν (200 × 100 μ.), περιλαμβάνει δὲ τάφους μακροτάτης περιόδου ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν μέχρι καὶ τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ ἐλπὶς ἀνευρέσεως καὶ τάφων ἐπισήμων Μυκηναϊκῶν γενῶν τῆς Ἐλευσῖνος. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὸν Παυσανίαν καὶ οἱ τάφοι τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας ἔκειντο πλησίον τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδοῦ.

4. Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Καισαριανῆς ὁ Ἔφορος κ. Ἐμμανουὴλ Χατζηδάκης ἐξηκολούθησε τὰς ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ ἐρεύνας καὶ ἀπεκάλυψε περαιτέρω τοὺς πέρυσιν εὑρεθέντας τοίχους, καθώρισε δὲ οὕτω ἀκριβέστερον τὸ διάγραμμα αὐτῶν, βαῖνον μετ' ἐλαφρῶν καμπυλῶν, ὡς ἀποτελοῦν τμῆμα πολὺ μεγαλυτέρου οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος. Ἡ ἔρευνα ἐγένετο εἰς βάθος 4 μέτρων, ἀλλὰ τὰ κινητὰ εὑρήματα δὲν εἶναι ἀκόμη ἐνδεικτικὰ τῆς περιόδου τῶν ἀποκαλυφθέντων κτισμάτων.

Ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1949 ἀνευρεθεὶς παρὰ τὴν Β πλευρὰν τοῦ ναοῦ ὑπόγειος θάλαμος, ἀπαλλαγεὶς τῶν πληρούντων αὐτὸν χωμάτων, ἀπέδωκε τέσσαρας ἐπὶ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ κειμένους τάφους ὡς καὶ μεγαλήτερον ἐν τῷ ἐδάφει αὐτοῦ ἀβαθῆ λάκκον πλήρη ὀστῶν. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ βάθος τοῦ θαλάμου κτιστὴ κλῖμαξ, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς προσεχεῖς ἐρεύνας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μορφῆς τῆς Β πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

5. Αἱ κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Προφήτου Ἠλία τοῦ

Ὑμηττοῦ διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Νικολ. Κοτζιᾶ ἐκτελούμεναι σκαφικαὶ ἔρευναι, συνεχισθεῖσαι καὶ κατὰ τὸ 1950, ἀπεκάλυψαν κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἄλλην βάσιν ὀκταγώνου κίονος κατὰ χώραν, καθωρίσθη ἡ ἀπόστασις ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον τῶν βάσεων εἰς 1,70 μ. καὶ προσδιωρίσθη πιθανώτατα ἡ θέσις τῆς βάσεως τοῦ κίονος τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ ἱεροῦ.

Ὡσαύτως ἀπετειχίσθη ἐκ τοῦ Α τοίχου τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας ἡ διαφαινομένη τρίγλυφος, κατεσκευασμένη ἐκ μαλακοῦ πώρου, ἀλλὰ πολὺ βεβλαμμένη κατὰ τὴν ὀπισθίαν αὐτῆς πλευράν, ἀπεδείχθη δὲ αὕτη ἀνήκουσα εἴς τινα τῶν γωνιῶν τοῦ ἱεροῦ.

Ἐκ τῆς αὐτῆς πωρίνης ὕλης εἶναι καὶ ἄλλα τεμάχια ἐντετειχισμένα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Σημαντικὸν εἶναι καὶ τεμάχιον πωρίνης ἐπαιετίδος φέρον γραπτὴν διακόσμησιν κατὰ μὲν τὴν ταινίαν μαιάνδρου, κατὰ δὲ τὸ κυμάτιον σειρᾶς ἀνθεμίων.

Β. Ἔξωθεν τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 μ. ἀπὸ τοῦ βράχου-βωμοῦ ἀπεκαλύφθη δεύτερον ἱερὸν σῳζομένου μήκους 10.70 καὶ πλάτους 6.66 μ. Τούτου ἐσώθη ὁ ὀπισθόδομος, ἔχων θύραν κατὰ τὸ μέσον τῆς Δ πλευρᾶς καὶ ἐσωτερικὰς διαστάσεις 2,63×5.20 μ. Τὸ σῳζόμενον ὕψος αὐτοῦ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν εἶναι 2.20 μ. Ὁ ὀπισθόδομος οὗτος δὲν ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ σηκοῦ, οὐδ' εὑρέθησαν δύο κίονες μεταξὺ τῶν παραστάδων αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον μία θύρα. Ἡ εἰς τὸν σηκὸν εἴσοδος ἐτελεῖτο διὰ θύρας κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν, πρὸς τοῦτο δὲ ἔχει ἀποκοπῆ λοξῶς ὁ πρὸ αὐτῆς βράχος. Τὸ μῆκος τοῦ σηκοῦ δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφήν. Ἡ τοιχοδομία αὐτοῦ εἶναι Πεισιστράτειος. Ὡς εἰκάζεται τὸ ἱερὸν εἶχε καταστραφῆ τὸ πρῶτον ὑπὸ πυρκαϊᾶς, εἶτα δὲ συνεπληρώθη ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως ἡ ἐρείπωσις, εἷς δὲ μόνος λίθος θεμελιώσεως περιεσώθη κατὰ χώραν κάτωθεν τῆς εὐθυντηρίας. Ἐκ τῶν κινητῶν εὑρημάτων ἄξιαι σημειώσεως εἶναι κεραμίδες εἰς τεμάχια, φέρουσαι γραπτὸν διάκοσμον ἀνθεμίων καὶ καταφανῆ ἴχνη πυρός.

Γ. Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ «Κάστρου τοῦ Χριστοῦ» εὑρέθησαν μόνον λεπίδες καὶ αἰχμαὶ βελῶν ἐξ ὀψιανοῦ ἐν ἀφθονίᾳ, μικρὰ λιθίνη ἀξίνη, λίθινον ῥόπαλον ἄτρητον, εἷς χαυλιόδους ἀγριοχοίρου καὶ ἀργυρᾶ πόρπη νεωτέρων χρόνων, πάντα πλὴν τῆς πόρπης χαρακτηριστικὰ προϊστορικοῦ τύπου.

Δ. Κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Προφήτου Ἠλία ἠρευνήθη σπήλαιον βάθους 17 μέτρων, εὑρέθησαν δὲ ἀνάμεικτα ὄστρακα ὑστερομυκηναϊκῶν, γεωμετρικῶν καὶ μελανογράφων ἀγγείων, μέρος στομίου Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως μετὰ λειψάνου ἐπιγραφῆς. Ἐπί τινων γεωμετρικῶν ὀστράκων ὑπάρχουν ἐγχάρακτα τὰ γράμματα Ε Φ Ι.

Ε. Κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους «Μαυροβούνι» ἐσημειώθη τετράγωνον κτίσμα 26×26 μ. οὐχὶ πλήρως σῳζόμενον, κατεσκευασμένον ἐξ ἀργῶν λίθων, ἔχον δὲ τετραγώνους στύλους ὡσαύτως ἀκατεργάστους, ἐμπεπηγμένους εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 μ. ἀπ' ἀλλήλων, ὕψους δὲ 1 περίπου μέτρου. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ τετραγώνου λίθοι τινὲς σχηματίζουσι περίπου τετράγωνον μικρὸν περίφραγμα, ἴσως, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, ἑστίαν ἢ βωμόν.

6. Ἐν Βραυρῶνι τῆς Ἀττικῆς ἐξηκολούθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Ἰω. Παπαδημητρίου κατὰ τὸ Ἱερὸν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος.

Α. Διὰ μικρῶν σκαφικῶν ἐρευνῶν πρὸς καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἀνατολικῶς τοῦ κυρίου ναοῦ καὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὸ 1949 μικροῦ ἱεροῦ, κειμένου κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνωφερικῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν προϊστορικὴν ἀκρόπολιν, διεπιστώθη ὅτι ὁ κύριος ναὸς συνεδέετο μετὰ τοῦ μικροῦ ἱεροῦ δι' ὁδοῦ, τῆς ὁποίας ἀνευρέθη πρὸς Β τὸ ἐκ πώρου λίθου ἀνάλημμα.

Πρὸς τούτοις πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μικροῦ ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη σειρὰ πωρίνων βάσεων, φερουσῶν ποτε ἀναθήματα ἢ ἐνεπιγράφους στήλας, τῶν ὁποίων τεμάχια εὑρέθησαν παρὰ τὰς βάσεις ταύτας.

Ὡσαύτως κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ, ἀπομακρυνθέντων τῶν καταπεσόντων βράχων, ἀνευρέθησαν διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἀκεραία πωρίνη τρίγλυφος, προερχομένη ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ ἀναγομένη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάπτοντος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Β. Μικρὰ δοκιμαστικὴ σκαφὴ πρὸς Α τοῦ μικροῦ ἱεροῦ ἀπεκάλυψε λαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ τὸ διάγραμμα ἄλλου μικροῦ κτίσματος, ἔχοντος τὴν εἴσοδον ἀπὸ βορρᾶ καὶ διαστάσεις 8,48×7,48 μ., ἀλλὰ μὴ σαφοῦς ἀκόμη προορισμοῦ διὰ τὴν ἐκεῖ λατρείαν. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ὡς καὶ πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι τὸ τέμενος τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος ἐξετείνετο πρὸς Α μέχρι τῆς πηγῆς καὶ πιθανώτατα μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς ἀκροπόλεως.

Γ. Ἄλλη σκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ κάτωθεν τῶν μνημονευθεισῶν βάσεων ἀναθημάτων τῆς 4ης βαθμίδος τοῦ ἀναλήμματος, ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος καὶ ἄλλας τρεῖς βαθμίδας ὑποκάτω κεκαυμένων χωμάτων περιεχόντων πλῆθος πηλίνων ὀστράκων, εἰδωλίων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀναθημάτων, ἀποσαθρωθέντων ἐκ τῶν ὑδάτων. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη καθιστᾷ πιθανὴν τὴν εἰκασίαν ὅτι πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους βορείως τοῦ ναοῦ ἐγένετο χρῆσις τῆς τέφρας παλαιοτέρου βωμοῦ. Ἀνατολικώτερον τῆς θέσεως ταύτης ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ σειρὰ τῶν μεγάλων πωρολίθων ἀνήκει εἰς μακρὰν βάσιν πρὸς τοποθέτησιν ἀναθημάτων, διότι παρ' αὐτὴν εὑρέθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ γλυπτά, τεμάχια ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὡραία κεφαλὴ ἐξ ἀναγλύφου τοῦ 450 περίπου π.Χ. καὶ μαρμαρίνη κεφαλὴ κορασίδος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Δ. Σημαντικὴ ἦτο ὡσαύτως ἡ περαιτέρω ἐξερεύνησις τῆς βορείως τοῦ ναοῦ σ τ ο ᾶ ς, καταστᾶσα εὐκολωτέρα διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν κατὰ τὸ ἔτος 1950 ξηρασίαν, καθ' ὅσον ὁ τόπος ἐκεῖνος κατακλύζεται συνήθως ὑπὸ ἀναβλυζόντων ὑδάτων μέχρις ὕψους

0,50 μ. Τῇ βοηθείᾳ καὶ δύο ἀντλιῶν κατωρθώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κρηπιδώματος τῆς ΒΑ γωνίας τῆς στοᾶς, διότι ὁλοσχερὴς ἀποκάλυψις πρὸ τῆς ἀποστραγγίσεως τοῦ ἐκεῖ ἐδάφους εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος.

Διὰ τῆς γενομένης ἀναστηλώσεως ἑνὸς τῶν κιόνων τῆς στοᾶς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρήσεων καὶ μετρήσεων τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐξηκριβώθη τὸ ὁλικὸν ὕψος τῶν κιόνων τῆς στοᾶς ὡς ἀνερχόμενον εἰς 3,984 μ, καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα κρατοῦσαν ἀναλογίαν (ἤτοι 5,6 διαμ. × 0.707 δμ. βάσεως). Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθη μέχρι μήκους 4,76 μ. πρὸς Ν, ὅπου περατοῦται ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης, ἐνῷ ἡ πωρίνη εὐθυντηρία ἐπὶ τῆς ὁποίας ἑδράζεται ὁ στυλοβάτης, προχωρεῖ περαιτέρω ἄγνωστον ἀκόμη πόσον.

Ἀνάλογον παρουσιάζει τὴν διάταξιν καὶ ἡ δυτικὴ πλευρά, ἐξ οὗ εὐλόγως συμπεραίνεται ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τυχαῖον, ἀλλ᾽ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκεῖ ποτε ὕπαρξιν τῶν δωματίων τῆς στοᾶς, τῶν παραστάδων τῶν ὁποίων εὑρέθησαν αἱ βάσεις, ἀποτελούμεναι ἐκ δύο πωρίνων πεσσῶν κειμένων κατὰ χώραν. Ὡσαύτως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξακριβωθέντων μετακιονίων διαστημάτων καὶ διὰ σχετικῆς σκαφῆς ἐξηκριβώθη ἡ θέσις καὶ τῶν ὑπολοίπων κιόνων, οὕτω δὲ ἐβεβαιώθη τὸ ὅλον μῆκος τῆς στοᾶς, τῆς ὁποίας εὑρέθησαν πρὸς δυσμὰς καὶ πολλὰ μέλη τοῦ θριγκοῦ καὶ τῆς πηλίνης στεγάσεως.

Κατὰ τὴν γενομένην μέτρησιν ἡ στοὰ ἦτο μήκους 29,70 μ. περίπου ἤτοι ἑκατόμπεδος.

Ἡ νοτία ἀνοικτὴ πλευρὰ εἶχεν ἕνδεκα πωρίνους κίονας δωρικούς, φέροντας εἴκοσι ῥαβδώσεις καὶ ἔχοντας μαρμάρινα κιονόκρανα μετ᾽ ἐχίνου ἱκανῶς πεπλατυσμένου.

Ἡ κρηπὶς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο δόμων ἄνευ ἄλλης θεμελιώσεως. Ὁ κατώτερος δόμος ἦτο πώρινος, ὕψους 0,22 μ. καὶ ἐξεῖχε τοῦ ὑπερκειμένου μαρμαρίνου στυλοβάτου κατὰ 0,15 μ.

Τοῦ ἐπιστυλίου οὐδὲν μέρος εὑρέθη, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι τοῦτο ἦτο ξύλινον καὶ διὰ τὸ μικρὸν πάχος τῶν μαρμαρίνων μετοπῶν.

Αἱ τρίγλυφοι ἦσαν πώριναι.

Ἡ ἑκατόμπεδος αὕτη στοὰ τῆς Βραυρῶνος παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν στοὰν τοῦ Βραυρωνίου, τοῦ ὁποίου ἀναπαράστασιν ἐξεπόνησεν ὁ κ. G. Stevens (Hesperia 1936, 456) καὶ ἐχρονολόγησεν εἰς τὴν περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος Κιμώνειον περίοδον. Ὁ ἀνασκάπτων τὴν στοὰν τῆς Βραυρῶνος χρονολογεῖ, κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε δεδομένα, εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, θεωρεῖ δὲ ταύτην ὡς μιμηθεῖσαν τὴν στοὰν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ὁποία παρεστάθη πρὸ τοῦ 413 π.Χ. ἀρύεται ὁ ἀνασκάψας ἔμμεσον χρονολογικὸν ἐπιχείρημα, εἰκάζων ὅτι ἡ παράστασις αὕτη ἐγένετο κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς στοᾶς λαμπρότερον ἑορτασμὸν τῶν Βραυρωνίων ἢ κατ' ἀγροὺς Διονυσίων, τῶν ἀγομένων ἐν Βραυρῶνι.

Προορισμὸς τῶν ὄπισθεν τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος διαμερισμάτων εἰκάζεται ὅτι ἦτο ἡ στέγασις τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν εὐγενῶν Ἀθηναίων κορασίδων τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεᾶς, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν «ἄρκτων». Αὐτὴ δὲ ἡ στοά, ὡς καὶ ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ αὐτῆς ἐμφαίνεται, ἦτο τὸ ὑπήνεμον καταφύγιον τῶν προσκυνητῶν προφυλάσσον ἀπὸ τῶν πνεόντων ἐκεῖ ἰσχυρῶν βορειοανατολικῶν ἀνέμων.

Ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ ἱερῷ ἐρεύνης ὁ παρακολουθήσας τὰς ἐργασίας ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Θεοχάρης συνέλεξεν ἐκ τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τῆς Βραυρῶνος πλεῖστα τεμάχια ἀγγείων πρωτοελλαδικῶν, μεσοελλαδικῶν καὶ ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, περὶ τῶν ὁποίων συνέταξε λεπτομερῆ ἔκθεσιν, ὠφελιμωτάτην πρὸς μέλλουσαν συστηματικὴν ἔρευναν τῆς ἀκροπόλεως.

7. Ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῆς Ἐπιδαύρου ἐν τῷ Ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα ἐξηκολούθησαν αἱ ἔρευναι διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Ἰω. Παπαδημητρίου.

Ἡ σκαφὴ τοῦ 1950 ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν

τοῦ βάθους τοῦ ἀναλήμματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ μέρος εὑρέθη ἔχον ὕψος 5 μ. Ἀλλ' ἡ βαθεῖα ἐπίχωσις ὑπάρχει καθ' ὅλον τὸ ἐκ 45 μέτρων μῆκος τοῦ ἀναλήμματος πρὸς ἀνατολάς, μόνον δὲ εἰς μῆκος 8 μέτρων προέβη ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἀπεκάλυψεν ἀνὰ διαστήματα 3,76 ἢ 3,56 μ. τρεῖς ἀντηρίδας, τῶν ὁποίων ἡ γωνιαία ἔχει πλάτος 1,23μ., αἱ δὲ ἄλλαι 0,75μ., βάθος δὲ 1,27μ. Καὶ αἱ τρεῖς εἶναι κατεσκευασμέναι ἐξ ἐπαλλήλων δόμων πωρολίθων, παρ' αὐτὰς δὲ εὑρέθησαν δύο πώρινοι σπόνδυλοι ἡμικιόνων ἀνηκόντων εἰς αὐτάς. Ὡσαύτως καὶ τὰ κιονόκρανα τῶν ἡμικιόνων, ἔχοντα ἄνευ τῆς σκοτίας ὕψος 0,17 μ. καὶ ἀναγόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰκάζεται ὅτι αἱ ἀντηρίδες ἔφθανον μέχρις ὡρισμένου ὕψους τοῦ ἀναλήμματος, ὅτι δὲ ἐπ' αὐτῶν ὑπῆρχον οἱ ἡμικίονες κοσμοῦντες τὴν πρὸς Β πλευρὰν τοίχου, πιθανῶς, στοᾶς, στηριζομένης ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος καὶ ἐχούσης τὴν ἀνοικτὴν αὐτῆς πλευρὰν πρὸς Ν ἤτοι πρὸς τὸ ἐπίπεδον τοῦ λόφου.

Ἐκ τῶν δώδεκα ἀνασκαφέντων δόμων τοῦ ἀναλήμματος, οἱ δύο κατώτεροι ἀποτελοῦντες τὴν εὐθυντηρίαν καὶ τὴν ὑπευθυντηρίαν, ἔχουν τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἀκατέργαστον, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ λίθοι εἶναι κατειργασμένοι ἐπιμελῶς καὶ φέρουν περιτένειαν. Ὁ οἰκοδομικὸς οὗτος τρόπος ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα κτίσματα τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ δὴ εἰς τὸν Β τοῖχον τοῦ Ἀβάτου.

Διδακτικὴ διὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναλήμματος εἶναι ἡ ἀνευρεθεῖσα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἐπὶ μονολίθου ἀετώματος στήλης μήκ. 1,39 μ. λέγουσα:

Ἀ ρ ι σ τ ο κ λ ῆ ς ἱ α ρ ε ύ ς, Ε ὐ έ τ η ς π υ ρ φ ό ρ ο ς ἀ ν α θ έ τ α ν

Ὁ ἱερεὺς Ἀριστοκλῆς εἶναι γνωστὸς ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐκ τῆς μεγάλης οἰκοδομικῆς ἐπιγραφῆς IG IV² 108, ἔνθα ἀναφέρεται, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἱερέως Ἀριστοκλέους κατεσκευάσθη τὸ ἀ ν ά λ η μ μ α τὸ π α ρ' Ἀ π ό λ λ ω ν ι καὶ ἀναγράφονται αἱ πρὸς τοῦτο γενόμεναι ὑπέρογκοι δαπάναι. Τὸ ἀνασκαφὲν ἀνάλημμα εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς μνημονευόμενον, ἀποκαλυπτό-

μενον δὲ ἐξ ὁλοκλήρου θέλει ἀποδώσει ἐπιβλητικώτατον κτίσμα.

Διάκρισις στρωμάτων δὲν παρετηρήθη, διότι τὰ χώματα τῆς ἐπιχώσεως ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τεταραγμένα. Μόνον δὲ ἐντὸς στρώματος κεκαυμένων χωμάτων εἰς τὸ βάθος εὑρέθησαν τεμάχια ἀγγείων προϊστορικῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων ἐν μερικῇ διακρίσει, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπότομον πτῶσιν τῶν ἐκ τοῦ παλαιοτέρου βωμοῦ χωμάτων, συγκρατηθέντων διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναλήμματος. Ἡ ἀνάμιξις τῶν χωμάτων τῆς ἐπιχώσεως ὀφείλεται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν χωμάτων τοῦ παλαιοτέρου βωμοῦ πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς πλατείας τοῦ λόφου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀναλήμματος. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν χωμάτων εὑρέθησαν καὶ πολλοὶ μικροὶ λίθοι προερχόμενοι πιθανῶς ἐκ προϊστορικοῦ τινος κτίσματος, ἴσως περιβόλου τοῦ προϊστορικοῦ βωμοῦ, καταστραφέντος κατὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ ἀναλήμματος.

Ἄξια πολλῆς προσοχῆς εἶναι τὰ προϊστορικὰ κινητὰ εὑρήματα ὀστράκων ἀπὸ τῆς πρωτοελλαδικῆς μέχρι τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἢ μυκηναϊκῆς περιόδου.

Τὰ ὑστεροελλαδικὰ ἀγγεῖα τῆς 1ης καὶ 2ας περιόδου εἶναι ἐφάμιλλα εἰς τέχνην πρὸς τὰ τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος. Ἀξιόλογα εἶναι ὡσαύτως τὰ πήλινα εἰδώλια ἄλλως τε καὶ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, τινὰ δὲ ἀποτελοῦντα μέρη μεγαλητέρων συμπλεγμάτων ἁρμάτων ἢ ζυγῶν, ἀσυνήθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα· Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν τρία τεμάχια μεγάλου ἐκ στεατίτου ῥυτοῦ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων οἷα τὰ ἐκ τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης γνωστά, πρὸς δὲ τούτοις δύο σφραγιδόλιθοι, εἷς μὲν ἐξ ὑποκιτρίνου χαλκηδονίου ἢ καρνιολίου μετὰ δύο ἐγγλύφων ἀντιλοπῶν, ἄλλος δὲ ἐκ σκληροῦ διαβάτου, ἰθαγενοῦς τῆς περιοχῆς, φέροντος παράστασιν λέοντος καὶ ἐλάφου κατὰ τοιοῦτον τρόπον διασταυρουμένων, ὥστε ἐκ παρομοίου Κρητικοῦ λίθου ἐν τῷ Βρεττ. Μουσείῳ νὰ γεννηθῇ ἡ εἰκασία τοῦ Milchhöfer καὶ τοῦ Evans ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ παραστάσει τὸ πρωτότυπον τῆς Χιμαίρας.

Τὰ σημαντικὰ ταῦτα προϊστορικὰ εὑρήματα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ παλαιοτέρου θεοῦ Μαλεάτα,

ἡ κατόπιν συνενωθεῖσα ὑπὸ τὸν Ἀπόλλωνα Μαλεάταν, ἔχει τοὐλάχιστον διὰ τὸν Μαλεάταν ἢ καὶ δι᾽ ἀμφοτέρους, πολὺ μεγάλην ἡλικίαν.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων τὰ εὑρήματα ἦσαν πολλά, μεταξὺ δὲ τούτων ἀναφέρονται τεμάχια μεγάλων χαλκῶν ἀγαλμάτων, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα, χαλκοῖ δακτυλιόλιθοι, ὄστρακα ἀγγείων Ἀττικῶν καὶ Κορινθιακῶν, τεμάχια μεγάλου ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μετὰ παραστάσεως Ἀθηνᾶς, Ἡρακλέους καὶ Διονύσου, καὶ τεμάχια οἰνοχόης τῆς τεχνοτροπίας τοῦ Μειδίου.

Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἀποφέρῃ ἀσφαλῶς καὶ ἄλλα εὑρήματα μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς σπουδαιότητος τοῦ τόπου καὶ τῆς εὐρύτητος τῆς ἐκεῖ ἀσκουμένης λατρείας.

8. Ἐν Μυκήναις ἐγένοντο δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου καὶ τοῦ Ἐπιμελητοῦ κ. Πέτσα, μετὰ τῶν ὁποίων ἐν μέρει συνειργάσθησαν καὶ οἱ Ἐπιμεληταὶ κκ. Χαριτωνίδης καὶ Θεοχάρης.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο κατὰ τὴν βορείαν κλιτὺν τοῦ λόφου τῆς κάτω πόλεως καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 περίπου μέτρων πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ λεγομένου θολωτοῦ τάφου τῶν Λεόντων, ὅπου ὁ κ. Πέτσας εἶχε διαπιστώσει διὰ προχείρου ἐρεύνης πλῆθος τεμαχίων Μυκηναϊκῶν ἀγγείων προκαλούντων τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφήν.

Ἡ ἐργασία ἀπεκάλυψε κατ᾽ ἀρχὰς διαμέρισμα οἰκοδομήματος μεγάλου, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἀκόμη σαφὴς ὁ προορισμός: Τοῦ δωματίου, διαστάσεων 5 × 3,50 μ., οἱ τοῖχοι εἶναι κατεσκευασμένοι διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, συγκρατουμένων διὰ κατακορύφων καὶ ὁριζοντίων ξυλίνων δοκῶν (ἐνδέσμων) κατὰ τὸ γνωστὸν προϊστορικὸν σύστημα, τὸ ἀποτελοῦν τὸν προπάτορα τοῦ συγχρόνου beton armé. Ἡ πυρκαϊὰ ἀποτεφρώσασα τὰς ξυλίνας δοκοὺς κατέλιπε κενὰς τὰς θέσεις των. Ἐντὸς τοῦ δωματίου εὑρέθησαν πλείονα λείψανα πλίνθων, ἀνηκουσῶν εἰς τὴν ἀνωδομίαν. Κατὰ τὴν Δ πλευρὰν ἐξωτερικῶς εὑρέθησαν λείψανα κλίμακος

ἀγούσης, πιθανῶς, εἰς δεύτερον ὄροφον. Ἡ ἀνωτέρα ἐπιφάνεια τοῦ διαμερίσματος ἔχει διαταραχθῆ ὑπὸ τῆς σημερινῆς δι' ἀρότρου καλλιεργείας, ἐκ τούτου δὲ προῆλθε καὶ ἡ παρατηρουμένη ἀνάμειξις λίθων, πλίνθων καὶ τεμαχίων ἀγγείων κατὰ τὸ ἀνώτερον στρῶμα. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀρχικῶς τοποθετημένα κατὰ τάξιν, διότι εὑρέθησάν τινα ἐν τοιαύτῃ θέσει, ὥστε νὰ συνάγεται ἀσφαλὲς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ διαμέρισμα ἦτο ἀποθήκη καινουργῶν ἀγγείων.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει πιθανῶς καὶ περὶ ἄλλων συνεχομένων δωματίων μὴ ἀνασκαφέντων ἀκόμη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τόπος ἐκεῖ εἶναι κατωφερής, φαίνεται ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο κλιμακωτή. Κατωτέρω διεπιστώθη καὶ ἄλλου συγκροτήματος ἡ ὕπαρξις, πλήρους καὶ τούτου ἀγγείων. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπόστασιν 12 μ. πρὸς Β τοῦ πρώτου δωματίου ἀνευρέθη συνέχεια τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πλῆθος ἀγγείων, ἐν δὲ τῇ γωνίᾳ ἑνὸς τῶν δωματίων ἡ θέσις ἑστίας, ἐχούσης στερεὸν κατάστρωμα ἐκ πηλοῦ ἐξορυσσομένου καὶ σήμερον ἐκ τῆς θέσεως «Πλέσια».

Τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ πρώτου διαμερίσματος ἀγγεῖα ἦσαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ τοποθετημένα κατὰ σχήματα καὶ μεγέθη, ἀνήκουν δὲ πάντα εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ δὴ εἰς τὴν δευτέραν φάσιν τῆς τρίτης αὐτῆς ὑποδιαιρέσεως ἤτοι ΙΙΙβ. Ἡ κατασκευὴ τούτων εἶναι ἀρίστη εἴτε μετὰ διακοσμήσεως εἴτε ἄνευ κοσμημάτων, φέρουσι δὲ ἐπίχρισμα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἠραιωμένου. Τὰ ἁπαντῶντα σχήματα εἶναι τὰ συνήθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸ δὲ μέγεθος τῶν ἀγγείων φθάνει μέχρι περίπου 40 ἑκατοστομέτρων. Ἡ διακόσμησις γίνεται διὰ καστανερύθρου ἢ καστανομέλανος στιλπνοῦ χρώματος, τὰ δὲ κοσμήματα εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ φυτικοῦ ἢ τοῦ θαλασσίου κόσμου, ἐπὶ πολλῶν δέ, κατὰ τὸ ὕψος τῶν λαβῶν, καὶ γεωμετρικά. Παρὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀγγείων καὶ τὴν ὁμοιότητα τῆς διακοσμήσεως πολὺ ὀλίγα εἶναι ταυτόσημα ἀντίτυπα. Τῶν συγκομισθέντων ἐκ τοῦ ἀνασκαφέντος δωματίου εἴτε ἀκεραίων εἴτε συγκολληθέντων μέχρι τοῦδε ἀγγείων ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται εἰς ἑξακόσια, ἐνδέχεται νὰ αὐξηθῇ

διὰ συγκολλήσεως. Σημειωτέον ὅτι παρὰ τὰ ὁμόχρονα πολυπληθῆ ταῦτα ἀγγεῖα, εὑρέθησαν κατὰ τὸ κατώτατον στρῶμα τοῦ δωματίου καὶ ἀρχαιοτέρων ἀγγείων τεμάχια ἤτοι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Μυκηναϊκῆς περιόδου, οἷα ἐνεφανίσθησαν καὶ εἰς τὰ πρὸς Β καὶ Δ ἐν μέρει ἀνασκαφέντα δωμάτια.

Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων εὑρέθησαν καὶ πολυάριθμα εἰδώλια καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν, τῶν ὁποίων δὲν ἐγένετο ἀκόμη ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ συγκόλλησις, πρὸς δὲ τούτοις ἐκτὸς τοῦ δωματίου τεμάχιον πηλίνης ἐνεπιγράφου πινακίδος, φερούσης γράμματα ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τῆς Μινωϊκῆς γραμμικῆς γραφῆς Β. Ὁ σύντομος οὗτος ἀπολογισμὸς εἶναι ἱκανός, ὅπως καταστήσῃ σαφῆ τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς ἀρξαμένης ἐν Μυκήναις ἐρεύνης, ἡ ὁποία καὶ διὰ τῆς διαπιστωθείσης ἐκεῖ πυρκαϊᾶς τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος διδάσκει καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς βιαίας ἁλώσεως τῶν Μυκηνῶν.

9. Ἐν Κυνουρίᾳ ἡ Ἑταιρεία ἐδαπάνησε δι' ἐξερευνητικὴν ἀρχαιολογικὴν περιοδείαν τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Συμβούλου αὐτῆς κ. Κωνσταντίνου Ρωμαίου, ὅστις καὶ ἄλλοτε εἰργάσθη ἐκεῖ ἀνασκαφικῶς καὶ εἶχε νῦν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσῃ διὰ νέων στοιχείων τὴν τοπογραφικὴν μελέτην τῆς Κυνουρίας. Οἱ τόποι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέβλεπεν ἡ νέα περιοδεία ἦσαν τὰ Βούρβουρα, ἡ παρὰ τὸν Ἅγιον Πέτρον θέσις «Φονεμένοι», ἡ κατὰ τὸ Ἄστρος Μονὴ τῆς Λουκοῦς καὶ τὸ Λεωνίδιον, ὅπου καὶ ἡ συλλογὴ ἡ προελθοῦσα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Τυρίτα.

Α. Βούρβουρα. Τὴν περὶ τὰ Βούρβουρα χώραν εἶχεν ἐρευνήσει ὁ κ. Ῥωμαῖος ἤδη κατὰ τὰ ἔτη 1899 καὶ 1900, Σχολάρχης ὢν τότε ἐν Ἁγίῳ Πέτρῳ, καὶ εἶχε συλλέξει διάφορα κεραμεικὰ εὑρήματα, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τεμάχια μεγάλου Ἀττικοῦ κρατῆρος, φέροντα παράστασιν τῆς Κρίσεως τοῦ Πάριδος, ἀποκείμενα δὲ ἔκτοτε ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῷ Μουσείῳ. Ἐκ τῶν εὑρημάτων τούτων καὶ ἄλλων τοπογραφικῶν παρατηρήσεων συνετάχθη τότε μελέτη (ΑΘΗΝΑ 14, 1902 σ. 3-36), τῆς ὁποίας πορίσματα ἦσαν 1) ὅτι ὁ πρὸς Δ τῶν Βουρβούρων ὑψηλὸς βραχώδης λόφος

Τοῦρνος, παρουσιάζων ἴχνη ἀρχαίας ἀκροπόλεως καὶ τείχη, ἀνῆκεν εἰς τὸν Τεγεατικὸν δῆμον τῶν Φυλακέων (πρβ. Kiepert Karten, Peloponnesus, σ. 4, ἀποδεχόμενον τὴν ταύτισιν)· 2) ὅτι οἱ κατὰ τὴν Ἀράχοβαν τῆς Λακεδαίμονος τόποι ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς τοὺς Καρυάτας καὶ 3) ὅτι ὁ μεταξὺ Βουρβούρων καὶ Ἀραχόβης σπουδαιότερος ὅλων τόπος Ἀνάληψις, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον πλεῖστα εὑρήματα, ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἀνῆκεν εἰς τὰς Καρύας ἢ τὴν Φυλάκην. Τὸ ζήτημα εἶναι ἐνδιαφέρον, διότι πρέπει νὰ καθορισθῇ ποῦ ἦτο τὸ περίφημον ἀρχαῖον ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Καρυάτιδος, ὅθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ὄνομα τῶν Καρυατίδων.

Πρὸς τοῦτο ἐγένετο τῷ 1950 σκαφικὴ ἔρευνα κατὰ τὸν λόφον τῆς Ἀναλήψεως, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον πολλὰ τεμάχια ἐρυθρογράφων Ἀττικῶν ἀγγείων, κρατήρων, ὑδριῶν, μελαμβαφῶν κυλίκων κ.ἄ., βεβαιοῦντα τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν σημαντικοῦ ἱεροῦ. Ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ζητούμενον τῆς Ἀρτέμιδος Καρυάτιδος συνάγεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγγείων ἀρχαιοτέρων τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς καὶ παντελοῦς ἀπουσίας Λακωνικῶν ἀναθημάτων χαρακτηριστικῶν τῶν Λακωνικῶν ἱερῶν οἷον καὶ τὸ ἐν Σπάρτῃ ἱερὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκτεταμένος συνοικισμὸς τῆς Ἀναλήψεως περιεβάλλετο καὶ ὑπὸ τείχους πολυγωνικοῦ, σποραδικῶς σῳζομένου, οἷον δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν Ἀράχοβαν τὴν καὶ ἄλλως ἀρχαιολογικῶς πενιχράν, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ κατὰ τὴν Ἀνάληψιν ὀχυρὸς τόπος ἦτο ὁ σημαντικώτερος τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς Καρύας.

Β. Φονεμένοι ἢ στοὺς Φονεμένους εἶναι τοπωνυμία μεταξὺ Ἁγίου Πέτρου καὶ Ἀραχόβης, ὀφειλομένη εἰς τὴν λαϊκὴν ἐκδοχὴν ὅτι οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν παρατηρούμενοι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Boblay (1829) μεγάλοι σωροὶ λίθων εἶναι τύμβοι γιγαντοσώμων Ἑλλήνων φονευθέντων ἐκεῖ.

Ἀνασκαφὴ γενομένη ἐκεῖ τῷ 1905 ἀπέδειξεν ὅτι οἱ σωροὶ οὗτοι, ἄλλως καλούμενοι Ἁρμακάδες, δὲν ἦσαν τάφοι ἀλλ᾽ ἀρχαῖα ἱερά, διότι μεταξὺ τῶν λίθων εὑρέθησαν τεμάχια πηλίνων

εἰδωλίων τοῦ εἴδους τῶν Ἑρμαίων, καθιστώντων πιθανὴν τὴν εἰκασίαν τοῦ κ. Ῥωμαίου ὅτι οἱ Ἕρμακες οὗτοι (οἱ ἁρμακάδες) μετὰ ἑρμαϊκῶν στηλῶν ἢ καὶ ἄνευ αὐτῶν ἀπετέλουν τοὺς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (II, 38,7) ἀναφερομένους Ἑρμᾶς τοὺς δηλοῦντας τὰ ὅρια τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Τεγεάτας (πλείονα ἐν ΑΘΗΝΑι τόμ. 20, σ. 383-403).

Κατὰ τὸ 1950 ἐγένετο νέα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία κατὰ τὰ κράσπεδα τοῦ σωροῦ Β ἀπεκάλυψε τοῖχον μήκους 6,50 μ. καὶ πάχους 0,90 μ., ὅμοιον πρὸς τὸν ἄλλοτε ἀνευρεθέντα ἐπὶ τοῦ σωροῦ Γ. Ἀμφότεροι ἦσαν ἀναλημματικοί, ἀνέχοντες τοὺς ὄπισθεν συσσωρευθέντας πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ λίθους, ἦσαν δὲ παρόδιοι τῆς σημερινῆς ὁδοῦ, συμπιπτούσης ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων ὑπῆρχον τεμάχια πηλίνων **εἰδωλίων** καὶ Λακωνικῶν ἀγγείων, ἀρυβάλλων καὶ πινακιδίων, **κοινῶν καὶ** εἰς τοὺς τρεῖς σωρούς.

Ἐξ ἑνὸς τῶν σωρῶν (Α) προέρχεται τεμάχιον σχιστολίθου μετὰ λειψάνου ἐπιγραφῆς συμπληρουμένης ὡς: Ναύπ[λιος] | Εὐί[τας] ἤτοι ἐκ τῆς Θυρεατικῆς κώμης Εὔας.

Γ. Τρίτον ὁ κ. Ῥωμαῖος ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὸν περὶ τὴν Μονὴν Λουκοῦς χῶρον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ σημαντικώτερος τῶν καθ' ὅλην τὴν Κυνουρίαν ἀρχαιολογικῶν χώρων, ἑλκύσας ποτὲ τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ περιφήμου σοφιστοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ἐνταῦθα δὲ εἰκάζει ὁ ἐρευνητὴς ὅτι ἦτο τὸ ἱερὸν τοῦ θεραπευτικοῦ ἥρωος Πολεμοκράτους, τιμωμένου εἰς τὴν κατὰ τὸν Παυσανίαν (II, 38,6), μεγίστην τῶν Θυρεατικῶν κωμῶν, Εὔαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς διανοιγομένης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ εὑρέθη ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μονῆς ἀνάγλυφον τοῦ τύπου τῶν δείπνων ἐκ μαρμάρου τῶν Δολιανῶν φέρον τὴν ἐλλιπῆ ἐπιγραφὴν ---ἥρωι εὐξάμενος ἀνέθηκε συμπληρουμένην πιθανώτατα [ὁ δεῖνα Πολεμοκράτει] ἥρωι εὐξ. ἀνέθηκε. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον εἶχεν εὑρεθῇ ἄλλοτε τὸ σήμερον ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ἀποκείμενον λαμπρὸν ἀκέραιον ἀνάγλυφον τῶν Ἀσκληπιαδῶν καὶ ἄλλα ἀφιερώματα ἐπιβάλλεται συστηματικὴ

ἀνασκαφὴ τοῦ τόπου. Τελευταῖον ἐνδιαφέρον εὕρημα τῆς περιοδείας εἶναι ἐπιγραφὴ ἐπὶ στήλης ἐκ σχιστολίθου, προερχομένη ἐκ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ Δολιανῶν - Μύλων, 20 χιλιόμετρα βορείως τοῦ Ἄστρους καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα λέγουσα δέ: Μεδεὶς ἀδικεῖτο τὸ κενεάριον ἒ τὸ (ὁ)μόχετον. Μέ ἀδικεῖτο Θ...... Πρόκειται ἄρα περὶ κενεαρίου - κενηρίου ἤτοι κενοταφίου καὶ περὶ κοινοῦ ἴσως ὀχετοῦ. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς μεθοριακὸν τόπον ἔχομεν πρόχειρον τὴν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται περὶ κενοταφίου ἀφανῶν Ἀργείων νεκρῶν, πεσόντων κατά τινα σύγκρουσιν Ἄργους καὶ Σπάρτης διὰ τὸ πολυθρύλητον μῆλον τῆς ἔριδος, τὴν Θυρέαν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρεθεῖσα πλησίον τῆς κορυφῆς τῆς ὀροσειρᾶς Ζάβιτσας, φυσικοῦ ὁρίου μεταξὺ τῆς Ἀργείας περιοχῆς καὶ τῆς Θυρεάτιδος, ἀποτελεῖ τεκμήριον τῶν παλαιῶν συνόρων Ἄργους καὶ Λακεδαίμονος.

Κατὰ ταῦτα ἡ γενομένη περιοδεία τοῦ κ. Ῥωμαίου ὑπῆρξε διδακτικὴ τοπογραφικῶς καὶ πολύτιμος δι᾽ ἃς ἐνίσχυσεν ἐνδείξεις πρὸς μελλούσας ἀνασκαφικὰς ἐρεύνας.

10. Ἐν Κρήτῃ ἐν Βαθυπέτρῳ καὶ Λυκάστῳ ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Συμβούλου κ. Σπ. Μαρινάτου.

Α. Ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Βαθυπέτρου ἡ ἔρευνα προέβη σχεδὸν μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ἀποκαλύψεως τῶν ἐρειπίων.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν συνοικίαν ἀπεκαλύφθησαν ἀνοικτοὶ χῶροι πιθανῶς αὐλαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὑρέθησαν μεταγενέστεροι ἴσως τοῖχοι.

Κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν συνοικίαν ἀνεσκάφη πλήρως ἓν δωμάτιον, συνεχόμενον πρὸς Ν πρὸς τὴν ἀποθήκην τῶν πεσσῶν καὶ ἔχον κεκαυμένον στρῶμα πάχους 10 - 20 ἑκατοστῶν, προερχόμενον ἴσως ἐξ ἀποθηκευμένης ἐκεῖ ὀργανικῆς οὐσίας. Κατά τινα ἄκραν τοῦ δωματίου ἀνευρέθη εὐμέγεθες κυλινδρικὸν ἀγγεῖον, ἔχον ὡραίαν διακόσμησιν ἀνθέων κρίνου, περαιτέρω δὲ καὶ ἄλλα μικρότερα ἀγγεῖα.

Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ κατὰ τὴν νοτίαν συνοικίαν σκαφή. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ μεγάρου ἔχει σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου κτισθῆ διὰ ξεστῶν πωρολίθων, σῳζομένων εἰς ὕψος τριῶν καὶ ἐνιαχοῦ τεσσάρων δόμων καὶ ἐχόντων μῆκος 2 μ., ἅπαξ δὲ 2,20μ., ὡς καὶ εἰς τὰ μεγάλα Μινωϊκὰ ἀνάκτορα.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν πωρολίθων λαξευθέντων εἰς κολούρους πυραμίδας, τῶν ὁποίων ἡ βάσις εἶναι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου, αἱ δὲ πλάγιαι ἕδραι παρουσιάζουν ἐσωτερικῶς κενά, εἰς τὰ ὁποῖα παρεντίθενται σφῆνες πρὸς στερέωσιν τῶν λίθων. Μόνον δὲ οἱ γωνιαῖοι λίθοι εἶναι κανονικῶς κυβόσχημοι. Ὄπισθεν τῶν τοίχων ὑπάρχει ἄλλος τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων κενὸν εἶχε πληρωθῆ διὰ μικρῶν λίθων, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη ὀργανικὴ σύνδεσις.

Ἡ παρεμβολὴ μεταγενεστέρων τοίχων καὶ διαφόρων δαπέδων, προερχομένων ἴσως ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐρειπίων, κατὰ τὴν πρώϊμον Ἑλληνικὴν περίοδον, καθιστᾷ δύσκολον τὴν ἀνασκαφήν.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐντὸς ἑνὸς τῶν δωματίων, ὅπου ὑπῆρχον σωροὶ ἀγγείων τῆς πρώτης ὑστερομινωϊκῆς περιόδου ἀνευρέθη καὶ εἷς Κορινθιακὸς ἀρύβαλλος, ἐνδεικτικὸς τῆς νέας χρησιμοποιήσεως τοῦ μεγάρου. Ἄλλα κεραμεικὰ εὑρήματα ἦσαν ὀλίγα. Ἐκ τῆς κακῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἀσταθοῦς θεμελιώσεως, λόγῳ τῆς κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους, εἰκάζεται ὅτι τὸ μέγαρον ἐγκατελείφθη ἑκουσίως συναποκομισθέντων πάντων τῶν ἐν αὐτῷ κινητῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ διευκρινήσῃ ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα τοῦτο.

Β. Ἐν τῇ γειτονικῇ περιοχῇ τῆς Λυκάστου ἐξηρευνήθη περαιτέρω τὸ κατὰ τὸ 1949 ἀνακαλυφθὲν σπήλαιον, ἓν τῶν μάλιστα ἀξιολόγων ἱερῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης, ὅπου ἡ λατρεία ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν περίοδον. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους Γιούχτα (τοῦ ἀρχαίου Ἰυττοῦ), ὅπου καὶ τὸ σπήλαιον, μετὰ τῶν ἀποτόμων βραχωδῶν τοιχωμάτων αὐτῆς παρέχει ὄψιν μεγαλειώδους ἐπιβολῆς,

τὴν ὁποίαν ἐπιτείνουν τὰ ἐμφωλεύοντα ἐκεῖ σμήνη ἀγρίων πτηνῶν καὶ ἁρπακτικῶν ὀρνέων. Φύεται δὲ ἐκεῖ εἰς τὰς βραχώδεις σχισμὰς ἀκόμη καὶ σήμερον τὸ θαυματουργὸν βότανον τῆς ἀρχαιότητος, τὸ δίκταμον, καὶ συλλέγεται ὑπὸ τῶν ἀπὸ σχοινίων κρεμαμένων ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης φυσικῆς σκηνογραφίας ἀνοίγονται ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς κατατομῆς δύο εἴσοδοι, ἡ μία κατὰ 9 μ. ὑψηλότερον τῆς ἄλλης. Τὸ ἐκ πλειόνων βαθειῶν καὶ στενῶν στοῶν ἀποτελούμενον σπήλαιον διαιρεῖται εἰς ἄνω καὶ κάτω σπήλαιον, τὰ δὲ δύο ταῦτα τμήματα συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα διὰ στοᾶς. Ἡ πρὸς τὸ ἄνω σπήλαιον πρόσοδος εἶναι εὐκολωτέρα διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης σήραγγος ἢ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἄνω εἰσόδου, ἔνθα ἀπαιτεῖται ἐπικίνδυνος ἀναρρίχησις. Ἡ ὅλη διάταξις αὕτη ἀναφέρει εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἐρευνητοῦ τὴν ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ (ν 110 - 111) περιγραφὴν τοῦ σπηλαίου τῶν νηιάδων Νυμφῶν, παρὰ τὸν ἐν Ἰθάκῃ λιμένα τοῦ Φόρκυνος,

δύω δέ τέ οἱ θύραι εἰσίν·
αἱ μέν πρὸς Βορέαο καταιβαταί ἀνθρώποισιν,
αἱ δ' αὖ πρὸς Νότου εἰσί θεώτεραι, οὐδέ τι κείνῃ
ἄνδρες ἐσέρχονται, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδός ἐστιν.

Ἡ γενομένη ἐξερεύνησις ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Λυκάστου ἀπεκάλυψε πρὸ τῆς κάτω εἰσόδου πώρινον ἐκ δύο μερῶν ἀποτελούμενον βάθρον, μήκους 1,05 μ., ἀνῆκον πιθανώτατα εἰς βωμὸν καὶ οὐχὶ εἰς θύρας κατώφλιον. Πέριξ αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ ὄστρακα ὑστερογεωμετρικῶν ἀγγείων καὶ σιδηροῦν μαχαίριον, μήκους 0,21 μ., χρήσιμον εἰς θυσίας καὶ ὅμοιον πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ κερατῶνος βωμοῦ τῆς Δρήρου. Ἄλλα κινητὰ εὑρήματα εἶναι μόνον κεραμεικά, ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς περιόδου μέχρι καὶ τῆς Ἑλληνιστικῆς, ἴσως δὲ καὶ Ῥωμαϊκῆς. Κατὰ τὴν νεολιθικὴν περίοδον τὸ σπήλαιον ἦτο κατοικία ὡς καὶ κατὰ τὴν χαλκολιθικήν. Ἐντὸς νεολιθικοῦ ἀγγείου εὑρέθη

ὁ σκελετὸς νηπίου. Εὑρέθησαν δὲ καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ πολλὰ ὀστᾶ ζῴων.

Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ παρουσία δεκάδων μεγάλων πίθων τῆς ΜΜ καὶ ΥΜ περιόδου πρὸς ἀποθήκευσιν προϊόντων, προερχομένων, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Μαρινάτου, ἐκ τῆς περιουσίας τῆς λατρευομένης θεότητος.

Κατὰ τὴν γεωμετρικὴν καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον ἡ λατρεία ἦτο ἔντονος, ἄφθονος δὲ ἡ σχετικὴ κεραμεική, πλὴν τῆς ὁποίας οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη.

Κατὰ ταῦτα τὸ σπήλαιον τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ σπήλαιον τῶν Καμαρῶν καὶ τὸ τῆς Εἰλειθυίας ἐν Ἀμνισῷ, ὅπου ἐλατρεύετο εἰρηνικὴ θεότης. Ἕνεκα δὲ τῆς εὑρέσεως ἀφθόνων ἀστραγάλων, ἑνὸς ὑστερομινωϊκοῦ θηλάστρου καὶ ἑνὸς σφονδυλίου Ἑλληνικῶν χρόνων ὁ κ. Μαρινᾶτος εἰκάζει ὅτι ἡ λατρευομένη θεότης τῆς Λυκάστου ἦτο προστάτις τῶν παιδίων καὶ ἴσως αὐτὴ ἡ Μινωϊκῆς καταγωγῆς Εἰλείθυια.

11. Ἐν Πάρῳ ἐγένετο διὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Νικ. Κοντολέοντος ἔρευνα κατὰ τὴν θέσιν Ἔλιτας, ὅπου προηγουμένως εἶχον εὑρεθῆ δύο ἐπιγραφαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Ἀρχίλοχον καὶ διαπιστοῦσαι τὴν ὕπαρξιν Ἀρχιλοχείου ἤτοι τεμένους ἀφιερωμένου εἰς τὸν ἀφηρωισθέντα Ποιητὴν Ἀρχίλοχον καὶ περιέχοντος τρεῖς βωμούς.

Ὁ τόπος εἶναι πλήρης ἀρχαίων μαρμάρων, πολλὰ δὲ ἄλλα καὶ ὄστρακα προσέθεσεν ἡ ἀνασκαφή, ἀλλ' οὐδὲν λείψανον ἢ θεμέλιον ἀρχαίου κτίσματος ἀνευρέθη πλὴν τοίχων μεσαιωνικῶν καὶ μικρῶν δεξαμενῶν. Μία ἀκόμη πλὰξ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸ Ἀρχιλόχειον, ἀλλ' αὕτη φέρει ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου ἢ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνεται ὅτι τὸ Ἀρχιλόχειον εἶχεν ἐξαφανισθῆ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς πλησίον παλαιὰν ἐκκλησίαν εἶναι ἐντετοιχισμένη ἤδη γνωστὴ ἐπιγραφὴ (IG XII 5,239) ἔχουσα ἀφιέρωσιν Μητρὶ Θεῶν, ἄλλη δὲ ἀνευρεθεῖσα ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀφιερωμένη

εἰς τὴν θεὰν Ἄγδιστιν, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὅτι ἐν τῇ γειτονικῇ περιοχῇ ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, ἀλλὰ δὲν θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι ἐκ τούτου προήρχοντο αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ οὐχὶ ἐξ ἰδιαιτέρου ἱεροῦ, τοῦ Ἀρχιλοχείου.

12. Ἐν Τήνῳ ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ κ. Κοντολέοντος ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἡ παρὰ τὸ Ξώμπουργον ἔρευνα χωρὶς νὰ περατωθῇ ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα τεμάχια ἀναγλύφων ἀγγείων τῆς ὑστερογεωμετρικῆς καὶ τῆς ἀνατολιζούσης περιόδου ὡς καὶ τεμάχια ἀγγείων τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ.

13. Ἐν Νάξῳ καὶ κατὰ τὴν θέσιν Γκρόττα ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ αὐτοῦ κ. Κοντολέοντος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προηγουμένως εὑρεθέντος προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἀπεκαλύφθη μέρος συγκροτήματος μυκηναϊκῶν οἰκοδομημάτων παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ταῦτα συνεχίζονται δι᾽ ἐπελθοῦσαν καθίζησιν τοῦ ἐδάφους ἢ δι᾽ ἀνύψωσιν τῆς στάθμης τῶν ὑδάτων.

Τὸ ἀνασκαφὲν μέρος περιλαμβάνει μεγάλην ὀρθογώνιον αἴθουσαν διατηροῦσαν τοὺς τοίχους αὐτῆς μέχρις ὕψους περίπου 0,50 μ. καὶ ἔχουσαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ μακροτέρᾳ πλευρᾷ ἄνοιγμα θύρας καὶ μαρμάρινον κατώφλιον. Πρὸς Δ τῆς κεντρικῆς ταύτης αἰθούσης σχηματίζονται μικρότερα διαμερίσματα, ἀλλ᾽ ἡ νοτία πλευρὰ τῆς αἰθούσης κατέχεται ὑπὸ μεταμυκηναϊκῶν τοίχων. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔκτασιν ἀνευρέθησαν μυκηναϊκὰ ὄστρακα καὶ ἐν συνεχείᾳ τούτων γεωμετρικά, ἐν ᾧ εἰς τὴν ὑπόλοιπον περιοχὴν ἐπικρατοῦν τὰ μυκηναϊκά, κυρίως μὲν τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς περιόδου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐλλείπουν καὶ παλαιότερα ἐξ ὑψιπόδων κυλίκων.

Παρὰ ταῦτα εὑρέθησαν καὶ τεμάχιον λιθίνου ἀγγείου, φέροντος διακόσμησιν ἀναγλύφων φύλλων ὡς καὶ μικρὰ κεφαλὴ λαβῆς ἐργαλείου ἐκ πρασινωποῦ ἐπιχωρίου σχιστολίθου, σημαντικὴ διὰ τὴν σύνδεσιν πρὸς τοὺς μετέπειτα χρόνους.

Εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τῆς πόλεως πλησίον τοῦ Γυμνασίου ἀνεσκάφη μικρὸς ἀποθέτης περιέχων τεμάχια εἰδωλίων τοῦ 4ου κυρίως π.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ παλαιοτέρων χρόνων. Ἐκεῖ δὲ πλησίον ἀπεκαλύφθησαν τυχαίως προσφάτως καὶ γεωμετρικοὶ τάφοι.

14. Ἐν Κοζάνῃ ἀνελήφθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας νέα ἀνασκαφὴ διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Βασιλ. Καλλιπολίτου πρὸς ἀποκάλυψιν ἀρχαίου νεκροταφείου, τοῦ ὁποίου τάφοι τινὲς εἶχον ἀναφανῆ κατὰ τὴν διάνοιξιν νέας ὁδοῦ ἀπὸ Κοζάνης εἰς Βέροιαν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1948 καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου τῆς Κοζάνης.

Μικρὰ ἔρευνα ἀμέσως μετὰ τὴν τυχαίαν ἐμφάνισιν τῶν τάφων ἐγένετο δαπάνῃ τῆς Δημοτικῆς Ἀρχῆς Κοζάνης, τὰ δὲ εὑρήματα ἐδημοσιεύθησαν ἤδη ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ 1948-49, 85-111. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εὑρημάτων καὶ ἡ διὰ τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν σημασία αὐτῶν ἐπέβαλλον συστηματικωτέραν ἀνασκαφήν, ταύτην δὲ καὶ ἀνέλαβε προθύμως ἡ Ἑταιρεία, διεξαγαγόντος τὴν ἐργασίαν κατ' Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον τοῦ 1950 τοῦ κ. Καλλιπολίτου.

Διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἐκτὸς τῶν πρηγουμένως εὑρεθέντων πέντε τάφων ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλοι ἕνδεκα, ἀνήκοντες εἰς τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα.

Οἱ τάφοι ἦσαν λακκοειδεῖς ὀρυχθέντες ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ μᾶλλον ἀβαθεῖς (0,18 - 0,35 μ.), σχήματος ὀρθογωνίου πλὴν ἑνός, ἔχοντος σχῆμα σταυροειδές, ἁπάντων δὲ δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένος ὁ προσανατολισμός. Ἀργοὶ λίθοι παρετηρήθησαν κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς κεφαλῆς ἢ τῶν ποδῶν, εἰς ἕνα δὲ τῶν τάφων οἱ λίθοι ἦσαν κανονικώτερον τοποθετημένοι κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν. Κατὰ κανόνα ὑπεράνω τῶν σκελετῶν εὑρέθησαν ὑπολείμματα ἀπηνθρακωμένων ξύλων προερχομένων προφανῶς ἐκ ξυλίνων καλυμμάτων.

Τρεῖς τάφοι περιεῖχον ἀνὰ δύο νεκρούς. Παρὰ τὸ δεξιὸν ἢ ἀριστερὸν πλευρὸν τῶν ἀνδρῶν εἶχον τεθῆ δόρατα (δύο ἢ ἕν), τῶν

ὁποίων εὑρέθησαν κατὰ χώραν αἱ σιδηραῖ αἰχμαί. Τρεῖς τάφοι ἄνευ ὅπλων εἶναι πιθανῶς γυναικεῖοι. Δύο τάφοι περιεῖχον σκελετοὺς παίδων, ἄλλοι δὲ δύο εἶναι ἀδιαγνώστου φύλου.

Ἡ χρονολόγησις τῶν τάφων βασίζεται ἐπὶ δύο Ἀττικῶν ἀγγείων εὑρεθέντων μετ' ἄλλων 23 ἐγχωρίου κατασκευῆς.

Τοὺς τάφους τοῦ 5ου αἰῶνος χρονολογεῖ ἡ ἐν ἑνὶ τῶν τάφων τῆς ὁμάδος ἀνευρευθεῖσα μελανόγραφος ὑδρία τῶν χρόνων 500-480 π.Χ., ἀνήκουσα εἰς τεχνίτην συνεχίζοντα τὸν μελανόγραφον ῥυθμὸν καὶ ἔχουσα παράστασιν Ἡρακλέους παλαίοντος πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας. Τὰ ἐγχώρια ἀγγεῖα τῶν τάφων τῆς συστάδος ταύτης εἶναι ἄλλα μὲν ὅμοια πρὸς τὰ σύγχρονα ἀγγεῖα τῆς Ν. Ἑλλάδος, ἄλλα δὲ διατηροῦντα τὰς μορφὰς τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων (οἰνοχόαι μετὰ προχοῆς καὶ κύαθοι χειροποίητοι). Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρός, τεφρόχρους, βαθὺς φαιὸς (buchero) καὶ κίτρινος.— Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων εὑρίσκονται δίδυμοι περόναι καὶ πόρπαι μετὰ διπλῆς σπείρας, τύπου τοῦ Hallstatt, διαδεδομένου καὶ ἀνὰ τὴν ὑπόλοιπον ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς Κρήτης (BLINKENBERG Fibules grecques et orientales (1926) σ. 253 - 262 § XIV).

Ἡ συστὰς τῶν τάφων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος χρονολογεῖται διὰ τοῦ Ἀττικοῦ μελαμβαφοῦς σκύφου τοῦ τάφου ΙΧ. Τῶν ἄλλων ἀγγείων αἱ μορφαὶ ἢ εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἀγγείων τῆς Ν. Ἑλλάδος ἢ συνεχίζουν σχήματα προϊστορικὰ ὡς καὶ ἐν τῇ συστάδι τοῦ 5ου αἰῶνος. Μία πρόχους φέρει γραμμωτὴν διακόσμησιν. Σημειωτέον ὅτι καὶ τὰ σημερινὰ κεραμεικὰ προϊόντα τῆς Κοζάνης εἶναι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐρυθροῦ πηλοῦ.

Χαλκᾶ ἐγχώρια προϊόντα εὑρέθησαν ζώνη ἔχουσα ἐγχάρακτον διακόσμησιν, ψῆφοι ἐν σχήματι ἀστραγαλωτῶν ῥαβδίων καὶ περίαπτον ὅμοιον πρὸς τὰ τῆς Βοσνίας.

Ἀλλ' εὑρέθησαν καὶ χρυσοῖ ῥόδακες ἀποτελοῦντες Μυκηναϊκὴν ἐπιβίωσιν ἀξιοσημείωτον, ὡς διεπιστώθη καὶ ἐν Trebenischte τῇ πόλει τῶν Ἐγχελέων, τῶν ἀποικισθέντων, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῶν Θηβῶν ὑπὸ τὸν Κάδμον.

Ἐν τῇ ἐπιχώσει εὑρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων ὑστερομυκη-

ναϊκῶν ἢ γεωμετρικῶν, προερχομένων προφανῶς ἐκ παλαιοτέρας περιόδου τοῦ νεκροταφείου.

Ἐντὸς μιᾶς τῶν τάφρων ἀνευρέθη λαξευτὴ ἐν τῷ βράχῳ αὔλαξ, πιθανῶς κοίτη πλινθίνου τοίχου, λείψανον, ὡς εἰκάζει ὁ ἀνασκάψας, περιβόλου πυρᾶς πρὸς καῦσιν νεκρῶν, διότι εἷς τῶν τάφων τοῦ 1949 (Ι) πλησίον ἐκεῖ ἀνευρεθείς, δὲν περιεῖχε σκελετόν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Κοζάνης ἐνέχει ἰδίαν σημασίαν οὐχὶ μόνον ἀρχαιολογικήν, ἀλλὰ καὶ ἐθνογραφικήν.

15. Ἐν Ἀβδήροις τῆς Θρᾴκης ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία νέαν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Ι. Λαζαρίδου.

Τὰ ἀρχαῖα Ἄβδηρα εὑρίσκονται 7 χιλιόμετρα ΝΑ τοῦ σημερινοῦ ὁμωνύμου χωρίου καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης. Παρὰ τὴν σημασίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως, περὶ τῆς ὁποίας διδάσκουσι καὶ ὁ Στράβων (14,644) καὶ ὁ Διόδωρος (XIII, 72,2), οὐδεμία μέχρι τοῦδε εἶχε γίνει ἐκεῖ συστηματικὴ ἀνασκαφή. Τὰ σποραδικῶς ἀνευρεθέντα ἐν τῷ τόπῳ ἀρχαῖα μνημεῖα ὑπεδείκνυον τὴν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐρεύνης τῆς πατρίδος τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ Δημοκρίτου, τῶν ἀτομικῶν φιλοσόφων, ὡς καὶ τοῦ σοφιστοῦ Πρωταγόρου καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας ἤρχισε κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἀπεκάλυψεν ἐν μέρει τρία οἰκοδομήματα, δύο μὲν Ἑλληνιστικῶν, ἓν δὲ Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τοῦ σημαντικωτέρου τούτων ἀπεκαλύφθη ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐξαιρετικοῦ τοίχου ἐκ μεγάλων δόμων ἐγχωρίου σκληροῦ ὑποκιτρίνου πωρολίθου καὶ μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος. Τοῦ τοίχου τὸ σῳζόμενον ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,45 μέχρι 1,43 μ, ἀνεσκάφη δὲ εἰς μῆκος πεντήκοντα περίπου μέτρων. Κατὰ τὰ ἄκρα αὐτοῦ ἀνευρέθη ἀνὰ μίαν εἴσοδον, τῶν ὁποίων διατηροῦνται κατὰ χώραν τὰ κατώφλια, μήκους 1,95μ. καὶ 2,42μ. Ἡ ἔρευνα ἐσωτερικῶς τῶν εἰσόδων ἀπεκάλυψε πλακοστρώτους χώρους καὶ ἀγω-

γοὺς ἀποχετεύσεως τῶν ὑδάτων καὶ ἓξ τοίχους εὐτελοῦς κατασκευῆς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον, διαχωρίζοντας ἐσωτερικὰ διαμερίσματα.

Κινητὰ εὑρήματα εἶναι μέγας ἀριθμὸς τεμαχίων «μεγαρικῶν σκύφων», φερόντων πλουσίαν ἀνάγλυφον διακόσμησιν δι᾿ ἀνθρωπίνων μορφῶν, ζῴων, πτηνῶν, φυτῶν καὶ γραμμωτῶν σχημάτων, ὡς καὶ ἀριθμὸς ἄλλων ἀγγείων. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν περὶ τὰ 85 τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ 13 κεφαλαὶ γυναικῶν ἀρίστης τέχνης, πρὸς δὲ τούτοις καὶ 85 λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, φέρουσαι τὰς συνήθεις σφραγῖδας ὀνομάτων, συμβόλων καὶ τόπου προελεύσεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θάσου. Ἀλλὰ καὶ ἀκροκέραμοι εὑρέθησαν ἔχουσαι ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἀνθεμίων, ἑλίκων καὶ ἀνθέων λωτοῦ, ὡς καὶ πλείονες λύχνοι.

Οἱ χρόνοι τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι, ὡς εἰκάζεται, ὁ 3ος π.Χ. αἰών, ἀλλ᾿ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκόμη σαφής. Ἀρκεῖ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ διαπίστωσις ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικοῦ δημοσίου οἰκοδομήματος ἢ πιθανώτερον, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, ἱεροῦ διὰ τὰ ἀνευρεθέντα εἰδώλια Κυβέλης καὶ μιᾶς κρανοφορούσης κεφαλῆς Ἀθηνᾶς.

Εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς πόλεως διεπιστώθη δεύτερον Ἑλληνιστικὸν οἰκοδόμημα καὶ ἀλλαχοῦ ἀνευρέθη εὐμέγεθες Ῥωμαϊκὸν κτίσμα, ὅπου προηγουμένως εἶχεν ἀνευρεθῆ ὑπὸ ἰδιώτου ἀγαλμάτιον κερδῴου Ἑρμοῦ, ῥωμαϊκῆς τέχνης.

Ἐκ τῶν γενομένων δοκιμῶν καὶ παρατηρήσεων εἶναι προφανὲς ὅτι εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Διόδωρον (13,72,2) χαρακτηρίζεται ὡς «πόλις ἐν ταῖς δυνατωτάταις τότε οὖσα τῶν ἐπὶ Θρᾴκης».

16. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀνέλαβεν ἡ Ἑταιρεία σημαντικὴν ἀνασκαφὴν διεξαχθεῖσαν κατὰ τὸ 1950 ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Χαρ. Μακαρόνα.

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἰδιωτικῆς οἰκίας πλησίον τοῦ Ἱπποδρομίου καὶ ἐν τῇ θέσει «Ἀκτσὰν Με-

τζὶτ» τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1950 ἐρείπια τοίχων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, τῶν ὁποίων ὁ ὄγκος καὶ ἡ ἔκτασις ὑπεσήμαινε μνημειῶδες οἰκοδόμημα τῆς περιόδου τῆς τετραρχίας.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἶχε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐπίχωσιν ὑπερβαίνουσαν τὰ 10 μέτρα, σχηματισθεῖσαν ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου κτίσματος καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀνεγερθέντος τεμένους Ἀκτσὲ Μετζὶτ Τζαμί, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς περὶ αὐτὸ συνοικίας. Μέρος τῆς ἐπιχώσεως εἶχεν ἀφαιρέσει ἡ ἰδιωτικὴ ἐργασία, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἀπέμεινε διὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1950 προέβη τόσον, ὥστε νὰ ἀποκτήσωμεν ἀκριβεστέραν εἰκόνα τοῦ διαγράμματος.

Τὸ οἰκοδόμημα εἶναι ὀκτάπλευρον, φέρον ἐσωτερικῶς ἑπτὰ κόγχας. Διὰ θύρας κειμένης κατὰ τὴν ΝΔ πλευρὰν εἰσερχόμεθα εἰς τὸν μέγαν περίκογχον χῶρον ἔχοντα ἀπὸ κόγχης εἰς κόγχην διάμετρον 30 περίπου μέτρα. Τὸ ἄνοιγμα τῶν ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου κογχῶν εἶναι 5,25μ., τὸ δὲ τῆς κεντρικῆς καὶ ἀπέναντι τῆς εἰσόδου εὑρισκομένης μετρεῖ 7,40 μ. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶνα 5,17 μ. ἤτοι ὅσον περίπου καὶ τὸ τῶν μικροτέρων κογχῶν. Τὸ πάχος τῶν τοίχων κατὰ τὰς γωνίας ἀνέρχεται εἰς 5 μ., κατὰ δὲ τὸν μυχὸν τῶν κογχῶν εἰς 1,25 μ. Ἡ τοιχοδομία τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ κυκλικοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποτελεῖται δηλ. ἐξ ἀργολιθοδομίας μετ' ἀσβεστοκονιάματος διακοπτομένης ὑπὸ ζωνῶν ὀπτοπλίνθων. Αἱ γωνίαι εἶναι ἀποκλειστικῶς ἐξ ὀπτοπλίνθων.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν μέρος τοῦ δαπέδου εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πλακῶν λευκοῦ μαρμάρου, σχετικῶς καλῶς διατηρουμένων, παρὰ δὲ τὴν βάσιν των ἐσώθησαν λείψανα τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, τῆς ὁποίας τὸ ὕψος ἔφθανε τὰ 5 μέτρα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μεγάλου πάχους τῶν κονιαμάτων, τῶν πολλῶν ἐν αὐτοῖς ὀπῶν καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἥλων. Σῴζονται δὲ οἱ τοῖχοι εἰς ὕψος πλέον τῶν 7 μέτρων. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων λεπτῶν πλακῶν, συμπεραίνεται ἡ πλουσία πολυχρωμία τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Ἔξωθεν τοῦ μνη-

μείου ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια ψηφιδωτοῦ μετὰ γεωμετρικοῦ διακόσμου προερχομένου πιθανῶς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου.

Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως καὶ εἰς ὕψος 4 μ. ἀνευρέθη τμῆμα μαρμαρίνου παλαιοχριστιανικοῦ ἄμβωνος, κατὰ δὲ τὸ κέντρον τῆς μεγάλης κόγχης ἀπεκαλύφθη κεραμουργικὸν κόσμημα ἀποτελούμενον ἐκ κύκλου περικλείοντος ἰσοσκελῆ σταυρόν, ἔχοντος ἑκατέρωθεν κυπάρισσον, ἐνδείξεις ἀμφότεραι ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον τὸ οἰκοδόμημα κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους νὰ μετετράπη εἰς ναόν. Ἀλλὰ πᾶσα περὶ τούτου ὁριστικὴ γνώμη εἶναι ἀκόμη πρόωρος.

Τοῦ οἰκοδομήματος τούτου τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ὁμοιότης πρὸς τὸ μαυσσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Σπαλάτου εἶναι μεγάλη, διάφοροι δὲ εἶναι μόνον αἱ κόγχαι, ἐναλλὰξ ἡμικυκλικαὶ καὶ ὀρθογώνιοι, καὶ τὸ ὅλον μέγεθος.

Παρὰ τὸ ἐξαιρετικὸν μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ ὀκταγώνου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι σπουδαιοτάτη. Διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Δανοῦ ἀρχαιολόγου ἀρχιτέκτονος Ejnar Dyggve τοῦ 1939 διεπιστώθη ὅτι τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ κτισθέντα ὑπὸ τοῦ Γαλερίου ἀνάκτορα ἐξετείνοντο μέχρι καὶ τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὸ νέον ὀκτάγωνον οἰκοδόμημα εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 350 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἁψῖδος τοῦ Γαλερίου καὶ πρὸς Δ τῆς προεκτάσεως τῆς μνημειώδους ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πρὸς τὴν ἁψῖδα. Ἐὰν δὲ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἀνάκτορα τοῦ Γαλερίου ἤρχιζον ὀλίγον κάτωθεν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ ἐξετείνοντο εἰς μῆκος 300 μ. πρὸς νότον, τότε κατ' ἀνάγκην ἦσαν ταῦτα πολὺ μεγαλήτερα τῶν ἐν Σπαλάτῳ ἀνακτόρων τοῦ Διοκλητιανοῦ, πρᾶγμα οὐχὶ ἀπίθανον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ὁ εὑρισκόμενος εἰς ἀναμφισβήτητον σχέσιν πρὸς τὴν ἁψῖδα, δὲν ἔχει ἀντιστοίχου μεγέθους οἰκοδόμημα ἐν Σπαλάτῳ, ὅτι δὲ πρὸς τούτοις τὸ νέον ὀκτάγωνον εἶναι τριπλασίου μεγέθους τοῦ μαυσσωλλείου τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Ἐκ πάντων τούτων καθίσταται προφανὴς ἡ μεγάλη σημασία

τοῦ ἀνασκαφέντος οἰκοδομήματος καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑποχρέωσις τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεύνης.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1950, δρᾶσις ἐπιστημονικὴ καὶ ἐν ταὐτῷ ἐθνική, διότι ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἀσχολία περὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν, θείᾳ εὐδοκίᾳ, κατοικοῦμεν οὐχὶ ὡς ἐπήλυδες, ἀλλ᾽ ὡς αὐτόχθονες, ἔχοντες βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τοῦ βάρους καὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης κληρονομίας, ἀντλοῦντες δὲ θάρρος ἐξ αὐτῆς, ἵνα ἀντεπεξερχώμεθα νικηφόρως κατὰ τῶν πολυαρίθμων ἀπειλῶν ἐναντίον τῆς συνεχείας τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

---

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΤΗι ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗι ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

Αἱ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν εἶχον τὴν συγκέντρωσιν ἐπαρκῶν στοιχείων πρὸς πληρεστέραν μελέτην τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς Βιβλιοθήκης ἀνεγερθέντων διαδοχικῶς ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως τριῶν οἰκοδομημάτων, ἤτοι τοῦ ὑστερορρωμαϊκοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος, τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς καὶ τῆς τελείως ἐξαφανισθείσης κατὰ τὰς πρώτας ἀνασκαφὰς τοῦ 1885 βυζαντινῆς ἐκκλησίας τῆς «Μεγάλης Παναγίας» (*εἰκ. 1, 2* καὶ *3*).

I. ΤΟ ΥΣΤΕΡΟΡΡΩΜΑΪΚΟΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

Μέχρι τοῦ ἔτους 1885, ὅτε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ γραμματέως αὐτῆς, Στεφάνου Κουμανούδη, ἀνέλαβε δι᾽ ἐκτεταμένων ἀνασκαφῶν τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, μόνον ὑποθέσεις ἑκάστοτε διετυποῦντο ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὁρατῶν καὶ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἐπιβλητικῶν ἐρειπίων τοῦ οἰκοδομήματος συνεφώνουν, ὅτι τοῦτο ἦτο κτίσμα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἀντιθέτως ὅμως προκειμένου διὰ τὸν προορισμὸν τοῦ κτηρίου πλεῖσται διάφοροι γνῶμαι διετυποῦντο οὕτως, ὥστε νὰ ταυτισθῇ τοῦτο διαδοχικῶς πρὸς πάντα σχεδὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνεγερθέντα οἰκοδομήματα, ὡς τὸ Ὀλυμπιεῖον, τὸν ναὸν τῆς Ἥρας, τὸν ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διός, τὸ κοινὸν ἱερὸν τῶν θεῶν, τὴν στοὰν τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τέλος τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἀδριανοῦ. Εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην συνετέλεσεν ἓν μᾶλλον ἀσαφὲς χωρίον τοῦ Παυσανίου (Ι, 18,6), ἐν τῷ ὁποίῳ, ἐνῷ οὗτος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ὀλυμπιείου, ἐντελῶς παρεμβατικῶς εἰς τὴν § 9 ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς: «*Ἀδριανὸς δὲ κατεσκευάσατο μὲν καὶ ἄλλα Ἀθηναίοις, ναὸν Ἥρας καὶ Διὸς Πανελληνίου καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, τὰ δὲ ἐπιφανέστατα ἑκατόν εἰσι κίονες Φρυγίου λίθου· πεποίηνται δὲ καὶ ταῖς στοαῖς κατὰ τὰ αὐτὰ οἱ τοῖχοι. καὶ οἰκήματα ἐνταῦθά ἐστιν ὀρόφῳ τε ἐπιχρύσῳ καὶ ἀλαβάστρῳ λίθῳ, πρὸς δὲ ἀγάλμασι κεκοσμημένα καὶ γραφαῖς· κατάκειται δὲ ἐς αὐτὰ βιβλία. καὶ γυμνάσιόν ἐστιν ἐπώνυμον Ἀδριανοῦ· κίονες δὲ καὶ ἐνταῦθα ἑκατὸν λιθοτομίας τῆς Λιβύων*».

Μόνον ἐκ τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κουμανούδη —ἂν καὶ αὗται περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ χώρου— χαρακτηριστικῶν μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος κατέστη δυνατὴ ἡ ἀσφαλὴς ταύτισις αὐτοῦ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἡ ἀποσαφήνισις τοῦ σχεδίου τοῦ οἰκοδομήματος [1]. Ἡ μοναδικὴ περὶ τοῦ μνημείου μελέτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ M. Sisson [2], εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον δυτικὸν ἥμισυ — ἀφοῦ ἄλλωστε κατόπιν τῆς κατεδαφίσεως τῶν φυλακῶν «Παλαιοῦ Στρατῶνος» ἐξέλιπον αἱ ὑπάρχουσαι δυσχέρειαι — καὶ νὰ γίνῃ μία λεπτομερεστέρα μελέτη περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου οἰκοδομήματος.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ μνημείου παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἕνεκα τῆς ἀλλεπαλλήλου ἀνεγέρσεως ἐπὶ τοῦ ἰδίου χώρου νέων ἑκάστοτε οἰκοδομημάτων καὶ τῆς συνεχοῦς χρησιμοποιήσεως οἰκοδομικῶς ὁλοκλήρου τῆς ἐκτάσεως ταύτης, ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Βιβλιοθήκης μέχρι καὶ τῶν νεωτάτων ἀκόμη χρόνων, ὅτε ἡ ἐκραγεῖσα κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 9ης Αὐγούστου 1884 μεγάλη πυρκαϊὰ κατέστρεψε τὰ τελευταῖα ἐπὶ τοῦ χώρου κτίσματα τῆς «Παλαιᾶς Ἀγορᾶς» καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἔναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἐκ τῶν νεωτέρων οἰκοδομημάτων, τῶν ἀνεγερθέντων ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Βιβλιοθήκης, ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Sisson τὸ τετράκογχον ὑστερορρωμαϊκὸν οἰκοδόμημα (εἰκ. 1), τὸ ὁποῖον ἀναπαρέστησε [3] καὶ ἐχρονολόγησεν οὗτος εἰς τὰ 400 περίπου μ.Χ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν προορισμόν του ἐδέχθη, ὅτι ἐκτίσθη, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐκκλησία, διότι ἡ κάτοψις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὰς κατόψεις ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης [4].

Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Sisson θεωρῶ μᾶλλον ἀπίθανον, διότι εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκτίσθη μία τόσον μεγάλη ἐκκλησία καὶ μάλιστα εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Πιθανωτέρα ἴσως εἶναι ἡ γενικῶς ἐπικρατοῦσα περὶ τοῦ οἰκοδομήματος γνώμη, ὅτι τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς ἀναγνωστήριον τῆς Βιβλιοθήκης, ἂν καὶ ἐγὼ πιστεύω, ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ αἰθούσης ὁμιλιῶν καὶ διαλέξεων.

---

[1] Σ. Κουμανούδης, ΠΑΕ 1885, σ. 15 κ.ἑ. Γ. Νικολαΐδης, ΑΕ 1888, σ. 57 κ.ἑ. P. Graindor Athènes sous Hadrien, Le Caire 1934, σ. 230 κ.ἑ. Ch. Callmer Antike Bibliotheken, Opuscula Archaeologica, III 1944, σ. 172.

[2] M. A. Sisson The Stoa of Hadrian at Athens, Papers of the British School at Rome, XI 1929, σ. 50 κ.ἑ. μετὰ πολλῶν σχεδίων.

[3] M. Sisson, ἔ. ἀ. σ. 66-71, πίν. XXV. Σχέδιον τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ΠΑΕ 1885, πίν. 1, ἐπίσης ὑπὸ τῶν Frazer καὶ Van Buren Pausanias (maps and plans), London 1930, XV, 2, ὄχι ἀκριβὲς καὶ τέλος εἰς τὸ Εὑρετήριον τῶν Μνημ. τῆς Ἑλλάδος, τεῦχος Β, 1929, σ. 88, εἰκ. 92.

[4] Ἔκτοτε ἐγένετο γενικῶς παραδεκτὴ ἡ ἄποψις αὕτη. Βλ. Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 173. P. Graindor, ἔ. ἀ. σ. 245 καὶ Antioch-on-the-Orontes, III, σ. 54.

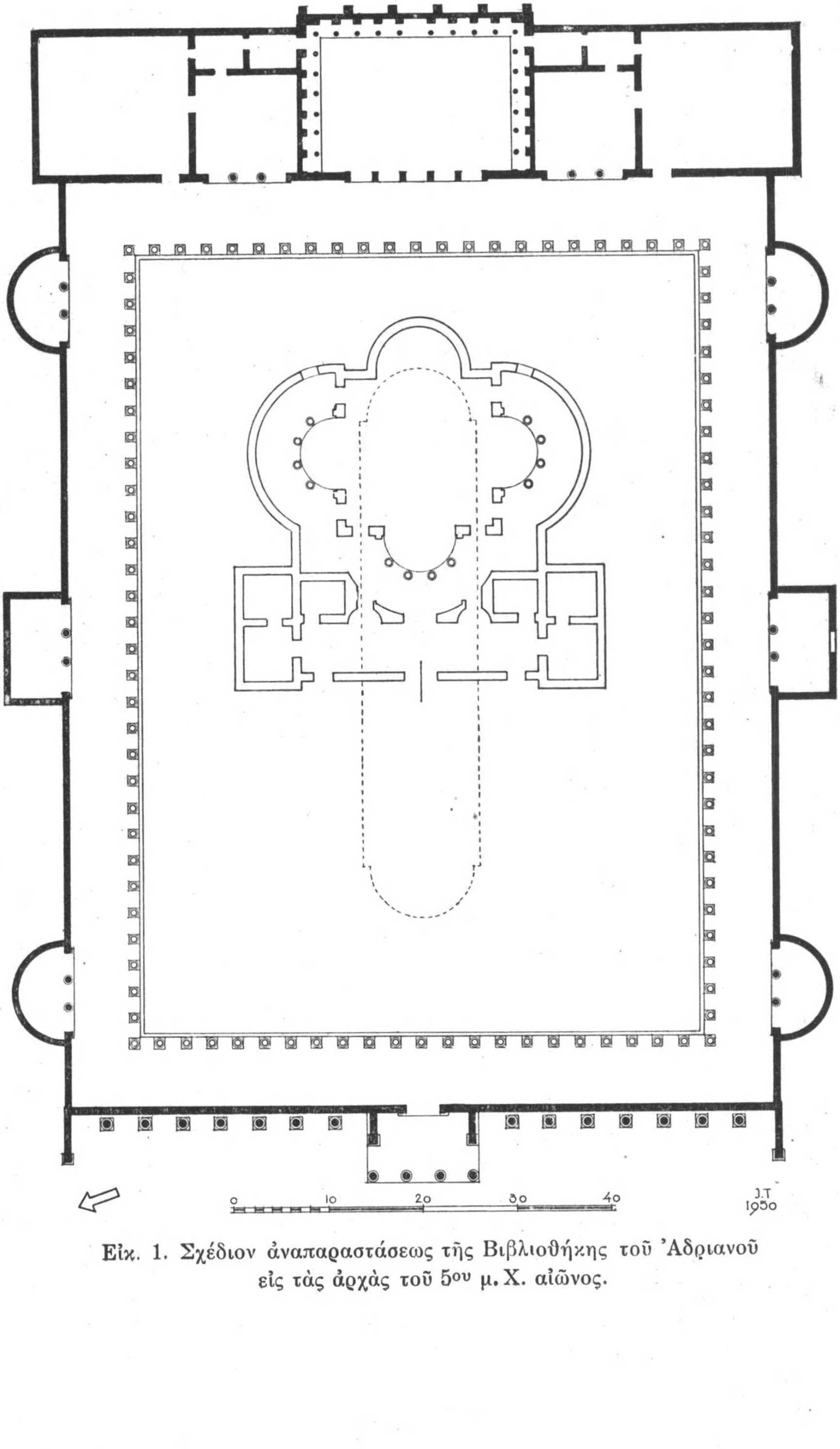

Εἰκ. 1. Σχέδιον ἀναπαραστάσεως τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος.

Πάντως οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ προορισμός του, πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ συσχετίσωμεν τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου τοίχου τῆς προσόψεως τῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἀκριβῶς παρὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς ὑπάρχουσαν ἐπιγραφήν [1]:

Τῶν θεσμῶν ταμίην Ἑρκούλιον, ἁγνὸν ὕπαρχον
Πλούταρχος μύθων ταμίης ἔστησε σοφιστής.

Ὁ τιμώμενος Ἑρκούλιος ἐχρημάτισεν ὕπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ μεταξὺ

Εἰκ. 2. Ἄποψις τῶν ἐρειπίων τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος ἀπὸ ἀνατολῶν.

τῶν ἐτῶν 408-412 [2], ἤτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος. Τὸ δὲ ἄγαλμά του, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐστήθη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παρ' αὐτὴν τὴν εἴσοδον τῆς Βιβλιοθήκης, νομίζω, ὅτι δὲν θὰ εἶχε θέσιν ἐνταῦθα, ἐὰν δὲν ἐσχετίζετο κάπως μὲ τὴν ὅλην οἰκοδομήν.

Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν, ποῖοι λόγοι συντρέχουν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποθέσεώς μου ταύτης.

---

1 Ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 4224 εἶναι λαξευμένη ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὀρθογωνικῶν δόμων τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου καὶ εἰς ὕψος 3.90 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ προπύλου αὐτῆς.

2 Κυρίως ὁ Ἑρκούλιος ἐχρημάτισεν ὕπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 402-410, διότι ἀπὸ τῆς 24ης Μαΐου 410 μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 412 εἶχε τὸν τίτλον τοῦ ἐπάρχου, RE III 614.

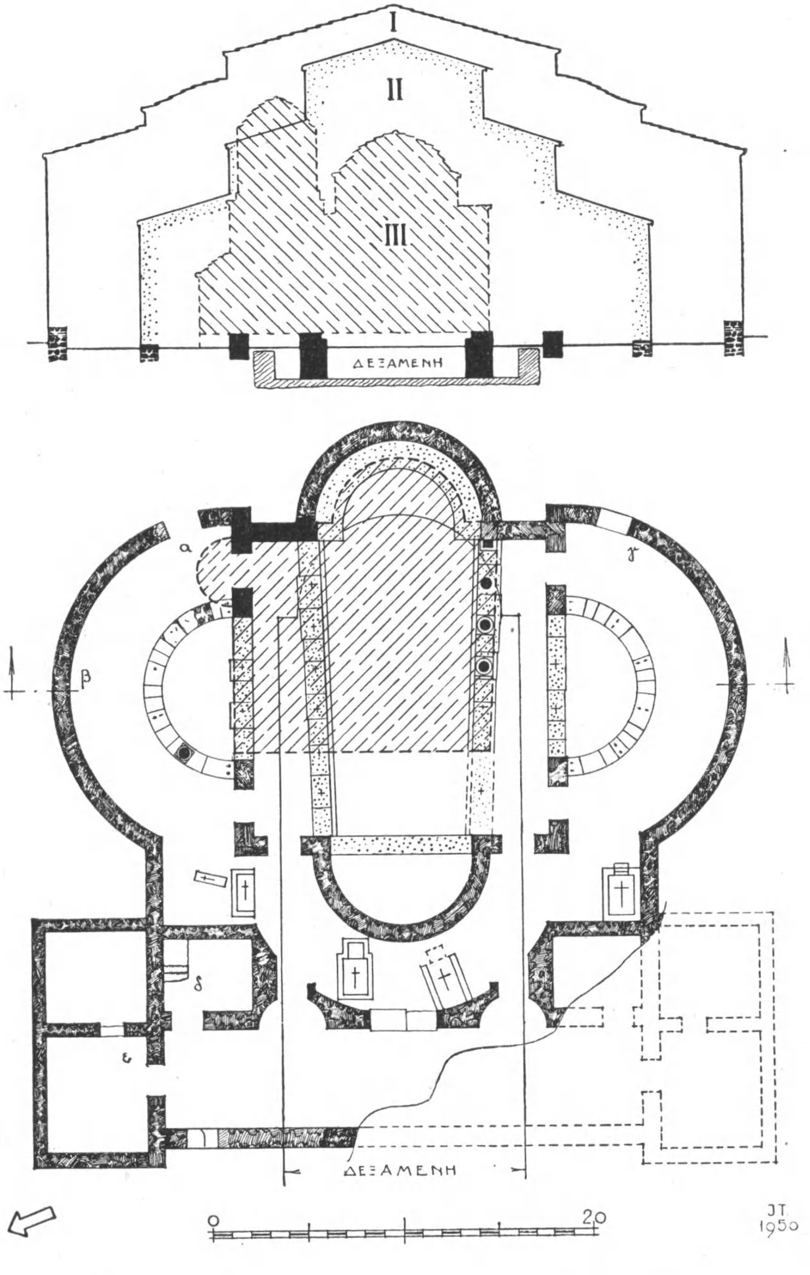

Εἰκ. 3. I. Τὸ τετράκογχον οἰκοδόμημα. II. Ἡ βασιλική.
III. Ἡ ἐκκλησία τῆς «Μεγάλης Παναγίας».

Καὶ μὲ τὴν τελευταίαν μου ἀνασκαφὴν δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος, διότι μέγα τμῆμα τῆς ΝΔ γωνίας αὐτοῦ καλύπτεται ἀκόμη ὑπὸ τῆς κατοικίας τοῦ φύλακος (εἰκ. 2 καὶ 3). Τὰ ἀποκαλυφθέντα ὅμως μέρη εἶναι ἐπαρκῆ πρὸς ἀσφαλῆ καθορισμὸν τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου αὐτοῦ *(εἰκ. 4)*.

Τὸ οἰκοδόμημα ἔχει ἀνεγερθῆ εἰς τὸν ἄξονα ἀκριβῶς τῆς Βιβλιοθήκης καὶ καταλαμβάνει τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ἀνατολικοῦ χώρου τῆς αὐλῆς αὐτῆς, καλύπτον τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ σύγχρονον πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην δεξαμενὴν (εἰκ. 1).

Ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν μεγάλην κεντρικὴν τετράγωνον αἴθουσαν πλευρᾶς 15.42 μ., ἡ ὁποία πρὸς ἀνατολὰς ἀπολήγει εἰς ἡμικυκλικὴν καὶ ἐξωτερικῶς ἀψῖδα διαμέτρου 8.63 μ., ἐνῶ κατὰ τὰς τρεῖς ἄλλας πλευρὰς ἀνοίγονται μικρότεραι ἡμικυκλικαὶ κόγχαι διαμέτρου 7.49 μ. σχηματιζόμεναι ὑπὸ κιονοστοιχιῶν ἐκ τεσσάρων κιόνων ἑκάστη *(εἰκ. 5)*. Καὶ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτὰς πλευρὰς ἡ τετράγωνος αἴθουσα περιβάλλεται ὑπὸ ἑτέρου τοίχου, ὅστις παρακολουθεῖ τὸ περίγραμμα αὐτῆς, σχηματιζομένου οὕτω πέριξ τῆς αἰθούσης εἴδους διαδρόμου πλάτους 3.75 μ.

Ἡ ἐπικοινωνία τῆς κεντρικῆς αἰθούσης μετὰ τοῦ διαδρόμου τούτου ἐγίνετο μέσῳ τῶν κιονοστοιχιῶν, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ μέσου ἓξ ἀνοιγμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην τῶν τριῶν πλευρῶν, συγκεκριμένως ἀνὰ ἓν ἑκατέρωθεν τῶν ἡμικυκλικῶν κιονοστοιχιῶν. Τὸ ἓν τῶν ἀνοιγμάτων τούτων, τὸ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς αἰθούσης εὑρισκόμενον, ἐσώθη ἀνέπαφον *(εἰκ. 6)*.

Πρὸς δυσμὰς καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ οἰκοδομήματος ἐκτείνεται μία ἐπιμήκης αἴθουσα διαστάσεων 25.12×5.42 μ., ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς προθάλαμος, διότι δι' αὐτῆς συνεκοινώνουν πάντα τὰ διαμερίσματα. Ἡ πρὸς δυσμὰς πλευρὰ τοῦ προθαλάμου ἐκλείετο διὰ τοίχου, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν τμήματα εἰς ἀρκετὸν ὕψος. Ἐκ τῶν σημειουμένων ἐπὶ τοῦ τοίχου τριῶν θυρῶν (εἰκ. 4) μόνον τῆς βορείας ἐσώθησαν ἀσφαλῆ ἴχνη.

Πλὴν τῶν τριῶν αὐτῶν θυρῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν καὶ τὴν κυρίαν εἴσοδον τοῦ οἰκοδομήματος ὡς εὑρισκόμεναι ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτοῦ καὶ ἔναντι τῆς εἰσόδου τῆς Βιβλιοθήκης, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δευτερεύουσαι εἰς τὰ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρα τοῦ ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου. Αἱ θύραι αὗται πιθανῶς ἐχρησίμευον πρὸς εὐκολωτέραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν πρὸς ἀνατολὰς εὑρισκομένων διαμερισμάτων τῆς Βιβλιοθήκης (εἰκ. 1).

Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων τοῦ οἰκοδομήματος δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς παντοῦ. Οἱ τοῖχοι τῆς τετραγώνου αἰθούσης εἶναι ἐκτισμένοι ἐξ ὁλοκλήρου διὰ μαρμαρίνων ὀρθογωνικῶν δόμων καθ' ὁριζοντίας ἰσοϋψεῖς στρώσεις (εἰκ. 6). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὑλικοῦ, ἤτοι ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου, εἶναι

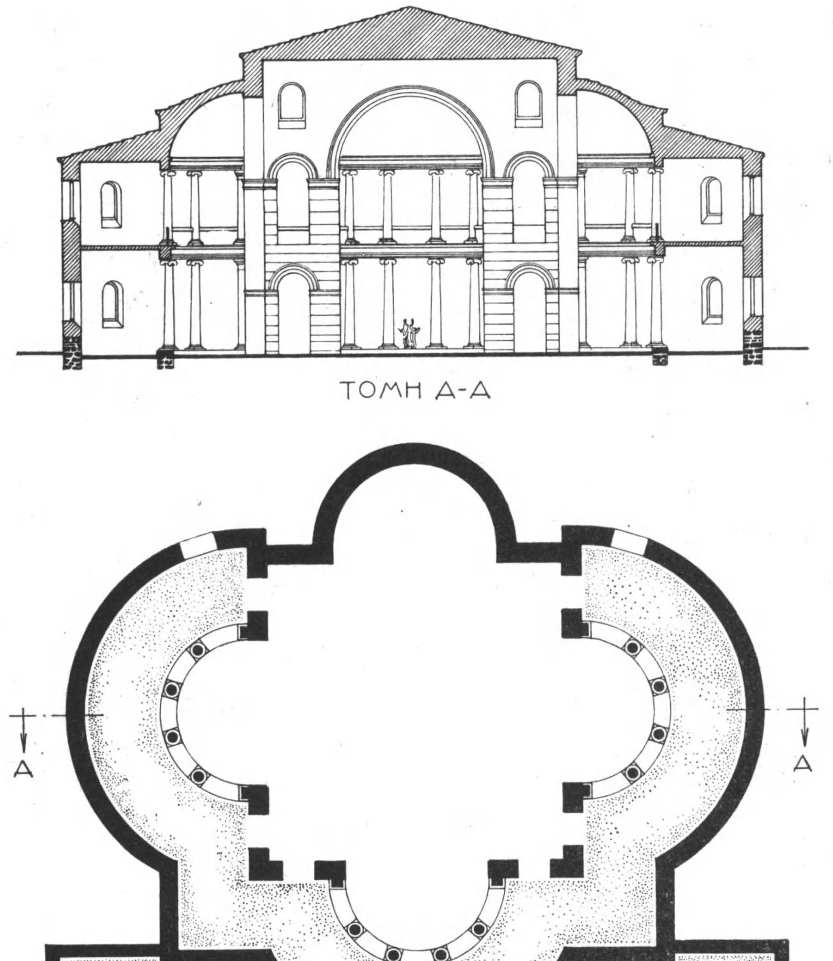

Εἰκ. 4. Σχέδιον ἀναπαραστάσεως τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος.

κατεσκευασμένοι καὶ οἱ θολῖται τῶν τόξων τῶν διαφόρων ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀνοιγμάτων, καθὼς καὶ οἱ κίονες καὶ τὰ ἐπιστύλια τῶν ἡμικυκλικῶν κιονοστοιχιῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περισωθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐγένετο καὶ ἡ ἀναπαράστασις (εἰκ. 4). Ἡ κατασκευὴ αὕτη, ἐξ ὁλοκλήρου διὰ μαρμάρου, προσέδιδεν ὁμολογουμένως εἰς τὴν κεντρικὴν αἴθουσαν τοῦ οἰκοδομήματος μνημειακὴν ἐμφάνισιν.

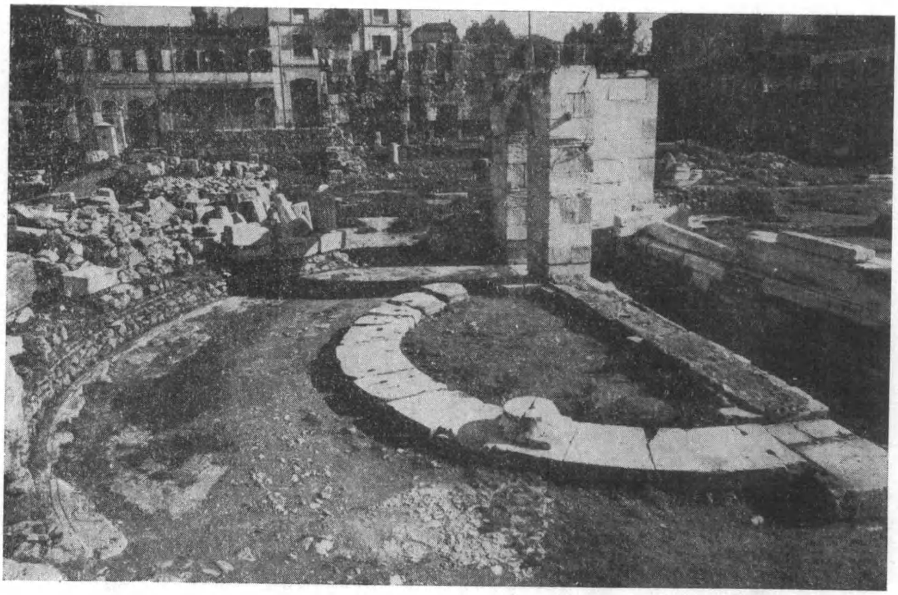

Εἰκ. 5. Ὁ πρὸς βορρᾶν ἡμικυκλικὸς διάδρομος.

Ἀντιθέτως ὅλοι οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι ἐκτισμένοι δι' εὐτελεστέρων ὑλικῶν, ἤτοι δι' ἀργῶν λίθων μετ' ἀφθόνου ἀσβεστοκονιάματος καὶ παρεμβαλλομένων καθ' ὕψος ὁριζοντίων στρώσεων ἐξ ὀπτοπλίνθων *(εἰκ. 7)*. Ἡ αὐτὴ κατασκευὴ ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς πρὸς ἀνατολὰς τῆς κεντρικῆς αἰθούσης ἁψῖδος, εἶναι ὅμως πολὺ πιθανόν, ὅτι αὕτη, ἐσωτερικῶς τοὐλάχιστον, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὀρθομαρμαρώσεως. Πάντες οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος, οἱ ἐκτισμένοι δι' εὐτελεστέρων ὑλικῶν, φαίνεται ὅτι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ κονιάματος.

Τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι 1.00 μ., τοῦτο δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶχε καὶ δεύτερον ὄροφον, ὡς ἄλλωστε βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὑπάρξεως κλίμακος, ἥτις ἐσώθη εἰς τὸ διαμέρισμα δ.

Τέλος τὸ οἰκοδόμημα θὰ ἐκαλύπτετο ὁλόκληρον ὑπὸ ξυλίνης στέγης ἐκτὸς ἴσως τῶν τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἁψίδων, αἱ ὁποῖαι, ὑποθέτω, θὰ ἐκα-

λύπτοντο ὑπὸ κτιστῶν θόλων σχήματος τετάρτου σφαίρας. Τὴν λύσιν ταύτην ἐδέχθη καὶ ὁ Sisson, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν κεντρικὴν μεγαλυτέραν ἁψῖδα. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ κυρίως διαφέρει καὶ ἡ νέα ἀναπαράστασις τοῦ οἰκοδομήματος, τὴν ὁποίαν ἐνταῦθα δίδω (εἰκ. 4).

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ οἰκοδομήματος προέκυψαν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν μου καὶ νέα στοιχεῖα, ὡς εἶναι τὰ τεμάχια ἀγγείων τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τῆς

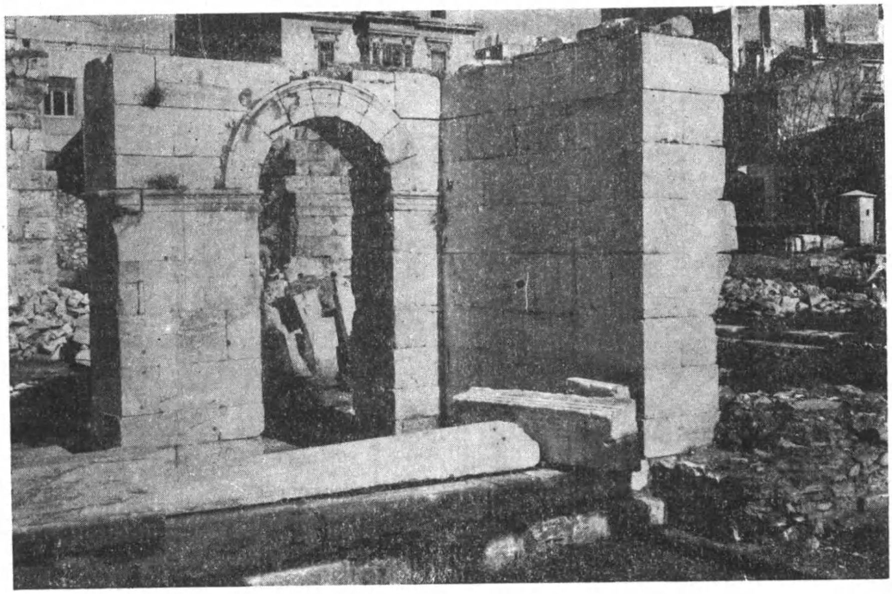

Εἰκ. 6. Ἡ ΒΑ γωνία τῆς κεντρικῆς αἰθούσης.

ἐπιχώσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλύφθη κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ κτηρίου ἡ μεγάλη δεξαμενή [1]. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, χρονολογούμενα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, μᾶς δίδουν ἓν χρονικὸν ὅριον, μετὰ τὸ ὁποῖον βεβαίως θὰ κατεσκευάσθη τὸ οἰκοδόμημα. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ περιορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ διὰ τὴν ὅλην κατασκευὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν του, γενομένην κατ' αὐστηρὰν ἀπομίμησιν Ἑλληνορρωμαϊκῶν προτύπων.

1 Ὅτι ἡ δεξαμενὴ ἐκαλύφθη μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιμελημένης κατασκευῆς τῶν θεμελίων αὐτοῦ. Ὁλόκληρον τὴν ἐπίχωσιν ἀνέσκαψεν ὁ Κουμανούδης, ἐντὸς δὲ αὐτῆς εὗρε πλῆθος τάφων (ΠΑΕ 1885, σ 16 καὶ 20). Τὰ ἀγγεῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ μεταξὺ τῶν τάφων 2 καὶ 3 μικρὸν τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τύχην εἶχεν ἀπομείνει ἀνέπαφον.

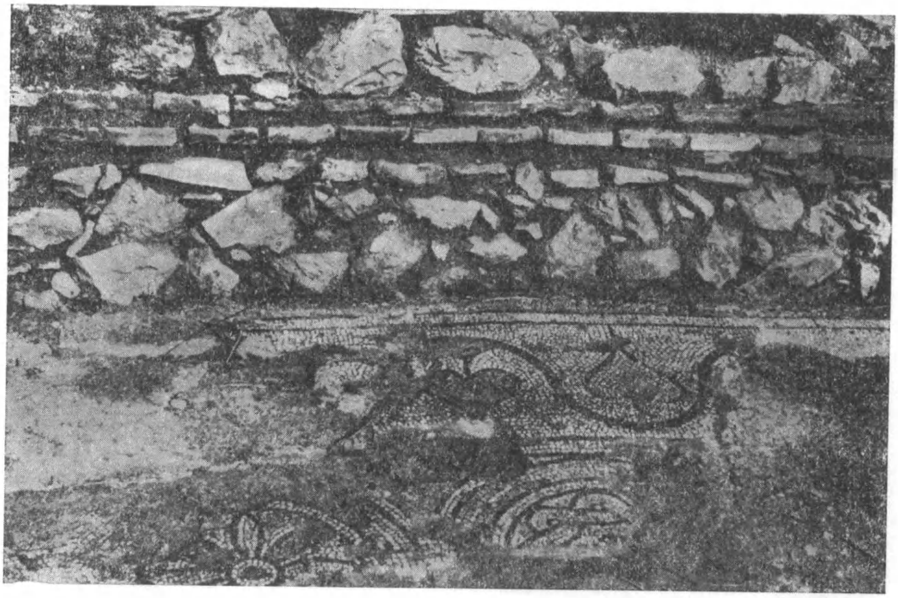

Εἰκ. 7. Τοῖχος καὶ μωσαϊκὸν δάπεδον, β ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 3.

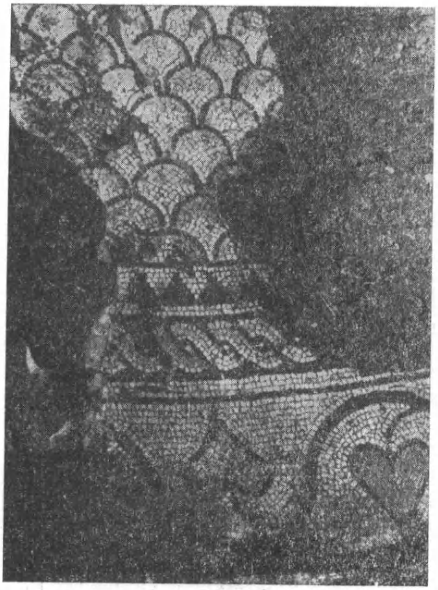

Εἰκ. 8. Μωσαϊκὸν γ

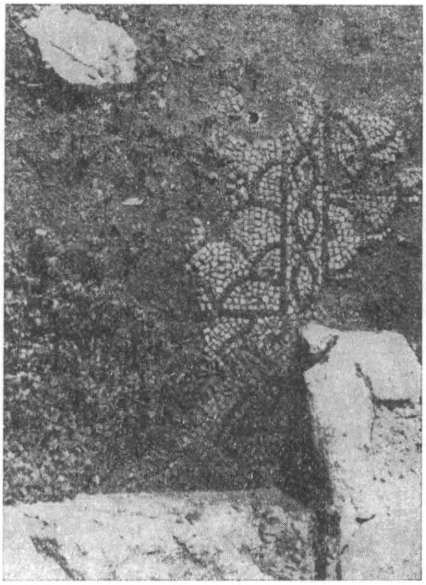

Εἰκ. 9. Μωσαϊκὸν δ

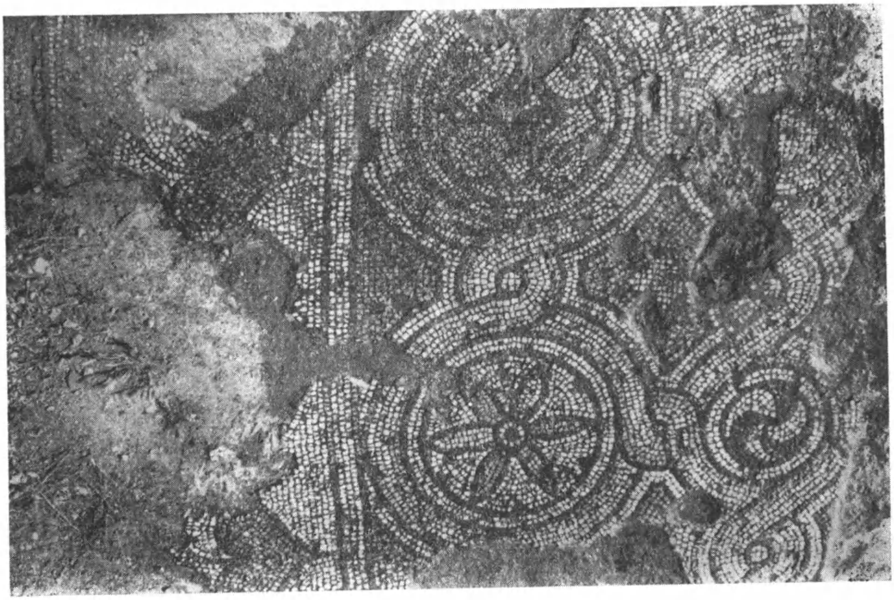

Εἰκ. 10. Μωσαϊκὸν δάπεδον, α ἐπὶ τοῦ σχεδίου.

Εἰκ. 11. Μωσαϊκὸν δάπεδον, ε ἐπὶ τοῦ σχεδίου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ οἰκοδομήματος δι' ἀργῶν λίθων μετὰ παρεμβαλλομένων ὁριζοντίων στρώσεων ὀπτοπλίνθων, παρατηροῦμεν, ὅτι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς οἰκοδομῆς ἐχρησιμοποιεῖτο ἤδη ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος [1], ὡρισμένα ὅμως χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς κατασκευῆς τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιτρέπουν τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν αὐτοῦ, ὅπως ἡ χρησιμοποίησις κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν τοίχων καὶ ἀρχαιοτέρου ὑλικοῦ καὶ ἡ ὅλη ἐν γένει κατασκευή, ἥτις πολὺ ὁμοιάζει πρὸς ἄλλο οἰκοδόμημα τῶν Ἀθηνῶν, ἀσφαλῶς χρονολογημένον περὶ τὸ 400 μ.Χ., τὸ «Γυμνάσιον τῶν Γιγάντων», τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη εἰς τὸν χῶρον τῆς πλατείας τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν [2].

Ἄλλο στοιχεῖον πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι τὰ ψηφιδωτὰ τῶν δαπέδων τῶν διαφόρων διαμερισμάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν σχεδίων τῶν ὁποίων δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ χρονολογήσωμεν τὸ κτήριον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος [3]. Τὰ ψηφιδωτὰ αὐτὰ δάπεδα, πολὺ κατεστραμμένα σήμερον [4], ἐκάλυπτον ὁλόκληρον τὸν διάδρομον ***(εἰκ. 7, 8** καὶ **10)*** καὶ τὰ διαμερίσματα ἑκατέρωθεν τοῦ προθαλάμου, ὡς καὶ τὰ κλιμακοστάσια ***(εἰκ. 9** καὶ **11)***.

Ἔχοντες λοιπὸν ὡς βάσιν τὴν χρονολόγησιν τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, ἂς ἴδωμεν, ποῖοι ἄλλοι λόγοι, ἱστορικοὶ πλέον, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κτηρίου εἰς τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Βιβλιοθήκης τιμώμενον Ἑρκούλιον.

Μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφήν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Ἐρούλων τὸ 267 μ.Χ. καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν βεβαίως θὰ ἐβλάβη καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι ᾠκοδόμησαν πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως καὶ δεύτερον ἐσωτερικὸν τεῖχος, τὸ συνήθως «Βαλεριάνειον τεῖχος» καλούμενον [5]. Ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ τείχους αὐτοῦ ἀκολουθεῖ τὴν γραμμὴν τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Βιβλιοθήκης καὶ φαίνεται, ὅτι ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Βιβλιοθήκης, ἐπισκευασθὲν τότε, ἀπετέλεσε τὴν συνέχειαν τοῦ νέου τείχους ***(πίν. Α)***.

---

[1] Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν χρονολογοῦνται αἱ μεγάλαι δεξαμεναὶ τῆς Ἐλευσῖνος.

[2] Βλ. κατωτέρω σ. 53.

[3] M. SISSON ἔ. ἀ. σ. 70.

[4] Μεγάλα τμήματα τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων, ἰδίως τῶν ἡμικυκλικῶν διαδρόμων, κατεστράφησαν μετὰ τὰς ἀνασκαφάς, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ, ΠΑΕ 1885, σ. 19.

[5] Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὁποίου ἀπεδίδετο ἄλλοτε εἰς τὸν Βαλεριανόν, ἄλλοτε εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ἢ εἰς τοὺς Φράγκους Δοῦκας τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτίσθη ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς, περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Βλ. HESPERIA VII, 1938, σ. 332.

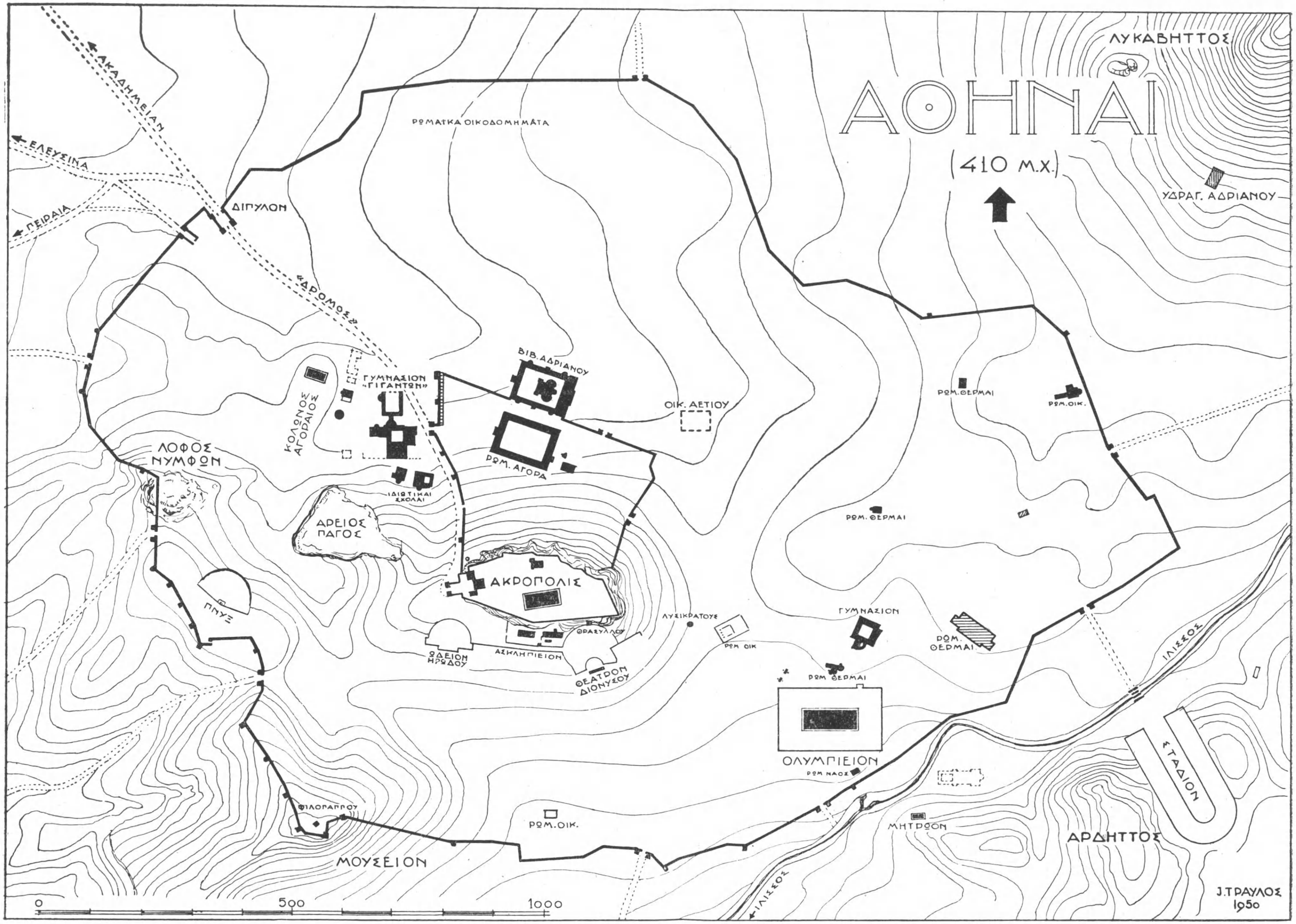

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ τείχους τούτου μέχρι καὶ τοῦ τέλους τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν διὰ τὴν μορφὴν τῆς πόλεως καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς. Πρέπει πάντως ἡ πόλις νὰ παρουσίαζεν ἀκόμη πολὺ αἰσθητὰ τὰ ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἐρούλων ἴχνη, ἡ δὲ συστηματικὴ πλέον ὑπ᾽ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων κατεδάφισις πλείστων μνημείων αὐτῆς, πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ὑλικῶν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τείχους, θὰ συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν. Φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶναι διόλου ὑπερβολικὴ ἡ εἰκὼν τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Συνέσιος εἰς ἐπιστολήν του, ὅταν γράφῃ, ὅτι «οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθῆναι σεμνὸν ἀλλ᾽ ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα· καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται γνώρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζώου» [1].

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως αὐτῆς, ἤτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, παρατηρεῖται εἰς τὰς Ἀθήνας μεγάλη οἰκοδομικὴ κίνησις διὰ τῆς ἀνεγέρσεως πλείστων νέων μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἐν ἐρειπίοις σωζομένων παλαιῶν. Τὴν μορφὴν τῆς πόλεως ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δίδομεν εἰς τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα σχέδιον (πίν. Α).

Πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων Ἀρκαδίου καὶ Ὁνωρίου κτίζεται τὸ 401 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου Ἀετίου, πλησίον τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως, μέγα οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἰδίως ἐπιστύλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐσώθη καὶ σχετικὴ ἐπιγραφή [2].

Τὰ οἰκοδομήματα τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς ἐν μέρει ἐπισκευάζονται, ὡς τὸ Μητρῷον [3], ὁλόκληρον δὲ τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγορᾶς καταλαμβάνει μέγα συγκρότημα κτηρίων, τὴν πρόσοψιν τῶν ὁποίων ἐκόσμησαν τὰ μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν θέσει σωζόμενα κολοσσιαῖα ἀγάλματα Τριτώνων καὶ Γιγάντων. Τὸ συγκρότημα αὐτὸ τῶν οἰκοδομημάτων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, ἦτο Γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη περὶ τὸ 400 μ.Χ.

---

1 Φ. ΓΡΗΓΟΡΟΒΙΟΥ Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, μετάφρ. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ Ἀθῆναι 1904, σ. 109.

2 Σ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, Ἐφημ. Αἰὼν τῆς 2ας Ὀκτ. 1881 καὶ SWOBODA, Ath. Mitt. VI 1881, σ. 312. Τὰ ἐπιστύλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 5205, εἶναι δύο καμπύλα καὶ φυλάσσονται εἰς τὴν βορείαν ἐξωτερικὴν αὐλὴν τοῦ Ἐθν. Μουσείου. Παρόμοια ἐπιστύλια, ἀλλ᾽ εὐθύγραμμα, ἀνευρέθησαν τὸ 1934 κατὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκίας εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἀδριανοῦ καὶ Μπενιζέλου ἐντετειχισμένα εἰς τὰ θεμέλια τῆς καταστραφείσης ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Χρυσορροϊδαίνης. Τὰ ἐπιστύλια ταῦτα ὁμοῦ μετ᾽ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μετεφέρθησαν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου.

3 H. THOMSON Buildings on the West Side of the Agora, Hesperia, VI, 1937, σ. 200.

Τοῦτο ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ πρὸ τῶν Γιγάντων ἀνευρεθεὶς ἐνεπίγραφος ὅρος, *Γυμνάσιον* [1].

Τότε ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος Φαίδρου ἐπισκευάζεται καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον [2]. Πλῆθος ἐπίσης ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν θερμῶν, γυμνασίων καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνεγερθείσης νέας πόλεως ἐπισκευασθέντα χρησιμοποιοῦνται ἐκ νέου (πίν. Α). Μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸ μέγα οἰκοδόμημα τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλυμπιείου ἀποκαλυφθέν, τὸ ὁποῖον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο γυμνάσιον [3], ἓν ἴσως ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν μνημονευομένων ὡς ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ [4].

Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον πνευματικὸν ἵδρυμα, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν Νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων καταλαμβάνει πάλιν πρωτεύουσαν θέσιν, εἶναι τὸ Γυμνάσιον τῆς Ἀκαδημίας.

Αἱ ἀνασκαφαὶ αἱ διενεργηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀρ. Ἀριστόφρονος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς Ἀρχαίας Ἀκαδημίας ἐστέφθησαν, ὡς γνωστόν, ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀνεσκάφη καὶ μέγα συγκρότημα κτηρίων, τὰ ὁποῖα ὀρθῶς ἔχουν ταυτισθῆ πρὸς τὸ περίφημον Γυμνάσιον τῆς Ἀκαδημίας [5]. Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων του ἐξάγεται, ὅτι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος ἐγένετο ῥιζικὴ ἀνακαίνισις τοῦ οἰκοδομήματος αὐτοῦ. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ αὐτὸς ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἑρκούλιος προσέφερε καὶ ἐνταῦθα μεγάλας ὑπηρεσίας διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Γυμνασίου, ἀφοῦ ὁ ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀπρονιανὸς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἔστησεν ἀνδριάντα εἰς τὸ ἐπισημότερον μέρος τῆς πόλεως, εἰς αὐτὴν δηλαδὴ τὴν Ἀκρόπολιν, πλησίον τοῦ ἀγάλματος τῆς Προμάχου [6].

Εἰς τὴν σειρὰν λοιπὸν τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῶν πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ μάλιστα τῇ φροντίδι αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἑρκουλίου, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀνέγερσιν κοινωφελῶν οἰκοδομημάτων [7].

---

1 H. THOMSON The Odeion in the Athenian Agora, Hesperia, XIX 1950, σ. 134, κ.ἑ. εἰκ. 21. Ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 11030 εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Κ. ΠΙΤΤΑΚΗ, ΑΕ 1855, σ. 1261, ἀριθ. 2557.

2 IG II² 5021.

3 Σ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ ΠΑΕ 1889, σ. 8 κ.ἑ. μετὰ σχεδίου.

4 C. WACHSMUTH Die Stadt Athen im Altertum, Leipzig 1874, I, σ. 689.

5 ARCH. ANZEIGER, 49, 1934, σ. 136 καὶ Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 8, 1933, σ. 243.

6 IG II² 4225.

7 CIG 1081, ἔνθα ἀναφέρεται ἡ κατασκευὴ ὑδραγωγείου ἐν Μεγάροις ὑπὸ τοῦ Ἑρκουλίου.

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς ἓν ἐκ τῶν πολλῶν πανεπιστημίων τῶν Ἀθηνῶν [1]. Τότε μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐγένετο καὶ ῥιζικὴ ἐπισκευὴ αὐτῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ περιστυλίου, οἱ κίονες τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν σωζομένων ὑψηλῶν βάσεων *(εἰκ. 12)* [2].

Ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχικὸν προορισμόν του ἐὰν ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ τὸ ὅλον

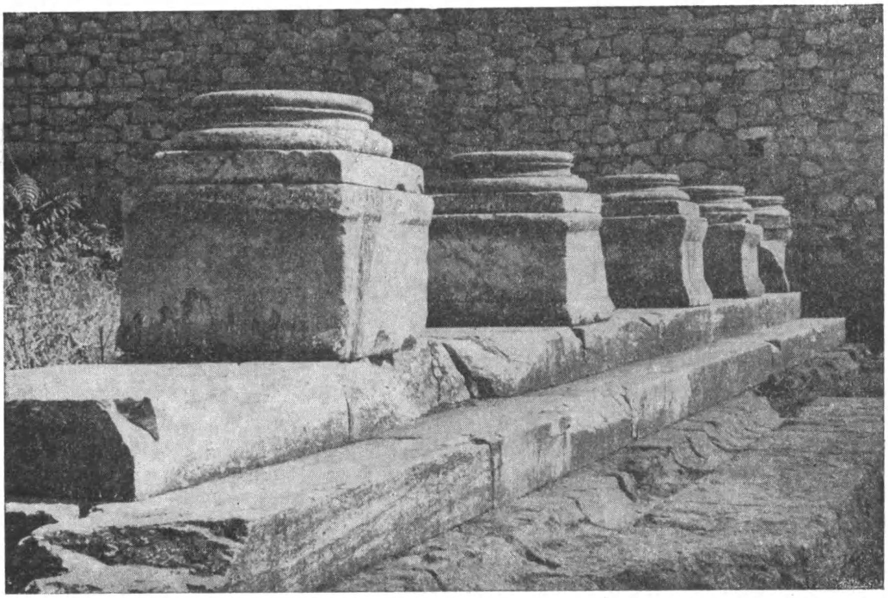

Εἰκ. 12. Βάσεις κιόνων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιστυλίου.

οἰκοδόμημα τῆς Βιβλιοθήκης, ἡ προσθήκη τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος ἐντὸς τῆς αὐλῆς θὰ ἐνηρμονίζετο πλήρως πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, διότι τὸ νέον κτήριον θὰ ἐχρησίμευεν ὡς μία θαυμασία αἴθουσα διαλέξεων καὶ ὁμιλιῶν τῶν διαφόρων φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἔλλειψις ἐξ ἄλλου μιᾶς καταλλήλου διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν αἰθούσης ἦτο, φαίνεται, πολὺ αἰσθητὴ μετὰ

[1] Ὁ Μ. Sisson ἔ. ἀ. σ. 64 ὑπέθεσεν, ὅτι ἐντὸς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ ἐφυλάσσοντο τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος καὶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἑρκουλίου σχετίζεται μὲ τὸν προορισμὸν αὐτὸν τῆς Βιβλιοθήκης. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσαν ἤδη οἱ P. Graindor ἔ. ἀ. σ. 241 καὶ H. Thomson, Hesperia, VI, 1937, σ. 217, σημ. 5.

[2] Ἀρχικῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων τοῦ περιστυλίου ἀνήρχετο εἰς 100. Μετὰ τὴν ἐπισκευὴν προσετέθη ἀνὰ εἷς κίων εἰς ἑκάστην πλευρὰν ἀνελθόντος οὕτω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κιόνων εἰς 104.

τὴν ὑπὸ τῶν Ἐρούλων καταστροφὴν τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἀγρίππα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὡς ἀπέδειξεν ὁ καθηγητὴς H. Thompson, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀντωνίνου ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῆται ὡς Ὠδεῖον καὶ παρεχωρήθη εἰς τοὺς φιλοσόφους ὡς αἴθουσα διαλέξεων [1].

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὸ σχῆμα τοῦ οἰκοδομήματος μὲ τὴν μεγάλην πρὸς ἀνατολὰς ἀψῖδα, παρατηρῶ, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε χαρακτηριστικὸν τῶν ἐκκλησιῶν, διότι ὑπάρχει εἰς τὰ πλεῖστα Ῥωμαϊκὰ οἰκοδομήματα, ὡς εἰς τὰ παρόμοια πρὸς αὐτὸ τρίκογχα [2] καθὼς καὶ εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς βασιλικάς [3]. Ὅπως δὲ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλικῆς προέκυψε τὸ σχέδιον τῆς Χριστιανικῆς τοιαύτης, οὕτω καὶ ἐκ τῶν τετρακόγχων Ῥωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων προέκυψεν ὁ ἀντίστοιχος Χριστιανικὸς τύπος [4].

Ὁπωσδήποτε εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε πλεῖστοι χριστιανικοὶ ναοὶ κτίζονται καὶ μετατρέπονται εἰς ἐκκλησίας οἱ ἀρχαῖοι [5], ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐκκλησία καὶ τὸ τετράκογχον οἰκοδόμημα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀφιερωθὲν εἰς τὴν λατρείαν τῆς Παναγίας καὶ λαβὸν ἔκτοτε, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, τὴν προσωνυμίαν τῆς «Μεγάλης Παναγίας» [6]. Ἡ τοιαύτη χρησιμοποίησις βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ λαξευμένων σταυρῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσετέθησαν ἀργότερον, διότι κατὰ μεταγενεστέραν διαρρύθμισιν τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος ἀκριβῶς τὰ σημεῖα, ἔνθα ὑπῆρχον οἱ σταυροί, ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τοίχων.

II. Η ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος φαίνεται, ὅτι τὸ τετράκογχον οἰκοδόμημα κατεστράφη πολὺ πιθανὸν ἀπὸ πυρκαϊάν. Εἰς τὴν

---

[1] Hesperia XIX, 1950, σ. 132.

[2] G. Rivoira Roman Architecture, μετάφρ. G. Rushforth, Oxford 1925, σ. 136, εἰκ. 162-164.

[3] Ὡς ἡ βασιλικὴ τοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ τοῦ Παλατίνου τῆς Ῥώμης, H. Holtzinger Altchr. und byzant. Baukunst, Leipzig 1909, σ. 24. Ἐπίσης βλ. τὴν βασιλικὴν τοῦ Μητρῴου τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, Hesperia VI, 1937, σ. 193 κ.ἑ. καὶ σχέδιον αὐτῆς ἐν Hesperia XIX, 1950, εἰκ. 21.

[4] Περὶ τετρακόγχων ἐκκλησιῶν βλ. M. Sisson ἔ.ἀ. σ. 70, πίν. XXVI καὶ πλήρη βιβλιογραφίαν ἐν Antioch-on-the-Orontes, III, σ. 54.

[5] Ι. Τραυλου Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν, ΑΕ 1939-1941, σ. 63.

[6] Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς «Μεγάλης Παναγίας» βλ. Α. Ξυγγοπουλον, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, VIII, 1923, σ. 121.

καθιερωθεῖσαν ὅμως πλέον θέσιν διὰ καταλλήλου χρησιμοποιήσεως τῶν ὑπολειφθέντων τοίχων ἐκτίσθη εὐθὺς μία τρίκλιτος βασιλική *(εἰκ. 14)*.

'Η κεντρικὴ τετράγωνος αἴθουσα διὰ τῆς προσθήκης δύο κιονοστοιχιῶν ἐχωρίσθη εἰς τρία κλίτη, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ τῆς πρὸς ἀνατολὰς μεγαλυτέρας ἀψῖδος, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ, κατεσκευάσθη κτιστὸν ἡμικυκλικὸν σύνθρονον πλάτους 1.20 μ., ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου

Εἰκ. 13. Οἱ σωζόμενοι κίονες τῆς νοτίας κονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς.

καλύπτεται ὑπὸ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν. 'Η ἄνοδος ἐπὶ τοῦ ἡμικυκλικοῦ βάθρου τοῦ συνθρόνου θὰ ἐγίνετο διὰ 3 ἢ 4 βαθμίδων, τοποθετημένων εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ἡμικυκλίου, τούτων ὅμως οὐδὲν ἴχνος περιεσώθη [1].

Τῶν κιονοστοιχιῶν ἐσώθησαν οἱ ὑψηλοὶ στυλοβάται βαίνοντες ἐπὶ μιᾶς βαθμῖδος συνολικοῦ ὕψους 0.85 μ. 'Επὶ τοῦ νοτίου μάλιστα στυλοβάτου ἐσώθησαν καὶ τρεῖς κίονες εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ ἡ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῶν πλησίον τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ παραστάς, ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστύ-

1 'Ο τύπος αὐτὸς τοῦ συνθρόνου δὲν ἦτο πολὺ διαδεδομένος, ἀπαντᾷ ἐν τούτοις εἰς ἄλλας δύο βασιλικὰς τῆς 'Αττικῆς, τὴν βασιλικὴν τῆς Γλυφάδας, A. ORLANDOS La basilique paléochrétienne de Glyphada, Πρακτικὰ 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 5, 1930, σ. 8. καὶ τὴν βασιλικὴν τοῦ Λαυρεωτικοῦ 'Ολύμπου, Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς 'Ελλάδος, ΑΕ 1929, σ. 184., χρονολογουμένας ἀμφοτέρας εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

λια (εἰκ. 3 καὶ *13*). Πλεῖστα ἐπίσης ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν εἶναι διεσπαρμένα ἐκεῖ πλησίον, προερχόμενα ἐκ παλαιοτέρου κτηρίου τῶν 'Ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ἕνεκα τοῦ διαφορετικοῦ πλάτους τῶν ἀψίδων, τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς, οἱ στυλοβάται, οἱ ὁποῖοι συνδέουν τὰ ἄκρα αὐτῶν, δὲν εἶναι παράλληλοι μεταξύ των καὶ ἐνῷ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἡ ἀπόστασις αὐτῶν εἶναι 7.39 μ., κατὰ τὸ ἀνατολικὸν εἶναι 8.49 μ. 'Η τοποθέτησις αὐτὴ τῶν στυλοβατῶν βεβαίως δὲν ἔγινεν ἐνταῦθα σκοπίμως, ἀλλ' ἐπεβλήθη ἕνεκα τῶν σωζομένων τοίχων τοῦ τετρακόγχου οἰκοδομήματος. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἀψῖδος τοῦ ἱεροῦ εἶναι τοποθετημέναι αἱ παραστάδες τῶν κιονοστοιχιῶν, ἡ διάταξις δὲ αὕτη ἀντιβαίνουσα εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, ὡς καὶ τὸ μὴ παράλληλον τῶν στυλοβατῶν, ἀπαντᾷ ἐν τούτοις εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Βοσκοχωρίου τῆς Μακεδονίας [1].

Πάντοτε ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ βασιλικὴ τῆς «Μεγάλης Παναγίας» περιωρίζετο μεταξὺ τῶν τεσσάρων τοίχων τῆς τετραγωνικῆς αἰθούσης τοῦ παλαιοτέρου κτηρίου καὶ ὅτι τὰ τρία μεγάλα ἀνοίγματα τῶν ἡμικυκλικῶν κιονοστοιχιῶν ἐφράσσοντο διὰ τοίχων, ὑπολείμματα τῶν ὁποίων πράγματι καὶ ἐσώθησαν.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν ὅμως τῶν τοίχων αὐτῶν καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν μεγάλων ὀγκολίθων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τοποθετημένοι ἐπ' αὐτῶν, διεπιστώθη, ὅτι οἱ σωζόμενοι λίθοι ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου δὲν εἶναι τοποθετημένοι ἐνταῦθα ὡς ἁπλοῦν οἰκοδομικὸν ὑλικόν, ἀλλ' ἀνήκουν εἰς στυλοβάτην, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μάλιστα σαφῶς διακρίνονται τὰ ἴχνη τῆς στηρίξεως διὰ σιδηρῶν συνδέσμων δύο παραστάδων καὶ δύο κιόνων σχηματιζόντων τρίβηλον ἄνοιγμα.

'Η ὕπαρξις τῶν τριβήλων αὐτῶν ἀνοιγμάτων προϋποθέτει τὴν χρησιμοποίησιν ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἄλλων χώρων τοῦ παλαιοτέρου κτηρίου, πιστεύω δέ, ὅτι αἱ ἡμικυκλικαὶ κιονοστοιχίαι ἀντικατεστάθησαν διὰ τοίχων καὶ οὕτως ἐσχηματίσθησαν ἑκατέρωθεν τοῦ σώματος τῆς βασιλικῆς δύο ἡμικυκλικαὶ κόγχαι, κάτι δηλαδὴ ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὰς ὀρθογωνικὰς κόγχας τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νέας 'Αγχιάλου καὶ πιθανῶς τῆς 'Υπάτης [2].

'Αλλὰ καὶ πρὸ τῆς πρὸς δυσμὰς ἡμικυκλικῆς κιονοστοιχίας θὰ ὑπῆρχε τρίβηλον ἄνοιγμα διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ κυρίως ναοῦ μετὰ τοῦ νάρθηκος, χρησιμοποιηθέντος ὡς τοιούτου τοῦ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου. Διὰ τὴν χρησιμοποίησιν ὁπωσδήποτε τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ

---

[1] Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ 'Η παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Βοσκοχωρίου, Μακεδονικά, Ι, 1940, εἰκ. 1, χρονολογουμένη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

[2] Βλ. κάτοψιν τῆς βασιλικῆς τῆς Νέας 'Αγχιάλου, Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1936, σ. 65, πίν. Α, καὶ τῆς 'Υπάτης, ΑΕ 1929, σ. 187, εἰκ. 19.

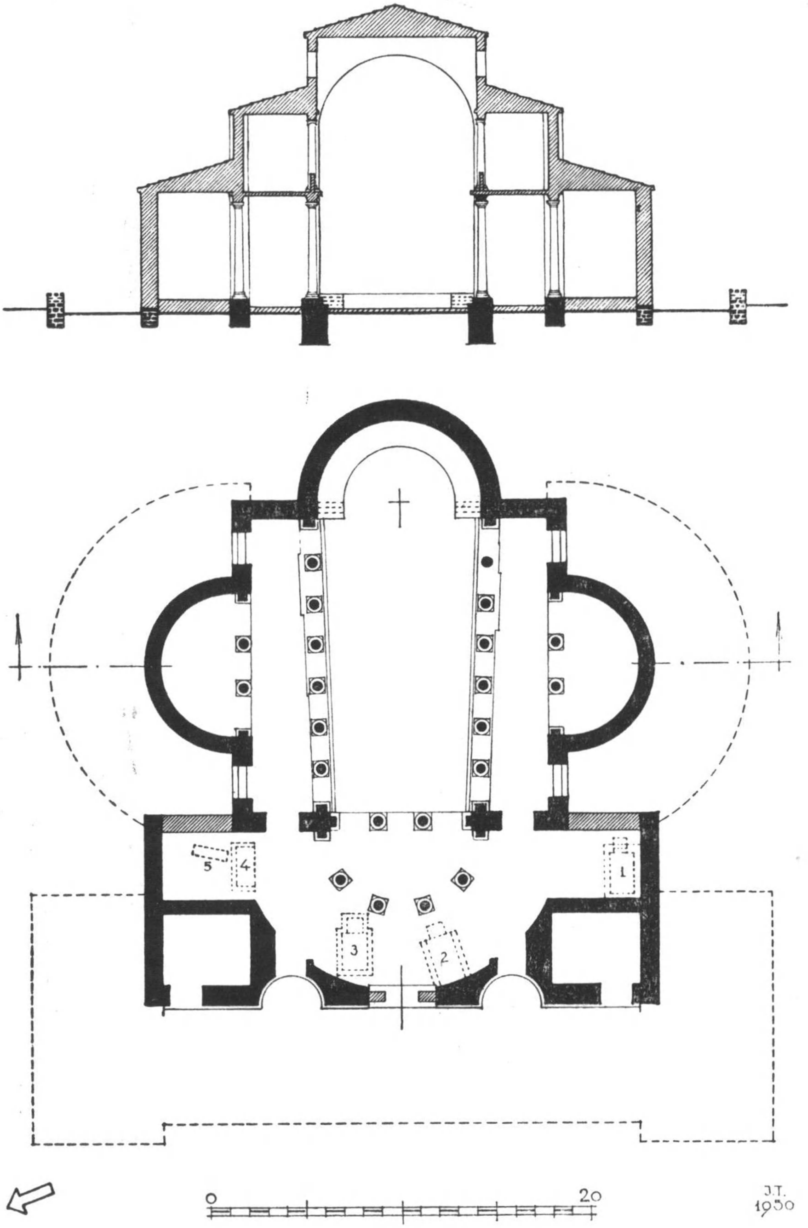

Εἰκ. 14 Σχέδιον ἀναπαραστάσεως τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

παλαιοτέρου κτηρίου ὡς νάρθηκος, εἰς τὴν ἔκτασιν μάλιστα, τὴν ὁποίαν προσδιορίζω ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς βασιλικῆς, συνηγορεῖ τὸ γεγονός, ὅτι μόνον ἐνταῦθα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἀνευρέθησαν πολλοὶ τάφοι, χάριν τῶν ὁποίων κατεστράφη τελείως τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ δαπέδου, ἐνῷ αἱ ἄλλαι πλευραὶ τοῦ διαδρόμου, αἱ μὴ χρησιμοποιηθεῖσαι, διατηροῦν τὸ ψηφιδωτὸν ἢ τοὐλάχιστον τὸ ὑπόστρωμα αὐτοῦ ἀνέπαφον (εἰκ. 3 καὶ 14).

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδίου τῆς βασιλικῆς προσθέτω, ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὴ ἡ ὕπαρξις δευτέρου ὀρόφου καὶ ὅτι πλεῖστα χριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη σωζόμενα ἐνταῦθα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν βασιλικήν. Τέλος ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τῆς βασιλικῆς πιστεύω, ὅτι αὕτη ἐκτίσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος, ὅτε χρονολογοῦνται καὶ αἱ λοιπαὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι βασιλικαὶ μετὰ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου.

III. Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Εἶναι ἄγνωστον, πότε ἀκριβῶς κατεστράφη ἡ βασιλικὴ τῆς «Μεγάλης Παναγίας». Ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐνταῦθα ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τῆς Μήτσης Δρουγαρέας (856 μ. Χ.), τῆς Εὐπραξίας (867 μ. Χ.) καὶ τῆς Θωμαΐδος (921 μ. Χ.) [1] εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ βασιλικὴ διετηρεῖτο τοὐλάχιστον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ μάλιστα, ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς καθολικὸν γυναικείας μονῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι ἀνευρέθησαν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νάρθηκος, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ βασιλικὴ διετηρεῖτο καὶ κατὰ τὸν 11ον ἀκόμη αἰῶνα.

Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τοῦ 11ου αἰῶνος ἢ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου ἡ βασιλικὴ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἤδη καταστραφῆ, διότι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐκτίσθη ἡ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην χρονολογικῶς ἀνήκουσα μικρὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐσώζετο μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν, ὅτε καὶ ἐξηφανίσθη τελείως κατεδαφισθεῖσα.

Τὴν ἀκριβῆ ὅμως θέσιν καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ τοῦ τελείως ἐξαφανισθέντος βυζαντινοῦ ναοῦ εὐτυχῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκόμη ἐκ τῶν περισωθέντων παλαιῶν σχεδίων τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τῶν περιγραφῶν αὐτοῦ (εἰκ. 3 καὶ *16*). Τὰ σχέδια ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὸ σχέδιον τοῦ Stuart [2], τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν ἐνταῦθα ***(εἰκ. 15)***, τὸ τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Stauffert [3] (1836), ἔνθα μετὰ μεγάλης ἀκριβείας σημειοῦται τὸ ἐξωτερικὸν περίγραμμα τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπεικόνισις ὑπὸ τοῦ Couchaud τοῦ μικροτέρου ἐκ τῶν δύο θόλων [4], καὶ τέλος τὰ περισωθέντα ἀντίγραφα

[1] Ι. Σακελλιωνος Ἐπιγραφαὶ χριστιανικαὶ ἐπιτύμβιοι, ΑΕ 1886, σ. 235.
[2] J. Stuart καὶ N. Revett The Antiquities of Athens, London 1762, I, πίν. X.
[3] Κ. Μπιρη Αἱ ἐκκλησίαι τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1940, σ. 16 καὶ 38.
[4] A. Couchaud Choix d'églises byzantines en Grèce, Paris 1842, πίν. 3.

τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἑτέρου θόλου, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ναοῦ [1].

Αἱ πληροφορίαι τοῦ Κουμανούδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ναοῦ εἶναι ἐλάχισται.

Ὀλίγα ὅμως ἔτη πρὸ τῆς κατεδαφίσεως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνίας Πανάρετος ἐπεχείρησε λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ ναοῦ, ταύτης δὲ δημο-

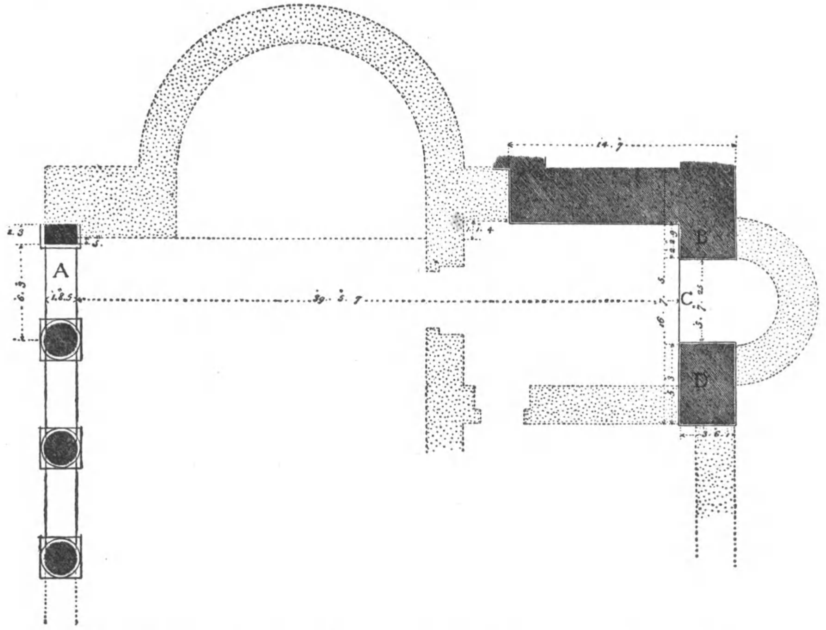

Εἰκ. 15. Ἡ ἐκκλησία τῆς «Μεγάλης Παναγίας» κατὰ σχέδιον τοῦ Stuart.

σιεύομεν τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀποσπάσματα [2] ὡς ἀποτελοῦντα τὴν καλυτέραν δικαιολογίαν τῆς δημοσιευομένης ἐνταῦθα ἀναπαραστάσεως (εἰκ. 16).

«Ἡ ἐκκλησία ἅπασα διαιρεῖται εἰς ἔνδον καὶ ἔξω ναόν. Ἑκάτερος δὲ τούτων ἔχει τὸ ἴδιον αὐτοῦ θυσιαστήριον καὶ τὴν ἁγίαν Πρόθεσιν, καὶ συγκοινωνοῦσιν ἀμφότεροι διὰ θύρας μαρμαρίνης κειμένης πρὸς μεσημβρίαν, ἐχούσης ὕψος μὲν μ. Γ. 1.90, πλάτος δὲ 1.20. Τὰ ἡνωμένα δὲ ταῦτα παρεκκλήσια, ἐξ ὧν συγκροτεῖται ὁ ὅλος ἱερὸς ναός, περιστέφονται διὰ τρούλλων βυζαντιακῆς τέχνης, ὧν ὁ τοῦ ἔξω παρεκκλησίου τροῦλλος εἶναι μὲν χθαμαλώτερος,

[1] N. Westlake On some ancient paintings in churches of Athens, Archaeologia, LI, τόμ. 1, πίν. VIII-IX.

[2] Π. Κωνσταντινίδου Ἡ Μεγάλη Παναγία τῶν Ἀθηνῶν, Σωτήρ, Δ. 1880-1881, σ. 301 - 306.

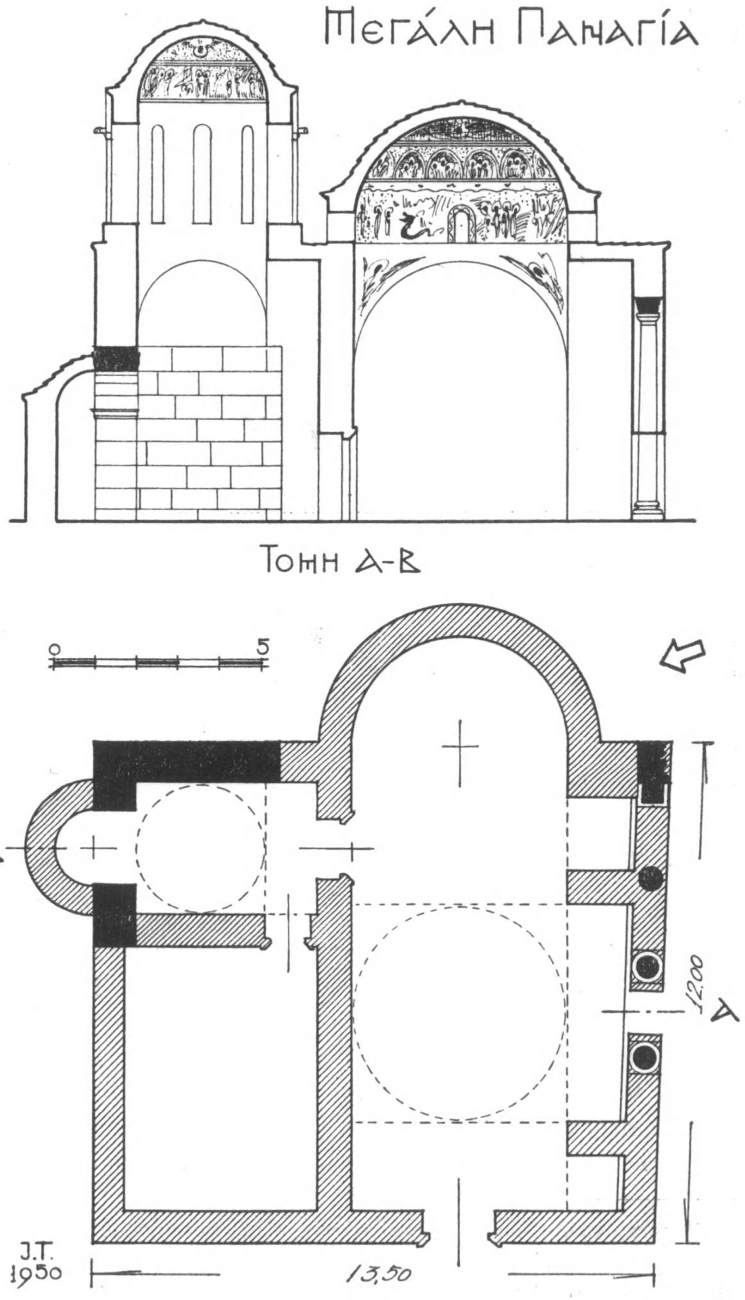

Εἰκ. 16. Σχέδιον ἀναπαραστάσεως τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας τῆς «Μεγάλης Παναγίας»

ἀλλὰ πλατύτερος ἐκείνου τοῦ ἔνδον ναοῦ. Ἅπαν τὸ μῆκος τοῦ ἔνδον ναοῦ εἶναι μ. Γ. 8, τὸ πλάτος αὐτοῦ 3.50, τὸ δὲ ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς τοῦ τρούλλου ὀροφῆς 12 περίπου. Ἐν τῷ ἔσω τούτῳ παρεκκλησίῳ, κοινωνοῦντι ἄλλοτε μετὰ τῶν ἐκτὸς διὰ θύρας μαρμαρίνης πρὸς δυσμὰς ἐστραμμένης, οὐδεμία ἄλλη περιεσώθη μέχρις ἡμῶν τοιχογραφία, ἢ ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τρούλλου ἄχραντος τοῦ Παντοκράτορος εἰκών, καὶ ἡ εὐθὺς μετ᾽ αὐτήν, ἐν ἑτέρᾳ ζώνῃ, ἐξεικόνισις καὶ παράστασις τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὸ τῶν ἁγίων Ἀγγέλων τελουμένης θείας καὶ φρικτῆς ἱερουργίας...

Ὁ ἔξω δὲ ναὸς εἶναι ᾠκοδομημένος, κατὰ τὸ εὐσεβὲς τῶν παλαιῶν χριστιανῶν ἔθιμον, εἰς τιμὴν τῆς ὑπερουσίου καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος. Καὶ οὗτος δὲ ὁ ἔξω ναὸς ἢ τὸ παρεκκλήσιον, κτίσμα ὑπάρχει βυζαντιακῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρέθη, καὶ ἐχρησίμευε, τὸ μὲν ὡς νάρθηξ τοῦ ἔσω ναοῦ, τὸ δὲ καὶ ὡς αὐτοτελὴς ἐκκλησία. Τοῦ ἔξω δὲ τούτου ναοῦ, τὸ μὲν μῆκος εἶναι μ. Γ. 10, τὸ πλάτος αὐτοῦ 7, τὸ δὲ ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς τοῦ τρούλλου ὀροφῆς 10 περίπου. Καὶ τοῦ παρεκκλησίου δὲ τούτου ἅπαν τὸ ἔνδον πάνυ σεμνὴ καθωραΐζε τὸ πάλαι τοιχογραφία τέχνης βυζαντινῆς. Ἀλλὰ ταύτης αἱ πλεῖσται μόνον τῶν ἐπὶ τοῦ τρούλλου εἰκονογραφιῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐν μέρει ἀβλαβεῖς καὶ ἀκέραιοι μ᾽ ὅλας τὰς τοῦ πανδαμάτορος χρόνου περιπετείας καὶ καταιγίδας... Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τρούλλου καὶ ἐν χώρῳ κυκλοτερεῖ εἰκονίζεται ἡ ἁγία Τριάς, μεθ᾽ ἣν ἐν τῇ α′ τοῦ θόλου ζώνῃ ὁρῶνται τὰ τάγματα τῶν Ἀγγέλων καὶ οἱ χοροὶ τῶν Προφητῶν, Ἱεραρχῶν, Ὁσίων καὶ Μαρτύρων. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐν τῇ β′ ζώνῃ εἰκονίζονται τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ ζῳδιακοῦ καὶ πάντα τὰ γένη τῶν ἀστερισμῶν μετὰ τῆς κυκλικῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων περιστροφῆς. Ἐν τῇ γ′ δὲ ζώνῃ ὑπάρχει ἐξεικονισμένος ἅπας ὁ ρμη′ ψαλμὸς μεθ᾽ ὅλων τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων ἀντικειμένων τῆς τε ἐμψύχου καὶ ἀψύχου φύσεως, οὐρανίου τε καὶ ἐπιγείου· μεθ᾽ ὃ ἐν ταῖς τέσσαρσι τοῦ αὐτοῦ τρούλλου γωνίαις ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν ὁρᾶται σεπτὴ τετρακτύς, κλείουσα οἱονεὶ τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῆς τοῦ ὀροφιαίου θόλου τοιχογραφίας. Ὁ ἔξω δὲ οὗτος ναὸς ἐκοινώνει τὸ πάλαι μετὰ τῶν ἐκτὸς διὰ δύο θυρῶν, ἤτοι μιᾶς μεγάλης βλεπούσης πρὸς δυσμάς, διατηρουμένης καὶ σήμερον ἔτι καὶ ἐχούσης ὕψος μὲν 3 μ. Γ. πλάτος δὲ 1.40 καὶ δι᾽ ἑτέρας πρὸς μεσημβρίαν μικροτέρας, μὴ σωζομένης πλέον, ἥτις ἔφερεν εἰς τὸ προαύλιον καὶ τὰ κελλία τῆς ὅλης ἐκκλησίας».

Διὰ τὴν ἱστορίαν τέλος τῆς ἐκκλησίας τῆς «Μεγάλης Παναγίας», ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν χρόνους, ὑπάρχουν πολλαὶ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχει συγκεντρώσει ὁ Δημ. Καμπούρογλους [1].

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΤΡΑΥΛΟΣ

---

[1] Ἱστορία Ἀθηναίων, ΙΙ, σ. 282, καὶ Παλαιαὶ Ἀθῆναι, σ. 133 καὶ σ. 331.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Αἱ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας δι' ἐμοῦ ἐνεργηθεῖσαι πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφαὶ[1] ἐγένοντο εἰς τὰ ἑξῆς σημεῖα: 1) ἐν τῇ ὁδῷ Μισαραλιώτου τῆς συνοικίας Γαργαρέττας καὶ 2) κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισοῦ ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Σικελίας.

Αἱ ἐν τῇ ὁδῷ Μισαραλιώτου ἔρευναι ἐνηργήθησαν εἰς δύο σημεῖα· α) εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Βεΐκου ἀφ' ἑνὸς καὶ Τσάμη Καρατάσου καὶ Μητσαίων ἀφ' ἑτέρου τμῆμα αὐτῆς, εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ β) εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Τσάμη Καρατάσου καὶ Μητσαίων ἀφ' ἑνὸς καὶ Παρθενῶνος ἀφ' ἑτέρου τμήματος τῆς ὁδοῦ, παρὰ τὴν συμβολὴν δὲ ταύτης μετὰ τῆς ὁδοῦ Ζήτρου, ὅπου σώζεται καὶ σήμερον κατὰ χώραν ἀρράβδωτος μονόλιθος ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου κίων, κοινῶς ἀποκαλούμενος «κολωνάκι».

Α) Τὰ τείχη.

Αἱ εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον ἔρευναι ἐγένοντο κατόπιν τυχαίας ὑπὸ ἐργατῶν τοῦ Δήμου ἀποκαλύψεως ἀρχαίων τειχῶν, ἡ ὁποία προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασίν μου καὶ τὴν δοκιμαστικὴν ἐκεῖ ἐργασίαν μου.

Τὰ ἀναφανέντα τμήματα ἀρχαίων τειχῶν εἶναι τρία, καταλαμβάνουν δὲ ὅλον τὸ πλάτος τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου *(πίν. Α, εἰκ. 1)*. Τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλεσα Α, εὑρέθη ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως τῶν ὁδῶν Μισαραλιώτου καὶ Βεΐκου ἀπέναντι τῆς οἰκίας Ἀλεξανδράκη (ὁδὸς Βεΐκου 16), προφανῶς δὲ εἶναι συνέχεια τοῦ εἰς τὰ θεμέλια τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας πρὸ ἐτῶν ἀποκαλυφθέντος τμήματος τείχους, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξήχθησαν διάφορα γλυπτὰ[2] καὶ οἱ εἰς τὸν περίβολον τῆς αὐτῆς οἰκίας ἐκτισμένοι πλίνθοι κρο-

---

[1] Πρὸς τὸ Σὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς καθηγητάς μου κκ. Γεώργιον Π. Οἰκονόμον, Σωκρ. Β. Κουγέαν καὶ τὸν Διευθυντὴν Ἀρχαιοτήτων καθηγητὴν κ. Ἀ. Ὀρλάνδον ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας, διότι μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μικρῶν τούτων ἐρευνῶν.

Ὁ φίλος ἀρχαιολόγος κ. Ἰ. Τραυλὸς μὲ τὴν πλήρη ἐνδιαφέροντος παρακολούθησιν τῶν ἀνασκαφῶν μου, τὴν συζήτησιν τῶν προβλημάτων των καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων μεγάλως μὲ ἐβοήθησεν εἰς τὴν ὅλην μου ἐργασίαν. Ἡ πρὸς αὐτὸν ἔκφρασις τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν μου καὶ ἐνταῦθα εἶναι μικρὸν δεῖγμα τῆς εὐγνωμοσύνης, τὴν ὁποίαν τοῦ ὀφείλω.

[2] Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ τμήματος προέρχεται ὁ ὑπὸ Χρ. Καρούζου (Ἀρχαϊστικά, ΑΔ. 10, 1926, σ. 98 κἑ.) δημοσιευθεὶς μαρμάρινος ἀρχαϊστικὸς κρατήρ, ὁ ὁποῖος φέρει ἐν ἀναγλύφῳ παραστάσει χορὸν Χαρίτων καὶ ὑπὸ τὰ χείλη κληματίδα. Ὁ κρατὴρ οὗτος, ὅπως εἶναι φανερόν, ἐχρησιμοποιήθη ὡς «προστομιαῖον» φρέατος — μήπως τοῦ κατὰ

καλοπαγοῦς λίθου. Τοῦ αὐτοῦ τείχους τμήματα εἶναι τὸ σωζόμενον ἀκόμη εἰς ἀρκετὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας Πέτσα (ὁδὸς Βεΐκου 28) ***(εἰκ. 2)***, τὸ εὑρεθὲν εἰς τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Βαμβακάρη (Τσάμη Καρατάσου 7), ὡς καὶ τὸ πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Καρασταμάτη (ὁδὸς Βεΐκου 32) ἀνασκαφέν.

Οὕτω ἀπὸ τῆς οἰκίας Καρασταμάτη, κειμένης εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Παρθενῶνος-Βεΐκου, μέχρι καὶ τῆς οἰκίας Ἀλεξανδράκη, ἐπὶ τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Βεΐκου - Μισαραλιώτου κειμένης, ἔχομεν ἀσφαλῆ τὴν γραμμὴν τοῦ τείχους, ταύτης δὲ συνέχειαν ἀποτελεῖ τὸ ἤδη ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφὲν παρὰ τὴν οἰκίαν Ἀλεξανδράκη καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.50 μ. ἀπ' αὐτῆς.

Τὸ τμῆμα τοῦτο, εὑρεθὲν εἰς βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ Βεΐκου, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 4.25 μ., σώζει τέσσαρας δόμους καὶ ἔχει συνολικὸν μῆκος 1.95 μ. καὶ πλάτος 8.50 μ. ***(εἰκ. 3 καὶ 4)***. Εἰς τὴν κατασκευήν του ἐχρησιμοποιήθη ποικίλον ὑλικόν, ἤτοι πωρόλιθοι, κροκαλοπαγεῖς, μάρμαρα, προερχόμενα ἐκ παλαιοτέρων κτισμάτων, καθὼς καὶ ὀπτόπλινθοι. Διὰ τοῦ ὑλικοῦ τούτου εἶναι ἐκτισμέναι κυρίως αἱ δύο ὄψεις αὐτοῦ, ἐνῷ τὰ μεταξὺ τῶν ὄψεων διαστήματα εἶναι πεπληρωμένα διὰ μικροτέρων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀργῶν, λίθων δι' ὀλίγης ἀσβέστου συνδεομένων.

Ὁ κατώτατος τῶν σωζομένων δόμων ἑδράζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ ἀμμώδους ἐπιχώσεως ἄνευ ἄλλης τινὸς ὑποθεμελιώσεως, ἡ δὲ παρὰ τὴν ἐσω-

---

τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ τείχους Γ ἀνευρεθέντος ; — κατόπιν δὲ προσεκτίσθη ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν εἰς τὸ τεῖχος.

Ὑποθέτω ὅτι καὶ ὁ κρατὴρ, ὅπως καὶ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ἐντετειχισμένα εἰς τὸ τεῖχος Α, προέρχονται ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Διονυσιακοῦ ἱεροῦ καὶ ἄλλων κτηρίων τῆς Ἀκροπόλεως. Σημειῶ παραδείγματος χάριν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ ἀποκείμενοι σήμερον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Καρασταμάτη κίονες, οἱ ἄλλοτε ἐκτισμένοι ἐντὸς τοῦ εἰς τὰ θεμέλια τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας ἀνευρεθέντος τείχους, προέρχονται ἐκ τῆς στοᾶς τοῦ Εὐμένους.

Δὲν ἀποκλείεται ἀκόμη τὰ ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια τοῦ τείχους Α νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ ἱεροῦ «τοῦ Κόδρου καὶ τοῦ Νηλέως καὶ τῆς Βασίλης», τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς (IG I^2 94, 30. DITT. $Syll.^3$ 93. W. JUDEICH Topographie², σ. 141, 387, πίν. 3).

Ἐκ τοῦ τείχους Α θὰ προέρχεται τέλος καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Ρωμαίου, κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἰδίου, παρατηρηθεὶς πρὸ ἐτῶν παρὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Βεΐκου καὶ Δράκου ἐνεπίγραφος λίθος *Ὅρος Γυμνασίου*. Τοῦτον δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα ν' ἀνεύρω εἰς τὴν περιοχήν. Πρόκειται περὶ ὅρου ἀνήκοντος εἰς τὸ ἐγγύς που τοποθετούμενον Κυνόσαργες (W. JUDEICH Topographie², σ. 422-424, πίν. 1) ἢ εἶναι ὁ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ (M. and E. LEVENSOHN Inscriptions on the South Slope of the Acropolis, Hesperia, XVI, 1947, σ. 65, πίν. 12) ἀποκείμενος νῦν ὅρος ;

τερικὴν αὐτοῦ ὄψιν — τὴν κυρίως ἀνασκαφεῖσαν — ἐπίχωσις, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀλίγων δυστυχῶς συλλεγέντων ἀγγείων καὶ τεμαχίων ἐγχρώμων κονιαμάτων, εἶναι τεταραγμένη. Τὰ πλεῖστα ὅμως τῶν ἐξ

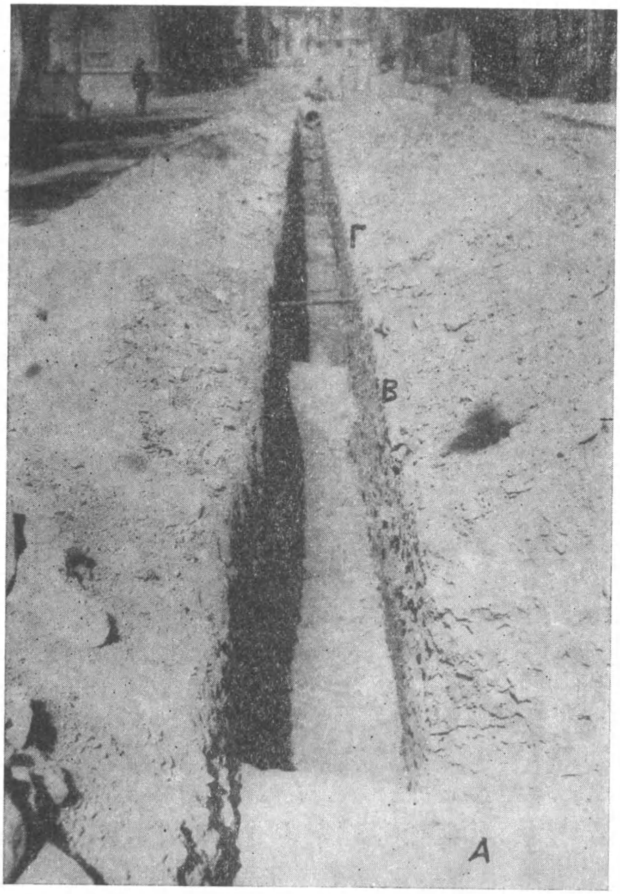

Εἰκ. 1. Ἡ κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου τάφρος μὲ τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τῶν τειχῶν.

αὐτῆς ἐξαχθέντων ὀστράκων ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς μετ' αὐτὴν χρόνους.

Τὸ ἀνασκαφὲν τοῦτο τμῆμα καθὼς καὶ τὸ χρησιμεῦον σήμερον ὡς βάσις τοῦ μεσοτοίχου τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Πέτσα καὶ τῆς τοῦ κτηρίου τοῦ Γ΄ Γυμνασίου Θηλέων (Τσάμη Καρατάσου 3) εἶναι ἐκτισμένα κατὰ τὸν αὐτὸν πρόχειρον τρόπον, δὲν ἀμφιβάλλω δέ, ὅτι τῆς αὐτῆς κατασκευῆς θὰ ἦσαν

καὶ τὰ ἀνασκαφέντα ἐν ταῖς οἰκίαις Ἀλεξανδράκη, Βαμβακάρη καὶ Καρασταμάτη τμήματα, τὰ ὁποῖα, ὅπως καὶ τὰ ἀνωτέρω δύο, ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ τεῖχος.

Οἱ χρόνοι τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ τμήματος τούτου τῶν νοτίων τειχῶν τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ἀκριβέστερον ἤδη καθορίζεται ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Τραυλοῦ (πίν. Α), εἶναι δυνατὸν μετὰ βεβαιότητος νὰ ὁρισθοῦν ἐκ τῶν δύο ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν τῶν τελευταίων τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος

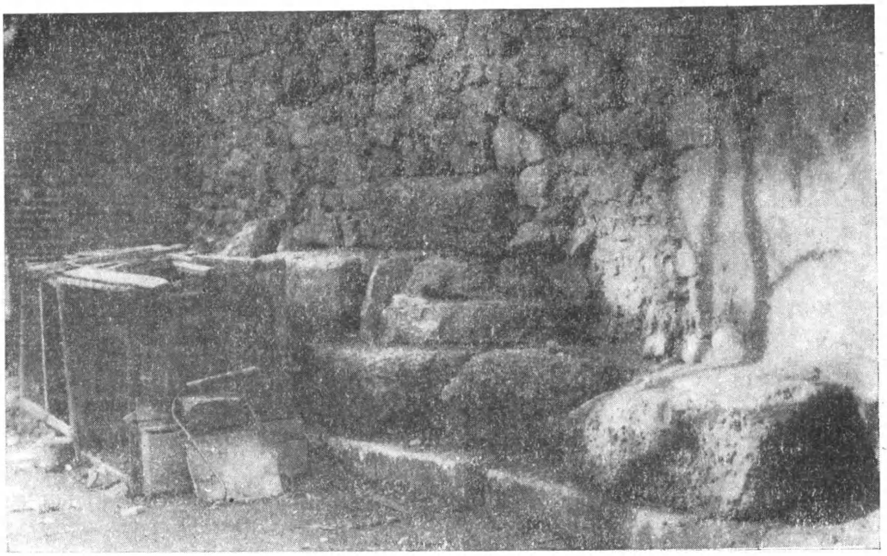

Εἰκ. 2. Τὸ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας Πέτσα τμῆμα τοῦ τείχους Α.

χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ τμήματος τοῦ τείχους τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκίας Καρασταμάτη καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Erich Pernice (Grabmäler aus Athen, Ath. Mitt., XVII, 1892, σ. 271-276), καθὼς καὶ ἐκ δύο ἄλλων νῦν τὸ πρῶτον δημοσιευομένων, τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐντετειχισμέναι εἰς τὸ τμῆμα τοῦ τείχους τῆς οἰκίας Βαμβακάρη [1]. Ἐκ τούτων συνάγεται ἀσφα-

[1] Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς οἰκίας Βαμβακάρη εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Τεμάχιον λευκοῦ Πεντελησίου μαρμάρου ἐξ ἐπιτυμβίου ναΐδιοσχήμου μνημείου σωζόμενον ἐξ ἀκεραίου μόνον πρὸς τὴν δεξιὰν πλευράν του. Φέρει δύο σειρὰς γραμμάτων, ἐπὶ δὲ τῶν τριῶν, δίκην ἀκροκεράμου στέγης, ἐξοχῶν τῆς ἐπιστέψεώς του δύο ἀκόμη γράμματα, ἀνὰ ἓν εἰς τὴν μεσαίαν καὶ δεξιὰν ἐξοχήν. Εἰς τὴν ἀριστερὰν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐπίσης γράμμα, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀπετρίβη κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἴσως τοῦ τεμαχίου ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸ Βαλεριάνειον τεῖχος. Τὰ ἐν

λῶς, ὅτι τὸ τεῖχος δὲν εἶναι παλαιότερον τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ὁπότε μαρτυρεῖται ἡ ἐπὶ Βαλεριανοῦ ἐπισκευὴ τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως.

Εἰς ἀπόστασιν 7.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ περιγραφέντος τμήματος τοῦ τείχους Α, πρὸς τὰ ΒΔ δὲ τούτου καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀνεφάνη εἰς βάθος 0.60 μ. ἄλλο τμῆμα τείχους διαστάσεων: 1.40 μ. ὕψους, 0.50 μ. πλάτους καὶ 1.25 μ. μήκους — ὅσον δηλαδὴ ἀνεσκάφη — σῶζον δύο δόμους.

Τοῦτο, Β κληθέν, δὲν ἠρευνήθη δυστυχῶς, ἀλλ' ἁπλῶς διεπιστώθη, ὅτι εἶναι θεμελιωμένον εἰς τὴν αὐτήν, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, ἀμμώδη ἐπίχωσιν (πίν. Α, εἰκ. 1).

Τέλος ἔτι περαιτέρω πρὸς τὰ ΒΔ καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μέτρων ἀπὸ τοῦ Β, παραλλήλως δὲ πρὸς αὐτό, ἀνευρέθη εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἄλλο τμῆμα τείχους *(εἰκ. 5)*. Τούτου σώζονται πέντε δόμοι ὕψους ἐν συνόλῳ 2.75 μ., εἶναι δὲ ἐκτισμένον, κατὰ τὰς δύο ὄψεις του, κυρίως διὰ πλίνθων ἐξ ἀσβεστολίθου Ἀκροπόλεως σχήματος ὑποτυπωδῶς πολυγωνικοῦ. Ἀλλὰ καὶ πλίνθοι πώρου λίθου σχήματος ὀρθογωνικοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπίσης εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὄψεων τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον

λόγῳ γράμματα εἶναι Ζ καὶ Η, τὸ δὲ ἀποτριβὲν πιθανῶς [K]. Οἱ δύο στίχοι τῶν γραμμάτων εἶναι:

ΚΛΑΥΔΙΑ ΖΩΣΙΜΗ
ΙΠΠΑΡΧΟΥ

Διαστάσεις τεμαχίου 0.34×0.18 μ. Ἐκ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως, ἡ ὁποία θὰ ὑπῆρχέ ποτε, οὐδὲν ἴχνος ἐσώθη.

2) Τεμάχιον στήλης λευκοῦ Πεντελησίου μαρμάρου ἀκεραίου ἄνω, ἀριστερὰ καὶ κάτω. Κάτωθεν τοῦ γείσου της ἡ στήλη ἔφερεν ἀνάγλυπτον διάκοσμον, τοῦ ὁποίου ἐσώθη στέφανος καὶ κάτωθεν αὐτοῦ ταινία. Ἐπὶ τοῦ γείσου σώζεται ἡ ἐπιγραφή:

ΜΑΚΑΡΙΑ Α

Διαστάσεις: 0.29×0.36×0.25 μ. περίπου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐπιγραφῶν εὑρέθη, ἐπίσης ἐντετειχισμένον, τεμάχιον λευκοῦ Πεντελησίου μαρμάρου ἀνῆκον εἰς ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον καὶ σῶζον τμῆμα ἱματίου καὶ χεῖρα ἀπὸ τοῦ καρποῦ κρατοῦσαν παρὰ τὸ σῶμα ἀγγεῖον. Διαστάσεις 0.30×0.17×0.15 μ. περίπου.

Τόσον αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς οἰκίας Βαμβακάρη ὅσον καὶ αἱ τῆς οἰκίας Καρασταμάτη ὑποθέτω, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ κατὰ τοὺς ΝΑ πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου νεκροταφείου τῶν Ἀδριανείων καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων, τοῦ ὁποίου τάφους τινὰς ἀνέσκαψα καὶ ἐγὼ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. (Βλ. καὶ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ Ἐξ Ἀττικῆς, ΑΕ. 1911, σ. 251-252).

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ προέρχωνται καὶ ἐκ τῶν τάφων, οἱ ὁποῖοι θὰ ὑπῆρχον ἔξω τῶν πυλῶν Ἰτωνίδων καὶ Διομειῶν καὶ παρὰ τὰς εἰς αὐτὰς ἀγούσας ὁδούς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ ἐν λόγῳ πύλαι, ἐγγὺς ἀλλήλων κείμεναι, τοποθετοῦνται εἰς τὸν μεταξὺ τῆς ἀνασκαφῆς μου καὶ τοῦ Ἰλισοῦ χῶρον (βλ. καὶ W. JUDEICH Topographie², σ. 140-142, πίν. 3).

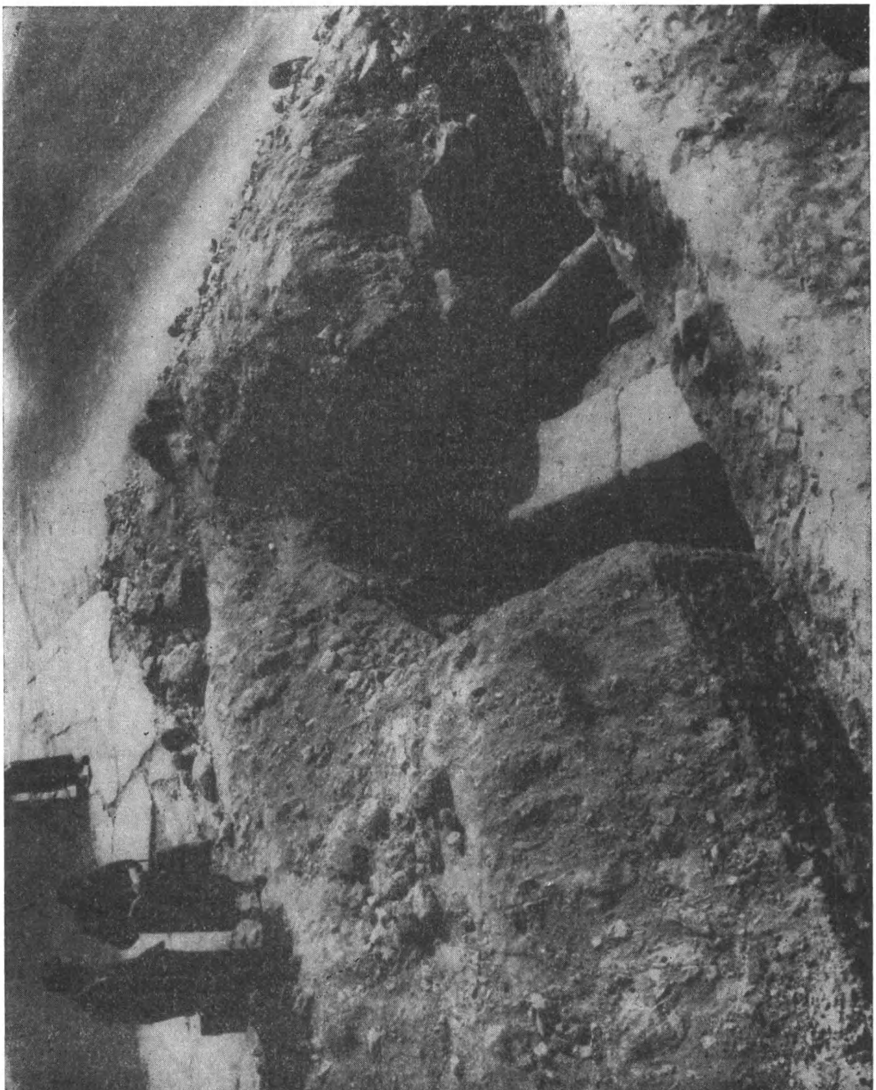

Εἰκ. 3. Τὸ κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Μισαραλιώτου-Βεΐκου ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ τείχους Α.

δὲν εἶναι ὁλόλιθον. Διότι τὰ μεταξὺ τῶν ὄψεων διαστήματα πληροῦνται καὶ ἐδῶ διὰ μικροτέρων τεμαχίων λίθων μετὰ προσοχῆς κατὰ στρώσεις τεθειμένων.

Τὸ ἐρευνηθὲν μῆκος τοῦ τείχους εἶναι 4.50 μ., τὸ δὲ πάχος αὐτοῦ 2.70

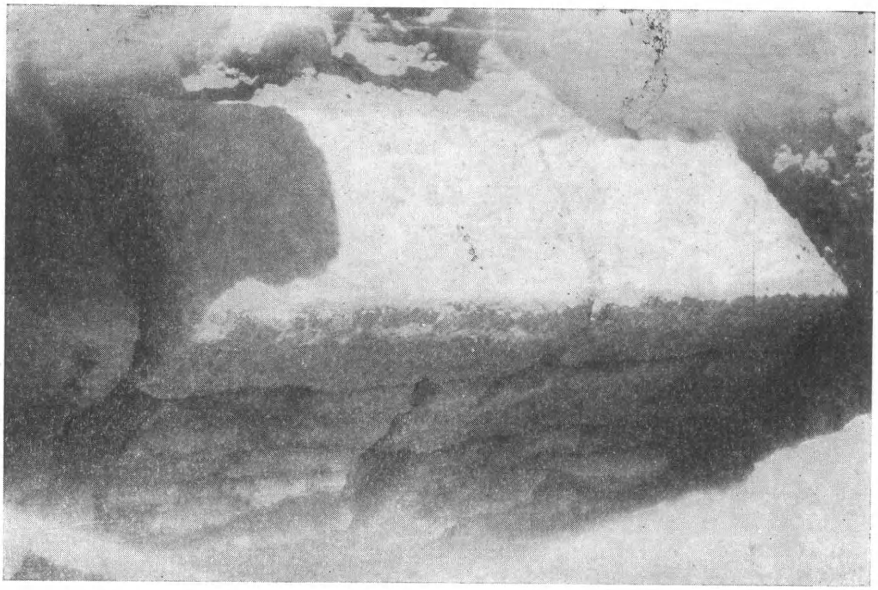

Εἰκ. 4. Τμῆμα τοῦ τείχους Α.

μ. καὶ διακόπτεται ὑπὸ ἀνοίγματος ὀχετοῦ διαστάσεων: πλάτους 0.52 μ. καὶ ὕψους σωζομένου 1.40 μ.

Τοῦ τείχους τούτου ἠρευνήθη κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις, εἰς ἀπόστασιν δὲ 0.50-0.60 μ. πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου αὐτῆς δόμου ἀνευρέθη τμῆμα κτιστοῦ ὑδραγωγείου καλυπτομένου διὰ πλακῶν καὶ πλήρους ὕδατος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήχθησαν ἀγγεῖα ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τείχους ἔχει θεμελιωθῆ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ βραχώδους ἐδάφους, φαίνεται δὲ ἐκ τῆς μικροῦ πάχους ἀθίκτου κατὰ τὴν βάσιν του ἐπιχώσεως, ὅτι ἀνήκει εἰς χρόνους πολὺ παλαιοτέρους τοῦ τείχους Α. Τοῦτο ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του καὶ τὸ χρησιμοποιηθὲν ὑλικόν.

Παρουσιάζονται βεβαίως ἐνταῦθα μεταγενέστεραί τινες μετασκευαί, ὅπως π.χ. ἡ χρησιμοποίησις εἰς τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὀχετοῦ μεγάλου τεμαχίου μαρμάρου

φέροντος ἀναθύρωσιν προηγουμένης χρήσεως (βλ. εἰκ. 5), ὡς καὶ πλίνθων κροκαλοπαγοῦς λίθου εἰς τοὺς ἄνω σωθέντας δόμους, ἀλλ' ἡ μορφὴ τοῦ τείχους γενικῶς μὲ τὰς ἐξ ἀσβεστολίθου τῆς Ἀκροπόλεως πλίνθους καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς του ὑποδηλοῦν παλαιοτέρους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. χρόνους.

Τοῦ ἀνασκαφέντος τούτου Γ τείχους τὴν πρὸς δυσμάς, ἤτοι πρὸς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου, συνέχειαν, ἀνεῦρον εἰς τὴν ὁδὸν Ἐρεχθείου ἀρ.

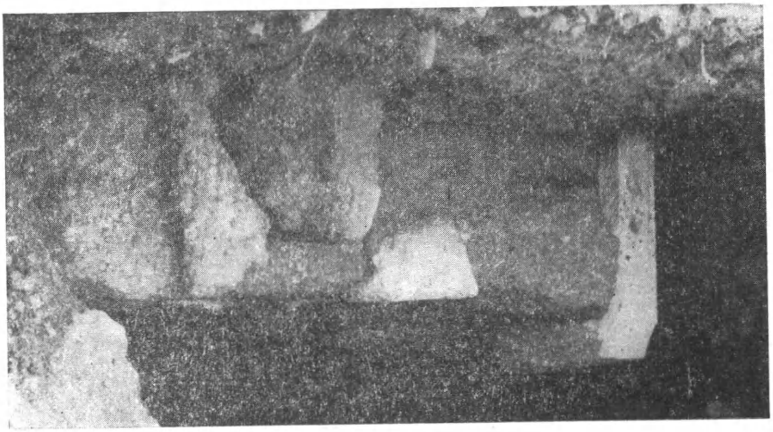

Εἰκ. 5. Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ παλαιοτέρου τείχους Γ.

25-27, ὅτε κατά τινα πάλιν ἐκσκαφὴν τῶν ἐργατῶν τοῦ Δήμου ἀνεφάνη τμῆμα τείχους ὁμοίας κατασκευῆς.

Μὲ τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα νεωστὶ ἀποκαλυφθέντα τμήματα, μὲ τὰ πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν σωζόμενα λείψανα εἴς τι οἰκόπεδον μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἐρεχθείου καὶ Παρθενῶνος καὶ μὲ τὰ ὑπὸ τῶν Stuart, Fauvel καὶ von Strantz (βλ. W. Judeich Topographie [2], σ. 126-127, εἰκ. 8 a, b, c) σημειούμενα ἴχνη τοῦ τείχους δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος πλέον νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὴν γραμμὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου μέχρι τοῦ ἐν τῇ ὁδῷ Μισαραλιώτου ἀνασκαφέντος τμήματός του [1]. Ἡ γραμμὴ δὲ

[1] Ἡ ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου μέχρι καὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν γραμμὴ τοῦ διατειχίσματος ἀποκατεστάθη πλήρως ὑπὸ τῶν Καθηγητῶν H. Thompson καὶ R. Scranton διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενομένων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν (H. A. Thompson and R. L. Scranton Stoas and City Walls on the Pnyx, Hesperia, XII, 1943, σ. 269-283, σχέδια Ι. Τραυλου, πίν. 14, 15, 16 καὶ 17).

Ἐνταῦθα ὡς μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ διατειχίσματος προσθέτω τὴν πληροφορίαν τοῦ κ. Ἰ. Μηλιάδη, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος ἀνέσκαψε πρὸ ἐτῶν

αὕτη διαφέρει ἐνταῦθα πολὺ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν σημειώνει ὁ Judeich στηριζόμενος εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν παλαιοτέρων ἐρευνητῶν. 'Η δὲ ὑπάρχουσα ἐνταῦθα καμπὴ (Knick) τοῦ τείχους, τὴν ὁποίαν ὁ Judeich δέχεται ὡς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γραμμήν, ἔγινεν, ὡς εἴπομεν ἤδη, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Βαλεριανοῦ, ὅτε τὸ ἀρχαιότερον τεῖχος εἶχεν ἤδη καταστραφῆ. Πιθανὸν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι, ὡς π.χ. ἐπέκτασις πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς πόλεως,

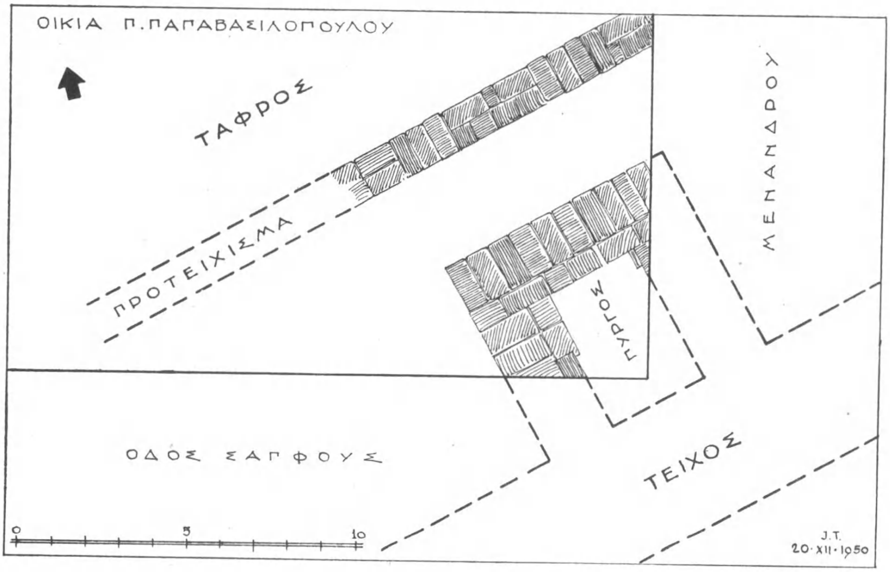

Εἰκ. 6. Τὸ κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Μενάνδρου καὶ Σαπφοῦς τμῆμα τοῦ τείχους μετὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ προτειχίσματος.

ἠνάγκασαν τὸν Βαλεριανὸν νὰ οἰκοδομήσῃ ἐκ παντοίου ὑλικοῦ τὴν ἀρκούντως ἰσχυρὰν ταύτην καμπήν. Ποία τέλος ἡ πορεία τοῦ τείχους ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου μέχρι τοῦ 'Ολυμπιείου, πάλιν μελλοντικὴ ἔρευνα ἴσως μᾶς ἀποκαλύψῃ, διότι ἡ ὑπὸ τοῦ Judeich διδομένη γραμμὴ ὑποθέτω ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ παλαιοτέρου τούτου τείχους. Τὴν ὑπόθεσίν μου δὲ ταύτην ἐνισχύουν τὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εὑρεθέντα λείψανα τείχους μεταξὺ τῶν ὁδῶν Φαλήρου καὶ Λεωφόρου Συγγροῦ κατὰ

βόθρον ἐναγισμῶν πλήρη ἀγγείων, κυρίως μαγειρικῶν. 'Ο βόθρος ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας τοῦ 'Αγ. Δημητρίου τοῦ Λουμπαρδιάρη, πλησίον τῆς ὁποίας ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἀρχαιολόγων τὸ Δίπυλον τοῦ διατειχίσματος (H. A. Thompson and R. L. Scranton ἔ.ἀ. σ. 312-324).

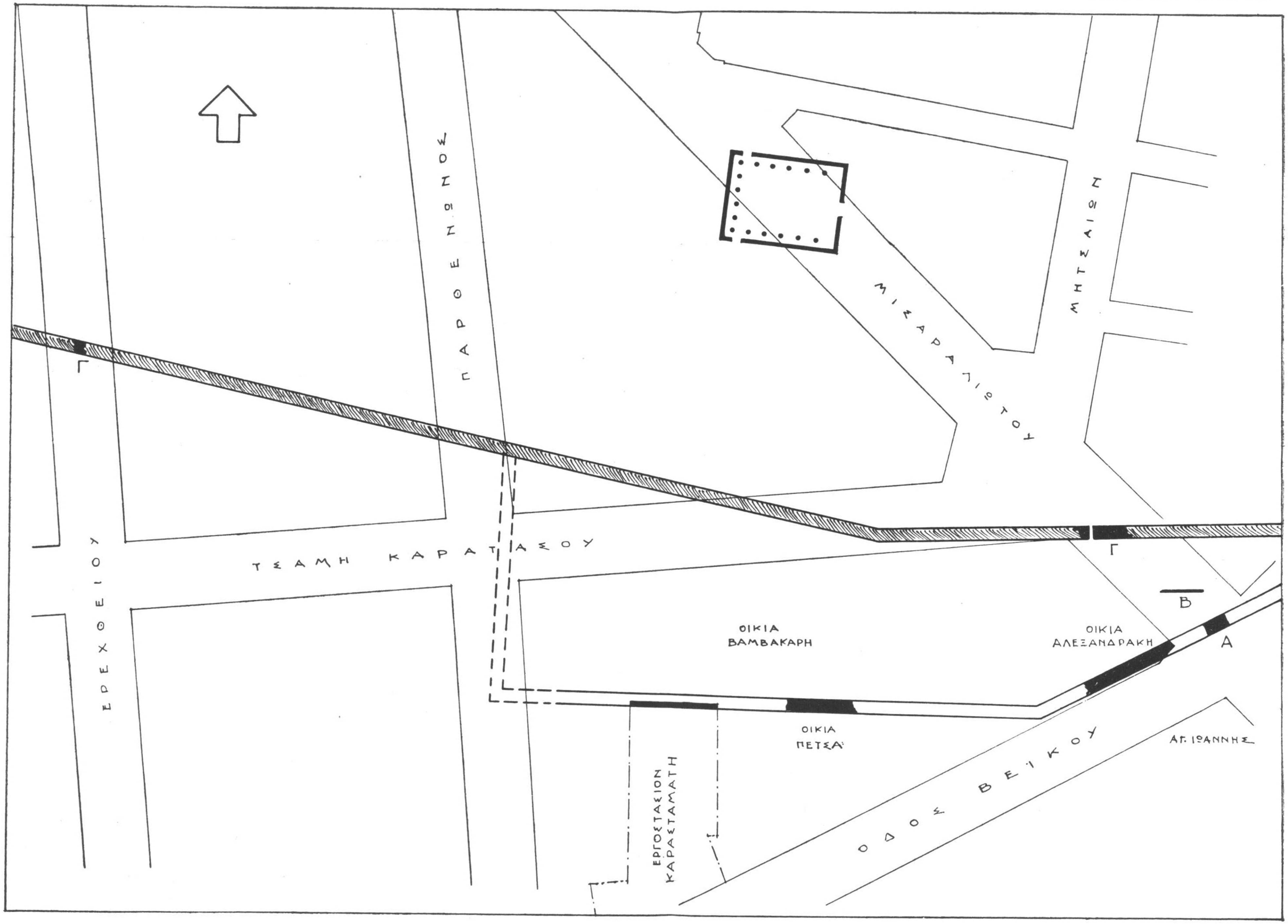

Γενικὸν τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ πρὸς Ν τῆς 'Ακροπόλεως χώρου τῶν ἀνασκαφῶν.

τὴν ὁδὸν Νέγρη (βλ. Α. Κεραμοπουλλου Ἀθηνῶν Εὑρήματα, ΑΕ. 1911, σ. 257-258).

Ἀπομένει τέλος νὰ ἑρμηνευθῇ τὸ μὴ ἐρευνηθέν, ὡς εἴπομεν, ἐνδιάμεσον τμῆμα τείχους, τὸ μεταξὺ τῶν Α καὶ Γ κείμενον, τὸ κληθὲν Β. Ἡ δυσκολία ὅμως τῆς ἑρμηνείας τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐνταῦθα αἴρεται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Τραυλοῦ δοθείσης ἑρμηνείας ἄλλου, παρομοίου πρὸς τὸ ἡμέτερον, τμήματος τείχους, κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἀριστείδου καὶ Σοφοκλέους ἀνασκαφέντος (βλ. Arch. Anzeiger, 1939-1940, σ. 165 καὶ εἰκ. 31). Πιστεύει δηλ. ὁ Τραυλός, ὅτι πρὸ τοῦ κυρίως περιβόλου καὶ εἰς ἀπόστασιν 8-10 μ. ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς τούτου ὄψεως — ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἡμέτερα τμήματα Β καὶ Γ — ὑπάρχει ἓν δεύτερον τεῖχος μικροτέρων διαστάσεων, τὸ λεγόμενον προτείχισμα, καὶ πρὸ αὐτοῦ βαθεῖα τάφρος.

Εἰκ. 7.

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἐπιβεβαιωθεῖσα ἐκ τῶν πραγμάτων ὄχι μόνον εἰς τὸ ἀναφερθὲν τμῆμα τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Ἀριστείδου καὶ Σοφοκλέους, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Διπύλου, ὡς καὶ εἰς τὸ ἐσχάτως κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Σαπφοῦς καὶ Μενάνδρου ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ περιβόλου (*εἰκ. 6*), δίδει τὴν ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἡμετέρου τμήματος Β [1].

Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἔχωμεν τὸ παλαιότερον τεῖχος Γ, τὸ προτείχισμα Β καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ τάφρον, εἰς τὴν ἀμμώδη ἐπίχωσιν τῆς ὁποίας ἐθεμελιώθη τὸ νεώτερον τμῆμα Α τῶν χρόνων τοῦ Βαλεριανοῦ.

Ἡ ὕπαρξις τέλος τάφρου πρὸ τοῦ προτειχίσματος διαπιστοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐπίχωσις τοῦ μέρους τοῦ μεταξὺ τοῦ προτειχίσματος Β καὶ τοῦ νεωτέρου τείχους Α εἶναι ὁμοία μὲ τὰς ἐπιχώσεις τὰς παρὰ τὰ προαναφερθέντα τμήματα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως — ἤτοι ἐν τῇ ὁδῷ Ἀριστείδου, παρὰ τὴν γωνίαν Σαπφοῦς καὶ Μενάνδρου καὶ πρὸ τοῦ Διπύλου — παρατηρηθείσας.

---

[1] Ὁ Κ. Gebauer (Arch. Anzeiger, 1939-1940, σ. 314, εἰκ. 7, πίν. 1) τὸ προτείχισμα τοῦτο τοῦ Διπύλου, τὸ ὁποῖον ὀρθῶς ὁ Judeich (Topographie², σ. 134) τοποθετεῖ εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἑρμηνεύει ὡς ἔργον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἡ ἐπίχωσις αὕτη ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν συντριμμάτων τῆς ἀνηκούστου ἐκείνης καταστροφῆς, τὰ ὁποῖα οἱ κάτοικοι ἀπέρριψαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ ἐντὸς τῆς πρὸ αὐτοῦ τάφρου.

Εὑρήματα

Ἀπὸ τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς σημειοῦμεν τὰ κάτωθι:

Ι. Πήλινα.

1) Τεμάχιον μελανομόρφου ἀγγείου (*εἰκ. 7*) φέρον παράστασιν κάπρου, σωζομένου κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ μέρος τοῦ σώματος. Τὸ περίγραμμα καθὼς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ζῴου ἐγένοντο δι᾽ ἐγχαράκτων γραμμῶν. Χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., εὑρέθη δὲ εἰς τὴν κάτωθεν τοῦ τελευταίου δόμου τοῦ τείχους Γ ἐπίχωσιν.

2) ἱκανὸς ἀριθμὸς ἄλλων ὀστράκων ἀγράφων ἀγγείων καὶ

3) αἱ κατωτέρω δημοσιευόμεναι εἰκοσιτέσσαρες πήλιναι ἐνσφράγιστοι λαβαί, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων εἶναι Κνιδιακαί. Ἐκ τούτων ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 10 δὲν προέρχεται ἐκ Κνίδου, ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 11 εἶναι ἐκ Πόντου, τῆς ὑπ᾽ ἀριθ. 19 εἶναι ἀβεβαία ἡ προέλευσις καὶ ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 23 προέρχεται ἐκ Ῥόδου [1].

1 μο]ς̣
Εὔ]πολε
Λ]άχης

Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. Τὰ ὀνόματα Εὐπόλεμος καὶ Λάχης εἶναι γνωστὰ καὶ ἐκ σφραγίδων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

2 Ἐπὶ Ἀ̣[μοτέλευς]| Ἑρ̣μ̣ία Κνίδιον
Πῖλοι ἐπὶ δένδρου.

Τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Ὅμοιαι σφραγῖδες εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀμερικανῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν.

---

[1] Εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα θερμότατα διὰ τὴν πολύτιμον βοήθειαν, τὴν ὁποίαν μοὶ παρέσχεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν φωτογράφησιν τῶν δημοσιευομένων πηλίνων λαβῶν, τὴν Δίδα Virginia Grace, τῆς ὁποίας ἡ πεῖρα καὶ γνῶσις εἰς τὰ ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὰς ἐνσφραγίστους λαβὰς εἶναι γνωσταὶ καὶ ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων δημοσιεύσεών της. Ἐπίσης θερμῶς εὐχαριστῶ τὴν Δίδα Μαρίαν Σαββατιανοῦ.

3 Τηνάδ]ης
Πυθόκρι]τος
[ ]

Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. Τὰ ὀνόματα ἀπαντοῦν καὶ εἰς σφραγῖδας τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

4 Ἐπὶ Εὐκρά
τευς Χαρ
μοκρα (Κνί(διον)

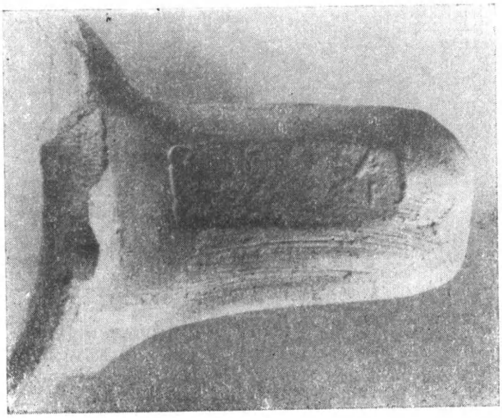

Εἰκ. 8. Ἀριθ. 4.

Τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. ***(εἰκ. 8).*** Γνωστὰ τὰ ὀνόματα καὶ ἐκ σφραγίδων τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

5 Ἐπ[
Καλιδαμα
Διον(Κνιδ[

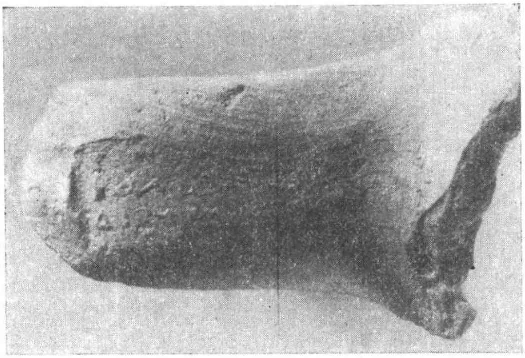

Εἰκ. 9. Ἀριθ. 5.

Τοῦ 3ου τετάρτου τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. ***(εἰκ. 9).***

6 Ἐπὶ Δα]μο
κρίτου
Κνίδ[ιο]ν

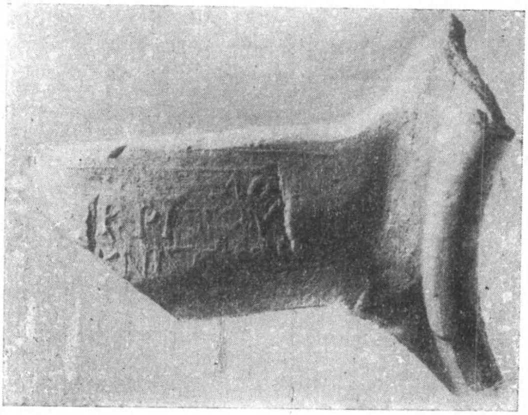

Εἰκ. 10. Ἀριθ. 6.

Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. ***(εἰκ. 10).*** Οὗτος ἀπαντᾷ καὶ εἰς σφραγῖδας τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

7 Κνίδιον Θε[ύ]κριτος Ἀγαθοκλῆς
Βουκράνιον ἀνεστραμμένον.

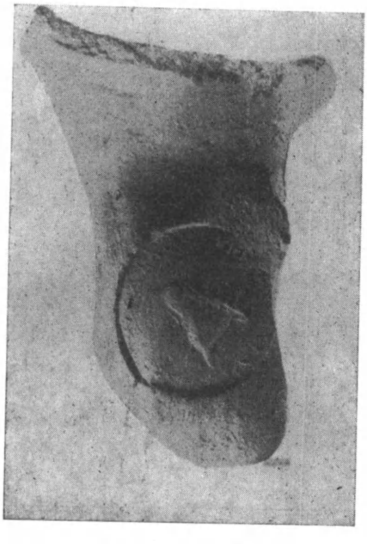

Εἰκ. 11. Ἀριθ. 7.

Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. ***(εἰκ. 11).***

Ἡ δεσποινὶς V. Grace πιστεύει, ὅτι ζεύγη ὀνομάτων ἐπὶ ἀμφορέων τῆς περιόδου τῶν ἐτῶν 188-88 π.Χ., ὅπως τοῦ ἡμετέρου, εἶναι ὀνόματα τῶν

Ἐπιμελητῶν (Commissioners), οἱ ὁποῖοι ἤλλασσον κατ' ἔτος ἢ καὶ συχνότερον ἴσως. Τὰ ἐν λόγῳ ὀνόματα ἀναγράφονται ἀνὰ δύο ἐπὶ ἑκάστης λαβῆς τοῦ ἀμφορέως, παρὰ τὰ ὀνόματα τοῦ ἀγγειοπλάστου καὶ τοῦ ἐπωνύμου.

Τὰ ἡμέτερα ἀπαντοῦν καὶ εἰς λαβὰς τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

8 Κ[νίδιον Ἀ]ρισ
τοκλεῦς

Τοῦ 2ου τετάρτου τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. (βλ. καὶ V. Grace Stamped Amphora Handles found in 1931-1932, Hesperia, III, 1934, σ. 271, ἀριθ. καὶ εἰκ. 204-206).

9 Θ]ευκλεῦ[ς
Κν[ί](διον)
ἀμφορεὺς
νορος]
[Ἐπὶ Εὐφρά]

Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. (βλ. καὶ V. Grace ἔ.ἀ. σ. 258, ἀριθ. 162-163).

10 Ἄνευ σφραγῖδος καὶ γραμμάτων. Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.

11 Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἀναγινώσκεται ἡ λέξις *Ἀστυνόμος*. Ἔμβλημα *δρέπανον* πιθανῶς.

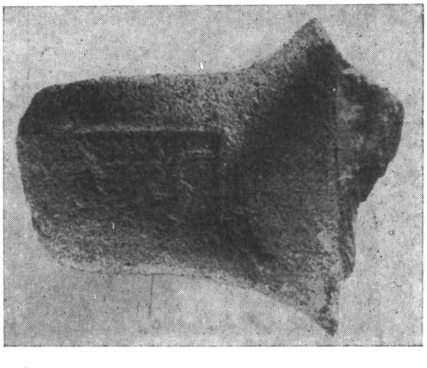

Εἰκ. 12. Ἀριθ. 11.

Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. **(εἰκ. 12)**.

Τόσον ἡ λέξις Ἀστυνόμος ὅσον καὶ τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ μὲ τὰ ἐν αὐτῷ μελανὰ ψήγματα εἶναι χαρακτηριστικὰ τῶν ἐκ Σινώπης προερχομένων (βλ. καὶ

V. GRACE Standard Pottery Containers, ἐν Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear, Hesperia, Suppl. VIII, σ. 188, ἀριθ. 13).

Πλεῖσται τοιαῦται λαβαὶ εὑρέθησαν εἰς τὰς περὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον χώρας (βλ. B. N. CRAKOV Ἀρχαῖαι σφραγῖδες ἐπὶ ἀγγείων μὲ ὀνόματα Ἀστυνόμων, Μόσχα, 1929, ῥωσιστί), ἐλάχισται ἀλλαχοῦ. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς Grace (ἔ.ἀ. σ. 188, ἀριθ. 13) δημοσιευομένη, ἡ ὁποία εὑρέθη εἰς τὴν Πνύκα (βλ. ἐπίσης V. GRACE Stamped Amphora κλπ. ἔ.ἀ. σ. 267, ἀριθ. 221).

Ἡ πλήρης ἀνάγνωσις τῆς ἡμετέρας — ἐκτὸς τῆς λέξεως Ἀστυνόμος διακρίνονται καὶ ἄλλαι σειραὶ γραμμάτων — ἴσως ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ βιβλίου τοῦ Crakov.

12]
Δεξιὰ ἀμφορεὺς ὄρθιος.

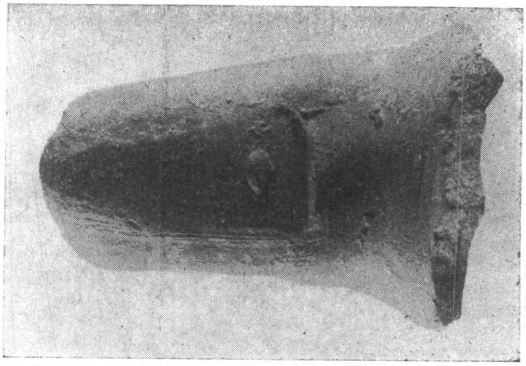

Εἰκ. 13. Ἀριθ. 12.

Πιθανῶς ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγειοπλάστου Ἀμμωνίου. Ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. ***(εἰκ. 13).*** Τοῦ Ἀμμωνίου εὑρέθησαν σφραγῖδες καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

13 [Ἐπίγονος Κνίδιον] (ἀνεστραμμένον)
Ἀετὸς βλέπων πρὸς τὰ δεξιά.

Ἀνήκει εἰς τοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 12 χρόνους. Ὅμοιαι σφραγῖδες ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

14 Δα]μο[κρά]τευς τοῦ Ἀριστ[οκλεῦς]
Βουκράνιον.

Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (βλ. καὶ V. GRACE Stamped

Amphora κλπ. ἔ.ἀ. σ. 271, ἀριθ. 204-206, εἰκ. 205 καὶ Standard Pottery κλπ. ἔ.ἀ. σ. 187).

15 Πολίτης
Κράτης
Ἄγκυρα ἀνεστραμμένη.

(Βλ. καὶ V. Grace Stamped Amphora ἔ.ἀ. σ. 262, ἀριθ. 174 καὶ σ. 264, ἀριθ. 184). Ὅμοιαι λαβαὶ εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.

16 Ἐπὶ Ἀμο]τέλευ
Χαρ]μοκρά
τ]ευς Κνιδι
ον
Ἄγκυρα. Ἡ αἰχμὴ πρὸς τὰ ἀριστερά.

Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Ὅμοιαι σφραγῖδες εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

17]οσκ[
Βουκράνιον.

Ἡ σφραγὶς δὲν δύναται νὰ ἀποκατασταθῇ. Διοσκο(υ)ρίδας; (βλ. καὶ V. Grace Stamped Amphora ἔ.ἀ. σ. 273, ἀριθ. 213 καὶ 214). Τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.

18 [Ἐπὶ Ἕρμωνο - Διοσκο(υ)ρίδα] (;)
ς
Βουκράνιον.

Ἡ σφραγὶς εἶναι τοῦ ἀγγειοπλάστου Διοσκο(υ)ρίδα, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐπὶ τοῦ ἐπωνύμου Ἕρμωνος (βλ. καὶ V. Grace ἔ.ἀ. σ. 273, ἀριθ. 213-214). Ἡ συμπλήρωσις τῆς σφραγῖδος ἀνηκούσης εἰς τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 150-88 π.Χ. γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λαβῶν, αἵ ὁποῖαι εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

19 Ἔμβλημα *δακτύλιος ἐντετυπωμένος.*

Ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς μετὰ τὸ 88 π. Χ. χρόνους. Εἶναι Κνιδιακὴ καὶ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔφερε πέριξ τοῦ δακτυλίου γράμματα·

20 *Βουκράνιον.*

Τὰ γράμματα τῆς λαβῆς δὲν ἀναγινώσκονται, εὑρίσκονται δὲ ἔξωθεν κύκλου, ὁ ὁποῖος περιβάλλει τὸ ἔμβλημα. Ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

21 [ ]
Βουκράνιον.

Ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 150-88 π. Χ.

22 [ ]
Βουκράνιον.

Τὰ γράμματα δυσανάγνωστα καὶ τεθειμένα ὅπως καὶ εἰς τὴν ὑπ᾿ ἀριθ. 20, τῶν αὐτῶν δὲ μὲ ἐκείνην χρόνων.

23 ξιβούλου
Ἐπὶ Ἀνα

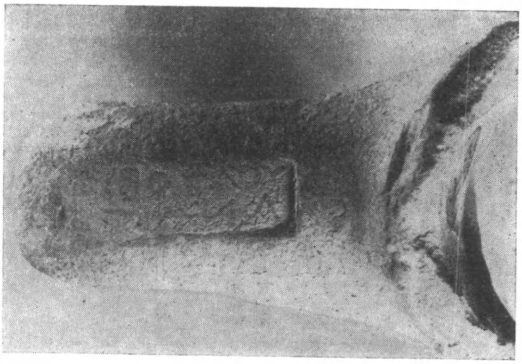

Εἰκ. 14. Ἀριθ. 23.

Τὰ γράμματα ἀναγινώσκονται εὐκρινῶς, αἱ σειραὶ ὅμως εἶναι ἀνεστραμμέναι, ὅπως καὶ τὰ γράμματα ν καὶ β ***(εἰκ. 14).***

Ἡ σφραγὶς εἶναι Ῥοδιακή, ἀνήκει δὲ πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. (βλ. καὶ V. Grace Stamped Amphora ἔ.ἀ. σ. 214-240 καὶ Standard Pottery ἔ.ἀ. σ. 185-186).

24 [ ]
Βουκράνιον.

Ὁμοία μὲ τὰς ὑπ᾿ ἀριθ. 20 καὶ 22.

Αἱ πλεῖσται τῶν σφραγίδων μὲ τὸ βουκράνιον ἐντὸς κύκλου, πέριξ τοῦ

ὁποίου εἶναι τὰ γράμματα, φαίνεται ὅτι εἶναι ἀρχαιότεραι ἐκείνων, αἵ ὁποῖαι ἔχουν τὸ βουκράνιον ἄνευ κύκλου.

II. Νομίσματα.

Ἐκ τῶν ἕξ νομισμάτων τῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν ἐπίχωσιν τὴν πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ τείχους Γ ἀνασκαφεῖσαν, τὰ τρία μόνον σώζονται εἰς κάπως καλὴν κατάστασιν, εἶναι δὲ ταῦτα, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς συναδέλφου κυρίας Εἰρήνης Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, τὰ ἑξῆς[1]:

1) XA 19. Μέγαρα Ἀττικῆς. Μετὰ τὸ 307 π.Χ. Πρῷρα ἀρ. [.....], ὄπισθεν τρίπους καὶ ἑκατέρωθεν δελφῖνες. Ἐφθαρμένον. B.M.C. XXI. 12.

2) XA 19. Μέγαρα Ἀττικῆς. [......] Δύο δελφῖνες, ὄπισθεν πρῷρα. Διατήρησις μετριωτάτη. B.M.C. XXI. 10.

3) XA 12. Λάρισα Κρεμαστή. 302-286 π. Χ. Κεφαλὴ ἀρ. Ἀχιλλέως (;), ὄπισθεν [.......] Θέτις ἐπὶ ἱπποκάμπης. B.M.C. VII. 1.

Τὰ νομίσματα ταῦτα καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τρία, τὰ ὁποῖα εἶναι τελείως κατεστραμμένα, κατετέθησαν εἰς τὴν Νομισματικὴν Συλλογὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

B) Τὸ Ῥωμαϊκὸν Κτήριον.

Εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ τείχους Γ ἀπόστασιν, πρὸς τὰ ΒΔ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ὑψοῦται καὶ σήμερον κατὰ χώραν εἰς ἱκανὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψος (3.50 μ.) κίων ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ καλεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων «Κολωνάκι» ***(εἰκ. 15)***.

Οὗτος πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ὑπέστη σοβαρὰς βλάβας ὑπὸ προσκρούσαντος αὐτοκινήτου, τὸ ἀποκοπὲν ὅμως ἄνω μέρος αὐτοῦ ἐπανετέθη εἰς τὴν προτέραν του θέσιν καὶ συγκρατεῖται ἔκτοτε ἐκεῖ διὰ σιδηροῦ κακοτέχνου πλέγματος.

Ὁ κίων οὗτος, ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστότατος εἰς τοὺς ἐπισκεφθέντας, κατὰ τοὺς χρόνους ἀκόμη τῆς δουλείας, τὰς Ἀθήνας περιηγητάς, ἐκίνησε τὴν προσοχὴν τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν μας ἐρευνητῶν τῆς πόλεως, εἷς δ' ἐξ αὐτῶν, ὁ ἀνασκάψας τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον Γερμανὸς ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Strack, ἠρεύνησεν ἐν ἔτει 1862 τὸ περὶ τὸν κίονα μέρος. Ὁ Ἀθαν. Ῥουσόπουλος (ΑΕ. 1862, Ποικίλα, σ. 149-150) ὡς ἑξῆς ἀφηγεῖται τὴν ἐργασίαν ταύτην: «Ὁ δ' εὐτυχὴς Στράκκος, ὃν ὁ Διόνυσος ἀειθαλεῖ

[1] Τὴν συνάδελφον Κυρίαν Εἰρήνην Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα θερμότατα.

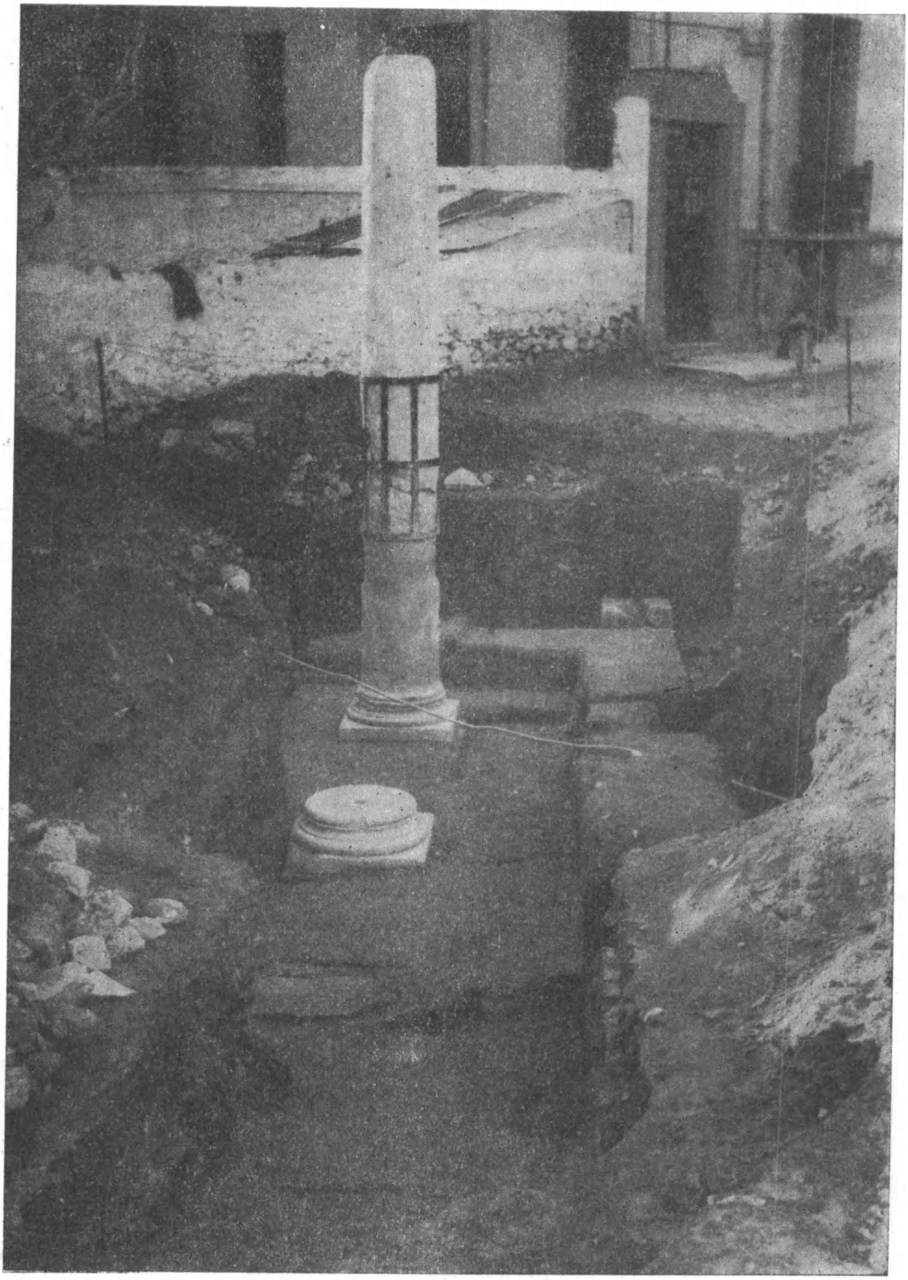

Εἰκ. 15. Τὸ Κολωνάκι καὶ ἡ Β πλευρὰ τοῦ κτηρίου.

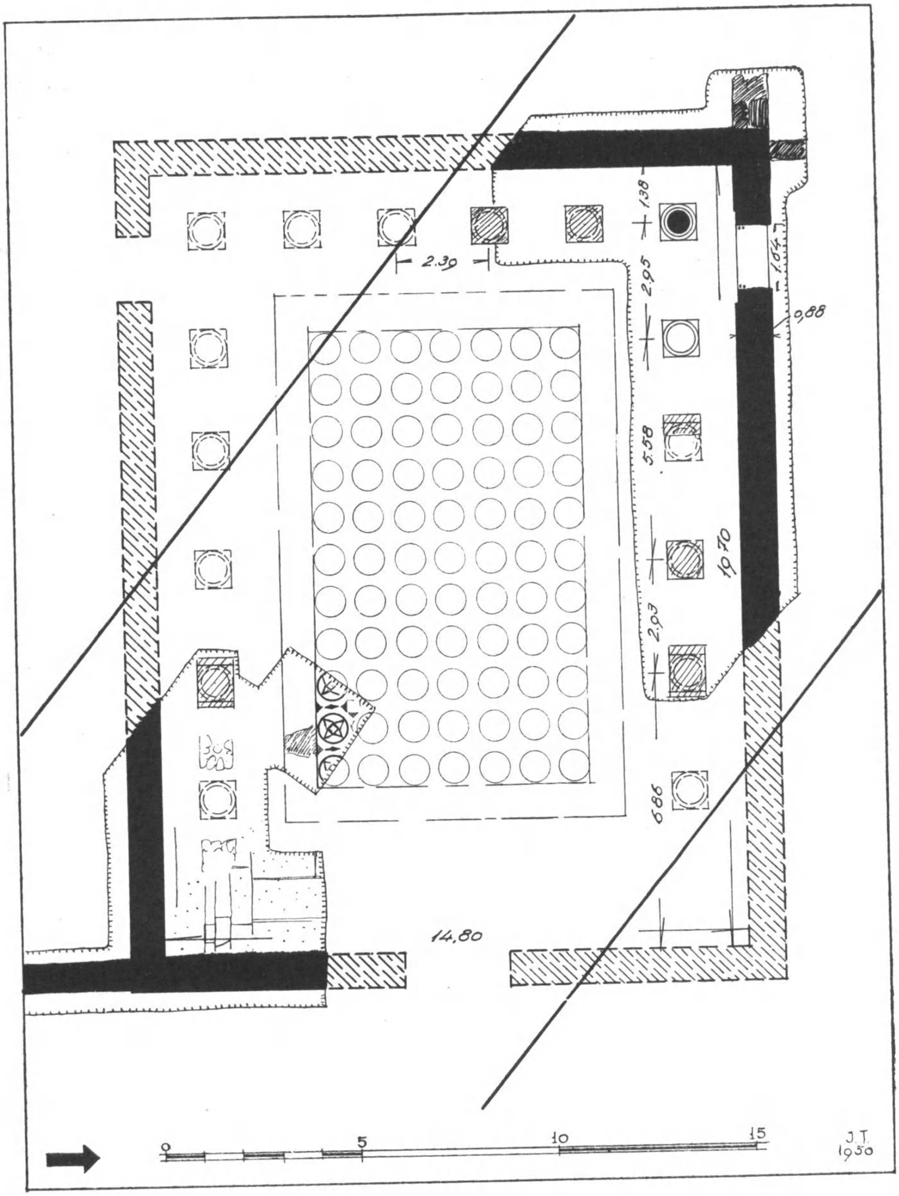

Εἰκ. 16. Κάτοψις τῆς αἰθούσης.

στεφάνῳ δόξης ἐστεφάνωσεν ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀνασκάψας περὶ τὴν ἐν Λίμναις κατὰ μέσην τὴν κοιλάδα γνωστὴν μεμονωμένην κολώναν ἀνεῦρε τὴν βάσιν αὐτῆς ἐπὶ κρηπιδώματος καλοῦ ἐκ πλίνθων πειραϊκῶν, καὶ πρὸς μεσημβρίαν αὐτῆς οὐ μακρὰν βάσιν ἑτέρου ὁμοίου στρογγύλου κίονος καὶ ἔδαφος λιθόστρωτον πλησίον αὐτῶν πρὸς δυσμὰς ἐκ τετραγωνικῶν μικρῶν καὶ λεπτῶν

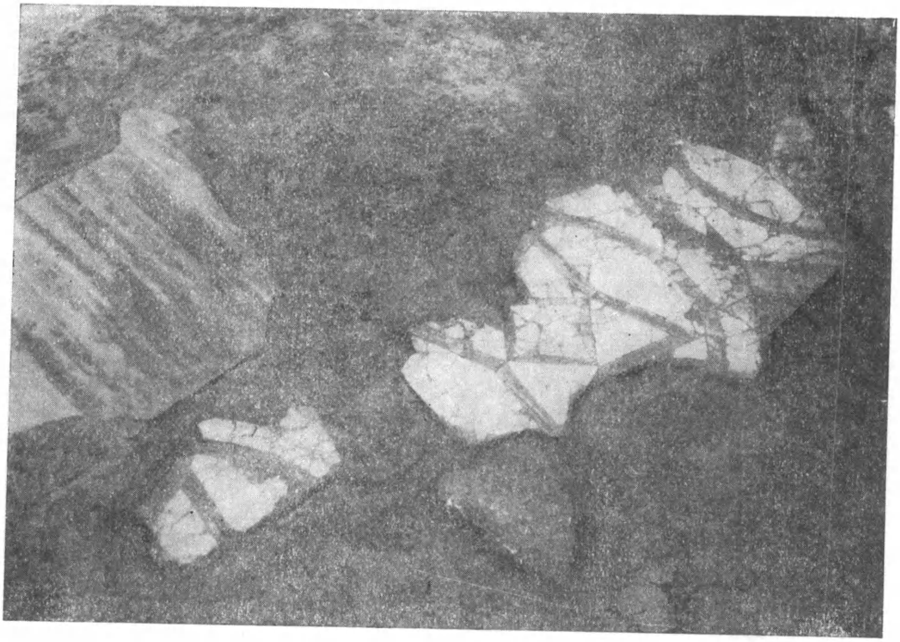

Εἰκ. 17. Τμῆμα τοῦ μαρμαροθετήματος καὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸ ζώνης.

μαρμαρίνων πλακῶν· δὲν παρηκολούθησε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τοῦ εἰρημένου κίονος, 0,50 μ. ἄνω τῆς βάσεως τρίψας ἐγὼ τὰ χώματα, μήπως ὑποκρύπτωσιν ἐπιγραφήν τινα, εὗρον σαφῶς ἐγγεγραμμένα τὰ ἑξῆς μόνον ITTAR [1], Φράγκου ὄνομα δηλοῦντα πιθανῶς ἐκ τῶν τοῦ μέσου τυχὸν αἰῶνος. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἂς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς φιλίστορας. Τὸ δὲ ἔργον αὐτό, περὶ ὃ ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο, ῥωμαϊκὸν φαίνεται, ἴσως δὲ καὶ φραγκικὸν ἐκ ῥωμαϊκῶν καὶ ἑλληνι-

[1] Ὁ ὑπὸ τοῦ Ῥουσοπούλου ὡς Φράγκος σημειούμενος Ittar εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1811 ὁμοῦ μετὰ τῶν Dilettanti ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, ἴχνη δέ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τῆς διαβάσεώς του εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ κίονος τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου καθὼς καὶ ἡ ἐν Ἐλευσῖνι ἐπὶ τοῦ κίονος τῆς ΝΑ γωνίας τῆς Φιλωνείου στοᾶς χάραξις τοῦ ὀνόματός του. Πολὺ δὲ πιθανὸν ὁ Ittar νὰ ἐπεχείρησε κατὰ τὴν τότε διάβασίν του καὶ μικρὰν περὶ τὸν κίονα σκαφὴν καὶ νὰ ἐσχεδίασε τὸ οἰκοδόμημα.

κῶν λειψάνων ἀποτελεσθὲν καὶ δὲν θὰ ἦτον ἀλυσιτελὴς εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοπογραφίαν τῶν 'Αθηνῶν ἡ τελεία ἀνασκαφὴ αὐτοῦ».

Τοῦτο τὸ τελευταῖον πιστεύων καὶ ἐγὼ καὶ παρακινούμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὰς ἀφηγήσεις τῶν περιοίκων ἐνθυμουμένων παλαιὰς περὶ τοῦ κίονος παραδόσεις [1], ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὸν φόβον μήπως ὁ Δῆμος 'Αθηναίων διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ τῶν ἀποχετευτικῶν του ἀγωγῶν καταστρέψῃ τὰ ὑπὸ καὶ περὶ τὸν κίονα ὑπάρχοντα τυχὸν ἀρχαῖα, ἀνέσκαψα καὶ ἠρεύνησα, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὸ μέρος.

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο σημεῖον τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου ἔγινε συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν τμημάτων τοῦ τείχους, εὐθὺς δὲ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν διεπιστώθη, ὅτι ἡ «κολώνα» εὑρίσκεται κατὰ χώραν (εἰκ. 15) καὶ ὅτι ἀνήκει εἰς κτήριον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ καθ' ὅλας του τὰς διαστάσεις, διότι τμήματα αὐτοῦ καλύπτονται ἤδη ὑπὸ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ οἰκιῶν. Ὄχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς πιστώσεως χρημάτων συνετέλεσεν, ὥστε καὶ τὰ ὑπὸ τὴν ὁδὸν λείψανα νὰ μὴ ἐρευνηθοῦν τελείως.

Εἰκ. 18. Τμῆμα στρώσεως τοῦ δαπέδου καὶ ὑποθεμελιώσεως κίονος.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐνεργηθείσης ἐρεύνης δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἁδρὰν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ κτηρίου καὶ μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ προβῶμεν εἰς τὴν χρονολογικὴν αὐτοῦ τοποθέτησιν.

Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὸ παρατιθέμενον σχέδιον ***(εἰκ. 16)***, τὸ οἰκοδόμημα ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν ὀρθογώνιον αἴθουσαν ἐσωτερικῶν διαστάσεων 19.70 × 14.80 μ., τῆς ὁποίας αἱ τρεῖς πλευραὶ περιθέονται ἐσωτερικῶς ὑπὸ κιονοστοιχίας ἀποτελουμένης ἐκ 16 ἐν ὅλῳ κιόνων — 6 εἰς ἑκάστην πλευράν, τῶν γωνιαίων δὶς ἀριθμουμένων.

Αἱ βεβαιωθεῖσαι θέσεις τῶν κιόνων καὶ τῶν παρ' αὐτὰς τοίχων κατὰ

[1] Βλ. Κ. Κακουρη La colonne miraculeuse de Saint Jean, ἐν L' Hellénisme Contemporain, Nov.-Déc. 1950, σ. 1-15.

τὰ ἀνασκαφέντα τμήματα τοῦ οἰκοδομήματος μᾶς δίδουν ὄχι μόνον τὸ γενικὸν διάγραμμα μετὰ τῶν διαστάσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν κιόνων ἑκάστης τῶν τριῶν πλευρῶν. Ἀντιθέτως διεπιστώθη ἔλλειψις κιονοστοιχίας κατὰ τὴν τετάρτην, τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ὅπου πιθανῶς θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ κυρία εἴσοδος τῆς αἰθούσης (εἰκ. 16).

Αἱ δυσκολίαι, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς εἴπομεν, προσέκρουσεν ἡ ἀνασκαφή μας, δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν ἐξακρίβωσιν πολλῶν ζητημάτων, ἐν οἷς καὶ τοῦ πῶς ἐκλείετο ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου, ἂν δηλαδὴ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἀψὶς — στρογγύλη ἢ τετράγωνος — ἢ ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν δυτικὴν καὶ ὑπῆρχεν ἐδῶ, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ, ἡ κεντρικὴ εἴσοδος. Μία μελλοντικὴ ἔρευνα ἴσως λύσῃ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ἓν ἐπίσης σπουδαῖον ζήτημα εἶναι τὸ τῆς στεγάσεως τοῦ κτηρίου, ἂν δηλαδὴ ἡ εὐρύχωρος αὐτὴ ὀρθογώνιος αἴθουσα ἐκαλύπτετο ὑπὸ στέγης καὶ ποίας μορφῆς. Περὶ τούτου ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι ἐκαλύπτετο αὕτη ὑπὸ στέγης καὶ δὴ θολωτῆς, συμπεραίνομεν δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ἑξῆς: 1) ἐκ τοῦ πάχους τῶν τοίχων (0.88 μ.), 2) ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κιονοστοιχία ἐτοποθετήθη εἰς πολὺ μικρὰν ἀπὸ τῶν τοίχων ἀπόστασιν, μόλις 0.97 μ., πιθανώτατα διὰ νὰ ἐνισχύῃ τούτους εἰς τὴν ὑποβάστασιν τοῦ βάρους τῆς στέγης, 3) διότι τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἦτο μετ᾿ ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας ἐστρωμένον διὰ πολυτελοῦς μαρμαροθετήματος ἐκ μαρμαρίνων πλακιδίων διαφόρων χρωμάτων καὶ ποικίλων σχημάτων ***(εἰκ. 17, 18 καὶ 19)*** καὶ 4) διότι οἱ τοῖχοι ἐσωτερικῶς εἶχον ὀρθομαρμάρωσιν καὶ ἄλλην γλυπτὴν καὶ ἔγχρωμον διακόσμησιν, θὰ ἦτο δὲ ἀπίθανον ὕπαιθρος χῶρος νὰ ἔχῃ τόσην πολυτέλειαν.

Εἰς τὴν κομψὴν λοιπὸν ταύτην αἴθουσαν, τὴν ὁποίαν δεχόμεθα ἐστεγασμένην, θὰ εἰσήρχετό τις, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀπ᾿ ἀνατολῶν. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλαι εἴσοδοι ἢ μᾶλλον θύραι, δι᾿ ὧν συνεκοινώνει μετὰ παραπλεύρων διαμερισμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις διεπιστώθη κατὰ τὴν νοτίαν κυρίως πλευράν, τῆς βορείας μὴ ἐρευνηθείσης ἐπαρκῶς.

Τῶν θυρῶν τούτων μόνον ἡ μία ἀπεκαλύφθη διὰ τῆς ἀνασκαφῆς, εὑρίσκεται δὲ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς βορείας μακρᾶς πλευρᾶς (εἰκ. 15 καὶ 16). Τὴν ἄλλην, ἀντίστοιχον πρὸς ταύτην, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἀκριβῶς ἀπέναντι, δηλαδὴ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νοτίου τοίχου.

Ἡ εἴσοδος τῆς βορείας πλευρᾶς, πλάτους 1.64 μ., εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἐκτισμένη διὰ τεμαχίων ὀπτοπλίνθων, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὁποίων ἀνεφάνη τὸ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κατώφλιον τῆς διφύλλου, ὡς δεικνύουν οἱ διπλοῖ τόρμοι τῶν στροφίγγων, θύρας.

Μὲ τὴν ἔμφραξιν αὐτὴν τῆς θύρας, ἡ ὁποία βεβαίως ἔγινεν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, εἶναι πιθανῶς σύγχρονοι καὶ οἱ ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 16) ἐξω-

τερικῶς καὶ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς αἰθούσης σημειούμενοι τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι προφανῶς ἀνήκουν εἰς διαμέρισμα προσκολληθὲν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὴν κεντρικὴν ταύτην αἴθουσαν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ τοῖχοι δὲν συνδέονται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τῆς οἰκοδομῆς.

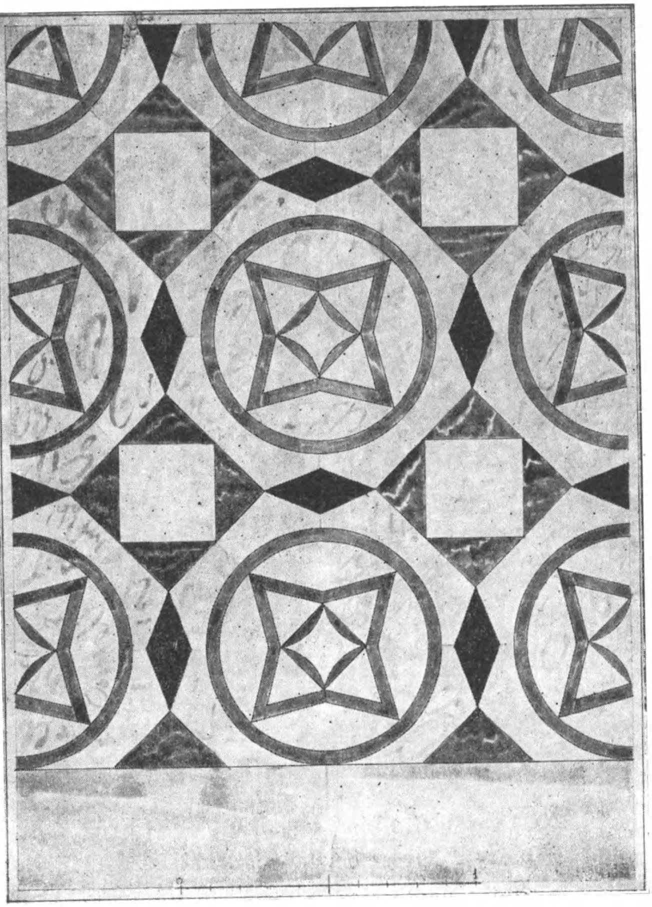

Εἰκ. 19. Ἀναπαράστασις τοῦ μαρμαροθετήματος ὑπὸ Ἰ. Τραυλοῦ.

Ἀντιθέτως ὁ κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος τοῖχος συνδέεται ὀργανικῶς μετ' αὐτοῦ καὶ ἀποδεικνύει ἀσφαλῶς τὴν ὕπαρξιν διαμερισμάτων νοτίως τῆς κυρίας αἰθούσης, συγχρόνων δὲ ἴσως μὲ αὐτήν. Ἂν οἱ χῶροι οὗτοι ***(εἰκ. 20 καὶ 21)*** ἐξετείνοντο καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἐνταῦθα νὰ γίνῃ

ἀνασκαφή, τότε τὸ σημειούμενον ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 16) κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν της ἄνοιγμα θὰ ἦτο θύρα, διὰ τῆς ὁποίας θὰ συνεκοινώνει μετὰ τῶν ὡς ἄνω χώρων. Δὲν δύναται ὅμως, ἐπαναλαμβάνω, νὰ λεχθῇ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ βορείᾳ πλευρᾷ θύρας, διότι ἐδῶ δὲν ἀνευρέθη — εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τοὐλάχιστον τμῆμα — τοῖχος ὀργανικῶς μετὰ τῆς αἰθούσης συνδεόμενος καὶ μαρτυρῶν γειτονικὸν διαμέρισμα ἢ ἄλλον τινὰ περίκλειστον χῶρον.

Εἰκ. 20. Τοῖχος τοῦ παρὰ τὴν Ν πλευρὰν τῆς αἰθούσης διαμερίσματος.

Εἰκ. 21. Ἡ ΝΑ γωνία τῆς αἰθούσης.

Ἡ θύρα ἑπομένως αὕτη ἦτο ἴσως μία ἄλλη, πλαγία τῆς κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ κτηρίου εἴσοδος, μολονότι δὲ δὲν εὑρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τοῦ μεταξονίου τῶν ἔμπροσθεν αὐτῆς κιόνων, ἡ ἰδιαιτέρα περὶ τὴν κατασκευήν της ἐπιμέλεια δεικνύει, ὅτι ἦτο μία σημαντικὴ εἴσοδος.

Ἡ μετὰ ταῦτα ἀπόφραξις τῆς θύρας ταύτης καὶ οἱ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς αἰθούσης προσκολληθέντες τοῖχοι δηλοῦν, ὅτι τὸ κτήριον ὑπέστη εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν μετασκευὰς καὶ προσθήκας καὶ ὅτι ἑπομένως ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐκ δευτέρου, ἄγνωστον ὅμως, ἂν διὰ τὸν αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον σκοπόν.

Κατὰ τὴν πρώτην λοιπὸν περίοδον αὐτοῦ τὸ κτήριον ἀπετελεῖτο ἐκ μιᾶς κεντρικῆς αἰθούσης καὶ τῶν διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον κατὰ

τὴν νοτίαν πλευράν του, ἐνῷ κατὰ τὴν δευτέραν ὑπῆρχον διαμερίσματα καὶ βορείως καὶ δυτικῶς τούτου.

Τὸ κτήριον ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν του λειψάνων, κυρίως δὲ ἐκ τοῦ σωζομένου κατὰ χώραν ὀρθίου κίονος, τῆς βάσεως

Εἰκ. 22. Ἡ παρὰ τὸν κίονα σωζομένη βάσις.

τοῦ μετ' αὐτὸν παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον ὑπάρχοντός ποτε δευτέρου καὶ τμήματος κίονος εὑρεθέντος ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τῆς βορείας πλευρᾶς (εἰκ. 15 καὶ 16).

Τῶν ὑπολοίπων τριῶν κιόνων τῆς βορείας πλευρᾶς — ὁ τελευταῖος παραμένει εἰς τὸ ἄσκαπτον μέρος — σώζεται μόνον ἡ ἐκ σκληροῦ πώρου θεμελίωσις, ἐφ' ἧς ἡδράζετο ἡ τετράγωνος ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου πλίνθος ἡ ὑποβαστάζουσα τὴν ἐπίσης ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου ἰωνικὴν βάσιν τῶν μονολίθων ἀρραβδώτων ἐξ Ὑμηττίου μαρμάρου κιόνων *(εἰκ. 22)*[1].

[1] Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ λατομεῖα τοῦ Ὑμηττοῦ ἐπρομήθευον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα

Ἡ θεμελίωσις αὕτη δὲν ἦτο συνεχής, ἀπαντῶσα μόνον ὑπὸ τοὺς κίονας· δὲν ὑπῆρχε δηλαδὴ συνεχὴς στυλοβάτης. Ἦτο ὅμως καλῶς καὶ στερεῶς κατεσκευασμένη, διότι ὑπ' αὐτὴν ὑπῆρχεν ἄλλη δευτέρα ὑποθεμελίωσις διὰ λίθων μετὰ κονιάματος ἐκτισμένη. Ὁ τρόπος δὲ αὐτὸς τῆς κατασκευῆς τῆς θεμελιώσεως εἶναι εἷς ἐπὶ πλέον λόγος ἐνισχύων τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως στέγης. Διότι, ἂν ὁ χῶρος ἦτο ὕπαιθρος, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοσαύτης ἐπιμελείας καὶ στερεότητος περὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν κιόνων.

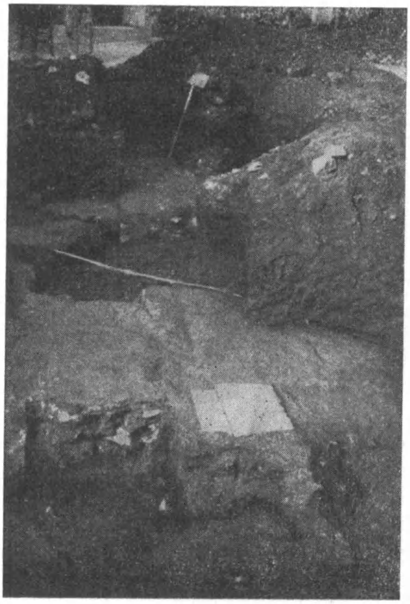

Εἰκ. 23. Λείψανα πλακοστρώσεως καὶ ὑποθεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου τῆς Ν πλευρᾶς.

Τὰ μεταξὺ τῶν μεμονωμένων αὐτῶν θεμελιώσεων διαστήματα, τῶν ὁποίων τὰ μήκη ποικίλλουν ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν κιόνων τῆς αὐτῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῶν κιόνων τῶν ἄλλων πλευρῶν, πληροῦνται δι' ἰσχυροῦ καὶ παχέος στρώματος κονιάματος, ἔχοντος καὶ αὐτοῦ ὑποθεμελίωσιν ἐκ λίθων ἀργῶν δι' ἀσβέστου ἐπίσης συνδεομένων. Τὸ ὕψος τοῦ στρώματος τούτου εἶναι τόσον, ὥστε αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἑδραζόμεναι πλάκες τοῦ δαπέδου τῆς αἰθούσης νὰ ἀφήνουν ἀκάλυπτον εἰς ὁλόκληρον τὸ πάχος της τὴν μαρμαρίνην τετραγωνικὴν πλίνθον τῆς βάσεως τῶν κιόνων.

Ὁ τρόπος τῆς ὑποθεμελιώσεως καὶ τῶν κιόνων καὶ τῆς στρώσεως τοῦ δαπέδου, ἡ ὁποία παρετηρήθη ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἀνασκαφέντα παρὰ τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον τμήματα τοῦ κτηρίου, δὲν ἐξηκριβώθη καὶ εἰς τὸ παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον ἀνασκαφὲν τμῆμά του, διότι ἐνταῦθα αἱ βάσεις τῶν κιόνων ἀλλὰ καὶ ἐν γένει ἡ ὑποθεμελίωσις καὶ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου εἶχον ὑπο-

καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἄφθονον μάρμαρον εἰς τὰς οἰκοδομικὰς καὶ ἄλλας ἐργασίας τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐκ τῶν λατομείων δὲ αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναγάγει εἰς μεγάλην ἀκμὴν τὸ ἐμπόριον τοῦ μαρμάρου, ἔκοπτον τοὺς μονολίθους ὑποκυανίζοντας ἀρραβδώτους κίονας, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις ἦτο τόσον εὐρεῖα καὶ εἰς τὰ δημόσια καὶ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ οἰκοδομήματα ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ (βλ. καὶ M. C. Dubois Étude sur l'administration et l'exploitation des carrières marbres, porphyre, granit etc. dans le monde Romain, Paris, 1908, σ. 101-102).

στῇ προσφάτως μετακινήσεις καὶ καταστροφὰς ἕνεκα τῆς τοποθετήσεως διαφόρων σωλήνων ὑδρεύσεως, φωταερίου κλπ.

Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τμημάτων, ἰδίως δὲ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχε καταστρέψει σύγχρονος ἐπέμβασις, κατέστη δυνατὴ καὶ τοῦ δαπέδου τῆς αἰθούσης ἀκριβὴς μᾶλλον ἀναπαράστασις. Κατὰ ταύτην τὸ μεταξὺ τῶν κιονοστοιχιῶν κεντρικὸν τμῆμα αὐτοῦ κατελάμβανε λεπτοτάτης ἐργασίας

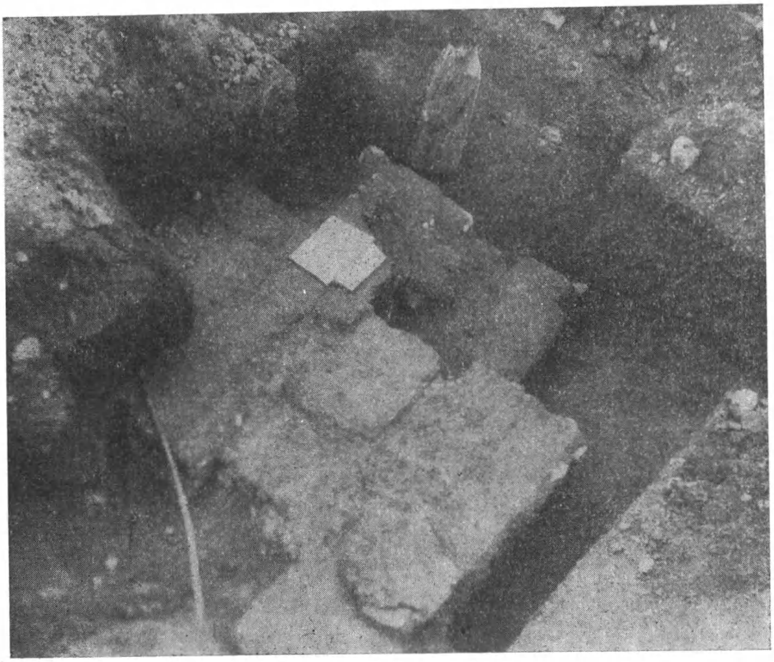

Εἰκ. 24. Ἡ ΝΑ γωνία τῆς αἰθούσης μετὰ τμήματος τῆς πλακοστρώσεως αὐτῆς.

μαρμαροθέτημα σχήματος ὀρθογωνίου, διαστάσεων 6.90×11.40 μ. (εἰκ. 17 καὶ 19) ἐκ πολυχρώμων, ὡς εἴπομεν ἤδη, καὶ ποικίλων σχημάτων[1]—ῥόμβων ἐντὸς κύκλων, τετραγώνων κλπ. — μαρμαρίνων πλακιδίων[2]. Τοῦτο πάλιν

---

[1] Διὰ τὰ σχέδια τῶν μαρμαροθετημάτων, τὴν καταγωγὴν καὶ χρονολόγησιν αὐτῶν βλ. W. Dörpfeld Die Arbeiten zu Pergamon 1904-1905, Ath. Mitt., XXXII, 1907, σ. 183 καὶ 186, πίν. 15, ἰδίως δὲ Marion E. Blake The Pavements of the Roman Buildings of the Republic and Early Empire, ἐν Memoirs of the American Academy in Rome, VIII, 1930, σ. 35-49, εἰκ. 2.

[2] Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίως ἀνασκαφέντα καὶ μελετηθέντα οἰκοδομήματα, ὅτι τὰ μαρμαροθετήματα τῶν δαπέδων ἀπετελοῦντο ἐκ τεμαχίων μαρμάρων ποικιλωτάτων σχημάτων καὶ διαφόρων χρωμάτων, πολλάκις πολυτίμων,

ἐπλαισίωνε ζώνη πλάτους 0.85 μ. ἐκ πλακῶν Ὑμηττίου μαρμάρου, πλάτους 0.88 μ., συγκειμένη (εἰκ. 17 καὶ 18), τὸ δὲ μεταξὺ ταύτης τέλος καὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης διάστημα ἐκαλύπτετο ὑπὸ μεγάλων ὀρθογωνικῶν μαρμαρίνων πλακῶν, διαφόρων ἐπίσης χρωμάτων *(εἰκ. 23 καὶ 24)*.

Ὑπὸ τὴν οὕτω δὲ περιγραφεῖσαν πλακόστρωσιν τοῦ δαπέδου ὑπῆρχε

προερχομένων ἐκ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας λατομείων (βλ. καὶ MARION E. BLAKE ἔ.ἀ. σ. 40-49).

Τὸ μαρμαροθέτημα τῆς ἡμετέρας αἰθούσης ἀπετελεῖτο ἐκ τεμαχίων μαρμάρων προερχομένων ἐκ λατομείων τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν συλλεγέντων δὲ τεμαχίων κατέστη δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθοῦν τὰ ἑξῆς εἴδη :

1) Μάνης. Τὸ μάρμαρον τοῦτο ἔχει χρῶμα βαθὺ ἐρυθρὸν πλησιάζον πρὸς τὸ ἰόχρουν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ πάρα πολὺ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, χάριν τῶν ὁποίων, ὡς μανθάνομεν παρὰ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Στράβωνος, Πλινίου κ.ἄ., καὶ νέα λατομεῖα αὐτοῦ ἠνοίχθησαν εἰς τὸν Ταΰγετον: «Εἰσὶ δὲ λατομίαι λίθου πολυτελοῦς τοῦ μὲν Ταιναρίου ἐν Ταινάρῳ παλαιαί, νεωστὶ δὲ καὶ ἐν τῷ Ταϋγέτῳ μέταλλον ἀνέῳξάν τινες εὐμέγεθες, χορηγὸν ἔχοντες τὴν τῶν Ῥωμαίων πολυτέλειαν». ΣΤΡΑΒΩΝ, VIII, 367. (Βλ. καὶ M. C. DUBOIS ἔ.ἀ. σ. 105 κἑ.).

2) Λαρίσης. Τὸ χρῶμα τοῦ στικτοῦ αὐτοῦ μαρμάρου εἶναι ὁτὲ μὲν βαθύ, ὁτὲ δὲ ἀνοικτὸν πράσινον μετὰ στιγμάτων μελανωπῶν, ἀποτελεῖ δηλ. τὸ μάρμαρον τοῦτο εἶδος φυσικοῦ μωσαϊκοῦ. Τὸ λατομεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται, εἶναι καὶ σήμερον γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χασάμπαλη» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐργατικοῦ συνοικισμοῦ τῶν λατόμων. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα τὸ λατομεῖον ἔφερε τὸ ὄνομα «Ἄτραξ», πιθανῶς ἐκ τῆς παρακειμένης ἀρχαίας ὁμωνύμου πόλεως (βλ. καὶ M. C. DUBOIS ἔ.ἀ. σ. 108).

3) Καρύστου. Τὸ χρῶμα τοῦ στικτοῦ τούτου μαρμάρου εἶναι πρασινωπὸν μετὰ λευκῶν στιγμάτων, ἐχρησιμοποιήθη δὲ ὑπερβαλλόντως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν κατασκευὴν κιόνων, ἰδίως μονολίθων, τὴν ἐπένδυσιν τοίχων καὶ τὴν στρῶσιν δαπέδων διὰ πλακῶν ἢ μαρμαροθετημάτων. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πλινίου. Ὁ Στράβων (X, 446) λέγει: «Κάρυστος δέ ἐστιν ὑπὸ τῷ ὄρει τῇ Ὄχῃ· πλησίον δὲ τὰ Στύρα καὶ τὸ Μαρμάριον, ἐν ᾧ τὸ λατόμιον τῶν ***Καρυστίων κιόνων***, ἱερὸν ἔχον Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου . . . », ὁ δὲ Πλίνιος (N.H., XXXVI, VI, 48): «Primum Romae parietes crusta marmoris operuisse totos domus suae in Coelio monte Cornelius Nepos tradit Mamurram . . . . . . Adjicit idem Nepos primum totis aedibus nullam nisi e marmore columnam habuisse et omnes solidas e Carystio aut Suniensi» (βλ. M. C. DUBOIS ἔ.ἀ. σ. 115-116).

4) Ἀγριλέζης ἢ Θορικοῦ. Τὸ μάρμαρον τοῦτο, χρώματος λευκοῦ μὲ ἀπόχρωσιν ἐλαφρῶς ὑποκύανον, προέρχεται ἐκ λατομείων παρὰ τὸν ἀρχαῖον Θορικὸν καὶ τὴν κοιλάδα τῆς Ἀγριλέζης (βλ. καὶ M. C. DUBOIS ἔ.ἀ. σ. 102). Ἐκ τοῦ μαρμάρου τῶν λατομείων τοῦ Θορικοῦ εἶναι, ὡς γνωστόν, κατεσκευασμένον τὸ θέατρον καὶ ἄλλα κτήρια τοῦ ἀρχαίου Θορικοῦ, ἐκ δὲ τοῦ τῆς Ἀγριλέζης ὁ ἐν Σουνίῳ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος.

5) Τήνου. Τοῦτο ἔχει χρῶμα βαθὺ πράσινον μετὰ στιγμάτων μελανωπῶν, ἰδιοσυστασίαν δέ πως γρανιτώδη. Ὁ Dubois (ἔ.ἀ. σ. 131-132) παρατηρεῖ, ὅτι τοῦ μαρ-

τὸ αὐτὸ παχὺ στρῶμα κονιάματος, τὸ ὁποῖον ἐπλήρου καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ὑποθεμελιώσεων τῶν κιόνων διαστήματα, καθὼς καὶ ἡ ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ ἀσβέστου ὑποθεμελίωσις τοῦ στρώματος αὐτοῦ *(εἰκ. 24 καὶ 25)*.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοῦ μαρμαροθετήματος ὡς καὶ τῆς περὶ αὐτὸ πλακοστρώσεως φέρουν εἴς τινα σημεῖα μεταγενεστέρας ἐπισκευάς, γενομένας πιθανώτατα κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ κτηρίου, ὁπότε, ὡς εἴδομεν, κλείεται ἡ θύρα τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ προσκολλῶνται οἱ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν του τοῖχοι.

Ἐσωτερικῶς οἱ τοῖχοι τῆς αἰθούσης ἔφερον πλουσίαν καὶ καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν συνισταμένην ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ὀρθομαρμάρωσιν διὰ πλακῶν λευκοῦ, Πεντελικοῦ πιθανῶς, μαρμάρου, τῆς ὁποίας μικρὰ τμήματα ἐσώθησαν κατὰ χώραν εἰς τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς

μάρου τούτου δὲν φαίνεται ὅτι ἐγένετο μεγάλη ἐκμετάλλευσις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Πλίνιος ὅμως ὁμιλεῖ (N.H., XXXVI, XII, 55) περὶ τοῦ ὡραίου πρασίνου μαρμάρου τῆς νήσου, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τὸ δέρμα ὄφεως «. . . . cum sit illud (ophites) serpentium maculis simile, unde et nomen accepit . . . .».

6) Σκύρου. Τοῦ μαρμάρου τούτου ἔχομεν τρία εἴδη· λευκὸν μὲ ἀπόχρωσιν καστανόχρουν, λευκὸν μὲ ἀπόχρωσιν φαιὰν καὶ βαθὺ ἐρυθρὸν μὲ στίγματα λευκά.

Ὁ Στράβων (IX, 437) ὁμιλῶν περὶ τῶν λατομείων τῆς νήσου λέγει τὰ ἑξῆς: «...καὶ τὰ μέταλλα τῆς ποικίλης λίθου τῆς Σκυρίας, καθάπερ τῆς Καρυστίας καὶ τῆς Δευκαλλίας καὶ τῆς Συνναδικῆς Ἱεραπολιτικῆς. Μονολίθους γὰρ κίονας καὶ πλάκας μεγάλας ὁρᾶν ἔστιν ἐν τῇ Ῥώμῃ τῆς ποικίλης λιθείας, ἀφ' ἧς ἡ πόλις κοσμεῖται δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ . . . . . .». Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι τὸ μάρμαρον τῆς Σκύρου ἕνεκα καὶ τῆς ποικιλίας του εἰσήρχετο ἀφθόνως εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους (βλ. καὶ M. C. Dubois ἔ.ἀ. σ. 129-130).

7) Πεντέλης. Τὸ γνωστὸν λεπτόκοκκον λευκὸν μάρμαρον, τὸ προερχόμενον ἀπὸ τὰ περίφημα λατομεῖα τῆς Πεντέλης, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις εἶναι ἤδη διαδεδομένη εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰ., ἐξηκολούθησε νὰ χρησιμοποιῆται περισσότερον παντὸς ἄλλου καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους (M. C. Dubois ἔ.ἀ. σ. 99-101). Ὁ γνωστότατος π.χ. Ἡρώδης ἔκαμεν εὐρυτάτην χρῆσιν τοῦ μαρμάρου τούτου εἰς τὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθέντα κτήρια.

8) Πάρου ἢ Νάξου. Τὸ χρῶμα τοῦ μαρμάρου τούτου εἶναι ὑπόλευκον μετ' ἀποχρώσεων πρασινωπῶν ἕως φαιῶν. Ὁμοιάζει διὰ τοῦτο μᾶλλον πρὸς τὸ μάρμαρον τῆς Νάξου, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὰ λατομεῖα πλησίον τοῦ χωρίου Κωμιακή. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου λατομεῖα, ὅπως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἴδη Ναξιακοῦ μαρμάρου, τοῦ ὁποίου, φαίνεται, ἐγίνετο εὐρεῖα χρῆσις καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους (βλ. καὶ M. C. Dubois ἔ.ἀ. σ. 130-131). Ὅσον διὰ τὸ περίφημον μάρμαρον τῆς Πάρου, τὰ λατομεῖα καὶ τὰ εἴδη αὐτοῦ βλ. M. C. Dubois, ἔ.ἀ. σ. 110.

9) Θάσου. Εἶναι μάρμαρον χονδρόκοκκον, κατάλευκον καὶ ἐκπληκτικῆς στιλπνότητος. Ἐχρησιμοποιήθη πολὺ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἐνῷ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐσπάνιζε καὶ διὰ τοῦτο ἡ τιμή του ἦτο πολὺ ὑψηλή. Τὰ λατομεῖα τούτου εὑρίσκοντο εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου (βλ. M. C. Dubois ἔ. ἀ. σ. 126-129).

μαρμάρινα πλακίδια μετ' ἐγγλύφων καὶ ἐγχαράκτων κοσμημάτων (**εἰκ. 26**) ἢ ἐγχαράκτων καὶ ἐγχρώμων παραστάσεων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκόσμουν τὰς εἰς πλαίσια διῃρημένας ἐπιφανείας τῶν τοίχων κατὰ τὸν τρόπον τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἓν τοιοῦτον πλακίδιον, διαστάσεων 0.095×0.09×0.01 μ. (**εἰκ. 27**), φέρον ἐγχάρακτον, ἀλλὰ καὶ διὰ χρωμάτων ποτὲ συμπληρουμένην, κεφαλὴν νέου ἀνδρὸς — Διονύσου (;) — διέσωσεν ἡ τύχη παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τῆς αἰθούσης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης πρὸς ἄλλας ἄλλων οἰκοδομημάτων, ἐν Ἰταλίᾳ κυρίως ἀνασκαφέν-

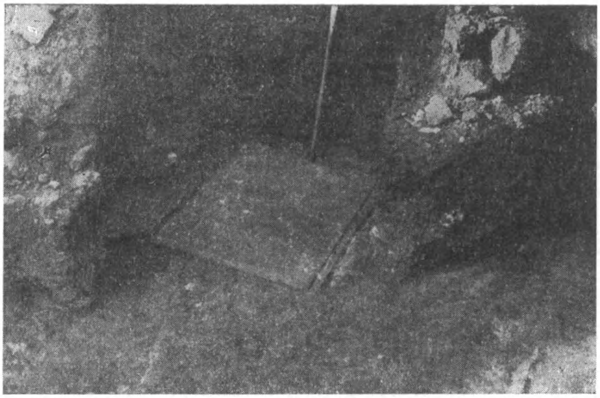

Εἰκ. 25. Θέσις κίονος τῆς Ν πλευρᾶς.

των — ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν ὑπόστυλον αἴθουσαν, τὸν *οἶκον*, τῆς οἰκίας τοῦ Λαβυρίνθου ἐν Πομπηΐᾳ (βλ. G. Leroux Les origines de l'édifice hypostyle en Grèce, en Orient et chez les Romains, Paris, 1913, σ. 233-234, εἰκ. 64, καὶ Pauly-Wissowa, RE., XXXIV, σ. 2119-2123) — δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ αἴθουσα ἡμῶν ἔχει τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον, τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κορίνθιος Οἶκος» (βλ. καὶ Χρ. Τσούντα Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης, σ. 482).

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ἐπίτευγμα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως μαρμαροθετήματος ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης. Διότι διὰ πρώτην ἴσως φορὰν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι τοιούτου εἴδους εὑρήματα καὶ μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ἂν καὶ ὁ σοφὸς Κουμανούδης ἀναφέρει τοιαῦτα εἰς τὸ ἐν ἔτει 1889 «παρὰ τὸ βόρειον πεζοπάτιον τῆς νεοκατασκευάστου λεωφόρου Ὄλγας» ἀνασκαφὲν μέγα οἰκοδόμημα «τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων» (Στεφ. Κουμανούδης, ΠΑΕ. 1889, σ. 5-18, πίν. 1), τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφής.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, λέγει ὁ Κουμανούδης (ἔ.ἀ. σ. 9) ἦτο ἐκτισμένον «μετὰ πολυτελείας καὶ εὐπρεπείας ἐπιδεικτικῆς, ἔχον τὸ πάλαι ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους πανταχοῦ σχεδὸν μαρμαρίναις πλαξὶν ἐνδεδυμένους καὶ ἐδάφη ἐκτενῆ μαρμαρόστρωτα ἢ ψηφιδόστρωτα». Καὶ προσθέτει κατωτέρω (σ. 14): «Ἄλλο πρωτοφανὲς διὰ τὰς Ἀθήνας. Σποράδην ἐν τοῖς χώμασιν εὑρέθησαν πολλὰ μικρὰ σωμάτια μαρμάρινα (καὶ ἐκ κόγχης δέ, ἤτοι μαργαριτορρίζης, ὀλίγα) δύο τριῶν χρωμάτων, διαφόρων δὲ σχημάτων, ἑλικοειδῶν, φυλ-

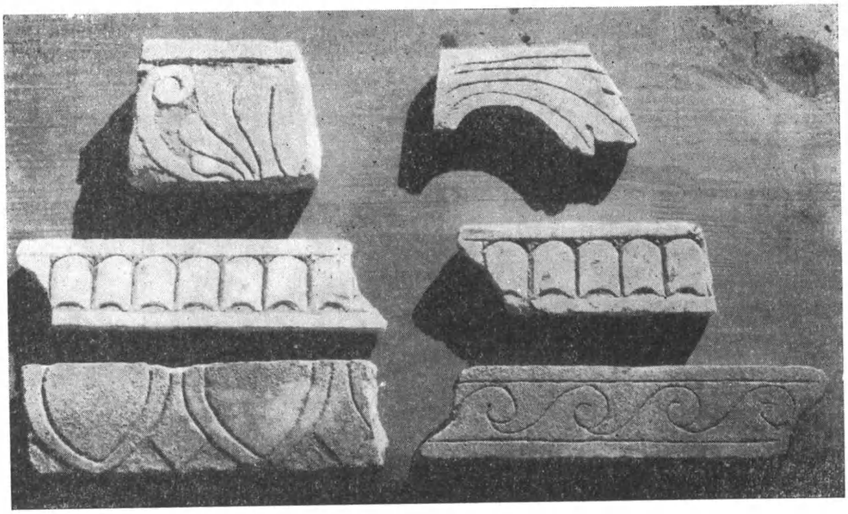

Εἰκ. 26. Μαρμάρινα τεμάχια ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως τῶν τοίχων.

λοειδῶν καὶ γεωμετρικῶν, εἰργασμένα δὲ ἀκριβέστατα διὰ τόρνου, ὥστε νὰ ἐναρμονίζωσιν ἀλλήλοις τὰ διαφορόχρωμα χάριν ποικιλίας. Ὑποτίθενται ταῦτα ὅτι εἶναι λείψανα διακοσμήσεως τοίχων ἢ ὀροφῶν (τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐπίπλων καὶ σκευῶν), εἶδός τι τῆς παρ' Ἕλλησιν ἐμπαιστικῆς ἢ κυριολεκτικώτερον ἴσως ἐμβληματικῆς, τῆς παρὰ Ῥωμαίοις οὕτω καλουμένης τέχνης».

Ἐκ τῶν γραμμῶν αὐτῶν τοῦ Κουμανούδη ἀσφαλῶς συνάγεται ἡ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου ὕπαρξίς ποτε μαρμαροθετημάτων, ἂν καὶ ταῦτα, ὡς καὶ πάλιν ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν ἐξάγεται, θὰ εἶχον ἁπλῶς καὶ μόνον διακοσμητικὸν χαρακτῆρα, θὰ ἦσαν δηλ. ἁπλᾶ ποικίλματα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ ἡμέτερα πλακίδια τῆς εἰκ. 26[1]. Ὁλόκληρον ὅμως σύνθεσιν ἢ καὶ

[1] Τὰ ἐν εἰκ. 26 ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, 4, 5 καὶ 6 τεμάχια λευκοῦ Πεντελησίου μαρμάρου εὑρέθησαν μετ' ἄλλων παρομοίων εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς

ἁπλῆν παράστασιν ἀνθρωπίνην, ἢ ἄλλων μορφῶν, οἵαν μαρτυρεῖ ἡ ἐγχάρακτος κεφαλὴ τῆς εἰκ. 27, οὐδὲν εὕρημα τοῦ Κουμανούδη ὑποδηλοῖ.

Μοναδικὴ ἑπομένως τύχη ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἡμετέρου πλακιδίου, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ἄλλα ἴσων περίπου διαστάσεων μαρμάρινα πλακίδια,

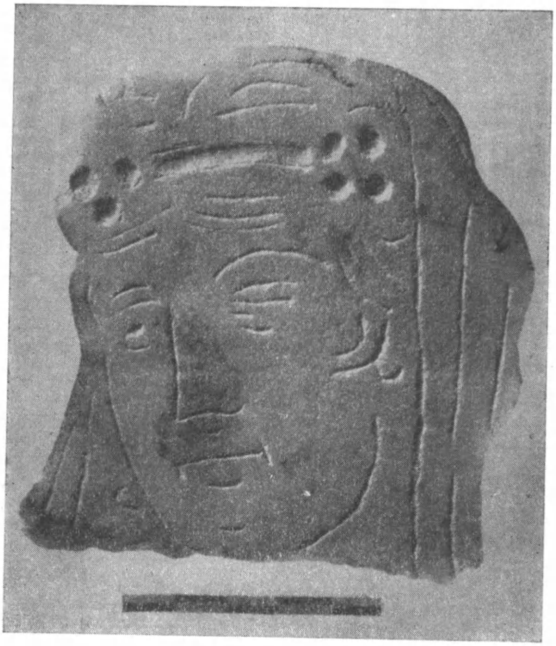

Εἰκ. 27. Κεφαλὴ Διονύσου.

προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ μαρμαροθετήματος τῶν τοίχων. Ἐὰν ὅμως ἀπετέλει τοῦτο τμῆμα ἁπλῆς παραστάσεως ἢ ὁλοκλήρου συνθέσεως, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ σύνθεσις τοῦ Σατύρου καὶ τῆς Μαινάδος **(εἰκ. 28)** τοῦ Ἐθνικοῦ Μου-

---

αἰθούσης, ὁμοιάζουν δὲ πολὺ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη (ἔ. ἀ. σ. 26) περιγραφόμενα.

Φέρουν ἐγχάρακτον ἢ γλυπτὴν διακόσμησιν. Τὸ πρῶτον, διαστάσεων 0.105×0.09×0.025 μ., φύλλα ἀνθεμίου καὶ ἕλικα. Τὸ δεύτερον, διαστάσεων 0.115×0.065×0.015 μ., φύλλα ἀκάνθου. Τὸ τρίτον, διαστάσεων 0.205×0.05×0.015 μ., καὶ τὸ τέταρτον, διαστάσεων 0.14×0.05×0.015 μ., φολιδωτὸν κόσμημα ἐντὸς ζώνης. Εἰς τὸ πέμπτον, διαστάσεων 0.13×0.06×0.02 μ., ἔχομεν κόσμημα ᾠῶν μετὰ λογχῶν, καὶ εἰς τὸ ἕκτον, διαστάσεων 0.21×0.05×0.017 μ., σπειρομαίανδρον.

Τὰ πλεῖστα τῶν τεμαχίων τούτων διέσωζον ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας των ἴχνη ἀμμοκονιάματος, τῆς συνδετικῆς δηλ. ὕλης, διὰ τῆς ὁποίας εἶχον προσαρμοσθῆ ἐπὶ τῶν τοίχων.

σείου τῆς Νεαπόλεως ἢ τῆς ὀρθίας Ἀφροδίτης ***(εἰκ. 29)***, (βλ. καὶ OLGA ELIA Di due panelli decorativi Pompeiani con figure in «Opus Sectile» ad Intarsio, Bolletino d' Arte del Ministero della Pubblica Istruzione, Anno IX, Serie 1, 1929, σ. 267, εἰκ. 1, σ. 268, εἰκ. 2, 3 καὶ σ. 274, εἰκ. 6), τοῦτο εἶναι πρόβλημα, τὸ ὁποῖον μόνον τελεία ἀνασκαφὴ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ λύσῃ.

Χρονολογικῶς ἡ κεφαλὴ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κτηρίου, ἂν καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ χάρις τοῦ σχεδίου της ἐνθυμίζουν ἔργα παλαιοτέρας ἐποχῆς καὶ μαρτυροῦν δεξιὸν τεχνίτην.

Τὴν διὰ τῶν χαραγῶν ἀπόδοσιν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμης θὰ συνεπλήρωνε βεβαίως ἄλλοτε τὸ χρῶμα, τὴν δὲ ὑπὲρ τὸ μέτωπον πλατεῖαν ἐγκοπὴν καὶ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτῆς μικρὰς στρογγύλας κοιλότητας θὰ ἐκάλυπτον ταινία καὶ ἀνθόσχημα κοσμήματα ἢ βότρυες ἐξ ἄλλης ὕλης, πιθανὸν χρυσᾶ.

Ἐὰν δὲ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ κεφαλὴ παριστᾷ Διόνυσον [1], τότε ἔχομεν καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὸ μαρμαροθέτημα τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως, Διονυσιακὴν σκηνήν, θέμα σύνηθες εἰς τὴν διακόσμησιν οἰκιῶν τόσον κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰ., εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει τὸ μαρμαροθέτημα τῆς Νεαπόλεως, ὅσον καὶ κατὰ τοὺς μετ' αὐτὸν χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει τὸ ἡμέτερον.

Τέλος τὸ πολύτιμον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς εὕρημα ἐγχάρακτον πλακίδιον μᾶς διδάσκει καὶ τοῦτο: ὅτι ἡ τέχνη τοῦ ὄχι καὶ τόσον συχνὰ ἐπὶ τῶν τοίχων ἀπαντῶντος μαρμαροθετήματος [2], τῆς ὁποίας αἱ ῥίζαι εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, αἱ δὲ ἀπηχήσεις της

[1] Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς κεφαλῆς μὲ ἄλλα ἔργα τέχνης πείθεταί τις, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ πλακιδίου εἰκονιζομένη μορφὴ μὲ τὸ νεανικὸν πρόσωπον, τὴν ἐπὶ τῶν ὤμων ἑκατέρωθεν τοῦ προσώπου εἰς πλουσίους βοστρύχους πίπτουσαν κόμην, τὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐξ ἄλλης ὕλης ταινίαν, τὴν κεκοσμημένην εἰς τὰ δύο ἄκρα της δι' ἐνθέτων κοσμημάτων σταφυλῶν(;) εἶναι ὁ Διόνυσος, ὁ ὁποῖος συχνὰ παρίσταται οὕτω κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους. (Βλ. PAULY-WISSOWA, RE., V, ἐν λέξει Διόνυσος, σ. 1010-1046 καὶ PAUL BAUR Catalogue of the Rebecca Darlington Stoddard Collection of Greek and Italian Vases in Yale University, New Haven, 1922, σ. 236, ἀριθ. 492, εἰκ. 105).

[2] Περὶ τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων μαρμαροθετημάτων ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος ἄρθρου τῆς Olga Elia βλ. ἐπίσης P. GAUCKLER, ἐν Daremberg-Saglio, Dict. des Antiq., ἐν λέξ. Musivum Opus, σ. 2094. H. STURAT JONES, A Catalogue of the Ancient Sculptures preserved in the Municipal Collections of Rome; The Sculptures of the Palazzo dei Conservatori, Oxford, 1926, σ. 260, ἀριθ. 3, πίν. 106 καὶ σ. 264, ἀριθ. 8. C. CECHELLI, Settile Opera ἐν Enciclopedia Italiana, XXXI, σ. 546 καὶ DORO LEVI, Antioch Mosaic Pavements, Princeton, 1947, σ. 374-377, 408-409, εἰκ 52 καὶ 413 σημ. 4.

ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὅπως δὲ πρὸ ἐτῶν μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν οἰκοδομημάτων εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς πόλεως[1], συνεπληρώθη ἡ εἰκὼν τῆς πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐπεκτάσεως αὐτῆς, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ φιλαθηναίου αὐτοκράτορος

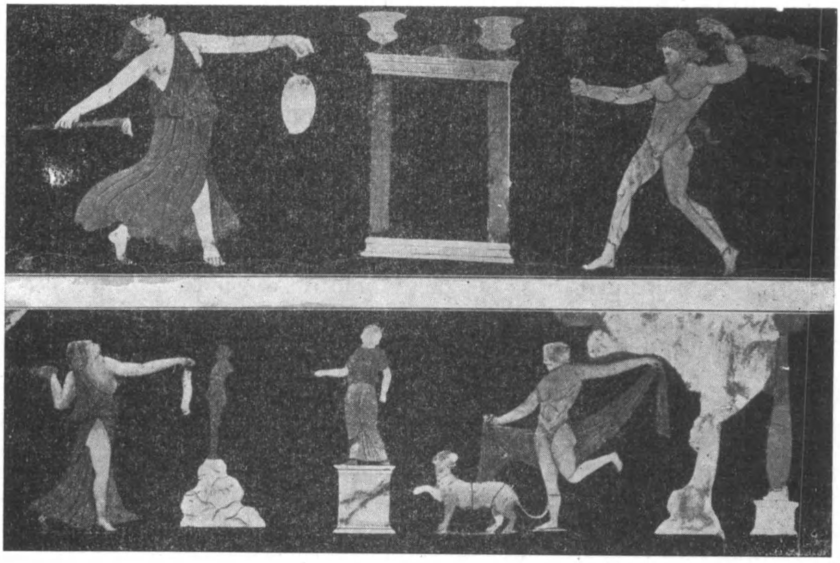

Εἰκ. 28. Μαρμαροθέτημα τοῦ Μουσείου Νεαπόλεως.

Ἀδριανοῦ, οὕτω καὶ μὲ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ὁδοῦ Μισαραλιώτου φωτίζεται κάπως τώρα ἡ ἱστορία τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου νοτίου τμήματος τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς κυρίως χρόνους. Ἐπιμελὴς δ' ἐνταῦθα ἔρευνα θὰ ἠδύνατο πολὺ περισσότερα ν' ἀποδώσῃ. Διότι πολλὰ ἀκόμη λείψανα σώζονται εἰς τὸ μέρος αὐτό. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐρεχθείου λ. χ. ἀριθ. 47 ὑπάρχουν

[1] W. JUDEICH Topographie[2], σ. 96-103 καὶ 381 κέ. ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ ἔ.ἀ. σ. 5-17. Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ Ἀνασκαφικαὶ Ἔρευναι παρὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον, ΠΑΕ. 1949, σ. 25-43. Ἔναντι τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Τραυλοῦ καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Ζαμπίκου παρετήρησα πρὸ ἐτῶν θεμέλια μεγάλου οἰκοδομήματος — λουτροῦ (;) — τῶν τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπίσης θεμέλια ἀρχαίου οἰκοδομήματος εἶδον, πρὸ ἐτῶν πάλιν, κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκίας τῆς εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Λυσικράτους καὶ Γαλανοῦ κειμένης. Ἔχουν ἄραγε τὰ θεμέλια ταῦτα σχέσιν πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης ἀνασκαφεῖσαν στοάν; (βλ. Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ Ἀνασκαφὴ Στοᾶς ἐν Ἀθήναις, ΠΑΕ. 1911, σ. 106 καὶ ΑΕ. 1911, σ. 259-261).

θεμέλια μεγάλου οἰκοδομήματος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγὼ ὁ ἴδιος μετέφερα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μαρμαρίνην βάσιν ἰωνικοῦ κίονος. Εἰς τὴν ὁδὸν Ῥοβέρτου Γκάλλι ἀρ. 13 φαίνεται ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ θεμέλια οἰκοδομῆς, εἶναι

Εἰκ. 29. Γυμνὴ Ἀφροδίτη. Μαρμαροθέτημα τοῦ Μουσείου Νεαπόλεως.

δὲ γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς οἰκίας τοῦ καθηγητοῦ Σ. Κουγέα, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καρυατίδων 8, πρὸ ἐτῶν, εὑρέθησαν ἐπίσης ἀρχαιότητες.

Εἰς τὴν μεγάλην δὲ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀνάπτυξιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ μετέπειτα ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔξω μετατόπισις τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἡ γενομένη ἐπὶ Βαλεριανοῦ.

ΤΑΦΟΙ ΙΛΙΣΟΥ

Τὸ δεύτερον σημεῖον τῶν ἐρευνῶν μου ἦτο εἰς τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισοῦ καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Σικελίας καταλήγουσαν ὁδὸν Τριβόλη (πρῴην Πινότση), πάροδον τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ Κουκάκι κειμένης ὁδοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη.

Ἐκεῖ τάφρος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Ὑπονόμων ἀνοιχθεῖσα κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ καὶ καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη μέχρι τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἀπεκάλυψεν ἀρχαίους τάφους, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τοῦ προσφάτως κτισθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς ὄχθης. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ τάφρος ἔτεμνε τοὺς τάφους κατὰ τὸ πλάτος των, ἡ ἐξέτασις αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε πλήρης.

Οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν — πέντε σκαπτοὶ ὀρθογωνικοὶ καὶ τρεῖς καλυβῖται — εὑρέθησαν εἰς βάθος 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, κεῖνται δὲ πλησίον ἀλλήλων ἐντὸς τῆς ἀμμώδους σκληρᾶς ἐπιχώσεως τοῦ μέρους, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Ἰλισὸς διὰ τῶν κατὰ καιροὺς προσχώσεών του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου κατὰ τὰς ῥαγδαίας βροχὰς κατερχομένη ἄμμος μετὰ λίθων.

Οἱ σκαπτοὶ ὀρθογωνικοὶ ἐκαλύπτοντο διὰ λίθων πλακωτῶν, μικρῶν ὅμως διαστάσεων. Πάντες σχεδὸν ἔσωζον τὰ ὀστᾶ τῶν ἐν αὐτοῖς νεκρῶν καὶ παρ' αὐτὰ τὰ κτερίσματα τούτων, εἶχον δὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμόν, ἤτοι πάντες ἔβλεπον πρὸς ἀνατολάς.

Ἡ τόσον πλησίον τοῦ Ἰλισοῦ ἀνεύρεσις τῆς συστάδος ταύτης τῶν τάφων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ὄχθη του δὲν ὑπέστη σημαντικὰς μεταβολὰς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν οἱ τάφοι, καὶ ὅτι ἀκόμη πιθανῶς οὗτοι δὲν ἀποτελοῦν ἐνταῦθα μεμονωμένην συστάδα, ἀλλὰ τμῆμα νεκροταφείου παρά τινα ὁδὸν κειμένου. Ποία ὅμως ἦτο ἡ ἔκτασις τοῦ νεκροταφείου τούτου καὶ ποία ἡ σχέσις αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ πρὸς τὸ ἐκεῖ που διερχόμενον Φαληρικὸν τεῖχος[1], δὲν γνωρίζομεν.

---

[1] Διὰ τὴν ἀμφισβητουμένην κατεύθυνσιν τοῦ Φαληρικοῦ τείχους βλ. τὰ ὑπὸ τοῦ W. JUDEICH ἔ.ά. σ. 158-159, 428-429 καὶ 458 λεγόμενα. Ἐπίσης βλ. R. L. SCRANTON The Fortifications of Athens at the Opening of the Peloponnesian War, A.J.A., XLII, 1938, σ. 525-536.

Τοῦ Φαληρικοῦ τείχους τμῆμα σῶζον δύο δόμους εἶδον πρὸ ἐτῶν εἰς θεμέλια οἰκοδομῆς, κειμένης εἰς τὸ Παλαιὸν Φάληρον, ὑπεράνω τοῦ σημερινοῦ κέντρου «Τροκαντερό».

Εὑρήματα

Ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τάφοις εὑρημάτων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι ληκύθια μελανόγραφα ἀκέραια ἢ μή, σημειώνω ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς[1]:

Ἠθμοειδὲς ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. εὑρεθὲν εἰς τὸν 2ον τάφον *(εἰκ. 30)*. Σώζεται ἀκέραιον — μόνον αἱ δύο λαβαί του ἔχουν συγκολληθῆ — καὶ ἔχει διαστάσεις: ὕψος 0.14 μ., διάμετρον 0.088 μ. περίπου. Ἐπὶ τῆς χαμηλῆς δακτυλιοσχήμου βάσεως στηρίζεται ἡ ᾠοειδὴς κοιλία, ἐπὶ ταύτης δὲ λεπτός, ὑψηλὸς καὶ πρὸς τὰ ἄνω ἔτι μᾶλλον στενούμενος λαιμὸς ἀπολήγων εἰς στόμιον μετὰ πεπλατυσμένου ἄνωθεν καὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω καμπυλουμένου χείλους. Περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχει αὖλαξ καὶ ἄλλη κατὰ τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὤμου. Ἀσύνηθες εἶναι τὸ σχῆμα τῶν δύο ἐπίσης λεπτῶν, στρογγύλων κατὰ τὴν τομὴν λαβῶν, αἵ ὁποῖαι ἐκκινοῦσαι ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου χείλους καὶ ἐκτεινόμεναι ὁριζοντίως πρὸς τὰ ἔξω κάμπτονται ἔπειτα εἰς εὐρὺ τόξον καὶ καταλήγουν εἰς τὴν βάσιν τοῦ ὤμου. Ὁλόκληρος δὲ ὁ πυθμὴν τοῦ ἀγγείου εἶναι διάτρητος ὑπὸ πολλῶν μικρῶν ὀπῶν ἐν εἴδει ἠθμοῦ (εἰκ. 30).

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου, ἐκτὸς τοῦ λαιμοῦ, τοῦ πυθμένος, τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς βάσεως καὶ ζώνης κατὰ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς αὐτῆς πρὸς τὴν κοιλίαν, καλύπτεται ὑπὸ μελανοῦ γανώματος διακοπτομένου ὑπὸ δύο ταινιῶν ἀβάφου πηλοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία χρησιμεύει ὡς βάσις τῶν παραστάσεων, ἡ δὲ ἄλλη χωρίζει τὴν κεκοσμημένην ἐπιφάνειαν εἰς δύο ζώνας.

Ἡ πλατεῖα ζώνη, ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου, φέρει ὡς διακόσμησιν δύο αὐτοτελεῖς παραστάσεις χωριζομένας δι᾽ ἀνθεμίων, ἀνὰ δύο ἀντιστρόφως τοποθετημένων ὑπὸ τὴν βάσιν ἑκάστης λαβῆς *(εἰκ. 32)*. Τὴν ἄλλην, καταλαμβάνουσαν τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου,

---

[1] Ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμοτέρας τῶν εὐχαριστιῶν μου πρὸς τὴν δεσποινίδα Lucy Talcott, διότι πολὺ μ᾽ ἐβοήθησε κατὰ τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων τοῦ Ἰλισοῦ.

Ὁμοίας εὐχαριστίας ἀπευθύνω καὶ πρὸς τὴν δεσποινίδα Alison Franz, ἡ ὁποία τόσον προθύμως ἔκαμε τὰς ὑπ᾽ ἀριθ. 27, 30, 31, 32, 33, 34 καὶ 42 ὡραίας φωτογραφίας τῆς παρούσης ἐργασίας μου. Τὰς ὑπολοίπους φωτογραφίας ἔκαμεν ὁ φωτογράφος τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους κ. Γ. Τσίμας, τὸν ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα εὐχαριστῶ θερμῶς. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμότατα τὴν ἀγαπητὴν συνάδελφον δεσποινίδα Β. Φιλιππάκη, διὰ τὴν πολύτιμον βοήθειαν, τὴν ὁποίαν μοὶ παρέσχε κατὰ τὴν μελέτην τῶν ἀγγείων τοῦ Ἰλισοῦ.

κοσμοῦν κατὰ τὸν μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρον πέντε ἀνθέμια—τρία εἰς τὴν μίαν ὄψιν καὶ δύο εἰς τὴν ἄλλην, πάντα πλαγίως διατεταγμένα, τὰ δεύτερα δὲ περισσότερον τῶν πρώτων—καθὼς καὶ τρία μικρὰ σπειροειδῆ κοσμήματα καὶ δύο μεγάλα μηνοειδῆ φύλλα (;)

Ἐκ τῶν δύο παραστάσεων ἡ μία εἰκονίζει ἐν καταγραφῇ νέον ἄνδρα

Εἰκ. 30. Ἐρυθρόμορφος ἠθμός.

βαδίζοντα πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ τὴν ὑψηλὴν ὁδοιπορικὴν ῥάβδον του, τὴν ὁποίαν κρατεῖ διὰ τῆς προτεταμένης καὶ μόνης ὁρατῆς δεξιᾶς χειρός, πρὸς μίαν γυναικείαν μορφὴν ἐπὶ ὑψηλοῦ θρόνου καθημένην *(εἰκ. 31)*.

Ὁ ἀνὴρ φορεῖ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον φθάνει ὄπισθεν μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν, ἐνῷ ἓν ἄκρον του κρέμαται ἔμπροσθεν εἰς ἀφθόνους πτυχὰς ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, τὸν ὁποῖον καλύπτει μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. Ὁ ἀγγειογράφος εἶχε σχεδιάσει κατ᾽ ἀρχάς, δι᾽ ἀναγλύφων γραμμῶν ἀκόμη διακρινομένων, καὶ

Εἰκ. 31.

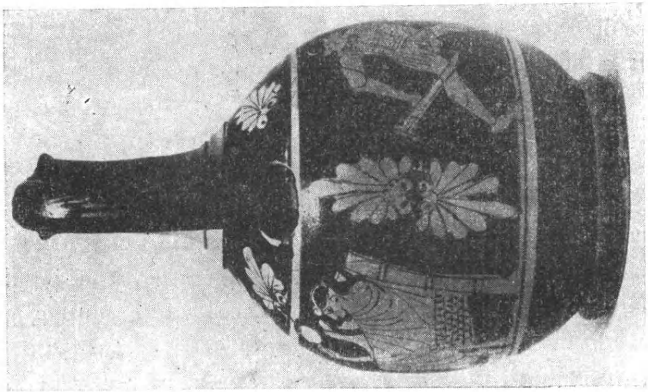

Εἰκ. 32.

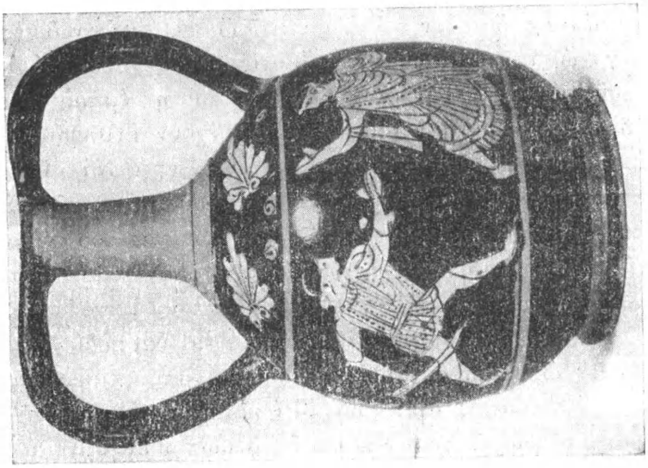

Εἰκ. 33.

ἄλλο ἄκρον κρεμάμενον ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, κατόπιν ὅμως ἐκάλυψε τοῦτο διὰ τοῦ γανώματος. Κάτωθεν τοῦ ἱματίου διακρίνονται αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ σώματος. Τὴν κόμην ἔχει δεδεμένην ἐμπρὸς ἄνωθεν τοῦ μετώπου, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἔχουν ἐλλιπέστατα δηλωθῆ.

Ἡ ἀπέναντι αὐτοῦ καθημένη γυνὴ παριστάνεται καὶ αὐτὴ ἐν καταγραφῇ, καλύπτεται δὲ ὁλόκληρος, ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν ἄκρων ποδῶν, ὑπὸ πλουσίου ἱματίου. Ἔχει τὰς χεῖρας ὑψωμένας πρὸ τοῦ προσώπου καὶ διὰ μὲν τῆς πρὸς αὐτὸ φερομένης δεξιᾶς κρατεῖ ἀντικείμενόν τι δυσδιάκριτον — κτένιον ἢ ψήκτραν — διὰ δὲ τῆς μᾶλλον ἀπεχούσης ἀριστερᾶς κάτοπτρον. Τέλος πατεῖ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς ἐπὶ ὑποποδίου, ἐνῷ ὁ αἰωρούμενος δεξιὸς καθὼς καὶ ἡ ὑπερβολικὴ πρὸς τὰ ἐμπρὸς μήκυνσις τοῦ καθιστοῦ μέρους τοῦ σώματος δεικνύουν, ὅτι κάθηται μὲ τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Μεταξὺ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τοῦ προσώπου διακρίνεται τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ἐρεισινώτου τοῦ θρόνου. Ἔχει καὶ αὐτὴ τὴν κόμην ἔμπροσθεν δεδεμένην, ὁμοία δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐλλιπὴς δήλωσις τῶν λεπτομερειῶν τοῦ προσώπου.

Μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν ὑπάρχουν ἀκόμη δύο ἀντικείμενα, ἓν καλάθιον ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ τοίχου προφανῶς ἀνηρτημένον, κάτοπτρον.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄψεως εἰκών, τὴν ὁποίαν κατ᾿ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν προηγουμένην χαρακτηρίζει ζωηρὰ κίνησις τῶν μορφῶν της, παριστᾷ πάλιν ἓν ζεῦγος, ἤτοι ἄνδρα καὶ γυναῖκα *(εἰκ. 33)*. Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲ μεγάλα βήματα τρέχων ἀνὴρ καταδιώκει τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ δι᾿ ὁμοίως μεγάλων βημάτων φεύγουσαν γυναῖκα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἁπλώνει, ὡς διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἐνῷ διὰ τῆς πρὸς τὰ ὀπίσω φερομένης δεξιᾶς κρατεῖ γυμνὸν ξίφος. Εἶναι ἐνδεδυμένος διὰ βραχέος χιτῶνος φθάνοντος μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν καὶ περὶ τὴν ὀσφὺν ἐζωσμένου, φέρει δὲ πιθανῶς καὶ μικρὰν χλαμύδα πίπτουσαν ὄπισθεν τοῦ ὤμου καὶ τοῦ προτεταμένου ἀριστεροῦ βραχίονος.

Ἡ κόμη τῆς ἐν καταγραφῇ κεφαλῆς του εἶναι ὀπίσω δεδεμένη, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ σώματος, ἔχουν ἀποδοθῆ καὶ ἐδῶ ἀτελέστατα.

Μεταξὺ τῶν παραλλήλων γραμμῶν τοῦ χιτῶνος καὶ κατὰ μῆκος αὐτῶν ὑπάρχουν πυκναὶ στιγμαὶ ἠραιωμένου γανώματος.

Ἡ φεύγουσα γυνὴ στρέφουσα πρὸς τὰ ὀπίσω ἔντρομος τὴν ἐν καταγραφῇ κεφαλήν της, μὲ ὑψωμένην τὴν δεξιάν της χεῖρα — τὴν μόνην ὁρατήν, διότι ἡ ἄλλη εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ πλουσίως πτυχούμενον περὶ τὸν ἀριστερόν της ὦμον ἱμάτιον — προσπαθεῖ τρέχουσα νὰ σωθῇ. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ της εἰκονίζεται κατ᾿ ἐνώπιον, τὰ δὲ σκέλη ὑπερμέτρως ἀνοικτά. Φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ μία ἄκρα αἰωρεῖται κρεμαμένη ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ της

βραχίονος. Μεταξὺ τῶν δι' ἀναγλύφων γραμμῶν δηλουμένων πτυχῶν τοῦ ἱματίου, ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοῦ προσθίου ἐν γένει μέρους τοῦ κορμοῦ, ὑπάρχουν ἐπίσης στιγμαὶ ἠραιωμένου γανώματος. Ἡ κόμη εἶναι ἀναδεδεμένη ἔμπροσθεν ἐπὶ τοῦ μετώπου, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀτελέστατα.

'Εσημειώσαμεν ἀνωτέρω τὴν ἀντίθεσιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο παραστάσεων ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τῶν μορφῶν. 'Αλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα δὲν φαίνεται ὑπάρχουσα μεταξὺ αὐτῶν σχέσις. Ἡ πρώτη εἰκονίζει πιθανῶς σκηνὴν γυναικωνίτου, ἐνῷ εἰς τὴν δευτέραν ὑπόκειται ἴσως μυθολογική τις σκηνή· ὁ Μενέλαος π.χ. καταδιώκων τὴν Ἑλένην —θέμα πολὺ σύνηθες καὶ ἀγαπητὸν εἰς τοὺς ἀγγειογράφους τοῦ 5ου αἰ. (πρβ. τὰ ἀγγεῖα τῶν Μουσείων Βρεττανικοῦ E 263 καὶ Λούβρου G 482) ἢ ὁ 'Ορέστης τὴν Κλυταιμήστραν (πρβ. C.V. U.S.A., I, πίν. 18 2 καὶ B.M. Cat., E 446).

Καὶ εἰς τὸ κόσμημα καὶ εἰς τὰς παραστάσεις τὰ περιγράμματα, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀποδίδονται δι' ἀναγλύφων γραμμῶν (relief contour). Αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι, καθὼς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἐνδυμάτων, ἀντικειμένων καὶ ἀνθεμίων ἀποδίδονται ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γραμμῶν, εἴς τινα δὲ σημεῖα, ὅπως π.χ. εἰς τὸ ἐρεισίνωτον τοῦ θρόνου, τὸ κράσπεδον τοῦ χιτῶνος τῆς διωκομένης γυναικὸς κ.ἄ., διὰ γραμμῶν ἠραιωμένου γανώματος.

Αἱ τεχνικαὶ ἀτέλειαι καὶ εἰς τὰς δύο εἰκόνας καὶ ἡ περὶ τὴν ἀπόδοσιν κυρίως τῶν μορφῶν ἀμέλεια προδίδουν τεχνίτην μετριώτατον. Αἱ λεπτομέρειαι πρὸ πάντων τοῦ προσώπου καὶ τῶν τεσσάρων μορφῶν εἶναι τόσον ὑποτυπώδεις, ὥστε νὰ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν μᾶλλον ζωομόρφων ὄντων. 'Αξιοπρόσεκτος ὅμως, παρ' ὅλας τὰς ἀτελείας, εἶναι ὁ ζωντανὸς καὶ ἐλεύθερος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ τεχνίτης ἀποδίδει τὴν ὁρμητικὴν κίνησιν τῶν μορφῶν τῆς δευτέρας εἰκόνος, καθὼς καὶ τὸ πρὸς τὸ δεξιὸν σκέλος τοῦ διώκοντος ἁρμονικώτατα διασταυρούμενον ξίφος του, μολονότι ἡ ἐκτέλεσις ὑστερεῖ τόσον τῆς ἐμπνεύσεως, ὥστε τὸ ἴδιον τὸ ξίφος νὰ τέμνεται ὑπὸ τῶν γραμμῶν τοῦ περιγράμματος τοῦ σκέλους καὶ νὰ ἐμφανίζεται κἄπως τεθλασμένον. 'Αξίζει ἐπίσης νὰ προσεχθῇ ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐνδυμάτων εἰς τὸ ζεῦγος, ἂς εἴπωμεν, Μενελάου-Ἑλένης — ἠραιωμένου χρώματος στιγμαὶ μεταξὺ παραλλήλων ἀναγλύφων γραμμῶν — ὁ ὁποῖος εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς καὶ ξενίζει κἄπως ἀπαντῶν εἰς ἀττικὸν ἀγγεῖον, ὡς τὸ ἡμέτερον, μολονότι δὲν εἶναι καὶ τελείως ξένος πρὸς τὴν ἀττικὴν ἀγγειογραφίαν (πρβ. π.χ. τὴν πυξίδα τῆς Κοπεγχάγης C.V. IV, πίν. 162, 5 α καὶ β, τὴν ἐρυθρόμορφον λήκυθον τοῦ ἰδίου Μουσείου C.V. IV, πίν. 165, 7 καὶ τὸν κρατῆρα τῆς συλλογῆς Gallatin, C.V. U.S.A., VIII, πίν. 56, 2α). Τὴν ἀττικὴν δὲ καταγωγὴν τοῦ ἀγγείου μαρτυρεῖ καὶ ὁ πηλὸς καὶ ἡ κομψότης τοῦ σπανίου του σχήματος.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς δημοσιεύσεως τοῦ εὑρήματος τοῦ Ἰλισοῦ, χάριν δὲ συγκρίσεως καὶ πληρεστέρας κατανοήσεως τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ ὁμὰς τῶν ἰδιομόρφων αὐτῶν ἀγγείων, παραθέτομεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν τοιούτων, συγκαταλέγοντες εἰς αὐτὴν καὶ δύο τῶν Ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν [1].

1) Μουσείου Λούβρου C. A. 822 (E. POTTIER Nouvelles Acquisitions du Louvre, Rev. Arch., XXXIV, 1899, σ. 7-8, εἰκ. 6. Ὁμοίως CLERMONT-GANNEAU Une «Éponge Américaine» du VIe siècle avant notre ère, Rev. Arch., XXXIV, 1899, σ. 323-328).

2) Μουσείου Ἀθηνῶν 884 (R. ZAHN Zur Midasvase aus Eleusis, Ath. Mitt., XXIV, 1899, σ. 339-344, εἰκ. 1).

3) Μουσείου Ἐλευσῖνος (H. BULLE Midas und Silen, Ath. Mitt., XXII, 1897, σ. 387-404, πίν. 13. R. ZAHN ἔ.ἀ. σ. 339-344, εἰκ. 1. K. KURUNIOTIS Eleusis, A Guide to the Excavations and the Museum, σ. 114, εἰκ. 60. E.G. JACOBSTHAL Ornamente, σ. 113).

4) Μουσείου Leningrad (G. KIESERITZKY Funde in Südrussland, Arch. Anz., XIV, 1899, σ. 57. S. REINACH L'éponge Américaine, Rev. Arch., XXXV, 1899, σ. 341, εἰκ. 1. R. ZAHN ἔ.ἀ. σ. 340).

5) Μουσείου Würzburg (E. LANGLOTZ Griechische Vasen in Würzburg, σ. 88, ἀριθ. 459, πίν. 120).

6) Μουσείου Κοπεγχάγης (Copenhague, Musée National, C. V., III He, πίν. 120, ἀριθ. 2).

7) Μουσείου Faina, Orvieto (H. PHILIPPART Collections de Céramique Grecque en Italie, II, σ. 102-103).

8) Ὀλβίας (B. PHARMAKOWSKY Archäologische Funde im Jahre 1911, Arch. Anz., XXVII, 1912, σ. 360-361, εἰκ. 51).

9) Συλλογῆς Πανεπιστημίου Yale (PAUL V. C. BAUR Catalogue of the Rebecca Darlington Stoddard Collection of Greek and Italian Vases in Yale University, New Haven, 1922, σ. 238, ἀριθ. 499, εἰκ. 104).

10) Μητροπολιτικοῦ Μουσείου Νέας Ὑόρκης (H. C. BUTLER Sardis, I, σ. 119-120, εἰκ. 126).

---

[1] Πρὸς τὸν φίλον Καθηγητὴν καὶ Διευθυντὴν τῶν Ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν κ. Homer Thompson, ὁ ὁποῖος προθυμότατα μοὶ παρεχώρησε πρὸς δημοσίευσιν τὰ ἀγγεῖα ταῦτα καὶ πολλαχῶς ἐξεδήλωσε τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν μικράν μου αὐτὴν μελέτην, ἐκφράζω τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου.

Διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν αὐτῶν ἀγγείων εὐχαριστῶ θερμότατα καὶ τὸν Καθηγητὴν κ. H. Robinson.

11) Μουσείου 'Αθηνῶν, ἀριθ. 130. 'Αδημοσίευτον ἀγγεῖον μελανομόρφου ῥυθμοῦ ἐκ Λήμνου ἐν τεμαχίοις σωζόμενον.

12) Συλλογῆς David Robinson (C.V. U.S.A., VII, The Robinson Collection, III, σ. 12-14, πίν. 3).

13) Μουσείου 'Αθηνῶν, τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον.

14) 'Αμερικανικῶν 'Ανασκαφῶν 'Αρχαίας 'Αγορᾶς 'Αθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 7864 *(εἰκ. 34)*.

Εὑρέθη τὸν Μάϊον τοῦ 1936 ἐντὸς φρέατος ἀνασκαφέντος ἐν τῇ πλατείᾳ Θησείου. Διαστάσεις: ὕψος 0.213 μ., διάμετρος 0.114 μ. Πηλὸς ῥοδόχρους. Ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὴν εἰκ. 34, ἔχει συγκολληθῆ ἐκ πολλῶν τεμαχίων καὶ συμπληρωθῆ διὰ γύψου. Τὸ ἀπιόσχημον σῶμά του στηρίζεται ἐπὶ χαμηλῆς βάσεως φερούσης εἰς τὸ κάτω μέρος της μικρὰς ὀπάς, ἐνῷ ὁ μακρὸς λαιμός του καταλήγει ἄνω εἰς ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν μὲ προεξέχοντα χείλη καὶ μικρὰν ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ. Ἔχει μίαν μόνον λαβὴν — χαρακτηριστικὴ διαφορὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων — καὶ ἐπὶ τῆς δι' ἐρυθροῦ χρώματος βεβαμμένης ἐπιφανείας του λευκὰ φυτικὰ κοσμήματα. Χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα.

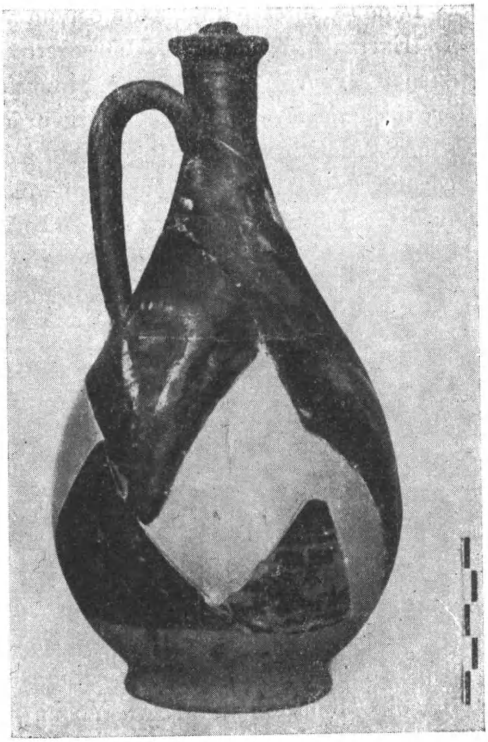

Εἰκ. 34. 'Ηθμὸς 'Αμερικανικῶν 'Ανασκαφῶν 'Αρχαίας 'Αγορᾶς 'Αθηνῶν.

15) 'Αμερικανικῶν 'Ανασκαφῶν 'Αρχαίας 'Αγορᾶς 'Αθηνῶν ὑπ' ἀριθ. P 21458. Διαστάσεις: ὕψος 0.072 μ., διάμετρος 0.059 μ. Μικρὸν ἀπιόσχημον ἀγγεῖον ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ, ἄνευ λαιμοῦ, μετὰ ἁπλοῦ παχέος χείλους καὶ μιᾶς μόνον ἐξ αὐτοῦ ἀρχομένης λαβῆς. Τὰ τοιχώματα φέρουν τὰς χαρακτηριστικὰς αὐλακώσεις τοῦ τροχοῦ, ὁ δὲ ἐπίπεδος πυθμὴν εἶναι διάτρητος ὑπὸ μικρῶν ὀπῶν. 'Επὶ τῆς ἐπιφανείας του σώζονται ἴχνη ἀραιᾶς ἐρυθρᾶς βαφῆς. 'Ανήκει, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον, εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

'Εκ τῆς μελέτης τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων ἀγόμεθα εἰς τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις: 'Εν πρώτοις παρὰ τὸ ὀλιγάριθμον αὐτῶν ἡ ὕπαρξίς των εἶναι σχεδὸν

συνεχὴς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κορινθιακῶν ἀγγείων (πρβ. τὸ ὑπ' ἀρ. 10 ἀγγεῖον τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου) μέχρι καὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (πρβ. τὰ ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 15 ἀγγεῖα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν). Τὰ πλεῖστα ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀνήκουν εἰς τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα, ἐνῷ τὸ ἀγγεῖον τοῦ Ἰλισοῦ ἀποτελεῖ μοναδικὸν δεῖγμα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἔπειτα ἡ ἀνεύρεσις πολλῶν σχετικῶς ἀγγείων εἰς τὴν Ἀττικήν, ὡς τοῦ ἡμετέρου ἐν Ἀθήναις, τοῦ τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσῖνος ἐν Ἐλευσῖνι κ.ἄ., αἴρει τὴν ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνητῶν διατυπωθεῖσαν γνώμην (POTTIER ἔ.ἀ. σ. 8 καὶ CLERMONT-GANNEAU ἔ.ἀ. σ. 323-328), ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο ἐπιχωριάζει ἐν Βοιωτίᾳ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἄλλωστε, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφορμὴν προφανῶς ἔδωσε τὸ γεγονός, ὅτι τὸ πρῶτον τοιοῦτον ἀγγεῖον ἀνευρέθη ἐν Βοιωτίᾳ, ἔχει ἤδη πολεμηθῆ ὑπὸ τοῦ Zahn ἐν τῇ μελέτῃ του περὶ τοῦ ἀγγείου τῆς Ἐλευσῖνος (Zur Midasvase aus Eleusis, ἔ.ἀ. σ. 341).

Ὁ ἀνωτέρω ὅμως κατάλογος ἐκτὸς τῶν ἐξ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἀγγείων—πάντων σχεδόν, πλὴν τοῦ ἡμετέρου, τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου—μᾶς δίδει καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς —ὡς τὰ ὑπ' ἀρ. 5, 7, 8, 9, 10 καὶ 12—ὅπερ ἀποδεικνύει τὸ πανελλήνιον τοῦ σχήματος[1]. Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ ἡμετέρου, πιστεύω, ὡς εἶπον ἤδη, ὅτι μόνον ἀττικὸς ἀγγειοπλάστης ἦτο δυνατὸν νὰ μᾶς χαρίσῃ ἓν τοιοῦτον κομψοτέχνημα μὲ τόσον ἐλαφρὰς καὶ ἁρμονικὰς ἀναλογίας.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ αὐτοῦ πρὸς τὰ παλαιότερά του ἀγγεῖα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἐξέλιξιν τῶν ὁποίων βεβαίως ἀποτελεῖ, βλέπομεν, ὅτι αἱ ἀναλογίαι ὅπως καὶ τὰ ἄλλα οὐσιώδη γνωρίσματα ἐκείνων εἶναι ἱκανῶς διάφορα τῶν τοῦ ἡμετέρου.—Δὲν τὸ συγκρίνω πρὸς τὸ παλαιότερον ἀγγεῖον τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης, διότι ἐκεῖνο δὲν ἔχει ἀκόμη τὸν ἐπικρατήσαντα τύπον σχήματος, τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀλλ' ὁμοιάζει πρὸς τὰ σύγχρονά του πρώϊμα Κορινθιακά. (G. H. CHASE Two Vases from Sardis, A.J.A., XXV, 1921, σ. 114-117 καὶ H. C. BUTLER ἔ.ἀ. σ. 119-120, εἰκ. 104).

Κατὰ τὸν 6ον αἰ. οὐσιώδη γνωρίσματα τῶν ἀγγείων αὐτῶν εἶναι: ἡ χαμηλὴ βάσις, ἡ σφαιρικὴ—ἄλλοτε περισσότερον καὶ ἄλλοτε ὀλιγώτερον, ὥστε νὰ πλησιάζῃ πρὸς ᾠοειδῆ—κοιλία καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης σωληνοειδής, μετὰ μικρᾶς ἄνω ὀπῆς, δίκην τόξου ἐπικαθημένη λαβή.

Τὰ γνωρίσματα ὅμως ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἤδη εἰς τὸ ἀττικὸν ἀγγεῖον (;) τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς Κοπεγχάγης ἔχουν ὑποστῆ οὐσιώδη ἐξέλιξιν,

[1] Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τοιούτων ἀγγείων χρῆσις γίνεται ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Σικελίᾳ (βλ. καὶ DAREMBERG-SAGLIO Dict. des Antiq., ἐν λέξει Sipho, σ. 1349-1350 VII, Crible sphérique).

μεταβάλλονται ἀκόμη περισσότερον ἀπὸ τὸν τεχνίτην τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου ὡς ἑξῆς: Ἡ χαμηλὴ βάσις παραμένει μὲν πάντοτε χαμηλή, ἀλλὰ διακρίνεται τώρα σαφέστερον καὶ γίνεται κομψοτέρα. Ἡ κοιλία ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ 6ου αἰ. εἶναι ἄλλοτε μὲν σφαιρική, ἄλλοτε δὲ ᾠοειδής, ὅπως εἰς τὸ ἀγγεῖον τῆς Κοπεγχάγης, γίνεται καὶ αὐτὴ περισσότερον ᾠοειδής. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ μεταβολὴ εἶναι οὐσιωδεστέρα, εἶναι εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγγείου· ἀντὶ δηλαδὴ τῆς μιᾶς σωληνοειδοῦς εἰς σχῆμα τόξου μετὰ μικρᾶς ὀπῆς λαβῆς δημιουργεῖται λαιμὸς ὑψηλὸς καὶ λεπτὸς μετὰ στομίου καὶ δύο στρογγύλων λαβῶν.

Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν τοῦ σχήματος, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ ἀγγειοπλάστης τοῦ 5ου αἰ., δύναται νὰ ὑπαχθῇ, ὡς πρὸς τὸ ἄνω ὅμως μέρος του μόνον, τὸ χαλκοῦν ἀγγεῖον τοῦ Γαλαξειδίου, τοῦ ὁποίου αἱ λαβαὶ ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰς τοῦ ἡμετέρου, ὡς διακρίνει τις καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Zahn παρατιθέμενον σχεδίασμα [1].

Τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑπομένου αἰῶνος δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ παρακολουθήσωμεν δι' ἔλλειψιν ἀγγείων. Ὁ τεχνίτης ὅμως τοῦ ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀγγείου τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale ἐπανέρχεται, ὡς βλέπομεν, εἰς τὸν τύπον σχήματος τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ τῶν ἀγγείων μεταξύ των καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν αὐτῶν, κυρίως εἰς τὰς λεπτομερείας των, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ὡρισμένους τύπους αὐτῶν, ὡς τὸν τύπον τοῦ ἀγγείου τῶν Σάρδεων, τὸν τύπον τῶν ἀγγείων τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ τὸν τύπον τῶν ἀγγείων Ἰλισοῦ καὶ Γαλαξειδίου.

Εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἠθμοειδῶν αὐτῶν ἀγγείων ἀνήκουν βεβαίως καὶ τὰ ἀγγεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ, καθὼς καὶ τὰ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, μολονότι οἱ ἀγγειοτέχναι τῶν χρόνων αὐτῶν ἔχουν τελείως ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν καθιερωμένον παλαιότερον τύπον τοῦ σχήματος [2].

Συναφὴς πρὸς τὴν μελέτην τοῦ σχήματος τῶν ἀγγείων εἶναι καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν. Ἡ δὲ ἐξέτασις αὕτη ἤρχισεν εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πρώτου τοιούτου ἀγγείου.

---

[1] Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο καθὼς καὶ τὰ ἐκ Λήμνου τεμάχια δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω καὶ μελετήσω ἕνεκα τῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ συνεχιζομένων ἐργασιῶν ἀνασυγκροτήσεως αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω καὶ τὰ ἀγγεῖα τοῦ Κεραμεικοῦ παρὰ τὰς ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ ἐκεῖ Μουσείου ἐρεύνας μου.

[2] Ὁ Καθηγητὴς D. Robinson δὲν δέχεται, ὅτι τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀγορᾶς ἔχουν σχέσιν μὲ τὰ ἄλλα τῆς ὁμάδος (D. ROBINSON ἔ.ἀ. σ. 13).

Ὁ Pottier δημοσιεύων τὸ βοιωτικὸν ἀγγεῖον τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου (ἔ.ἀ. σ. 8) πιστεύει, ὅτι τὸ ὑγρὸν — ὕδωρ κατ' αὐτὸν — εἰσρέει εἰς τὸ ἀγγεῖον διὰ τῆς ὀπῆς τῆς τοξοειδοῦς λαβῆς του καὶ ἐκρέει διὰ τῶν ὀπῶν τῆς βάσεως, χρησιμεύει δὲ ἢ πρὸς καταιονισμὸν λουομένου (vase à douche) ἢ διὰ νὰ κατακαθίζη ἡ κόνις δαπέδου οἰκίας ἢ παλαίστρας. Εἰς τὴν δευτέραν δηλαδὴ περίπτωσιν χρησιμοποιεῖται ὡς ἓν εἶδος καταβρεκτῆρος.

Τοῦτον ἀντικρούων ὁ Clermont-Ganneau (ἔ.ἀ. σ. 323-328) λέγει, ὅτι ἡ πλήρωσις τοῦ ἀγγείου δι' ὕδατος ἐγίνετο οὐχὶ διὰ τῆς μικρᾶς ὀπῆς τῆς λαβῆς, ἀλλὰ δι' ἐμβαπτίσεως αὐτοῦ ἐντὸς ἄλλου μεγαλυτέρου σκεύους καὶ ἐφέρετο κατόπιν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ λουομένου διὰ καταιονισμόν.

Μετὰ τοὺς δύο τούτους ἐρευνητὰς διεξοδικῶς ἠσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ R. Zahn (ἔ.ἀ. σ. 339-344), ὁ ὁποῖος συγκεντρώσας τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του γνωστὰ ἀγγεῖα, ἤτοι α) τὸ τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, β) τὸ ἐκ Τανάγρας (Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀρ. 884), γ) τὸ ἐξ Ἐλευσῖνος (Μουσεῖον Ἐλευσῖνος), δ) τὸ ἐκ Maikop, νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Leningrad καὶ ε) τὸ ἐκ Γαλαξειδίου (Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀρ. 7994) μᾶς προσφέρει πολυτίμους ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις.

Ὁ Zahn ἀποκλείων καὶ αὐτὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Pottier ἕνεκα τῆς σμικρότητος κυρίως τοῦ ἀγγείου δέχεται, στηριζόμενος καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἥρωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως λεγόμενα (Πνευματικά, 1.7, ἔκδ. W. Schmidt), ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν εὐκολωτέραν ἄντλησιν τοῦ οἴνου καὶ τὴν μετάγγισίν του ἐκ μεγαλυτέρου ἀγγείου εἰς μικρότερα, ὡς Weinheber δηλ., ὅπως καλεῖ τοῦτο ὁ Langlotz (ἔ.ἀ. σ. 88). Τὸ αὐτὸ δέχεται καὶ διὰ τὸ χαλκοῦν ἐκ Γαλαξειδίου ἀγγεῖον τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

Πράγματι δὲ καὶ ἡ τοξοειδὴς λαβὴ τοῦ 6ου αἰ. ἀλλὰ πολὺ περισσότερον τὸ σχῆμα τῶν διπλῶν λαβῶν μαρτυροῦν σαφῶς, ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἦτο προωρισμένον νὰ βυθίζεται καθέτως ἐντὸς μεγαλυτέρου δοχείου ὑγρῶν. Καὶ τὸ μὲν τοῦ Ἰλισοῦ θὰ ἤντλει ἀπὸ ἀβαθέστερον κάπως μέρος—κρατῆρα ἢ λεκάνην— τὸ δὲ τοῦ Γαλαξειδίου, μὲ τὸν μακρὸν λαιμόν του, ἀπὸ βαθύτερον, πίθον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα.

Προκειμένου περὶ τῶν πηλίνων ὁ Zahn προσθέτει, ὅτι ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῆς τοιαύτης χρήσεως συνηγορεῖ καὶ ἡ διακόσμησις αὐτῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι εἴς τινα ἐξ αὐτῶν, ὅπως εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἐλευσῖνος, τοῦ Maikop, τοῦ Würzburg κ.ἄ., ὁ Διονυσιακὸς χαρακτὴρ τῶν παραστάσεων εἶναι σαφής. Εἰς τὰ περισσότερα ὅμως ἢ δὲν ὑπάρχει διακόσμησις ἢ ἡ ὑπάρχουσα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς Διονυσιακὴν σκηνήν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Zahn, ἡ ὁποία ἐστηρίχθη ἄλλωστε εἰς τὰ ὀλίγα γνωστὰ παραδείγματα τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἰσχύει πλέον σήμερον.

Τέλος ὁ Zahn ἀποφεύγει νὰ δώσῃ τὴν ὀνομασίαν τοῦ εἴδους τούτου τῶν ἀγγείων καὶ προτιμᾷ μετὰ τοῦ Ἥρωνος τὸν γενικὸν χαρακτηρισμὸν *«κατασκευασμάτιον πρὸς τὸ οἰνοχοεῖν χρήσιμον»*.

'Αγγεῖα πρὸς ἄντλησιν οἴνου δέχεται αὐτὰ καὶ ὁ W. Deonna (Vases à surprise et vases à puiser le vin, Bulletin de l'Institut National Genevois, XXXVIII, 1909, σ. 207 - 233), ὁ δὲ Καθηγητὴς D. Robinson (ἔ.ἀ. σ. 12 - 14) διὰ μακρῶν ὁμιλεῖ καὶ αὐτὸς περὶ τῶν ἀγγείων τούτων δεχόμενος πολλὰς καὶ ποικίλας χρήσεις αὐτῶν [1].

Τὸ ὄνομα τῶν ἀγγείων πρῶτος ἔδωσε λίαν ἐπιτυχῶς ὁ ἡμέτερος Κ. Μαλτέζος, ὁ ὁποῖος μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἠσχολήθη μὲ αὐτὰ εἰς ἐπανειλημμένας ἐργασίας του (Ἡ Κλεψύδρα παρὰ τοῖς 'Αρχαίοις, ΑΕ. 1902, σ. 17 - 30. Ἡ δικαστικὴ Κλεψύδρα καὶ ἡ διαμεμετρημένη ἡμέρα, ΑΕ. 1920, σ. 60 - 71 καὶ La Tholos d'Athènes et les Clepsydres, B.C.H., XLIX, 1925, σ. 184 - 185). Ὑποστηρίζει δηλαδὴ βασιζόμενος εἰς χωρία τοῦ 'Αριστοτέλους (Περὶ 'Αναπνοῆς VII, 5 καὶ Προβλήματα XVI, 8), ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ ὀνομάζωνται *κλεψύδραι*, παρατηρῶν ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν ὑδροστατικὸν νόμον μὲ τὰς κλεψύδρας τῶν ἀρχαίων δικαστηρίων στηρίζονται. (Πρβ. τὴν ἐσχάτως ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαίας 'Αγορᾶς τῶν 'Αθηνῶν εὑρεθεῖσαν κλεψύδραν τῆς 'Αντιοχίδος φυλῆς, SUZANNE YOUNG An Athenian Clepsydra, Hesperia, VIII, 1939, σ. 274 - 284).

Ὑπὲρ τῆς ὑπὸ τοῦ Μαλτέζου διδομένης ὀνομασίας συνηγορεῖ ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ κυρία σημασία τῆς λέξεως, διότι κλεψύδρα εἶναι τὸ ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον κλέπτει, λαμβάνει κρυφίως τὸ ὕδωρ (πρβ. καὶ τὰ ἐν τῷ λεξικῷ Liddell-Scott, ἐκδ. ἀγγλικῇ, ἐν λέξει λεγόμενα). Αὐτὴ λοιπόν, φαίνεται, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ ὀνομασία τῶν ἀγγείων τούτων, ὅπως καὶ ἡ πρώτη χρῆσίς των θὰ ἦτο πρὸς ἄντλησιν ὕδατος ἐκ μεγαλυτέρου ἀγγείου. Κατόπιν ὅμως—ἢ καὶ συγχρόνως—ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἄντλησιν καὶ ἄλλων ὑγρῶν, κυρίως δὲ τοῦ οἴνου καὶ τότε πιθανῶς ἐκλήθη ἠθμός.

Τὸν οἶνον βεβαίως ἤντλουν ἐκ τοῦ κρατῆρος τῇ βοηθείᾳ κυάθου, ἐνέχυνον δὲ εἰς πρόχουν, ἐπὶ τοῦ στομίου τῆς ὁποίας ἐτοποθέτουν ἠθμόν, διὰ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν διέλευσιν πάσης ξένης οὐσίας, ἰδίᾳ τῶν στεμφύλων, καὶ ἐκ τῆς πρόχου ἐνέχυνον εἰς τὴν κύλικα ἢ τὴν φιάλην. Φαίνεται ὅμως ὅτι πολὺ ἐνωρὶς ἔγινε συνδυασμὸς τῶν τριῶν σκευῶν — ἤτοι τοῦ κυάθου, τῆς πρόχου καὶ τοῦ ἠθμοῦ — εἰς ἓν ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ὅμοιον, νομίζω, πρὸς τὸ τοῦ 'Ιλισοῦ καὶ θὰ ἐκαλεῖτο ἁπλῶς ἠθμὸς ἀπὸ τοῦ ἠθμοειδοῦς πυθμένος του.

[1] Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω τὴν μελέτην τοῦ P. WOLTERS Münchener Jahrbuch, 1913, σ. 214, διότι δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς ἐν 'Αθήναις λειτουργούσας βιβλιοθήκας.

Εἰς τὴν ὑπόθεσίν μας ταύτην ἐκτὸς τῆς ἐκ Σιγείου ἐπιγραφῆς τοῦ Φανοδίκου, τοῦ δωρήσαντος εἰς τὸ πρυτανεῖον κρατῆρα καὶ ἐπίστατον καὶ ἠθμὸν (Ditt. Syll.³ 2) — διὰ τῆς λέξεως δὲ ταύτης φαίνεται ὅτι δηλοῦται τὸ μόνον ἀπαραίτητον πρὸς ἄντλησιν τοῦ οἴνου σκεῦος — μᾶς ἐνισχύει καὶ ὁ στίχος τοῦ Ἡρώνδα (7,110):

«ἔχεις γὰρ οὐχὶ γλάσσαν, ἡδονῆς δ' ἠθμὸν»

δηλ. ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον «κερνᾷ» τὴν ἡδονήν, ὅπου γίνεται ἀκόμη περισσότερον φανερόν, ὅτι διὰ τῆς λέξεως ἠθμὸς δὲν ἐννοεῖται διϋλιστήριον ἀλλ' ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκχύνεται ποτόν.

Ἡ προτεινομένη τέλος διὰ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὀνομασία τῶν περιρραντηρίων ἔχει καὶ αὐτὴ βεβαίως τὰς πιθανότητάς της, ἂν καὶ ἡ ῥάντισις τοῦ δαπέδου ναοῦ τινος ἢ οἰκοδομήματος θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται δι' ἀγγείων μεγαλυτέρας χωρητικότητος. Ἐν τούτοις παρόμοια, νομίζω, θὰ ἦσαν τὰ περιρραντήρια τῶν ναῶν, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς ὁμιλοῦν καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ (I.G. II² 1641, 38. XI, 2, 287 A_{93} κ.ἄ. Βλ. καὶ D. Robinson ἔ.ἀ. σ. 13) καὶ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅπως λ.χ. ὁ Ἡρόδοτος (I, 51), ὅστις ἀπαριθμῶν τὰ εἰς Δελφοὺς ὑπὸ τοῦ Κροίσου πεμφθέντα δῶρα συγκαταλέγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ περιρραντήρια λέγων «καὶ πίθους τε ἀργυρέους τέσσερας ἀπέπεμψε.... καὶ περιρραντήρια δύο ἀνέθηκε, χρύσεόν τε καὶ ἀργύρεον».

Καὶ ὁ Ευριπιδης εἰς τὸν Ἴωνα (στίχ. 144 - 150) λέγει:

« ἀλλ' ἐκπαύσω γὰρ μόχθους
δάφνας ὁλκοῖς,
χρυσέων δ' ἐκ τευχέων ῥίψω
γαίας παγάν,
ἃν ἀποχεύονται
Κασταλίας δῖναι,
νοτερὸν ὕδωρ βάλλων »

διὰ τῶν λέξεων *χρυσέων τευχέων* ἐννοῶν προφανῶς χρυσοῦν περιρραντήριον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἴων ὡς νεωκόρος ἐρράντιζε μὲ τὸ ἱερὸν ὕδωρ τῆς Κασταλίας τὸν ναὸν τοῦ πατρός του.

Διὰ δὲ τὸν ῥαντισμὸν τῶν θυμάτων κατὰ τὰς θυσίας καὶ ἐν γένει κατὰ τοὺς ἁγνισμοὺς δι' ἡγιασμένου ὕδατος, τὰς χέρνιβας, παρεμφερῆ βεβαίως ἀγγεῖα θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο, ἴσως ὄχι μόνον κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος.

Μὲ τὰς θρησκευτικὰς ὅμως αὐτὰς χρήσεις δὲν νομίζω ὅτι ἔχουν σχέσιν τὰ ἐξεταζόμενα ἀγγεῖα, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν εἰς τάφους, ὡς τὸ ἡμέτερον, τὸ τῶν Σάρδεων, τὸ ἐξ Ὀλβίας κ.ἄ., ὅσων δὲ δὲν εἶναι γνωστὸς

ὁ τόπος εὑρέσεως, ἀμφιβάλλω ἂν εὑρέθησαν εἰς ἱερὰ —ἐξαιρουμένου τοῦ τῆς Ἐλευσῖνος— ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ εὑρεθοῦν, ἐὰν ἡ χρῆσίς των ἦτο λατρευτική. Ἐπὶ πλέον δὲ ἢ δὲν θὰ εἶχον ταῦτα διακόσμησιν, ὅπως συμβαίνει συχνὰ

Εἰκ. 35. Ἀττικὸς ἐρυθρόμορφος σκύφος.

εἰς σκεύη ἱερατικοῦ χαρακτῆρος, ἢ αὕτη θὰ ἦτο σχετικὴ μὲ τὴν λατρευτικὴν χρῆσίν των.

Ἀποκλείων διὰ τοῦτο τὴν ὀνομασίαν περιρραντήριον, πιστεύω, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐκαλοῦντο κλεψύδραι, κατόπιν ὅμως, τοῦ ὀνό-

Εἰκ. 36. Ἀττικὸς ἐρυθρόμορφος σκύφος.

ματος τούτου περιορισθέντος βαθμηδὸν εἰς τὰ γνωστὰ πρὸς μέτρησιν τοῦ χρόνου ἀγγεῖα, ἐπεκράτησεν ἀντ' αὐτοῦ ἡ ὀνομασία ἠθμός.

Τῶν αὐτῶν περίπου μὲ τὸ προηγούμενον ἀγγεῖον χρόνων εἶναι καὶ ὁ ἀττικὸς ἐρυθρόμορφος σκύφος τῶν ***εἰκ. 35 καὶ 36,*** ὁ προερχόμενος ἐκ τοῦ 6ου τάφου. Οὗτος διαστάσεων, ὕψους 0.107 μ. καὶ διαμέτρου κατὰ τὰ χείλη

0.137 μ. ἔχει ἀπαρτισθῆ ἐκ πολλῶν τεμαχίων, μικρὸν δὲ τμῆμά του ἔχει συμπληρωθῆ διὰ γύψου. Αἱ ἐπιφάνειαί του, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερική, ἐκτὸς τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς βάσεως καὶ τοῦ πυθμένος, καλύπτονται ὑπὸ στιλπνοῦ μελανοῦ γανώματος, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ὄπτησις εἴς τινα μέρη εἶναι ὑπερβολική. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πυθμένος ἔχει καλυφθῆ διὰ πολὺ ἠραιωμένου ἐρυθροῦ γανώματος, εἰς δὲ τὸ κέντρον φέρει κύκλον μετὰ στιγμῆς διὰ μελανοῦ γανώματος γεγραμμένα.

Αἱ δύο ὄψεις του εἶναι κεκοσμημέναι μὲ παράστασιν συμποσιάζοντος νέου, θέματος συνήθους εἰς ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Οἱ νέοι ἀνακεκλιμένοι ἐπὶ κλίνης ἀκκουμβοῦν ὄπισθεν εἰς παχὺ ἀναδιπλωμένον προσκεφάλαιον, στηρίζοντες ἐπ᾿ αὐτοῦ καὶ τὸν ἕνα των ἀγκῶνα, εἶναι δὲ ἐνδεδυμένοι δι᾿ ἱματίου, τὸ ὁποῖον καλύπτει ὁλόκληρον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ἀφήνει γυμνὸν κατὰ τὸ ἥμισυ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ μὲ τὴν προτεταμένην χεῖρα. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουν ταινίαν ἢ πλέγμα.

Καὶ ὁ μὲν εἷς, ὁ πρὸς τ᾿ ἀριστερὰ βλέπων, μὲ τὴν κεφαλήν του ἐν καταγραφῇ, προτείνων ὑψωμένην τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ μὲ τὸ στόμα ἡμιάνοικτον φαίνεται προσφωνῶν τινα (εἰκ. 35), ἐνῷ ὁ ἄλλος, ἔχων πρὸς ἡμᾶς ἐστραμμένα τὰ νῶτα καὶ κρατῶν εἰς τὴν προτεταμένην δεξιάν του φιάλην, στρέφει ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τὴν ἐπίσης ἐν καταγραφῇ κεφαλήν του πρὸς ἄλλον προφανῶς, ὄπισθέν του εὑρισκόμενον, σύντροφον (εἰκ. 36).

Ἡ στάσις καὶ τῶν δύο παρουσιάζει ἀρκετὴν ποικιλίαν εἰς τὰς λεπτομερείας της καὶ ζωήν, ἰδίως τοῦ ἑνὸς μὲ τὴν πρὸς τὰ ὀπίσω στροφὴν τῆς κεφαλῆς, τὴν πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν προτεινομένην φιάλην καὶ τὸν ἀνακεκαμμένον ἕνα πόδα.

Αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι ἀποδίδονται δι᾿ ἀναγλύφων γραμμῶν, ἐνῷ αἱ τῶν ἐνδυμάτων καὶ προσκεφαλαίων καὶ δι᾿ ἀναγλύφων γραμμῶν καὶ δι᾿ ἠραιωμένου γανώματος.

Τὴν παράστασιν καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὄψεων κλείει πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος τοῦ σκύφου κόσμημα ἐκ κλάδου ἐλαίας μὲ ζεύγη φύλλων καὶ καρπῶν ἐναλλάξ, τῶν καρπῶν δηλουμένων διὰ λευκοῦ χρώματος, ποίκιλμα ἀπαντῶν ἀρκετὰ συχνὰ εἰς ἀττικὰ ἀγγεῖα, ὅπως καὶ τὸ ἐκ φύλλων ἀμπέλου (πρβ. τὸν ἀμφορέα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημίας τὸν ὑπὸ τοῦ Κ. Κουρουνιωτη δημοσιευθέντα εἰς τὸν πανηγυρικὸν τόμον τῆς ΑΕ. τοῦ ἔτους 1937, σ. 233, εἰκ. 6 καὶ τὸν ἀττικὸν σκύφον τῆς Βοστώνης, H. Diepolder Der Penthesilea-Maler, πίν. 22 καὶ 23, εἰς τὴν σειρὰν Bilder griechischer Vasen). Κάτωθεν τῶν παραστάσεων τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου περιβάλλουν δύο ἐγχάρακτοι γραμμαί.

Ἡ χρονολόγησις τέλος τοῦ σκύφου ἐπιτυγχάνεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν παραστάσεων — χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν νώτων πτυχὴ τοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω στρέφοντος τὴν κεφαλὴν νέου (πρβ. H. Diepolder

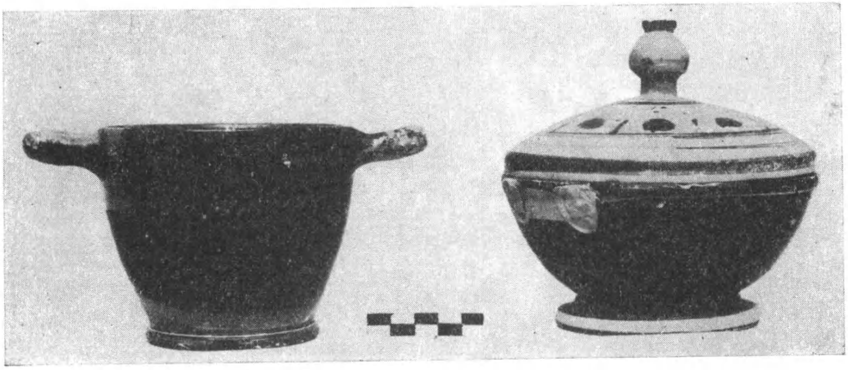

Εἰκ. 37. Μελαμβαφὴς ἀττικὸς σκύφος. Λεκανὶς-πυξίς.

ἔ.ἀ. πίν. 29, εἰκ. 1) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ σχῆμά του (πρβ. τοὺς ἐξ Ἐλευσῖνος σκύφους, H. R. W. Smith Der Lewismaler, πίν. 35 a, b, c, d. Ἐπίσης καὶ G. Richter Shapes and Names of Athenian Vases, σ. 28, εἰκ. 174), ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπίσης συνάγεται, ὅτι χρόνος τῆς κατασκευῆς του εἶναι ἡ πρώτη δεκαετία τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Νεώτερος κατά τινα ἔτη εἶναι ὁ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου, ἀττικὸς ἐπίσης, μελαμβαφὴς σκύφος τῆς *εἰκ. 37*. Οὗτος διαστάσεων, ὕψους 0.09 μ. καὶ διαμέτρου κατὰ τὰ χείλη 0.11 μ., διεσώθη ἐντελῶς ἀκέραιος. Τὸ μελανὸν ὅμως γάνωμά του ἔχει τεθῆ ἀμελῶς, πολλαχοῦ δὲ ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς ὀπτήσεως ἔχει μεταβληθῆ εἰς ἐρυθρωπὸν (πρβ. διὰ τὸ σχῆμά του τὸν ὑπὸ L. Talcott Attic Black-glazed Stamped Ware and other Pottery from a fifth Century Well, Hesperia, IV, 1935, σ. 476-523, εἰκ. 1, δημοσιευθέντα).

Ἀπὸ τάφον ὀλίγον μακρότερον τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης συστάδος ἀνασκαφέντα προέρχεται ἡ κατὰ τὴν ὁριζοντίαν μόνον λαβήν της ἐλλιπὴς λεκανὶς τῆς εἰκ. 37 διαστάσεων: ὕψους ἄνευ τοῦ πώματος 0.075 μ., μετ' αὐτοῦ 0.136 μ., διαμέτρου κατὰ τὰ χείλη 0.125 μ., διαμέτρου πώματος 0.135 μ. (πρβ. διὰ τὸ σχῆμά της καὶ G. Richter ἔ.ἀ. σ. 23-24, εἰκ. 150). Ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πλὴν τοῦ κάτω μέρους τῆς πλαγίας ὄψεως τῆς βάσεως καὶ τοῦ πώματος, εἶναι διὰ μελανοῦ γανώματος βεβαμμένη, ἐνιαχοῦ ὅμως τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἔχει τοῦτο ἀποτριβῆ.

Κύκλος ἀβάφου πηλοῦ μετὰ στιγμῆς ἔχει ἀφεθῆ καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ πυθμένος.

Τὸ πῶμα καλύπτεται ἀπὸ πλατεῖαν ζώνην, ἡ ὁποία φέρει μελανόγραφον

Εἰκ. 38. Μελανόμορφα ληκύθια.

παράστασιν ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους εἰκονίζουσαν δένδρα καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀκανθοχοίρους, ὁρίζεται δὲ πρὸς τὰ ἄνω ὑπὸ μιᾶς καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπὸ δύο αὐλάκων ἀβαφοῦς πηλοῦ.

Ἡ ἀγροτικὴ αὐτὴ εἰκὼν ἐνθυμίζει πάρα πολὺ τὴν παράστασιν τοῦ σκύφου τῆς συλλογῆς Gallatin (C.V. U.S.A., I, πίν. 84), εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζονται δένδρα καὶ κάτωθεν αὐτῶν ἀντὶ τῶν ἡμετέρων ἀκανθοχοίρων κύνες, ἀκανθόχοιρος δὲ ὑποκάτω τῆς μιᾶς τῶν λαβῶν τοῦ ἀγγείου.

Ἡ λεκανίς μας, τῆς ὁποίας ἡ συγγένεια πρὸς πυξίδα εἶναι καταφανής[1], μᾶς φέρει μὲ τὴν κοιλόκυρτον βάσιν της — ἡ πλαγία ὄψις παρουσιάζει ἐσοχὴν μὲν κατὰ τὸ ἄνω, καμπυλότητα δὲ κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ αὐτῆς —, τὸ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔξω τεῖνον σῶμά της καὶ τὸ πῶμά της μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν λαβὴν εἰς σχήματα ἀγγείων τῶν περὶ τὸ 470 π.Χ. χρόνων, εἰς τούτους δέ, ἐποχὴν τοῦ ζωγράφου τοῦ Θησέως, μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πώματος διακόσμησις αὐτῆς.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μελανομόρφων ληκυθίων, τῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς τάφρου καὶ ἐντὸς τῶν τάφων ὑπ' ἀριθ. 3, 4 καὶ 5 ἀνευρεθέντων, δίδομεν ἐνταῦθα ὡς δείγματα τὰ ἐν ***εἰκ. 38*** τρία, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο σώζονται ἀκέραια. Τὸ πρῶτον διαστάσεων, ὕψους 0.215 μ. καὶ διαμέτρου 0.065 μ., παριστᾷ τὸν Ἡρακλέα πιθανῶς καταβάλλοντα τὸν λέοντα τῆς Νεμέας. Τὸ δεύτερον συγκεκολλημένον εἰς τὸν λαιμόν, διαστάσεων, ὕψους 0.19 μ. καὶ διαμέτρου 0.053 μ., παριστᾷ ἁρματοδρομίαν. Καὶ τὸ τρίτον ἐλλιπὲς κατὰ τὸν λαιμόν, διαστάσεων, ὕψους σωζομένου 0.17 μ., διαμέτρου 0.051 μ., ἔχει παράστασιν γυναικὸς ἀνερχομένης εἰς ἅρμα, ὄπισθεν δὲ τοῦ ἅρματος καὶ τῶν ἵππων δύο ἀκόμη ἱσταμένας γυναῖκας.

Εἰκ. 39. Λευκὴ λήκυθος.

Καὶ τῶν τριῶν ὡς ἄνω ληκυθίων, καθὼς καὶ τῶν μὴ δημοσιευομένων, ἡ τεχνικὴ εἶναι ἡ γνωστὴ τῶν περὶ τὸ 470 π.Χ. χρόνων (βλ. C. H. EMILIE HASPELS Attic Black-figured Lecythoi, Paris, 1936, σ. 165-169, πίν. 48, ἀριθ. 3, 4 καὶ 5).

Ἡ λευκὴ λήκυθος τῆς ***εἰκ. 39,*** ὕψους σωζομένου 0.21 μ. καὶ διαμέτρου 0.073 μ., προέρχεται ἐκ τοῦ 7ου τάφου. Ἐσώθη εἰς πολλὰ τεμάχια, ἀποκατε-

[1] Παρομοίου σχήματος λεκανίδες-πυξίδες ἔχουν εὑρεθῆ εἰς τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀπόκεινται δὲ ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ ἐκεῖ Μουσείου ἐντὸς χαρτίνων κιβωτίων ὑπὸ τὰς ἐνδείξεις: H. T. P. 36-37, 47-49, 107. Unbestimmt; Grab 1935-1936. Eilmann 1932 e κ.ἄ.

στάθη δέ, ἂν καὶ οὐχὶ λίαν ἐπιτυχῶς, διὰ τῆς συγκολλήσεως τῶν τεμαχίων καὶ συμπληρώσεως ἐν μέρει τῶν κενῶν διὰ γύψου. Τὰς μεγαλυτέρας φθορὰς καὶ ἐλλείψεις ἔχει ἡ κοιλία, ἡ δὲ βάσις ἐλλείπει ἐντελῶς. Εὐτυχῶς σώζεται ἱκανὸν τμῆμα, πρὸς τὰ ἀριστερά, τῆς κοσμούσης τὴν κοιλίαν παραστάσεως.

Νέος πολεμιστὴς γυμνὸς βλέπων πρὸς τὰ δεξιά, φέρων κορινθιακὸν κράνος καὶ κνημῖδας καὶ πατῶν στερεῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δι' ὁλοκλήρου τοῦ πέλματος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς κεκαμμένου καὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς προβαλλομένου, τοῦ δεξιοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω τεταμένου καὶ στηριζομένου μόνον εἰς τοὺς δακτύλους, ἑτοιμάζεται νὰ ῥίψῃ διὰ τῆς ἐπίσης πρὸς τὰ ὀπίσω ἀνατεταμένης δεξιᾶς χειρὸς λίθον ἐναντίον λαγῳοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνήρχετο τὸν πρὸ αὐτοῦ τύμβον ἢ λόφον.

Αἱ φθοραὶ εἰς τὸ δεξιὸν μέρος, εἰς τὸ σημεῖον τοῦ τύμβου, εἶναι τόσον βαθεῖαι, ὥστε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς παραστάσεως ὡδηγήθημεν κυρίως ἐξ ἄλλων παρομοίων ἐπὶ ληκύθων παραστάσεων (πρβ. τὴν ἐξ Ἀμπελοκήπων ἀθηναϊκὴν λήκυθον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, A. S. MURRAY and A. H. SMITH White Athenian Vases in the British Museum, London, 1896, πίν. VI, D 60 καὶ W. RIEZLER Weissgrundige attische Lecythen, I, σ. 106, πίν. 29).

Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεαροῦ ἀνδρὸς εἰκονίζεται ἐν καταγραφῇ, ὁ κορμὸς συνεπείᾳ τῆς κινήσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς κατ' ἐνώπιον, ὅπως καὶ τὸ δεξιὸν σκέλος, τὸ δὲ ἀριστερὸν εἰς πλαγίαν ὄψιν. Τὸ περίγραμμα τῆς μορφῆς καὶ τοῦ τύμβου, αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ σώματος, καθὼς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ προσώπου, τοῦ κράνους, τῶν κνημίδων κλπ. ἔχουν ἀποδοθῆ διὰ γραμμῶν ὑποχρυσίζοντος χρώματος, ἐνῷ τὸ ἔδαφος ἔχει δηλωθῆ διὰ παχείας πως γραμμῆς ἠραιωμένου μελανοῦ χρώματος.

Πρὸς τὰ ἄνω ἡ παράστασις κλείεται ὑπὸ μαιάνδρου συνεχοῦς δι' ἠραιωμένου μελανοῦ χρώματος γεγραμμένου μεταξὺ διπλῶν γραμμῶν, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ ὤμου τῆς ληκύθου ὑπάρχει εἰς διπλῆν σειρὰν τὸ γνωστὸν γλωσσωτὸν ἐκφυλισμένον κόσμημα χρώματος μελανοῦ.

Τὸ σχέδιον καθὼς καὶ ἡ ὅλη κίνησις τῆς μορφῆς τοῦ πολεμιστοῦ ἐνθυμίζουν πολὺ ἔργα τοῦ ζωγράφου τοῦ Sabouroff (Sabouroff Painter. J. BEAZLEY, A.R.V., σ. 560 - 564), ἐκ τῶν ἐνδείξεων δὲ αὐτῶν εἶναι δυνατὸν ἡ λήκυθος νὰ τοποθετηθῇ χρονολογικῶς εἰς τοὺς περὶ τὸ 440 π.Χ. χρόνους.

Νεωτέρα κατὰ μίαν δεκαετίαν εἶναι ἡ λήκυθος τῶν ***εἰκ. 40 καὶ 41,*** διαστάσεων, ὕψους σωζομένου 0.25 μ., διαμέτρου 0.09 μ. Εὑρέθη εἰς τὸν ἐγγὺς τοῦ 7ου ἀνασκαφέντα 8ον τάφον, ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν διεσώθη ἀκεραία. Ἐκτὸς τῆς βάσεως ἐλλείπει καὶ μέγα τμῆμα τοῦ λαιμοῦ — εἰς τὰς εἰκόνας

δὲν περιελήφθη τὸ ὑπάρχον τμῆμα αὐτοῦ — ἡ δὲ κοιλία της ἔχει ἀρκετὰς φθοράς. Διακρίνεται ὅμως ὁλόκληρος ἡ κοσμοῦσα αὐτὴν παράστασις.

Πρὸς τὰ ἄνω ἡ παράστασις κλείεται ὑπὸ θλαστοῦ μαιάνδρου διακοπτομένου ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ σταυροειδοῦς εἰς σχῆμα X κοσμήματος καὶ δι'

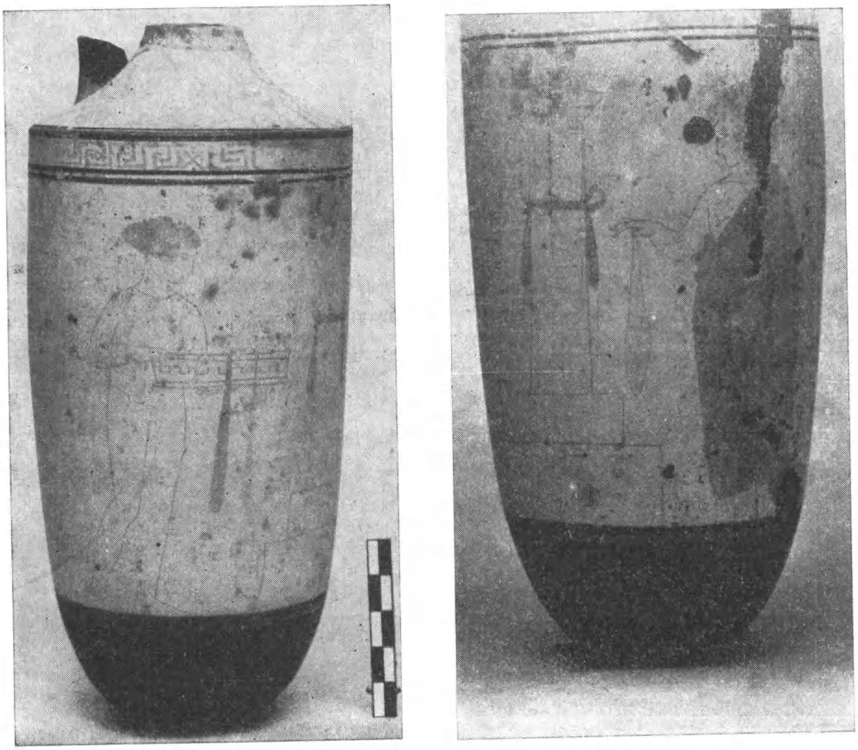

Εἰκ. 40 - 41. Λευκὴ λήκυθος.

ὑποφαίου χρώματος γεγραμμένου μεταξὺ διπλῶν γραμμῶν χρώματος ἠραιωμένου. Τὸν ὦμον τῆς ληκύθου περιβάλλει ἀντεστραμμένον λυροειδὲς κόσμημα μεταξὺ δύο περιγεγραμμένων ἀνθεμίων, πάντα δι' ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος γεγραμμένα, εἰς δὲ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχει ἰωνικὸν κυμάτιον.

'Ενδιαφέρουσα εἶναι ἡ παράστασις τῆς ἐπὶ τῆς κοιλίας κυρίας διακοσμήσεως. 'Εν τῷ μέσῳ νεκρικὴ στήλη καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο μορφαὶ —νεαρὰ γυνὴ καὶ νεανίας— προσερχόμεναι πρὸς αὐτήν.

Ἡ νεκρικὴ στήλη ἑδράζεται ἐπὶ βάσεως ἐκ δύο βαθμίδων, ἔχει δεδεμένην ταινίαν ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ μέσου αὐτῆς, ὡς διακόσμησιν δὲ κατὰ τὴν βάσιν τῆς ἐπιστέψεώς της φαίνεται ὅτι εἶχεν ἰωνικὸν κυμάτιον. Ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν ἔχει δεθῆ ἡ ταινία ἐπὶ τῆς στήλης, τρόπος οὐχὶ πολὺ συνήθης, ἐνθυμίζει τὴν λήκυθον τὴν ὑπὸ Riezler (ἔ.ἀ. πίν. 24) δημοσιευομένην. Τὸ περίγραμμά της εἶναι καθαρόν, ἀλλ᾽ ἡ λεπτὴ γραμμή του, χρώματος ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ, ἐξέφυγεν ὀλίγον εἰς τὴν δεξιὰν πλευρὰν πρὸς τὰ ἔσω.

Εἰκ. 42. Λευκὴ λήκυθος τάφου ὁδοῦ Λένορμαν.

Ἡ ἀριστερόθεν προσερχομένη νεαρὰ γυνή, μὲ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς ἐν καταγραφῇ, τὸ δὲ σῶμα ἐν ὄψει τριῶν τετάρτων, εἶναι ἐνδεδυμένη διὰ λεπτοῦ διαφανοῦς χιτῶνος, κάτωθεν τοῦ ὁποίου διαγράφονται σαφῶς αἱ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ σώματος. Ὁ ἀριστερὸς μαστὸς ἀπεδόθη ἐν πλαγίᾳ ὄψει, ἐνῷ ὁ δεξιὸς οὐδόλως ἐδηλώθη. Ἡ πλουσία κόμη της εἶναι ἀναδεδεμένη ὄπισθεν εἰς κόρυμβον. Κλίνει ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς, πρὸς τὸ μέρος τῆς στήλης, καὶ κρατεῖ δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, κυρίως ὅμως διὰ τῆς κάτωθεν αὐτοῦ ἀριστερᾶς, διότι ἡ δεξιὰ μόλις ἅπτεται μετὰ πολλῆς χάριτος τοῦ χείλους του, κάνιστρον κεκοσμημένον διὰ μαιάνδρου περιέχον στεφάνους καὶ ταινίας, αἱ ἄκραι τῶν ὁποίων κρέμανται ἔξω αὐτοῦ — ἡ μία χρώματος ἐρυθροῦ, ἡ δὲ ἄλλη πιθανῶς βαθέος κυανοῦ —, προχωρεῖ δὲ πρὸς τὴν στήλην, ὅπως δηλοῦται διὰ τῆς ἐλαφρᾶς κάμψεως τοῦ δεξιοῦ σκέλους εἰς σχῆμα βαδιστικόν (εἰκ. 40).

Πρὸς τὴν γυναικείαν αὐτὴν μορφὴν τῆς ληκύθου μας δύναται νὰ παραβληθῇ ὡς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ σώματος, ἰδίως δὲ τοῦ δεξιοῦ σκέλους, τὴν κλίσιν τῆς κεφαλῆς, τὴν ἀπόδοσιν τοῦ δεξιοῦ βραχίονος μετὰ τοῦ ὤμου, τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν κρατεῖ τὸ κάνιστρον καὶ τὴν ἐν γένει διάθεσιν αὐτῆς, ἡ γυναικεία μορφὴ τῆς ὑπ᾽ ἀρ. 10278 ληκύθου τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν

(εἰκ. 42), ἡ ὁποία ἀνευρέθη πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Δίδος V. Grace εἰς τάφον ἀνασκαφέντα ὑπ' αὐτῆς ἐν τῇ ὁδῷ Λενορμαν (Th. L. Shear The Campaign of 1936, Hesperia, VI, 1937, σ. 360 - 363, εἰκ. 24). Ὁμοία ἐπίσης εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ληκύθων διακόσμησις. Διὰ τοῦτο πιστεύω, ὅτι καὶ αἱ δύο εἶναι ἔργα τοῦ ἰδίου τεχνίτου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς στήλης προσέρχεται πρὸς αὐτήν, ὡς εἴπομεν, νεανίας ἐνδεδυμένος ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἀκάλυπτον τὸν δεξιὸν βραχίονα μετὰ τοῦ ὤμου καὶ μέρους τοῦ στήθους, καθὼς καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν σφυρῶν (εἰκ. 41). Εἰκονίζεται κατὰ μὲν τὴν ὑπὸ πλουσίας κόμης κοσμουμένην κεφαλήν του ἐν καταγραφῇ, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον σῶμα ἐν ὄψει τριῶν τετάρτων. Κλίνει καὶ αὐτὸς τὴν κεφαλήν του πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς στήλης καὶ πρὸς τὸν σάκκον, τὸν ὁποῖον κρατεῖ διὰ τῆς προτεταμένης δεξιᾶς χειρὸς (βλ. καὶ A. S. Murray and A. H. Smith ἔ.ἀ. πίν. V, D 54). Ὁ τρόπος καθ' ὃν κρατεῖ αὐτὸν μεταξὺ τῶν δακτύλων του μοῦ ἐμβάλλει τὴν σκέψιν, μήπως δὲν πρόκειται περὶ σάκκου, ἀλλὰ περὶ ἄλλου τινὸς ἀντικειμένου, ἀλαβάστρου π.χ., τὸ ὁποῖον κρατεῖ ἀπὸ τὰ χείλη του. Εἰς τὴν ὑπόθεσίν μου αὐτὴν ἐνισχύομαι καὶ ἀπὸ τὸ κιτρινωπὸν χρῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται τὸ ἀντικείμενον, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίμηκες σχῆμά του. Πολὺ πιθανὸν ὅμως νὰ πρόκειται περὶ λαγωβόλου, ὁπότε ἡ εἰκονιζομένη μορφὴ εἶναι αὐτὸς ὁ νεκρός, ὁ ὁποῖος παρίσταται ἀόρατος πλησίον τοῦ τάφου του μὲ τὸ ἔμβλημα τῆς προσφιλοῦς ἀπασχολήσεώς του ἐν τῇ ζωῇ.

Τὰ περιγράμματα καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν μορφῶν, τῆς στήλης, τοῦ κανίστου καὶ τοῦ σάκκου (;) ἔχουν ἀποδοθῆ διὰ λεπτῶν γραμμῶν ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, ἐνῷ ἡ ταινία τῆς στήλης καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ ἐφήβου δι' ἐρυθροῦ.

Ἡ τεχνικὴ τέλος τοῦ ληκυθογράφου μας μὲ τὴν λεπτότητα καὶ καθαρότητα τῆς γραμμῆς του καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν μορφῶν του προδίδει δεξιοτεχνίαν καὶ καλλιτεχνικὴν φύσιν ἀνταξίαν τῆς μεγάλης ἐποχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ καὶ μᾶς φέρει πολὺ πλησίον πρὸς τὸν ζωγράφον τοῦ πτηνοῦ (Bird Painter. J. Beazley, A.R.V., σ. 811, ἀρ. 11), εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου, τοὺς περὶ τὸ 430 π.Χ., ἀνήκει ἡ λήκυθός μας.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡ. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Αἱ ἀπὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν συνεχιζόμεναι ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφαὶ διακοπεῖσαι ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον δεκαετίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸν πόλεμον, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸν θάνατον τοῦ διευθυντοῦ αὐτῶν Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη, ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1950 ὑπ' ἐμοῦ ἐντολῇ καὶ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Αἱ ἐφετειναὶ ἐργασίαι διήρκεσαν τρεῖς ἑβδομάδας, ἐγένοντο δὲ εἰς τὰ ἑξῆς σημεῖα: Πρῶτον εἰς τὸν χῶρον τοῦ Ἱεροῦ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως τοῦ ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου Ἀνακτόρου, δεύτερον εἰς τὴν Ἱερὰν ὁδὸν πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχαίας γεφύρας ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ καὶ τρίτον εἰς τὸ πλησίον τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως Ἐλευσῖνος εὑρισκόμενον ἀρχαῖον νεκροταφεῖον.

1. Ἀνασκαφὴ Τελεστηρίου.

Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ἐνηργήθησαν μικραὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς συνεχιζομένης ὑπ' ἐμοῦ γενικῆς περὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Ἱεροῦ μελέτης. Κυριωτέρα ἐργασία ἦτο ἡ ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου ἀνασκαφὴ πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ Ἀνακτόρου, τοῦ ἰδιαιτέρου δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ Τελεστηρίου δωματίου, ὅπου ὑπὸ ἀπόλυτον μυστικότητα ἐφυλάσσοντο τὰ *ἱερά*.

Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας, διότι ἐβεβαιώθη πλέον ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ εἰς τὸ κέντρον ἀκριβῶς τοῦ Τελεστηρίου ὑπάρχον θεμέλιον ἀνήκει εἰς τὸ Ἀνάκτορον καὶ ὅτι τὸ Ἀνάκτορον τοῦτο παρέμεινε καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἀρχαιότητος, παρὰ τὰς ἑκάστοτε μεγεθύνσεις τοῦ Τελεστηρίου, ἐπὶ τῆς ἰδίας θέσεως, ἥτις συμπίπτει περίπου μὲ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ πρῶτος πρὸς τιμὴν τῆς Δήμητρος ἀνεγερθεὶς Μυκηναϊκὸς ναός.

Λεπτομερὴς μελέτη περὶ τοῦ Ἀνακτόρου ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1950-51, σ. 1-16.

2. Ἡ γέφυρα τῆς Ἐλευσῖνος.

Ἄλλη ἀνασκαφὴ ἐγένετο εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος, ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἱερᾶς ὁδοῦ, εἰς τὴν θέσιν τὴν καλουμένην «Καλὸ πηγάδι» πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχαίας ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ γεφύρας.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ὀλίγοι μόνον ὀγκόλιθοι ἦσαν ὁρατοὶ καὶ τὰ ὑψηλότερα μέρη δύο τόξων, ἐκ τῶν ὁποίων κυρίως εἶχε διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρξις

ἐνταῦθα γεφύρας. Οὐδέποτε ὅμως ἐπεχειρήθη ἀνασκαφὴ πρὸς ἀποκάλυψιν αὐτῆς καὶ οὐδὲν σχεδὸν ἦτο γνωστὸν διὰ τὴν μορφὴν τῆς γεφύρας καὶ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς της.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς μου, ἂν καὶ περιωρισμένης εἰς ἔκτασιν, καθωρίσθη

Εἰκ. 1. Ἄποψις τῆς γεφύρας μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

τὸ πρῶτον τὸ σχέδιον τῆς γεφύρας καὶ ἐγένοντο γνωστοὶ ὁ τρόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς αὐτῆς (*εἰκ. 1-5*).

Κυρίως ἠνοίχθη βαθεῖα τάφρος πλάτους 1.00 μ., ἡ ὁποία ἀπεκάλυψε τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς γεφύρας, ἄλλη δὲ τάφρος μικρὸν τμῆμα τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτῆς. Τὸ μέγιστον βάθος τῆς ἐπιχώσεως, ἀποτελουμένης κατὰ μὲν τὰ βαθύτερα στρώματα ἐξ ἄμμου καὶ χαλίκων, κατὰ δὲ τὰ ἀνώτερα ἐκ καθαρᾶς ἀργίλου, εἶναι ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς ἀρχαίας κοίτης τοῦ ποταμοῦ 3.50 μ.

Αἱ διαστάσεις τῆς γεφύρας εἶναι αἱ ἑξῆς: Συνολικὸν μῆκος 50.00 μ. καὶ πλάτος 5.30 μ. Τὸ πλάτος ἐξ ἄλλου τοῦ ποταμοῦ εἶναι 30.00 μ. περίπου γεφυρούμενον ὑπὸ τεσσάρων τόξων διαμέτρου τῶν μὲν μεσαίων 6.90 μ., τῶν δὲ ἀκραίων 4.30 μ. Τὸ ὑπὸ τὴν γέφυραν τμῆμα τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ (μήκους 30.00 μ. καὶ πλάτους 8.00 μ.) εἶναι ἐστρωμένον διὰ μεγάλων ὀρθο-

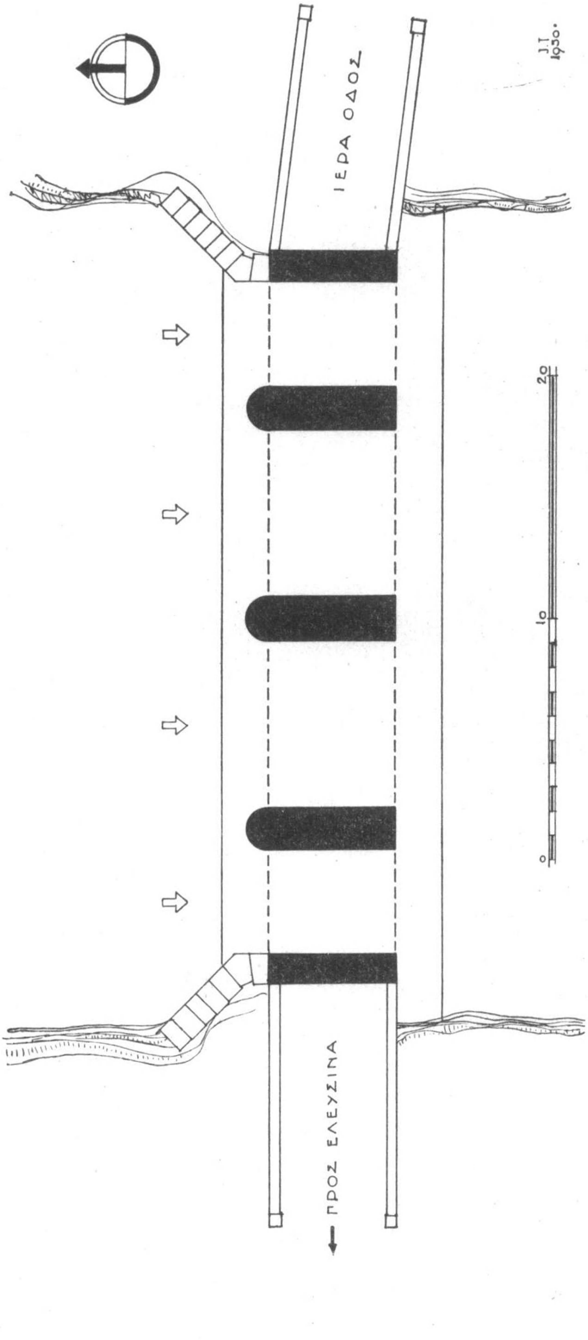

Εἰκ. 2. Σχέδιον τῆς γεφύρας.

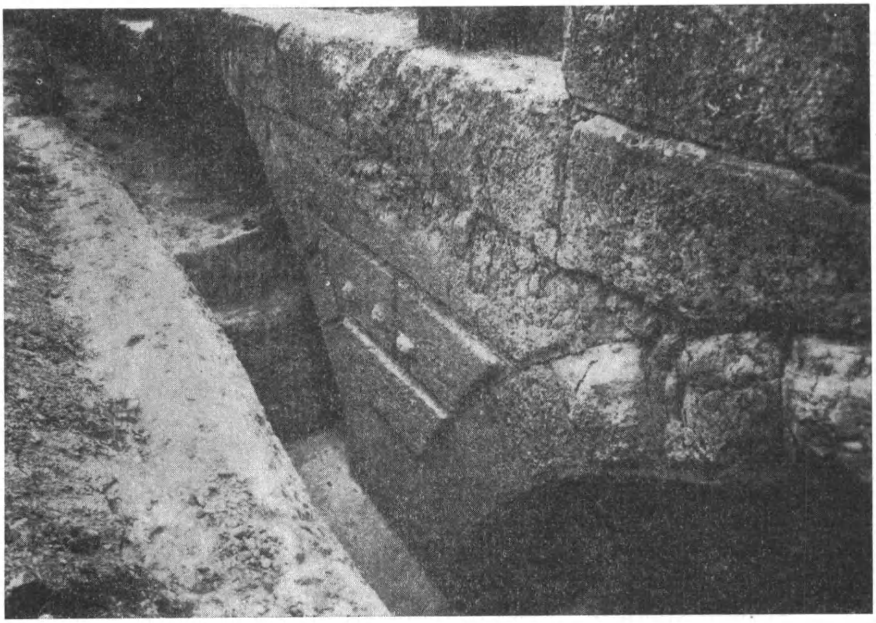

Εἰκ. 3. Βάθρον τῆς γεφύρας πρὸς τὰ κατάντη τοῦ ρεύματος.

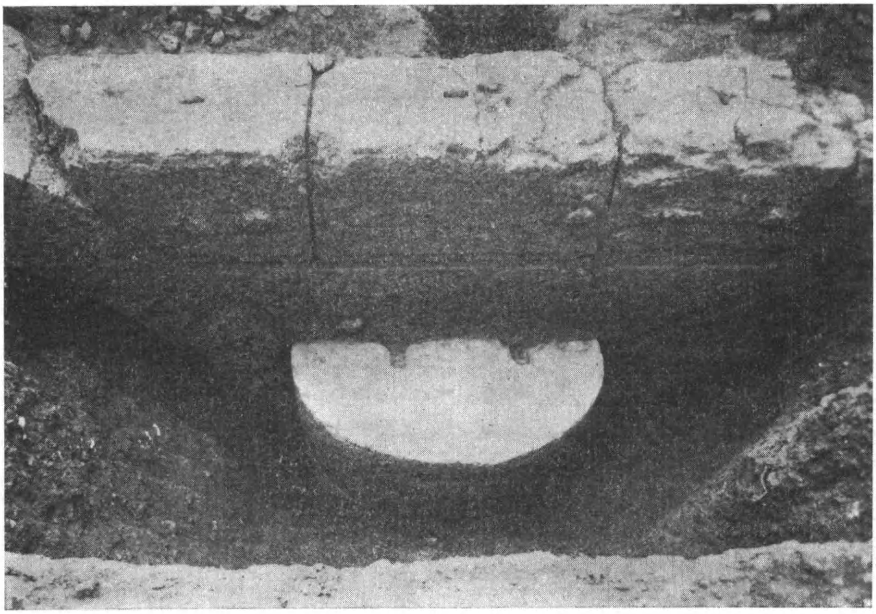

Εἰκ. 4. Βάθρον τῆς γεφύρας πρὸς τὰ ἀνάντη τοῦ ρεύματος.

γωνικῶν πωρολίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἑδράζονται τὰ βάθρα τῶν τόξων τῆς γεφύρας διαστάσεων 5.30×1.75 μ. καὶ ὕψους 0.60 μ. (εἰκ. 2-4).

Αἱ χαμηλαὶ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ, ὕψους μόλις 0.60 μ., ἐπέβαλον τὴν

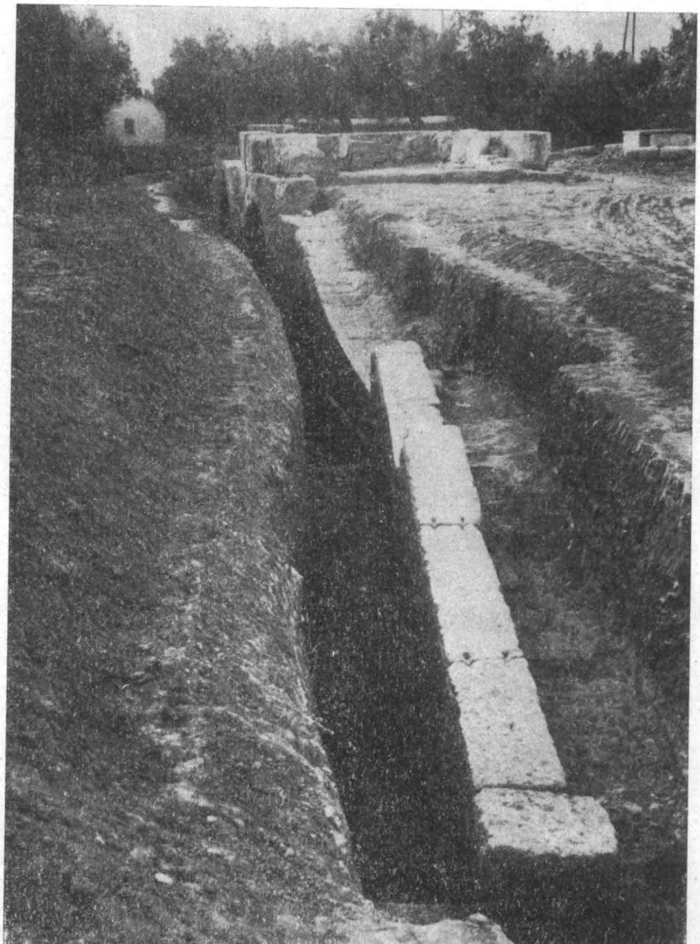

Εἰκ. 5. Ἡ ἐπὶ τῆς γεφύρας ὁδός.

προέκτασιν τῶν τοίχων τῆς γεφύρας, ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίου σώματος αὐτῆς, κατὰ 10.00 μ. πρὸς κατασκευὴν τῆς ἀνηφορικῆς ὁδοῦ τῆς διερχομένης ἐπὶ τῆς γεφύρας (εἰκ. 5).

Οἱ τοῖχοι τῆς γεφύρας, τὰ βάθρα καὶ τὰ τόξα αὐτῆς εἶναι κατεσκευασμένα διὰ σκληρῶν πωρολίθων τοῦ Πειραιῶς, ἡ δὲ ἐπεξεργασία αὐτῶν καὶ

κατὰ τὴν ἁρμογὴν καὶ κατὰ τὰς ὁρατὰς ἐπιφανείας των τόσον ἐπιμελημένη, ὥστε ἐνομίσθη, ὅτι ἡ γέφυρα ἦτο ἔργον τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων. Ἡ χρησιμοποίησις ὅμως ἀσβέστου εἰς πλεῖστα σημεῖα αὐτῆς, τὸ σχῆμα τῶν συνδέσμων, δι' ὧν συνδέονται οἱ λίθοι μεταξύ των καὶ τέλος οἱ ὑπάρχοντες ἐπὶ πολλῶν λίθων λαξευμένοι λατινικοὶ ἀριθμοὶ μᾶς πείθουν, ὅτι χρονολογικῶς ἡ γέφυρα ἀνήκει εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ. Χαρακτηριστικὸν ἰδίως εἶναι, ὅτι παρόμοιοι λατινικοὶ ἀριθμοὶ εἶναι λαξευμένοι, ὡς τελευταίως διεπίστωσα, καὶ ἐπὶ πλείστων λίθων τῶν τοίχων τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ.

Πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἄλλωστε ἐνδείξεις συμφωνοῦν καὶ αἱ μαρτυρίαι ἀρχαίων συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας καὶ μυηθεὶς εἰς τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια κατεσκεύασε καὶ γέφυραν ἐπὶ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ Κηφισοῦ [1]. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι ἡ ἡμετέρα γέφυρα ὄχι μόνον ἀνήκει εἰς τοὺς Ἀδριανείους χρόνους, ἀλλ' εἶναι ἔργον αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀδριανὸς ἐμυήθη εἰς τὰ Μυστήρια κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤτοι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 124-125 μ. Χ., εἰς αὐτὴν τὴν χρονικὴν περίοδον πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς γεφύρας.

3. *Ἀρχαῖον νεκροταφεῖον Ἐλευσῖνος.*

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἱεροῦ καὶ πλησίον τῆς βάσεως τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Ἐλευσῖνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ὁ φραγκικὸς πύργος, εἴχομεν ἐπιχειρήσει μετὰ τοῦ μακαρίτου Κουρουνιώτη τὸ 1938 ἀνασκαφὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν τυχαίως ἐνταῦθα, ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἠλεκτρικῆς Ἑταιρείας, ἀνευρεθέντων τάφων [2]. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς μας ἐκείνης καὶ κυρίως πρὸς σχεδίασιν τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων καὶ ἐξακρίβωσιν διαφόρων λεπτομερειῶν τῆς κατασκευῆς αὐτῶν ἐξετέλεσα καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μικρὰν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν.

Ἡ ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ καταλαμβάνει ἔκτασιν 11.00×6.00 μ., ἐντὸς δ' αὐτῆς ἀνευρέθησαν οἱ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ ***πίνακος Α*** σημειούμενοι 18 τάφοι [3]. Δὲν περιορίζονται ὅμως οἱ τάφοι μόνον εἰς τὸ ἀνασκαφὲν αὐτὸ μικρὸν τμῆμα, ἀλλ' ἐκτείνονται, ὡς διεπίστωσα, εἰς μεγάλην ἔκτασιν, τοὐλάχιστον 200×100 μ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ τὸ ὅτι οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἀνή-

[1] P. Graindor Athènes sous Hadrien, le Caire 1934, σ. 35, ἔνθα παρατίθενται ὅλα τὰ σχετικὰ χωρία.

[2] Κ. Κουρουνιωτη καὶ Ι. Τραυλου Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι, ΠΑΕ 1938, σ. 40 καὶ ΠΑΕ 1939, σ. 41.

[3] Εἰς τὸ σχέδιον δὲν περιλαμβάνονται οἱ ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ 10 τάφοι, εὑρισκόμενοι εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸς δυσμὰς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11 τάφου.

κουν εἰς ὅλας τὰς περιόδους, ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι καὶ τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἐχρησιμοποιήθη καθ' ὅλας τὰς περιόδους ὡς νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον μάλιστα φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ τὸ σπουδαιότερον τῆς Ἐλευσῖνος.

Καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ἔκτασιν πλῆθος τάφων ἦλθεν εἰς φῶς μέχρι σήμερον. Ἐντὸς τοῦ γηπέδου τοῦ «Πανελευσινιακοῦ» τάφοι τοῦ 5ου καὶ 6ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ τάφοι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ κεραμοποιείου Ἰ. Θανασουλοπούλου καταλαμβανομένην ἔκτασιν τάφοι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τῶν Γεωμετρικῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως τελείως κατεστράφησαν κατὰ τὴν ἀνεύρεσίν των ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ κεραμοποιείου. Ἐκ τῶν τελευταίων αὐτῶν Γεωμετρικῶν τάφων προέρχεται ὁ ἐνταῦθα δημοσιευόμενος καὶ εἰς τάφον μικροῦ παιδὸς ἀνήκων μεγάλος ἀμφορεὺς (*εἰκ. 6*).

Πολλοὶ ἐπίσης τάφοι τοῦ 4ου καὶ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἀνευρέθησαν πρὸς βορρᾶν τῆς σημερινῆς δημοσίας ὁδοῦ Ἐλευσῖνος Μεγάρων, τάφοι δὲ τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῆς Ἐλευσῖνος. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου φαίνονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τάφοι — οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ὅμως ἔχουν συληθῆ ὑπὸ τῶν χωρικῶν [1] — ὡς καὶ διάφοροι τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς περιβόλους οἰκογενειακῶν τάφων.

Εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν τὸ 1938 ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ νεκροταφείου εὑρέθησαν τάφοι τῶν ὑστεροελλαδικῶν II καὶ III χρόνων, τάφοι τοῦ 6ου, 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ τάφοι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν τάφων αὐτῶν ἐλπίζω, ὅτι θὰ δώσω προσεχῶς, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπανεύρω ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημειώσεών μου τὰ ἀγγεῖα ἑκάστου τάφου, τὰ ὁποῖα ἔχουν διασκορπισθῆ κατὰ τὰς διαφόρους μετακινήσεις τῶν εὑρημάτων τοῦ Μουσείου διαρκοῦντος τοῦ πολέμου καὶ τελευταίως ἕνεκα τῶν ἐπισκευῶν τοῦ κτηρίου τοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀποθηκῶν, ἔνθα ἐφυλάσσοντο.

Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶ μόνον μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀνευρεθέντων τεσσάρων προϊστορικῶν τάφων (πίν. Α, 1-4), ἐκ τῶν ὁποίων τοὺς δύο, τοὺς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2, ἀνέσκαψα ἐφέτος. Ἐκτὸς ὅμως τῶν τεσσάρων αὐτῶν τάφων τοὐλάχιστον ἄλλοι 35, ὡς ὑπολογίζω, προϊστορικοὶ τάφοι ἀπεκαλύφθησαν ἐκεῖ πλησίον κατὰ τὰς ἐπὶ κατοχῆς γενομένας πρὸς χωματοληψίαν

[1] Ἀπὸ τάφον τῆς περιοχῆς αὐτῆς φαίνεται, ὅτι προέρχεται καὶ ἡ στάμνος τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσῖνος, Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ Ἐλευσινιακὴ Δᾳδουχία, ΑΕ 1937, σ. 223.

ἐργασίας, ἄλλων δὲ 25 περίπου τὰ καλύμματα ἢ αἱ πλευραὶ διακρίνονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀνεύρεσις τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ τάφων δεικνύει, ὅτι ἐνταῦθα εὑρίσκετο τὸ προϊστορικὸν νεκροταφεῖον τῆς

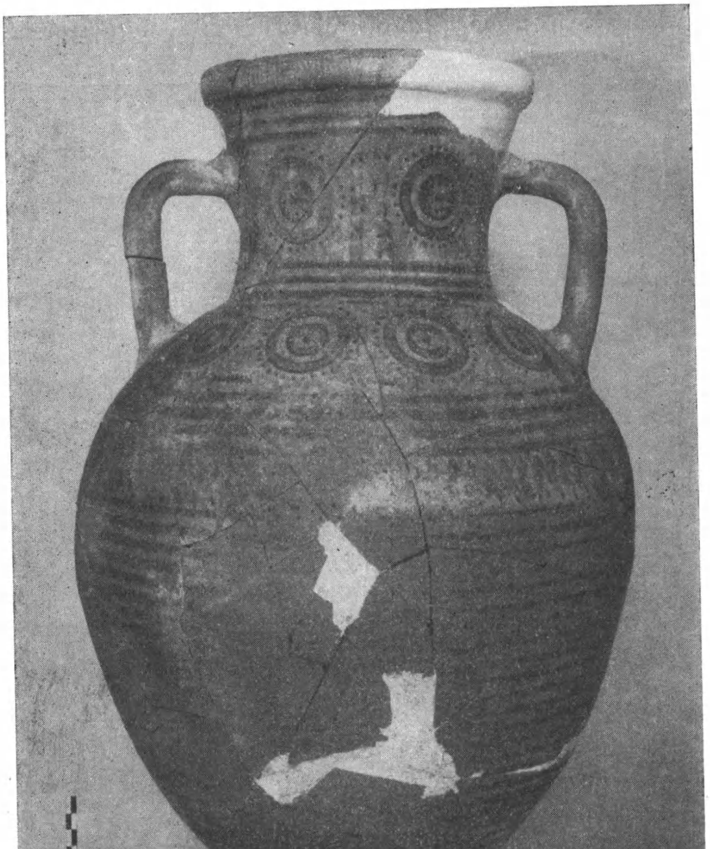

Εἰκ. 6.

πόλεως, ἐκτεινόμενον κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ λόφου, εἰς τὴν βάσιν ἀκριβῶς τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ ἀρχαιοτάτη ὁδὸς ἡ ἀπὸ Ἐλευσῖνος εἰς Μέγαρα ἄγουσα.

Οἱ ὑπὸ ἐξέτασιν τέσσαρες τάφοι εἶναι οἱ ἀνατολικώτερον πάντων καὶ οἱ πλησιέστερον τῆς ὁδοῦ ἀνευρεθέντες, ἀπέχοντες ἀπὸ ταύτης 16.00 μ. Τῶν ὑπολοίπων οἱ πλέον ἀπομεμακρυσμένοι εὑρίσκονται ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς μὲν εἰς ἀπόστασιν 90.00 μ., πρὸς βορρᾶν δὲ εἰς ἀπόστασιν 60.00 μ. Πάντες οἱ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀνευρεθέντες προϊστορικοὶ τάφοι εἶναι

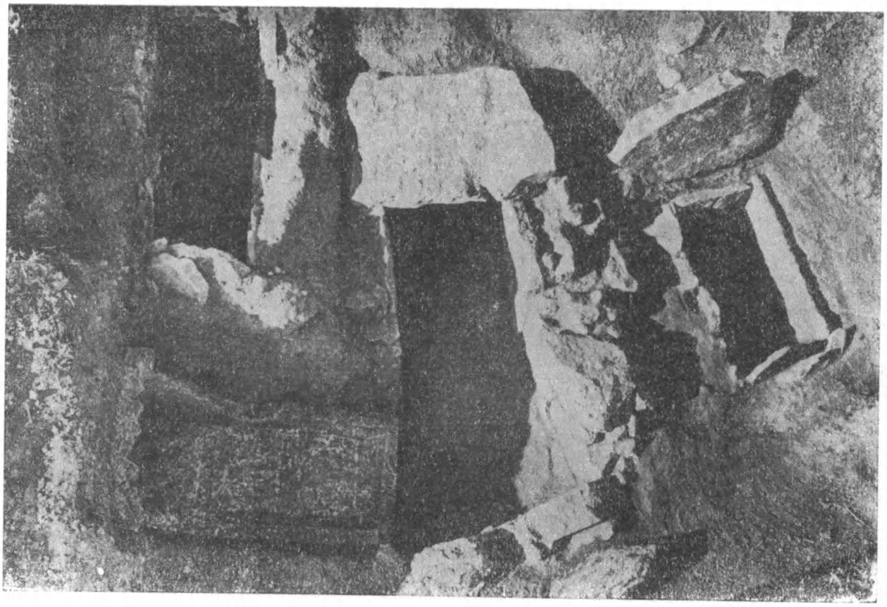

Εἰκ. 7. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ οἱ τάφοι 2, 4 καὶ 1.

ὀρθογωνικοί, κατεσκευασμένοι διὰ μεγάλων ἢ μικροτέρων πλακῶν Ἐλευσινιακοῦ λίθου, ὁ ὁποῖος ἀφθονεῖ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν.

Πρὸς χρονολόγησιν αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἐπαρκῆ στοιχεῖα, διότι ἄλλοι μὲν τελείως κατεστράφησαν, ἄλλοι δὲ δὲν ἀνεσκάφησαν ἀκόμη. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὅμως ἐντὸς τῶν τεσσάρων τάφων τῆς ἀνασκαφῆς μας ἀγγείων ἐξάγεται, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς II καὶ III χρόνους.

Αἱ διαστάσεις τῶν τάφων ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς εἰσόδου αὐτῶν πολὺ διαφέρουν μεταξύ των, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν των στοιχείων εἶναι δυνατὸν νὰ κατατάξωμεν αὐτοὺς εἰς τρεῖς κατηγορίας ἢ τύπους.

Τύπος Α. Τάφοι τοῦ τύπου αὐτοῦ εὑρέθησαν πολλοὶ εἰς τὴν περιοχήν, ὅπου κατὰ τὴν κατοχὴν ἐγίνετο χωματοληψία. Εἶναι ὀρθογωνικοὶ μικρῶν διαστάσεων (τοῦ μεγαλυτέρου αἱ διαστάσεις εἶναι 0.70×1.60 μ. καὶ τὸ ὕψος

0.53 μ., τοῦ δὲ μικροτέρου 0.60×1.15 μ. καὶ ὕψος 0.45 μ.). Αἱ πλευραὶ αὐτῶν εἶναι κατεσκευασμέναι διὰ πλακῶν Ἐλευσινιακοῦ λίθου, μιᾶς πλακὸς εἰς ἑκάστην πλευράν, τὰ δὲ καλύμματα διὰ μιᾶς ἢ δύο πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκουμβοῦν καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ τάφου.

Ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων αὐτῶν ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν κατασκευὴν τῶν

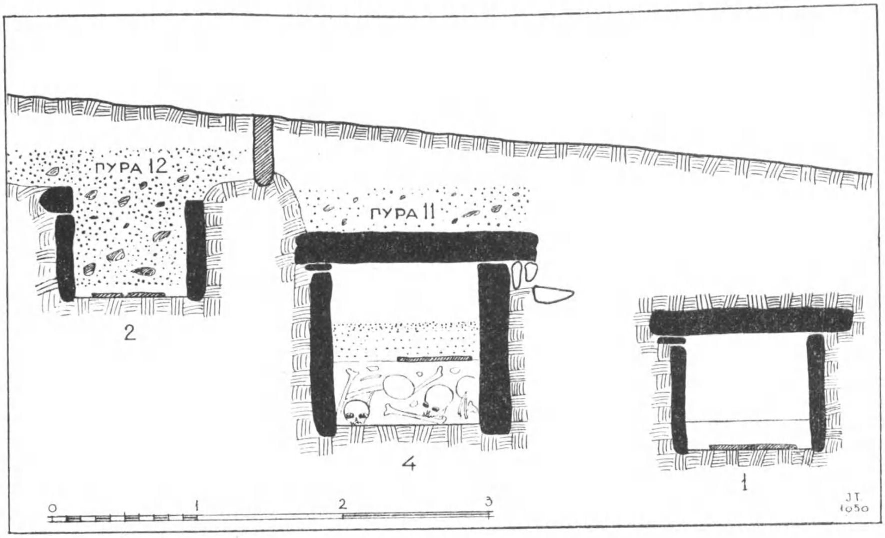

Εἰκ. 8. Τομὴ κατὰ πλάτος τῶν τάφων 2, 4 καὶ 1.

μεσοελλαδικῶν καὶ ὑστεροελλαδικῶν τάφων τῶν ἀνασκαφέντων ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ [1], τοῦ μεγαλυτέρου τῶν ὁποίων αἱ διαστάσεις εἶναι 0.67×1.35 μ. καὶ τὸ ὕψος 0.45 μ. Τόσον δὲ εἰς τοὺς τάφους τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς τάφους τοῦ Ἱεροῦ, ἡ ταφὴ ἐγίνετο ἄνωθεν, πρὸ τῆς τοποθετήσεως δηλαδὴ τῶν καλυμμάτων, ὁ δὲ σκελετὸς καταλαμβάνει ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐμβαδὸν τοῦ τάφου. Τέλος οὐδεὶς τῶν τάφων αὐτῶν ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ δευτέραν ταφήν.

Τύπος Β. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ἀνήκουν οἱ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ πίνακος Α σημειούμενοι τρεῖς τάφοι ὑπ' ἀριθ. 1-3 ***(εἰκ. 7-9)***. Εἶναι ὀρθογωνικοί, κατεσκευασμένοι διὰ μεγάλων ἢ μικροτέρων πλακῶν Ἐλευσινιακοῦ λίθου καὶ καλύπτονται ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων πλακῶν, αἱ ὁποῖαι πατοῦν ἐπὶ τῶν τριῶν μόνον πλευρῶν τοῦ τάφου. Τὴν τετάρτην, τὴν πρὸς ἀνατολὰς στενὴν πλευράν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσάγεται ὁ νεκρὸς εἰς τὸν τάφον, φράσσει μεγάλη πλάξ, ἡ ὁποία προεξέχει τῶν καλυμμάτων.

1 Γ. ΜΥΛΩΝΑ Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, Ἐλευσινιακά, Α 1932, σ. 36-59.

Οἱ τάφοι τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι οἰκογενειακοὶ καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα πρὸς ταφὴν τῶν διαφόρων μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Τάφος 1. Εἶναι ὁ μικρότερος ἐκ τῶν τριῶν ἀνευρεθέντων καὶ ἔχει διαστάσεις 0.82×1.50 μ. καὶ ὕψος 0.78. μ. Ὁ σκελετὸς ἦτο τοποθετημένος ἀπ᾽ εὐθείας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, κατὰ τὴν ΝΔ δὲ γωνίαν τοῦ τάφου καὶ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ εὑρέθη μικρὸν κύπελλον ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς ΙΙΙ χρόνους.

Τάφος 2. Διαστάσεων 0.74×1.98 μ. καὶ ὕψους 0.78 μ. Τὰ καλύμματα τοῦ τάφου αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι εἶχον ἀφαιρεθῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐντὸς δὲ τοῦ τάφου εὑρέθη ἡ πυρὰ 12, ἡ ὁποία ἔφθανεν ὀλίγα μόνον ἑκατοστὰ ἄνωθεν τοῦ σκελετοῦ διατηρηθέντος εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν.

Πλὴν τοῦ σκελετοῦ, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου εὑρέθησαν δύο ἀκόμη κρανία καὶ πολλὰ ὀστᾶ προερχόμενα ἐκ προγενεστέρων ταφῶν. Ἐπίσης κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ τάφου εὑρέθη τεμάχιον βάσεως προϊστορικοῦ ἀγγείου, τελείως ὅμως κατεστραμμένον.

Ἡ ἐπίχωσις τῆς πυρᾶς ἀπετελεῖτο ἀπὸ κεκαυμένα χώματα καὶ πολλὰ ἀπηνθρακωμένα τεμάχια ξύλων, ἐντὸς δ᾽ αὐτῆς εὑρέθησαν μικρὰ τεμάχια ὀστῶν ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς καύσεως τοῦ νεκροῦ καὶ πολλὰ θραύσματα ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων συνεκολλήθησαν τὰ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα ἑπτὰ ληκύθια ***(εἰκ. 10)*** χρονολογούμενα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 480-470 π.Χ. Αἱ δύο μετὰ λευκοῦ βάθους λήκυθοι, ἀριθ. 2 ***(εἰκ. 13)*** καὶ 3 ***(εἰκ. 11*** καὶ ***12)***, ἀπεδόθησαν ὑπὸ τῆς δ^ος^ Βαρβάρας Φιλιππάκη εἰς τὸν ζωγράφον τοῦ Bowdoin [1] (Bowdoin Painter).

Τάφος 3. Διαστάσεων 0.80×1.90 μ. καὶ ὕψους 0.75 μ. (εἰκ. 9). Ὁ σκελετὸς εὑρέθη πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ καταλαμβάνων τὸ ἥμισυ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ τάφου. Τὸ ὑπόλοιπον ἥμισυ ἦτο πλῆρες ἀνθρωπίνων ὀστῶν ἀνηκόντων τοὐλάχιστον εἰς ἓξ νεκρούς, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κρανίων.

Μεταξὺ τῶν ὀστῶν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου εὑρέθησαν καὶ τρία ἀγγεῖα τῶν ὑστεροελλαδικῶν ΙΙ χρόνων καθὼς καὶ μικρὸν μαχαίριον μὲ ὀστεΐνην λαβήν, τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Τύπος Γ. Εἰς τὸν τύπον αὐτὸν ἀνήκει ὁ τάφος 4. Εἶναι ὁ μεγαλύτερος

---

1 J. D. Beazley Paralipomena, σ. 1045, ζωγράφος τοῦ Bowdoin ἀριθ. 178 bis.

α) Διὰ τὴν ἔνδειξιν ταύτην θερμῶς εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα τὴν δίδα Β. Φιλιππάκη. Ἐπίσης πολλὰς εὐχαριστίας ὀφείλω εἰς τὴν δίδα Alison Frantz ἡ ὁποία, ὡς πάντοτε, τόσον προθύμως ἐξετέλεσε τὰς δημοσιευμένας ἐνταῦθα φωτογραφίας, εἰκ. 10 καὶ 12. Αἱ λοιπαὶ φωτογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὸν φωτογράφον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Γ. Τσίμαν.

πάντων τῶν ἐνταῦθα ἀνευρεθέντων προϊστορικῶν τάφων ἔχων μέγιστον μῆκος 3.54 μ., μέγιστον πλάτος 1.50 μ. καὶ ὕψος 1.10 μ.

Κατὰ τὴν διάστασιν τοῦ μήκους του ὁ τάφος ἐχωρίζετο διὰ τοίχου εἰς δύο ἴσα περίπου τμήματα. Ἐκ τούτων τὸ δυτικὸν εἶναι κανονικὸν ὀρθογώ-

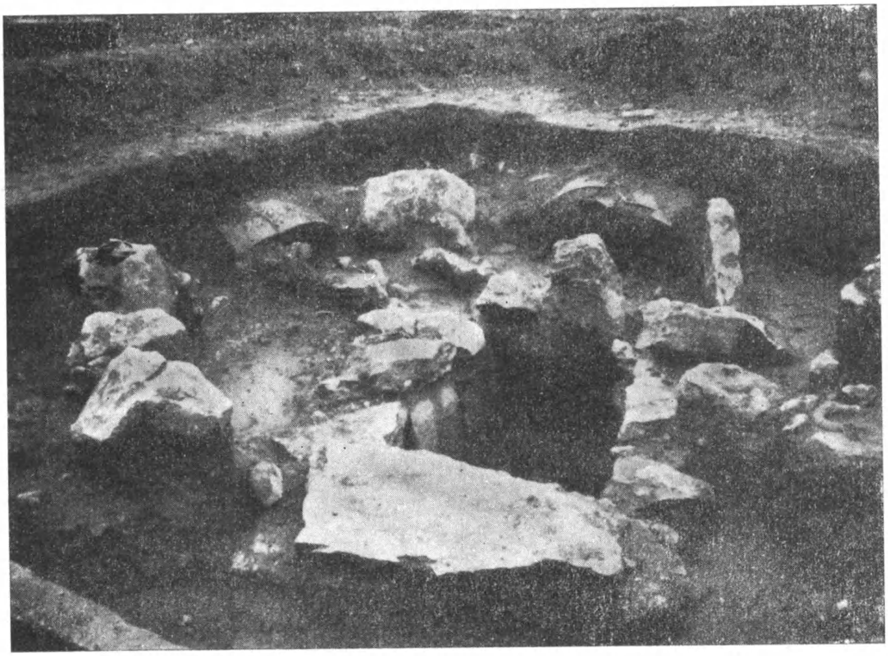

Εἰκ. 9. Τάφος 3.

νιον, διαστάσεων 1.00×1.70 μ. Αἱ δύο μακραὶ πλευραὶ αὐτοῦ ἀποτελοῦνται ἐκ δύο μεγάλων πλακῶν διαστάσεων 1.20×1.88×0.20 μ., ἐνῷ ἡ πρὸς δυσμὰς μικροτέρα πλευρὰ εἶναι ἐκτισμένη διὰ περισσοτέρων πλακῶν ὁριζοντίως τοποθετημένων. Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ τάφου ἐκαλύπτετο ὑπὸ τριῶν πλακῶν ἐπ᾽ αὐτῶν δὲ ἀνευρέθη ἡ πυρὰ 11, τὰ χώματα τῆς ὁποίας εἰσχωρήσαντα ἐντὸς τοῦ τάφου διὰ τῶν ἁρμῶν τῶν καλυμμάτων ἐσχημάτισαν ἐπίχωσιν πάχους 0.25 μ.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἐφάνη πλησίον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου ὁ σκελετός, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο τοποθετημένος ὡς εἰς τοὺς ἄλλους τάφους ἀπ᾽ εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀλλ᾽ ἐπὶ ἐπιχώσεως χωμάτων ὕψους 0.45 μ. πλήρους ἀνθρωπίνων ὀστῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐμέτρησα περὶ τὰ 12 κρανία.

Ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δαπέδου τοῦ τάφου καὶ πλησίον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ εὑρέθησαν καὶ πέντε ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων τῶν ὑστεροελλαδικῶν III χρόνων.

Εἰκ. 10. Ληκύθια ἐκ τῆς πυρᾶς 12.

Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ τάφου ἔχει σχῆμα ἀκανονίστου τετραπλεύρου, οἱ τοῖχοι δὲ αὐτοῦ, πάχους 0.60 μ., εἶναι ἐκτισμένοι διὰ μεγάλων ἀκατεργάστων Ἐλευσινιακῶν λίθων, εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ παρεμβάλλονται

Εἰκ. 11. Λήκυθος 3.

Εἰκ. 12. Λήκυθος 3.

Εἰκ. 13. Λήκυθος 2.

μικρότεροι λίθοι. Καὶ τὸ τμῆμα αὐτὸ ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν ἱκανὰ τεμάχια ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου, ὅλον δὲ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἦτο πλῆρες μεγάλων λίθων.

Πλὴν τῶν λίθων καὶ μικρᾶς ἐπιχώσεως χωμάτων ὕψους μόλις 0.05 μ., εἰς τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ τάφου οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον τεμάχιον ἀνθρωπίνου ὀστοῦ ἀνευρέθη, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀγγεῖον, ἐκτὸς μόνον τεμαχίου ψευδοστόμου ἀμφορίσκου.

Παρόμοιος ἀκριβῶς τάφος ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Δ. Φιλίου ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, ἔμπροσθεν τῆς Φιλωνείου στοᾶς καὶ κάτωθεν τοῦ Πεισιστρατείου τείχους [1]. Εἶναι δὲ αὐτὸς ὁ μεγαλύτερος πάντων τῶν ἐν Ἐλευσῖνι ἀνευρεθέντων προϊστορικῶν τάφων, ἔχων διαστάσεις 5.00×1.60 μ. καὶ ὕψος 1.00 μ. Ὁ Φίλιος ὀνομάζει αὐτὸν διπλοῦν, διότι, ὅπως καὶ ὁ τάφος 4, χωρίζεται διὰ τοίχου εἰς δύο τμήματα, ἐξ αὐτῶν δὲ μόνον τὸ ἕν, ἐκεῖνο ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν πολλὰ ὀστᾶ καὶ ἀγγεῖα, ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ταφήν, ἐνῷ τὸ ἄλλο ἦτο πλῆρες λίθων. Πιστεύω δέ, ὅτι αὐτὸ τὸ πλῆρες λίθων τμῆμα τοῦ τάφου ἐχρησίμευεν ὡς εἶδος δρόμου τοῦ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου, τοῦ τμήματος δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν τὰ ὀστᾶ· καὶ ὅτι ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος μεθ' ἑκάστην ταφὴν ἔκλειε τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου.

Τέλος ὁ τάφος 4 φαίνεται ὅτι περιωρίζετο ὑπὸ περιβόλου ἐκ μεγάλων λίθων ἢ καὶ πλακῶν τοποθετημένων ὀρθίων τῆς μιᾶς παρὰ τὴν ἄλλην. Παρόμοιον περίβολον φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἱεροῦ, καθὼς καὶ οἱ τάφοι 1-3, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πέριξ αὐτῶν σωζομένων λίθων.

Τὸ μέγεθος τῶν τελευταίων αὐτῶν τάφων τοῦ τύπου Γ, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει κατασκευὴ αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων τοῦ τύπου Α καὶ Β, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ τάφοι αὐτοὶ εἶναι οἱ σπουδαιότεροι πάντων τῶν προϊστορικῶν τάφων τῆς Ἐλευσῖνος καὶ ὅτι ἀνήκουν ἀναμφιβόλως εἰς ἐξέχοντα γένη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἴσως δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἐλευσῖνος [2].

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου ἴσως μᾶς διαφωτίσουν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Πάντως ἡ ἀνεύρεσις τῶν τάφων τοῦ προϊ-

---

1 Δ. ΦΙΛΙΟΥ Ἀνασκαφαὶ ἀρχαίων τάφων ἐν Ἐλευσῖνι, ΑΕ 1889, σ. 187.

2 Ὁ θεωρούμενος ἄλλοτε ὡς θολωτὸς Μυκηναϊκὸς τάφος, πλησίον τοῦ Μουσείου τῆς Ἐλευσῖνος, εἶναι δεξαμενὴ τοῦ $4^{ου}$ π.Χ. αἰῶνος, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Κ. Κουρουνιώτης (Ἐλευσινιακά, σ. 251 - 262).

Σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Ἐλευσῖνος.

τορικοῦ νεκροταφείου ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν ἐν γένει τοπογραφικὴν μελέτην τῆς Ἐλευσῖνος.

Μεταξὺ τῶν τάφων αὐτῶν ἐπίσης θὰ πρέπῃ ἴσως νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ τοὺς τάφους τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, τοὺς ὁποίους εἶδεν ὁ Παυσανίας ἀκολουθῶν τὴν πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδόν, καὶ ὄχι εἰς τὴν θέσιν «Βλίχα», εἰς ἀπόστασιν δηλαδὴ δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ, ὡς πάντες πιστεύουν δεχόμενοι, ὅτι ἡ πρὸς Βοιωτίαν ὁδός, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (*«ἐκ δὲ Ἐλευσῖνος τραπομένοις ἐπὶ Βοιωτῶν»*), καὶ ἡ ἄλλη ἡ πρὸς τὰ Μέγαρα φέρουσα (*«ἑτέρα δὲ ὁδὸς ἐξ Ἐλευσῖνος πρὸς Μέγαρα ἄγει»*), ἤρχιζον ἐκεῖ, ὅπου καὶ σήμερον διαχωριζόμεναι ἀρχίζουν.

Ζήτημα ἄλλωστε εἶναι ποίαν ὁδὸν πρὸς Βοιωτίαν ἠκολούθησεν ὁ Παυσανίας, διότι, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχε καὶ ἄλλη πρὸς βορρᾶν κατευθυνομένη ὁδὸς ἐξυπηρετοῦσα τὴν μεταξὺ Ἐλευσῖνος καὶ Θηβῶν ἐπικοινωνίαν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἴχνη τῆς ὁποίας διατηροῦνται εἰς πολλὰ σημεῖα, χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη. Ἔχει τὴν ἀρχήν της ἀκριβῶς πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως τῆς Ἐλευσῖνος, εἰς τὸ σημεῖον δηλαδὴ ὅπου ἤρχιζον καὶ κατέληγον καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ὁδοί, ὡς ἡ τῶν Μεγάρων, ἡ τῶν Ἀθηνῶν (ἡ Ἱερὰ ὁδὸς) καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Ἐλευσῖνος [1].

Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι μᾶλλον ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ, ἀφετηρίας ὅλων τῶν ὁδῶν, θὰ ἤρχισεν ὁ Παυσανίας τὴν περιγραφήν του (I, 39, 1) καὶ ὅτι ἑπομένως ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ μέχρι τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου, κατὰ μῆκος τοῦ τμήματος τῆς πρὸς τὰ Μέγαρα ὁδοῦ, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενα ἱερὰ καὶ διάφορα ἄλλα μνημεῖα, ὡς τὸ Ἄνθιον φρέαρ, τὸ ἱερὸν τῆς Μετανείρας καὶ τοὺς τάφους τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, ἐκεῖ δὲ κάπου πλησίον καὶ τὸ μνῆμα τῆς Ἀλόπης καὶ τὴν παλαίστραν τοῦ Κερκυόνος.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΤΡΑΥΛΟΣ

---

[1] J. Travlos The Topography of Eleusis, Hesperia XVIII, 1949, εἰκ. 1.

4. ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΤΗι ΜΟΝΗι ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Αἱ συνεχισθεῖσαι ἐφέτος ἔρευναι ἐν τῇ Μ. Καισαριανῆς ἀπέβλεπον εἰς πληρεστέραν ἀποκάλυψιν τῶν εὑρεθέντων πέρυσι στοιχείων παλαιοτέρου οἰκοδομήματος καὶ ὑπογείου αἰθούσης.

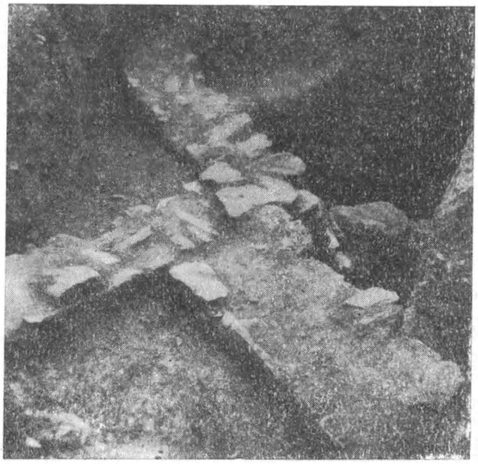

Εἰκ. 1. Τὸ συγκρότημα τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων Α καὶ Β.

1. Ἐκ τῶν ἐν ΠΑΕ 1949, σ. 45, εἰκ. 2, σημειουμένων τοίχων ὁ Α ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦ σημείου συναντήσεως μὲ τὸ κτίριον Β, διαγράφων ἐλαφρὰν καμπύλην (*εἰκ. 1*). Ἐκ τοῦ Β τὸ ἀνατολικὸν σκέλος, τὸ ἔχον πάχος 0,95, ἀπεκαλύφθη βαῖνον μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ὅστις ἑδράζεται ἐπ' αὐτοῦ, ἐκεῖ δὲ κάμπτεται εἰς γωνίαν περίπου ὀρθὴν μὲ κατεύθυνσιν ΝΑ. Ἔξω τοῦ περιβόλου μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτοῦ ἀπεκάλυψα, εὑρισκόμενον εἰς βάθος 5,50 μ. περίπου ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς πλατείας, δεικνῦον ὅτι τὸ κτιριακὸν αὐτὸ συγκρότημα ἐπεκτείνεται ὑπὸ τὴν σημερινὴν πλατεῖαν.

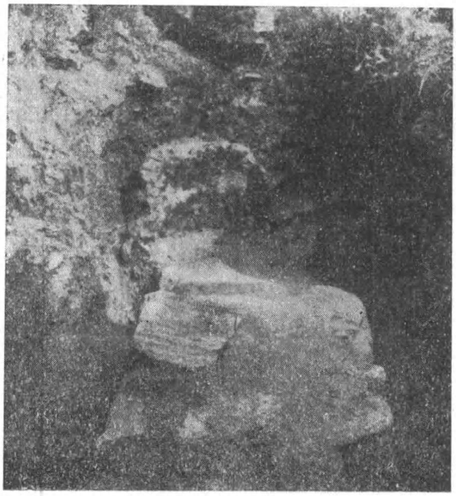

Εἰκ. 2. Τὸ νότιον σκέλος τοῦ Β μετὰ τοῦ λουτροειδοῦς κοιλώματος.

Τὸ νότιον σκέλος βαῖνον μὲ ἐλαφρὰν καμπύλωσιν (*εἰκ. 2*) δὲν ἀπεκαλύφθη περαιτέρω, λόγῳ τῆς παρουσίας μεγάλης κυπαρίσσου καὶ νεωτάτης κτιστῆς κλίμακος, διεπιστώθη ὅμως ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ὅπου τερματίζεται φέρει τμῆμα κοιλώματος ἔχοντος σχῆμα λουτῆρος, ἐπικαθημένου τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου. Τὸ κοίλωμα τοῦτο, διαστ. 0,47×0,60 μ. περίπου, εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ἀσβεστούχου μίγματος μετ' ἄμ-

μου λευκῆς, πάχους 0,07 μ. καὶ συστάσεως μᾶλλον εὐθρύπτου. Τούτου ἡ παρουσία εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἐξηγεῖται εἰ μὴ μόνον ἐὰν δεχθῇ τις ὅτι ἀπετέλει στρῶμα πηλοῦ διὰ νὰ δεχθῇ μέγαν λίθον, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὁποίου ἔμεινε μὲ τὸ σχῆμα αὐτό. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ σύστασις τοῦ πηλοῦ τοῦ λοιποῦ τοίχου εἶναι πολὺ πτωχοτέρα εἰς ἄμμον καὶ ἄσβεστον.

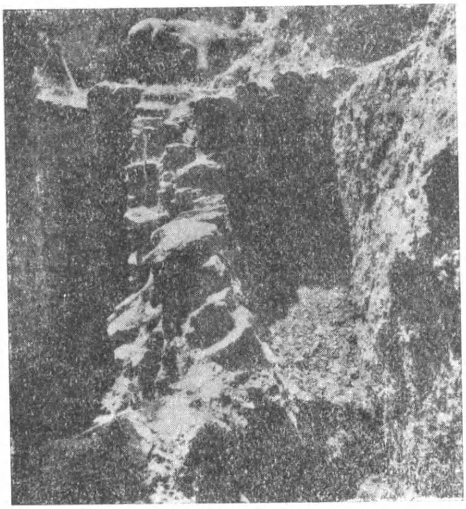

Εἰκ. 3. Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀπὸ Βορρᾶ.

Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀποκαλυφθὲν μέχρι τοῦ θεμελίου εἰς βάθος 3,20 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τοίχου (4 μ. ὑπὸ τὸ ἔδαφος) ἠρευνήθη μέχρι τῆς συναντήσεώς του μὲ τὴν προέκτασιν τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Δ *(εἰκ. 3-5)*. Τοῦτο ἔχει πλάτος 0,90 μ. καὶ ἑδράζεται εἰς βάθος 1,78 μ. ἐπὶ παχυτέρου καὶ παλαιοτέρου πιθανῶς τοίχου, πλάτους 1,20. Τὸ ἀνώτερον καὶ στενότερον τμῆμα τοῦ Β ἔχει πλαγιάσει (εἰκ. 3) εἰς ἐποχὴν ἐγκαταλείψεως καὶ ἐρειπώσεως, τὸ δὲ κατώτερον καὶ πλατύτερον, βαῖνον ἐν ἐλαφρᾷ καμπύλῃ, συναντᾶται μὲ τὸν Δ εἰς τὰ θεμέλια (εἰκ. 4 καὶ 5).

Εἰκ. 4. Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ Β ἀπὸ Νότου, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως μὲ τὸν Δ.

Τέλος ὁ τοῖχος Δ, ἀποκαλυφθεὶς ἐν μέρει μόνον, χωρὶς νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς κατὰ τὴν τοιχοδομίαν τῶν λοιπῶν τοίχων, παρουσιάζει τὴν ἰδιομορφίαν ὅτι διαμορφώνει ἀγκῶνας, τῶν ὁποίων ἡ χρησιμότης δὲν δύναται ἀκόμη νὰ καθορισθῇ (εἰκ. 5, κάτω δεξιά).

2. Ἡ πέρυσιν ἀποκαλυφθεῖσα ὑπόγειος αἴθουσα (ΠΑΕ 1949, σ. 45, εἰκ. 2, Γ) ἐξεκενώθη ἐφέτος τῆς γομώσεως αὐτῆς, ἥτις μικρὸν ἀπεῖχε τῆς ὀρο-

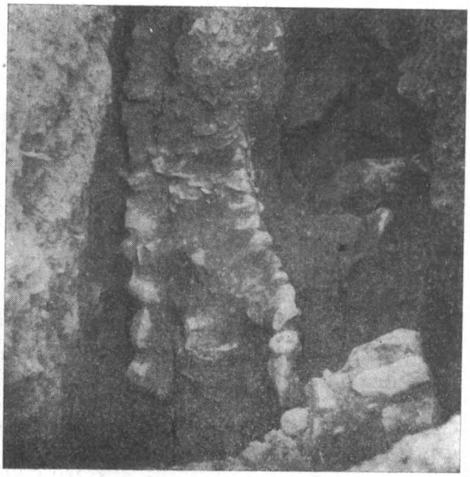

Ἀγκὼν τοίχου Δ

Εἰκ. 5. Τὸ βόρειον σκέλος θεώμενον ἐκ τῶν ἄνω ἀπὸ Βορρᾶ, εἰς τὸ σημεῖον συναντήσεως μὲ τὸν Δ.

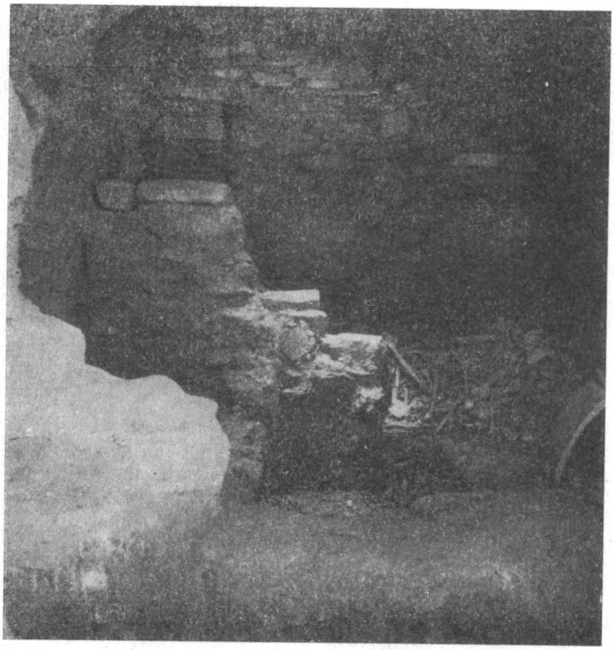

Εἰκ. 6. Ἡ ὑπόγειος αἴθουσα μετὰ τὴν ἐκκένωσίν της. Διακρίνονται ἀριστερὰ τὸ ὑπόλειμμα παλαιοῦ τοίχου, εἰς τὸ βάθος ἡ κλῖμαξ καὶ πρὸ αὐτῆς ὁ βόθρος.

φῆς (αὐτόθι, εἰκ. 5). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ στρωματογραφία τῆς γομώσεως, ἥτις εἰς τὸ κατώτερον στρῶμα, πάχους 0,50 μ. περίπου, μὲ πυκνὰ χώματα, παρουσιάζει ἀραιὰ πήλινα βυζαντινὰ ἐγχάρακτα ὑπὸ τὴν ἐφυάλωσιν. Εἰς τὸ ἀμέσως ἀνώτερον, πάχους 0,30 μ., παρατηρεῖται ἀφθονία ἀσβέστου μὲ ἐξ ἴσου ἀραιὰ ἀνάλογα πήλινα. Καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐπάλληλα στρώματα δὲν παρετηρήθησαν ὀστᾶ. Ἀκολουθεῖ λεπτὸν στρῶμα (0,05-0,10 μ.) τέφρας καὶ μετ' αὐτὸ τὸ νεώτατον στρῶμα περιέχον ἄφθονα ὀστᾶ καὶ παντοῖα ὑλικά, ἰδίᾳ ἀχρηστευμένων ὑαλίνων κανδηλῶν κλπ.

Κατὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς αἰθούσης ἀπεκαλύφθη παρὰ τὸν νότιον τοῖχον καὶ περίπου εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἀκανόνιστος προεξοχή, πλάτους 1,50 μ. περίπου, μηκυνομένη πρὸς τὰ κάτω καὶ προβάλλουσα οὕτω πρὸς τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης *(εἰκ. 6, ἀριστερά)*. Ἡ ἐκ μεγάλων λίθων ἀργολιθοδομὴ αὐτῆς εἶναι διάφορος τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης, δὲν διαφέρει ὅμως τῆς τῶν ἐξωτερικῶς τοῦ ναοῦ εὑρεθέντων τοίχων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Α. Ἡ θέσις αὐτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἑρμηνείαν, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ θεμελίου τῆς ἐν εἴδει ἐξέχοντος ψευδοτόξου ἀντηρίδος, ἥτις διακρίνει τὴν βορείαν ὄψιν τοῦ ναοῦ τῆς νοτίας. Ἐὰν ληφθῇ ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ εἰς ἱκανὸν βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους προχωροῦν μὲ τὴν αὐτὴν ἄψογον πλινθοπερίκλειστον τοιχοδομίαν, καθίσταται πιθανώτερον ὅτι περὶ ὑπολείμματος τοῦ ἀρχαιοτέρου κτιρίου πρόκειται, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν καὶ οἱ προηγουμένως περιγραφέντες τοῖχοι.

Εἰς τὸ βάθος τῆς αἰθούσης εὑρέθη ἀμελῶς ἐκτισμένη κλῖμαξ μετὰ τριῶν βαθμίδων ἀνίσου ὕψους *(εἰκ. 6)* ὁδηγοῦσα εἰς τὴν καταπακτὴν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ. Ἡ ἀνωτέρα βαθμὶς ἔχει ἐπιστρωθῇ ἐν μέρει διὰ πλακός, τοῦ ὑπολειπομένου κενοῦ συμπληρουμένου διὰ στενοῦ ἐπιθήματος διαχωριστικοῦ κιονίσκου, συνήθους τύπου παλαιοχριστιανικοῦ, μετ' ἐγγλύφου χρίσματος κατὰ τὴν στενὴν παρειάν.

Ἔρευνα γενομένη εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αἰθούσης πρὸς ἐξακρίβωσιν ἐνδεχομένης ὑπάρξεως συνεχομένου δωματίου ἀπέβη ἄκαρπος.

Παρὰ τὴν κατωτέραν βαθμίδα ἠνοίχθη μικρὸς ὀρθογώνιος βόθρος (1,25 × 0,90 μ.) ἀβαθὴς (0,25-0,35 μ.) ὁριζόμενος ὑπὸ τοιχίσκου καὶ περιέχων ὀστᾶ πολλῶν σκελετῶν ἀτάκτως ἐρριμμένα καὶ καλυπτόμενα ὑπὸ στρώματος ἀσβέστου.

Ἐντὸς τῆς αἰθούσης καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον, εἰς βάθος 0,75 μ. περίπου κάτω τοῦ οὐδοῦ *(εἰκ. 7)* εὕρομεν σύστημα ἐκ τριῶν παραλλήλων τάφων συνεχομένων μὲν ἀλλὰ μὴ εὑρισκομένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου. Οἱ τάφοι οὗτοι ἔχουν σκαφῇ καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τῆς αἰθούσης, ὥστε οἱ νεκροὶ νὰ ἔχουν τὴν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν, εἶναι δὲ σαμμαροειδοῦς τύπου, ἔχοντες τὰς ἐπικλινεῖς πλευρὰς ἐκ μεγάλων κεράμων ἐλαφρῶς κυρτῶν (0,74 × 0,43 μ.,

πάχος 0,03 μ. περίπου) καὶ καλύπτονται κατὰ τὴν ράχιν διὰ καλυπτήρων κεράμων *(εἰκ. 8)*, τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον ἔχει διαστάσεις 0,50 × 0,18 μ. Ἑκατέρωθεν τοῦ τάφου μικρὸν τοιχίον τὸ δὲ μεταξὺ τῶν ἐπικλινῶν πλευρῶν διάστημα πληροῦται ὑπὸ ἀσβεστοκονιάματος.

Εἰκ. 7. Ἡ εἴσοδος τῆς ὑπογείου αἰθούσης.

Εἰκ. 8. Ὁ τρίτος σαμμαροειδὴς τάφος.

Οἱ τρεῖς τάφοι ἔχουν διαταχθῆ εἰς τρόπον ὥστε τὸ τοιχίον τοῦ ἑνὸς νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς κεκλιμένης πλευρᾶς τοῦ ἑτέρου, ἡ κλιμακωτὴ δὲ διάταξις αὕτη, δηλοῦσα ὅτι ὁ βαθύτερος τάφος εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος, φαίνεται ὅτι προετιμήθη δι' οἰκονομίαν χώρου. Αἱ διαστάσεις τῶν τριῶν τάφων εἶναι ἄνισοι, 1,43×0,51 μ., 1,41 × 0,47 μ. καὶ 1,24 × 0,38 μ., τὸ ὕψος αὐτῶν εἶναι 0,30-0,35 μ. Ἡ κατασκευή των εἶναι μᾶλλον ἀμελής, μὲ τὸ ἔδαφος ἐστρωμένον δι' ἀνωμάλων χαλίκων. Ἐντὸς τῶν τάφων εὑρέθησαν, λόγῳ τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους, ἐλάχιστα ὀστᾶ· οὕτω εἰς μὲν τὸν ἀνατολικώτερον εὑρέθη ἡ κεφαλὴ καὶ ἐλάχιστα ἄλλα τμήματα, εἰς τὸν μεσαῖον εὑρέθη πληρέστερος σκελετὸς ἄνευ κεφαλῆς ὅμως, ἥτις ὁπωσδήποτε ἔλειπε κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν, διότι τὸ ἱερὸν ὀστοῦν ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 0,92 μ. ἀπὸ τὴν κάτω πλευρὰν καὶ μόνον 0,49 μ. ἀπὸ τὴν ἄνω, παρὰ τὴν ὁποίαν εὑρέθησαν οἱ σπόνδυλοι τοῦ αὐχένος. Ὁ τρίτος τάφος, ὁ καὶ μικρότερος, δὲν περιεῖχεν οὐδὲ ἴχνος ὀστοῦ, ἀλλ' οὔτε τέφραν, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι περὶ καύσεως νεκροῦ πρόκειται. Πάντως ἐντὸς τῶν τριῶν αὐτῶν τάφων οὐδὲν

ἀντικείμενον ἐξ οἱασδήποτε ὕλης εὑρέθη, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἀκριβεστέραν χρονολογικὴν ἔνδειξιν.

***Εὑρήματα*:** Κατὰ τὰς σκαφὰς πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν τοίχων καὶ τὴν ἐκκένωσιν τῆς αἰθούσης ὀστοφυλακίου εὑρέθησαν ἱκανὰ συντρίμματα κεραμουργημάτων. Ἐλάχιστα ἑλληνικὰ μελαμβαφῆ, ὀλιγώτερα ῥωμαϊκὰ μὲ ἔκτυπον διάκοσμον, τὰ πλεῖστα δὲ εἶναι βυζαντινὰ τῶν τελευταίων χρόνων ἀνήκοντα κυρίως εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας: α) μεθ' ἁπλοῦ ἐγχαράκτου γραμμικοῦ διακόσμου ὑπὸ τὴν ἐφυάλωσιν, ἥτις εἶναι καστανὴ ἢ κιτρινωπὴ μετὰ κηλίδων πρασίνων καὶ καστανῶν, β) μετὰ μονοχρόου πρασίνου ἢ κιτρινωπῆς ἐφυαλώσεως, θραύσματα κυάθων ἢ μεγαλυτέρων ἀγγείων καὶ γ) μετὰ γραπτοῦ πρασίνου ἢ κυανοῦ ὑπὸ τὴν ἐφυάλωσιν ἁπλοῦ διακόσμου. Τὰ συντρίμματα εἶναι μικρά, ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ πληρεστέραν ἀντίληψιν τοῦ διακόσμου καὶ τοῦ σχήματος τῶν ἀγγείων. Ὡς χρονολογικὴ δὲ ἔνδειξις εἶναι μᾶλλον πενιχρά, διότι τὰ χώματα ταῦτα ἔχουν κατὰ καιροὺς ἀναμοχλευθῆ, ὥστε νὰ εὑρίσκωνται παρὰ τὰ βυζαντινὰ καὶ σινικῆς κεραμουργίας θραύσματα καὶ νομίσματα τοῦ Ὄθωνος.

Παρὰ τὴν μὴ πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ μέχρι πέρατος παρακολούθησιν τῶν μέχρι τοῦδε σημειωθέντων τοίχων, κατέστη διὰ τῆς ἐφετινῆς ἐρεύνης σαφὲς ὅτι πρόκειται περὶ σχετικῶς μεγάλου οἰκοδομήματος ἀκαθορίστου πρὸς τὸ παρὸν προορισμοῦ, πάντως ὄχι ἐκκλησιαστικοῦ, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ μέγα πάχος τῶν τοίχων καὶ ἀπὸ τὴν ἐλαφρῶς καμπύλην χάραξιν αὐτῶν. Τῆς ἐκτάσεως τοῦ κτιρίου ἐνδείξεις παρέχουν ἡ προέκτασις αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τὴν ἀνατολικῶς τῆς μονῆς κειμένην μικρὰν πλατεῖαν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς. Ἐξ ἄλλου, μελλοντικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὴν σχέσιν τοῦ συγκροτήματος τῶν εὑρεθέντων τοίχων μὲ τοὺς ἐξωτερικῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Μονῆς διαφαινομένους χαμηλοὺς τοίχους παλαιοτέρου τῆς Μονῆς οἰκοδομήματος, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν σημειωθῆ μέχρι τοῦδε, οὔτε καὶ ἀποκαλυφθῆ.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτιρίου τὰ δεδομένα εἶναι ἀκόμη ἀνεπαρκῆ, πάντως ἡ παρουσία ἀραιᾶς ἀσβέστου καί τινων ὀπτοπλίνθων εἰς τὸν πηλὸν ἀποτελοῦν ἐνδεικτικὰ ὅρια. Δυστυχῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ διατήρησις τῶν τοίχων μόνον εἰς τὰ θεμέλια (βλ. ΠΑΕ 1949, σ. 47) ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πτωχεία καὶ τὸ ἀνάμικτον τῶν εὑρημάτων οὐδόλως εὐχεραίνουσι τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν.

Ἡ εὕρεσις ἐν τῇ ὑπογείῳ αἰθούσῃ τῶν τριῶν τάφων τύπου συνήθους κατὰ τὴν ὑστέραν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν (πρβ. ΠΑΕ 1949, σ. 148, εἰκ. 1-2) καὶ ὁ μετ' ὀστέων ρηχὸς βόθρος ἐπεβεβαίωσαν τὸν νεκρικὸν χαρακτῆρα τῆς αἰθούσης ταύτης. Ἡ στρωματογραφία ὅμως τῆς γομώσεως δηλοῖ ὅτι μόνον

εἰς νεωτέραν ἐποχὴν ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου ἡ αἴθουσα ὡς ὀστοφυλάκιον.

Τέλος, ἡ κατασκευὴ τῆς κλίμακος τοῦ βάθους ἑρμηνεύει κατὰ τίνα τρόπον ἐπεκοινώνει ἡ αἴθουσα αὕτη μὲ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τῆς καταπακτῆς τοῦ δαπέδου. Σημειωτέον ὅτι ἡ καταπακτὴ αὕτη εὑρίσκεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν θέσιν μεγάλης πλαγίας θύρας τοῦ ναοῦ, νῦν τετοιχισμένης. Ἀλλ' ἡ ὕπαρξις τῆς νεκρικῆς αἰθούσης, τῆς κλίμακος καὶ τῆς μετὰ τοῦ ναοῦ ἐπικοινωνίας παρουσιάζουν σειρὰν προβλημάτων τὰ ὁποῖα συνδέονται καὶ μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἥτις παρουσιάζει ἱκανὰς ἰδιορρυθμίας. Ταῦτα θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἰδικώτερον ἐν καιρῷ.

4Α. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗΝ ΤΟΥ ΙΛΙΣΣΟΥ

Κατὰ γενομένας ἐφέτος μικρὰς ἐρευνητικὰς ἐργασίας διηυκρινήθη, ὅτι οἱ ἐν ΠΑΕ 1948 παρένθ. πίν. ἐν τῷ νοτίῳ παστοφορίῳ σημειούμενοι ὡς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν προβάλλοντες λίθοι, οἵτινες ἡρμηνεύθησαν ἐν Cahiers Archéologiques V, 1950, σ. 71, εἰκ. 5-7, ὡς παραστάδες, ἦσαν τυχαίως ἐρριμμένοι λίθοι, οἵτινες λόγῳ τοῦ κανονικοῦ σχήματος αὐτῶν παρεῖχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἦσαν τμῆμα τοῦ θεμελίου.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

---

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΡΟΦΗΤΗι ΗΛΙΑι ΥΜΗΤΤΟΥ

Δαπάναις καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος αἱ ἐν τῷ Προφήτῃ Ἠλίᾳ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνασκαφαί, αἵτινες ἐφέτος ἐκτελεσθεῖσαι εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἐπεξετάθησαν καὶ ἐν τοῖς πέριξ· ἔσχον δὲ τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

Α. Παρὰ τὴν κατὰ χώραν δηλαδὴ εὑρεθεῖσαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος βάσιν τοῦ κίονος-στύλου τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἱεροῦ (βλ. ΠΑΕ 1949 σελ. 64 εἰκ. 10) ἡ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς πλὰξ ἡ ἐκληφθεῖσα ὡς στήριγμα τῆς βάσεως, ἀποκαλυφθεῖσα πλήρως εὑρέθη ἔχουσα τὴν αὐτὴν κατασκευὴν μετὰ τῆς παρακειμένης καὶ κατά τι μικροτέρα. Ἡ ἰσοϋψὴς ὅμως

ἔξαρσις ἔλειπε κατὰ τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρον τὸ πρὸς τὴν βορείαν μακρὰν τοῦ ἱεροῦ πλευρὰν καὶ ἐβεβαιώθη, ὅτι ἦτο ἡ βάσις τῆς βορείας παραστάδος κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου (**εἰκ. 1**). Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀπόστασιν 6.50 μέτρων νοτίως τῆς βάσεως τοῦ στύλου εὑρέθη ὄρυγμα σχεδὸν τετράγωνον πεπληρωμένον εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν διὰ λίθων ἀτάκτως ἐρριμμένων

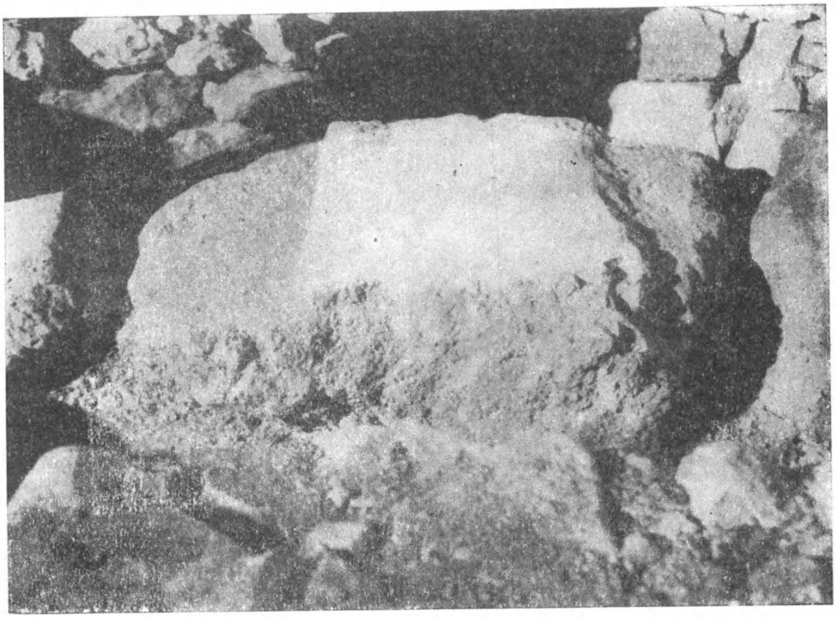

Εἰκ. 1. Ἡ κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν βάσις τῆς παραστάδος τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Α.

βάθους καὶ πλάτους ἱκανοῦ, ὥστε νὰ τοποθετηθῇ ἐκεῖ μία τῶν εὑρεθεισῶν βάσεων, φαίνεται, ὅτι ἡ πλευρὰ αὕτη, ἐφ' ἧς ἡ δυτικὴ κιονοστοιχία, εἶχε μῆκος 7 μέτρων καὶ οὐχὶ 8.20, ὡς ἐνομίσθη κατὰ τὸ παρελθὸν (βλ. ΠΑΕ. 1949 σελ. 74).

Συγχρόνως ἀπετειχίζετο ἡ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας σημειωθεῖσα (βλ. ΠΑΕ. αὐτ. σελ. 70) τρίγλυφος (**εἰκ. 2**), ἥτις οὖσα ἐκ μαλακοῦ ἀμμώδους πώρου ἔφερεν ἑκατέρωθεν μιᾶς τῶν γωνιῶν τὰς γλυφὰς αὐτῆς· τὴν ἑτέραν ὅμως τῶν πλευρῶν κατὰ τὸν ἐντοιχισμὸν ἐκακοποίησε δεινῶς ὁ οἰκοδόμος δι' ἀφαιρέσεως ὁλοκλήρου τῆς ἀκραίας καθέτου ταινίας καὶ μειώσεως τοῦ ὕψους τοῦ λίθου. Ἡ τρίγλυφος προέρχεται ἐκ

μιᾶς τῶν γωνιῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἱεροῦ καὶ ἔχει σῳζ. ὕψος 0.525, πλάτος 0.371 καὶ πάχ. 0.026 μ.

Περαιτέρω ἀφῃρέθησαν τὰ ἀμμοκονιάματα τῶν δυσμικῶν τῆς ἐκκλησίας πεσσῶν καὶ ἐπικράνων πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, ἥτις δὲν ἦτο

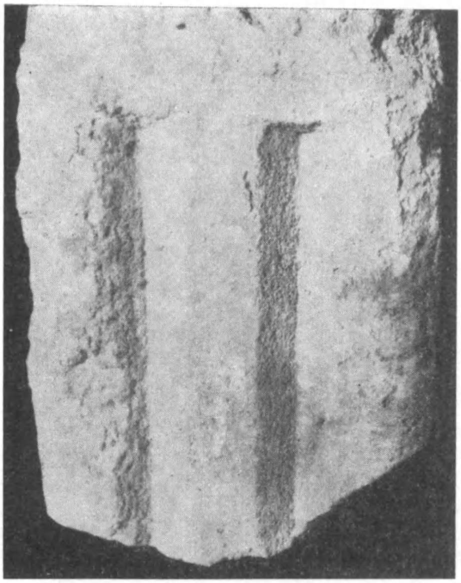

Εἰκ. 2. Τρίγλυφος τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Α.

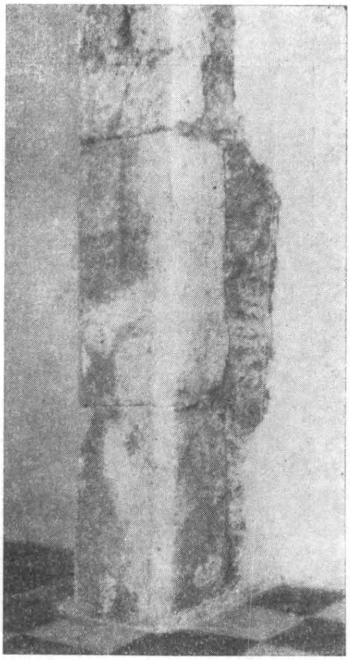

Εἰκ. 3. Πεσσὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐκ σπονδύλων τῶν στύλων τοῦ ἱεροῦ Α.

ἱκανοποιητική, διότι τὰ μὲν ἐπίκρανα ἀπετελοῦντο ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἀνομοίων ἐκ διαφόρων ἐπικράνων, ἅτινα εἶχον λάβει ὁμοίαν μορφὴν διὰ πηλοῦ. Τὴν μόνην δὲ πιθανότητα, ὅτι ταῦτα μετεσχηματίσθησαν ἐκ τῶν ἀναζητουμένων κιονοκράνων ἢ ἐπικράνων τοῦ ἱεροῦ παρεῖχεν ἡ ὕλη, ἐξ ἧς κατεσκευάσθησαν ταῦτα, ἥτις ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῆς τριγλύφου ἤτοι μαλακὸς ἀμμώδης πωρόλιθος. Ἡ ***εἰκ. 3*** δὲν περιέλαβεν ἀτυχῶς τὸ ἐπίκρανον, ἀλλὰ δεικνύει τοὐλάχιστον τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν στύλων τοῦ ἱεροῦ, ἐξ οὗ προέρχονται ταῦτα, ἐπὶ τῶν ὁποίων νομίζω, ὅτι πρὸς ἐξαγνισμὸν τῆς εἰδωλολατρικῆς προελεύσεως ἐσημειώθη μελανῷ χρώματι μέγας σταυρὸς εἰς τὸ μέσον τούτου τε τοῦ στύλου καὶ τοῦ εἰς τὴν ἀντίστοιχον πρὸς νότον πλευράν.

Κατόπιν ἠρευνήθη μέχρι τοῦ στερεοῦ μικρὸν νεώτερον κτίσμα κείμενον

παρὰ τὴν βορείαν τῆς ἐκκλησίας πλευράν, ἐξ οὗ προέκυψεν εἷς ἀκόμη σπόνδυλος κίονος-στύλου καὶ δύο ἕτερα τεμάχια ἐξ ἄλλου ὁμοίου καὶ οὐδὲν πλέον.

Ἐν συνεχείᾳ ἐγένετο νοτίως τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ἱεροῦ τομὴ μήκους ἑπτὰ μέτρων, πλάτους δύο καὶ βάθους ἑτέρων δύο περίπου, ἵνα τὸ ἀνάλημμα τοῦτο καταστῇ θεατὸν καὶ ἐξ ἀποστάσεως, ἀπεδείχθη ὅμως, ὅτι τὸ μέσον τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀρχαίου περιβόλου τροποποιηθὲν παλαιό-

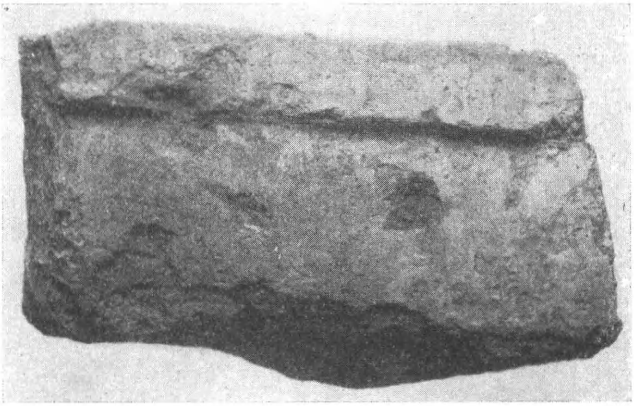

Εἰκ. 4. Τμῆμα ἐπαιετίδος τοῦ ἱεροῦ Α μετὰ γραπτῶν ἀνθεμίων καὶ μαιάνδρου.

θεν ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ εἶχε πληρωθῇ ἐσωτερικῶς καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς τομῆς διὰ μεγάλων λίθων. Τὸ τμῆμα τοῦτο οὕτω τροποποιηθὲν ἐχρησίμευεν ὡς ἀντέρεισμα τοῦ ἀναλήμματος. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν εὑρέθη καὶ ἕτερον πήλινον τμῆμα ἐκ τῆς ἐπαιετίδος ὅμοιον τὸ μέγεθος τῷ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς φῶς ἐλθόντι (βλ. ΠΑΕ. ἔ.ἀ. σελ. 71), μήκους 0.155, πλ. 0.08 καὶ πάχ. 0.075 μ., ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐκτὸς τῆς δι' ἀνθεμίων διακοσμήσεως τοῦ ἐχίνου διετηρήθη ἐπὶ τῆς ταινίας καὶ ὁ μαίανδρος σαφῶς ἐνταῦθα διακρινόμενος *(εἰκ. 4)*, ἐν ᾧ ἐν τῷ προτέρῳ οὐδὲν ἴχνος τούτου διεκρίνετο.

Ὡς δὲν ἀνευρέθη κιονόκρανον ἢ ἐπίκρανον οὕτω ἐπίσης κατὰ τὰς ἐρεύνας τῶν δύο περιόδων οὐδεμία εὑρέθη μετόπη ὁλόκληρος ἢ εἰς τεμάχια ἔν τε τῇ πέριξ τοῦ ναοῦ ἐπιχωματώσει καὶ ἐν τοῖς τοίχοις τῶν νεωτέρων κτισμάτων, δι' ἅπερ ἐχρησιμοποιήθη ἀφθόνως τὸ ἀρχαῖον οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἡ ἀπουσία τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου μέλους εἶναι εὔλογος· νομίζω δηλαδή, ὅτι τὸ ἡμέτερον ἱερὸν ἐστερεῖτο μετοπῶν, αἵτινες, ἔστω καὶ ἂν εἶχον κατασκευασθῇ ἐκ τοῦ ἐλαφροῦ ἀμμώδους πωρολίθου, θὰ προσέθετον εἰς τὸν θριγκὸν ἀρκετὸν βάρος, ὅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποβαστάσωσιν οἱ λεπτοὶ καὶ ἄνευ ἐμπολίων κίονες-στῦλοι τοῦ ἱεροῦ, ὡς ἤδη ἐν ΠΑΕ. 1949 σελ. 68 ἀνε-

γράφη. Εἰκάζω δ' ἐκ τούτου, ὅτι ὁ διὰ τὰς μετόπας χῶρος ἔμενε κενὸς καὶ τοιοῦτον παράδειγμα ἀπουσίας μετοπῶν εἶναι τὸ ἀναφερόμενον παρ' Εὐριπίδῃ διὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος (Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις στίχ. 113) «*ὅρα δὲ γ' εἴσω τριγλύφων, ὅποι κενόν, δέμας καθεῖναι*». Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ εἶχε γίνει χρῆσις σανίδων διὰ τὰς μετόπας, ὅπως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκ ξύλου θὰ ἦσαν καὶ αἱ μεταξὺ τῶν κιόνων καὶ τοῦ σηκοῦ δοκοί, αἵτινες δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ χιλιετηρίδας. Δέον ἀκόμη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἱερὸν ἀνῆκεν εἰς ἀγροτικὸν δῆμον μὴ δυνάμενον νὰ διαθέσῃ ἄφθονα μέσα πρὸς ἵδρυσιν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων. Ὅθεν, ἐὰν δὲν ἤρχοντο εἰς φῶς ἡ βεβλαμμένη τρίγλυφος καὶ τὰ κεράμινα τμήματα τῆς στέγης καὶ τοῦ ἀετοῦ, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα ὡς ἐρείπιον ἀρχαίου ναοῦ.

Ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Παυσανιου I, 32, 22, ἀναγράφονται «Βωμοὶ Ὀμβρίου Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος Προοψίου», βεβαιωθείσης τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἑνὸς ἱεροῦ, ὅπερ ἐν τῷ χάρτῃ δηλοῦται διὰ τοῦ γράμματος Α, ἀνεζήτησα τὸ δεύτερον.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τούτου ἐνήργησα ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς νότον αὐτῆς ἓξ μεγάλας καὶ βαθείας μέχρι τοῦ στερεοῦ τομάς. Ἐνταῦθα καὶ εἰς βάθος 2 μέτρων εὑρέθη πλακόστρωτον κατασκευασθὲν δι' ἀνωμάλων ἀκατεργάστων λίθων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀρκετὰ ὄστρακα Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν ἀγγείων καὶ μικρὸς ἀριθμὸς ὁμοίων μετὰ μελαίνης στιλπνῆς γανώσεως. Ἄνευ ἀποτελέσματος ἀπέβη καὶ ἑτέρα τομὴ γενομένη ἐκτὸς τοῦ περιβόλου, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κοιλάδος καὶ δεξιὰ τοῦ ἀβαθοῦς ῥεύματος τῆς ὑπεράνω χαράδρας.

Συγχρόνως εἰργάζετο καὶ τὸ ἐκ τοπογράφων ὑπὸ τὸν μηχανικὸν κ. Ζ. Πολυζώην μὲ συνεργάτην τὸν κ. Ἀλ. Τζωρτζᾶτον ἀποσταλὲν δωρεὰν ὑπὸ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν Δημοσίων Ἔργων κ. Κ. Δενδρινοῦ συνεργεῖον, ὅπερ κατήρτισε τὸν τοπογραφικὸν χάρτην τῆς κοιλάδος (**πίν. Α**) καὶ ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἰ. Τραυλὸς πρὸς τοποθέτησιν ἐν τῷ χάρτῃ τῶν ἀποκαλυφθέντων. Πάντας τούτους εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐνταῦθα.

Ἐπιτυχὴς ἀπέβη ἡ ἔρευνα εἰς τὸ ἔναντι τῆς προηγουμένης τομῆς νότιον μέρος καὶ ἀριστερὰ τοῦ ῥεύματος, εἰς ἔκτασιν λίαν ἐπικλινῆ, ἀπέχουσαν 25 μέτρα ἀπὸ τοῦ βράχου—βωμοῦ καὶ δυτικῶς αὐτοῦ καὶ περὶ τὰ τεσσαράκοντα νοτιοδυτικῶς τοῦ φρέατος.

Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθη τὸ δυτικὸν τμῆμα οἰκοδομήματος πλάτους 6.66 μ., μεγίστου μήκους 10.70 μ. καὶ μεγίστου ὕψους σῳζομένου κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν 2.25 μ., κατεστραμμένου ἐκ θεμελίων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐκ τῶν παρ' αὐτὴν ὁρμητικῶς κατερχομένων ὀμβρίων τῆς χαράδρας ὑδάτων καὶ ἐκ τῆς καλλιεργείας τῆς ἐπιφανείας ἐπὶ αἰῶνας. Τὸ ὑλικὸν τοῦ ἐλλείποντος τμήματος καὶ τούτου τοῦ οἰκοδομήματος εἶχε χρησιμοποιηθῆ

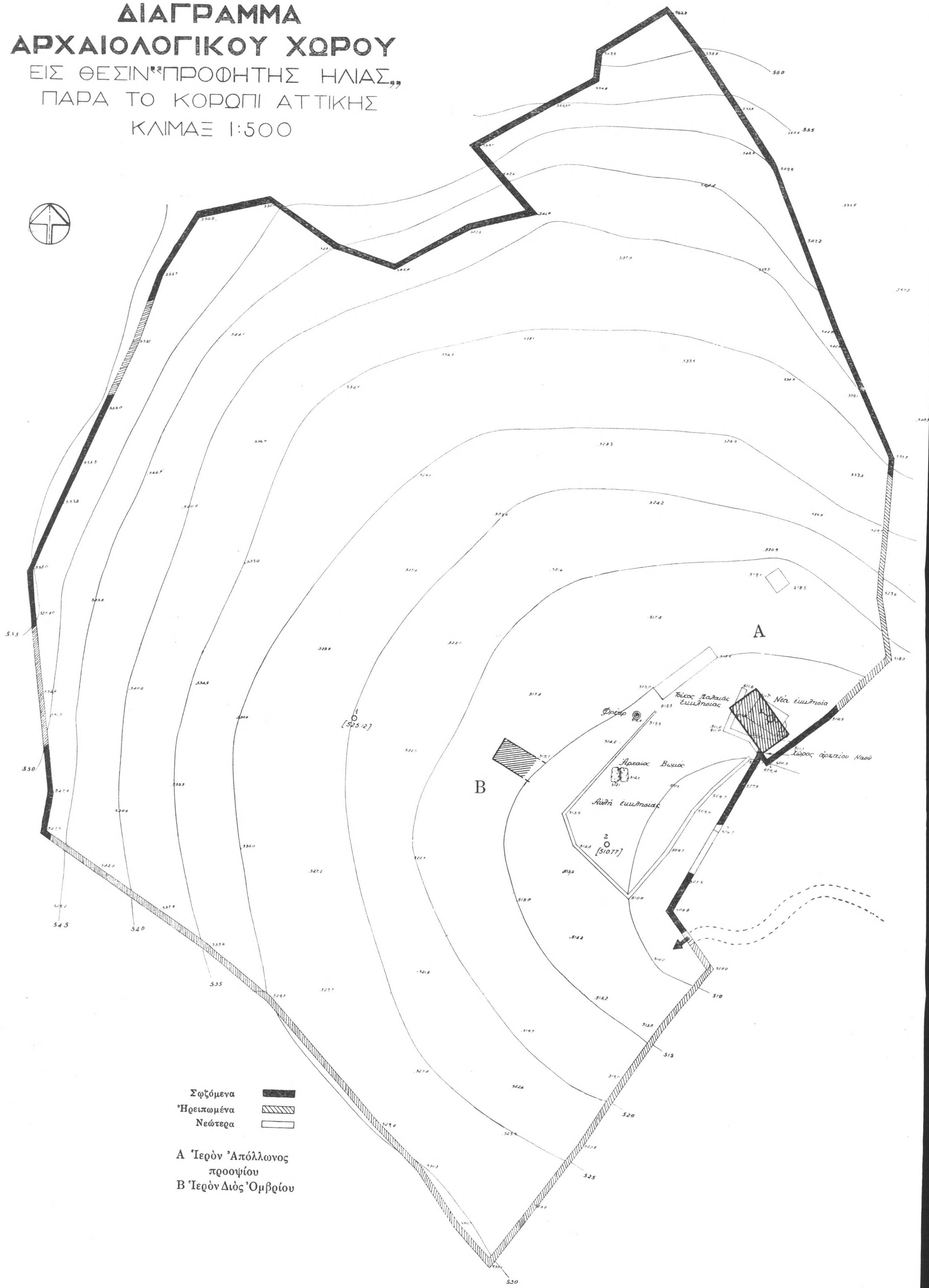

Ὁ περίβολος τῆς κοιλάδος τοῦ Προφήτου Ἠλία μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν Α καὶ Β.

εἰς νεώτερα κτίσματα περὶ τὸν βράχον — βωμὸν ὡσαύτως κατεστραμμένα.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἡ ἐπίχωσις κατέρχεται εἰς — 0.50 μέχρι — 1.00 μ., κατὰ τὴν δυτικὴν ὅμως περὶ μὲν τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν ἀνέρχεται εἰς 3.30 μ., περὶ δὲ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν εἰς 2.50 μ. Πρὸς τοποθέτησιν τῶν θεμελίων εἶχον γίνει τομαὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους·

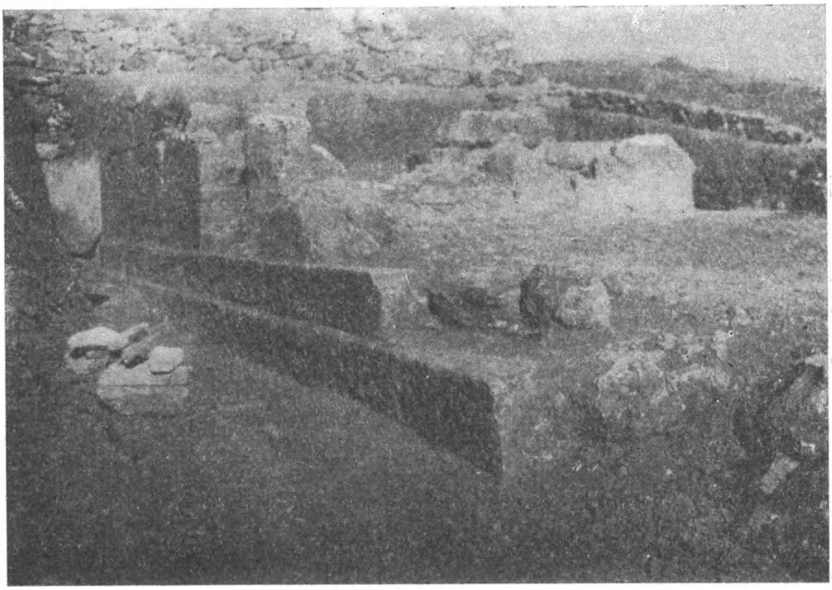

Εἰκ. 5. Ἄποψις ἀπὸ Ν.Α. τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Β.

τούτων ἡ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν συναντήσασα εἰς δύο σημεῖα μήκους 1.00 μ. περίπου κροκαλοπαγῆ βράχον ἀφῆκε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν θεμελίων χῶρον κενὸν μόνον 0.35 μ. μέχρι τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας. Πέραν ταύτης κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὁ χῶρος πλατύνεται βαθμηδὸν οὕτως, ὥστε κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν φθάνει τὰ 2.00 μ. τμηθέντος τοῦ σκληροῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους μέχρις ὕψους 1.00 μ.

Κανονικὴ ἦτο ἡ θεμελίωσις τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀλλὰ λίαν ἀβαθής. Τὸ ὑλικὸν τοῦ οἰκοδομήματος ἀπετελεῖτο καὶ ἐνταῦθα ἐξ ἐπιχωρίου ἀσβεστολίθου ἐξαχθέντος ἐκ τῶν πέριξ βράχων. Οἱ λίθοι ἦσαν ὀρθογώνιοι, ἄνισοι τὸ μῆκος, ἰσοϋψεῖς καὶ λοξότμητοι κατὰ τὰς στενὰς πλευράς, ὕψους 0.60 μ. ἡμιειργασμένοι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ καλῶς προσηρμοσμένοι πρὸς ἀλλήλους ***(εἰκ. 5 καὶ 6)*** εἰς μίαν σειράν. Ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης, ἥτις εἶναι καὶ ἡ ὑπευθυντηρία, ἐτοποθετήθη ἡ εὐθυντηρία ἐξ ὁμοίων λίθων καὶ ὁμοίας κατασκευῆς ὕψους 0.30 μ., ἥτις εἰσέχει εἰς πάσας τὰς σῳζομένας πλευρὰς κατὰ

0.05 μ. Οἱ λίθοι καὶ ταύτης δὲν εἶναι ἰσομήκεις. Ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας ἐτοποθετήθησαν κατὰ ἕτερα 0.05 μ. ἐσώτερον οἱ ἐκ μεγάλων λίθων ὀρθοστάται.

Τῶν ὀρθοστατῶν ὁ μέγιστος ἔχει μῆκος 2.10 μ., τὸ πάχος αὐτῶν κυμαίνεται μεταξὺ 0.25 μ. - 0.35 μ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐντελῶς ἀκατέργαστος, ἡ ἐξωτερικὴ ἡμιειργασμένη· ἡ πρὸς ἀλλήλους προσαρμογὴ τελεία· εἰς τὰ κατὰ

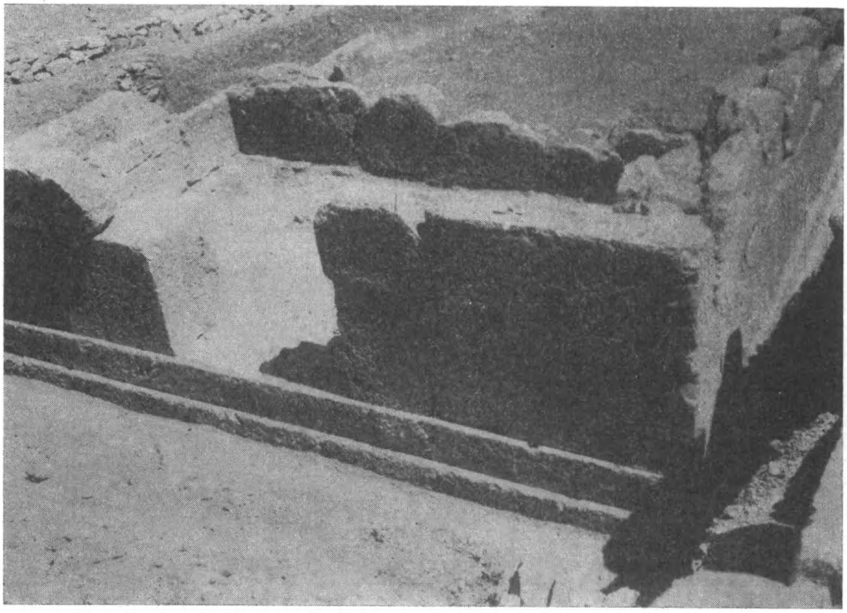

Εἰκ. 6. Ἄποψις ἀπὸ τῆς Ν.Δ. γωνίας τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Β.

τὰς γωνίας ἐλλείποντα τυχὸν τμήματα ἑκάστου τῶν λίθων ἔχουσι τοποθετηθῆ συμπληρωματικῶς μικροὶ τριγωνικοὶ λίθοι σφηνοειδεῖς, ὁμοίας ὡσαύτως προσαρμογῆς (εἰκ. 5 καὶ 6)· τὸ ὕψος τῶν ὀρθοστατῶν ἐξωτερικῶς ἀνέρχεται εἰς τὸ 1.00 μ. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας ἐπιφανείας ἐνίων τῶν ὀρθοστατῶν παρετηρήθησαν ἐντομαὶ μήκους 0.056 μ., πλάτ. 0.025 μ. καὶ βάθους 0.01 μ. πρὸς τοποθέτησιν μεταλλίνων πιθανῶς συνδέσμων μετὰ τῶν ὑπερκειμένων λίθων. Ὅμοιαι ἐντομαὶ παρουσιάσθησαν καὶ εἴς τινας τῶν λίθων τῆς εὐθυντηρίας διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως σκοπόν. Ὁ τοῖχος τῶν ὀρθοστατῶν εἶναι διπλοῦς, ἤτοι ἐξωτερικὸς καὶ ἐσωτερικός· οὗτος δὲ κατὰ τὴν κατασκευὴν διαφέρει πολὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατά τε τὸ μέγεθος τῶν λίθων καὶ τὴν κατασκευήν, διότι εἶναι ἐκτισμένος διὰ μικροτέρων λίθων, ἡμιειργασμένων τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ ληγόντων κατὰ τὰ ἄκρα εἰς ἀνωμάλους εὐθείας, λοξὰς ἢ καμπύλας γραμμάς. Τὸ μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων λίθων κενὸν πληροῦται δι᾽ ἐπαλλήλων λιθαρίων ὀρθογω-

νίων ἢ τριγωνικῶν διαφόρου μήκους καὶ ὕψους προσαρμοζομένων καλῶς εἰς τοὺς ἑκατέρωθεν μεγαλυτέρους *(εἰκ. 7 καὶ 8)*. Ὁμοίας κατασκευῆς ἀμφοτέρωθεν εἶναι καὶ ὁ ἐνδιάμεσος τοῖχος, ὅστις χωρίζει τὸ δυτικὸν διαμέρισμα ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ. Τὸ μεταξὺ τῶν λίθων τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς σχηματιζόμενον κενὸν εἶναι πεπληρωμένον διὰ

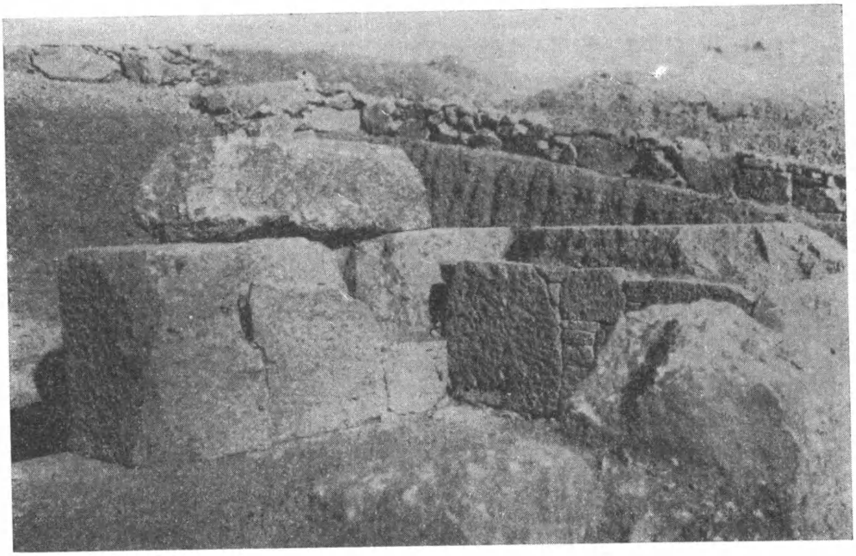

Εἰκ. 7. Ἡ ἐσωτερικὴ τοιχοδομία τῆς Β καὶ Δ πλευρᾶς τοῦ ὀπισθοδόμου καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ἱεροῦ Β.

λατυπῶν καὶ χώματος ἢ πηλοῦ (πρβ. Noack Eleusis σ. 16-17 — Perrot-Chipiez VII σ. 153, Κ. Κουρουνιώτης ΑΔ 1927-28 σ. 16-17 εἰκ. 9, σ. 49 κἑ, εἰκ. 44-46). Τὸ πάχος τοῦ τοίχου εἰς ἑκάστην τῶν πλευρῶν εἶναι διάφορον, δηλαδὴ τῆς μὲν βορείας εἶναι 0.76 μ., τῆς δυτικῆς 0.72-0.73 μ. καὶ τῆς νοτίας 0.71 μ.

Ἐπὶ τῶν ὀρθοστατῶν διετηρήθη κατὰ τὴν βαθύτερον κειμένην νοτιοδυτικὴν γωνίαν καὶ δευτέρα σειρὰ λίθων ὁμοίας ὕλης καὶ κατασκευῆς, ἐλαφρῶς διαταραχθέντων κατὰ τὴν πτῶσιν τῶν ὑπερκειμένων λίθων (εἰκ. 6) καλῶς ἐπίσης προσηρμοσμένων, ὕψους 0.65 μ.

Τὸ σῳζόμενον τοῦ οἰκοδομήματος διὰ τοίχου ἐγκαρσίου πάχ. 0.54 μ. διαιρεῖται εἰς δύο ἄνισα διαμερίσματα, τὸ δυτικὸν καὶ τὸ ἀνατολικόν. Τὸ δυτικὸν πλάτους ἐσωτερικῶς 5.20 μ. καὶ μήκους 2.64 μ. κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἶναι κλειστόν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν ἔχει θύραν πλ. 1.57 μ., ἥτις δὲν κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς, ἀλλ' ὀλίγον νοτιώτερον ἤτοι

ἡ μὲν ἀπὸ τῆς παραστάδος μέχρι τῆς βορείας γωνίας πλευρὰ ἐξωτερικῶς ἔχει μῆκος 2.60 μ. καὶ ἐσωτερικῶς 1.84 μ., ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου παραστάδος μέχρι τῆς νοτίας γωνίας πλευρὰ ἔχει μῆκος 2.49 μ., ἐξωτερικῶς καὶ 1.78 μ. ἐσωτερικῶς (εἰκ. 6), ἀμφότεραι δὲ αἱ παραστάδες ἀποτελοῦνται ἐκ

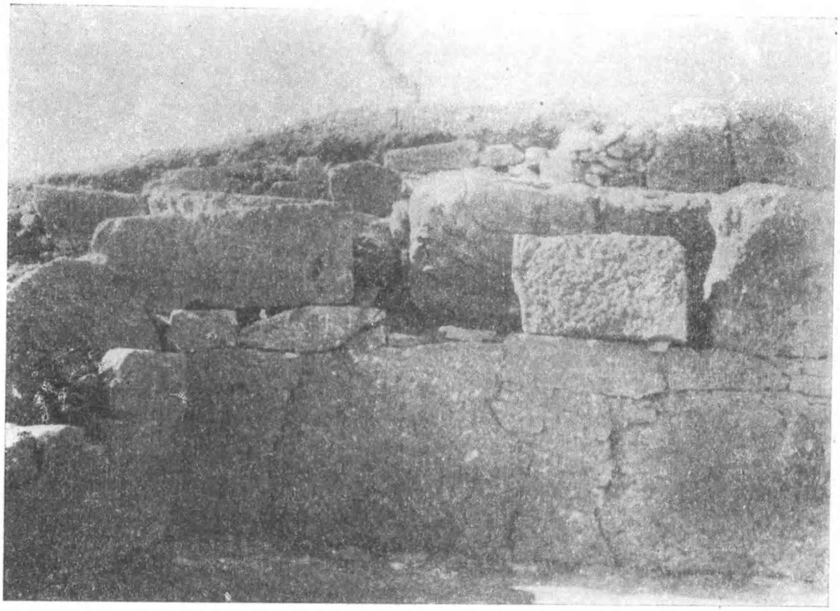

Εἰκ. 8. Ἡ ἐσωτερικὴ τοιχοδομία τῆς Ν καὶ Α πλευρᾶς τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ἱεροῦ Β.

πλατέος λίθου, τετραγώνου περίπου, καταλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου.

Τὸ δάπεδον τοῦ διαμερίσματος τούτου ἐκαλύπτετο διὰ μικρῶν ἀκατεργάστων, ἀλλ᾽ ὁμαλῶν πλακῶν τοποθετημένων ἀμέσως εἰς τὸ ὑπέδαφος. Τμήματα τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου διετηρήθησαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν τοίχων διασωθέντα ἐν πολλοῖς καὶ διακρινόμενα ἐν ταῖς εἰκόσι 6, 7 καὶ 8. Τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς διαμέρισμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ δυτικὸν πλάτους 5.20 μ., ἔχει μῆκος 6.50 μ., προσδιορισθὲν ἐκ τοῦ μόνου κατὰ χώραν ἐναπομείναντος λίθου, τοῦ κειμένου παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν ἄκραν τῆς ὑπευθυντηρίας (εἰκ. 5), ὅστις ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀποτελῶν ἔνδειξιν ὑπάρξεώς ποτε ἑτέρου ἐγκαρσίου τοίχου χωρίζοντος τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀπὸ ἑτέρου πρὸς ἀνατολὰς κειμένου καὶ ἐκ θεμελίων ἐξαφανισθέντος. Τοῦ μεγάλου τούτου διαμερίσματος οἱ τοῖχοι ἐξηφανίσθησαν πάντες πλὴν 2 ὀρθοστατῶν κειμένων κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, ὧν ὁ πρὸς ἀνατολὰς ἀποκεκρουμένος κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ (εἰκ. 6)·

Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τῆς εὐθυντηρίας τῆς βορείας πλευρᾶς καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρον τῆς νοτίας.

Τὸ δάπεδον καὶ τοῦ διαμερίσματος τούτου ἦτο κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν ὁμοίων ταῖς τοῦ μικροῦ διαμερίσματος· σειρὰ τοιούτων διετηρήθη ὡσαύτως παρὰ τὸν πόδα τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου. Αἱ πλάκες ἐνταῦθα εἶχον τοποθετηθῆ ἐπὶ τοῦ γεμίσματος τοῦ χώρου (στορᾶς) ἀποτελουμένου ἐκ μιᾶς ἢ δύο σειρῶν ἀκατεργάστων κροκαλοπαγῶν εὐμεγέθων λίθων. Ἀφθονία λατυπῶν εὑρεθεισῶν κατὰ τὴν νοτίαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ μὲν οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τοῦ κτίσματος ἦτο ἐπεξειργασμένον παρὰ τὴν οἰκοδομήν, ὁ δὲ χῶρος κατὰ τὴν ἀνέγερσιν ταύτης ἦτο ἀκάλυπτος.

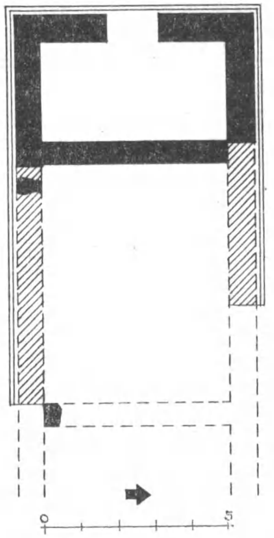

Εἰκ. 9. Κάτοψις τοῦ ἱεροῦ Β.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν διαμερισμάτων ἤτοι τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἐξαφανισθέν, τὸ μεσαῖον καὶ τὸ δυτικόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μεσαῖον διαμέρισμα, μήκους, ὡς ἐλέχθη, 6.50 μ. ἦτο τριπλάσιον περίπου τοῦ μήκους τοῦ δυτικοῦ διαμερίσματος (2.64 μ.), τοῦτο δὲ πάλιν θὰ εἶχεν ἴσας πρὸς τὸ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ μεσαίου ἀνατολικὸν διαμέρισμα διαστάσεις, ἕπεται, ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τούτου εἶναι πλάτους 6.66 μ. καὶ μήκους 14.36 μ. Τὸ οὕτω περιγραφὲν οἰκοδόμημα εἶναι προφανῶς ναὸς ἀποτελούμενος ἐκ τοῦ προνάου, ἐκ τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου. Τούτου κάτοψιν παρέχει ἡ **εἰκ. 9.** Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν σηκὸν ἐγίνετο διὰ τῶν θυρῶν τοῦ προνάου, ὁ δὲ ὀπισθόδομος μὴ ἐπικοινωνῶν πρὸς τὸν σηκὸν ἔχει κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν θύραν, βατὴν μόνον ἀπὸ νότου, καθ' ὅσον, ὡς ἐλέχθη, ἡ βορεία καὶ δυτικὴ πλευρὰ ἡ ἔναντι τῆς εἰσόδου ἦσαν ἀποκεκλεισμέναι ἐκ τῆς μέχρις ὕψους 1.00 μ. τομῆς τοῦ ἐδάφους.

Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὕψους τοῦ ἱεροῦ παρέχονται ἐκ τοῦ κατὰ χώραν καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ὀπισθοδόμου εὑρεθέντος οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τὰ ἑξῆς δεδομένα: ἐπὶ τοῦ ἁπανταχοῦ ἰσοϋψοῦς ὀρθοστάτου (1.00 μ.) ὑπάρχει περὶ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν ἐπίσης ἰσοϋψὴς δευτέρα σειρὰ λίθων ὕψους 0.65 μ.· ἐπ' αὐτῶν δέον νὰ προστεθῇ ἑτέρα σειρὰ λίθων ὁμοίου ὕψους (0.65 μ.). Ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων σειρῶν πρέπει νὰ ἐπιτεθῇ τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὀπισθοδόμου εὑρεθὲν ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ εἰς δύο τεθραυσμένα καὶ συνανήκοντα τεμάχια ὑπερθύρου μήκους ὁλικοῦ (1.28 + 1.28) 2.56 μ., πλ. 0.40 μ. καὶ πάχους 0.52. Τὸ ἓν τμῆμα τούτου δείκνυται ἐν τῇ εἰκ. 7.

Τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τοῦ ὑπερθύρου εὑρέθη ἐντὸς τοῦ ὀπισθοδόμου

ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον· τούτου μῆκος 1.53 μ., πλάτος καὶ πάχος τὸ αὐτὸ 0.355 μ. Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ προσαρμογὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ τμήματος πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο τελεία. 'Επὶ τοῦ ὑπερθύρου ἔπρεπε νὰ ἦτο εἷς ἀκόμη λίθος ὁ τελευταῖος, πιθανοῦ ὕψους ὁμοίου τοῖς κάτωθεν, ἤτοι 0.65 μ. Κατὰ ταῦτα τὸ πιθανὸν ὁλικὸν ὕψος τοῦ ἱεροῦ θὰ ἦτο 1.00 + 0.65 (+0.65) + 0.52 (+0.65) = 3.47 μ. μέχρι τοῦ γείσου, ἐκ τούτου δὲ καὶ τοῦ ἀετοῦ οὐδὲν τμῆμα εὑρέθη.

Κεράμων θραύσματα ἀνάμεικτα μετ' ἀφθόνου τέφρας εὑρέθησαν ἔσω καὶ ἔξω ἀμφοτέρων τῶν διαμερισμάτων. Τὰ ἐν τῷ σηκῷ ἦσαν ὀλιγώτερα, διότι κείμενα εἰς μικρὸν βάθος ἐξηφανίσθησαν διὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ χώρου. Περισσότερα εὑρέθησαν ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ. Τὸ μῆκος μιᾶς τούτων ἦτο 0.60 μ., τὸ πάχ. 0.045 μ., τὸ δὲ πλάτος ἄγνωστον, πιθανὸν 0.40 μ. Πάντα τὰ θραύσματα τῶν κεράμων ἦσαν πυρίκαυστα, τὰ δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου τινῶν ἐξ αὐτῶν παρατηρηθέντα γραπτὰ ἀνθέμια ἦσαν λίαν ἐξίτηλα. Ποικίλων σχημάτων ἦσαν τὰ θραύσματα τῶν καλυπτήρων, φερόντων ἔντονα ὡσαύτως ἴχνη πυρακτώσεως. Εἶναι δὲ προφανές, ὅτι τὸ ἱερὸν κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς πυρποληθείσης τῆς ξυλίνης στέγης αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ ἀκόμη, ὅτι ἡ πτῶσις τῶν τοίχων δὲν ἐπῆλθε συγχρόνως μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς στέγης, ἀλλὰ μετά τινα χρόνον. Τοῦτο κατέστη καταφανὲς ἐκ τῶν μεγάλων πυρῶν, ὧν αἱ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἑστίαι ἀφῆκαν ἔντονα ἴχνη ἔσω καὶ ἔξω τῶν τοίχων τοῦ νοτίου τμήματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὀπισθοδόμου, ἐπὶ δὲ τῆς τέφρας τῶν πυρῶν εἶχον καταπέσει ἀνωμάλως οἱ λίθοι τῶν διαλυθέντων τοίχων. 'Ενδείξεις ὑπάρξεως θύρας ξυλίνης ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ ἦσαν μόνον ἡ μεταξὺ τῶν παραστάδων τέφρα καὶ δύο ἧλοι σφυρήλατοι *(εἰκ. 25)*, οὐδὲν ὅμως ἴχνος τοῦ τρόπου τῆς τοποθετήσεως ἢ τῆς κινήσεως αὐτῆς ἀνεφάνη.

'Αγγείων ὄστρακα εὑρέθησαν ἐλάχιστα, οἷον τεμάχια χειλέων, λαβῶν, βάσεων ἀγγείων μετὰ ὁμοκέντρων κάτωθεν κύκλων ἢ μελανῶν ὑπὲρ τὸν πόδα ἀκτίνων, πάντα μελαμβαφῆ *(εἰκ. 10)*. 'Εν ἑνὶ τούτων, τῷ κάτω ἀριστερὰ τῆς εἰκόνος, διακρίνεται τμῆμα μελανομόρφου παραστάσεως, ἐξ ἧς ἵππου οἱ πρόσθιοι πόδες, μέρος τοῦ στέρνου καὶ τῆς ῥάχεως· ἐν ἑτέρῳ ἐρυθρόγραφα ἀνθέμια ὡς καὶ τμῆμα λύχνου *(εἰκ. 11)*. Πολλὰ ὄστρακα προήρχοντο ἐξ ἀμφορέων ὀξυπυθμένων ἢ στάμνων ἄνευ γανώσεως. Τούτων πηλὸς ὑποκίτρινος.

'Επὶ τῶν καταπεσόντων ἐκ τοῦ κτιρίου λίθων εὑρέθη παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ὀπισθοδόμου ἀμφορίσκος μελαμβαφής, τεθραυσμένος ἀνήκων εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

Ὄστρακα ἐξ ἀγγείων Ρωμαϊκῶν χρόνων ἢ καὶ νεωτέρων δὲν εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. 'Επίσης δὲν εὑρέθη οὐδὲν μαρμάρινον ἀντικείμενον ἢ θραῦσμα μαρμάρου.

Κατὰ τὸ μέσον τοῦ σηκοῦ εὑρέθη χαλκοῦν νόμισμα λίαν ἐφθαρμένον,

φέρον ἔνθεν μὲν κεφαλὴν Ἀθηνᾶς πρὸς δεξιά, ὄπισθεν δὲ δύο γλαῦκας καὶ ἀνῆκον εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, προφανῶς Ἀθηναϊκόν.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἱερόν, ὅπερ ἐχαρακτήρισα διὰ τοῦ στοιχείου Β, πρὸς

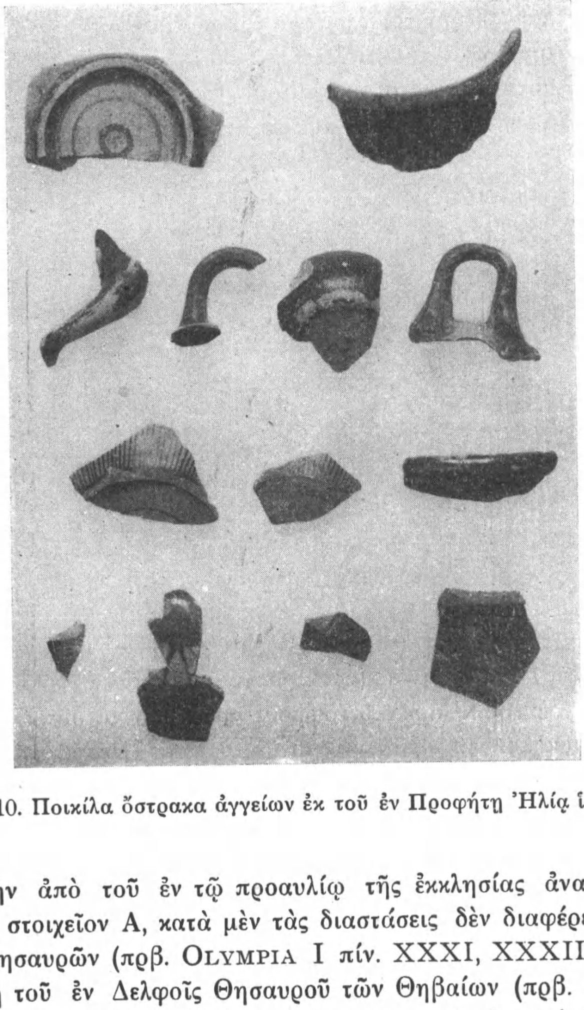

Εἰκ. 10. Ποικίλα ὄστρακα ἀγγείων ἐκ τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Β.

ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς ἐκκλησίας ἀνασκαφέντος καὶ λαβόντος τὸ στοιχεῖον Α, κατὰ μὲν τὰς διαστάσεις δὲν διαφέρει πολὺ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ Θησαυρῶν (πρβ. Olympia I πίν. XXXI, XXXII, XXXVI καὶ XXXIX) ἢ τοῦ ἐν Δελφοῖς Θησαυροῦ τῶν Θηβαίων (πρβ. A. Springer Kunstgesch., Leipzig 1923, I σ. 198 εἰκ. 394 κ.λ.π.), κατὰ δὲ τὴν μορφὴν δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τοὺς ναοὺς τῆς Τίρυνθος, τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τῆς Σπάρτης (πρβ. Π. Καββαδιας Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, Ἀθῆναι 1916, σ. 276 κἑ. εἰκ. 285-287) καὶ τὰ ἐν τῇ δευτέρᾳ πόλει τῆς Τροίας μέγαρα Β καὶ Ε (πρβ. Καββαδιας αὐτ. σ. 131, εἰκ. 12), οὐδὲ εἶναι ἄσχετον πρὸς τὰ μετὰ δώματος προϊστορικὰ μέγαρα (πρβ. Χ. Τσουντας Αἱ προϊστορικαὶ

ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου σ. 99 εἰκ. 22 καὶ σημ. 1 — Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι σ. 37, εἰκ. 39). Ἡ μακρινὴ ἀνάμνησις τῶν μορφῶν τῶν ἀνωτέρω οἰκοδομημάτων διατηρηθεῖσα ζωηρὰ διὰ τῶν αἰώνων παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις δημόταις τῆς Ἀττικῆς ἐφηρμόσθη καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ.

Κατὰ τὴν κατασκευὴν ὅμως τούτου παραβαλλομένην πρὸς ἕτερα νεώτερα ἱερὰ παρατηροῦνται πολλαὶ ἐλλείψεις καὶ ἀνωμαλίαι. Οὕτω τὰ θεμέλια αὐτοῦ τεθέντα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα ἐπὶ τοῦ ἀσταθοῦς ψαθυροῦ ἐδάφους δὲν ἔχουσιν ἐπαρκὲς βάθος καὶ ὡς ἐκ τούτου λείπει ἡ πρὸς στερέωσιν

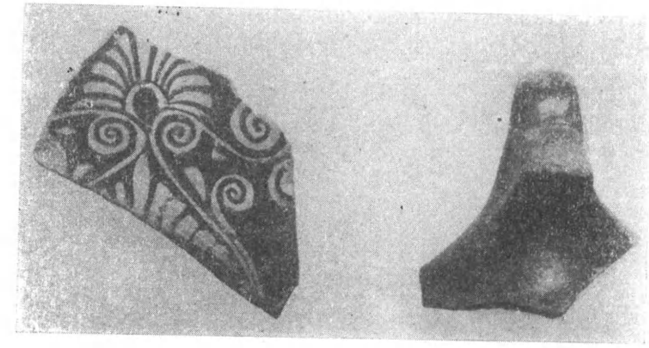

Εἰκ. 11. Ὄστρακα ἐρυθρογράφου ἀγγείου καὶ λύχνου ἐκ τοῦ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ ἱεροῦ Β.

τούτων στοιβή· τὸ γέμισμα (στορὰ) δὲν ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸν ὀπισθόδομον, ἀλλὰ περιωρίσθη εἰς τὸν σηκὸν (καὶ προφανῶς εἰς τὸν ἐλλείποντα πρόναον), ἀκολουθήσασα δὲ τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους κατὰ μὲν τὸ δυτικὸν ἥμισυ φέρει μίαν σειρὰν κροκαλοπαγῶν λίθων κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικόν, τὸ βαθύτερον, δύο σειράς· οἱ τοῖχοι ὑψώθησαν ἀμέσως ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας ἄνευ τοποθετήσεως τῶν τριῶν συνήθως βαθμίδων· τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι διάφορον εἰς ἑκάστην αὐτοῦ πλευράν, ἀφ᾽ οὗ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ μὲν βορεία πλευρὰ ἔχει πάχος 0,76 μ. ἡ δὲ δυτικὴ 0,72-0,73, ἡ νοτία 0,71 καὶ ἡ ἐγκαρσία μόνον 0,54 μ. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ ἐξωτερικὴ τοιχοδομία εἶναι διάφορος τῆς ἐσωτερικῆς, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων κενὸν δεικνύει, ὅτι ἐτοποθετήθησαν κεχωρισμένως κατ᾽ ἀρχὰς μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ λίθοι καὶ ἔπειτα οἱ ἐσωτερικοὶ ἄνευ συνδετικῆς ὕλης ἢ συνδέσμου τινὸς συνεκτικοῦ ἢ τοὐλάχιστον πλακῶν ὑποβοηθουσῶν τὴν μείζονα στερεότητα τῶν ἑκατέρωθεν. Ἡ τοιαύτη δὲ τοιχοδομία ἐξηκολούθει μέχρι τῆς ὀροφῆς, ὡς δεικνύει ἡ κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν σωθεῖσα ἀνωτέρα σειρὰ καὶ δηλοῖ, ὅτι ὁ οἰκοδόμος ἀγνοῶν τὸν τρόπον τῆς τοιχοδομίας τῶν μετέπειτα μνημείων χρησιμοποιεῖ τὴν μέθοδον τῶν προϊστορικῶν χρόνων.

Τὸ κυριώτατον δὲ πάντων εἶναι ἡ ἀπουσία τῶν κιόνων, ἥτις δίδει εἰς τὸ ἱερὸν μορφὴν ἐπιμήκους τριμεροῦς οἰκίας. Ἐπίσης τὸ πλεῖστον τῆς κεραμώσεως τοῦ ἱεροῦ ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ κεράμων ὁμοίων πρὸς τὰς τοῦ ἱεροῦ **Α**, τοῦ ὁποίου τὴν ἡλικίαν ἀνήγαγον εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τὸ ὁποῖον ἔκ τινων ἐνδείξεων φαίνεται ὅτι εἶχεν ἀνεγερθῆ εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχήν. Ἡ δὲ ἀντικατάστασις τῶν κεράμων διὰ νεωτέρων εἶναι εὔλογος, διότι, ἐν ᾗ θέσει ἔχουσιν ἱδρυθῆ ἀμφότερα τὰ ἱερά, οἱ ἄνεμοι εἶναι ἰσχυρότατοι καὶ συνηθέστατοι. Τὰ ἀνωτέρω πείθουσιν, ὅτι τό, περὶ οὗ πρόκειται, ἱερὸν ἀνήκει εἰς πρώϊμον ἐποχήν, πρωϊμωτέραν τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ζωστῆρος (βλ. Κ. Κουρουνιωτην ἔ. ἀ. σ. 49) καὶ ἴσως καὶ τοῦ ἐν Ῥαμνοῦντι ναοῦ τῆς Θέμιδος (BCH 1924 σ. 320) ἤτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὅτι κατεστράφη πρωΐμως ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐξετέθη ἀνωτέρω. Ὅτι δὲ ἡ πλήρης καταστροφὴ συνετελέσθη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους δεικνύει τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σηκοῦ εὑρεθὲν χαλκοῦν νόμισμα τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ ἔλλειψις πάσης ἐνδείξεως, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐπισκευασθὲν ἦτο ἐν χρήσει εἰς νεωτέραν ἐποχὴν καὶ ὁ κρατηρίσκος ὁ εὑρεθεὶς ἐπὶ τῶν λίθων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὀπισθοδόμου.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ ἱερὸν **Β** ἀποτελούμενον ἐκ προνάου, σηκοῦ καὶ ὀπισθοδόμου ὁλικοῦ πλάτους 6.66 μ. καὶ πιθανοῦ μήκους 14.36 μ. ἱδρύθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος καὶ εἶχε μορφὴν τριμεροῦς οἰκίας, πυρποληθὲν δὲ κατόπιν κατεστράφη ὁλοσχερῶς κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἀπέκειτο ἔκτοτε εἰς ἐρείπια.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ δευτέρου τούτου ἱεροῦ δικαιολογεῖ πλήρως τὰς πληροφορίας τοῦ Παυσανίου. Ὅτι δὲ ὁ περιηγητὴς δὲν ἀναφέρει τὰ ἱερά, ἀλλὰ μόνον τοὺς βωμοὺς τοῦ Διὸς Ὀμβρίου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Προοψίου, εἶναι εὐνόητον, διότι οὗτος διελθὼν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἐπληροφορήθη, ὅτι ἡ λατρεία τῶν ἀναφερομένων θεῶν ἐτελεῖτο περὶ τοὺς βωμούς, ἀφ' οὗ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἦσαν πρὸ πολλοῦ κατεστραμμένα. Ἂν δὲ ἡ περὶ βωμῶν πληροφορία ἀναφέρεται εἰς τὸν ὡς διμερῆ βωμὸν χαρακτηρισθέντα βράχον, οἱ ἀναφερόμενοι θεοὶ ἔπρεπε νὰ ἦσαν σύμβωμοι. Ἄλλωστε ὁ βράχος-βωμὸς εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ναῶν καὶ εἰς ἴσην περίπου ἀφ' ἑκατέρου ἀπόστασιν.

Ὅπως κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος οὕτω καὶ ἐφέτος μὴ ἀποκαλυφθείσης ἐπιγραφῆς ἢ ἄλλης ἀποδείξεως παρέμεινεν ἄγνωστος ἡ θεότης, ὑπὲρ ἧς ἱδρύθη τὸ ἡμέτερον ἱερόν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ ἐπιχώσει τούτου ἐπλεόναζον τὰ ὄστρακα τῶν ὀξυπυθμένων ἀμφορέων ἢ ὑδριῶν, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἱεροῦ Α οὐδὲν ὄστρακον ἐκ τοιούτων ἀγγείων εὑρέθη, νομίζω, ὅτι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ μὲν ἱερὸν Β ἀνήκει εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς Ὀμβρίου, τὸ δὲ Α εἰς τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος Προοψίου, διὸ ἐπὶ τῶν

ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ Α ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία τοῦ συνωνύμου τῶν χριστιανῶν Προφήτου Ἠλία. Φαίνεται δὲ ἀκόμη, ὅτι ἡ τὸ πρῶτον ἐπ' ἐκείνου κτισθεῖσα ἐκκλησία ἀνηγέρθη πρωΐμως, διότι πρὸς νότον ταύτης καὶ παρὰ τὸ πολυμερὲς οἴκημα Σ (βλ. ΠΑΕ ἔ.ἀ. παρένθ. πίν. Ι) ἀνευρέθη χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἡρακλείου (616-617 μ.Χ.) παριστῶν ἔμπροσθεν μὲν τὸν Ἡράκλειον, τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὴν Μαρτίναν, ὄπισθεν δὲ τὸ στοιχεῖον Μ, ἐν τῷ ἐξέργῳ CON ἔτος 41 καὶ μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ Μ τὸ στοιχεῖον Β (βλ. BMC ἀρ. 172), καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἀπόστασιν ἕτερον, ἐπίσης χαλκοῦν, μετρίας διατηρήσεως, φέρον ἔνθεν μὲν τὴν προτομὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἔνθεν δὲ σταυρὸν (βλ. BMC πίν. LXV, 19). Χαλκοῦν ὡσαύτως νόμισμα λίαν ἐφθαρμένον εὑρέθη εἰς τὴν κατὰ τὸ βόρειον μέσον τῆς κοιλάδος γενομένην τομὴν καὶ ἀνῆκον εἰς τὸν Μανουὴλ Α'. Κομνηνόν, ἐν ᾧ ἔμπροσθεν μὲν ἡ προτομὴ αὐτοῦ, ὄπισθεν δὲ ὁ Ἅγιος Γεώργιος (βλ. BMC πίν. LXX, 17). Τὰς περὶ τῶν νομισμάτων πληροφορίας παρέσχεν ἀσμένως ἡ κυρία Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου, ἣν εὐχαριστῶ καὶ ἐνταῦθα. Ἐκ τῶν ἀναγραφέντων δὲ νομισμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἠλία κτισθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας καταστροφὰς ἀνεγειρομένη ἐκ νέου ὑπὸ διαφόρους μορφὰς διετηρήθη μέχρι σήμερον ὡς μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου.

Β. Τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν τῷ τοπογραφικῷ χάρτῃ σημειουμένου περιβόλου τῆς κοιλάδος ἀνήγαγον ἐν ΠΑΕ 1949 σ. 74 εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, τοὺς περὶ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Τὴν γνώμην ταύτην ἠμφεσβήτησάν τινες ἰσχυρισθέντες, ὅτι δὲν ἔζησαν μυκηναῖοι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ ὅτι ὁ περίβολος ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν. Ἐπειδὴ δὲ ἕτερον στοιχεῖον βεβαιοῦν τὴν ἡλικίαν τοῦ περιβόλου πλὴν τοῦ τρόπου τῆς τοιχοδομίας δὲν εὑρέθη ἐν τῇ κοιλάδι, ἐπεδίωξα τὴν ἀνεύρεσιν πλειόνων ἀποδεικτικῶν ἀλλαχοῦ. Ὁρμώμενος δὲ ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι ἡ κοιλὰς χρησιμοποιηθεῖσα διὰ τὴν λατρείαν δύο σημαντικωτάτων θεῶν ἀπέβη χῶρος ἱερός, ἐν ᾧ δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀνεγερθῶσι κατοικίαι θνητῶν, ἐστράφην πρὸς τοὺς πρόποδας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐκυκλοφόρουν ἀόριστοι διαδόσεις, ὅτι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει σπήλαιον περικλεῖον ἀρχαιότητας καὶ αἱ φῆμαι ἔλαβον ἐφέτος χαρακτῆρα θετικώτερον, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν τῇ κοιλάδι ἐργασιῶν βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐργατῶν καί τινων ποιμένων ἀνεῦρον τὸ θρυλούμενον σπήλαιον εἰς τὸ βραχῶδες ἄκρον τῶν προπόδων τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ, παρὰ τὸ κράσπεδον τῆς ἀροσίμου γῆς καὶ νοτιοανατολικῶς καὶ κάτω τῆς πρώτης στροφῆς τῆς πρὸς τὴν κοιλάδα ἀτραποῦ. Ἡ θέσις τοῦ σπηλαίου σημειοῦται ἐν τῷ τοπογραφικῷ χάρτῃ ***(εἰκ. 12)*** διὰ σταυροῦ.

Ἐνταῦθα ἐπὶ βράχου ἐλαφρῶς ἐπικλινοῦς, ἔχοντος ἐπιφάνειαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμαλὴν καὶ κάτωθεν μικρᾶς ἐξάρσεως ὑπῆρχεν ὀπὴ σχεδὸν στρογγύλη, διαμέτρου περὶ τὸ μέτρον, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς εἴσοδος εἰς τὸ σπήλαιον. Οὐδὲν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ἐδήλου τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ὀπῆς κατέρχεταί τις καθέτως εἰς μικρὰν στοὰν πλάτους ἑνὸς καὶ ἡμί-

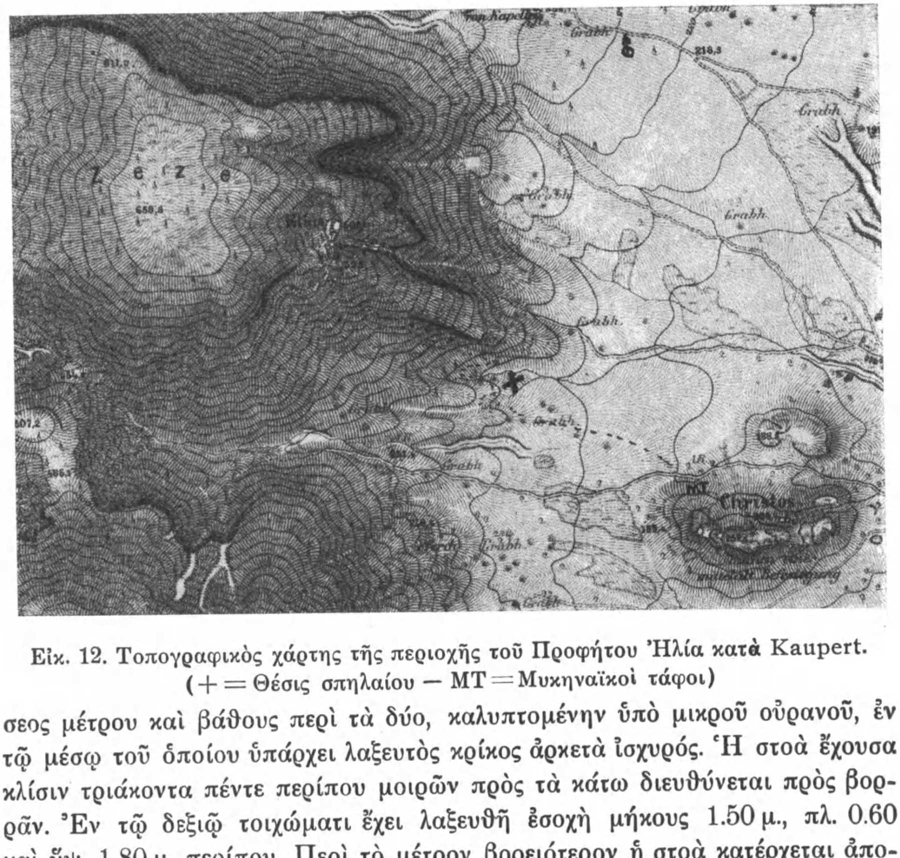

Εἰκ. 12. Τοπογραφικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς τοῦ Προφήτου Ἠλία κατὰ Kaupert.
(+ = Θέσις σπηλαίου — ΜΤ = Μυκηναϊκοὶ τάφοι)

σεος μέτρου καὶ βάθους περὶ τὰ δύο, καλυπτομένην ὑπὸ μικροῦ οὐρανοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει λαξευτὸς κρίκος ἀρκετὰ ἰσχυρός. Ἡ στοὰ ἔχουσα κλίσιν τριάκοντα πέντε περίπου μοιρῶν πρὸς τὰ κάτω διευθύνεται πρὸς βορρᾶν. Ἐν τῷ δεξιῷ τοιχώματι ἔχει λαξευθῆ ἐσοχὴ μήκους 1.50 μ., πλ. 0.60 καὶ ὕψ. 1.80 μ. περίπου. Περὶ τὸ μέτρον βορειότερον ἡ στοὰ κατέρχεται ἀποτόμως κατὰ κάθετον εἰς βάθος πέντε μέτρων. Ἐνταῦθα ἀνοίγεται ἐγκαρσία ἐπιμήκης στοὰ πλάτους δύο ἕως τριῶν μέτρων καὶ μήκους περὶ τὰ δέκα· τὸ δάπεδον αὐτῆς εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδον κλῖνον ἐλαφρῶς κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν πρὸς τὰ κάτω. Τὰ τοιχώματα τῆς στοᾶς καλύπτονται ἁπανταχοῦ ὑπὸ σταλακτιτῶν ὑπολεύκων. Ὅμοιοι σταλακτῖται κατερχόμενοι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ αὐτῆς καὶ ἑνούμενοι μετὰ τῶν κάτωθεν σταλαγμιτῶν σχηματίζουσι ποικίλους καὶ περιέργους μορφὰς μεγάλων κώνων ὀρθῶν ἢ ἀνεστραμμένων, οἱονεὶ κιονίσκων περιβαλλομένων ὑπὸ σταφυλοειδῶν κλαδίσκων καὶ κλώνων ἐκ λευκῶν καὶ

ὑπερύθρων κατεψυγμένων σταγόνων. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον ταύτης ἄνοιγμα ἑτέρας στοᾶς πρὸς δυσμὰς διευθυνομένης ἦτο κεκλεισμένον διὰ λίθων προχείρως. Ὀλίγον ἀνατολικώτερον τῆς κεκλεισμένης ἔχαινεν ἑτέρα τομὴ εὐρεῖα, ἥτις διερχομένη κάτωθεν τῆς στοᾶς τῆς εἰσόδου κατήρχετο ἀποτόμως εἰς βάθος 10 μ. εἰς κατωτέραν ἐπιμήκη καὶ εὐρεῖαν στοάν. Τὸν οὐρανὸν αὐτῆς ἐστήριζον κατὰ διαστήματα λίθοι προχείρως ἐκτισμένοι ἢ σεσωρευμένοι. Ἐκ τῆς στοᾶς ταύτης ἄλλα ἀνοίγματα κλειστὰ ἢ ἀνοικτὰ ὡδήγουν εἰς ἑτέρας στοάς. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἐννοεῖ πᾶς τις καλῶς, ὅτι τὰ ἀορίστως θρυλούμενα ἐστηρίζοντο μὲν ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, ἥτις ὅμως διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας, ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ κακῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐν ταῖς στοαῖς παρατηρουμένων διεστράφη, καθ' ὅσον δὲν ἐπρόκειτο περὶ σπηλαίου μετ' ἀρχαιοτήτων, ἀλλὰ περὶ ἀρχαιοτάτης μεταλλευτικῆς στοᾶς, βάθους δέκα ἑπτὰ μέτρων, ὅσον τὸ ἐρευνηθέν, ἐχούσης πολλὰς διακλαδώσεις ἀκολουθούσας τὰς μεταλλευτικὰς φλέβας.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος κατελθὼν εἰς τὴν ἄνω στοὰν ἐπέστρεψε κομίζων ὄστρακά τινα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓν μετ' ἐγχαράκτου γράμματος ἀπεφασίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου, κατόπιν προμηθείας τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς ἔρευναν ὀργάνων, οἷον σχοινίων, κηρίων, λυχνίας μετὰ φωτοβολίδος ἰσχυρᾶς ἐντάσεως κ.λ.π.

Ὅθεν εἰς τὸν κρίκον τοῦ οὐρανοῦ τῆς εἰσόδου προσεδέθη καλῶς σχοινίον διῆκον μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς κατωτέρας στοᾶς. Τὸ σχοινίον ὑπεβοήθει τὴν κάθοδον καὶ ἄνοδον τῶν ἐργατῶν καὶ τὴν ἀνέλκυσιν τῶν σπειρίδων, αἵτινες προσεδένοντο εἰς δεύτερον σχοινίον. Νομίζω δέ, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν ἢ παραπλήσιον τρόπον ἐξετελοῦντο καὶ αἱ μεταλλευτικαὶ ἐργασίαι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὰς τμηματικῶς ἀνελκυομένας σπειρίδας ὑπεβοήθουν ἄλλοι ἐργάται διὰ τὴν δίοδον αὐτῶν εἰς τὰ δύσκολα σημεῖα τοποθετηθέντες πλησίον τῶν σημείων τούτων. Οἱ ἐργάται καταλαμβανόμενοι ὑπὸ δυσφορίας ἐνηλλάσσοντο ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων μερῶν τῆς στοᾶς πρὸς τὰ κατώτατα καὶ τἀνάπαλιν ἀνὰ δίωρον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐξερεύνησις ἀπέβαινεν ἄκρως δαπανηρὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς εἰς τοιοῦτον βάθος ἐργαζομένους ὑπὸ ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν, ἄνευ ἐπαρκῶν μέσων καὶ ἰδίᾳ φωτὸς καὶ ἀερισμοῦ μετὰ ὀλιγοήμερον ἐργασίαν διέκοψα τὴν περαιτέρω ἔρευναν.

Εἰς τὰ οὕτως ἐκ τῶν στοῶν ἐξαγόμενα χώματα, ἐρευνώμενα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων διαφόρων κατηγοριῶν καὶ ἐποχῶν· τὰ πλεῖστα δηλαδὴ τούτων ἔφερον γάνωσιν ἀμαυροῦ μέλανος χρώματος ἔσωθεν καὶ μέλανος στιλπνοῦ ἔξωθεν ἄνευ παραστάσεων, ἕτερον ἐκ τμήματος λαιμοῦ παναθηναϊκοῦ πιθανῶς ἀμφορέως ἔφερε μελανόγραφον διακόσμησιν ἐξ ἀνθεμίων ὀρθῶν καὶ ἀνεστραμμένων κάτωθεν δὲ τῆς ζώνης καὶ ἐπὶ τοῦ ὤμου σειρὰν κυματίου ἐκ καθέτων ταινιῶν μέλανος καὶ ἰώδους

χρώματος ἐναλλὰξ (*εἰκ. 13*), ἀνῆκον εἰς τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα, τρία ἕτερα ἐκ στομίου μεγάλου ἀγγείου, ὧν τὰ δύο συνανήκοντα ἔφερον κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν ἐπιφανείας γάνωσιν μέλαιναν στιλπνὴν καὶ ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν

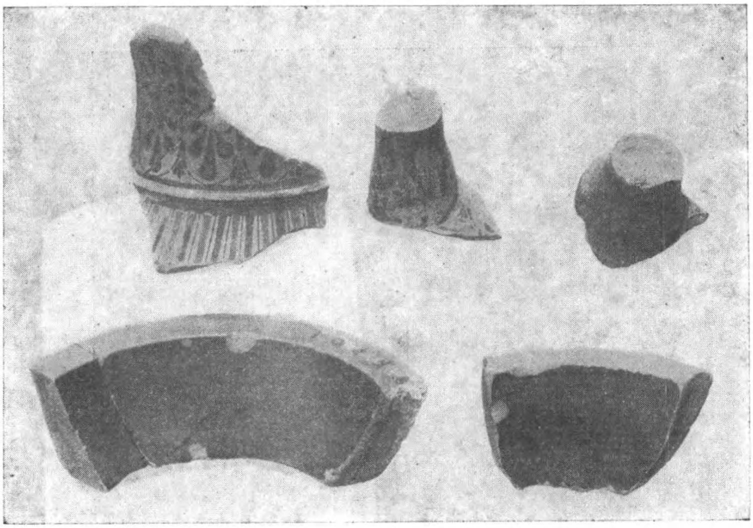

Εἰκ. 13. Ὄστρακα ἀγγείων ἐνεπιγράφων καὶ μελανογράφων ἐκ τοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία σπηλαίου.

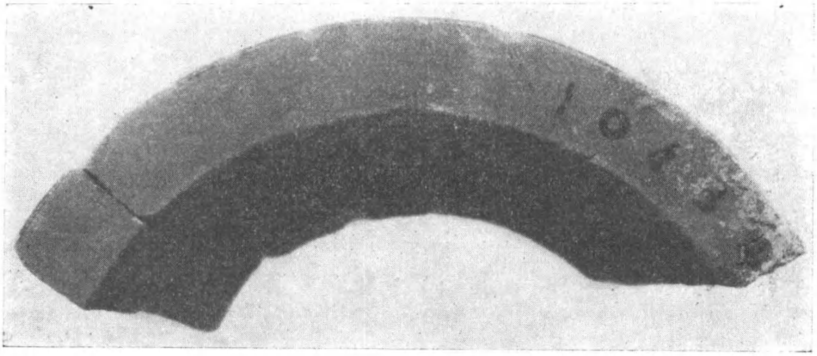

Εἰκ. 14. Τὸ ἐνεπίγραφον τμῆμα τοῦ ἐν τῇ εἰκ. 13 ὀστράκου εὐκρινέστερον.

χειλέων ἐπιφανείας (πλ. 0.01 μ.) πορτοκαλόχρουν. Ὁ πηλὸς τούτων ἐρυθρός. ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ μεγαλυτέρου τῶν ὀστράκων πέντε γράμματα καταληκτικὰ ἀγνώστου λέξεως «ΤΕΡΟΙ» ὕψους 0,004 (εἰκ. 13), ἅτινα εἶναι εὐκρινέστερα, ἐν τῇ ***εἰκόνι 14*** καὶ ἐκ τῆς μορφῆς των ἀνάγουσι τὸ ἀγγεῖον εἰς τὸν 5ον

π.Χ. αἰῶνα. Εἰς τὸ αὐτὸ ἀγγεῖον ἀνήκουσιν ἴσως καὶ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι 13 ὄστρακα στρογγύλων λαβῶν ἀπεσπασμένων μετὰ μικρῶν συμφυῶν τμημάτων τῆς κοιλίας. Ὁ πηλὸς τούτων εἶναι καθαρὸς ἐρυθρός. Ἄλλα πάλιν ἀφθονώτερα προερχόμενα ἐκ μεγάλου καὶ πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου

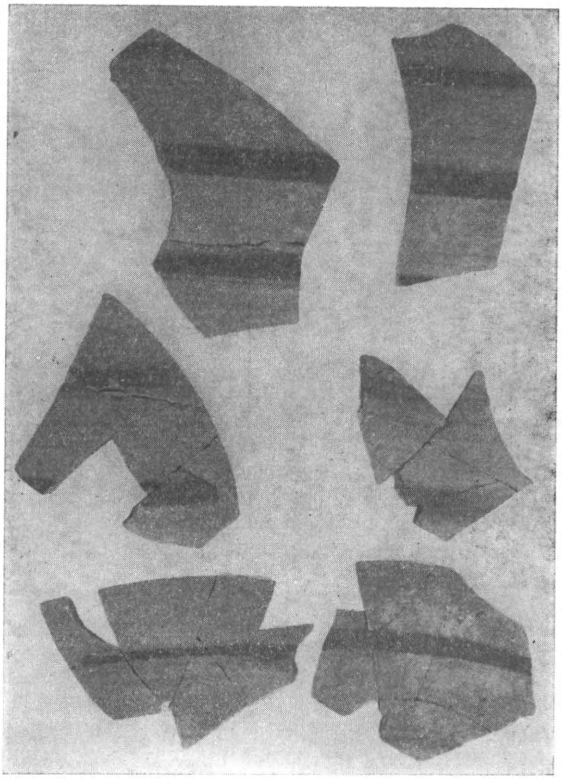

Εἰκ. 15. Ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων ἐκ τοῦ σπηλαίου τῶν προπόδων τοῦ Προφήτου Ἠλία.

ἐκ πηλοῦ καθαροῦ ὠχροκιτρίνου φέρουσι γάνωσιν ὑποκιτρίνην καὶ πλατείας ζώνας διατεταγμένας κατ᾽ ἴσας ἀποστάσεις χρώματος μέλανος ἀμαυροῦ ἢ μολυβδοχρόου (*εἰκ. 15* ἄνω).

Εἰς ἄλλα ὁμοίας ὕλης καὶ γανώσεως αἱ μολυβδόχροοι ζῶναι εἶναι στενότεραι (*εἰκ. 15* κάτω). Ἄλλα πάλιν, τὰ πλεῖστα συνανήκοντα, ὁμοίου πηλοῦ καὶ γανώσεως φέροντα ἔτι στενοτέρας ζώνας ὁμοίως διατεταγμένας καὶ προερχόμενα ἐκ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου φέρουσιν ἀνωμάλως κεχαραγμένην διὰ λεπτοῦ ὀξέος ὀργάνου ἐλλιπῆ ἐπιγραφήν, ἐξ ἧς δια-

τηροῦνται τὰ γράμματα Μ (Μ), ϶ (⊙), ϟ (Σ), Ε, Φ, Ι, < (ϟ Σ), ὕψ. .0103 ***(εἰκ. 16)***. Ταῦτα φαίνονται εὐκρινέστερον ἐν τῇ εἰκόνι 17. Τὴν μεγέθυνσιν ἐξετέλεσεν ὁ καλλιτέχνης Ἀλ. Κοντόπουλος, ὃν εὐχαριστῶ. Τὰ ἀνωτέρω ὄστρακα ἀνήκουσι βεβαίως εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, ἡ χάραξις ὅμως ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ, ἐξ οὗ τὰ τελευταῖα ὄστρακα, ἀγγείου γραμμάτων ἀνηκόντων ὡς ἐκ τῆς μορφῆς των εἰς τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα δηλοῖ, ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἀγγείων γεωμετρικὴ διακόσμησις

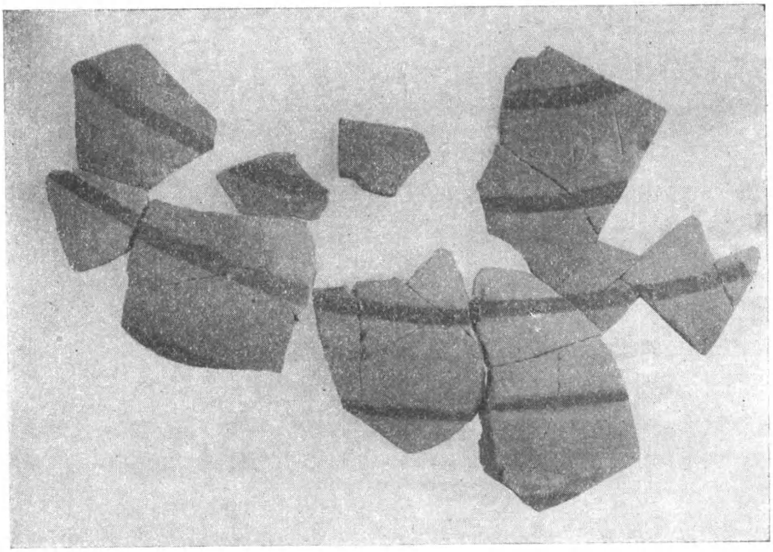

Εἰκ. 16. Ἐνεπίγραφα γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀγγείων ἐκ τοῦ σπηλαίου τῶν προπόδων τοῦ Προφήτου Ἠλία.

διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ὀστράκων εὑρέθησαν καὶ εὐάριθμα ἐκ πηλοῦ ῥοδοχρόου καθαροῦ καὶ λεπτοῦ ἔχοντα ἔσωθεν γάνωσιν ὑπέρυθρον καὶ ἔξωθεν ὠχροκιτρίνην ἢ ἐρυθροκιτρίνην, τινὰ δὲ τούτων ταινίας ἢ ζώνας πλατείας ἀνὰ δύο ***(εἰκ. 18)***, χρώματος ἀνοικτοῦ καστανίνου ἢ ἐρυθροκαστανίνου. Ὡς ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς γανώσεως ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, ἡ γεωμετρικὴ ὅμως ἐπ᾽ αὐτῶν διακόσμησις περιορίζει τὴν ἡλικίαν εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς ἢ ὑπομυκηναϊκοὺς χρόνους.

Μεταξὺ τῶν ὀστράκων τῶν ἐχόντων μέλαν στιλπνὸν χρῶμα πιθανὸν νὰ καταλέγωνται καί τινα προερχόμενα ἐξ ἀγγείων ἀνηκόντων εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ἀλλ᾽ ἡ ἀναγωγὴ τούτων εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οὐδαμόθεν ἀποδεικνύεται· ὁμοίως οὐδὲν ὄστρακον ἀνῆκον εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἢ μεταγενεστέρους χρόνους παρετηρήθη. Εἰς τὰ ἐξαχθέντα τέλος χώματα εὑρέθησαν τρία σιδηρᾶ τεμάχια συνανήκοντα ἐκ μαχαιριδίου πλ. 0.02. Ἐκ τούτων τὸ ἓν ἦτο

τὸ ἔλασμα τῆς λαβῆς, ἐφ' οὗ ἦσαν προσηλωμένοι εἰς ἀπόστασιν δύο ἧλοι διὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἐξ ἄλλης ὕλης ἐπενδύσεως, ἥτις ἀπεσπάσθη ἢ κατεστράφη· ἐπὶ ἑτέρου τεμαχίου, τοῦ κατὰ τὴν αἰχμήν, ἦτο προσκεκολλημένον ἕτερον μικρότερον τεμάχιον συγκρατούμενον διὰ τῆς ἀφθόνου σκωρίας. Μῆκος τῶν

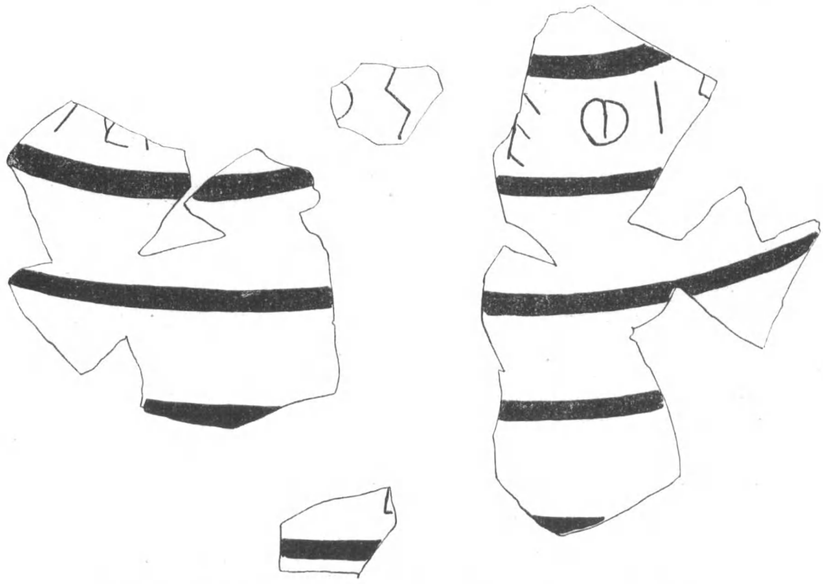

Εἰκ. 17. Τὰ ἐνεπίγραφα ὄστρακα τῆς εἰκ. 16 ὑπὸ μεγέθυνσιν.

τεμαχίων 0,09 μ. Τὸ μαχαιρίδιον λόγῳ τοῦ σχήματος νομίζω, ὅτι ἀνήκει εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

Σιδηρᾶ ἐπίσης ἦσαν καὶ ἕτερα τρία τεμάχια τετράγωνα μήκους 0.09, 0.063, 0.038, πλάτους 0.08, καὶ πάχους 0.075 μ., ἅτινα ἀνῆκον εἰς ἐργαλεῖον ἢ εἰς στύρακα δόρατος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι αἱ ἐν ταῖς στοαῖς μεταλλευτικαὶ ἐργασίαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων (τὰ ὑπομυκηναϊκὰ ὄστρακα εὑρέθησαν εἰς τὴν βαθυτέραν στοὰν) καὶ ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλους τοὺς μετέπειτα χρόνους ἄνευ διακοπῆς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἢ καὶ ὀλίγον βραδύτερον. Ἡ ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πτῶσις τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέφερε καὶ τὴν ἀναγκαστικὴν διακοπὴν τῶν ἐν τῷ μετάλλῳ τούτῳ ἐργασιῶν.

Ἡ σχέσις τοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ μετάλλου πρὸς τὴν ὑπερκειμένην κοιλάδα εἶναι πρόδηλος, δείκνυται ἐν τῇ εἰκ. 12, ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Karten von Attika τοῦ KAUPERT ὑπὸ κλίμακα 1 : 500 καὶ ἀπεδείχθη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως παρὰ τὸ βραχῶδες ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς

ἄνω χαράδρας, περὶ τὰ δέκα μέτρα νοτίως τοῦ ῥεύματος καὶ ἔσωθεν τοῦ περιβόλου, ἑνὸς μικροῦ ἐπιπέδου χώρου μετὰ πολλῶν σκωριῶν, αἵτινες εἶχον παρασυρθῆ ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ εἰς τὴν κάτωθεν τούτου ἀρουμένην ἔκτασιν καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τμήματος μικρᾶς μεταλλευτικῆς

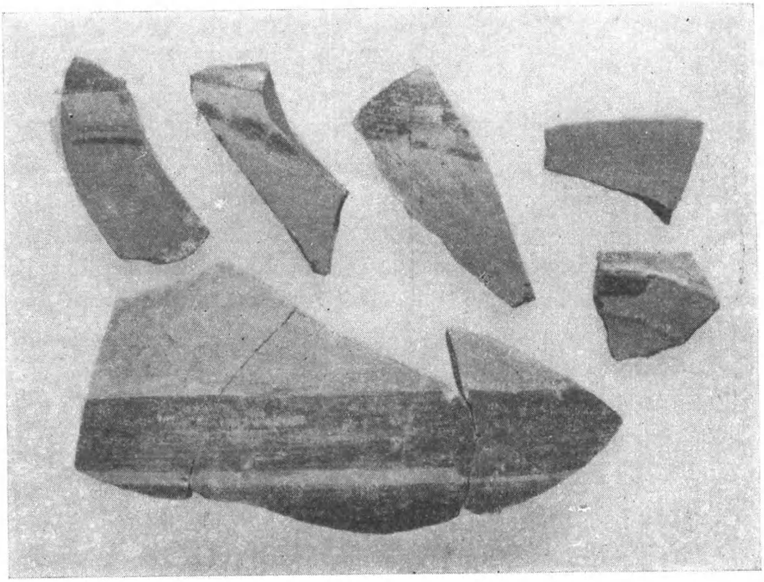

Εἰκ. 18. Ὄστρακα μυκηναϊκὰ ἐκ τοῦ σπηλαίου τῶν προπόδων τοῦ Προφήτου Ἠλία.

χοάνης ἐξ ἐρυθροῦ ἀργιλλώδους πηλοῦ ὕψ. 0.20 μ. περίπου, ὅπερ ἔφερεν ἐντονώτατα σημεῖα ἰσχυρᾶς καύσεως ἀπαιτουμένης διὰ τῆξιν τοῦ μεταλλεύματος. Τούτων οὕτως ἐχόντων νομίζω, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ πλέον, ὅτι ὁ περίβολος κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἢ τοὐλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. (Τὰ ἐν ταῖς στοαῖς εὑρήματα θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς περισσότερα, ἂν δὲν εἶχον ἀφαιρεθῆ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων ἐξ Ἀθηνῶν ὁρμωμένων πρὸς συστηματικὴν ἔρευναν τῶν σπηλαίων τῆς Ἀττικῆς ἢ καὶ ἐκ χωρικῶν διδαχθέντων ἐκ τῶν προηγουμένων τὸν τρόπον τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ σπήλαια ἢ σπηλαιώδη κατασκευάσματα. Ὡς δὲ ἐβεβαιώθην ἐν τῷ μετάλλῳ τούτῳ εὑρέθη ὑπὸ ποιμένος εὐμέγεθες ἄρτιον ἀγγεῖον φέρον διακοσμήσεις, ὅπερ ἐπωλήθη ἐν Ἀθήναις).

Γ΄. Ὅτι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ δὴ τοὺς νοτιοανατολικοὺς κατῴκησαν καὶ ἄλλοι προϊστορικοὶ λαοὶ καὶ δὴ καὶ μυκηναῖοι μαρτυρεῖ τὸ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου νοτιοανατολικῶς τοῦ μετάλλου ὕψωμα, ἀπέχον πέντε χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς πόλεως Κορωπὶ καὶ

γνωστὸν ὡς «Κάστρο», ἕνεκα τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἀνεγέρσεως ἐκεῖ ὀχυροῦ, ἢ «Κάστρο τοῦ Χριστοῦ» ἔκ τε τοῦ ὀχυροῦ καὶ τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εὑρισκομένης ἐκκλησίας τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως (*εἰκ. 19*). Τὴν κάτοψιν τούτου ἐσχεδίασεν ὁ μηχαν. Π. Χ. Κοτζιᾶς, ὃν εὐχαριστῶ ἐνταῦθα θερμῶς. Τό τε ὕψωμα καὶ τὰ πέριξ ἔχουσι καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ὕψωμα τῶν Μυκηνῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς διεδόθη εὐρέως ἐν Κορωπί, ὅτι κατὰ τοὺς βορειοδυτικοὺς πρόποδας τοῦ ὑψώματος καὶ περὶ τὰ διακόσια μέτρα νοτίως τοῦ φρέατος «Κουβαρᾶ» ἀνεσκάφησαν λαθραίως πέντε τάφοι σπηλαιώδεις, οὓς ἡ διάδοσις ἐχαρακτήριζεν ὡς μυκηναϊκούς. Τὴν θέσιν ταύτην σημειῶ ἐν τῷ χάρτῃ (πίν. Α) διὰ τῶν στοιχείων ΜΤ. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἀνεγράφη ἤδη ἐν σ. 53 τῶν ΠΑΕ τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὅτι κάτωθεν μερῶν τινων τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου καὶ ἰδίᾳ τῶν δεξιὰ τῆς εἰς τὸν ἀνατολικὸν ἄκρον κειμένης μόνης εἰσόδου αὐτοῦ τμημάτων παρετηρήθη διατηρηθὲν τμῆμα ἀρχαιοτάτου περιβόλου (*εἰκ. 20*) ὁμοίου πρὸς τὸν περίβολον τῆς κοιλάδος τοῦ Προφήτου Ἠλία, ὅπερ ὁ Steffen ἐχαρακτήρισε μετ᾽ ἐκείνου πεπλανημένως ὡς μεσαιωνικόν.

Ἐκ τούτων ὁρμώμενος ἐπεχείρησα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος δοκιμαστικὴν ἔρευναν ἐλπίζων, ὅτι ἡ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἱδρυθεῖσα μεσαιωνικὴ ἀκρόπολις δὲν θὰ εἶχε καταστρέψει τὰ ὑποκείμενα ἀρχαιότερα κτίσματα.

Ἡ κορυφὴ τοῦ Κάστρου ἔχει ἔκτασιν στρέμματος περίπου. Ἐπὶ ταύτης ἐνήργησα τέσσαρας τομὰς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον μήκους τριάκοντα μέτρων καὶ πλάτους ὑπὲρ τὸ μέτρον. Αἱ πρῶται ὅμως σκαφαὶ ἐμείωσαν τὰς ἐλπίδας, διότι ἐκτὸς τῶν μεταβολῶν τῶν ἐπελθουσῶν ἐκ τῆς ἱδρύσεως τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου εἶχον ἐπακολουθήσει ὑπὸ τῶν αὐθαιρέτως πρό τινων δεκαετηρίδων καταλαβόντων τὸ ὕψωμα κατοίκων τοῦ Κορωπὶ εὐρύταται γεωργικαὶ ἐργασίαι πρὸς μεταβολὴν τοῦ πλήρους ἐρειπίων χώρου εἰς ἀρόσιμον γῆν. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐξήχθησαν οἱ λίθοι καὶ ἀνετράπησαν τὰ χώματα καθ᾽ ὅλον σχεδὸν τὸ βάθος. Καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς μεσαιωνικῆς ἀκροπόλεως ἐλάχιστα ἴχνη διετηρήθησαν (*εἰκ. 21*).

Ἐπειδὴ ὅμως εἰς χῶρον κατῳκημένον καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον καὶ εἰς οἱανδήποτε ἐποχὴν ἔστω καὶ εἰς τὴν ἀπωτάτην προϊστορικὴν ἡ ἐπελθοῦσα ἐκ διαφόρων αἰτίων καταστροφὴ ὁσονδήποτε πλήρης, σκληρὰ καὶ ἐκτεταμένη καὶ ἂν εἶναι, δύναται μὲν νὰ καταστρέψῃ τὴν ζωὴν καὶ τὰς κατοικίας ἐκ θεμελίων, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐξαφανίσῃ τέλεον τὰ ἴχνη τῶν ὀργάνων, σκευῶν καὶ λοιπῶν μικρῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν οἱ τότε ζῶντες, ἐξηκολούθησα τὴν ἐργασίαν μέχρι τοῦ στερεοῦ. Κατ᾽ αὐτὴν ὀψιανὸς εὑρεθεὶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ἔξω τῶν σκαφῶν ἐπεδείχθη εἰς τοὺς ἐργάτας, μὴ εἰδικοὺς ἄλλως τε, ἵνα καταστῶσι προσεκτικοί. Μετ᾽ ὀλίγον εὑρέθη ἐντὸς τῶν τομῶν ἕτερος καὶ ἄλλος καὶ πάλιν ἄλλος καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ περαιτέρω. Κατὰ τὴν τριήμερον ἐργασίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀψιανῶν ὑπερέβη τοὺς

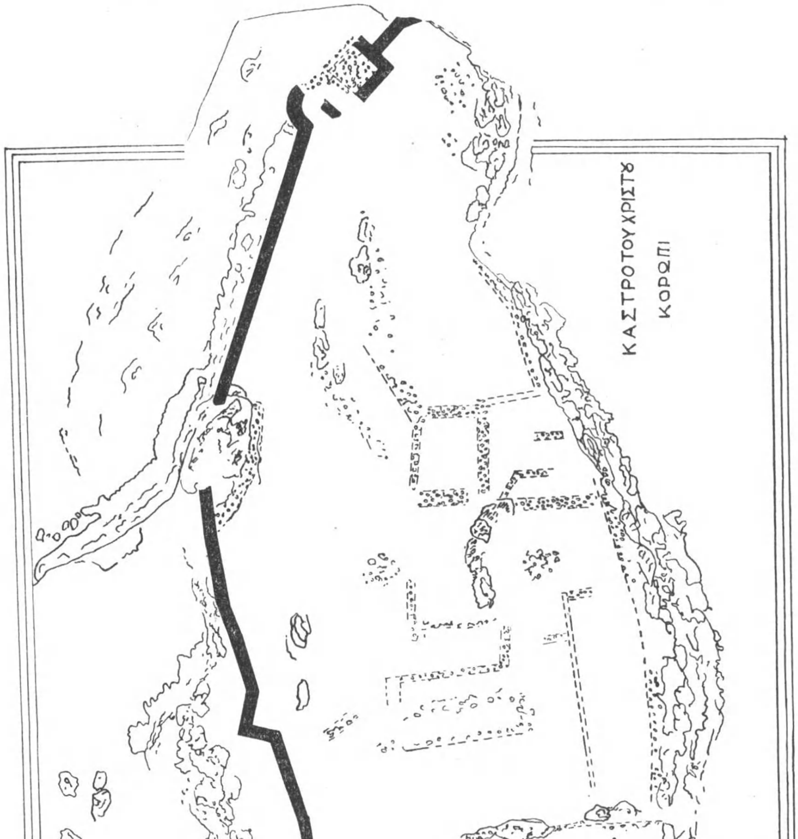

Εἰκ. 19. Κάτοψις τοῦ πρὸς Δ τοῦ Κορωπὶ κάστρου τοῦ Χριστοῦ.

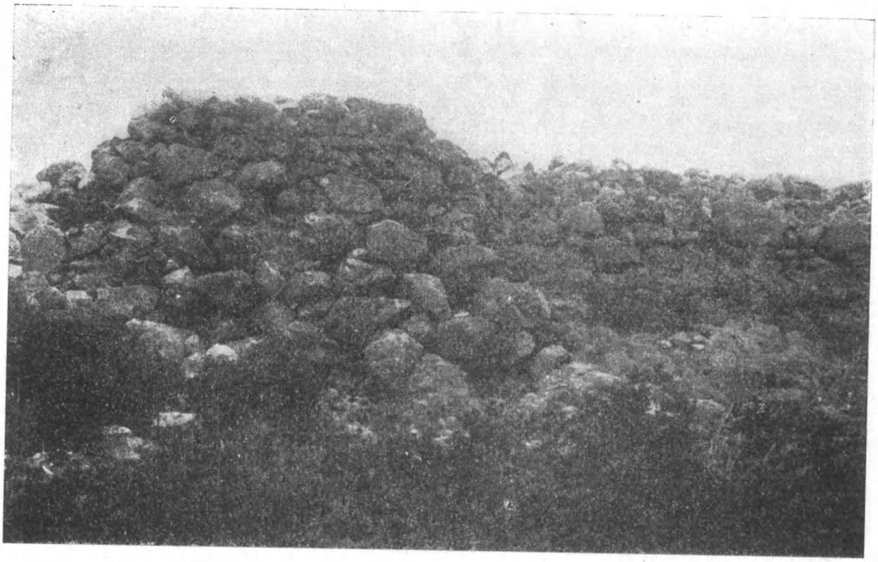

Εἰκ. 20. Τὸ διασωθὲν τμῆμα τοῦ προϊστορικοῦ περιβόλου τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ.

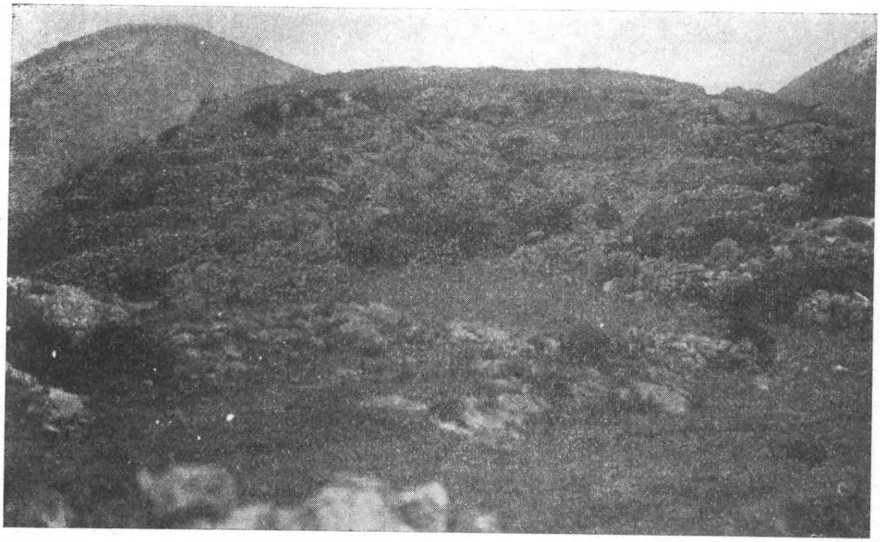

Εἰκ. 21. Τὸ δυτικῶς τοῦ Κορωπὶ κάστρον τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔχει σήμερον.

ἑκατὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς. Ἕτεροι δώδεκα εὑρέθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν πέριξ κλιτύων. Οἱ ὀψιανοὶ εἶχον δύο μορφάς· οἱ μὲν τούτων ἦσαν λεπίδες ἔχουσαι τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἐπίπεδον, τὴν ἄνω τριγωνικὴν ἢ ὀρθογωνίαν ἢ τραπεζοειδῆ ***(εἰκ. 22)***· τῆς μεγίστης μῆκος 0.035 μ., πλάτος τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας 0.015 καὶ ὕψος 0.004—0.005 μ. Ἄλλοι πάλιν ἀπετέλουν αἰχμὰς βελῶν τριγωνικὰς ἢ ὀξυκορύφους φερούσας κατὰ τὸ ἀντίθετον ἄκρον πτέρναν

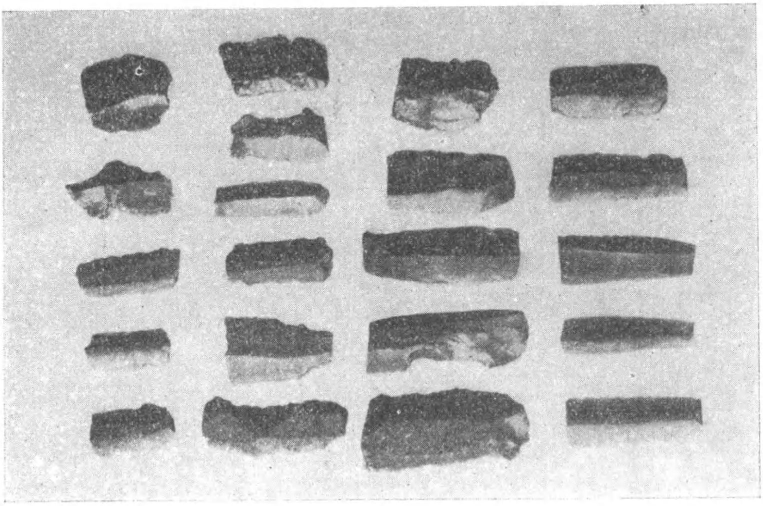

Εἰκ. 22. Λεπίδες ἐξ ὀψιανοῦ ἐκ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὸ Κορωπί.

ἔν τισι πεπλατυσμένην, ἢ τετραγωνικὰς ἐχούσας ἀνωμάλους πλευρὰς ***(εἰκ. 23)*** (πρβ. Wace-Thompson Prehist. Thessaly σελ. 51, 129 εἰκ. 27g, 78r,p καὶ σελ. 190 εἰκ. 173 — Γ. Ε. Μυλωνας, αὐτ. σελ. 23 καὶ 143 εἰκ. 24). Τοῦ αὐτοῦ «Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, σελ. 148 εἰκ. 122, Ἀθῆναι 1932). Εἰς οὐδεμίαν τῶν αἰχμῶν παρετηρήθη οὐρά. Ἐπίσης εὑρέθη λιθίνη ἀξίνη ὕψους 0.06 μ., πλάτους κατὰ τὴν κόψιν 0.04 μ., ἐλαφρῶς βεβλαμμένη (πρβ. Γ. Ε. Μυλωνας Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι σελ. 41, εἰκ. 47, Ἀθῆναι 1932. W. Heurtley Prehistoric Macedonia σελ. 64, εἰκ. 6 b, e, πίν. IV καὶ σελ. 77, εἰκ. 33. Cambridge 1939) καὶ λιθίνου ροπάλου ἄνευ τρήματος τὸ ἥμισυ, διαμέτρου 0.08 μ. φέροντος πληγὰς ἐκ τῶν κρούσεων καὶ ἥμισυ λαβῆς χειροποιήτου πιθανῶς ἀγγείου ἐκ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ ***(εἰκ. 24)***.

Τέλος μεταξὺ τῶν ἄλλων εὑρέθη καὶ χαυλιόδους κάπρου ἐλλιπὴς κατὰ τὴν βάσιν ***(εἰκ. 25)***.

Ὄστρακα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς δὲν ἦλθον εἰς φῶς ἢ ἀκριβέστερον παρετηρήθησαν μέν τινα ἔχοντα πηλὸν καὶ γάνωσιν παραπλησίαν πρὸς τὴν τῶν

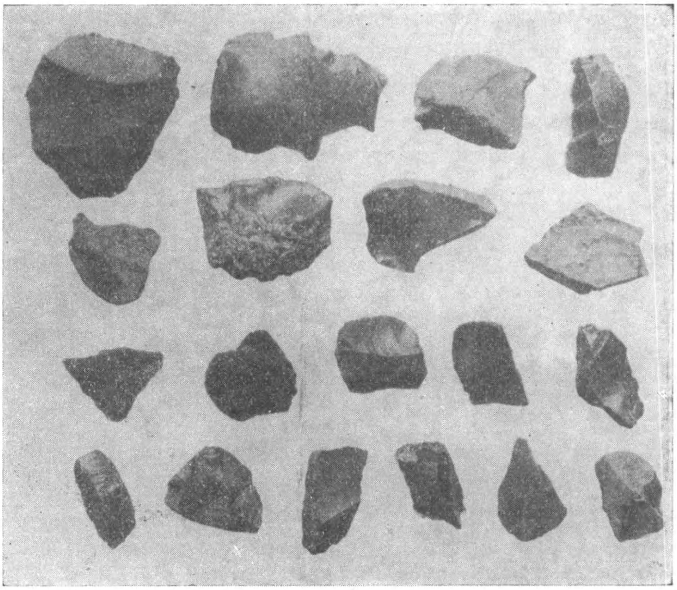

Εἰκ. 23. Αἰχμαὶ βελῶν ἐξ ὀψιανοῦ ἐκ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὸ Κορωπί.

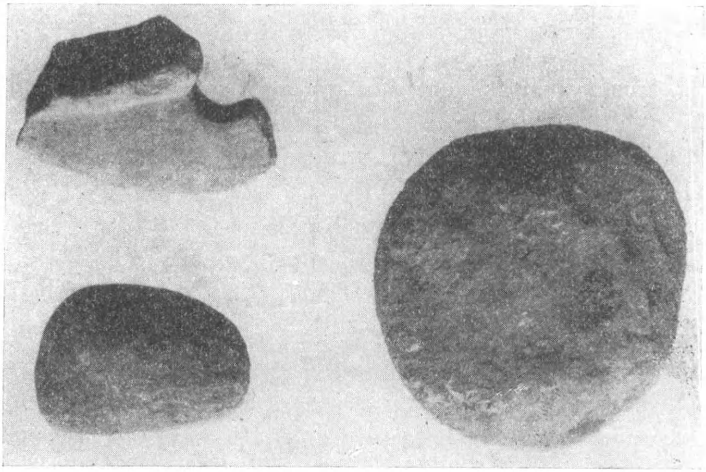

Εἰκ. 24. Λιθίνη ἀξίνη, ῥόπαλον καὶ λαβὴ ἀγγείου ἐκ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὸ Κορωπί.

μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἀλλὰ στερούμενα ἰδιαιτέρου χαρακτηριστικοῦ τινος γνωρίσματος ἀπεκλείσθησαν. Ὀλίγα καὶ ταῦτα μικρὰ τὸ μέγεθος ἦσαν ἐρυθρόγραφα ἢ μελαμβαφῆ ἢ ἀμαυροῦ ἀνωμάλως διατεθειμένου ἐπιχρίσματος, δὲν ἔφερον ὅμως ἴδιόν τι γνώρισμα.

Μεγαλύτερος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀστράκων ἐξ ἀγγείων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὡς δὲ εἶναι εὐνόητον, δὲν ἔλειψαν τὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων μεσαιωνικῶν χρόνων. Ἐκ τοῦ μέσου τῆς μεσαίας τομῆς προέρχεται χαλκοῦν μεσαιωνικὸν νόμισμα 12ου ἢ 13ου αἰῶνος (Βρακτεάτης) ἐφθαρμένον μὲ παράστασιν κεφαλῆς κατ᾽ ἐνώπιον ἀμφοτέρωθεν καὶ πόρπη ἐκ λεπτῶν καὶ στρογγύλων ἀργυρῶν ἐλασμάτων μήκ. 0.05 μ., ἥτις νομίζω, ὅτι ἀνάγεται εἰς τοὺς μυκη-

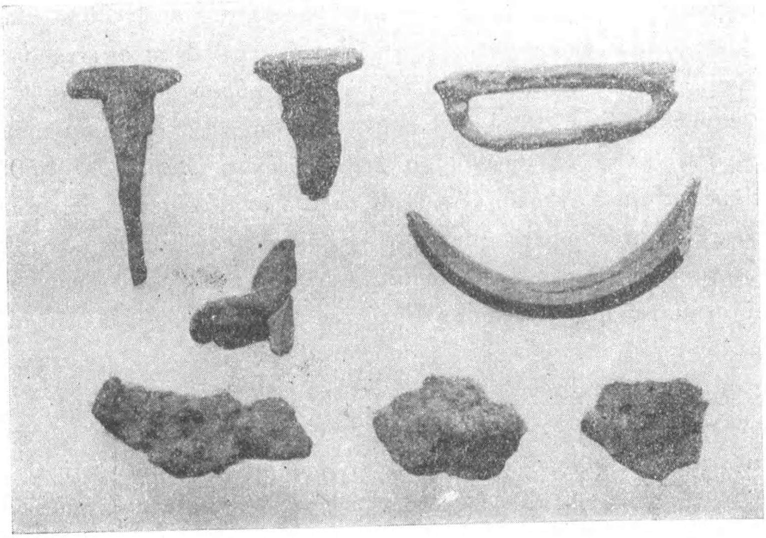

Εἰκ. 25. Μετάλλινα καὶ ὀστέϊνα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὸ Κορωπί.

ναϊκοὺς χρόνους (εἰκ. 23) (πρβ. Chr. Blinkenberg Fibules grecques et orientales, Köbenhavn 1926, σελ. 45 κέ. 1-8 Fibules en archet). Ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι περιελήφθησαν καὶ τέσσαρα τεμάχια σκωριῶν, ἐξ ὧν μία περιέχει ἄργυρον ἀνάμεικτον μετὰ χαλκοῦ ἕνεκα τῆς κακῆς ἢ ἀτελοῦς ἐκκαμινεύσεως.

Τὰ ἐπὶ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθέντα εὑρήματα πιθανὸν νὰ μὴ προκαλῶσιν ἐντύπωσιν, εἶναι ὅμως σημαντικώτατα, διότι τὸ πρῶτον παρουσιάζονται εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς Ἀττικῆς ἀντικείμενα ἀναγόμενα εἰς τοὺς προϊστορικοὺς νεολιθικοὺς χρόνους καὶ

τοῦτο εἶναι σπουδαῖον, ἔτι δὲ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀπωτάτης ἐκείνης ἐποχῆς εἶχον χρησιμοποιήσει τὸ ὕψωμα ἢ τὰ περὶ αὐτὸ πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν μικρῶν συνοικισμῶν των ἢ διὰ τὴν ἑαυτῶν ἄμυναν ἐναντίον ἑτέρων ἐπιτιθεμένων. Ἂν δὲ δὲν εὑρέθησαν οἰκήματα, δὲν εἶναι παράδοξον, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ οἰκήματα τῶν χρόνων ἐκείνων ἢ ἦσαν ἀτελέστατα καὶ εὐτελέστατα, ἀνεγειρόμενα μόνον κατὰ τὰ κάτω ἐκ λίθου ἢ καὶ πηλοῦ μόνον ἢ ἦσαν καλύβαι στρογγύλαι ἢ τετράγωνοι (πρβ. Π. Καββαδιας Προϊστορικὴ ἀρχαιολογία σ. 64, 120—Χρ. Τσουντας Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου—Γ. Μυλωνας Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι). Εἰς τοὺς δὲ γνωστοὺς μέχρι τοῦδε συνοικισμοὺς προσθέτω ἐνταῦθα καὶ τὸν συνοικισμὸν τῆς τούμπας Οὔρδα, ἐκ τοῦ ἰδιοκτήτου αὐτῆς οὕτω κληθείσης καὶ κειμένης μίαν ὥραν δυτικῶς τοῦ Σωχοῦ, τὸν ἀνασκαφέντα ὑπ' ἐμοῦ, ἔνθα εὑρέθησαν εἰς τὸ τρίτον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως οἰκήματα ἐκ μικρῶν λίθων στρογγύλα ὕψους περὶ τὸ μέτρον, ὧν τὸ μεγαλύτερον διαμέτρου τριῶν μέτρων, μετ' αὐτοῦ δὲ συνεχόμενα ἕτερα δώδεκα διαμ. 1.30-1.50 μ. καὶ τὸν ἐπίσης ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφέντα κατὰ τὸ 1935 καὶ κείμενον εἰς τὸ δεύτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως τῆς μικρᾶς εἰς τὸ κράσπεδον τοῦ χωρίου Μεσημέρι τῆς Χαλκιδικῆς εὑρισκομένης τούμπας, ἔνθα τὰ οἰκήματα ἦσαν καλύβαι μεικτοῦ σχήματος ἤτοι μία τούτων ἦτο τετράγωνος 2.50 × 2.50 καὶ αἱ ἄλλαι τέσσαρες συνεχόμεναι πρὸς τὴν τετράγωνον στρογγύλαι διαμέτρου 1.30 μ. κατεσκευασμέναι ἐκ κλάδων δρυός, ὧν πολλὰ τεμάχια ἡμισεσηπότα εἶχον διατηρηθῆ ἐν τῇ ἐπιχώσει καὶ ἀπόκεινται εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' εἴτε λίθιναι εἴτε ἐκ ξύλου ἦσαν αἱ οἰκίαι ἐνταῦθα, δυνατὸν νὰ μὴ εἶχον ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς πέριξ ἢ καὶ ἂν ἔκειντο ἐπ' αὐτῆς, καταστραφεῖσαι ἐκ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, ἀφῆκαν ἴχνη ἀνατραπέντα κατόπιν ἢ ἐξαφανισθέντα. Ἡ σχέσις τῶν τριῶν τούτων σημείων, ἤτοι τοῦ κάστρου, τοῦ σπηλαίου καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία εἶναι αὐταπόδεικτος ἐκ τῆς μικρᾶς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως (βλ. χάρτην εἰκ. 12).

Οὕτως ἐν τῇ περιοχῇ τῇ ἀπὸ τοῦ κάστρου τοῦ Χριστοῦ μέχρι τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἥτις εἶναι ἐκ τῶν ὀχυρωτέρων τῆς Ἀττικῆς, ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων, ἔστω καὶ ἂν διεκόπη ἐπὶ μικρότερον ἢ μακρότερον χρόνον, διετηρήθη συνεχὴς μέχρι σήμερον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΤΖΙΑΣ

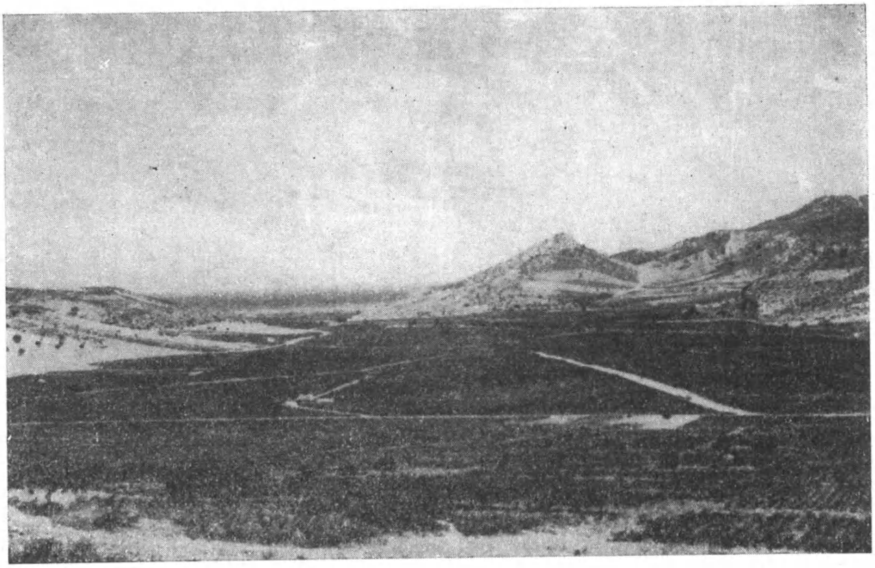

Εἰκ. 1. Ἡ κοιλὰς τῆς Βραυρῶνος ἀπὸ Δ.

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΒΡΑΥΡΩΝΙ

Καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν ἀρχαίαν Βραυρῶνα ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος. 1. Μικραὶ σκαφικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο πρῶτον διὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου τοῦ κειμένου πρὸς τὰ ἀνατολικὰ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνακαλυφθέντος πέρυσιν μικροῦ ἱεροῦ, τοῦ κειμένου, ὥς διεπιστώθη, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς τὴν προϊστορικὴν ἀκρόπολιν ἀνηφορικῆς ὁδοῦ. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας ἀνευρέθη τοῖχος ἐκ πώρων λίθων βαίνων ἐκ τῆς ΝΑ (**εἰκ. 3**) γωνίας τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ μικρὸν ἱερὸν καὶ καταλήγων κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ. Τὸ μῆκος τοῦ τοίχου τούτου, τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ πρὸς νότον πλευρὰ ἐξ ἑνὸς λίθου, εἶναι 3.90 μ. περίπου, τὸ δὲ πάχος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0.60 μ. Πιθανώτατα ἀπετέλει ἀνάλημμα δρόμου ἄγοντος πρὸς τὸ μικρὸν ἱερόν, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.46 μ. ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ τοίχου εὑρέθη σειρὰ ἐκ πωρίνων βατήρων (0.84×0.61 μ.) παρομοίων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ μεγάλου ναοῦ ἀνευρεθέντας καὶ φερόντων ἀναθήματα ἢ ἐνεπιγράφους στήλας προφανῶς, διότι παρ' αὐτοὺς εὑρέθησαν τεμάχια ἐπιγραφῶν καὶ δὴ καταλόγων ἀναθημάτων καί τινα γλυπτὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο μαρμάριναι κεφαλαὶ κορασίδων τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (**εἰκ. 5**).

Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ, ἀφαιρεθέντων τῶν ὕπερθεν καταπεσόντων βράχων, ἀπεκαλύφθησαν διάφορα ἀρχι-

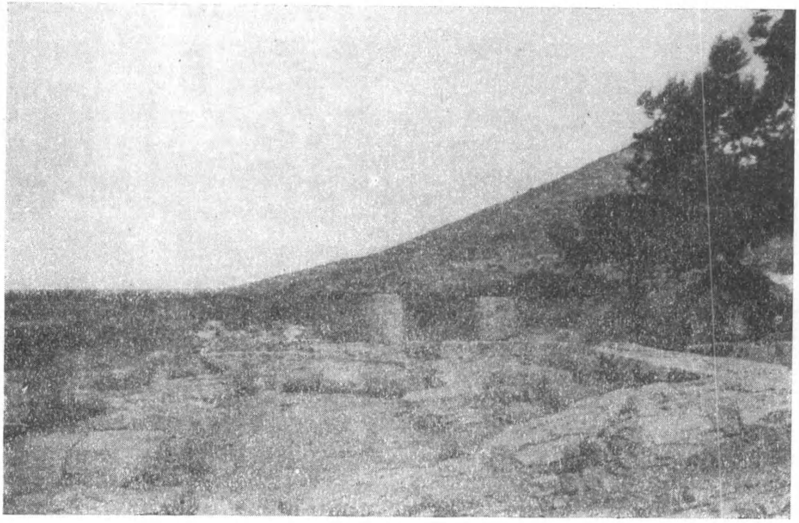

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ ναοῦ ἐκ Δ. μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν δύο σπονδύλων ἐκ κιόνων τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς.

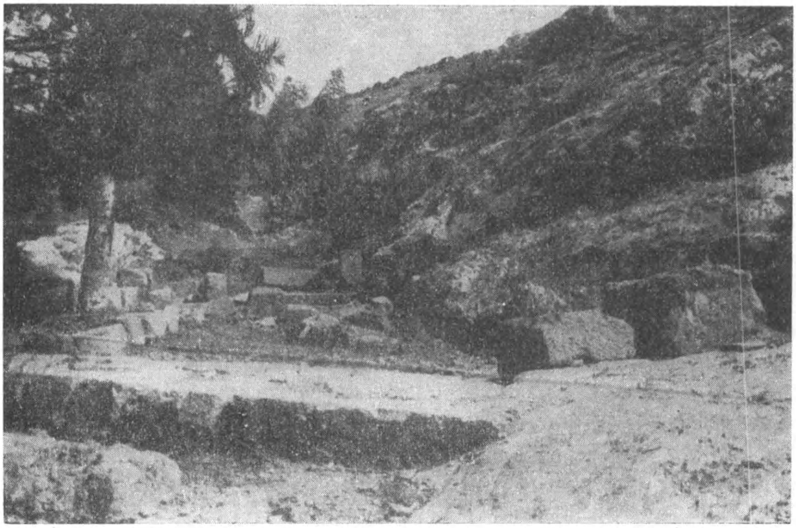

Εἰκ. 3. Τοῖχος βαίνων ἐκ τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ μικρὸν ἱερόν. Ἄποψις ἐκ Δ.

τεκτονικὰ μέλη μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐπίκρανον παραστάδος καὶ μία ὁλόκληρος πωρίνη τρίγλυφος, δυστυχῶς οὐχὶ καλῶς διατηρουμένη, μετὰ χαρακτηριστικῶν ἀρχαϊκῆς τεχνοτροπίας, προερχομένη προφανῶς ἐκ τοῦ θριγκοῦ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μεγάλου ναοῦ (πλ. 0.82 μ., ὕψ. 0.996 μ., πάχ. 0.60 μ. περίπου).

2. Ὄπισθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐξετέλεσα μικρὰν δοκι-

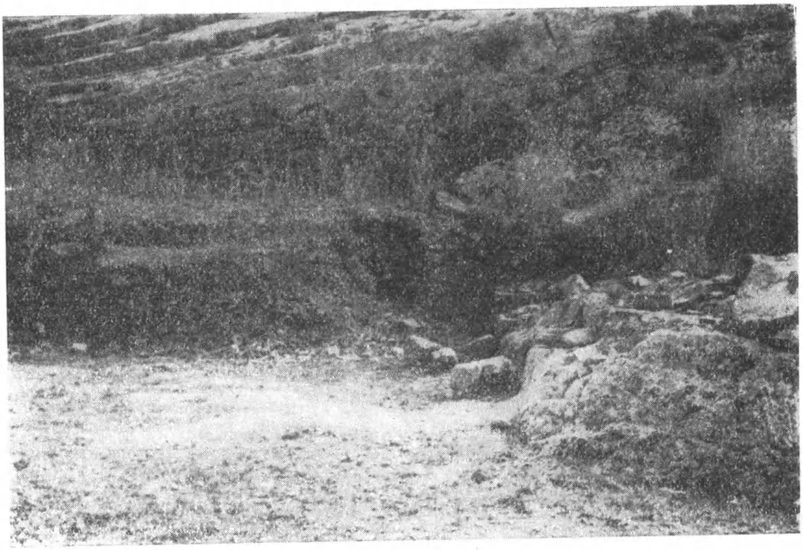

Εἰκ. 4. Μικρὸν ἱερὸν οἰκοδόμημα ἀνατολικώτερον τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

μαστικὴν σκαφὴν ἀκριβῶς κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν συνέχειαν τῆς ὁδοῦ, ἔνθα εἶχον παρατηρήσει λαξεύματά τινα ἐν τῷ βράχῳ. Ἀπεκαλύφθη δὲ ὅτι πράγματι ὑπάρχει ἐκεῖ καὶ ἄλλο μικρὸν οἰκοδόμημα λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ καὶ ἔχον εἴσοδον πρὸς βορρᾶν *(εἰκ. 4)*. Τοῦ ἱεροῦ τούτου οἰκοδομήματος δὲν ἐτελειώθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ δὲν κατέστη διὰ τοῦτο δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, ὅστις βεβαίως θὰ ἦτο σχετικὸς πρὸς τὴν ἐκεῖ ἀσκουμένην λατρείαν καὶ πιθανῶς ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ. Ἔχει μῆκος 8.48 μ. καὶ πλάτος 6.35 μ. περίπου κατὰ τὰς δύο μακρὰς αὐτοῦ πλευράς, ἀνατολικὴν καὶ δυτικήν, σώζονται δὲ μερικῶς οἱ ἐσωτερικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ λαξεύματος τοῦ βράχου τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος, ἐκτισμένου ἐκ πωρίνων κιβωτιοσχήμων λίθων, κατὰ τὴν βάσιν.

Ἡ νοτία πλευρά, ἡ πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, δὲν ἀνεσκάφη καθ᾽ ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ἐξεκαθαρίσθη ὅμως ὁ πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῖχος, ἐκ μικρῶν λίθων, τερματίζων, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου μ. ἀπὸ τῆς γωνίας,

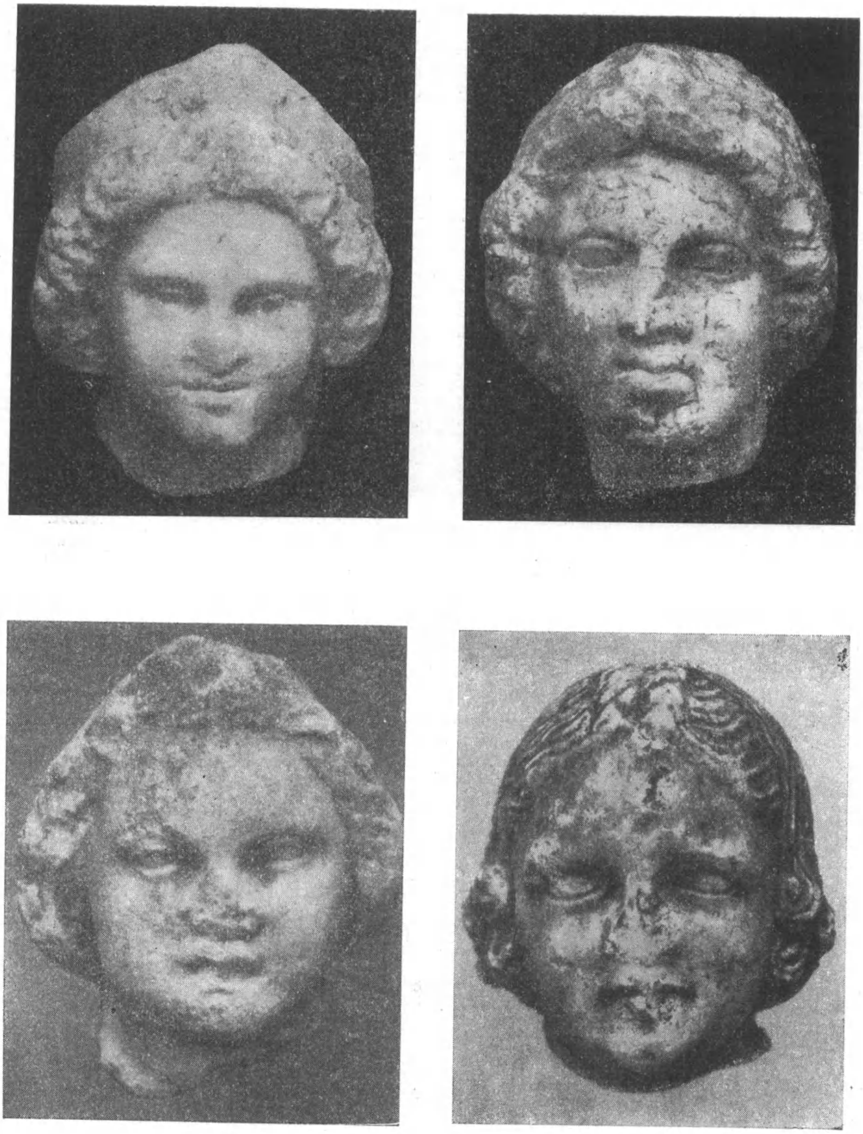

Εἰκ. 5. Μαρμάριναι κεφαλαὶ κορασίδων.

εἰς σειρὰν καλῶς εἰργασμένων μικρῶν πωρίνων λίθων, ἀποτελούντων παραστάδα θύρας πιθανῶς. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἱεροῦ εἶναι 18 μέτρα ἀλλ' ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εὑρίσκετο, ὅπως εἴπομεν, πρὸς βορρᾶν.

Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἐκ μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τοῦ 6ου καὶ 5ου π.Χ. αἰῶνος καθὼς καὶ πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων. Ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης ἐρεύνης ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος προχωρεῖ περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς πηγῆς καὶ πιθανώτατα μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τῆς ἀκροπόλεως.

3. Ἑτέραν ἀνασκαφὴν ἐξετέλεσα πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ μεγάλου ναοῦ εἰς βάθος καὶ κάτωθεν τῶν ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντων βατήρων. Κάτωθεν τούτων, εὑρισκομένων εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς 4ης ἐκ τῶν ἄνω βαθμίδος τοῦ ἀναλήμματος, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται, ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἕτεραι τρεῖς ἀκόμη βαθμίδες, ἐπικεχωσμέναι διὰ μελανῶν κεκαυμένων χωμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πλῆθος πηλίνων ὀστράκων, πηλίνων εἰδωλίων καὶ ἄλλων μικρῶν ἀναθημάτων ἀποσεσαθρωμένων τὸ πολὺ λόγῳ τῶν ὑδάτων. Ἡ θέσις αὕτη τῶν βατήρων ἐπὶ τῆς τεφροειδοῦς ἐπιχώσεως καταδεικνύει ὅτι διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ ἐδάφους πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀναλήμματος ἐγένετο χρῆσις τῆς τέφρας ἐκ παλαιοτέρου βωμοῦ. Ἀνατολικώτερον τῆς θέσεως ταύτης ἐξεκαθαρίσθησαν οἱ μεγάλοι κατὰ σειρὰν κιβωτιόσχημοι πωρόλιθοι, περὶ ὧν εἶχον ὑποθέσει ὅτι ἀπετέλουν τρόπον τινὰ δεύτερον, μεταγενεστέρων χρόνων, ἀνάλημμα. Οὗτοι φέρουν ὅμως τόρμους κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι ἀπετέλουν καὶ αὐτοὶ εἶδος βάσεως πρὸς τοποθέτησιν ἀναθημάτων. Διότι παρ' αὐτὰς εὑρέθησαν καὶ ἐφέτος πολλὰ γλυπτά, ἀγαλμάτια ***(εἰκ. 7, 9, 10)*** καὶ τεμάχια ἀναγλύφων κ.λ.π. ***(εἰκ. 11)***, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡραιοτάτη κεφαλὴ ἐξ ἀναγλύφου τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ***(εἰκ. 8)*** καὶ μαρμαρίνη κεφαλὴ κορασίδος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ***(εἰκ. 6α)***.

4. Ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα σκαφικὴ ἔρευνα ἐγένετο πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ πρὸς πληρεστέραν μελέτην τοῦ πέρυσι διαπιστωθέντος μεγάλου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου ὁ καθορισμὸς ὡς στοᾶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιος. Ἐπωφελούμενος τῆς σχετικῆς ξηρασίας τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀνέσκαψα εἰς βάθος τῇ βοηθείᾳ δύο ἀντλιῶν πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ κρηπιδώματος τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας. Διότι ὁλοκληρωτικὴ ἀνασκαφή, λόγῳ τῶν ἀναβλυζόντων ὑδάτων, τῶν ὁποίων ἡ στάθμη φθάνει εἰς 0.50 μ. περίπου ἄνω τῆς κρηπῖδος, εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυσκόλως ἐφικτὴ ἂν μὴ σχεδὸν ἀδύνατος. Ἀνεστηλώθη κατ' ἀρχὰς τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐξαιρέτου τεχνίτου Παν. Καρδάμη ὁ ἀνευρεθεὶς πέρυσι κατὰ χώραν δεύτερος ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κίων τῆς μακρᾶς βορείας πλευρᾶς τῆς στοᾶς ***(εἰκ. 14)***. Ὑπῆρξε δὲ ἡ ἀναστήλωσις αὕτη ἀναγκαία διὰ τὴν εὐκολωτέραν καταμέτρησιν τοῦ ὁλικοῦ ὕψους τῶν κιόνων,

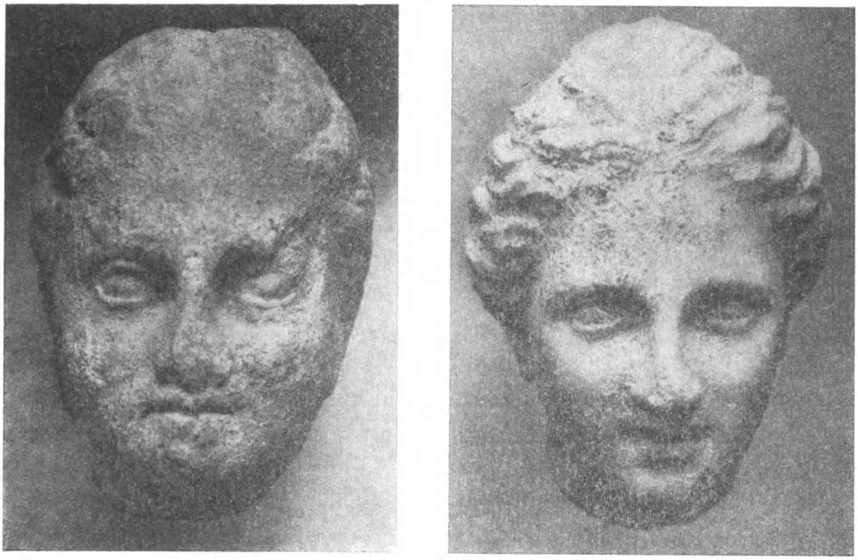

α β

Εἰκ. 6. Μαρμάριναι κεφαλαὶ κορασίδων 4ου π.Χ. αἰ.

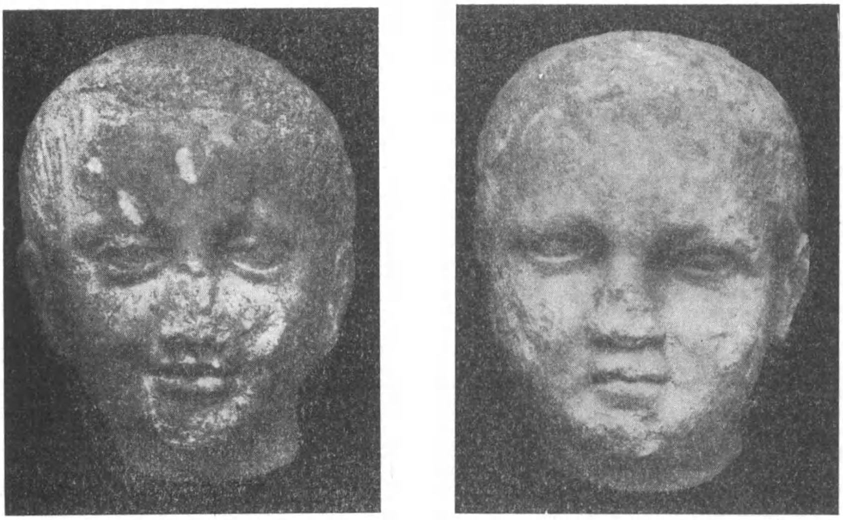

Εἰκ. 7. Κεφαλαὶ παίδων εὑρεθεῖσαι κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

ὅπερ μόνον τῇ βοηθείᾳ τοῦ γερανοῦ ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ὁπωσοῦν ἀκριβῶς. Διότι ἐνῷ οἱ δύο ἀνώτεροι σπόνδυλοι, οἵτινες εὑρέθησαν κατερριμμένοι πλαγίως πρὸς νοτίαν διεύθυνσιν, ἐσῴζοντο ἀκέραιοι, ὁ κατὰ χώραν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ὄρθιος κατώτατος ἦτο, κατὰ τὴν ἄνω αὐτοῦ ἐπιφάνειαν,

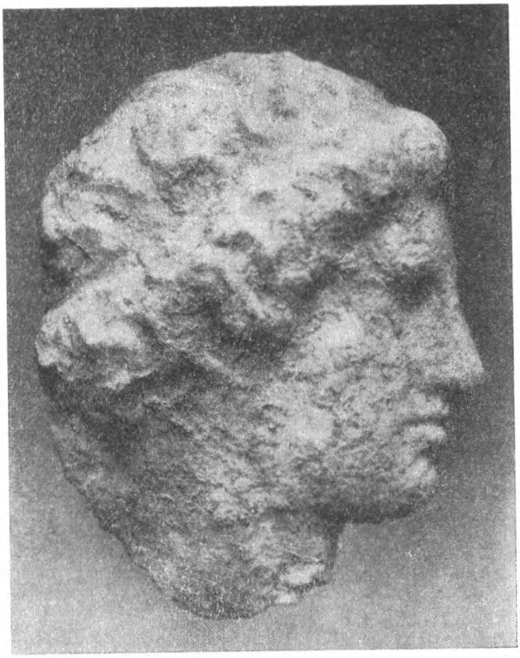

Εἰκ. 8. Μαρμαρίνη γυναικεία κεφαλὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ἰσχυρῶς ἀποκεκρουμένος λόγῳ τῆς καλλιεργείας τοῦ χωραφίου **(εἰκ. 12)**. Ὑπελογίσθη οὕτως ἀκριβῶς ὁ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ κατωτάτου σπονδύλου κενὸς χῶρος διὰ τῆς ἐκ τῆς μειώσεως τῶν κιόνων λοξῆς κατακορύφου γραμμῆς. Ἐκ τῆς μετρήσεως εὑρέθη ὅτι οἱ σπόνδυλοι δὲν εἶχον τὸ αὐτὸ ὕψος· ὁ ἀνώτατος εἶχεν ὕψος 1.17 μ., ὁ μεσαῖος 1.21 μ. καὶ ὁ κατώτατος ὑπελογίσθη εἰς 1.29 μ. περίπου. Προστιθεμένου δὲ καὶ τοῦ ὕψους τοῦ κιονοκράνου 0,314 μ. ἔχομεν ὁλικὸν ὕψος κίονος 3.984, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀναλογίαν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἤτοι 5,6 διαμέτρους περίπου, δοθέντος ὅτι ἡ διάμετρος τούτου ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου εἶναι 0.707 μ. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς στοᾶς ἀνέσκαψα μέχρι μήκους 4.76 μ. πρὸς Ν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περατοῦται ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης **(εἰκ. 13)**. Ἀλλ' ἡ πωρίνη εὐθυντηρία, ἐφ' ἧς ἑδράζεται, προχωρεῖ περαιτέρω, χωρὶς νὰ διαπιστωθῇ μέχρι τίνος σημείου.

Ἀνάλογος διάταξις παρετηρήθη καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευράν, ἐξ οὗ νομίζω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τυχαῖον καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἀφαίρεσιν τῶν μαρμαρίνων πλακῶν τοῦ στυλοβάτου, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν καὶ εἰς ἀπό-

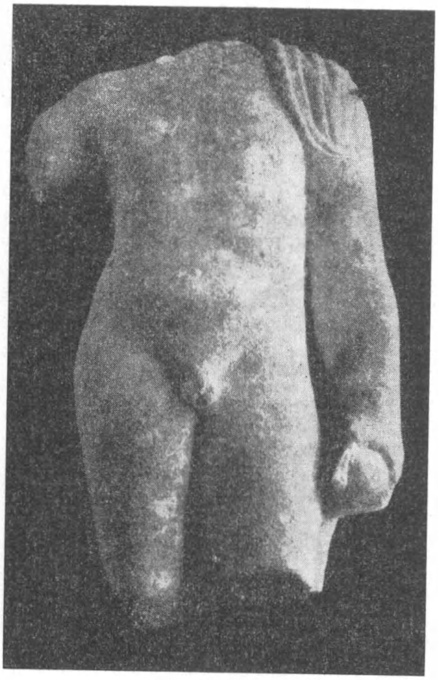

Εἰκ. 9. Ἀναθηματικὰ μαρμάρινα ἀγαλμάτια.

στασιν 0,10 μ. ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου εὑρέθησαν κατὰ χώραν δύο πώρινοι πεσσοὶ ἀποτελοῦντες τὰς βάσεις προφανῶς παραστάδων τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς δωματίων τῆς στοᾶς, τῶν ὁποίων εὗρον πρὸς βορρᾶν καὶ λείψανα τῶν διαχωριστικῶν τοίχων. Ἐπειδὴ παρετήρησα ὅτι ἅπαντες οἱ ἀνευρεθέντες σπόνδυλοι τῶν κιόνων δὲν ἔχουν τὰς πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν ῥαβδώσεις (5 - 6 τὸν ἀριθμὸν) ***(εἰκ. 15)***, ὑποθέτω ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῶν κιόνων κατέληγον διαχωριστικὰ τοιχία, ἴσως μεταγενέστερον ἀνιδρυθέντα. Λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν τοῦ μεγάλου μήκους τῶν μετακιονίων, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς κλειστὰ ταῦτα δωμάτια ἐχρησίμευον ὡς προφυλαγμένα, τρόπον τινά, ὑπόστεγα ἢ πρόδομοι τῶν ὄπισθεν αὐτῶν δωματίων τῆς στοᾶς, τῶν ὁποίων ηὐξάνετο οὕτω τὸ μέγεθος.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν δὲν ἀνέσκαψα εἰμὴ κατὰ διαστήματα ὑπολογισθέντα συμφώνως πρὸς τὰ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν μετρηθέντα μετακιόνια. Εὑρέθησαν οὕτως αἱ θέσεις τῶν λοιπῶν κιόνων, τῶν ὁποίων σχεδὸν πάντων οἱ κατώτεροι σπόνδυλοι εὑρίσκονται κατὰ χώραν ἐπὶ

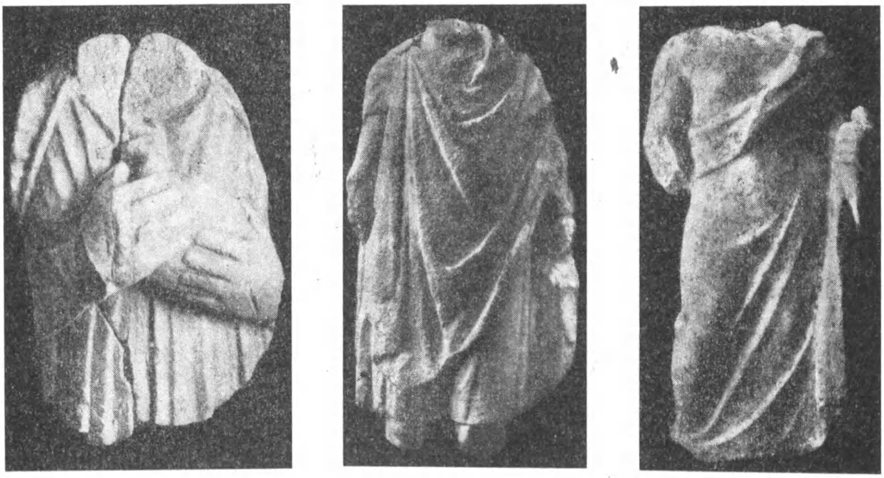

Εἰκ. 10. Μαρμάρινα ἀναθηματικὰ ἀγαλμάτια.

τοῦ στυλοβάτου μέχρι τοῦ τέρματος τῆς στοᾶς πρὸς δυσμάς, ὅπου ἀνασκαφὴ εἰς εὐρυτέραν ἀκτῖνα ἀπέδωκε πολλὰ μέλη ἐκ τοῦ θριγκοῦ τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῆς πηλίνης στεγάσεως αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ δὲν εἶναι δυστυχῶς δυνατὴ πρὸ τῆς ἀποστραγγίσεως τῆς ὑδροφόρου ταύτης περιοχῆς διὰ τῆς διανοίξεως βαθυτέρας πρὸς τὴν θάλασσαν ἀποστραγγιστικῆς αὔλακος. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ὅμως ἐργασιῶν διεπιστώθη κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ διάταξις τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου οἰκοδομήματος, διασωθέντος δι' εὐτυχῆ συγκυρίαν κατὰ μέγα μέρος καὶ δυναμένου διὰ τοῦτο νὰ ἀναστηλωθῇ *(εἰκ. 16)*.

Ἔχει δὲ ἡ διάταξις αὕτη ὡς ἑξῆς περίπου συμφώνως πρὸς τὰ μέχρι σήμερον διαπιστωθέντα:

1. Ἡ στοὰ ἦτο ἑκατόμπεδος, διότι τὸ μῆκος αὐτῆς εὑρέθη ἴσον πρὸς 29.70 μέτρα περίπου.

2. Κατὰ τὴν πρὸς νότον ἀνοικτὴν πλευρὰν ἔφερεν 11 κίονας, ὧν ἕκαστος ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν πωρίνων σπονδύλων, ἐχόντων διάμετρον κάτω 0.707 μ. καὶ ἄνω 0.547 μ.

3. Τὰ μεταξόνια ἦσαν τὰ μὲν ἀκραῖα 2.96 μ. τὰ δὲ μεσαῖα 2.87 μ. Ἡ ἀντίστροφος τῆς συνήθους διάταξις αὕτη τῶν μετακιονίων (μείζονα τὰ ἀκραῖα)

ὀφείλεται εἰς τοὺς αὐτοὺς αἰσθητικοὺς λόγους, οἵτινες ἐπέβαλον τὴν σμίκρυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν γωνιαίων μετακιονίων τῶν ναῶν, δεδομένου ὅτι

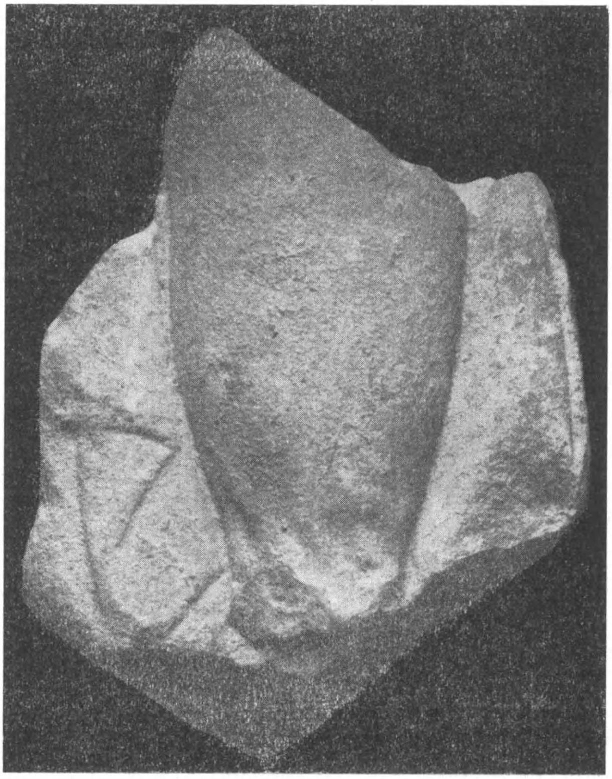

Εἰκ. 11. Τεμάχιον ἐξ ἀρχαϊκοῦ ἀναγλύφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.

ἡ στοὰ ἦτο ὁρατὴ καὶ ἀνοικτὴ ἐσωτερικῶς, καὶ ἡ σχηματιζομένη γωνία ἦτο ἑπομένως ἐσωτερική.

4. Τὰ κιονόκρανα ἦσαν μαρμάρινα κοσμούμενα διὰ τριῶν ἱμάντων· ὕψ. 0.024 μ. Ὁ ἐχῖνος ἀρκούντως ἐντεταμένος εἶχεν ὕψ. 0.096 μ. ὁ δὲ ἄβαξ 0.12 μ. Οὕτω τὸ ὁλικὸν ὕψος τοῦ κιονοκράνου μετὰ τῆς σκοτίας ἦτο 0.316 μ.

5. Ἡ κρηπὶς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο δόμων ἄνευ ἄλλης τινὸς θεμελιώσεως ὁλικοῦ ὕψ. 0.475. Ἐξ αὐτῶν ὁ κατώτερος ἐκ πώρων λίθων ἐπέχει θέσιν εὐθυντηρίας ἔχων ὕψ. 0.22 μ. καὶ ἐξέχων τοῦ ὑπερκειμένου στυλοβάτου δίκην βαθμίδος κατὰ 0.15 μ.

6. Ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης ἔχει πλάτος 0.822 μ. καὶ ὕψ. 0.255 μ. Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὁρατὴν πλευρὰν ἐκοσμεῖτο δι᾽ ὑποτομῆς ὕψ. 0.06 μ.

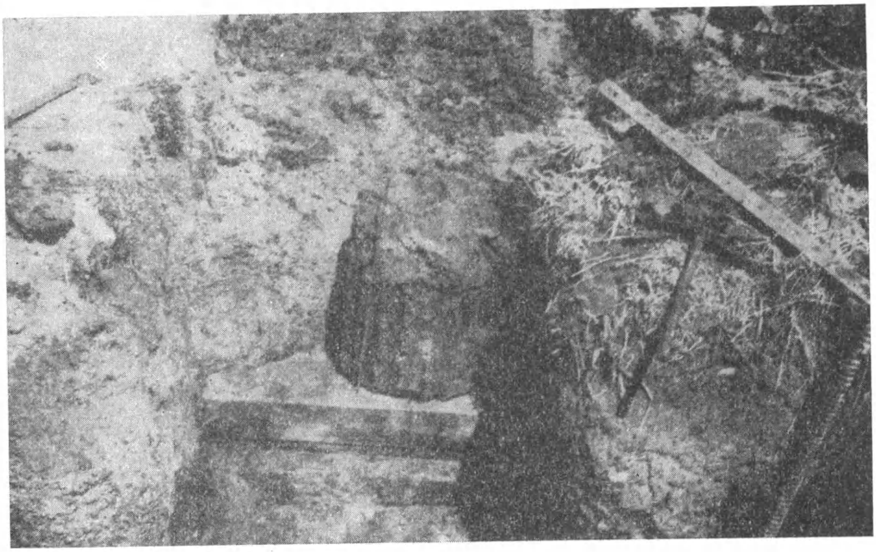

Εἰκ. 12. Ὁ κατώτερος κατὰ χώραν σπόνδυλος τοῦ ἀναστηλωθέντος κίονος.

Εἰκ. 13. Βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ στυλοβάτου.

ἐγγεγλυμμένης εἰς βάθος 0.01. Κατὰ τὴν ἔξω πλευρὰν τῆς καθέτου ἐπιφανείας αἱ πλάκες τοῦ στυλοβάτου ἦσαν ἄπεργοι πλὴν μιᾶς στενῆς ταινίας ὕψ. 0.05, ὅπερ δεικνύει πιθανῶς τὸ πάχος τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς. Αἱ πλάκες τοῦ στυλοβάτου (τῶν ἀκραίων τὸ μῆκ. ἦτο 1.275 τῶν δὲ λοιπῶν 1.437 μ., ἤτοι ὅσον καὶ τῶν μεσαίων μεταξονίων) συνεδέοντο διὰ συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ μήκους 0.115 μ. οἱ δὲ ἁρμοὶ συνέπιπτον κατὰ τὸν ἄξονα τῶν κιόνων καὶ τὸ μέσον τῶν μετακιονίων. Οἱ κίονες κατὰ ταῦτα ἔβαινον ἐπὶ τῶν ἁρμῶν πλὴν τῶν ἀκραίων, οἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ἀκραίων βατήρων (0.822 × 0.822).

Εἰκ. 14. Ὁ ἀναστηλωθεὶς κίων τῆς ΒΑ γωνίας τῆς στοᾶς.

7. Τοῦ ἐπιστυλίου οὐδὲν μέρος εὑρέθη καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι τοῦτο ἦτο ξύλινον, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τοῦ μικροῦ πάχους τῶν μετοπῶν.

8. Αἱ τρίγλυφοι ἦσαν πώριναι πλ. 0.39 μ. περίπου αἱ δὲ μετόπαι μαρμάριναι ὕψ. 0.65 καὶ πλ. 0.567, ἄνευ τινὸς πλαστικοῦ διακόσμου. Συνέπιπτον δὲ αἱ τρίγλυφοι κατὰ τὰ κέντρα τῶν κιόνων καὶ ἀνὰ δύο κατὰ ἕκαστον μετακιόνιον.

Ἡ ἑκατόμπεδος αὕτη στοὰ τῆς Βραυρῶνος παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως στοὰν τοῦ Βραυρωνίου, οὗτινος ἀναπαράστασιν ἐξεπόνησεν, ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων λειψάνων, ὁ καθηγητὴς G. Stevens ἐν Hesperia V, 1936, 456 κἑ. Οὕτως ἡ διάταξις π.χ. τοῦ θριγκοῦ καὶ τὸ ὕψος καὶ αἱ ἀναλογίαι τῶν κιόνων εἶναι σχεδὸν αἱ αὐταί.

Χρονολογεῖ δὲ ὁ Stevens τὴν στοὰν ταύτην εἰς τὴν Κιμώνειον περίοδον περὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' ἡ χρονολογία τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος πρέπει, ἐκ τῶν μέχρι σήμερον δεδομένων, νὰ εἶναι μεταγενεστέρα καὶ δὴ περὶ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ αἰῶνος. Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν χρονολογίαν τοῦ Stevens ἀσφαλῆ, ὅτι ἡ στοὰ

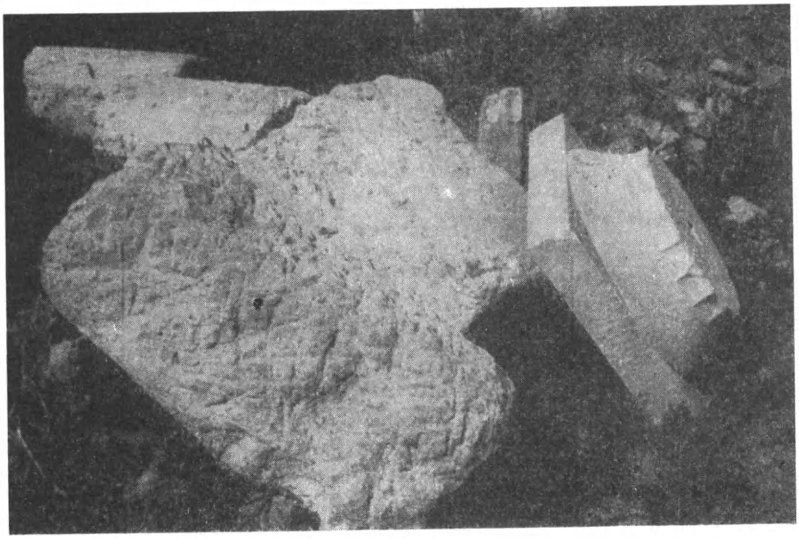

Εἰκ. 15. Σπόνδυλοι τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τῆς στοᾶς μετὰ ἀνευρεθέντος μαρμαρίνου κιονοκράνου.

τῆς Ἀκροπόλεως ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος, ἥτις πάντως πρέπει νὰ θεωρηθῇ σύγχρονος ἢ καὶ μεταγενεστέρα τῆς μνησικλείου μετασκευῆς τοῦ Βραυρωνίου τῆς Ἀκροπόλεως.

Πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἀποβλέψωμεν καὶ ἐκ φιλολογικῶν τεκμηρίων ὁρμώμενοι. Ἂν δηλαδή, ὡς εἶναι βέβαιον, ἡ διδασκαλία τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδου ἐγένετο πρὸ τοῦ 413 π.Χ., εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ τραγῳδία αὕτη, συνδεομένη τόσον στενῶς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος καὶ ἀποτελοῦσα σπουδαιοτάτην πηγὴν διὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ ἱεροῦ, ἐδιδάχθη κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ λαμπρότερον ἑορτασμὸν τῶν Βραυρωνίων, ἢ κατ' ἀγροὺς Διονυσίων, περὶ ὧν ἔχομεν σαφεῖς μαρτυρίας ὅτι ἐτελοῦντο ἐν Βραυρῶνι. Ὁ Stevens νομίζει ὅτι προορισμὸς τοῦ Βραυρωνίου τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο κυρίως νὰ προστατεύῃ καὶ φυλάττῃ τὰ εἰς τὴν Ἄρτεμιν ἀφιερώματα. Ἀλλ' εἶναι, νομίζω, πιθανώτερον ὅτι ἡ μεγάλη Ἑκατόμπεδος στοὰ τῆς Βραυρῶνος μετὰ τῶν ὄπισθεν αὐτῆς διαμερισμάτων, τῶν ὁποίων διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις, ἐχρη-

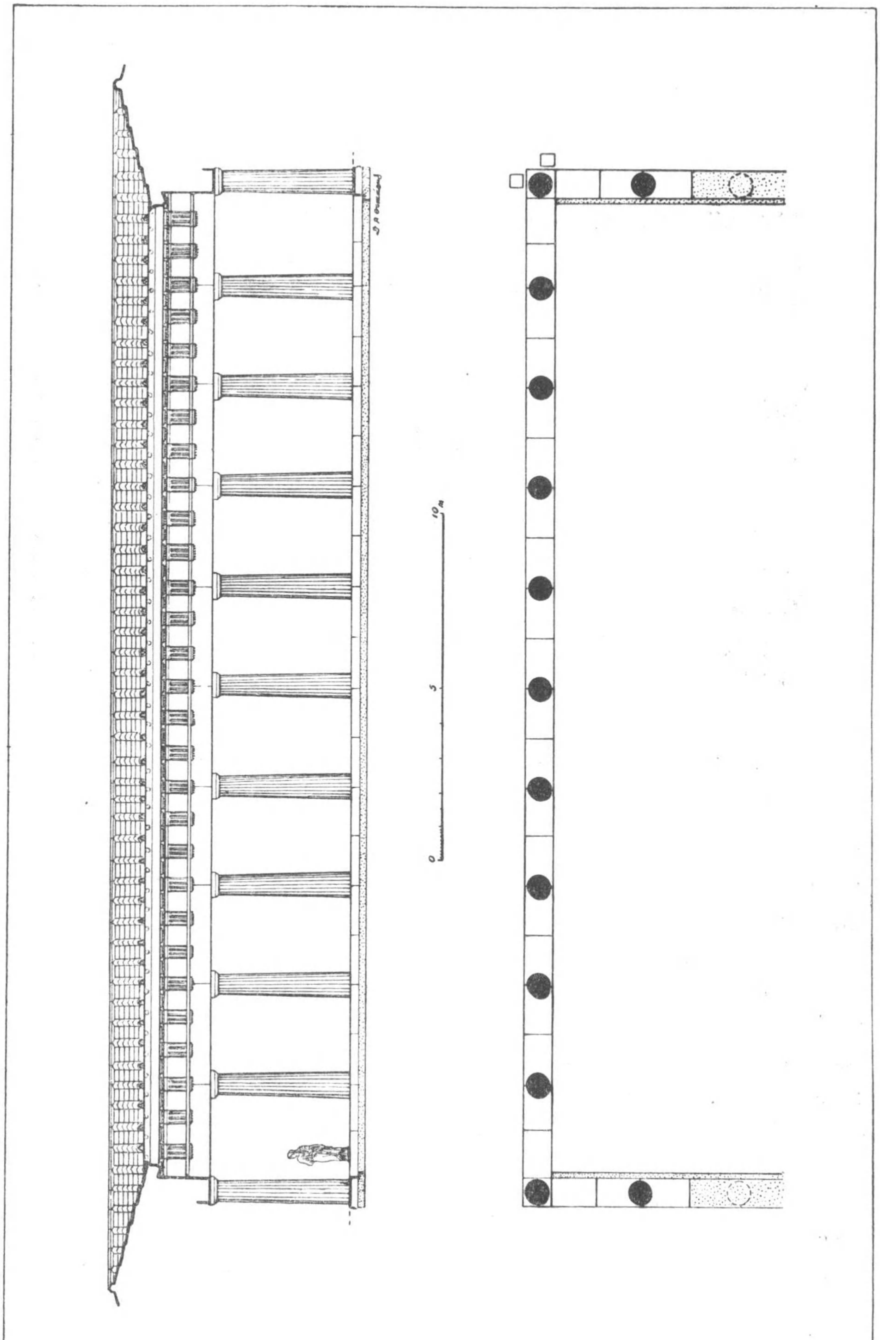

Εἰκ. 16. Ἀναπαράστασις τῆς στοᾶς κατὰ σχεδίασμα τοῦ ἐπιμελητοῦ Δ. Θεοχάρη.

σίμευε διὰ τὴν στέγασιν τοῦ ἱερατικοῦ προσωπικοῦ καὶ μάλιστα τῶν *ἄρκτων*, τῶν εὐγενῶν δηλαδὴ Ἀθηναίων κορασίδων, αἵτινες ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Θεᾶς. Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην συνηγορεῖ ὁ προσφυέστατος προσανατολισμὸς τῆς μικρᾶς στοᾶς, ἥτις κλείουσα τὸ τέμενος ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν ἐχρησίμευεν ὡς ὑπήνεμον καταφύγιον τῶν ἱκετῶν, διὰ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ λίαν ἐνοχλητικοὺς ἀνέμους τοὺς πνέοντας ἀπὸ τὰς πλαγιὰς τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς ἀνοικτῆς πρὸς ἀνατολὰς[1] θαλάσσης τοῦ Εὐβοϊκοῦ. Κατ' ἀναλογίαν καὶ αἱ δύο ἑκατέρωθεν πτέρυγες τῆς στοᾶς, αἵτινες δὲν ἀνεσκάφησαν ὁλοσχερῶς, δὲν ἀπετέλουν ἰδιαίτερα ἱερὰ καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ διὰ τὴν ἐν Ἀκροπόλει Βραυρώνιον στοάν. Ἐκεῖ, νομίζει ὁ Stevens, ὅτι τὰ δύο ἑκατέρωθεν ἱερὰ ἐχρησίμευον διὰ τὴν στέγασιν τῶν δύο ἀγαλμάτων, τοῦ λιθίνου δηλαδὴ ξοάνου καὶ τοῦ ὀρειχαλκίνου (;) τοῦ Πραξιτέλους[2]. Ὑποθέτω ὅμως, ὅτι τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Βραυρωνίων ἀφιερωμάτων ἀναγραφόμενα ἀγάλματα, *τὸ ἕδος τὸ ἀρχαῖον, τὸ ἄγαλμα τὸ ὀρθόν, τὸ ἄγαλμα τὸ ἑστηκός, τὸ ἄγαλμα, τὸ ἕδος τὸ λίθινον*[3] ἀναφέρονται εἰς ἀγάλματα εὑρισκόμενα ἐν τῷ κυρίως ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι, ὅπου ἄλλωστε, ὡς ἀπεδείχθη, ἀνεγράφοντο τὸ πρῶτον ἐν στήλαις, ὧν πλεῖστα τεμάχια ἀνευρέθησαν καὶ ἐφέτος κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ αἵτινες, ὡς καὶ πέρυσιν ἀνέφερον, εἶναι τὰ πρωτότυπα τῶν ἐν Ἀκροπόλει ἀντιγράφων[4]. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι ὅλα τὰ σχετικῶς ἀναγραφέντα περὶ τῶν ἐν τῷ Βραυρωνίῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀγαλμάτων πρέπει νὰ ἀναθεωρηθοῦν. Ὑπῆρχε βεβαίως ἐν τῷ Βραυρωνίῳ τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου[5] ἀναφερόμενον ἄγαλμα τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ συσχετισμὸς πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερόμενα ἄλλα ἀγάλματα, ἅτινα δέον νὰ ἀναζητηθοῦν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Βραυρῶνος, ἔνθα ὑπῆρχεν ἄνευ ἀμφιβολίας καὶ τὸ ἀρχαιότερον ξόανον[6], τὸ *ἕδος τὸ ἀρχαῖον*[7], τῶν ἐπιγραφῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐκεῖ ἀνασκαφῶν συνελέγησαν ἐκ τῆς πρὸς νότον τοῦ ἱεροῦ προϊστορικῆς ἀκροπόλεως πολλὰ ὄστρακα πρωτοελλαδικῶν, μεσοελλαδικῶν καὶ Μυκηναϊκῶν ἀγγείων, περὶ ὧν βραχεῖαν ἔκθεσιν συνέταξεν ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Δημ. Θεοχάρης.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

---

1 G. STEVENS ἔ.ἀ. 468. 2 G. STEVENS ἔ.ἀ. σ. 460 καὶ 468.

3 IG II² $1514_{36, 37}$, 1515_{27}, 1516_{15}, 1517_{140}, 1514_{42}, 1517_{148}, 1522_{29}, 1524_{207} 1514_{23}, 1515_{15}, 1516_{2}, 1524_{202}, 1514_{27}, 1515_{19}, 1516_{7}.

4 I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΕ, 1949, 84, κἑ. 5 ΠΑΥΣ. I 23,7.

6 ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ I 33,1: «ξόανον μὲν δὴ καὶ αὐτόθι ἐστὶν Ἀρτέμιδος ἀρχαῖον».

7 Πρβ. F. STUDNICZKA Verm. z. griech. Kunstgeschichte 1884, 18 κἑ. καὶ HERMES XXII, 1887, 494 κἑ. C. ROBERT Arch. Maerchen 1886, 144, κἑ. J. HONDIUS Novae inscriptiones atticae 1926, 64 κἑ. 68 κἑ. ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6Α. ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΒΡΑΧΕΙΑ ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ὁ χαμηλὸς βραχώδης λόφος νοτιοανατολικῶς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι, ὁ ἀναδυόμενος ὡς νησὶς ἐν μέσῳ τῆς ἑλώδους ἐκτάσεως τῶν ἐκβολῶν τοῦ παλαιοῦ ποταμοῦ Ἐρασίνου (σχεδ. ***εἰκ. 1*** καὶ ***εἰκ. 2***),

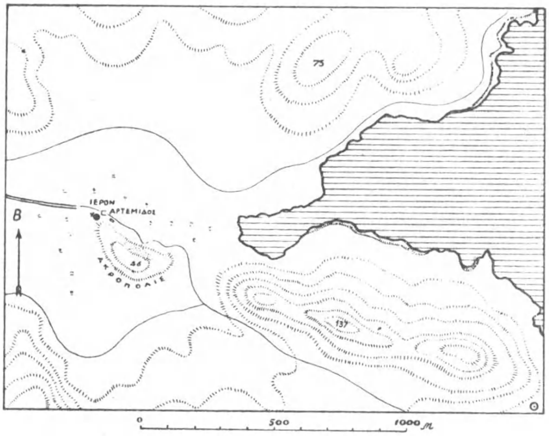

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχεδιογράφημα τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Βραυρῶνος.

ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, τὸ προϊστορικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς (πρβ. Ι. Παπαδημητρίου ΠΑΕ 1945-48 σ. 83, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία). Κατὰ τὰς βορείας κλιτῦς τοῦ λόφου (ὁ χῶρος σημειοῦται διὰ στιγμῶν ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκόνος 1), ὅπου καὶ σχετικῶς παχυτέρα ἐπίχωσις παρατηρεῖται, μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων καὶ πολλὰ τεμάχια ὀψιανοῦ, κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἱδρύσεως ἐνταῦθα προϊστορικῶν συνοικισμῶν, ἐξ ὧν *κατ᾽ ἐξοχὴν ἀκμάσας φαίνεται ὁ μεσοελλαδικός*· διότι εἰς τὴν μέσην ὑποδιαίρεσιν τῆς χαλκοκρατίας ἀνάγεται τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν ὀστράκων. Ἀλλὰ καὶ τὰ παλαιότερα (πρωτοελλαδικὰ) κεραμεικὰ λείψανα εἶναι ἄξια λόγου, ἐνῷ τὰ ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ καὶ μεταγενέστερα ὄστρακα, ἀφήνουσι μᾶλλον νὰ ὑπονοηθῇ, ὅτι ὁ λόφος εἶχε παύσει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ ἔχῃ οἵαν ἐκέκτητο παλαιότερον σημασίαν.

Α. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Τὰ εὑρεθέντα ὄστρακα ἀνήκουσιν εἰς δύο κυρίως τάξεις ἀγγείων: εἰς καλῆς ποιότητος ἀγγεῖα (1) καὶ εἰς εὐτελέστερα σκεύη (2).

1. Εἰς τὰ πρῶτα καταλέγονται πολλὰ ὄστρακα τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν παραλιακήν, νότιον ἰδίως, Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους βαθειῶν φιαλῶν μετὰ ῥαμφοσχήμου προχοῆς, τῶν γνωστῶν ὡς «sauce boats»[1].

Ταῦτα φέρουσιν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἀμαυρὸν ἢ ἡμίστιλπνον γάνωμα, χρώματος συνήθως ὑποτέφρου. Ὁ πηλὸς τῶν ἀγγείων εἶναι κατὰ

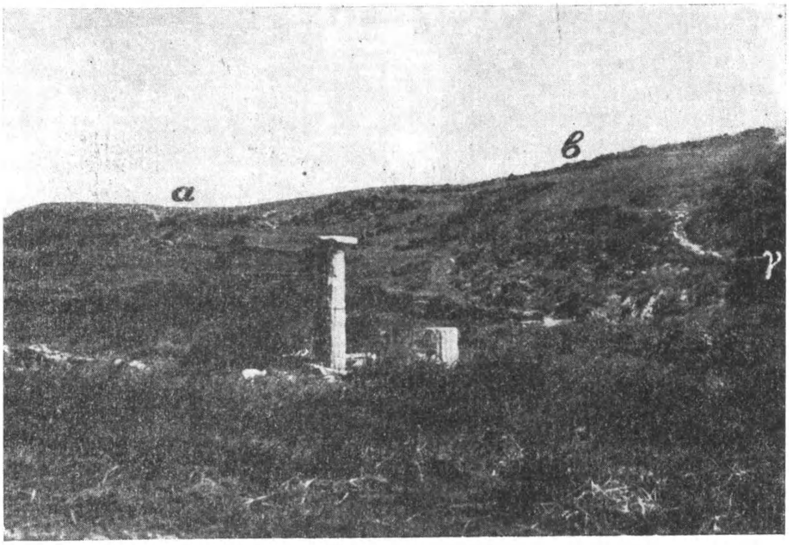

Εἰκ. 2. Ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολις τῆς Βραυρῶνος ὁρωμένη ἐκ τῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ. (α - β ὅριον τοῦ χώρου τῶν ἐπιφανειακῶν λειψάνων γ ἀνωφέρεια τῆς προϊστορικῆς εἰσόδου).

κανόνα λεπτόκοκκος καὶ καθαρός, τὰ τοιχώματα λεπτὰ καὶ ἡ ὄπτησις καλὴ (**εἰκ.** *3* α-γ, ε, ζ). Εἰς ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς, πιθανώτατα, φέρον ὅμως λαβὴν ἀρχομένην ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χείλους, ἀνήκει τὸ ὄστρακον δ. Γραπτὸν ὄστρακον ἀνῆκον εἰς τὴν παροῦσαν κατηγορίαν, ἓν μόνον ἐλάχιστον εὑρέθη.

Ἐκ καθαροῦ κεραμόχρου πηλοῦ εἶναι κατεσκευασμένον ὄστρακον φιάλης μετὰ κυρτουμένων πρὸς τὰ ἔσω χειλέων (εἰκ. 3 ξ). Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι σύνηθες εἰς τὴν ΠΕ κεραμεικήν, γνωστὸν δὲ καὶ ἐκ τῶν ΠΕ συνοικισμῶν

---

[1] Διὰ τὴν γεωγραφικὴν κατανομὴν τῶν sauce-boats πρβ. S. FUCHS Die griechischen Fundgruppen der frühen Bronzezeit, Berlin 1937, εἰκ. 5.

Ἐν Ἀττικῇ, πλὴν τῆς Βραυρῶνος, *ὄστρακα sauce-boats ἀνεῦρον ἄφθονα καὶ εἰς τὸν προϊστορικὸν (πρωτοελλαδικὸν - μεσοελλαδικὸν - ὑστεροελλαδικὸν) συνοικισμὸν τῆς Ραφήνας (Ἀραφῆνος).*

τοῦ *Ἁγίου Κοσμᾶ*[1] καὶ τοῦ *Κερατσινίου*[2], ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς *Ραφήνας* (ἰδὲ ἀνωτ. ὑποσημ. 1 σ. 189).

2. Παρὰ τὰ λεπτὰ ἀγγεῖα τῆς προηγουμένης κατηγορίας, ἀπαντῶσιν ὄστρακα ἀγγείων ἀμελεστέρας κατασκευῆς, ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου ὡς ἐπὶ τὸ

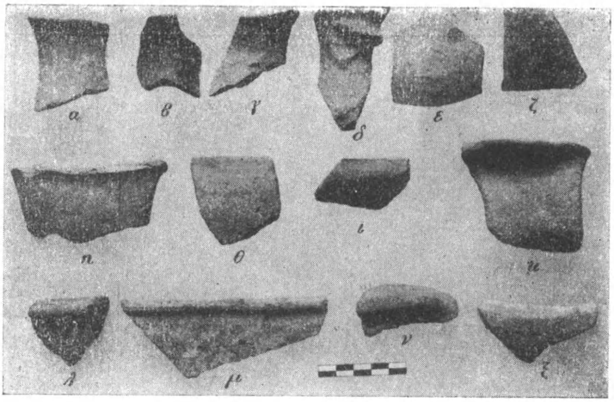

Εἰκ. 3. Ὄστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων.

πολὺ πεποιημένα, μεμιγμένου δὲ μετ' ἄμμου καὶ τριμμάτων λευκοῦ πετρώματος (εἰκ. 3 η-λ, ν). Μεταξὺ αὐτῶν χαρακτηριστικαὶ εἶναι δύο πλατεῖαι ταινιοειδεῖς λαβαὶ (η, κ), ὡς καὶ μία ἐπιμήκης ἀπόφυσις (ν), τυπικοῦ ἐπίσης

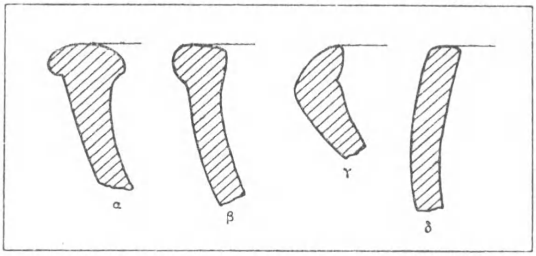

Εἰκ. 4. Χαρακτηριστικαὶ τομαὶ χειλέων πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων (1 : 2).

σχηματισμοῦ[3]. Φιαλῶν ἐχουσῶν χείλη πρὸς τὰ ἔσω κυρτούμενα (εἰκ. 3 ι = **εἰκ. 4** γ) ἢ παχυνόμενα (εἰκ. 3 λ = εἰκ. 4 α, εἰκ. 4 β) ὑπάρχουσιν εὐάριθμα δείγματα.

---

[1] G. Mylonas AJA 38 (1934) σ. 265 καὶ εἰκ. 8b.

[2] Γ. Μπακαλακισ ἐν ΑΕ 1933, Χρονικά, σ. 9, εἰκ. 4, 1-4.

[3] Πρβ. ἐπὶ παραδείγματι Wace-Thomson Prehistoric Thessaly, εἰκ. 101 ι, Goldman Excavat. at Eutresis, εἰκ. 115,3, Kunze Orchomenos III, εἰκ. 27 α, β καὶ εἰκ. 29.

Ἐγχαράκτου ἀγγείου ἓν μόνον ὄστρακον ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον εὑρέθη καὶ τοῦτο φαίνεται κυκλαδικῆς προελεύσεως (*εἰκ. 6* β)[1]. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνάγεται εὐμέγεθες ὄστρακον χειροποιήτου ἐγχαράκτου ἀγγείου, ἐκ πηλοῦ καστανομέλανος καὶ ἀκαθάρτου, φέρον καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν βαθείας αὐλακώσεις, διηκούσας κατὰ μῆκος μέχρι τοῦ πυθμένος (εἰκ. 6 α).

B. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ εὑρέθησαν ὄστρακα ἀμφοτέρων τῶν χαρακτηριστικῶν τάξεων ἀγγείων τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων, τῶν *μινυείων* δηλ. καὶ τῶν *ἀμαυροχρώμων* (matt-painted). Πολυάριθμα ἐξ ἄλλου εἶναι τὰ μονόχρωμα χονδροειδῆ ἀγγεῖα.

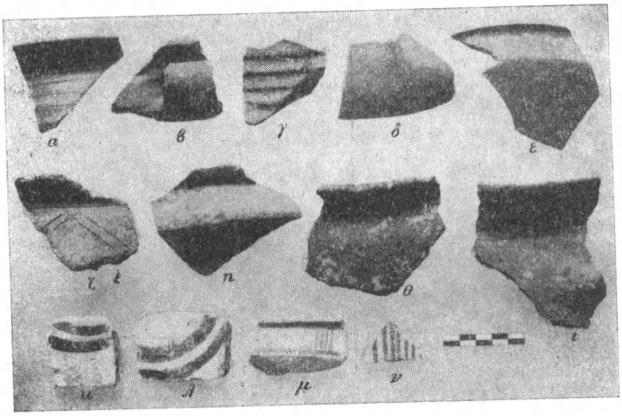

Εἰκ. 5. Ὄστρακα μεσοελλαδικῶν ἀγγείων.

1. Τὰ μινύεια (εἰκ. 4 α-ε) εἶναι κατὰ μέγα μέρος τεφρά, ἐλάχιστα δὲ κίτρινα ἢ μελανὰ καὶ ἀνήκουσιν εἰς ὅλα τὰ γνωστὰ σχήματα, κύλικας, κύπελλα ὑψίποδα μετὰ λαβῶν ταινιοειδῶν ἢ ἐκ τῶν χειλέων ἀρχομένων, μετὰ βάσεων φερουσῶν πλαστικοὺς δακτυλίους (γ), εἰς ἀγγεῖα ἔχοντα τὴν ἐπιφάνειαν αὐλακωτὴν (α) ἢ κοσμουμένην δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν κ.ἄ.

Μοναδικὸν εἶναι τὸ ὄστρακον εἰκ. 6 ζ, φέρον ἐπὶ τῆς κοιλίας παραλλήλους κυματοειδεῖς ἐξάρσεις, σχηματισθείσας διὰ πιέσεως ἔσωθεν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι ὡραῖον δεῖγμα τοῦ μεταπλασμοῦ μεταλλικῶν καθαρῶς σχημάτων εἰς τὴν πηλοπλαστικήν. Διότι καὶ ἡ στεφάνη, ἣν σχηματίζει τὸ ὁριζοντίως

---

[1] Κυκλαδικὸν ἐγχάρακτον ἀγγεῖον (τηγανοειδὲς σκεῦος — frying pan) ἀνεῦρεν ὁ ἔφορος κ. Ἰ. Παπαδημητρίου ἐντὸς ἡμικυκλικοῦ τάφου παρὰ τὴν θέσιν *Κοπρέζα*, ΝΔ τοῦ Μαρκοπούλου.

πλατυνόμενον χεῖλος, καὶ τὰ δι' ἔσωθεν πιέσεως τῶν τοιχωμάτων σχηματιζόμενα ὀγκώματα, ἀσφαλῶς προέρχονται ἐκ τῆς μεταλλοτεχνίας, ἀφοῦ καὶ σήμερον ἔτι ἀπαντῶνται ἐπὶ ἀργυρῶν σκευῶν.

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι *μικροσκοπικὸν ἀγγεῖον* (miniature), τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν παράδειγμα, τοὐλάχιστον μινύειον.

2. Τὰ ἀμαυρόχρωμα ὄστρακα δὲν εἶναι μὲν ὅσον τὰ μινύεια ἄφθονα, ἀνήκουσιν ὅμως εἰς τὰ πλεῖστα τῶν γνωστῶν σχημάτων, εἰς ὑδρίας, πρόχους, φιάλας μετὰ καμπτομένων τοιχωμάτων (*εἰκ. 5* μ), τὸ πλεῖστον δ' αὐτῶν μέρος εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ὑποπρασίνου πηλοῦ καὶ φέρει τὴν τυπικὴν

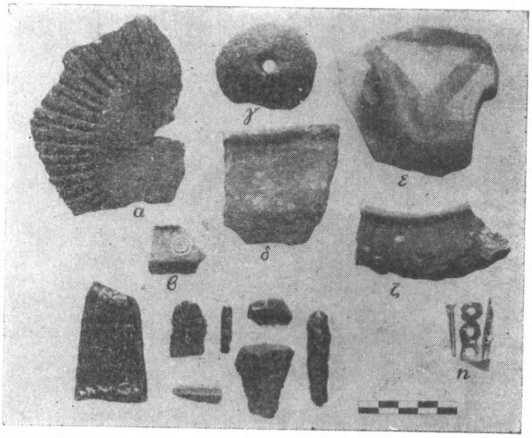

Εἰκ. 6. Διάφορα κεραμεικὰ λείψανα, πυρὴν καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ.

εὐθύγραμμον ἢ καμπυλόγραμμον κόσμησιν δι' ἀμαυροῦ (μελανοῦ συνήθως) χρώματος (εἰκ. 5 κ-ν). Ἓν μόνον ὄστρακον χονδροειδοῦς ἀγγείου ἐξ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ φέρει διακόσμησιν γεγραμμένην δι' ἀμαυροῦ ὑπολεύκου χρώματος ἐπὶ τῆς γυμνῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 6 δ), ἕτερον δέ, ἀνῆκον εἰς ἀρίστης ποιότητος ἀγγεῖον, φέρει ἐπὶ τοῦ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος γραπτὸν εὐθύγραμμον κόσμημα δι' ἀμαυρᾶς πάλιν ἐρυθρᾶς βαφῆς (εἰκ. 6 ε).

3. Τὰ χονδροειδῆ ἀγγεῖα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ κεραμόχρου, συνήθως, ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἰσχυρῶς ὀπτηθέντος. Πιθόσχημα ἀγγεῖα, ὁμοιότατα πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσῖνι[1], καὶ ὄστρακα πίθων καὶ ἄλλων οἰκιακῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν σχετικῶς ἄφθονα. Τινὰ ἐξ αὐτῶν φαίνονται ὡς ἀποτυχημένα προϊόντα τῆς καμίνου, ἄλλα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ λίαν ἀκαθάρτου πηλοῦ (ὡς τὸ

[1] Πρβ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ Προϊστορικὴ Ἐλευσὶς (Ἐλευσινιακὰ Ι, σ. 1 κἑ.) σ. 81 κἑ., εἰκ. 59.

ὄστρακον χύτρας εἰκ. 5 θ) καὶ ἄλλα φέρουσι μαστίδια (εἰκ. 5 ι)[1] ἀντὶ ἄλλης διακοσμήσεως.

Ἐλάχιστα ὄστρακα ἀγγείων φέρουσι στιλπνὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα ἢ ἀλοιφὴν[2] ἀλλὰ δὲν εἶναι σκόπιμον νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδίαν κατηγορίαν.

4. Τὰ ἐγχάρακτα τέλος ὄστρακα εἶναι σπανιώτατα, ἐπὶ ἑνὸς δὲ (εἰκ. 5 ζ) παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀμαυρόχρωμα διάταξις τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων.

Γ. ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Πενιχρὰ εἶναι τὰ κεραμεικὰ λείψανα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ταῦτα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τοὺς παλαιοτέρους χρόνους τῆς περιόδου (L.H. I καὶ II), ὡς ἓν ὄστρακον ὑψίποδος κυπέλλου ἐκ κιτρίνου πηλοῦ, φέροντος ὁμόχρωμον ἐπίχρισμα καὶ ἕτερον ἀνῆκον εἰς κύαθον. Ἓν ἢ δύο γραπτὰ τεμάχια φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, μοναδικὸν δὲ εἶναι καὶ νεώτερον τὸ ὄστρακον τῆς εἰκ. 6 η. Δὲν εἶναι πάντως πιθανόν, ὅτι ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπουσία Μυκηναϊκῶν (ἰδίᾳ L.H. III) λειψάνων.

Ἡ μελετωμένη ἀνασκαφὴ τῆς προϊστορικῆς Βραυρῶνος θὰ παράσχῃ τὴν λύσιν πολλῶν προβλημάτων ὁμοίας φύσεως, θὰ ἐπιτρέψῃ δὲ νὰ γνωσθῇ ἡ ζωὴ ἑνὸς σπουδαιοτάτου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ἀττικῆς, καλύπτοντος χρονικῶς μέγα μέρος τῆς Χαλκοκρατίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

[1] Πρβ. Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, εἰκ. 50, 5.

[2] Ἔ.ἀ. σ. 77 κἑ. κατηγορ. ΙΙΙ β.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΜΑΛΕΑΤΑ ΕΝ ΤΩι ΑΣΚΛΗΠΙΕΙΩι ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ.

Ἐξαιρετικῶς εὐτυχεῖς ὑπῆρξαν καὶ ἐφέτος αἱ ἀνασκαφαὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα ἐν Ἐπιδαύρῳ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο κυρίως κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος κατωφέρειαν τοῦ λόφου καὶ δὴ πλησίον τοῦ ἀναλήμματος καὶ πρὸς βορρᾶν πρὸς καθορισμὸν τοῦ ὕψους αὐτοῦ *(εἰκ. 1)*. Παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, διότι τὸ ἔδαφος ἦτο κατωφερές, ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἐξαιρετικῶς βαθεῖα καὶ ἐχρειάσθη ἐπίπονος καὶ δαπανηρὰ ἐργασία διὰ τὴν μεταφορὰν μεγάλης ποσότητος χωμάτων. Πλησίον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀναλήμματος ἀνέσκαψα εἰς βάθος, μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Τὸ σῳζόμενον ὕψος τοῦ ἀναλήμματος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι 5 περίπου μέτρων. Ἀλλ' ἡ ἐπίχωσις προχωρεῖ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀναλήμματος, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὁποίου τὸ ὅλον μῆκος μέχρι τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας εἶναι 45 περίπου μέτρων. Τῆς τεραστίας ταύτης βορείας πλευρᾶς τοῦ ἀναλήμματος δὲν ἀνέσκαψα εἰμὴ μέχρις 8 περίπου μέτρων μήκους ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας. Εὑρέθησαν δὲ κατὰ διαστήματα 3.76 - 3.56 μ. τρεῖς ἀντηρίδες *(εἰκ. 2)*, ἐξ ὧν ἡ γωνιαία ἔχει πλάτος 1.23 μ. αἱ δύο ἄλλαι 0.75 μ. καὶ πάχος 1.27 μ. Αἱ ἀντηρίδες αὗται εἶναι ἐκτισμέναι δι' ἀλλεπαλλήλων μεγάλων πωρολίθων καὶ παρ' αὐτὰς εὑρέθησαν δύο πώρινοι σπόνδυλοι ἐξ ἡμικιονίων, ἅτινα, ὡς φαίνεται, ἐστηρίζοντο ἐπ' αὐτῶν. Τῶν ἡμικιονίων τούτων εὑρέθησαν ἐπίσης τὰ κιονόκρανα, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος ἄνευ τῆς σκοτίας εἶναι 0.17 μ. Ἡ ἐργασία αὐτῶν εἶναι λίαν ἐπιμελὴς τοῦ τέλους τοῦ 4ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Πιστεύω ὡς ἐκ τούτου ὅτι αἱ ἀντηρίδες ἐξικνοῦντο μέχρις ὡρισμένου ὕψους τοῦ ἀναλήμματος, ἄνωθεν δὲ αὐτῶν ὑπῆρχον ἡμικιόνια κοσμοῦντα τὴν πρὸς βορρᾶν πλευρὰν τοῦ τοίχου οἰκοδομήματος, πιθανῶς στοᾶς, στηριζομένου ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος καὶ ἔχοντος ἀνοικτὴν τὴν πρὸς νότον ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ λόφου πλευράν. Ἐκ τῶν δώδεκα ἀνασκαφέντων εἰς ὕψος δόμων τοῦ ἀναλήμματος, οἱ δύο κατώτεροι εἶναι ἐκτισμένοι διὰ κανονικῶν κιβωτιοσχήμων πωρολίθων, τῶν ὁποίων ἡ ἔξω ἐπιφάνεια δὲν εἶναι εἰργασμένη, ἀποτελοῦντες τὴν εὐθυντηρίαν καὶ ὑπευθυντηρίαν. Οἱ λίθοι ὅμως τῶν λοιπῶν δόμων εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένοι κατὰ δὲ τὰς περιμέτρους λελαξευμένοι σχηματίζοντες αὔλακας κατὰ τοὺς ἁρμοὺς ἐν εἴδει πλαισίων (περιτένεια). Ὁ τρόπος οὗτος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναλήμματος μετὰ τῶν ἀντηρίδων εἶναι γνωστὸς εἰς ἡμᾶς καὶ ἐξ ἄλλων οἰκοδομημάτων ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου ὡς π.χ. τοῦ βορείου τοίχου τοῦ Ἀβάτου.

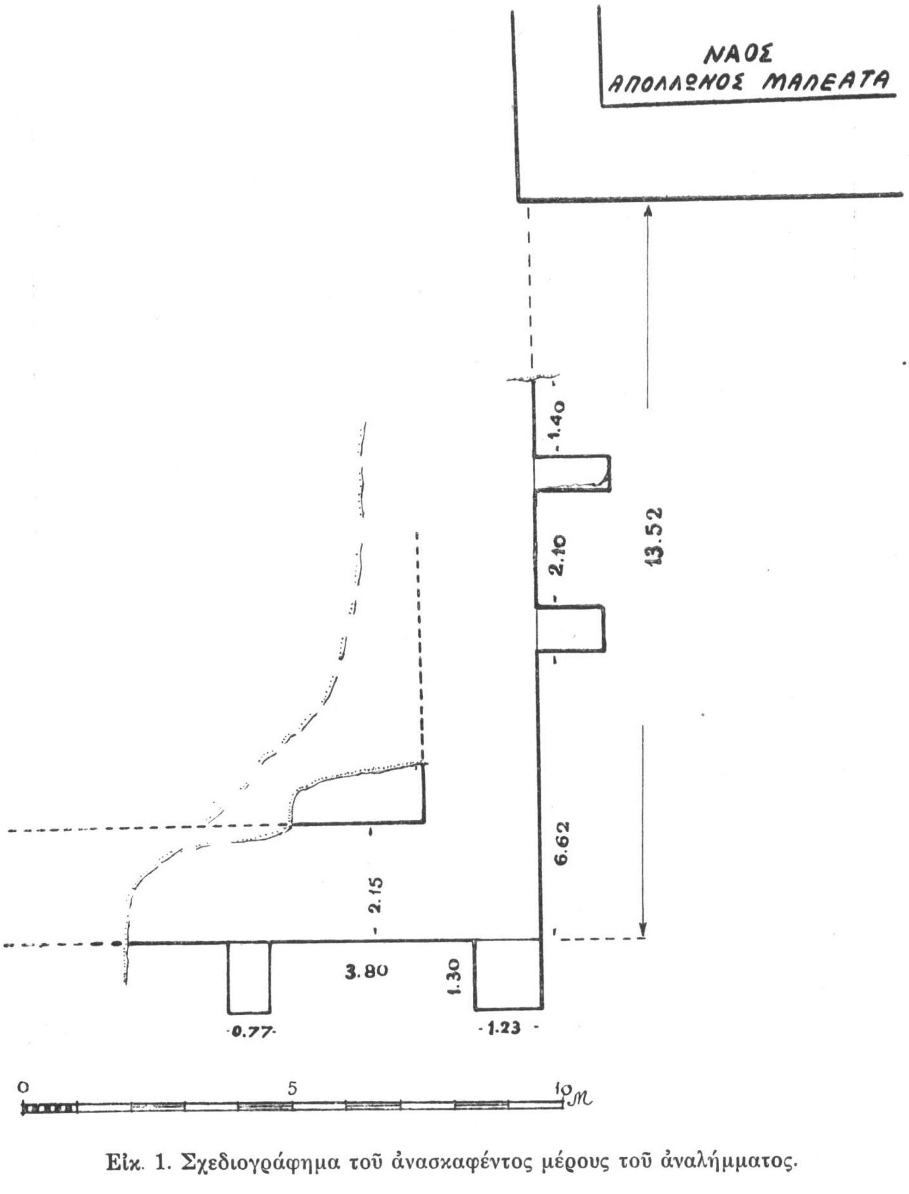

Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τοῦ ἀναλήμματος.

Σπουδαιοτάτη διὰ τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναλήμματος εἶναι ἡ ἀνευρεθεῖσα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπὶ μονολίθου ἀετώματος στήλης μήκους 1.39 μ. ἔχουσα οὕτως·

Ἀριστοκλῆς ἱαρεὺς Εὐέτης πυρφόρος ἀνεθέταν.

Ὁ Ἀριστοκλῆς δὲ οὗτος εἶναι γνωστὸς ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνα-

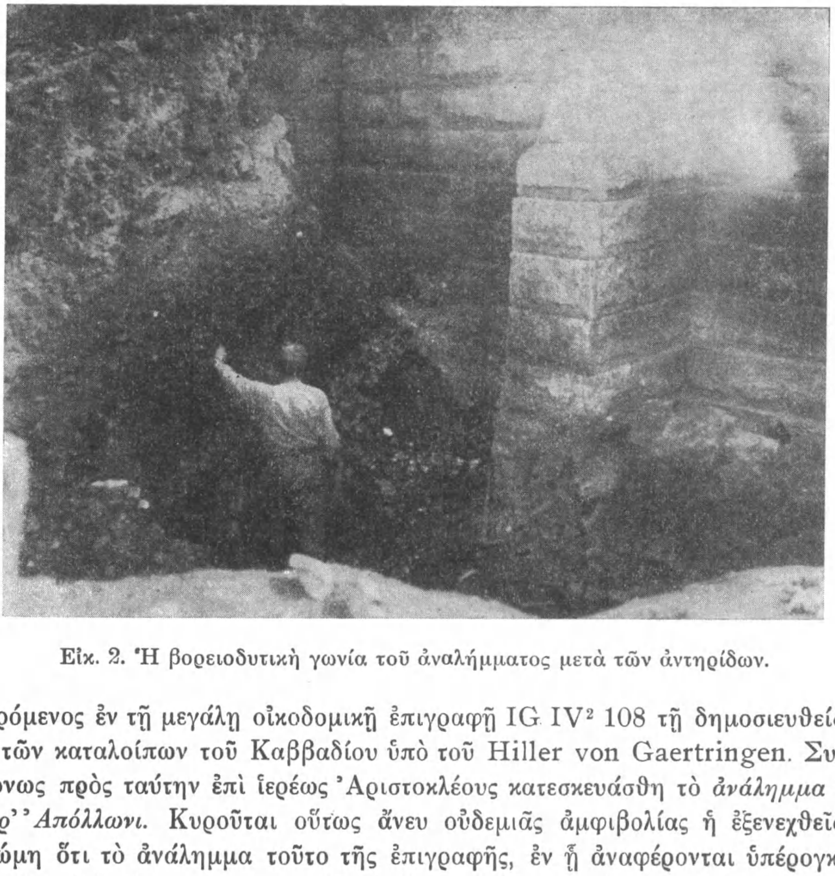

Εἰκ. 2. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ ἀναλήμματος μετὰ τῶν ἀντηρίδων.

φερόμενος ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκοδομικῇ ἐπιγραφῇ IG IV² 108 τῇ δημοσιευθείσῃ ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Καββαδίου ὑπὸ τοῦ Hiller von Gaertringen. Συμφώνως πρὸς ταύτην ἐπὶ ἱερέως Ἀριστοκλέους κατεσκευάσθη τὸ *ἀνάλημμα τὸ πάρ' Ἀπόλλωνι*. Κυροῦται οὕτως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἡ ἐξενεχθεῖσα γνώμη ὅτι τὸ ἀνάλημμα τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀναφέρονται ὑπέρογκοι δαπάναι διὰ τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνασκαπτόμενον νῦν τεράστιον καὶ δαπανηρὸν οἰκοδόμημα. Λόγῳ τῆς βαθείας ἐπιχώσεως καθ' ὅλον, ὅπως εἴπομεν, τὸ μῆκος τοῦ τοίχου, ἡ ἀνασκαφὴ ὁλοκλήρου τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἀναλήμματος σῳζομένου μάλιστα εἰς ὕψος 5 περίπου μέτρων, θέλει ἀποδώσει εἰς ἡμᾶς μοναδικὸν εἰς μέγεθος καὶ διατήρησιν ἀρχαῖον μνημεῖον. Εἶναι δὲ ἤδη ἡ ἄποψις τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος, ὁρατοῦ ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου κατὰ τὴν γραφικὴν πηγὴν τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὸ ἱερόν, ἐξαιρέτως ὑποβλητική.

Χρονολογικὴ στρωματογραφία κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δὲν παρετηρήθη. Διότι εὑρέθησαν μὲν κατὰ τὴν ἀνωτάτην ἐπιφάνειαν πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ὄστρακα ἐκ Κορινθιακῶν ἀγγείων ἀλλὰ κατωτέρω εἰς βάθος δὲν εὑρέθησαν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀρχαιοτέρων χρόνων ἀλλὰ Ρωμαϊκῶν χρόνων ὄστρακα. Βαθύτερον δὲ ἐντὸς τῶν μελανῶν ἐκ τῆς πυρᾶς χωμάτων εὑρέθησαν τεμάχια ἀγγείων προϊστορικῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων. Καὶ δὲν εὑρέθησαν μὲν ταῦτα τελείως ἀναμεμειγμένα — ἀλλαχοῦ εὑρέθησαν περισσότερα κλασσικῶν καὶ ἀλλαχοῦ περισσότερα προϊστορικῶν χρόνων καίτοι κατὰ τὸ αὐτὸ βάθος — ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἦτο στρωματογραφικὴ ἀλλὰ τυχαία καὶ συμπτωματικὴ ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀπότομον πτῶσιν τῶν ἐκ τοῦ παλαιοτέρου βωμοῦ χωμάτων. Διότι τὸ ἀνάλημμα, ὡς καὶ πέρυσιν ὑπέθεσα, κατεσκευάσθη χωρὶς ἀμφιβολίαν διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὰ χώματα τοῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ παλαιότερος βωμὸς καὶ νὰ πλατύνῃ πρὸς βορρᾶν τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου ἐπίπεδον πλατεῖαν. Πρὸς ἰσοπέδωσιν τοῦ λόφου καὶ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀναλήμματος, τοῦ ὁποίου ὁ βόρειος τοῖχος ἐκτίσθη κατὰ τὴν κατωφέρειαν, εἰς μέγα ὕψος, ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ χώματα καὶ ἡ τέφρα τοῦ παλαιοῦ βωμοῦ. Οὗτος λοιπὸν ἰσοπεδώθη μέχρι τοῦ στρώματος τῶν κορινθιακῶν ἀγγείων. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὴν τῶν δύο προηγουμένων ἐτῶν ἀνασκαφὴν εὑρέθησαν πλησίον τῆς θέσεως τοῦ βωμοῦ κυρίως κορινθιακὰ καὶ ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα καὶ ἀντικείμενα. Τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς τέφρας τοῦ βωμοῦ θὰ ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς πλήρωσιν τοῦ κενοῦ τοῦ σχηματισθέντος μεταξὺ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἀναλήμματος καὶ τῆς κατωφεροῦς ἐπιφανείας τοῦ λόφου. Ὅταν λοιπὸν κατέρρευσε τὸ ἀνάλημμα, τὰ μὲν Ρωμαϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων τεφροχώματα ἔπεσαν πλησίον τοῦ βορείου τοίχου, ἀλλὰ γυμνωθείσης τῆς πλευρᾶς τοῦ παλαιοῦ βωμοῦ πολλὰ χώματα κατέπεσαν μακρότερον τοῦ τοίχου πρὸς βορρᾶν. Καὶ πράγματι παρετηρήθη ὅτι τὰ περισσότερα τῶν ἀνευρεθέντων, μυκηναϊκῶν χρόνων, ἀναθημάτων εὑρέθησαν βορειότερον, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ τοίχου καὶ οὐχὶ εἰς μέγα βάθος.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι, νομίζω, ἡ ἀνεύρεσις μεταξὺ τῶν χωμάτων μεγάλου πλήθους μικρῶν πετρῶν προερχομένων πιθανῶς ἐκ προϊστορικοῦ τινος κτίσματος. Ὑποθέτω ὡς ἐκ τούτου ὅτι ὁ παλαιότερος προϊστορικὸς βωμὸς θὰ εἶχε κτιστὸν περίβολον, ὅστις κατεστράφη κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀναλήμματος. Πολλοὺς μικροὺς λίθους παρετήρησα καὶ πλησίον τῆς θέσεως τοῦ παλαιοῦ βωμοῦ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ παρὰ τὸν προσεκτικὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου δὲν κατώρθωσα νὰ διαπιστώσω μετ' ἀσφαλείας ὑπολείμματα προϊστορικοῦ τοίχου.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα καὶ δὴ τὰ προϊστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν μοναδικὰ καὶ ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Διὰ πρώτην φορὰν δὲ ἐφέτος ἀνεύρομεν μέγα πλῆθος ὀστράκων ἀπὸ τῆς πρωτοελλαδικῆς καὶ δὴ τῆς μεσοελλαδικῆς ***(εἰκ. 3)***

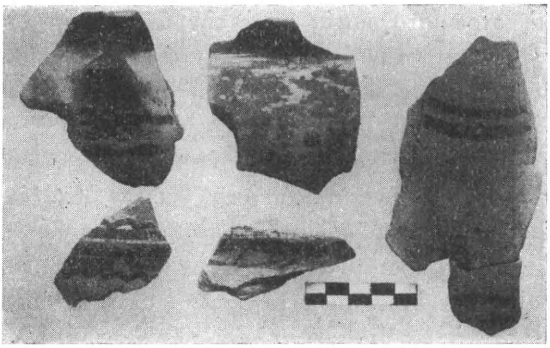

Εἰκ. 3. Ὄστρακα μεσοελλαδικῶν ἀγγείων.

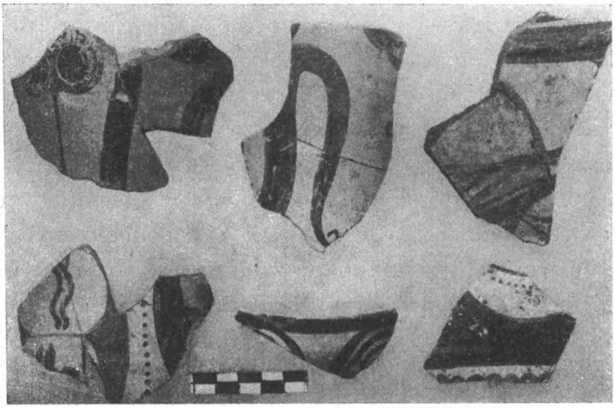

Εἰκ. 4. Ὄστρακα ἀγγείων τῆς ὑστεροελλαδικῆς I καὶ II ἐποχῆς.

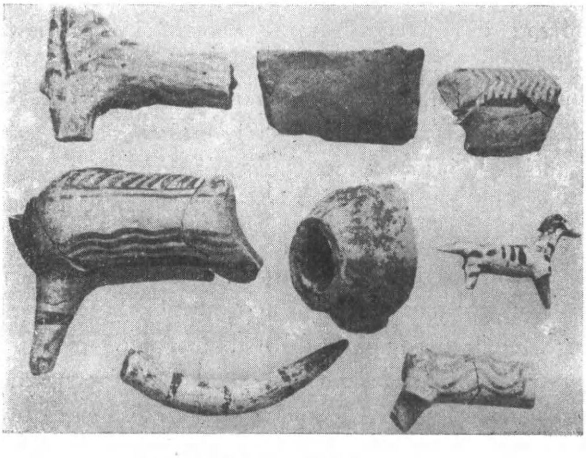

Εἰκ. 5. Εἰδώλια μυκηναϊκά.

καὶ ὑστεροελλαδικῆς ἢ μυκηναϊκῆς περιόδου. Τὰ ἀνευρεθέντα ἰδιαιτέρως ὑστεροελλαδικὰ ἀγγεῖα τῆς I καὶ II κυρίως περιόδου εἶναι ἀρίστης τέχνης ***(εἰκ. 4)***, ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐν Μυκήναις καὶ Τίρυνθι εὑρεθέντα. Ἔτι σημαντικώτερα εἶναι

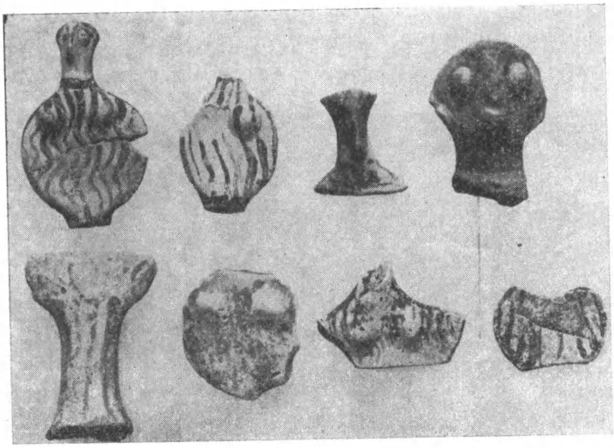

Εἰκ. 6. Μυκηναϊκὰ εἰδώλια.

Εἰκ. 8. Μυκηναϊκὸς σφραγιδόλιθος ἐκ κορνεολίου μετὰ παραστάσεως ἀντιλοπῶν.

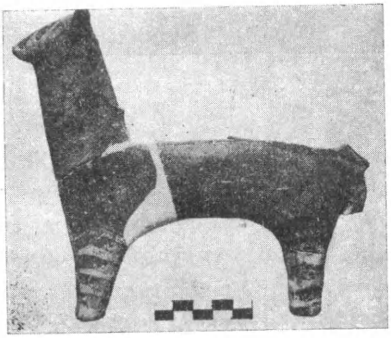

Εἰκ. 7. Μέγα μυκηναϊκὸν εἰδώλιον

Εἰκ. 9. Μυκηναϊκὸς σφραγιδόλιθος ἐκ σκληροῦ διαβάτου.

τὰ εὑρεθέντα πήλινα εἰδώλια, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι μοναδικὰ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀποτελοῦντα μέρη μεγαλυτέρων συμπλεγμάτων ἁρμάτων ἢ ζυγῶν, σπανιώτατα δέ, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ***(εἰκ. 5, 6, 7)***. Ὅλως δὲ ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν εὑρημάτων δύο σφραγιδόλιθοι μετὰ παραστάσεων καὶ τρία τεμάχια ἐκ μεγάλου ἐκ στεατίτου λίθου ῥυτοῦ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, τοῦ ὁποίου ἀνάλογα παραδείγματα μόνον ἐκ τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης μᾶς εἶναι γνωστά.

Ἐκ τῶν σφραγιδολίθων ὁ εἷς, *χαλκηδόνιος ὑποκιτρινέρυθρος, κορνεό-*

λιον, παριστᾷ δύο ἀντιλόπας **(εἰκ. 8)**, ὁ ἕτερος *σκληρὸς διαβάσης,* ἐκ λίθου γνωστοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ τῆς Παλαιᾶς Ἐπιδαύρου, φέρει παράστασιν λέοντος, βαίνοντος πρὸς ἀριστερὰ καὶ στρέφοντος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω **(εἰκ. 9)**. Ὄπισθεν τοῦ σώματος τοῦ λέοντος παρίσταται ἔλαφος, τῆς ὁποίας μόνον τὸ ἥμισυ πρόσθιον μέρος μετὰ τῶν ποδῶν εἶναι ὁρατόν, ἐξερχόμενον τρόπον τινὰ ἐκ τῆς ὀσφύος τοῦ λέοντος. Τὸ ὀπί-

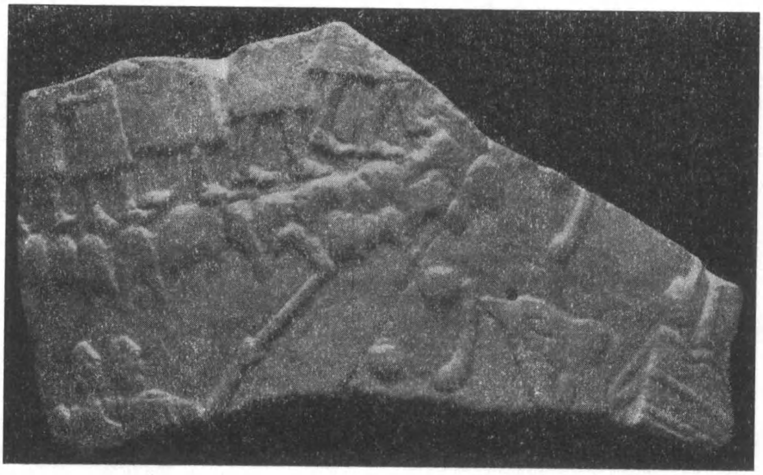

Εἰκ. 10. Τεμάχιον ρυτοῦ ἐκ στεατίτου.

σθιον μέρος τοῦ σώματος τῆς ἐλάφου μόλις διακρίνεται κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ τοῦ λέοντος. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἐνδιαφέρων, εὑρισκόμενος σχεδὸν παρόμοιος ἐπὶ σφραγιδολίθου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου προερχομένου ἐκ Κρήτης. Τὸν τύπον τοῦτον καὶ ὁ A. Milchhöfer (Die Anfänge d. Kunst σ. 82) καὶ ὁ Evans (P. of M. IV 504) θεωροῦν ὡς τὸ πρωτότυπον τῆς παραστάσεως τῆς Χιμαίρας.

Τοῦ δὲ ῥυτοῦ, τοῦ ὁποίου δυστυχῶς μόνον τρία συνανήκοντα τεμάχια ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, ἡ παράστασις εἶναι περιεργοτάτη καὶ μόνον εἰς Ἀσσυριακὰ μνημεῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεύρωμεν ἀνάλογα πρότυπα **(εἰκ. 10)**. Ἐπὶ τῆς ἄνω σειρᾶς παρίστανται 5 ἢ 6 ἀνδρικαὶ μορφαί, τῶν ὁποίων σῴζονται τὰ κάτω μόνον μέρη τῶν σωμάτων. Φοροῦν βαρὺν ἐπενδύτην ὅστις φθάνει μέχρι τῶν γονάτων καὶ ὑψηλὰ ὑποδήματα, ῥαμφοειδῆ (ἀκάτια;), γνωστὰ κυρίως ἐκ τῆς ὑποδήσεως τῶν Χετταίων ἀλλὰ καὶ ἐκ σφραγιδολίθου ἐκ Μυκηνῶν. Βαδίζουν πρὸς ἀνωφέρειαν καὶ πιθανῶς τὰ κάτωθεν αὐτῶν περίεργα σχήματα νὰ θέλουν νὰ παραστήσουν ἀνώμαλον ὀρεινὸν δρόμον. Κάτωθεν φαίνεται ὅτι παρίσταται θαλάσσιον τοπίον, ὡς δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῆς παραστάσεως δελφῖνος καὶ τοῦ παρ᾽ αὐτὸν πλοίου. Ἀρι-

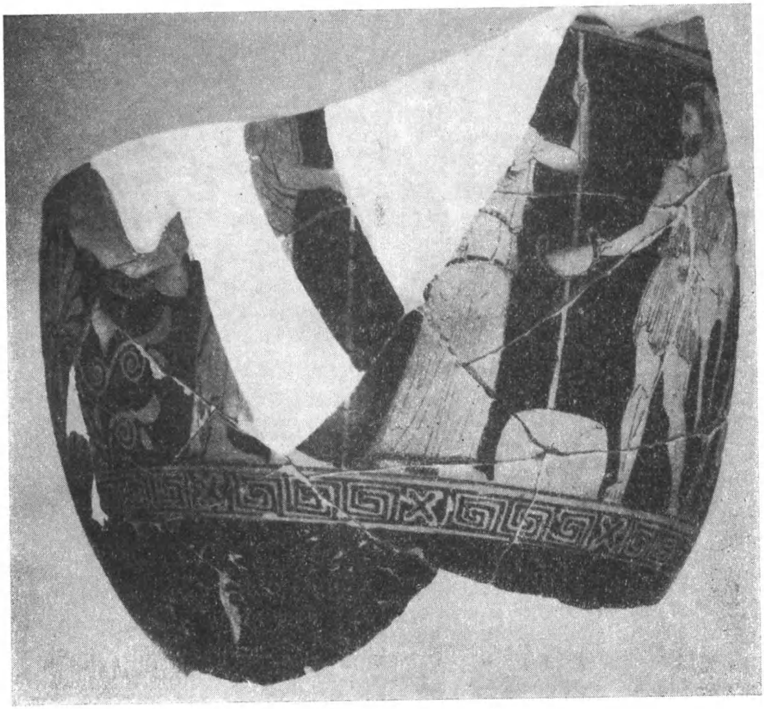

Εἰκ. 11. Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 12. Ὄστρακα ἐξ ἐρυθρομόρφου οἰνοχόης τοῦ ἀγγειογράφου Μειδίου.

στερὰ παρίστανται τρεῖς μορφαὶ τῶν ὁποίων σῴζονται εὐτυχῶς αἱ ἀκάλυπτοι κεφαλαί. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις τῆς παραστάσεως εἶναι δύσκολος καὶ λόγῳ τοῦ ἐλαχίστου διασῳζομένου τμήματος τοῦ ῥυτοῦ, τοῦ ὁποίου εὐελπιστῶ ὅτι θὰ εὑρεθοῦν εἰς προσεχεῖς ἀνασκαφὰς καὶ ἄλλα τμήματα.

Ἡ ἀνεύρεσις τῶν πολυτίμων τούτων προϊστορικῶν ἀναθημάτων καταδεικνύει πλέον ἀναμφισβητήτως τὴν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐπισήμως ἀσκουμένην ἐν τῷ τόπῳ λατρείαν τὴν συνδεομένην πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν παλαιότερον θεὸν Μαλεάταν καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν σαφεῖς γραπτὰς παραδόσεις τοῦ τε ποιητοῦ Ἰσύλλου καὶ τοῦ Παυσανίου.

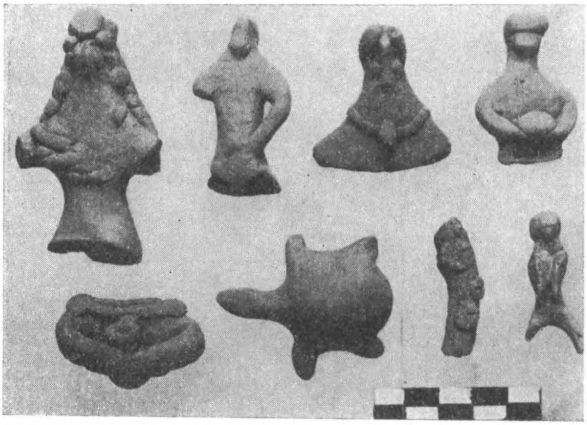

Εἰκ. 13. Πήλινα εἰδώλια τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Νομίζω δὲ ὅτι, ἀφοῦ δὲν διεπιστώθη ἐκεῖ που πλησίον προϊστορική τις οἴκησις, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἱερὸν τοῦτο ἢ βωμόν, ὡς αὐτοτελῆ, μακρὰν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, τόπον λατρείας, ὀφειλομένης μᾶλλον εἰς τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν ἰαματικῆς πηγῆς, παρὰ τὴν ὁδὸν ἥτις ἦγεν ἀπὸ τῆς Ἀργολίδος πρὸς τὴν Ἑρμιονίδα χώραν καὶ τὴν Τροιζηνίαν.

Εἰκ. 14. Πήλινα εἰδώλια τοῦ 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰ.

Πολλὰ ὑπῆρξαν ἐπίσης τὰ εὑρήματα ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια ἐκ μεγάλων χαλκῶν ἀγαλμάτων, χρυσᾶ τινα καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα, δακτυλιόλιθοι χαλκοῖ μετὰ παραστάσεων καὶ ὄστρακα ἀγγείων Κορινθιακῶν καὶ Ἀττικῶν, ὡς καὶ τεμάχια ἐκ μεγάλου ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μετὰ παραστάσεως τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Διονύσου, ὄστρακα, ἐξ οἰνοχόης πιθανῶς, ὡραίου ἀγγείου τοῦ ἀγγειογράφου Μειδίου, πολλὰ πήλινα εἰδώλια κ.ἄ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀναστηλωτικῶν ἐν Μυκήναις ἐργασιῶν δαπάναις τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἀρξαμένων κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1950, ἐδόθη ἡ εὐκαιρία εἰς ἡμᾶς νὰ μελετήσωμεν ἅπαξ ἔτι τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Μυκηνῶν.

Μεταξὺ ἄλλων τὸ σημαντικώτερον ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν ὑπῆρξεν ἡ παρατήρησις ἀφθόνων ὀστράκων ΥΕ III ἐποχῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀγροῦ τοῦ Παντελῆ Δημοπούλου, κατοίκου Μυκηνῶν· κεῖται κατὰ τὴν θέσιν «Πεζούλια», δηλαδὴ ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ λόφου τῆς κάτω πόλεως τῶν ἀρχαίων Μυκηνῶν καὶ ἔξω τοῦ περιβόλου τῶν ἑλληνιστικῶν τειχῶν (*εἰκ. 1)* κάτω ἀριστερὰ παρὰ τὸν ἀστερίσκον).

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀναληφθεῖσα ἀμέσως ὑφ᾽ ἡμῶν ἤρξατο κατὰ τὰ τέλη Μαΐου συνεχισθεῖσα μετὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς σημασίας καὶ τοῦ πλήθους τῶν εὑρημάτων καθ᾽ ὅλον τὸ θέρος τοῦ 1950 δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ὁ ἀποθανὼν Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀείμνηστος Γ. Π. Οἰκονόμος ἐπέδειξε θερμὸν ἐνδιαφέρον ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἀνασκαφῆς. Πολλὰ ἐπίσης ὀφείλονται εἰς τὸν Διευθυντὴν Ἀναστηλώσεων καὶ Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, καθηγητὴν κ. Ἀναστάσιον Ὀρλάνδον, παρασχόντα τὴν ἀμέριστον συμπαράστασιν τῆς ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς καθηγητὰς κκ. A. J. B. Wace, Κ. Α. Ρωμαῖον καὶ Σπ. Μαρινᾶτον παρακολουθήσαντας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ παρασχόντας κατ᾽ ἐπανάληψιν πολυτίμους συμβουλάς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς συνειργάσθησαν κατὰ διαστήματα καὶ οἱ Ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων κκ. Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης καὶ Δημήτριος Θεοχάρης, ὅστις ἐξετέλεσε καὶ τὰ δημοσιευόμενα ἐνταῦθα σχέδια τῶν εἰκόνων 1, 2, 14 καὶ πίν. Α. Ἡ συγκόλλησις μεγάλου μέρους τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων ἐγένετο μετ᾽ ἐπιμελείας καὶ ἱκανότητος ὑπὸ τοῦ συγκολλητοῦ κ. Ἀργυρίου Μαρίνη. Διὰ τὴν στερέωσιν καὶ συγκόλλησιν τῶν τοιχογραφιῶν εἰργάσθη ἐπίσης ὁ τεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Τριαντάφυλλος Κοντογιώργης. Τέλος ἔμπειροι τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης ὡς ὁ ἐπιστάτης Κωνσταντῖνος Ντάσης, καὶ οἱ ἐργάται Γεώργιος Μανὸς καὶ Ἀνδρέας Τέντζερης καὶ ὁ παλαιὸς φύλαξ τῶν μυκηναϊκῶν ἀρχαιοτήτων Ἀριστοτέλης Τσετσέκος ὑπῆρξαν πολύτιμοι συντελεσταὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ προηγηθεῖσα ἔρευνα τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τῶν ἐκπληκτικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Schliemann καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ γενομένων ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ ἀειμνήστου Χρήστου Τσούντα μέχρι τῶν ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἑξῆς ὑποδειγματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς

Ἀγγλικῆς Σχολῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ κ. A. J. B. Wace, περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἀνασκαφὴν τάφων ἐκτὸς αὐτῆς, παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τσούντα ἤδη

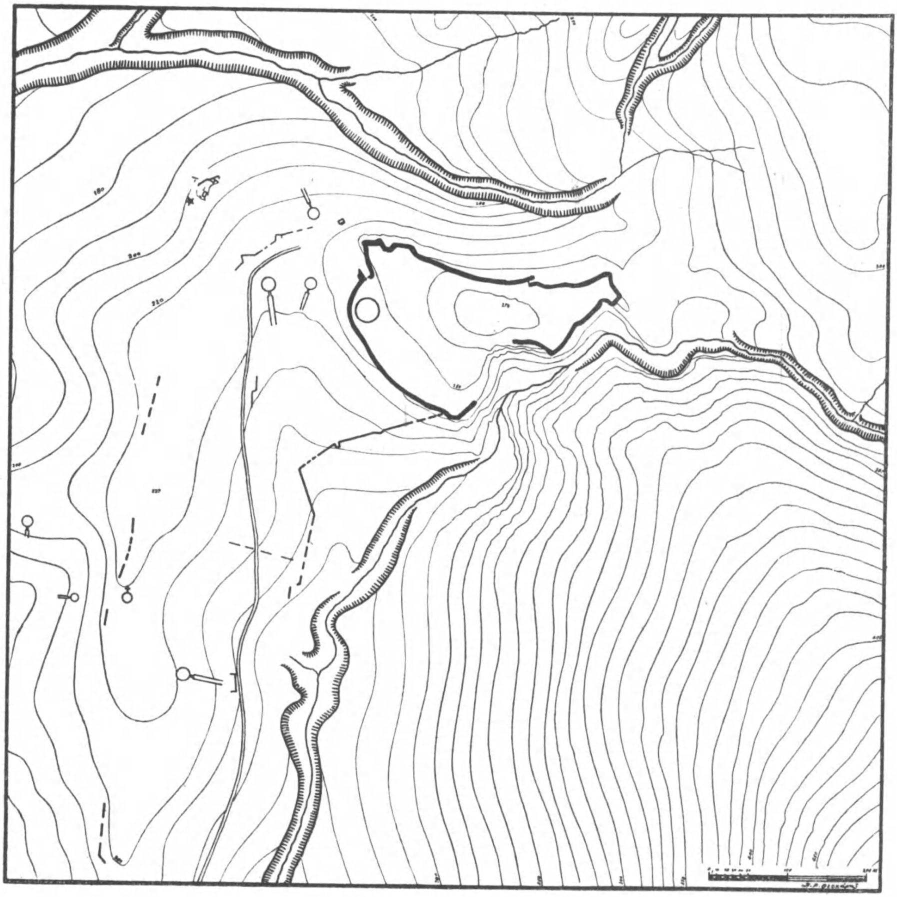

Εἰκ. 1. Σχεδίασμα τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ περιβόλου.
Διὰ τοῦ ἀστερίσκου δεικνύεται τὸ σημεῖον τῶν ἀνασκαφῶν.

γενομένην διαπίστωσιν, ὅτι ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν ἐξετείνετο κωμηδὸν εἰς ὅλους τοὺς πέριξ λόφους [1]. Ἐκεῖ ἦτο φυσικὸν νὰ διατηρηθῶσι λείψανα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς περισσότερα παρὰ εἰς τὰς ἐπὶ μακρότερον κατοικηθείσας καὶ ἀποψιλωθείσας ἀποκρήμνους κλιτῦς τῆς ἀκροπόλεως. Παρὰ ταῦτα καὶ

[1] ΑΕ 1888, 123 κέ. Πρβ. A. Wace Mycenae, 23.

ἡ σημαντικωτέρα ἔρευνα ἐπὶ μυκηναϊκοῦ κτηρίου ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως ἀφέθη ἡμιτελὴς «for other and more fortunate archaeologists» [1].

Οὕτως ἐκινδύνευε νὰ θεωρηθῇ περατωθεῖσα κατὰ τὰ κύρια μέρη της

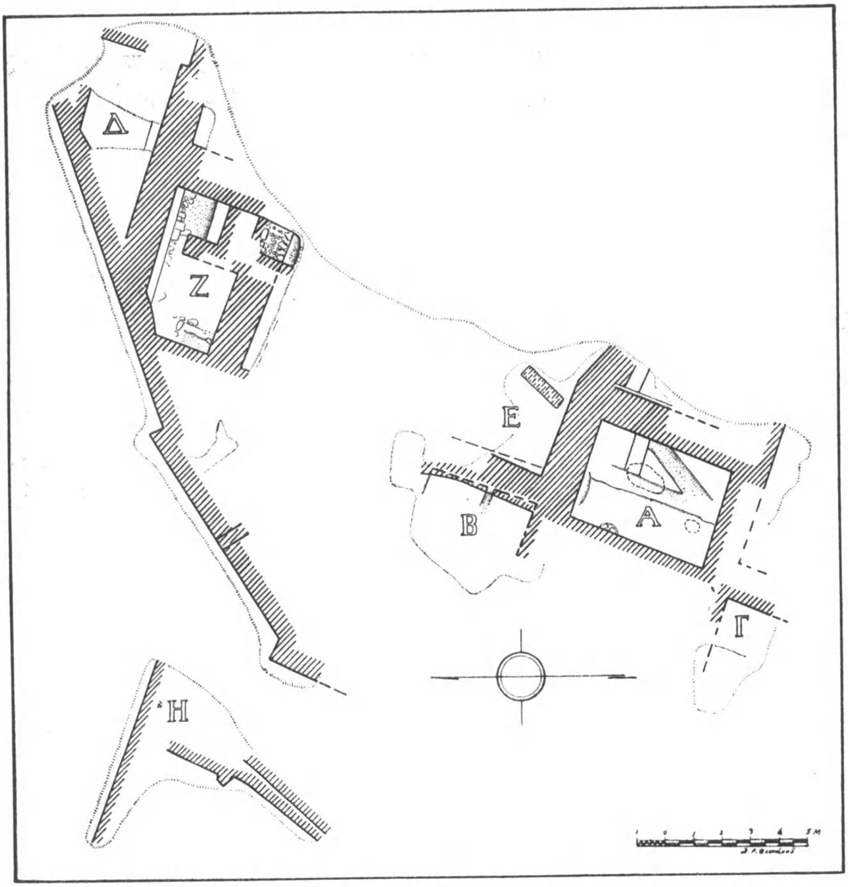

Εἰκ. 2. Σχεδίασμα τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν.

ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῶν Μυκηνῶν καὶ ἡ ἐλπὶς σημαντικῶν περαιτέρω εὑρημάτων ματαία. Ἀλλ' ἤδη τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγλικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ παρελθόντος θέρους ἀνανεώνουν τὰς ἐλπίδας.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς κατεφάνη ἡ σημασία τοῦ εὑρήματος. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν τεταραγμένων ὑπὸ τοῦ ἀρότρου πλινθοχωμάτων, λίθων καὶ ὀστράκων κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου Α (*εἰκ. 2*) ἀπεκαλύφθη

[1] BSA XXV, 407.

στρῶμα ἀγγείων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδιατάρακτον. Ἐξ ἀρχῆς κατεβλήθη ἡ δέουσα προσοχή, ὥστε νὰ μὴ διαφύγῃ οὐδὲ τὸ παραμικρὸν ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου νὰ ἐξασφαλισθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων ἀπὸ πᾶσαν ἀνάμειξιν ξένων πρὸς αὐτὸ εὑρημάτων. Πρὸς τοῦτο ἀφῃρέθη πρῶτον

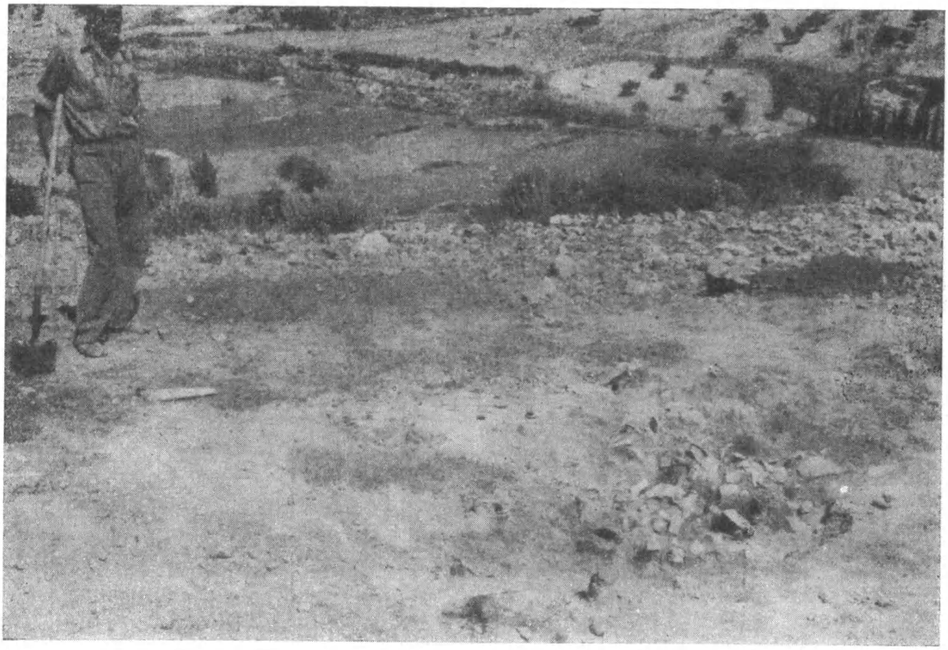

Εἰκ. 3. Ἡ ἀποθήκη Α μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τῶν χωμάτων.

εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸ τεταραγμένον ὑπὸ τοῦ ὑνίου στρῶμα βάθους 10-15 ἑκ. ***(εἰκ. 3)***. Τὰ συλλεγέντα μετὰ προσοχῆς ὄστρακα τοῦ στρώματος αὐτοῦ τῆς ἐπιφανείας ἐτέθησαν εἰς κιβώτια χωριστά. Εἶτα ἐκαθαρίσθησαν εἰς ἔκτασιν 3-4 τετραγωνικῶν μέτρων τὰ ἐν τῷ στρώματι τῶν ἀγγείων καὶ μεταξὺ αὐτῶν χώματα κατὰ τὸ δυνατὸν ἄνευ μετακινήσεως τῶν ὀστράκων ***(εἰκ. 4)***. Οὕτως ἀπεκαλύφθη ὅτι τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων συνεχίζεται καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐφάνησαν μὲ τάξιν τοποθετημένα. Βαθμηδὸν διεφαίνετο ἡ γραμμὴ τοῦ νοτίου καὶ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α καὶ ἐβεβαιώθη ἡ ΝΔ γωνία αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς καθωρίσθησαν ζῶναι ἑνὸς μέτρου πλάτους μετρουμένου ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, μὲ κατεύθυνσιν δὲ παραλλήλως τοῦ νοτίου τοίχου πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἤρξατο ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἀγγείων τιθεμένων τῶν ὀστράκων ἑκάστης ζώνης εἰς κιβώτια ἠριθμημένα κατὰ σειράν. Τὸ βάθος τοῦ στρώματος τῶν ἀγγείων ἦτο περὶ τὰ 20 ἑκ., μεγαλύτερον δὲ κατὰ τὴν κατωφέρειαν παρὰ τὸν

δυτικὸν τοῖχον. Ἐβεβαιώθη ἡ τάξις τῶν ἀγγείων καὶ ἡ θέσις ἑκάστου σχήματος:

Κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν εὑρέθησαν τὰ θραύσματα τῶν μεγάλων τριώτων καὶ ψευδοστόμων ἀμφορέων (*εἰκ. 5 καὶ 6*). Ἀνατολικώτερον παρὰ τὸν

Εἰκ. 4. Δευτέρα φάσις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀποθήκης Α.

νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου Α ἦσαν τοποθετημένοι οἱ μεγάλοι ἀμφορεῖς τοῦ σχήματος τῆς *εἰκ.* 7 ἀρ. 487. Πρὸ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ δωματίου εὑρίσκοντο μόνον ἀραιὰ μεμονωμένα ὄστρακα ἐντὸς μελανῶν χωμάτων. Τρίωτοι καὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς μικρῶν σχημάτων (*εἰκ.* 7 ἀρ. 347, 8, 9 καὶ 12 ἀρ. 181), ἐν οἷς καί τινες ἀκέραιοι, εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀγγείων τῆς νοτίου ζώνης, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ νότιον ἥμισυ τοῦ δωματίου διεσπαρμένοι. Περισσότερον διδακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ θέσις τῶν κρατήρων τοῦ σχήματος τῆς εἰκ. 7 ἀρ. 451, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου (εἰκ. 2 ὑπὸ τὸ γράμμα Α). Ἡ φωτογραφία τῆς εἰκ. 4 (κατὰ τὸ κέντρον ὀλίγον κάτω ἀριστερὰ) διετήρησεν ἐν μέρει τὴν σημαντικὴν ἔνδειξιν, ὅτι οἱ κρατῆρες ἦσαν τοποθετημένοι ἀνάστροφοι ὁ εἷς ὑπὲρ τὸν ἄλλον. Οἱ ἀνώτεροι ἐθραύσθησαν κατὰ τὴν καταστροφὴν ἢ καὶ μετέπειτα, τὰ δὲ θραύσματά των περιέβαλον καὶ ἐπροστάτευσαν τὸν κατώτερον κρατῆρα, ὅστις διετηρήθη οὕτω σχεδὸν ἀκέραιος καὶ εὑρέθη in situ πατῶν μὲ τὸ χεῖλος ἐπὶ

δαπέδου ἐκ κοκκινοχώματος ὥστε καὶ ἐκ τούτου οὐδόλως δικαιολογεῖται ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθήκης καινουργῶν ἀγγείων. Τὸ ἐκ πεπατημένου κοκκινοχώματος δάπεδον τοῦ δωματίου ἐβεβαιώθη καὶ περαιτέρω κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου μέχρι τῆς ΒΔ γωνίας. Κατὰ τὸ ἐν εἰκ. 2 σημεῖον Α εὑρέ-

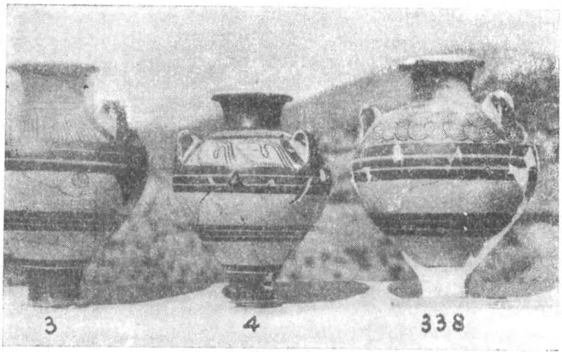

Εἰκ. 5. Τρίωτοι ἀμφορεῖς μεγάλου σχήματος (ὕψ. 0 27-0.43 μ.).

θησαν τὰ ἀγγεῖα τοῦ σχήματος τῶν ἐν **εἰκ.** *10* καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀμφορίσκοι ὡς ἡ τῆς **εἰκ.** *12* ἀρ. 701. Τέλος τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀβαφῶν κυλίκων (εἰκ. 7 ἀρ. 443 καὶ **εἰκ.** *13* ἀρ. 183) καὶ ἀγγείων τῶν σχημάτων τῆς **εἰκ.** *11*

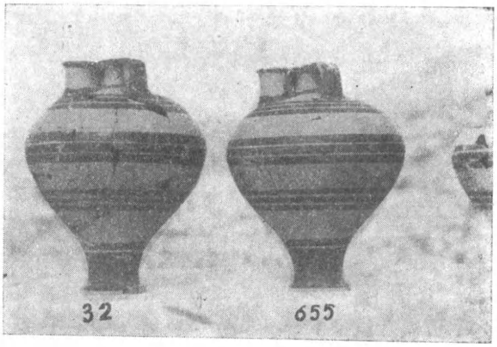

Εἰκ. 6. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς μεγάλου σχήματος (ὕψ. 0.28-0.40 μ.)

ἐκάλυπτον ὅλον τὸ πρὸς τὴν ΒΔ γωνίαν τέταρτον τοῦ δωματίου Α. Κατωτέρω γίνεται λόγος ἐκτενέστερον περὶ τῶν ἀγγείων τῆς Ἀποθήκης Α.

Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ δωματίου Α τὰ ὄστρακα ἦσαν ἀραιὰ καὶ τὰ χώματα μετεβάλλοντο εἰς τεφρά, ἐνῷ δυτικώτερον τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων ἐκάλυπτον κοκκινοχώματα ἐκ τῆς διαλύσεως πλίνθων καὶ λίθοι ἀτάκτως ἐρριμμένοι μεταξὺ αὐτῶν, εἰς τινα δὲ σημεῖα συμ-

παγέστερα τμήματα πλινθοκατασκευῆς ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ κτηρίου, ὡς τὸ διὰ μελανοῦ χρώματος χαρακτηριζόμενον τμῆμα ἐν τῇ τομῇ τοῦ πίν. Α, διὰ διακεκομμένης δὲ γραμμῆς ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2. Ἡ διάταξις αὕτη τῶν χωμάτων πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἕνεκα τῆς

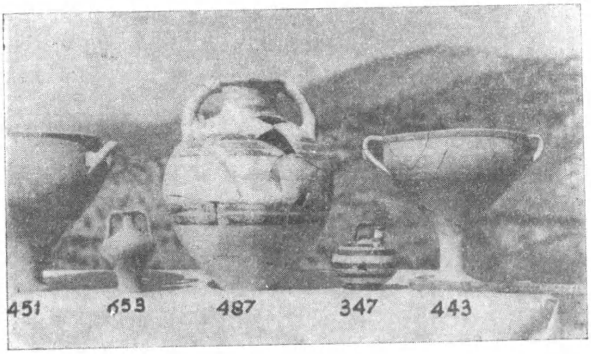

Εἰκ. 7. Μέγας ἀμφορεὺς ἀρ. 487 μετὰ ἁπλῆς διακοσμήσεως (ὕψ. 0.34-0.39).

ὁποίας τὸ κτήριον κατέρρευσε πρὸς δυσμάς. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀραιὰ ὄστρακα κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου εἶχον τεφρὰν ἀπόχρωσιν ἐκ πυρᾶς. Ἐπίσης δὲν παρετηρήθη τὸ ἐκ πεπατημένου κοκκινοχώματος δάπεδον καθ' ὅλον τὸ μῆκος

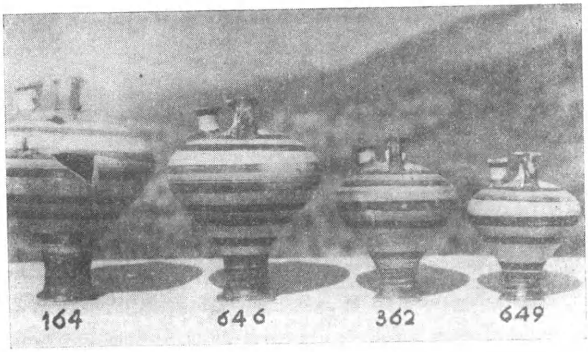

Εἰκ. 8. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς μικροῦ σχήματος (ὕψ. 0.14-0.24 μ.)

τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Εἰς τινα σημεῖα μάλιστα εὑρέθησαν φωλεαὶ ὀστράκων ἀνηκόντων εἰς ἀγγεῖα τοῦ στρώματος, ἀλλ' εἰς βάθος μεγαλύτερον κατὰ 20 ἑκ. περίπου, ὡς νὰ ὑπῆρχε κενὸς χῶρος ἐκεῖ καὶ ἔπεσαν. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἐκάλυπτε τὸν χῶρον ξύλινον ἔπιπλον ἢ μᾶλλον κλῖμαξ ὁδηγοῦσα εἰς ἄνω ὄροφον, ἥτις ἐκάη κατὰ τὴν καταστροφὴν ἐκ πυρκαϊᾶς βεβαιωθείσης βραδύτερον

καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κτηρίου. Ἐξ ἄλλου ὅτι τὸ δωμάτιον Α ἐγίνετο προσιτὸν διὰ καταπακτῆς καὶ κλίμακος ἐξ ὑπερκειμένου ὀρόφου φαίνεται καὶ ἐκ τῆς τελείας ἀπουσίας οὐδοῦ ἢ ἀνοίγματος θύρας κατὰ τοὺς τοίχους καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν, οἱ ὁποῖοι πάντως ἐσώθησαν εἰς ὕψος ὑπὲρ τὸ ἐκ κοκκινοχώματος δάπεδον.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, δηλαδὴ μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῆς ἀποθήκης τοῦ

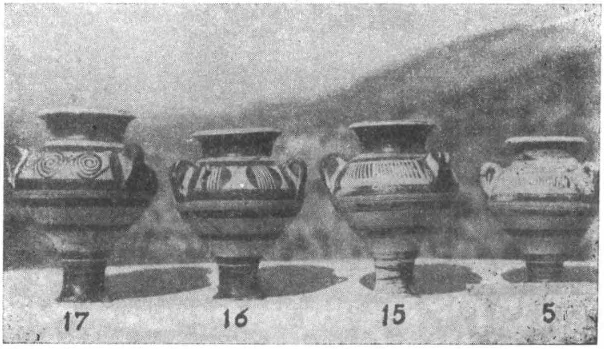

Εἰκ. 9. Τρίωτοι ἀμφορεῖς μικροῦ σχήματος.

δωματίου Α διαστάσεων ἐσωτερικῶς 5×3,5 μ., ἦτο προωρισμένη ἀρχικῶς νὰ τερματισθῇ ἡ ἀνασκαφή. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς ἑνὸς μόνου δωματίου ἀγγείων ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἐπιφανειακὰς ἐνδείξεις περὶ

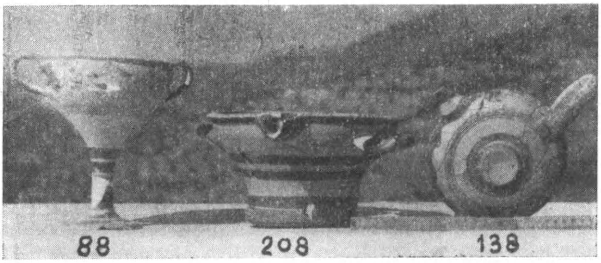

Εἰκ. 10. Κύλιξ ὑψίπους, καδίσκος καὶ ἀρυτὴρ ἐκ τῆς ἀποθήκης Α.

ὑπάρξεως ὁμοίων ἀποθηκῶν κατὰ τὰ σημεῖα Γ, Δ, Ε καὶ Η (εἰκ. 2), ἐπέβαλλον τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεύνης, ἡ ὁποία κατέστη πράγματι δυνατὴ διὰ νέας χορηγίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν παρὰ τὸ πλῆθος τῶν εὑρημάτων διετήρησε μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου τὸν χαρακτῆρα δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς χωρὶς νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθοῦν οὔτε τὰ πέρατα τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηριακοῦ συγκροτήματος οὔτε σαφὲς

σχέδιον συνδέον τὰ μέρη αὐτοῦ. Τὴν ἐν χρόνῳ ἀνάπτυξιν τῆς ἀνασκαφῆς παρέχει χονδρικῶς ἡ διαδοχὴ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, δι' ὧν ση-

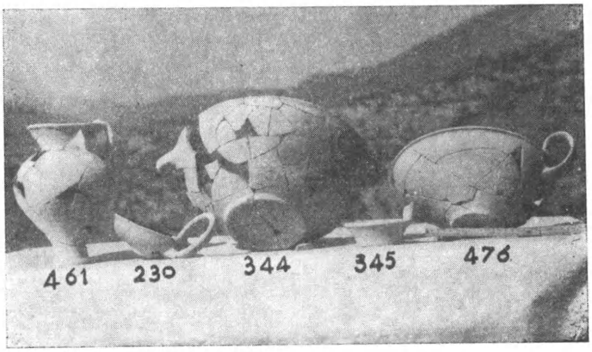

Εἰκ. 11. Ἀβαφῆ διαφόρων σχημάτων ἀγγεῖα.

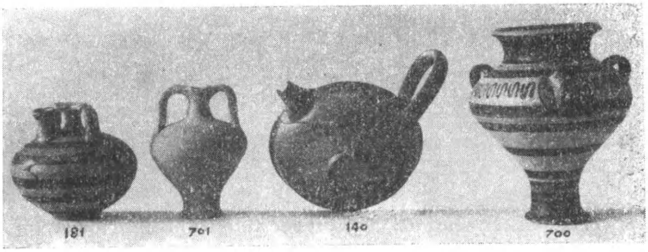

Εἰκ. 12. Ψευδόστομος ἀμφορίσκος μετὰ χαμηλῆς βάσεως (ἀριθ. 181), ἀβαφὴς ἀμφορίσκος, ἀρυτὴρ καὶ τρίωτος ἀμφορίσκος (ἀριθ. 700).

Εἰκ. 13. Καδίσκος καὶ κύλικες.

μειοῦνται οἱ διάφοροι χῶροι ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκόνος 2. Συστηματικώτερόν πως θὰ ἐκτεθῶσιν ἐδῶ τὰ ἀποτελέσματα.

Τὸ δωμάτιον Α ἀνεσκάφη εἰς βάθος μέχρι τοῦ φυσικοῦ μαλακοῦ βράχου πλὴν μικροῦ ὄγκου ἀφεθέντος κατὰ τὸ κέντρον ὡς δείκτου. Ἐφάνη οὕτως ἡ γνωστὴ μυκηναϊκὴ τοιχοδομία διὰ μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων ἀργῶν μετὰ

πηλοῦ συμπληροῦντος τὰ κενὰ καὶ ἐγκαρσίων καὶ ὁριζοντίων δοκῶν, «ξυλοδεσιᾶς», κατὰ τὸν δυτικὸν κυρίως τοῖχον (*εἰκ. 14*) [1] καὶ ἐπεκτεινομένης μόνον ἐν μέρει κατὰ τὸν βόρειον καὶ νότιον, οἵτινες οὕτω συνδέονται μετὰ τοῦ δυτικοῦ. Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὴν ἐκ πυρᾶς ἢ ἄλλως ἀποσύνθεσιν τῶν καθέτων δοκίδων τῆς ξυλοδεσιᾶς ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς ἀγγεῖα τοῦ στρώματος τῆς ἀποθήκης εἰσέδυσαν ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου εἰς βάθος χαμηλότερον τοῦ δαπέδου. Ἡ θεμελίωσις τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ βορείου καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου

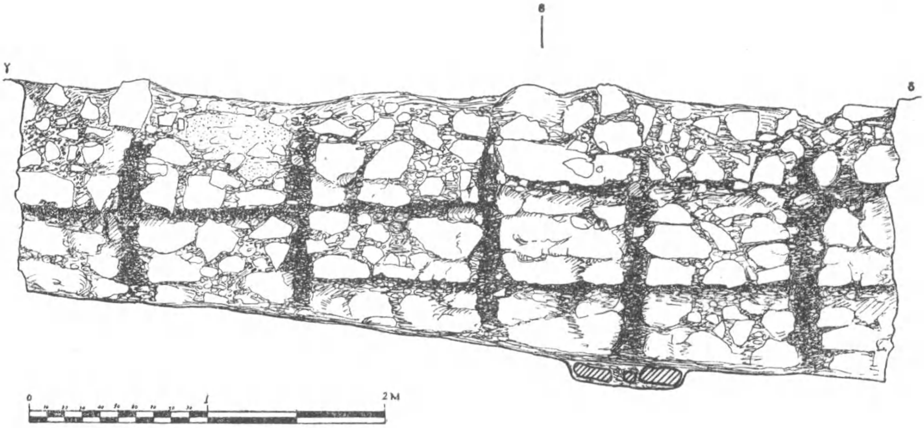

Εἰκ. 14. Σχεδίασμα τῆς τοιχοδομίας τοῦ δωματίου Α.

φθάνει κάτω μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐνῷ ὁ νότιος πατεῖ ἐπὶ τοῦ χώματος εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἀνάλογον τῆς κλίσεως αὐτοῦ. Τὸν μεταξὺ τοῦ δαπέδου τῆς ἀποθήκης καὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου χῶρον κατεῖχεν ἑνιαῖον στρῶμα χωμάτων. Ἀραιὰ ὄστρακα συνελέγησαν ἐκ τοῦ στρώματος αὐτοῦ (ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν *εἰκ. 15* ἀρ. 535 μετὰ πλαστικῆς ἀποφύσεως) οὐχὶ παλαιότερα τῆς ΥΕ ἐποχῆς πλὴν ἴσως 2 - 3 μικρῶν ὀστράκων δυναμένων νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῶν μινυείων κιτρίνων ἀγγείων. Εὑρέθη ἐπίσης τὸ ἥμισυ λιθίνου μικροῦ πελέκεως διατρήτου.

Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον λείψανον ἐποχῆς παλαιοτέρας τῆς ἀποθήκης τῶν ἀγγείων εἶναι τμῆμα τοίχου πατοῦντος ἐπὶ λαξεύματος τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ σῳζομένου εἰς ὕψος ὀλίγων ἑκατοστῶν. Μὲ τὸ τοιχίον αὐτὸ συναντᾶται σχηματίζον ὀξεῖαν γωνίαν λάξευμα τοῦ βράχου αὐλακωτὸν μὲ καθέτους παρειὰς ὕψους περὶ τὰ 10 ἑκ. σημειούμενον ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2 πρὸς νότον τοῦ τοιχίου μὲ κατεύθυνσιν πρὸς ΝΔ. Ἡ κλιμακωτὴ τέλος διά-

[1] A. Wace ἔ.ἀ. εἰκ. 24α, 85β καὶ 105β.

ταξις τοῦ βράχου εἰς τρία ἐπίπεδα φαίνεται φυσικὰ ὅτι εἶναι σκόπιμος. Περαιτέρω ἔρευνα εἰς τὸ βάθος αὐτὸ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις θὰ διαφωτίσῃ ἴσως τὰ πράγματα.

Πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ δωματίου Α ἐγένετο μικρὰ μόνον σκαφὴ πρὸς καθορισμὸν τοῦ πάχους τῶν τοίχων, τὸ ὁποῖον κυμαίνεται μεταξὺ 1,20 — 1,40 μ. Ἐβεβαιώθη ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ βόρειος καὶ νότιος τοῖχος ἀνατο-

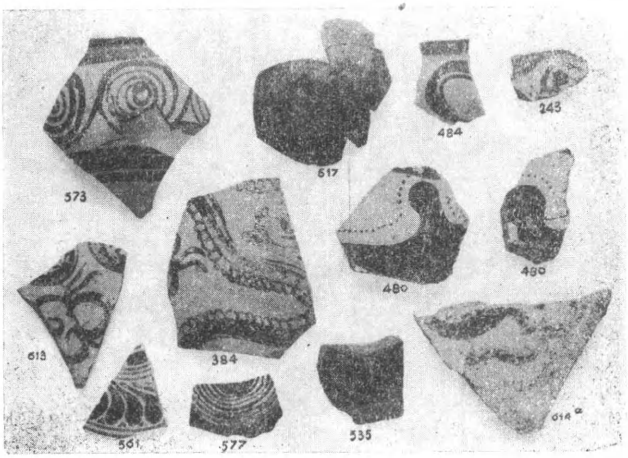

Εἰκ. 15. Δείγματα ὑστεροελλαδικῶν ὀστράκων ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων.

λικῶς τοῦ δωματίου Α συγκλίνουν σχηματίζοντες μετὰ τοῦ δυτικοῦ τοίχου αὐτοῦ ὀξείας γωνίας. Κατὰ τὴν βορείαν ἐκ τῶν δύο τούτων γωνιῶν εὑρέθη κλιμακωτὴ διάταξις λίθων.

Προσπάθεια γενομένη πρὸς καθορισμὸν τῆς γωνίας Γ (εἰκ. 2) ἐβεβαίωσε μὲν τὴν διὰ παχέος στρώματος πηλοῦ ἐπικεχρισμένην καὶ καλῶς διατηρουμένην γωνίαν, ἀλλ' ἀπεκάλυψε συγχρόνως κάτωθεν στρώματος τεφροχωμάτων καὶ πλακῶν τεταραγμένων, εἰς βάθος δὲ μεγαλύτερον τοῦ δαπέδου τῆς ἀποθήκης Α, ἑτέραν ἀποθήκην ἀγγείων καὶ εἰδωλίων ἀτάκτως ἐρριμμένων μὴ ἀνασκαφεῖσαν εἰ μὴ μόνον κατ' ἐλάχιστον μέρος δοκιμαστικῶς. Τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων εἶναι ἁπλοῖ μόνωτοι κύλικες ἄβαφοι (εἰκ. 13 ἀρ. 184).

Πολλὰ τῶν ἀγγείων τοῦ σχήματος αὐτοῦ φέρουν σαφῆ ἴχνη χρήσεως ὡς λύχνοι. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ποικιλία ἄλλων σχημάτων καὶ ἡ ἀρίστη τεχνικὴ καὶ διακόσμησις ἀγγείων τινῶν. Πάντως τὰ ἐξαχθέντα μέχρι τοῦδε ἀγγεῖα καὶ ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ ἐποχήν. Τὰ εἰδώλια ἐξ ἄλλου ἀνθρωπόμορφα (ἐν οἷς τὰ ἐν ***εἰκ. 16*** ὑπ' ἀρ. 187+170, 171, 166, 176, 90, 185, 91 καὶ 111 καὶ ζῳόμορφα (ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν ***εἰκ. 17*** ὑπ' ἀρ. 89) κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τοὺς συνήθεις τύπους τῆς ΥΕ ΙΙΙ ἐπο-

χῆς. Τὸ ἐν εἰκ. 17 ὑπ᾽ ἀρ. 190 εἶναι τοῦ τύπου ἐν WACE Chamber Tombs πίν. XXIV ἀρ. 3-4, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν κατὰ τὸ κρανίον ἰχνῶν, τὸ δὲ εἰκονιζόμενον ἐκ τῶν ὄπισθεν ἐν εἰκ. 17 ὑπ᾽ ἀρ. 201 εἶναι μοναδικὸν παριστῶν

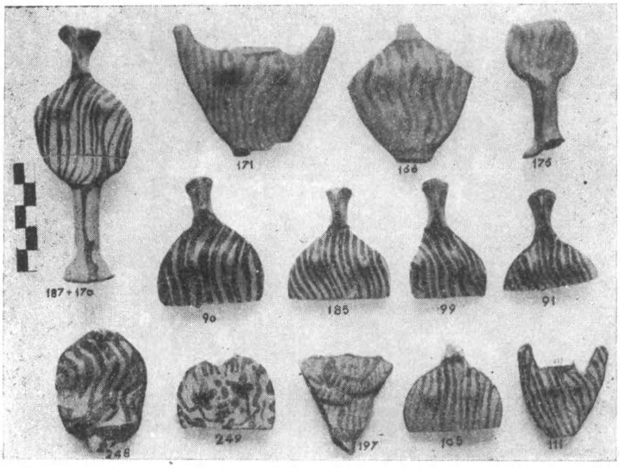

Εἰκ. 16. Πήλινα εἰδώλια τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ ἐποχῆς.

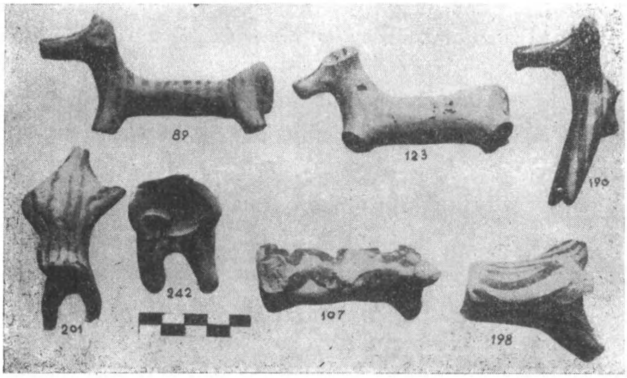

Εἰκ. 17. Πήλινα εἰδώλια τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ ἐποχῆς.

πιθανῶς δαιμονικὴν μορφήν. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὀστᾶ πολλὰ εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν ἀγγείων καὶ τῶν εἰδωλίων καὶ μικρὰ τμήματα τοιχογραφιῶν. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ νοτιώτερον ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον δεδομένου μάλιστα ὅτι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν περὶ τὰ 20 μ. πρὸς νότον (ὅπου ὁ ἀστερίσκος ἐν εἰκ. 1) εὑρέθη τυχαίως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τὸ σημαντικώτερον ἐκ τῶν εὑρημάτων,

ἡ πρώτη ἐκ Μυκηνῶν πηλίνη ἐνεπίγραφος πινακὶς (*εἰκ. 18*), ἥτις παρουσιάζει στοιχεῖα, ἀπαντώμενα εἰς τὴν Μινωϊκὴν Β γραμμικὴν γραφήν. Οὐχὶ δὲ μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης πρὸς Β εὑρέθη καὶ μικρὸν τεμάχιον ἐκ χρυσοῦ

Εἰκ. 18. Πηλίνη ἐνεπίγραφος πινακίς.

Μυκηναϊκοῦ κυπέλλου, προερχόμενον ὅμως ἐξ ἐπιφανειακῶν χωμάτων παλαιοτέρας προφανῶς ἀνασκαφῆς.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ δωματίου Α ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐπροχώρησε χαμηλότερον τοῦ τεταραγμένου ὑπὸ τοῦ ἀρότρου στρώματος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη λιθοσωρὸς σχηματισθεὶς ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α.

Βορειότερον ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὴν ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 2) δηλουμένην ἔκτασιν τοῦ δωματίου Β ἔφθασεν εἰς βάθος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἐδῶ τὰ σημεῖα τῆς πυρκαϊᾶς ἦσαν ἐμφανέστερα. Οἱ ἀσβεστόλιθοι τῶν τοίχων μετετράπησαν εἰς ἄσβεστον, μεγάλοι δὲ ὄγκοι ἔγιναν συμπαγεῖς διὰ τῆς ἐπενεργείας τῶν ὑδάτων ἐπὶ τῆς ἀσβέστου. Ὑπὸ τοὺς ὄγκους τούτους καὶ τοὺς λιθοσωροὺς ἐκαλύπτετο εἰς βάθος περίπου 1,40 μ. ἀπὸ τοῦ σῳζομένου ὕψους τοῦ τοίχου στρῶμα ἐκ τεφροχωμάτων πάχους 20-30 ἑκ. μέχρι σχεδὸν τοῦ φυσικοῦ βράχου.

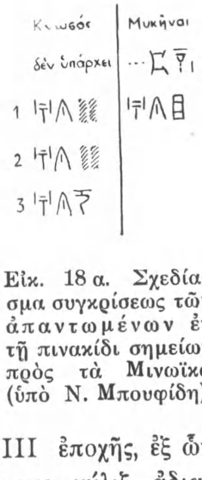

Εἰκ. 18 α. Σχεδίασμα συγκρίσεως τῶν ἀπαντωμένων ἐν τῇ πινακίδι σημείων πρὸς τὰ Μινωϊκὰ (ὑπὸ Ν. Μπουφίδη).

Ἐντὸς τοῦ στρώματος αὐτοῦ εὑρέθησαν ὄστρακα ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς, ἐξ ὧν ἐσχηματίσθησαν καί τινα ἀγγεῖα σχεδὸν ἀκέραια (ὑψίπους κύλιξ ἀδιακόσμητος, κύπελλον μόνωτον διακεκοσμημένον κ.λ.π.) Ἐπίσης εὑρέθησαν μικρὰ τεμάχια τοιχογραφιῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ ἐν *εἰκ. 19*. Μεγαλύτερα τεμάχια ἀσβεστοχρίσματος εὑρεθέντα εἰς ὑπερδέκα ἀλλεπάλληλα στρώματα κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ἐν μέσῳ τοῦ στρώματος τῶν τεφροχωμάτων ἦσαν ἀτυ-

χῶς ἀδιακόσμητα καὶ ἐκαλύπτοντο μόνον διὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος. Τοῦτο ἐκάλυπτε προφανῶς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου Β, ὅστις τώρα σῴζει μόνον τὸ πρῶτον ἐκ παχέος στρώματος πηλοῦ ἐπίχρισμά του. Ὑπὸ τοῦτο διακρίνεται σαφέστατα ἡ θέσις τῶν δοκίδων τῆς ξυλοδεσιᾶς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ δωματίου Α (εἰκ. 14), ἀλλὰ συμμετρικώτερον διατεταγμένης. Ἐπὶ πλέον ἐνταῦθα αἱ θέσεις τῶν κατακορύφων δοκίδων ἀπολήγουν κάτω εἰς τετράγωνα ἀνοίγματα τῶν τοίχων, ἐκεῖ δὲ προφανῶς ἐστηρίζοντο ὁριζόντιαι δοκοὶ πρὸς ὑποστήριξιν ξυλίνου πατώματος. Ἡ ἄφθονος αὕτη ξυλεία ὡς καὶ ἡ τῆς λοιπῆς πιθανῆς ἐπιπλώσεως τοῦ δωματίου καεῖσα κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ κτηρίου προεκάλεσε τὴν ἀσβεστοποίησιν τῶν λίθων καὶ ἐσχημάτισε τὸ παχὺ στρῶμα τεφροχωμάτων περὶ οὗ ἔγινε λόγος ἀνωτέρω. Σημειωτέον ὅτι μετὰ τὴν καῦσιν τῶν ὁριζοντίων δοκίδων τοῦ τοίχου οὗτος ἔκλινε κατὰ τὰ ἀνώτερα μέρη του πρὸς δυσμάς. Ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2 διὰ διακεκομμένης γραμμῆς δεικνύεται ἡ ἀρχικὴ θέσις τοῦ τοίχου, ὡς διετηρήθη κατὰ τὰ θεμέλια.

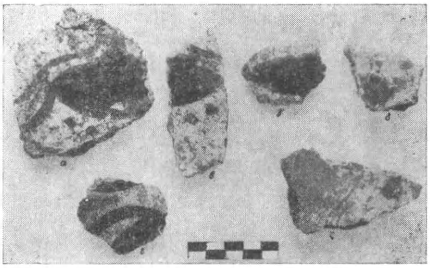

Εἰκ. 19. Δείγματα τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ δωματίου Β.

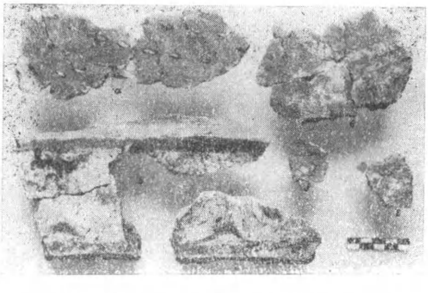

Εἰκ. 20. Δείγματα τοιχογραφιῶν ἐκ τῶν δωματίων Η καὶ Δ.

Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου Β ἐπεχειρήθη μικρὰ μόνον ἐπιπολαία σκαφὴ πρὸς καθορισμὸν τοῦ πάχους τῶν τοίχων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὁριζόντιον ἐπίπεδον πρὸς τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων τῆς ἀποθήκης Α εὑρέθησαν ἀγγεῖα διαφόρου μὲν τεχνικῆς καὶ σχήματος τῶν τοῦ δωματίου Α, ὁμοειδῆ δὲ μεταξύ των, δηλαδὴ μεγάλοι κοινῆς χρήσεως κρατῆρες ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ ἀλείαντον (unslipped) ἀδιακόσμητον ἐπιφάνειαν καὶ ὁμοίας τεχνικῆς χύτρας τριποδικαὶ καὶ πρόχοι.

Ἐπὶ τῶν θραυσμάτων ἑνὸς ἐκ τῶν ἀνωτέρω κρατήρων ἔβαινεν ἐπιπόλαιον τοιχάριον σῳζομένου μήκους 1,65 μ., πάχους 0,43 μ., προσανατολισμοῦ δὲ διαφόρου πρὸς τοὺς ἄλλους τοίχους, σημειούμενον ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2 νοτιοανατολικῶς τοῦ σημείου Ε. Τὸ τοιχάριον τοῦτο σῷζον μίαν μόνον σειρὰν λίθων ἔχον δὲ εἰς τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν λίθων καὶ θραύσματα κεράμων κλασ-

σικῆς ἐποχῆς, εἶναι προφανῶς πολὺ μεταγενέστερον τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων. Ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους μυκηναϊκῶν ἀγγείων εὐχάριστον ἔκπληξιν προεκάλεσεν ἡ εὕρεσις κλασσικῆς ληκύθου ἀκεραίας (1ον τέταρτον 5ου αἰῶνος) διακεκοσμημένης διὰ τυπικῶν ἀνθεμίων. Περὶ αὐτὴν συνελέγησαν ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς ἀρυβαλλοειδεῖς κορινθιακὰς ληκύθους τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, δύο μικραὶ πυραμίδες καὶ θραῦσμα λύχνου. Ἡ λήκυθος εὑρέθη εἰς ἀπόστασιν 0,43 μ. δυτικῶς τοῦ τοιχαρίου, τὰ δὲ λοιπὰ κλασσικὰ ὄστρακα τεταραγμένα ὑπὸ τοῦ ἀρότρου εὑρέθησαν περὶ αὐτὴν διεσπαρμένα ὁμοῦ μετὰ μυκηναϊκῶν. Παρὰ τὴν καταβληθεῖσαν ἐξ ἀρχῆς προσοχὴν ἐλάχιστα, ἀλλ' ἀρκούντως διαφωτιστικὰ λείψανα ὀστῶν συνελέγησαν εἰς τὸν πέριξ χῶρον, ἐν οἷς καὶ σπόνδυλοι ἐκ σπονδυλικῆς στήλης μικροῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐτάφη ἐκεῖ, ἀλλ' ὁ τάφος διελύθη ὑπὸ τοῦ καλλιεργητοῦ. Τὸ παραπλεύρως τοιχάριον ἴσως εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλίγα λείψανα τοῦ τάφου. Ἡ ἀνεύρεσις τούτου ἐπὶ τοῦ ἀνασκαπτομένου μυκηναϊκοῦ κτηρίου μαρτυρεῖ ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐνδείξεων, ὅτι ὁ χῶρος δὲν κατῳκήθη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

Μετὰ τὸν οὕτω γενόμενον μερικὸν καθαρισμὸν τῶν περὶ τὸ δωμάτιον Α τοίχων παρετηρήθη ὅτι ὁ μεταξὺ τοῦ δωματίου Β καὶ Ε τοῖχος βαίνει μὲν παραλλήλως πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ δωματίου Α, δὲν συνεχίζεται ὅμως ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, ἀλλ' ἀνατολικώτερον. Τοιαῦται παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν τετραγωνισμὸν τοῦ χώρου τοῦ κτηρίου παρετηρήθησαν πολλαί, διακρίνονται δὲ καὶ ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2. Αἱ γωνίαι τοῦ δωματίου Α, ἵνα ἀναφέρωμεν ἓν ἀκόμη παράδειγμα, δὲν εἶναι ὀρθαί, ἀλλ' ἀμβλεῖαι μὲν ἡ ΒΔ καὶ ΝΑ, ὀξεῖαι δὲ ἡ ΝΔ καὶ ΒΑ.

Αἱ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ πρὸς καθορισμὸν τῶν περάτων τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος — καὶ τοῦ ἀνασκαπτέου χώρου ἑπομένως — ἐξετάθησαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς κατὰ τὰ σημεῖα Β καὶ Η, ὅπου ἐξ ἄλλου, ὡς ἐλέχθη, ἤδη ἐπιφανειακαὶ ἐνδείξεις παρεῖχον τὴν ἐλπίδα καὶ νέου ἀμητοῦ ἀγγείων. Καὶ εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα τὰ εὑρήματα ὑπερέβησαν τὰς προσδοκίας.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν χῶρον Η μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων εὑρέθη στρῶμα ἐκ μικρῶν τμημάτων τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα ἐξήχθησαν μετὰ προσοχῆς· παραδείγματα ἐν ***εἰκ. 20 α-β καὶ δ-ε***[1]. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης τμήματα τοίχων καὶ κατασκευή τις κλιμακωτὴ σημειούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2. Διεπιστώθη τέλος καὶ ἐδῶ ἐκτεταμένη ἀποθήκη ἀγγείων ὡς ἡ τοῦ δωματίου Α, ἀλλὰ μὲ νέα σχήματα καὶ διάφορόν πως τεχνικήν, τῆς αὐτῆς πάντως ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς ***(εἰκ. 21)***. Ὁ καθαρισμὸς τῆς ἀποθήκης ταύτης ἀφέθη διὰ τὴν νέαν ἀνασκαφικὴν περίοδον, διότι τὸ μικρὸν παρὰ τὴν πύλην τῶν λεόντων φυλάκειον, τὸ ὁποῖον μετετράπη προχείρως

[1] A. Wace ἔ.ἀ. εἰκ. 97α, 30. Ἔγχρωμος πίναξ ἐν ΠΑΕ 1886 πίν. 5.

εἷς ἀποθήκην καὶ ἐργαστήριον συγκολλήσεως, εἶχεν ἤδη κατακλυσθῆ ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ κιβώτια πλήρη ὀστράκων, ὥστε μέγα μέρος αὐτῶν νὰ παραμένῃ ἔξω τοῦ φυλακείου οὐχὶ ἄνευ κινδύνων. Διὰ τοῦτο συνελέγη μικρὸν μόνον μέρος τῶν ὀστράκων ὡς δεῖγμα διὰ πρώτην μελέτην τῶν ἀγγείων τῆς απο-

Εἰκ. 21. Τὸ στρῶμα τῶν ἀγγείων τοῦ δωματίου Η μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐπιφανειακῶν χωμάτων.

θήκης ταύτης, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκαλύφθησαν καὶ πάλιν διὰ χωμάτων μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁ χῶρος Δ ἀνεσκάφη συστηματικώτερον γενομένης καὶ τομῆς εἰς βάθος μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου κατὰ τὴν περὶ τὸ γράμμα Δ σημειουμένην ζώνην ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 2. Σαφῶς διακρινόμενα στρώματα δὲν παρετηρήθησαν. Ἀλλ' εἰς τὸ σχεδὸν ἑνιαῖον στρῶμα ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο πάντως κατὰ στρώματα καὶ εἶτα προϊούσης τῆς ἐργασίας παρετηρήθησαν κατὰ τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀναλόγως τοῦ βάθους, εἰς ὃ εὑρέθησαν.

Κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ ἐπιφανειακοῦ καὶ τοῦ ἀνασκαφέντος εἶτα ὑπ' αὐτὸ πρώτου στρώματος συνελέγησαν ὄστρακα εἰς μέγα πλῆθος ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἀγγεῖα κοινῆς χρήσεως. Μεταξὺ ἄλλων εὑρέθησαν κυρίως ὑψί-

ποδες κύλικες μόνωτοι ἢ δίωτοι ἀδιακόσμητοι, πινάκια δίωτα καὶ κυάθια ἡμισφαιρικὰ ἄβαφα, πρόχοι, μεγάλοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ χονδροῦ πηλοῦ ἀδιακόσμητοι ἢ διὰ ζωνῶν μόνον διακεκοσμημένοι, χύτραι τριποδικαί, λύχνοι, τεμάχια ἀνήκοντα εἰς 4 - 5 ἐσχάρας πηλίνας μὲ ὀπὰς ὡς ἡ ἐν SCHLIEMANN Tiryns, London 1886, σ. 116 εἰκ. 26 καὶ λοιπά. Ἀξιοσημείωτον ὅτι πάντα τὰ ἀνωτέρω εἶναι ὁμοειδῆ ἀγγεῖα, δηλαδὴ κοινῆς χρήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον πολλὰ ὀστᾶ καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν (ἐξ ὧν καὶ τὰ ἐν **εἰκ. 22**), τὰ σημαντικώτερα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς διεσπαρμένα καθ' ὕψος καὶ ἔκτασιν. Ἐκ τεμαχίων συνανηκόντων ἐσχηματίσθη τὸ ἐν εἰκ. 20 ὑπὸ στοιχεῖα γ καὶ ζ τμῆμα καμπύλου περιχειλώματος ὁμοιάζοντος καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν πρὸς τὸ τῆς ἑστίας τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηνῶν. Αἱ εὑρεθεῖσαι τοιχογραφίαι καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφὴν δὲν ἐκαθαρίσθησαν πλήρως οὐδ' ἐμελετήθησαν εἰσέτι, ὥστε περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος. Εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτὰ στρώματα εὑρέθη καὶ ψῆφος ὅρμου ἐκ χαλκηδονίου λίθου (κορνεόλιον) φακόσχημος καὶ μικρὸν ὄστρακον ἐκ κυκλικοῦ πώματος (;) ἀγγείου φέροντος παράστασιν, ἧς σῴζεται ἡ κεφαλὴ ἀνδρὸς καὶ ἡ μία τῶν χειρῶν του ἀνατεταμένη εἰς σχῆμα χαιρετισμοῦ (εἰκ. 15 ἀρ. 243). Ἐπίσης εὑρέθησαν τμήματα ἀνθρωπομόρφων καὶ ζῳομόρφων εἰδωλίων τῶν συνήθων τύπων τῆς ΥΕ III ἐποχῆς. Ἐξαιρέσεις ἀποτελοῦν ὄστρακά τινα ἀρχαιότερα μὲ διακόσμησιν ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 15 ἀρ. 613) κ.λ.π.

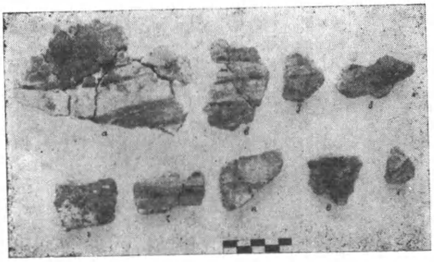

Εἰκ. 22. Τεμάχια τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ δωματίου Δ.

Τὸ κατώτερον στρῶμα περιεῖχε καὶ ὄστρακα ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων, ἀλλὰ καὶ παλαιότερα ἐκ κυλίκων μὲ ἐφυραϊκὴν διακόσμησιν ἢ μὲ σπείρας ΥΕ I καὶ II ἐποχῆς, διάστικτα (stippled), μελαμβαφῆ ἢ ἐρυθροβαφῆ ὄστρακα (monochrom ware), ἄλλα ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ κλπ. (εἰκ. 15 ἀρ. 617, 484, 480, 614α). Χαρακτηρίζεται ὅμως τὸ στρῶμα τοῦτο κυρίως ἀπὸ ἀγγεῖα ὀλίγα μέν, ἀλλὰ τὰ ὡραιότερα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς. Ἐδῶ εὑρέθη θρυμματισμένος εἰς μικρὰ τεμάχια διάσπαρτα ὁ κρατὴρ ὁ εἰκονιζόμενος μετὰ τὴν συγκόλλησιν καὶ συμπλήρωσίν του διὰ γύψου ἐν **εἰκ. 23**. Εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα εὑρέθησαν ἐπίσης διεσπαρμένα τὰ τεμάχια, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ψευδόστομος ἀμφορεὺς πλουσίως διακεκοσμημένος καὶ μεγάλα τμήματα ἄλλων ἀγγείων. Τμήματα εἰδωλίων εὑρέθησαν ἐπίσης καὶ ἐδῶ, ἐν οἷς καὶ πηλίνη ἕδρα ἐξ εἰδωλίου καθημένης μορφῆς (εἰκ. 17 ἀρ. 242). Τέλος παρετηρήθησαν καὶ συνελέγησαν μικροὶ βῶλοι ἐρυθροῦ χρώ-

ματος, δι' οὗ πιθανῶς διεκοσμοῦντο τὰ ἀγγεῖα· εἶναι μία ἔνδειξις ἴσως, ὅτι παρὰ τὰς εὑρεθείσας ἀποθήκας ἀγγείων πιθανῶς ὑπῆρχε —καὶ πρέπει νὰ ζητηθῇ— τὸ ἀγγειοπλαστεῖον. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ἡ σημασία, ἣν θὰ εἶχε μία τοιαύτη ἀνακάλυψις εἰς τὸ κέντρον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ κατώτατον τέλος στρῶμα τῆς τομῆς μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου περιεῖχεν ἀραιὰ ὄστρακα, οὐχὶ κατώτερα τῆς ΥΕ ἐποχῆς καὶ τὸ ἐν εἰκ. 17 ὑπ' ἀρ. 198 ὄπισθεν τμῆμα ζῳομόρφου εἰδωλίου.

Εἰκ. 23. Κρατὴρ ἐκ τοῦ δωματίου Δ τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙα₂ ἐποχῆς.

Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύπτοντο βαθμηδὸν οἱ δύο τοῖχοι οἱ περιβάλλοντες τὸν χῶρον Δ. Καὶ ὁ μὲν τοῖχος νοτίως τοῦ σημείου Δ (εἰκ. 2) πατεῖ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἔχων εἰς μικρὸν ἀπ' αὐτοῦ ὕψος παραθεμελίωσιν σημειουμένην ἐν τῷ σχεδίῳ κατὰ τὸ πλάτος τῆς μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου τομῆς. Ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἀνασκαπτόμενον κτηριακὸν συγκρότημα, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ὁμοίας τοιχοδομίας του, τοῦ σχεδὸν ἴσου πρὸς τοὺς ἄλλους τοίχους πάχους του καὶ τοῦ αὐτοῦ περίπου προσανατολισμοῦ του. Ἀλλ' ὁ ἕτερος ἐπιμήκης τοῖχος παραμένει προβληματικός. Ἐπιφανειακῶς μόνον τὸν παρηκολουθήσαμεν κατὰ τὸ ἐν τῷ σχεδίῳ σημειούμενον μῆκός του περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου. Εἰς τὸ σημεῖον μάλιστα ἔνθα συναντᾷ τὸ δωμάτιον 2 δὲν ἔγινεν ἐντελῶς ὁ καθαρισμὸς τῶν χωμάτων, ὥστε νὰ φανῇ ἂν συνδέεται ὀργανικῶς μὲ τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου Ζ. Δὲν εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸ σχέδιον νὰ ἀποδειχθῇ ἐλλιπὲς ἢ καὶ ἀνακριβές. Πάντως ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος τοῖχος περικλείων τὸν χῶρον Δ συναντᾷ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ δωματίου Ζ, κατευθύνεται πρὸς ΝΔ καὶ ἀκολουθῶν φυσικὴν ὀφρὺν τοῦ ἐδάφους κάμπτεται δὶς εἰς ἀμβλείας γωνίας, ἔνθα καὶ σχηματίζει ἐξοχάς. Ἔχει ὄψιν μόνον ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν πρὸς τὴν κατωφέρειαν. Κατὰ τὴν πλευρὰν αὐτὴν τῆς ὄψεως εἶναι ἐκτισμένος διὰ μεγάλων λίθων, ἐν οἷς καὶ εἷς μέγας δόμος ἀμυγδαλίτου, ἐνῷ ἐσωτερικῶς εἶναι γεμισμένος διὰ μικροτέρων λίθων χωρὶς νὰ σχηματίζεται ἐπιμελῶς εὐθύγραμμος παρειά. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι εἶχε σκοπὸν ἀναλημματικόν. Ἀλλ' ἐὰν εἶναι σύγχρονος τοῦ ἀνασκαπτομένου εἶναι ἀμφίβολον ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Ἀτελῶς ἐπίσης ἀνεσκάφη ὁ χῶρος Ζ (*εἰκ. 24*). Κατ' αὐτὸν διεπιστώθη παραθεμελίωσις τοῦ διαχωρίζοντος τοὺς χώρους Ζ καὶ Δ τοίχου, ὁμοία πρὸς τὴν τῆς πλευρᾶς Δ, ἀλλ' εἰς δύο ἀναβαθμούς. Διεπιστώθη ἐπίσης πλινθίνη ἀνωδομή, ξυλοδεσιὰ καὶ θέσεις διὰ τὴν στήριξιν ὁριζοντίων δοκῶν τοῦ πατώματος κατὰ τὸν δυτικῶς τοῦ σημείου Ζ τοῖχον (εἰκ. 2) ὡς καὶ τὸ

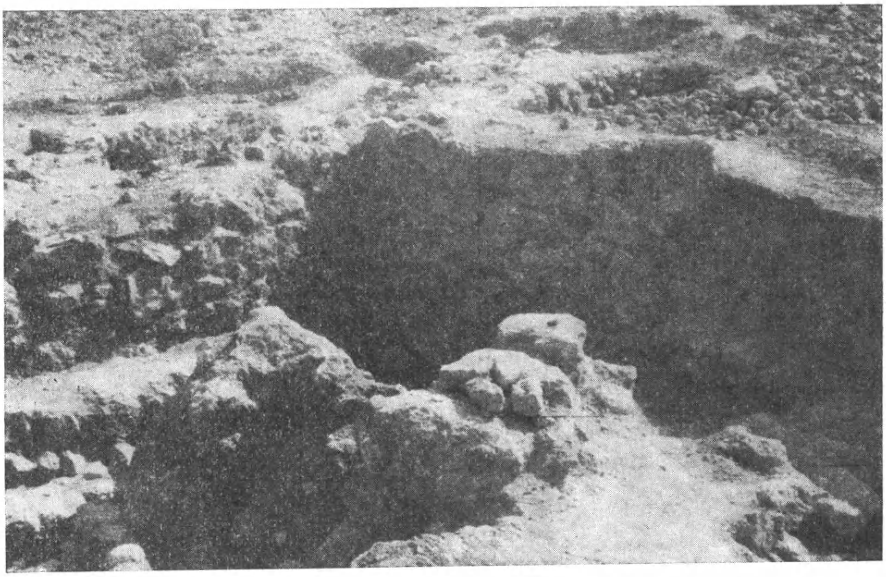

Εἰκ. 24. Ἄποψις τοῦ χώρου Ζ μετὰ τὴν μερικὴν ἀνασκαφήν.

πάχος τοῦ τοίχου νοτίως τοῦ Ζ. Κατὰ τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τῶν δύο αὐτῶν τοίχων ΝΔ γωνίαν εὑρέθησαν κατωτέρω τοῦ ὕψους τοῦ ξυλίνου πατώματος καὶ πατοῦντα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, λείψανα παλαιοτέρας τινὸς κατασκευῆς ἤτοι τμῆμα τοίχου σχηματίζοντος γωνίαν καὶ μέρος ἐστρωμένον διὰ πηλοῦ ἐκ τῆς θέσεως Πλέσια. Ὁ πηλὸς οὗτος ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικήν, εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους πρὸς σχηματισμὸν στρωμάτων ὑδατοστεγῶν κ.λ.π. [1]. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι καὶ εἰς τὸ δωμάτιον Α κατὰ τὸ κατώτατον δυτικὸν ἐπίπεδον τοῦ φυσικοῦ βράχου εὑρέθη μικρὸν τμῆμα παρομοίας στρώσεως διὰ πηλοῦ τοῦ Πλέσια.

Τὸ μικρὸν δωμάτιον ἀνατολικῶς τοῦ Ζ ἐπικοινωνεῖ μετ' αὐτοῦ δι' ἀνοίγματος τοῦ λεπτοῦ σχετικῶς μεσοτοίχου (εἰκ. 2 καὶ 14). Ἐκαθαρίσθη μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅστις καὶ ἐδῶ εὑρέθη λαξευμένος εἰς δύο ἐπίπεδα ὡς σημειοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ, χωρὶς σημαντικὰς παρατηρήσεις ἢ εὑρήματα. Γενι-

1 A. WACE ἔ.ἀ. 135.

κῶς τὰ εὑρήματα τοῦ χώρου Ζ ἦσαν πενιχρά, ὄστρακα δηλαδὴ ποικίλα (ἐν οἷς καὶ τὰ ἐν εἰκ. 15 ὑπ' ἀρ. 573, 384, 561, καὶ 577) καὶ ὀλίγα τεμάχια εἰδωλίων (ἐν οἷς τὰ ἐν εἰκ. 16 ὑπ' ἀρ. 248, 249 καὶ 197 καὶ εἰκ. 17 ὑπ' ἀρ. 107). Ἄξιον σημειώσεως εὕρημα εἶναι χαλκῆ περόνη ἢ ἧλος καὶ φυλλάριον χρυσοῦν εὑρεθὲν παρ' αὐτόν, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτεν ἴσως τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥλου. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στρωματογραφίαν ἰσχύουν γενικῶς καὶ διὰ τὸν χῶρον Ζ τὰ γραφέντα ἀνωτέρω περὶ τοῦ χώρου Δ.

Τέλος κατὰ τὸ σύμπλεγμα τοίχων ΝΑ τοῦ γράμματος Ζ ἐπίσης δὲν ἐκαθαρίσθησαν ἐντελῶς τὰ χώματα. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐτερματίσθη εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Λεπτομερέστερον σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἐξεπόνησεν ὁ ἐπιμελητὴς Δ. Θεοχάρης (πίν. Α).

ΑΓΓΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΘΗΚΗΣ Α.

Τὰ ἀγγεῖα τῆς ἀποθήκης τοῦ μόνου ἀνασκαφέντος πλήρως δωματίου Α κατὰ μέγα μέρος συνεκολλήθησαν καὶ κατεγράφησαν ἐν τῷ γενικῷ καταλόγῳ τῶν εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς, ἔνθα εἶναι ἤδη καταγεγραμμένα ὑπὲρ τὰ 700 ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ εὑρήματα τοῦ παρελθόντος θέρους. Μόνον τῆς ἀποθήκης Α τὰ ἀγγεῖα συνολικῶς εἶναι περὶ τὰ 500 καὶ ἀνήκουν εἰς 20 περίπου διάφορα σχήματα. Εἶναι διακεκοσμημένα ἢ ἀδιακόσμητα καὶ κατανέμονται κατ' εἶδος ὡς ἑξῆς:

Α' ΔΙΑΚΕΚΟΣΜΗΜΕΝΑ. Ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ καθαροῦ, λεπτοῦ καὶ στερεοῦ, οὐχὶ δὲ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ἅπαντα (κατὰ τὸ πλεῖστον ὑποκιτρίνου ἢ πρασινοφαίου ἐκ τῆς θέσεως Πλέσια). Ἡ τεχνική των εἶναι ἀρίστη καὶ ἡ ὄπτησις ἐν τῷ συνόλῳ ἐπιτυχής. Ἡ ἐπιφάνειά των εἶναι ἄριστα λελεασμένη (slipped) μὲ ἀπόχρωσιν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑποκιτρίνην πρὸς τὸ λευκόν. Ἡ διακόσμησίς των γενικῶς εἶναι καστανοῦ χρώματος λαμβάνοντος κατὰ τὴν ὄπτησιν ἀποχρώσεις πρὸς τὸ μέλαν ἢ ἐρυθρόν. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν τὰ κατωτέρω σχήματα ἀγγείων:

1. Ψευδόστομοι Ἀμφορεῖς. *α) Μεγάλου σχήματος* ᾠοειδεῖς μετὰ ποδὸς καὶ στενῆς βάσεως [1] (εἰκ. 6). Διακοσμοῦνται διὰ ζωνῶν διατεταγμένων εἰς τέσσαρας ὁμάδας. Περὶ τὸν πόδα τίθεται ὑψηλὴ ζώνη καλύπτουσα καὶ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ἑτέρα ζώνη στενή. Ἀνωτέρω ἕτεραι τρεῖς ὁμάδες ἐκ τριῶν στενῶν ζωνῶν. Λαβαὶ καὶ στόμια περιγεγραμμένα, ἐπὶ δὲ τοῦ ψευδοῦς στομίου τίθεται πλήρης κύκλος· ὕψος 0,28 - 0,40 μ.

[1] A. FURUMARK The Mycenaean Pottery. Analysis and Classification 610 κέ. ἔνθα καὶ μορφολογικὴ κατάταξις τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων.

β) Μικροτέρου ὕψους ἀμφορίσκοι ἀπιόσχημοι μετὰ ποδός, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τοῦ σχήματος (α), ὑψηλοτέρου, ἀπολήγοντος εἰς βάσιν ἐπίσης στενὴν (εἰκ. 8). Διακοσμοῦνται διὰ ζωνῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τίθενται 2-4 λεπταὶ γραμμαί. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τετράκις εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους ἀμφορίσκους, ἀλλ᾽ ἐφ᾽ ὅσον κατερχόμεθα εἰς μικρότερα ὕψη παραλείπονται γραμμαὶ ἢ ζῶναι ἕως ὅτου εἰς τοὺς χαμηλοτέρους ἀμφορίσκους αἱ ὁμάδες ζωνῶν καὶ γραμμῶν γίνονται τρεῖς ἀντὶ τεσσάρων (εἰκ. 8 ἀρ. 362). Ὁ παραπλεύρως μάλιστα ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ὑπ᾽ ἀρ. 649 εἰκονιζόμενος ἀμφορίσκος δὲν ἔχει καὶ τὰς γραμμὰς τοῦ περὶ τὸν πόδα ζεύγους ζωνῶν. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν διὰ τοὺς ψευδοστόμους ἀμφορίσκους, ἐνῷ εἶναι κανὼν διὰ τοὺς κατωτέρω περιγραφομένους τριώτους ἀμφορίσκους ὁμοίους ἄλλως κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὸν πόδα.

Τὴν ποικιλίαν ἐπιτείνει ἡ διακόσμησις καὶ τοῦ ὤμου διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων ἢ ἐσχηματοποιημένων φυτῶν καὶ θαλασσίων ζῴων. Γενικῶς τὰ χρησιμοποιούμενα διακοσμητικὰ στοιχεῖα ὁμοιάζουν πολλάκις πρὸς ἄλληλα, σχεδὸν οὐδέποτε ὅμως ὁμοιάζουν ἀπολύτως. Τεταρτοκύκλια [1] π.χ. ἀπαντοῦν εἰς 44 ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, ἀλλὰ κατανέμονται εἰς περισσοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας ὁμάδας καὶ εἰς ἄνισον ἀριθμὸν καθ᾽ ἑκάστην ὁμάδα καὶ παρουσιάζουν διάταξιν καὶ σχῆμα οὐχὶ πάντοτε ὅμοια καθ᾽ ὃ σχεδιασθέντα δι᾽ ἐλευθέρας χειρός. Τοῦτ᾽ αὐτὸ ἰσχύει δι᾽ ὅλα τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὰ κυρίως διακοσμούμενα μέρη τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγγείων παντὸς σχήματος περιγραφομένου κατωτέρω. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἰς τοὺς ψευδοστόμους ἀμφορίσκους ἔχομεν τὰ ἑξῆς διακοσμητικὰ στοιχεῖα:

1. Τεταρτοκύκλια, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω.
2. Παράλληλοι γραμμαὶ εἰς 30 ἀμφορίσκους καὶ μετὰ στιγμῶν [2] εἰς ἑτέρους 3.
3. Παράλληλοι γωνίαι [3] εἰς 14 ἀμφορίσκους.
4. Παρατεταγμένα ∾/ειδῆ σχήματα [4] εἰς 2 ἀμφορίσκους.
5. Εἰς ἕνα ἀμφορίσκον ἀπαντᾷ τὸ γνωστὸν σχῆμα ἐν εἴδει τριγλύφου [5].

---

[1] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 47 mot. 19 ἀριθ. 29.

[2] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 69 mot. 64 ἀριθ. 19 καὶ 20 καὶ ἀριθ. 17 (ὑπὸ χρονολογίαν III A_2).

[3] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 47 mot. 19 ἀριθ. 17, 14 καὶ 25. Εἰς ἕνα ἀμφορέα τὰ ἄκρα τῶν γωνιῶν συνδέονται διὰ δύο γραμμῶν ἀντὶ τῆς μιᾶς τοῦ σχήματος ὑπ᾽ ἀριθ. 14. Τὰ ὑπ᾽ ἀριθ. 14, 17 καὶ 25 σχήματα ὁ FURUMARK χρονολογεῖ ἀντιστοίχως III A_2 III $A_2$1 καὶ III A_2-B.

[4] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 65 mot 53 ἀριθ. 7 (δεξιὰ ὑπὸ χρονολογίαν III A_2 1).

[5] FURUMARK εἰκ. 69 mot 65 ἀριθ. 9 εἰκ. 72 mot 75 (δεξιὰ ὑπὸ χρονολογίαν III A_2-B).

6. 'Εσχηματοποιημένα παπυροειδῆ ἄνθη [1] εἰς 4 ἀμφορίσκους.

7. Ἅπαξ τέλος ἀπαντᾷ παραλλαγὴ τοῦ προηγουμένου σχήματος ὑπ' ἀριθ. 6 [2].

Ὕψος τῶν ἀμφορίσκων 0,14 - 0,24 μ.

'Εκ τῶν ἀνωτέρω ψευδοστόμων ἀμφορέων τῶν μεγάλων (α) καὶ μικρῶν (β) σχημάτων εὑρέθησαν ὑπὲρ τοὺς 121.

γ) Μικροὶ ἀμφορίσκοι ψευδόστομοι πεπιεσμένου σφαιρικοῦ σχήματος (Globular) ἄνευ ποδὸς μετὰ στενῆς καὶ χαμηλῆς βάσεως (εἰκ. 7 ἀρ. 347 καὶ εἰκ. 12 ἀρ. 181). Διακοσμοῦνται διὰ τριῶν ζευγῶν ζωνῶν μετὰ 3-4 γραμμῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτέρω ζευγῶν, ἐνίοτε δὲ φέρουν καὶ ἑτέραν γραμμὴν περὶ τὸ ἀνώτερον ζεῦγος ζωνῶν. Λαβαὶ καὶ στόμια περιγράφονται καὶ ὑπὲρ τὸ ψευδὲς στόμιον τίθεται πλήρης κύκλος. Ὁ ὦμος διακοσμεῖται διὰ σχημάτων ὡς τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 1, 2 καὶ 3 τῶν ἀμφορίσκων (β) πλὴν 2 - 3 ἐξαιρέσεων, καθ' ἃς ὁ χῶρος οὗτος ἀφέθη ἀδιακόσμητος.

Ὕψος περὶ τὰ 0,11 μ. Ἡ μεγίστη διάμετρος τῆς κοιλίας εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ ὕψους αὐτῆς.

'Εκ τῶν ἀμφορίσκων τούτων εὑρέθησαν 7.

2. Τρίωτοι ἀμφορεῖς (Pithoid Jar) [3]. *α) Μεγάλου σχήματος* (εἰκ. 5) ᾠοειδεῖς μετὰ ποδὸς καὶ βάσεως ὁμοίας πρὸς τοὺς ψευδοστόμους (α), πρὸς τοὺς ὁποίους ὁμοιάζουν καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ κάτω ἡμίσεος. Ὁ ὑψηλὸς λαιμὸς καλύπτεται ἐξαιρετικῶς καθ' ὁλοκληρίαν διὰ χρώματος.

Τὸ χεῖλος ἐσωτερικῶς μὲν κοσμεῖται διὰ μελανῆς ζώνης, κατὰ δὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν διὰ κυκλικῶν γραμμῶν ἢ καθ' ὁμάδας γωνιῶν ἢ γραμμῶν παραλλήλων. Περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ τίθενται 2-3 γραμμαὶ καὶ εἶτα ζώνη ὁρίζουσα ἐκ τῶν ἄνω τὴν κυρίως διακοσμουμένην ἐπιφάνειαν τοῦ ὤμου μεταξὺ τῶν λαβῶν, αἵτινες περιγράφονται ὁμοιομόρφως. Τὰ οὕτω διαμορφούμενα μεταξὺ τῶν λαβῶν τρία τμήματα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὤμου διακοσμοῦνται διὰ γεωμετρικῶν καὶ λοιπῶν σχημάτων, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ὕψος: 0,27-043 μ. περίπου.

---

[1] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 45 mot 45 Myc. III Flower (ὑπὸ χρονολογίαν III A_2) ἀριθ. 79, 84-85 μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ κεντρικοῦ στήμονος ἀντὶ ἁπλοῦ τόξου φέρει τριγωνικὸν σχῆμα πλῆρες, ἔχον τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου πρὸς τὰ ἔξω.

[2] Ὁμοία πρὸς τὸ ἐν FURUMARK σχῆμα τῆς εἰκ. 45 mot. 18 (ὑπὸ χρονολογίαν III B ἀριθ. 136. Διαφέρει κατὰ τοῦτο, ὅτι ὑπὲρ τὸ ἐξωτερικὸν τόξον ὑπάρχει καὶ ἕτερον, ὑπὸ δὲ τὰς γραμμὰς ὑπάρχουν στιγμαί.

[3] Πρβ. A. WACE Chamber Tombs πίν. XVII ἀριθ. 16 καὶ 24, οὓς ὁ Furumark χρονολογεῖ ἀπὸ III A-III B. Ἡ ἡμετέρα διαίρεσις εἰς μεγάλα σχήματα (α) καὶ μικρὰ (β) οὐχὶ ἀκριβῶς ἀνάλογος τῆς διαιρέσεως τοῦ Furumark ὑπεβλήθη ἐκ τῶν διαφορῶν ὕψους καὶ διακοσμήσεως, αἵτινες παρατηροῦνται εἰς τὰ ἡμέτερα ἀγγεῖα.

β) Μικροτέρου ὕψους τρίωτοι ἀμφορίσκοι (εἰκ. 9 καὶ εἰκ. 12 ἀρ. 700), ἀπιόσχημοι μετὰ ποδὸς καὶ βάσεως ὁμοίων πρὸς τοὺς ψευδοστόμους ἀμφορίσκους (β). Κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ φέρουν διακόσμησιν διὰ ζωνῶν καὶ γραμμῶν. Ζώνη ὑψηλὴ καλύπτει τὸν πόδα καὶ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως, ὑπὲρ ταύτην δὲ τίθεται ἑτέρα ζώνη στενή, ἄνευ γραμμῶν ἐν τῷ μεταξὺ (πρβ. παρατήρησιν ἀνωτέρω εἰς ψευδοστόμους ἀμφορίσκους τοῦ σχήματος β). Ὑψηλότερον τίθεται κατὰ κανόνα ζώνη μεταξὺ δύο γραμμῶν, κατὰ δὲ τὴν κοιλίαν μεταξὺ δύο ζωνῶν 2-4 γραμμαί. Λαιμὸς καὶ λαβαὶ περιγράφονται ὡς καὶ εἰς τοὺς προηγουμένους τριώτους τοῦ σχήματος (α). Ἐπὶ τοῦ χείλους δὲν ἀπαντοῦν εἰ μὴ μόνον γραμμαὶ περιθέουσαι τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Τὸ ὕψος τῶν τριώτων ἀμφορίσκων κυμαίνεται μεταξὺ 0,18-0,23 μ. περίπου. Μόνον εἷς, ὁ ὑπ' ἀρ. εὑρετηρίου 24, φθάνει τὸ ὕψος τῶν μεγάλων ἀμφορέων μετρῶν 0,275 μ., ἐνῷ φέρει διακόσμησιν τοῦ μικροῦ σχήματος (β).

Τὰ κοσμοῦντα τὸν ὦμον τῶν τριώτων ἀμφορέων ἀμφοτέρων τῶν σχημάτων (α καὶ β) διακοσμητικὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Τεταρτοκύκλια εἰς 16 τριώτους ἀμφορεῖς.
2. Παράλληλοι γραμμαὶ εἰς 12 τριώτους.
3. Παράλληλοι γωνίαι εἰς 11 τριώτους καὶ εἰς ἕτερον ἕνα μετὰ παραπληρωματικῶν ὁμοκέντρων κύκλων.
4. Παρατεταγμένα ~/ειδῆ σχήματα (ἰδὲ ἀνωτ.) εἰς 5 τριώτους ἀμφορεῖς.
5. Τὸ ὑπ' ἀρ. 5 διακοσμητικὸν στοιχεῖον τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων (εἶδος τριγλύφου ἀπαντᾷ εἰς τοὺς τριώτους ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς ἤτοι: α) Πεντάκις ἀπαντᾷ ὅμοιον πρὸς τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 69 mot 65 ἀρ. 10 (ὑπὸ χρονολογίαν III B). β) Δὶς ἔτι μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ ἑκατέρωθεν τμήματα κύκλου δὲν πληροῦνται διὰ χρώματος.

γ) Δὶς ἐπίσης ὅμοιον πρὸς τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. ἀρ. 9 = αὐτόθι εἰκ. 72 mot. 75 δεξιὰ (ὑπὸ χρονολογίαν III A 2 - B). δ) Εἰς δύο ἑτέρους ἀμφορεῖς τὸ προηγούμενον σχῆμα ἀπαντᾷ μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι τὰ ἑκατέρωθεν τῶν γραμμῶν τρίγωνα δὲν πληροῦνται διὰ χρώματος. ε) Τέλος εἰς δύο ἀμφορεῖς τὸ αὐτὸ στοιχεῖον παρουσιάζεται συνθετώτερον ὡς ἐν FURUMARK ἔ. ἀ. εἰκ. 69 mot. 65 ἀρ. 4 (ὑπὸ χρονολογίαν III A 1) καὶ ἀρ. 5 (ὑπὸ χρονολογίαν III A 2) [1].

Τὸ ὑπ' ἀρ. 6 διακοσμητικὸν στοιχεῖον τῶν ψευδοστόμων ἀμφορίσκων, δηλαδὴ ἐσχηματοποιημένα παπυροειδῆ ἄνθη, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τοὺς τριώτους ἀμφορεῖς.

---

[1] Περὶ τῆς χρονολογήσεως τῶν ἀγγείων ὑπὸ τοῦ Furumark ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τυπολογικῆς ἐξελίξεως τῶν σχημάτων καὶ τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων πρβ. τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις εἰς τὰ ἐν τέλει τῆς παρούσης ἐκθέσεως γενικὰ συμπεράσματα.

6. Τὸ ὑπ' ἀρ. 7 διακοσμητικὸν στοιχεῖον τῶν ψευδοστόμων ἀμφορίσκων (ἰδὲ ἀνωτέρω) ἀπαντᾷ εἰς τοὺς τριώτους εἰς τρεῖς παραλλαγὰς ἐπὶ ἰσαρίθμων ἀμφορέων.

Ἐπὶ πλέον εἰς τοὺς τριώτους ἀμφορεῖς παρουσιάζονται τὰ ἑξῆς διακοσμητικὰ στοιχεῖα:

7. Σπειροειδὴς διακόσμησις εἰς τέσσαρας μὲν ἀμφορεῖς ὁμοία πρὸς τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 60 mot. 46 ἀρ. 48, ἅπαξ δ' ἔτι ὡς τὸ σχῆμα αὐτόθι ἀρ. 43 μὲ τὴν διαφορὰν ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει ὅτι μεταξὺ τῶν σπειρῶν ὑπάρχει ἀνὰ μία μόνον γωνία ἑκατέρωθεν τῆς συνδεούσης τὰς σπείρας γραμμῆς.

8. Εἰς ἕνα ἀμφορέα ἀπαντᾷ διακόσμησις ὁμοία πρὸς τὰ σχήματα ἐν FURUMARK εἰκ. 63 mot. 51 ἀρ. 4 ἢ αὐτόθι εἰκ. 68 mot. 62 ἀρ. 28.

9. Ἀγκιστροειδεῖς καμπύλαι καθ' ὁμάδας ἀπαντοῦν εἰς δύο ἀμφορεῖς μὲ ἁπλῆν φορὰν πρὸς ἀριστερὰ καὶ εἰς ἕνα ἕτερον ἐναλλὰξ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἀριστερὰ καὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω δεξιά [1].

10. Δὶς ἀπαντᾷ τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 68 mot. 62 ἀρ. 30.

11. Ἅπαξ συγκεντρωτικὰ τόξα κατὰ τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 58 mot. 44 ἀρ. 3.

12. Ἅπαξ ἐπίσης ἐπάλληλα καρδιόσχημα φύλλα ὡς τὰ ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 68 mot. 62 ἀρ. 15 μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν μέσῳ αὐτῶν φέρουν παραπληρωματικῶς κύκλους.

13. Πορφύρας ἐσχηματοποιημένας φέρουν τρεῖς τρίωτοι ἀμφορεῖς ὁμοίας πρὸς τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 51 mot. 23 ἀρ. 3.

14. Τέλος ἅπαξ παρουσιάζεται σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 51 mot. 24 ἀρ. 1, ἀλλ' ἁπλούστερον· ὑπάρχουν δηλαδὴ μόνον αἱ ὁμόρροποι ἐκ τῶν κάτω πρὸς ἄνω ἀριστερὰ τρεῖς γραμμαὶ καὶ μόνον κάτωθεν (ἀριστερὰ) τούτων ἀντὶ διπλῶν ἡμικυκλικῶν γραμμῶν πλῆρες ἡμικύκλιον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διακοσμητικῶν στοιχείων τὰ ὑπ' ἀρ. 2, 3 καὶ 5γ παρουσιάζονται ἅπαξ ἕκαστον καὶ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ χείλους τριώτων ἀμφορέων ἐκ τῶν μεγαλυτέρων.

Τρίωτοι ἀμφορεῖς ἀμφοτέρων τῶν σχημάτων (α καὶ β) εὑρέθησαν ὑπὲρ τοὺς 78.

3. Ἀμφορεῖς (εἰκ. 7 ἀρ. 487) ᾠοειδεῖς μὲ λαιμὸν μετρίου ὕψους, λαβὰς στρογγύλας κατερχομένας ἀπὸ τοῦ χείλους ἐπὶ τοῦ ὤμου εἰς σχῆμα τόξου κύκλου καὶ ἁπλοῦν πλάτυσμα κατὰ τὴν βάσιν. Φέρουν διακόσμησιν ἁπλῆν διὰ ζωνῶν κατανεμομένων εἰς δύο ἕως τρεῖς ὁμάδας ἀνὰ 2-3. Λαβαί,

---

[1] FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 47 mot 19 ἀριθ. 49 (ὑπὸ χρονολογίαν III A_2) καὶ ἀριθ. 51 (ὑπὸ χρονολογίαν III B) καὶ ἀριθ. 55, 56 (ὑπὸ χρονολογίαν III $A_2$1).

λαιμὸς καὶ χεῖλος περιγράφονται ἀμελῶς. Τὸ ὕψος τῶν ἀμφορέων τούτων κυμαίνεται μεταξὺ 0,34 - 0,39 περίπου, εὑρέθησαν δὲ τοὐλάχιστον 12.

4. ***Ἀρυτῆρες*** (εἰκ. 10 ἀρ. 138 καὶ εἰκ. 12 ἀρ. 140) ἐν σχήματι ἀνοικτοῦ ἀβαθοῦς κυπέλλου μετὰ ῥαμφοειδοῦς στομίου. Φέρουν μίαν λαβὴν ταινιοειδῆ ἀνερχομένην εἰς μέγα ὕψος ἀπὸ τοῦ χείλους καὶ εἶτα κατερχομένην ὀλίγον ὑπὸ τοῦτο, βάσιν δὲ πολὺ χαμηλήν [1]. Φέρουν διακόσμησιν ἐκ μιᾶς ἢ δύο ζωνῶν περὶ τὴν βάσιν καὶ 4 - 5 γραμμῶν ἀνωτέρω. Λαβή, στόμιον καὶ χεῖλος περιγράφονται διὰ χρώματος. Εἰς μίαν περίπτωσιν (εἰκ. 10 ἀρ. 138) ἡ περιγραφὴ τοῦ χείλους ἐξωτερικῶς διὰ ζώνης κυματοειδοῦς.

Ὕψος περὶ τὰ 0,05 μ. μέχρι τοῦ χείλους, περὶ τὰ 0,11 μ. μετὰ τῆς λαβῆς. Ἄνοιγμα χείλους περὶ τὰ 0,15 μ. Εὑρέθησαν τοὐλάχιστον 16.

5. ***Κύλικες ὑψίποδες*** (εἰκ. 10 ἀρ. 88 καὶ εἰκ. 13 ἀρ. 83), δίωτοι (stemmed cup). Τὸ σχῆμα τοῦ σώματος ἄνω εἶναι σχεδὸν σφαιρικόν, τὸ χεῖλος ἐλαφρῶς ἐξέχον, αἱ δὲ λαβαὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ χείλους ἐλάχιστα ὑπερβαίνουσαι αὐτὸ κάμπτονται ἐν σχήματι κυκλικοῦ τόξου κατερχόμεναι μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου τὸ κάτω σῶμα τοῦ ἀγγείου προσλαμβάνει μᾶλλον κωνικὸν σχῆμα. Κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως καὶ περὶ τὸν πόδα φέρουν διακόσμησιν δι' ἑπτὰ ἐπαλλήλων ζωνῶν. Ἀνωτέρω ὑπὸ τὰς λαβὰς 4 - 5 γραμμαί. Λαβαὶ καὶ χεῖλος περιγράφονται. Κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν κυρίως διακεκοσμημένην ζώνην ἀπαντοῦν τὰ ἑξῆς διακοσμητικὰ στοιχεῖα:

1. Εἰς μίαν κύλικα ἀγγιστροειδεῖς καμπύλαι (ἰδὲ ἀνωτέρω εἰς διακόσμησιν τριώτων σ. 226 ὑπ' ἀρ. 9).
2. Εἰς τέσσαρας κύλικας ἐσχηματοποιημέναι πορφύραι (ἔ.ἀ.σ.226 ὑπ'ἀρ.13)
3. Εἰς μίαν κύλικα ἐσχηματοποιημένα παπυροειδῆ φύλλα ὡς τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 47 mot. 18 ἀρ. 70 μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ κορυφὴ τοῦ στήμονος σχεδιάζεται ὡς ἡ τοῦ αὐτόθι σχήματος ὑπ' ἀρ. 69, προστίθενται δὲ καὶ παραπληρωματικὰ σχήματα ὡς τὰ ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 53 mot. 29 ἀρ. 18.

Ὕψος: 0,175 - 0,195 μ. Διάμετρος χείλους (ἄνευ τῶν λαβῶν): 0,162 - 0,173 μ. Εὑρέθησαν 6.

6. ***Καδίσκοι*** (εἰκ. 10 ἀρ. 208 καὶ 13 ἀρ. 182) μὲ σῶμα κυρτοκοίλου τομῆς, δύο λαβὰς ὁριζοντίας ὑπὸ τὸ χεῖλος καὶ ῥαμφοειδὲς στόμιον μετὰ γεφύρας κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν (spouted bowls). Φέρουν διακόσμησιν διὰ 2-3 μικρῶν καὶ περὶ αὐτοὺς 4 - 5 εὐρυτέρων ὁμοκέντρων κύκλων κατὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως, περὶ τὴν βάσιν δύο ζώνας, ἐξ ὧν ἡ κάτω ὀλίγον ὑψηλο-

[1] Ὁ FURUMARK ἔ.ἀ. σ. 626 σχῆμα 78 ὀνομάζει τὰ ἀγγεῖα τοῦ εἴδους αὐτοῦ *spouted cups*. Τὰ ἰδικά μας ἀνήκουν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 253 ὑποδιαίρεσιν C (raised handle) καὶ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ὑπὸ χρονολογίαν III A_2 καὶ III B.

τέρα. Ἀνωτέρω ὑπὸ τὰς λαβὰς 2-3 γραμμαὶ μεταξὺ δύο ζωνῶν. Λαβαὶ καὶ στόμιον περιγράφονται ἀμελῶς, τὸ δὲ χεῖλος περιβάλλεται ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ ζώνης. Κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ χείλους παράλληλοι γωνίαι εἰς 4 καδίσκους, εἰς ἑτέρους δὲ 2 παράλληλοι γραμμαὶ καθ' ὁμάδας 5 ἢ 6 ἑκάστης ὁμάδος ἐχούσης ἄνισον ἀριθμὸν γραμμῶν ἢ γωνιῶν (πρβ. ἀνωτέρω διακοσμητικὰ στοιχεῖα ψευδοστόμων ἀμφορέων ὑπ' ἀρ. 2 καὶ 3). Εἰς δύο περιπτώσεις ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ χείλους τὸ σχῆμα ἐν FURUMARK ἔ.ἀ. εἰκ. 69. mot. 65 wavy border ἀρ. 9 μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ ἑκατέρωθεν τρίγωνα δὲν εἶναι πλήρη (πρβ. ἀνωτέρω διακοσμητικὸν στοιχεῖον τριώτων ἀμφορέων ὑπ. ἀρ. 5 δ).

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι αἱ διαστάσεις τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι σχεδὸν αἱ αὐταὶ καὶ τοῦτο ἴσως σημαίνει ὅτι ὁ προορισμός των ἐπέβαλλε νὰ ἔχουν ὡρισμένην χωρητικότητα· ὕψος 0,14 μ., διάμετρος βάσεως 0,135 μ., διάμετρος χείλους 0,24 μ. Εὑρέθησαν τοὐλάχιστον 9.

Β' ΑΔΙΑΚΟΣΜΗΤΑ

Τὰ ἀδιακόσμητα ἀγγεῖα τῆς ἀποθήκης Α δὲν εἶναι πάντοτε τῆς αὐτῆς ἀρίστης τεχνικῆς ὡς τὰ φέροντα γραπτὴν διακόσμησιν. Ὁ πηλός, οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος εἰς ὅλα τὰ ἀγγεῖα, εἶναι πάντως λεπτὸς καὶ καθαρός, ἀλλὰ συχνὰ εὔθραυστος καὶ εὔθρυπτος, ἕνεκα ἴσως ἀνεπιτυχοῦς κατασκευῆς ἢ ὀπτήσεως. Ἡ ἐπιφάνεια συνήθως ἀτελέστερον λελεασμένη (slipped), ἀλλ' ἐνίοτε ἄριστα ὡς π.χ. εἰς τὸν κρατηρίσκον τῆς εἰκ. 7 ἀρ. 451. Τὸ χρῶμά της δὲν εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως κλίνει πρὸς τὸ λευκοκίτρινον. Τὰ ἄγραφα ἀγγεῖα κατανέμονται εἰς τὰ κατωτέρω σχήματα:

*1. **Κύλικες ἢ κρατηρίσκοι ὑψίποδες*** (εἰκ. 7 ἀρ. 443 καὶ εἰκ. 13 ἀρ. 183). Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εὑρέθησαν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς μέγα πλῆθος. Συνεκολλήθησαν ἤδη 45. Ὑπελογίσαμεν ὅτι τὰ μὴ συγκολληθέντα εἰσέτι εἶναι περὶ τὰ 100. Τὸ ὕψος τῶν συγκολληθέντων τοὐλάχιστον ἄρχεται ἀπὸ 0,15 μ., ἀλλ' ἀνέρχεται μέχρι 0,28 μ. Καὶ τὰ μὲν μικρότερα, ἂν καὶ μεγαλυτέρας χωρητικότητος τῶν ὁμοιοσχήμων διακεκοσμημένων κυλίκων (πρβ. τοὺς σχεδὸν ἰσοϋψεῖς ἐν εἰκ. 13 ὑπ. ἀρ. 183 καὶ 83), εἶναι δυνατὸν νὰ λέγωνται κύλικες. Ἀλλὰ τὰ μεγαλύτερα πρέπει νὰ εἶναι κρατηρίσκοι ὑψίποδες δεδομένου ὅτι ὁ ἐν εἰκ. 7 ὑπ' ἀρ. 443 παραδείγματος χάριν, ἂν καὶ δὲν εἶναι ὁ μεγαλύτερος ὅλων, ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ὕψος τὸν ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἀριστερὰ κρατηρίσκον ὑπ' ἀρ. 451 [1].

---

[1] Πρβ. FURUMARK ἔ.ἀ. σ. 586 σχῆμα 3 (deep krater with two vertical handles) ἀριθ. 9.

2. Ἀρυτῆρες (εἰκ. 11 ἀρ. 230), ὅμοιοι γενικῶς κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις μὲ τοὺς φέροντας διακόσμησιν (ἰδὲ ἀνωτέρω) μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν ἔχουν τὸ ῥαμφοειδὲς στόμιον. Καὶ διὰ τοὺς ἀρυτῆρας, περισσότερον δὲ διὰ τοὺς κατωτέρω ἀδιακοσμήτους ἀμφορίσκους ἰσχύει ἴσως ἡ ἀνωτέρω περὶ τῶν καδίσκων γενομένη παρατήρησις, ὅτι δηλαδὴ ὁ προορισμός των ἐπέβαλλε νὰ ἔχουν ὡρισμένην χωρητικότητα.

Εὑρέθησαν περισσότεροι τῶν 20.

3. Ἀμφορίσκοι (εἰκ. 7 ἀρ. 653 καὶ εἰκ. 12 ἀρ. 701) μὲ σῶμα ἀπιόσχημον, στενὸν λαιμὸν καὶ δύο λαβὰς ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ χείλους κατερχομένας εἰς τὸν ὦμον τοῦ ἀγγείου. Αἱ διαστάσεις των εἶναι σχεδὸν αἱ αὐταὶ (ἰδὲ σχετικὴν παρατήρησιν ἀνωτέρω περὶ τῶν ἀρυτήρων).

Ὕψος 0,135 μ. Εὑρέθησαν τοὐλάχιστον 18.

4. Κρατηρίσκοι (εἰκ. 7 ἀρ. 451) μὲ σῶμα ἀπιόσχημον βάσιν στενὴν καὶ χαμηλήν, χεῖλος ἐλαφρῶς ἐξέχον καὶ δύο λαβὰς ὁριζοντίους κατὰ τὴν ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος μεγίστην διάμετρον τοῦ ἀγγείου.

Ὕψος 0,175-0,32 μ. Εὑρέθησαν τοὐλάχιστον 18.

5. Πρόχοι (εἰκ. 11 ἀρ. 461) μὲ σῶμα ἀπιόσχημον, βάσιν ὑποτυπώδη, λαιμὸν ἐλαφρῶς ἀνοιγόμενον καὶ χεῖλος ὀλίγον ἐξέχον. Ἀπὸ τοῦ χείλους κατέρχεται μία λαβὴ ταινιοειδὴς εἰς τὸν ὦμον. Μερικαί, ὡς ἡ εἰκονιζομένη ἐν εἰκ. 11, φέρουν ἐπὶ τῆς λαβῆς πλαστικὸν κομβίον (nipple).

Ὕψος 0,21-0,25 μ. Εὑρέθησαν 7.

6. Πινάκια βαθέα (shallow bowls, εἰκ. 11 ἀρ. 476) μὲ σῶμα πεπιεσμένον ἡμισφαιρικοῦ σχήματος, σχεδὸν ἁπλοῦν πλάτυσμα κατὰ τὴν βάσιν, εὐρὺ στόμιον μὲ χεῖλος ἐξέχον καὶ λαβὴν ταινιοειδῆ αἰρομένην ἀπὸ τοῦ χείλους καὶ κατερχομένην εἰς σχῆμα ὠτὸς ὀλίγον ὑπ᾽ αὐτό.

Ὕψος μέγιστον (μετὰ τῆς λαβῆς) 0,13 - 0,148 μ. Εὑρέθησαν τοὐλάχιστον 4.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δωματίου Α καὶ εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα ἀνάμεικτα μετὰ τῶν ἀγγείων τῆς ἀποθήκης εὑρέθησαν καὶ τὰ κατωτέρω μοναδικὰ ἀγγεῖα, εἰδώλια καὶ λοιπὰ ἀντικείμενα:

1. Ἡ ἐν εἰκ. 11 ὑπ᾽ ἀρ. εὑρετ. 344 εἰκονιζομένη λεκανὶς πεπιεσμένου ἡμισφαιρικοῦ σχήματος, μετὰ χαμηλῆς βάσεως, χείλους ἐλαφρῶς ἐξέχοντος καὶ δύο ὁριζοντίων ταινιοειδῶν λαβῶν ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος [1].

2. Τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι 11 παραπλεύρως ὑπ᾽ ἀρ. εὑρετ. 345 εἰκονιζό-

---

[1] Ὅμοιαι κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ διὰ γραπτῶν ζωνῶν διακεκοσμημέναι παρὰ Blegen Korakou εἰκ. 87-89, ἃς ὁ Furumark ἔ.ἀ. σ. 636 κατατάσσει εἰς τὸ σχῆμα 85 (shallow bowls with flat horizontal handles) ἀριθ. 294 καὶ χρονολογεῖ (εἰκ. 14) III C_1.

μενον μικρὸν ἀγγεῖον (ἀρυτήρ;). Τὸ ἀπὸ τοῦ χείλους του αἰρόμενον κυλινδρικὸν στέλεχος (λαβή;), κενὸν ἐσωτερικῶς, εἶναι ἀποκεκρουμένον ἄνω καὶ τοῦτο καθιστᾷ δυσχερεστέραν τὴν κατανόησιν τοῦ σχήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀγγείου.

3. Ὁ ὑπ' ἀρ. εὑρετηρίου 450 κρατὴρ μὲ κωδωνόσχημον σῶμα ἀπολῆγον κάτω εἰς μικρὰν βάσιν, εὐρὺ στόμιον μὲ χεῖλος ἐξέχον λοξῶς καὶ δύο ὁριζοντίους λαβὰς ὀλίγον ὑπὲρ τὴν μεγίστην διάμετρον τοῦ ἀγγείου. Φέρει διακόσμησιν, μελανοῦ χρώματος ἐξιτήλου κατὰ τὸ πλεῖστον, διὰ ζωνῶν, ἐξ ὧν μία κατὰ τὸ ὕψος καὶ μεταξὺ τῶν λαβῶν κυματοειδής [1].

4. Τὸ ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 459 τμῆμα πυραύνου (brazier) σῴζον μέρος τῆς λαβῆς καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ὄπισθεν σώματος. Φαίνεται χειροποίητον ἐκ χονδροῦ πηλοῦ ἐρυθρωποῦ μὲ ἐπιφάνειαν ἀλείαντον καὶ μελανὴν ἐκ τῆς χρήσεως. Κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιάζει πρὸς τὰς παρὰ Blegen Zygouries εἰκ. 156 [2].

5. Τὸ ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 405 πήλινον ἀντικείμενον (εἰκ. 25) ὅμοιον γενικῶς πρὸς τὰ παρὰ Blegen Zygouries σ. 190 εἰκ. 179 ἀρ. 4 καὶ 5, ἀλλ' ἐκ πηλοῦ λεπτοῦ, καλῶς ὠπτημένου καὶ μὲ ἐπιφάνειαν καλῶς λειανθεῖσαν (slipped). Διαφέρει καὶ κατὰ τὸ σχῆμα, διότι τὸ κοῖλον τμῆμά του ἀρχίζει εἰς ἀπόστασιν 1 ἑκ. ἀπὸ τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα.

Ὕψος 0,04, διάμετρος κατὰ τὰ ἄκρα 0,04 μ.

6. Τὸ ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 406 πήλινον πρόχειρον κατασκεύασμα μὲ πλάτυσμα ὡς βάσιν καὶ χαμηλὸν περιχείλωμα. Ἐκ χονδροῦ πηλοῦ μὲ ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον (unslipped), ἀποκεκρουμένον ἐν μέρει. Πιθανῶς ἀπετέλει πυθμένα ἀγγείου, ἐξ οὗ ἀπεκολλήθη.

Ὕψος 0,016 μ. Διάμ. βάσεως 0,05 μ., χείλους 0,065 μ.

7. Τὰ ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 99 (εἰκ. 16 ἀρ. 99), 102 καὶ 665 τεμάχια εἰδωλίων ἀνθρωπομόρφων καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 200 τεμάχιον ζῳομόρφου εἰδωλίου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δωματίου, ἀλλ' ἐκ τῶν τεταραγμένων ὑπὸ τοῦ ἀρότρου χωμάτων τῆς ἐπιφανείας προέρχονται καὶ τὰ τεμάχια εἰδωλίων ὑπ' ἀρ. εὑρετ. 113, 114 καὶ 124. Ἅπαντα εἶναι συνήθων κατὰ τοὺς ΥΕ ΙΙΙ χρόνους τύπων καὶ φέρουν τὴν συνήθη διακόσμησιν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 1 - 7 ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ ἀντικείμενα —πολλῷ μᾶλλον τὰ τρία τελευταῖα εἰδώλια τῆς ἐπιφανείας— πρέπει μετ' ἐπιφυλάξεως νὰ κατατάξωμεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποθήκης. Ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ μορφολογικὴ κατὰ τὸ δυνατὸν χρονολόγησις δὲν ἐπιβάλλουν διάκρισιν. Ἀλλ' ὡς εὑρέθησαν μοναδικὰ ἐντὸς ἀποθήκης ὁμοίων ἀγγείων εἶναι δυνατὸν νὰ παρεισέφρυσαν κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου ἢ κατὰ τὴν ἄροσιν

---

[1] Πρβ. A. Wace Mycenae εἰκ. 76 c.

[2] Πρβ. A. Wace Chamber Tombs σ. 151, Furumark ἔ.ἀ. σ. 639 σχῆμα 92

τοῦ ἀγροῦ ἢ ἄλλοτε ἄλλως καὶ νὰ μὴν ἀνήκουν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποθήκης, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ κατοχυρωθῇ μετὰ πάσης προσοχῆς, διότι προώρισται νὰ ἀποτελέσῃ βάσιν, ἐφ' ἧς θὰ στηριχθῇ εἰς τὸ μέλλον κατὰ μέγα μέρος ἡ μελέτη τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειογραφίας καὶ ἀγγειοπλαστικῆς·

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐκ τῆς καθολικῆς ἐξετάσεως τῶν εὑρημάτων ἐξάγεται τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ἡ εὑρεῖα καὶ πλουσία αὕτη ἀποθήκη ἀγγείων κατεστράφη κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III ἐποχὴν καὶ δὴ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῆς περίοδον β ἥτις συμπίπτει κατὰ τὰ μέχρι σήμερον δεδομένα εἰς τὸν 13ον π.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φαίνεται ὅτι ἡ κάτω πόλις κατῳκεῖτο πυκνότατα καὶ ὅτι πλησίον τῆς ἀκροπόλεως ὑπῆρχον αἱ πλουσιώτεραι συνοικίαι μετὰ τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων πολιτῶν καὶ τῶν καταστημάτων καὶ ἀποθηκῶν, τῶν περιεχόντων τὰ πρὸς ἐξαγωγὴν ἀγγειοπλαστικὰ προϊόντα. Αἱ εἰς εὐρυτέραν ἔκτασιν ἐφετειναὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι τῆς Ἀγγλικῆς ὑπὸ τὸν καθηγητὴν Wace ἀποστολῆς[1] καὶ ἡ ἰδική μας περιωρισμένη ἀλλὰ σημαντικὴ εἰς εὑρήματα ἀνασκαφὴ ἀπέδειξαν ὅτι ὁλόκληρος ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς κατά τινα πολεμικὴν βεβαίως ἐπιχείρησιν. Ἂν ἡ καταστροφὴ αὕτη ὑπῆρξε καθολικὴ ἢ μερικὴ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως, δὲν νομίζομεν ὅτι ἔχει ἐπαρκῶς ἀποδειχθῆ. Ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα ἔχομεν καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως σημαντικὰς οἰκοδομικὰς μεταβολὰς καὶ μάλιστα εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ βασιλικὸν Ἀνάκτορον τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου, ὅπως π.χ. τοῦ κτηρίου τῆς μεγάλης κλίμακος καὶ τῆς αὐλῆς[2]. Κατέστησαν δὲ αἱ ἐπισκευαὶ αὗται ἀναγκαῖαι οὐχὶ μόνον διὰ τὴν διεύρυνσιν ἢ τὸν συγχρονισμὸν τοῦ Ἀνακτόρου ἀλλὰ κυρίως ἕνεκα τῆς ἐπισυμβάσης τότε μερικῆς τοὐλάχιστον πυρκαϊᾶς καὶ τῶν ἐκ ταύτης σημαντικῶν τοῦ Ἀνακτόρου ζημιῶν. Κατὰ τὴν 13ην ἐπίσης ἑκατονταετηρίδα ἐγένετο καὶ ἡ πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ διεύρυνσις τῆς ἀκροπόλεως, ἡ δευτέρα ἐπισκευὴ τῆς σιταποθήκης (Granary) καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς ἐσωτερικῆς, μετὰ τῆς βαθείας κλίμακος, δεξαμενῆς τῆς Περσείας κρήνης, πρὸς ἀσφαλῆ τῶν κατοίκων τῆς ἀκροπόλεως ὕδρευσιν.

Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως καταστροφὴ καὶ πυρπόλησις δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν μερικὴν τῶν ἀνακτόρων πυρκαϊὰν καὶ ὅτι αἱ νέαι αὐτῶν ἐπισκευαὶ καὶ ἡ διεύρυνσις τῆς ἀκροπόλεως κατέστησαν ἀναγκαῖαι ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐγένοντο ὑπὸ τῶν νέων πιθανῶς κυρίων τῶν

---

[1] Πρβ. Illustrated London News Δεκέμβριος 1950, 1941 κἑ. τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης τῆς κάτω πόλεως τονίζει ἰδιαιτέρως ὁ Α. Wace.

[2] A. Wace εἰς BSA XXV 1921-23 σ. 203· τοῦ αὐτοῦ Mycenae σ. 23 καὶ 88.

Μυκηνῶν. Τὴν καταστροφὴν ταύτην τῆς πόλεως ὁ καθηγητὴς Wace ἀποδίδει εἰς τοὺς ἐμφυλίους δυναστικοὺς ἀγῶνας, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάμνησιν διετήρησεν ὁ μῦθος τῆς μεταξὺ Ἀτρέως καὶ Θυέστου ἀδελφικῆς ἔριδος. Ὡς χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῆς δυναστείας τῶν Μυκηνῶν, νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙ β ἐποχήν, ἐγκατάλειψις τῆς χρήσεως τῶν θολωτῶν τάφων, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος χρονολογικῶς, ὁ ὀνομαζόμενος τάφος τῆς Κλυταιμνήστρας, τοποθετεῖται ὑπὸ τοῦ Α. Wace εἰς τὰ 1300 π. Χ. περίπου. Τὸ ὅτι μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην δὲν κατεσκευάσθησαν πλέον θολωτοὶ τάφοι, προϋποθέτοντες ἰσχὺν καὶ πλοῦτον, τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς οἰκονομικὴν ἀδυναμίαν ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλείας καὶ τὸν φόβον συλήσεως αὐτῶν κατὰ τοὺς ἐπακολουθοῦντας χρόνους τῆς παρακμῆς τοῦ Μυκηναϊκοῦ κράτους, τῶν ὁποίων εἰκόνα πιθανώτατα δίδουν εἰς ἡμᾶς οἱ μῦθοι τῶν μεταξὺ τοῦ Ἀγαμέμνονος, Αἰγίσθου καὶ Ὀρέστου δυναστικῶν ἀγώνων, οἵτινες ὑπῆρξαν ἴσως ἡ αἰτία τῆς ἐξασθενήσεως τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς τελειωτικῆς αὐτῶν καταστροφῆς. Ἡ τελευταία δὲ αὕτη καταστροφὴ ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν πλέον ἐπιδρομῶν νέων φυλῶν κατὰ τὰ τέλη τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδεδομένων ὡς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο σημαντικὸν συμπέρασμα ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων. Λαμβάνοντες ὡς ἀπόλυτον δεδομένον, ὅτι τὰ ἐντὸς τοῦ δωματίου Α ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχήν, ἀφοῦ δὲν ἀποτελοῦν, ὡς ἀπεδείχθη, τὸ περιεχόμενον μιᾶς ἁπλῆς οἰκίας ἀλλὰ προωρίζοντο προφανῶς πρὸς ἐμπορίαν, τότε διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἐξετάσεως καὶ συγκρίσεως αὐτῶν πρὸς τὰ μέχρι σήμερον γνωστὰ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν βεβαιότερα συμπεράσματα διὰ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν ἀγγείων μιᾶς ὡρισμένης ἐποχῆς. Τὰ ἐξαγόμενα βεβαίως χρονολογικὰ συμπεράσματα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν περιωρισμένα, ἰσχύοντα δηλαδή, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, διὰ μίαν ὡρισμένην περιοχήν. Διότι ἡ χρονολόγησις ἐξαρτᾶται καὶ ἐξ ἄλλων παραγόντων. Ὅπως π. χ. ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ πηλοῦ, τῶν ἐπικρατούντων ἑκασταχοῦ ρυθμῶν καὶ τῆς εἰς εὐρεῖαν κλίμακα στρωματογραφικῆς μελέτης τῆς ὁποίας τὸν δρόμον μᾶς ἔδειξαν οἱ μεγάλοι τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας διδάσκαλοι κατὰ μέγιστον λόγον ὁ Blegen καὶ ὁ Wace.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀποτελοῦν τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα σπουδαιοτάτην *χρονολογικὴν ἀφετηρίαν* καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ *τυπολογικὴ μόνον καὶ μορφολογικὴ ἐξέτασις δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς χρονολογίας.*

Πολλὰ ἀγγεῖα, ἅτινα συμφώνως πρὸς τὴν παραδεδομένην σήμερον καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Furumark συστηματοποιηθεῖσαν κατάταξιν ἔπρεπε νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν III α ἐποχήν, ἀποδεικνύεται τώρα ὅτι εἶναι σύγχρονα πρὸς ἄλλα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν III β ἐποχήν. Οὕτω π.χ. διὰ νὰ κρίνωμεν πρῶτον ἐκ τοῦ σχήματος· οἱ ἡμέτεροι μεγάλοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς λόγῳ μὲν τοῦ ὕψους των δέον νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν I τοῦ FURUMARK ἔ.ἀ. σ. 610 πρὸς ἣν καὶ συνδέονται περισσότερον λόγῳ κυρίως τοῦ προορισμοῦ των ὡς μεγάλων ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως (big domestic), λόγῳ δὲ τῆς μορφῆς τοῦ σχήματος εἰς τὴν κατηγορίαν II (tall) καθὼς καὶ οἱ ὑπὸ στοιχεῖον β τῆς ἡμετέρας κατατάξεως μικροτέρου ὕψους ἀμφορίσκοι. Καὶ κατὰ τοῦτο ἑπομένως ἡ κατὰ σχήματα κατάταξις πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν πάλιν, τὰ τεταρτοκύκλια τὰ ἀπαντώμενα συχνάκις ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον εἰς τοὺς μικροτέρου ὕψους ψευδοστόμους ἀμφορίσκους καὶ τοὺς τριώτους ἀμφορεῖς μεγάλου καὶ μικροῦ σχήματος (σ. 223 ὑποσ. 1 καὶ 224) ὁ Furumark κατατάσσει εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ III A_2 - III C_1 ἀναλόγως τῶν διαφόρων παραλλαγῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ διὰ τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν παραλλήλων γραμμῶν καὶ γωνιῶν τὰ παρατεταγμένα ~/ειδῆ σχήματα καὶ τὰ ἐσχηματοποιημένα παπυροειδῆ φύλλα (σ. 223 ὑποσ. 2, 3, 4, 5 καὶ σ. 225). Παρὰ ταῦτα τὰ ἀνωτέρω διακοσμητικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀσφαλῶς σύγχρονα μεταξύ των καὶ ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἀμφορέων τῆς εἰκ. 7 ἀρ. 487, οἵτινες εὑρέθησαν μαζὶ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἀγγεῖα καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως σύγχρονοι πρὸς ταῦτα καίτοι ὁ Furumark τοποθετεῖ (σ. 595 form II ἀρ. 69^{a}) τούτους εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν III β ἐποχὴν καὶ μεταγενεστέρως.

Ἀλλὰ σκοπὸς τῆς παρούσης ἐκθέσεως δὲν εἶναι νὰ εἰσέλθῃ εἰς λεπτομερείας καὶ νὰ κρίνῃ ἢ νὰ ἀνατρέψῃ συμπεράσματα, ἐξαχθέντα κατόπιν πολυμόχθων ἐρευνῶν καὶ σοφῶν ἐργασιῶν. Ἐπιθυμία μας εἶναι νὰ προσφέρωμεν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, νομίζομεν, ὅτι εἰς τὰ νέα εὑρήματα πρέπει νὰ δοθῇ ὅλως ἰδιαιτέρα σημασία.

Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑΣ

9. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΕΙΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΝ

Σκοπὸς τῆς ἀνὰ τὴν Κυνουρίαν ἐρευνητικῆς περιοδείας μου ἦτο νὰ ἐπανίδω ὡρισμένους τόπους, ὅπου τὸ πρῶτον εἰργάσθην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, καὶ ἀναζητήσω νεωτέρας εἰδήσεις διαφωτιστικὰς εἰς τὰ τότε ἐξετασθέντα τοπογραφικὰ ζητήματα.

Οἱ τόποι οὗτοι ἦσαν κυρίως τέσσαρες 1) τὰ πέριξ τοῦ γενεθλίου χωρίου Βούρβουρα 2) ἡ θέσις Φονεμένοι παρὰ τὸν Ἅγιον Πέτρον 3) ἡ μονὴ τῆς Λουκοῦς κατὰ τὸ Ἄστρος καὶ 4) τὸ Λεωνίδιον, ὅπου ὑπάρχει ἡ συλλογὴ τῶν εὑρημάτων μου ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Τυρίτα Ἀπόλλωνος. Εἰς τὸν τελευταῖον τόπον ἀσθενήσας δὲν ἠδυνήθην νὰ μεταβῶ.

Βούρβουρα

Κατὰ τὰ ἔτη 1899 καὶ 1900, ὅτε ἤμην σχολάρχης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον τοῦ γειτονικοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἠδυνήθην πολλάκις νὰ περιοδεύσω τοὺς πέριξ τοῦ Βούρβουρα τόπους, ὅπως καὶ τὴν Ἀράχοβαν τῆς Λακεδαίμονος, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ ἐπιτύχω μὲ τὴν βοήθειαν τῶν μικρῶν μου μαθητῶν ἀξιόλογα κεραμικὰ εὑρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 3 συνανήκοντα συντρίμματα μεγάλου ἀττικοῦ κρατῆρος παριστῶντα κρίσιν Πάριδος εἰσήχθησαν ἔκτοτε εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Τὰ εὑρήματα, ὡς καὶ ἄλλαι παρατηρήσεις ἔδωσαν τότε τὸ ὑλικόν, ὥστε νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὴν ΑΘΗΝΑΝ τ. 14 (1902) σ. 3-36, διατριβὴ μὲ τὸν τίτλον: Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν. Πόρισμα τῆς τότε ἐρεύνης ἦτο, ὅτι ὁ ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τοῦ Βούρβουρα βραχώδης ὑψηλὸς λόφος, ὁ Τοῦρνος, ἢ Κακαβουλέρι, παρουσιάζων ἴχνη ἀρχαίου συνοικισμοῦ καὶ τεῖχος, πρέπει νὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν τεγεατικὸν δῆμον τῶν Φυλακέων — πρᾶγμα γενόμενον δεκτὸν καὶ παρὰ KIEPERT, Karten, Peloponnesus σ. 4 — 2) οἱ κατὰ τὴν Ἀράχοβαν τόποι θὰ ἀνῆκον ὡρισμένως εἰς τοὺς Καρυάτας καὶ 3) ὅτι ὁ σπουδαιότερος ἐξ ὅλων τόπος, ἡ Ἀνάληψις, μεταξὺ Βούρβουρα καὶ Ἀράχοβας, ὅθεν προῆλθον τὰ πλεῖστα εὑρήματα, ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἀνῆκεν ὡρισμένως εἰς τὰς Καρύας ἢ τὴν Φυλάκην. Τὸ ζήτημα ἐνέχει ἐνδιαφέρον, διότι σπουδαῖον εἶναι νὰ καθορισθῇ, *ποῦ ὑπῆρχε τὸ περίφημον καὶ ἀρχαῖον ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Καρυάτιδος,* ὅθεν ἐξεπήγασε τὸ παγκοσμίως γνωστὸν ὄνομα τῶν Καρυατίδων. Πρὸς τοῦτο μετὰ 50 ὅλα ἔτη ἐστράφην τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον εἰς τὸν αὐτὸν κατάσπαρτον ἀπὸ ὄστρακα λόφον τῆς Ἀναλήψεως καὶ ἐζήτησα δι᾽ ἀνασκαφῆς νὰ ἐπιτύχω τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Μὲ 6-7 ἐργάτας ἐπὶ ἓξ ἡμέρας ἠρευνήθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διάφοροι θέσεις ἐπὶ τοῦ λόφου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ συλλεχθοῦν καὶ πάλιν ἀρκετὰ συντρίμματα ἐρυθρογράφων ἀττικῶν ἀγγείων, κρατήρων, ὑδριῶν, μονοχρώμων κυλίκων, βεβαιώνοντα ὅτι σημαντικὸν ἱερὸν πρέπει νὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸν τόπον, ὥστε νὰ ἀφιερώνωνται εἰς αὐτὸ

πολυτελῆ ἀναθήματα, ὡς εἶναι οἱ κρατῆρες. Ἀλλὰ διστάζω νὰ δεχθῶ, ὅτι ἐδῶ θὰ ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τῆς Καρυάτιδος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἓν εὑρέθη ὄστρακον παλαιότερον τοῦ 5ου αἰῶνος, λείπουν δὲ ἐντελῶς τὰ χαρακτηριστικὰ λακωνικὰ ἀναθήματα, (μολύβδινα ἀγαλμάτια, μικροὶ στέφανοι) ὡς ταῦτα εἰς μέγα πλῆθος ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀρθείας Ἀρτέμιδος καὶ ἀλλοῦ. Ἄλλο βέβαιον συμπέρασμα προκῦπτον ἐκ τῆς σκαφῆς, εἶναι ὅτι ὁ συνοικισμός, ἀρκετὰ ἐκτεταμένος, περιεβάλλετο καὶ ὑπὸ τείχους, ὡς φαίνεται, τρόπου πολυγωνικοῦ, διατηρουμένου ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Παρόμοιον τεῖχος δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀράχοβαν, οὐδὲ πολλὰ ἴχνη ἀρχαιότητος ἐκεῖ παρετηρήθησαν. Διὰ ταῦτα κατέληξα νὰ πιστεύω, ὅτι οἱ περὶ τὴν Ἀράχοβαν τόποι ἀνήκουν μὲν εἰς τοὺς Καρυάτας καὶ ἀκόμη εἶναι δυνατὸν ἐκεῖ νὰ ὑπῆρχε τὸ ὀνομαστὸν ἱερόν, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ ὠχυρωμένος συνοικισμὸς τῆς Ἀναλήψεως εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς Καρύας.

Τὰ μικρὰ εὑρήματα κατέθεσα εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἀθλητικοῦ Συλλόγου Βουρβούρων, ὅπου ἦσαν καὶ τὰ παλαιότερον εὑρεθέντα. Πρὸς ἐξασφάλισίν των κατεσκευάσθη μικρὰ προθήκη καὶ ἐπεσκευάσθη ἡ παλαιοτέρα, κατέγραψα δὲ εἰς εὑρετήριον τὰ πράγματα τῆς Συλλογῆς, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου συνάπτω ἐνταῦθα.

Φονεμένοι ἢ στοὺς Φονεμένους εἶναι τοπωνυμία μεταξὺ Ἁγ. Πέτρου καὶ Ἀράχοβας, ἔχουσα τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς λαϊκῆς ἰδέας, ὅτι οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν παρατηρούμενοι τρεῖς μεγάλοι σωροὶ λίθων, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Boblaye (1829) γνωστοὶ εἰς τοὺς νεωτέρους περιηγητάς, ἐσκέπαζαν γιγαντοσώμους «Ἕλληνες» φονευθέντας ἐκεῖ δολίως. Ἡ ἀνασκαφή μου τοῦ 1905 ἔδειξεν ὅτι οἱ σωροὶ (ἄλλως ἁρμακάδες) δὲν ἦσαν τάφοι, ἀλλ᾽ ἦσαν ἀρχαῖα ἱερά, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν πετρῶν εὑρέθησαν συντρίμματα πηλίνων εἰδωλίων, τοῦ εἴδους τῶν *ἑρμαίων* καὶ κατέστησε πολὺ πιθανὴν τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ ἕρμακες οὗτοι μετὰ ἑρμαϊκῶν στηλῶν ἢ καὶ ἄνευ αὐτῶν ἀπετέλουν τοὺς *Ἑρμᾶς* τοῦ Παυσανίου (II, 38,7), δηλώνοντας τὰ ὅρια τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς τοὺς Ἀργείους καὶ τοὺς Τεγεάτας. Πρβ. σχετικὴν πραγματείαν εἰς ΑΘΗΝΑΣ 20ὸν τόμ. σ. 383-403: Οἱ μεθόριοι Λακωνικοὶ Ἑρμαῖ.

Ἵνα ἐπιτύχω μεγαλυτέραν βεβαιότητα περὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου τοπογραφικοῦ καὶ μνημειακοῦ ζητήματος προέβην εἰς ριζικωτέραν ἐξερεύνησιν τῶν ἁρμακάδων καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὸν ἕνα ἐκ τῶν σωρῶν τὸ 1905 μερικῶς μόνον εἶχα ἀνασκαλεύσει. Μὲ 8 ἐργάτας ἐπὶ 6 ἡμέρας ἔγινε δυνατὸν τὸ ὑπὸ τοὺς λίθους ἔδαφος νὰ ἐξετασθῇ μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν. Τὸ κυριώτερον εὕρημα τῆς ἐργασίας ὑπῆρξεν, ὅτι ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ σωροῦ Β καὶ κατὰ τὸ κράσπεδον αὐτοῦ μοναδικὸς τοῖχος, μήκους 6.50 μ. καὶ πάχους 0.90, παρόμοιος πρὸς τὸν παλαιότερον ἀποκαλυφθέντα ἐπὶ τοῦ σωροῦ Γ. Καὶ οἱ δύο τοῖχοι δὲν παρουσιάζουν κατὰ τὰ ἄκρα των συνάφειαν πρὸς ἐγκάρσιον ἄλλον τοῖχον,

ἀλλ' ἦσαν αὐτοτελεῖς καὶ ἀναλημματικοί, χρήσιμοι εἰς τὸ νὰ ἀνέχουν ὄπισθεν τοὺς σωρευομένους λίθους εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. Οὐδαμοῦ ἄλλως παρετηρήθη ὑπὸ τοὺς τυχαίως, σωρευμένους λίθους οὐδὲ ὑποψία ἄλλου τοιχαρίου, ὥστε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ λίθοι προέρχονται ἐξ ἀγροτικῶν καὶ εὐτελῶν ἱερῶν κτισμάτων. Εἶναι ἄλλως βέβαιον, ὅτι οἱ μνημονευθέντες τοῖχοι ἦσαν παρόδιοι, ἐπειδὴ γνωρίζομεν καλῶς, ὅτι ἡ σημερινὴ ὁδὸς συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀρχαίαν. Καὶ εὔκαιρον εἶναι νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὸ τοῦ ΗΣΥΧΙΟΥ ἐν λ. *ἑρμαῖος λόφος | τοὺς σωροὺς τῶν λίθων Ἑρμᾶς, τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς γινομένους εἰς τιμὴν τοῦ θεοῦ· ἐνόδιος γάρ.*

Ἐξ ἄλλων εὑρημάτων σημειώνω συντρίμματα πηλίνων εἰδωλίων ὑστερωτέρων καὶ λακωνικῶν ἀγγείων ὡς ἀρυβάλλων καὶ πινακίων, εὑρεθέντα καὶ κατὰ τοὺς 3 σωρούς. Ἐπὶ τοῦ Α δὲν ἐβεβαιώθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος, πιθανῶς διότι τὸ ἑρμαῖον τοῦτο ἦτο ἀπώτερον τῆς ὁδοῦ καὶ δὲν ἐχρειάζετο. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ σωροῦ εὕρομεν ἐπὶ θραύσματος σχιστολίθου τὴν ἐπιγραφὴν μὲ χαρακτῆρας τοῦ 4ου αἰῶνος. ΝΑΥΠ
ΕΥΙΤΑ

Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγινώσκω: Ναύπ[λιος] Εὐΐτα[ς. Εὐΐτας ἴσως ὁ ἐξ Εὔας, Θυρεατικῆς κώμης.

ΜΟΝΗ ΛΟΥΚΟΥΣ

Ὁ περὶ τὴν μονὴν τόπος εἶναι ὁ σημαντικώτερος καθ' ὅλην τὴν Κυνουρίαν ἀρχαιολογικὸς χῶρος. Τὸ 1909 ἐδημοσίευσα δύο ἐπιγραφὰς εὑρεθείσας παρὰ τὴν μονὴν ἐξ ὧν πιστώνεται, ὅτι ὁ περίφημος σοφιστὴς Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς εἶχε διατρίψει εἰς τὸν τόπον, ὅπου κατὰ τὴν συνήθειάν του εἶχε κάμει εὐεργεσίας καὶ ἐπίσης ἐδῶ, ὅπως εἰς τὴν Κηφισιὰν καὶ τὸν Μαραθῶνα, εἶχε τιμήσει τοὺς προώρως ἀποθανόντας μαθητάς του καὶ ἄλλους οἰκείους. Προσέτι ἐθεώρουν ἔκτοτε πολὺ πιθανόν, ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν τόπον θὰ ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τοῦ Πολεμοκράτους, ἥρωος θεραπευτικοῦ, τιμωμένου εἰς τὴν Εὔαν, τὴν μεγίστην τῶν Θυρεατικῶν κωμῶν κατὰ τὸν Παυσανίαν (II, 38,6). Τὸ ἐνδιαφέρον, διὰ τὰς ἀρχαιότητας κατὰ τὴν Μονὴν ἔγινε ζωηρότερον, ἀφότου κατὰ τὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς ἔμαθον, ὅτι ἐκ τοῦ περιβολίου τῆς Μονῆς κατὰ τὴν διάνοιξιν ἁμαξιτοῦ δρόμου εὑρέθη ἀνάγλυφον τοῦ *τύπου τῶν δείπνων,* ὡς ἐφαίνετο ἐκ τῆς σκοτεινῆς φωτογραφίας καὶ ὡς ἐλέγετο μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Ἡρώδης εὐξάμενος ἀνέθηκε. Θὰ ἦτο πολὺ περίεργον νὰ γνωσθῇ, πῶς ὁ γνωστὸς διὰ τὸν ἀρχαϊσμόν του εἰς τὴν γραφὴν σοφιστὴς θὰ ἐχρησιμοποίει ἕνα τόσον παλαιὸν διὰ τὴν ἐποχήν του τύπον καὶ πῶς ὁ τεχνίτης τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος θὰ ἐμιμεῖτο παλαιὰ πρότυπα. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἦτο ἁπλούστερον. Ἡ ἐπιτοπία ἐξέτασις 5 συνανηκόντων συντριμμάτων ἀναγλύφου ἐκ μαρμάρου τῶν Δολιανῶν ἔδειξε 1) ὅτι ὄντως τὸ ἀνάγλυφον (κατα-

κεκλιμένος θεὸς ἢ ἥρως μετὰ πόλου ἀνέχει ρυτόν, πρὸς ὃ ἀνέρπει ὄφις. Γυνὴ παρακαθημένη κρατοῦσα κίστην, οἰνοχόος, τράπεζα μετὰ καρπῶν καὶ γλυκισμάτων) εἶναι τοῦ τύπου τῶν δείπνων, ἐξ ὧν πάμπολλα εὑρέθησαν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῶν Ἀθηνῶν. 2) Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

////////ΗΡΩΙ ΕΥΞΑΜΕΝΟΣ ΑΝΕΘΗΚΕ

3) Ἐπειδὴ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἶναι ἀποκρουσμένον τὸ ἀνάγλυφον φυσικὸν εἶναι νὰ ἐγράφετο ἐκεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, ἴσως ΠΟΛΕΜΟΚΡΑΤΕΙ 4) Ἐπειδὴ τὸ ἀναθηματικὸν τοῦτο ἀνάγλυφον εὑρέθη εἰς τὸ περιβόλι τῆς Μονῆς, ὅθεν ἀκριβῶς ἀνευρέθη τὸ λαμπρὸν ἀνάγλυφον τῶν Ἀσκληπιαδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ ἄλλα ἀφιερώματα, εἶναι ἀρκετὰ βέβαιον, ὅτι ἐὰν ἐπιχειρηθῇ ποτὲ ἀνασκαφὴ κατὰ τὸν ὡρισμένον τοῦτον χῶρον ἡ ἀπόδοσις εἰς εὑρήματα θὰ εἶναι πλέον ἢ ἱκανοποιητική.

Ἀτυχῶς ἡ φωτογράφησις δὲν ἐπέτυχε καὶ θὰ συνίστων τὴν μεταφορὰν τοῦ ἀναγλύφου εἰς Ἀθήνας.

Τελευταῖον εὐχάριστον ἐπίτευγμα τῆς περιοδείας ἦτο ἀργεία ἐπιγραφὴ τοῦ 5ου αἰῶνος. Ὅταν τεθῇ ὅτι ἡ ὁπωσδήποτε ἐμφανὴς στιγμή. σημαίνει Ο ἢ Ω, ἡ ἀνάγνωσις εὐοδώνεται τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἀρχικὸν μέρος ὡς ἑξῆς:

μεδεὶς
ἀδικείτο
τὸ κενε-
άριον

Ἡ ἐνεπίγραφος στήλη ἐκ σχιστολίθου εὑρέθη κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ δρόμου Δολιανῶν-Μύλων, 20 χιλιόμετρα βορείως τοῦ Ἄστρους ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχεδὸν τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Ζάβιτσας, φυσικοῦ ὁρίου μεταξὺ Ἀργείας καὶ Θυρεάτιδος. Μετὰ τὴν εὕρεσιν τῆς στήλης ἀθίκτου ὁ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἄστρους κ. Ἰω. Κουσκουνᾶς ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου καὶ ἀντέγραψε μετὰ τῶν μαθητῶν του τὴν ἐπιγραφήν. Τὸ ἀντίγραφόν του ἐχρησίμευσε πολύ, διότι μετά τινας ἡμέρας ἕνας παρατυχὼν βοσκὸς ἀνέγνωσε διαφορετικὰ τὴν ἐπιγραφήν, ὅτι σημαίνει θησαυρὸν ἔγκλειστον εἰς τὴν πέτραν καὶ μετὰ τοῦτο ἀποκομίσας οἴκοθεν βαρειὰν κατέσπασε τὴν ὡραίαν στήλην εἰς πολλὰ κομμάτια. Ἦτο λοιπὸν εὐτύχημα, ὅτι προηγουμένως εἶχε μεταγράψει ὁ κ. Κουσκουνᾶς τὴν ἐπιγραφὴν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀντιγράφου ἠδυνήθημεν μεταβάντες ἐπ᾽ αὐτοκινήτου εἰς τὸν νεότευκτον ὡραῖον δρόμον ἐπὶ τόπου νὰ συναρμόσωμεν καὶ πάλιν τὰ διάφορα κομμάτια. Ὑποθέτω, ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος περὶ κενοταφίου καὶ κοινοταφίου ἢ πολυανδρίου.

Τὸ κενεάριον θὰ εἶναι ἀσφαλῶς, ὅ,τι καὶ τὸ γνωστὸν κενήριον, ὅπου τὸ ἠρίον δεύτερον συνθετικόν. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἐπιγραφῆς ὡς παρέχον δυσχερείας θὰ ἐξετασθῇ βραδύτερον.

Ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν μεθοριακὸν τόπον, εὔλογον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ νεκρῶν Ἀργείων μαχητῶν, ἀφανῶν ἢ μή, κατά τινα σύγκρουσιν μεταξὺ Ἄργους καὶ Σπάρτης διὰ τὸ πολυθρύλητον μῆλον τῆς ἔριδος, τὴν Θυρέαν.

ΕΝ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙ

1. Ὁ συνοικισμὸς κατὰ τὴν Ἀνάληψιν δυτικῶς τοῦ Βούρβουρα εἶναι ὁ σημαντικώτερος συνοικισμὸς τῶν Καρυῶν. Τὸ ἱερὸν ἐν τούτοις τῆς Ἀρτέμιδος εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπόκειται ὑπὸ τοὺς ἀμμοχώστους ἀγροὺς κατὰ τὴν Παναγίαν τῆς Ἀράχοβας.

2. Στοὺς Φονεμένους ἔχομεν ἀσφαλῶς τρία Ἑρμαῖα, ἢ Ἑρμᾶς, ὅπως τοὺς περιγράφουν οἱ παλαιοὶ καὶ ὁ Παυσανίας ἀναφέρει ὅτι ἦσαν σύνορα τῶν Λακεδαιμονίων, Ἀργείων καὶ Τεγεατῶν.

3. Κατὰ τὴν Μονὴν τῆς Λουκοῦς ὑπῆρχεν ἱερὸν θεραπευτικοῦ ἥρωος, πιθανώτατα τοῦ Πολεμοκράτους καὶ κατὰ ταῦτα Εὔα ὠνομάζετο ὁ ἐκεῖ συνοικισμός.

4. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ζάβιτσας καθορίζει τὰ παλαιὰ σύνορα Ἄργους-Λακεδαιμονίων καὶ ἀναφέρεται εἰς μίαν ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων συγκρούσεων μεταξὺ τῶν γειτονικῶν πόλεων.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΜΕΝΗ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΒΟΥΡΒΟΥΡΩΝ

Ἡ συλλογὴ ἀπηρτίσθη 1ον, ἐκ πηλίνων εὑρημάτων, γενομένων κατὰ τὰ ἔτη 1899 καὶ 1900 διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Ἁγ. Πέτρου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου ἐπὶ τοῦ μίαν ὥραν δυτικῶς τῶν Βουρβούρων λόφου τῆς Ἀναλήψεως, 2ον ἐξ ἐντειχισμένων εἰς τὴν εἰς θέσιν Παλιόργκο μικρὰν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν (τοῦ 13ου πιθανῶς αἰῶνος), ἐξερευνηθεῖσαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1940 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐπιταφίων μνημείων καὶ 3ον ἐκ τῶν τελευταίων τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ τῆς Ἀναλήψεως. Εὑρίσκονται ἐπίσης κατατεθειμένα εἰς τὸ αὐτὸ κατάστημα διάφορα γλυπτὰ ἐκ μεσαιωνικῶν ἐκκλησιδίων καὶ πρὸ πάντων ἐκ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Κατὰ τὰ ταραχώδη ἔτη 1940-1950 ἐξηφανίσθησαν ἄγνωστον πῶς μερικὰ τῶν παλαιότερον συλλεγέντων ἀρχαίων· Τὰ εἰσέτι διατηρούμενα ἔχουν ὡς ἑξῆς.

1. Στήλη ἐπιταφία βωμοειδής, ὕψους 42 μ, προεξχομένη ἐκ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ Παλιόργκο. Ἐπὶ τῆς προσόψεως ἀνάγλυφον· νέος ἀνέχει ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ὑδρίαν, κάλπην φυσικὰ μὲ τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ καὶ μὲ τὴν δεξιὰν καταβιβάζει πιθανὸν δᾷδα. Ἴσως εἰκονίζεται οὕτω δαίμων

(genius) τοῦ θανάτου, ἢ ψυχαγωγὸς Ἑρμῆς. Κάτω ἀναγινώσκεται τὸ ἐλλιπὲς ἑξάμετρον: *ἑπταετὴ(ς) Ξενοφῶν ἔτι ν(ήπι)ος, ἐνθάδε κεῖται,* μὲ ἀκολουθίαν ἐφθαρμένην καὶ δυσνόητον: ὥς τόσο(ν)... σον ἄλυπος.. Ἡ στήλη περιγράφεται εἰς ΑΘΗΝΑΣ τόμ. 4^{ον}, σ. 16. Ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὰς λακωνικὰς ἐπιγραφάς, ἄνευ εἰκόνος, IG V, I, 922.

2. Βωμίδιον ἐξ ἀγνώστου τόπου παρὰ τὴν Ἀνάληψιν μὲ ἐπιγραφήν: *Ἀλέξανδρος καὶ Ἐλπίς, εὐχήν.* Ἀκέραιον, ὕψ. 0,39.

3. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον, ἐλλιπὲς τὰ ἄνω, προερχόμενον ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Ἀνάληψιν «Κάμπου» (ποιμνιοστάσιον Καρνάβαλη). Χλαμυδοφόρος νέος ἕλκων μικρὸν τράγον. Σάτυρος;

4. Ἀξιόλογον διακοσμητικὸν γλυπτόν, συγκροτηθὲν ἐκ 4 τεμαχίων ἐντὸς ξυλίνου πλαισίου προερχόμενον ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Τὸ ἐπιμελέστατα εἰργασμένον σταυρικὸν σχῆμα στολίζεται κατὰ τὰ τέσσαρα σχηματιζόμενα κενὰ μὲ εἰδικὰ καὶ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς θέματα, ὡς περιστερᾶς μὲ ὄφιν, πτηνοῦ ἐπίσης μὲ φίδι, ῥόμβου καὶ ἀνθεμωτοῦ κοσμήματος· διαστάσεις: 1 μ. × 0,66.

5. Τεμάχιον παρομοίου γλυπτοῦ καὶ μὲ τὴν αὐτὴν εἰς μῆκος διάστασιν, ἐπίσης ἐξ Ἁγ. Γεωργίου.

6. Δύο κιονόκρανα κιονίσκων θυρώματος ἐξ Ἁγ. Γεωργίου.

7. Κομμάτια γλυπτῶν ἐπιστυλίων ἐκ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας.

8. Κιονίσκος, ὕψ. 45, μὲ δυσανάγνωστον ἐπιγραφὴν ΔΙ... | Ν... | CΕΒΑCΤΙΘ... Μιλλιάριον; Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς (1940) τοῦ κατὰ τὸν Ἅγ. Γεώργιον χώρου.

9. Διάφορα κομμάτια γλυπτοῦ ἐπιστυλίου ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς Παλιόρογκο.

Ἀπὸ τὰ παλαιότερον συλλεχθέντα εὑρήματα τῆς Ἀναλήψεως.

Θραῦσμα μεγάλου ἐρυθρογράφου κρατῆρος εἰς σχῆμα καμπάνας· ὕψος μέγ. 0,14. Περὶ τὸν βραχὺν λαιμὸν κλάδος ἐλαίας. Διατηροῦνται κάτω ὡραία κεφαλὴ νέου κρατοῦντος δύο δόρατα καὶ ἀπέναντι πρόσωπον καὶ στῆθος μορφῆς ἴσως καθημένης, ἐπειδὴ τὸ βλέμμα κατευθύνεται μὲ πλαγίαν κλίσιν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκ τῶν γραφῶν φαίνεται, ὅτι ὁ εὐμεγέθης κρατὴρ ἀνήκει εἰς τὸν πρώϊμον 4^{ον} αἰῶνα.

2. Δύο κομμάτια ἐκ τοῦ λαιμοῦ πελίκης, ἐπίσης ἐρυθρογράφου. Διακρίνεται ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ μέρος Νίκης μὲ μεγάλας ὀρθίας πτέρυγας.

3. Μικρὸν ἀγγεῖον, κυμβίον, ἀκέραιον μὲ ἔντυπα ἀνθέμια κατὰ τὸ περιφερικὸν στόμιον, ἀκέραιον.

4. Παρόμοιον μὲ ἔντυπα φύλλα.

5. Παρόμοιον ἀναθηματικὸν ἀγγεῖον μὲ ἐγχαράκτους κύκλους κατὰ τὸ στόμιον.

6. Πήλινον εἰδώλιον γραίας τροφοῦ μὲ παιδάριον, γελοιογραφικόν (;)

7. Δίσκος πήλινος, ἐκ τριῶν τεμαχίων, διαμέτρου 21.5, μὲ ἀκριβῆ διακόσμησιν, οἷον ὀμφαλωτῆς φιάλης μὲ 16 ἀνάγλυπτα φύλλα, ἐλαφρῶς χρωματισμένα.

8. Πῶμα πίθου μετὰ λαβῆς, ἐκ τριῶν τεμαχίων συναρμοζομένων καὶ ἀναγλύπτους κύκλους, διαμέτρου 22.5.

9. Ὄστρακον λεπτοῦ ἀγγείου μὲ κόσμημα κλάδου καὶ ἀνθεμίου.

10. Δύο χειροποίητα μικρότατα, ἀναθηματικά, ἀμφορείδια.

11. Λαβὴ κωνόμορφος ἐκ πώματος πυξίδος.

12. Τὸ ἥμισυ ἀγγείου εἰς σχῆμα τσίτσας καὶ συντρίμματα ἐκ παρομοίων ἀγγείων.

13. Λίθινος μικρὸς πέλεκυς μὲ μίαν κόψιν.

14. Λίθινον σταθμίον.

15. Μικρὸν πήλινον σφονδύλιον.

16. Πήλινον ἐξάρτημα ὅρμου.

17. «Ἄγνυθες», 5-6.

18. Διάφορα ὄστρακα μικρῶν ἀγγείων μετὰ καλοῦ ἢ μετρίου γανώματος·

19. Σύντριμμα κέρατος ἐλάφου.

20. Τὸ ἄνω μέρος ψευδοστόμου μυκηναϊκοῦ ἀμφορέως, προερχομένου ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἄσουλα παρὰ τὸ χωρίον Χάραδρον. Συνελέχθη μετ' ἄλλων προϊστορικῶν ἀγγείων ἐξαφανισθέντων ἐν τῷ μεταξὺ τὸ 1940 ἐκ τοῦ εἰρημένου ἱεροῦ ἄντρου.

21. Τεμάχιον πηλίνης μαργαρίτας, σταυρός, κάτω Α καὶ Ω μὲ λαβὴν ὄπισθεν. Εὑρέθη πρὸ ἐτῶν εἰς τὰ Κτίσματα.

Ὄστρακα συλλεγέντα κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ 1950.

1. Ἓξ συνανήκοντα κομματάκια, ἀπαρτίζοντα μέρος μεγάλου, πιθανῶς καμπανοειδοῦς κρατῆρος ἐρυθρογράφου. Τὸ διατηρούμενον γραπτὸν λείψανον ὑποδεικνύει γυναικείαν μορφὴν καθημένην ἢ ὀκλάζουσαν. Ὄπισθεν ταύτης διακρίνεται σκῆπτρον μὲ ἴχνη χειρὸς κρατούσης τοῦτο. Ἡ ὄπισθεν πλευρὰ μετὰ καλοῦ γανώματος· πάχος 0,0115.

2. Θραῦσμα λεπτοτέρου κλειστοῦ ἀγγείου — τὸ ἐσωτερικὸν ἀγάνωτον — μὲ πάχος τοιχώματος 4-5 χιλιοστῶν, ἐμφανίζον καλὸν αὐστηρὸν σχεδίασμα ἀετοῦ εἰκονιζομένου ἐκ τῶν ἄνωθεν.

3. Παρομοίου ἀγγείου μικρὸν σύντριμμα παρουσιάζον καλὸν σχέδιον, δυσκαθόριστον. Παρ' αὐτὸ καὶ ἄλλο σύντριμμα τοῦ αὐτοῦ ἀγγεοίυ.

4. Δύο μικρὰ συντρίμματα ἐρυθρογράφου μεγάλου ἀγγείου μὲ γάνωμα ἐσωτερικῶς, συνανήκοντα.

5. Πέντε κομμάτια ἐρυθρογράφου μεγάλου ἀγγείου, κρατῆρος,—γάνωμα ἐσωτερικῶς καὶ πάχος τοιχώματος 8 χιλ.—μὲ δυσδιαγνώστους καὶ ἐφθαρμένας γραμμάς.

6. Ἕξ μικρὰ συντρίμματα μὲ λείψανα γραφῶν δυσδιάγνωστα.

7. Δύο κομματάκια ἐρυθρόγραφα μὲ μαίανδρον.

8. Μέρος βάσεως μεγάλου κρατῆρος μὲ καλὸν γάνωμα.

9. Ἑπτὰ διαφόρων μεγεθῶν ὁμοιοσχήμου ἀγγείου συντρίμματα. Ὡς φαίνεται πρόκειται περὶ νεωτέρων, 4ου - 3ου αἰῶνος, κρατήρων τῆς μορφῆς à colonette.

10. Μέγα τεμάχιον μὲ γάνωμα μόνον ἔξω λαιμοῦ ὑδρίας.

11. Σύντριμμα μικροῦ ἀγγείου μὲ ἔντυπα ἀνθέμια κατὰ τὴν πλευράν.

12. Σύντριμμα σκύφου. Φύλλα κατὰ τὸ στόμιον καὶ κάτω διακρίνεται τὸ ὄπισθεν μέρος κεφαλῆς.

13. Τρία συντρίμματα μὲ πλάγια ἀνθέμια μελανόγραφα.

14. Ὄστρακον γραπτόν, ὅπου αἱ γραφαὶ ἀμφίβολον εἶναι ἂν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς μελανόγραφοι ἢ ἐρυθρόγραφοι. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ ἄλλα 5-6 κομμάτια.

15. Δύο ὄστρακα μὲ κλήματα ἀμπέλου.

16. Συντρίμματα ἀγγείων ἑλληνιστικῶν μὲ ραβδώσεις ἐκ τῶν λεγομένων ἠλειακῶν.

17. Σύντριμμα ἀγγείου ἐνθυμίζοντος τὴν τσίτσαν.

18. Διάφορα ὄστρακα μὲ καλὸν ἢ μέτριον γάνωμα.

19. Λίθινον σφονδύλιον ἀπὸ τὰ λεγόμενα νεραϊδοσφόντυλα.

Καὶ τέλος

20. Πέντε ὄστρακα συλλεγέντα εἰς τὸ Κακαβουλέρι.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

10. ΤΟ ΜΕΓΑΡΟΝ ΒΑΘΥΠΕΤΡΟΥ

Αἱ ἀνασκαφαὶ Βαθυπέτρου καὶ τῆς γειτονικῆς περιοχῆς τῆς Λυκάστου διεξήχθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον τοῦ 1950, τὰ δ' ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν τὰ ἀκόλουθα:

Ἐν Βαθυπέτρῳ συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ παρελθόντος ἔτους (ΠΑΕ 1949 σ. 100-109). Τὸ μέγαρον ἐκαθαρίσθη περαιτέρω πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν κυριώτατα, ἀλλὰ καὶ πρὸς Δ καὶ πρὸς Α ἐπεξετάθη ἡ σκαφή, χωρὶς ἔτι νὰ τερματισθῇ τὸ ἀνατολικὸν ὅριον τοῦ κτίσματος. Ἡ δυτικὴ πλευρά, ἥτις εἶχεν ἤδη καθαρισθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους, σχεδὸν συνεπληρώθη νῦν σκαφικῶς καὶ ἀπεκαλύφθη ἐξ ὁλοκλήρου ἓν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον συνέχεται νοτίως πρὸς τὴν ἀποθήκην τῶν πίθων. Τὸ δωμάτιον τοῦτο, πιθανώτατα παράρτημα τῆς ἀποθήκης (ἂν καὶ δὲν ἀνεκαλύφθη εἰσέτι θύρα μεταξὺ τῶν δύο χώρων), παρουσίασε περίεργα ἴχνη καύσεως ἐπὶ τῶν δαπέδων, τὰ μόνα τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τοιαύτην ἔκτασιν καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεγάρου.

Πρόκειται περὶ παχέος στρώματος καλύπτοντος ἅπαν τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου, ἀπὸ 0,10 μ. κατὰ τὰ ἄκρα μέχρι 0,20 περὶ τὸ μέσον, διότι ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἦτο κυρτή. Τὸ στρῶμα συνίσταται ἐκ μελανοῦ ὑλικοῦ, οὗ ἡ ὑφὴ δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ. Ὑπέθεσα ἀρχικῶς μήπως ἦσαν ἐλαιοπυρῆνες, πρὸς οὓς καὶ παρωμοίασαν τοῦτο οἱ ἐργάται μου, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτων. Οὔτε ὀργανική τις οὐσία φαίνεται ἐντὸς τοῦ χώματος, οὔτε λιπαρὰν ὑφὴν παρουσιάζει τοῦτο. Λείψανα κεκαυμένων ῥαβδίων ξύλου, πάχους 2-5 ἑκ. ἀπαντῶσιν ἐντὸς τοῦ στρώματος. Εἶναι δὲ τοῦτο τόσον κανονικόν, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ προέρχεται ἐκ καταπεσούσης στέγης (δώματος).

Κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δωματίου εὑρέθη in situ κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μετὰ πώματος ***(εἰκ. 1).*** Ἐντὸς αὐτοῦ περιείχετο λευκὸν ἀργιλλῶδες χῶμα, ὡς καὶ ἐντὸς δύο-τριῶν ἀνεστραμμένων κυάθων, εὑρεθέντων ὀλίγον περαιτέρω, ἐνῷ πάντα ταῦτα τὰ ἀγγεῖα ἔκειντο βυθισμένα ἐντὸς τοῦ μελανοῦ στρώματος. Τοῖχός τις κατὰ τὴν Β. πλευρὰν τοῦ δωματίου ἀπεχώριζε στενόμακρον διαμέρισμα ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου χώρου, ἐνταῦθα δὲ δὲν ἐξετείνετο τὸ μελανὸν στρῶμα. Εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου εὑρέθη τὸ κάτω μέρος πιθαρίου, ἐντὸς δ' αὐτοῦ περιείχετο μικρὸν ἀγγεῖον.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν συνοικίαν τοῦ μεγάρου ἀνεσκάφησαν χῶροι παρὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, οἵτινες φαίνονται αὐλή, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι εἰσέτι σαφῆ. Πλῆθος θραυσμάτων ἀγγείων ἀνευρέθησαν ἐνταῦθα, ὧν δύο ἢ

τρία πιθάρια εἶναι σχεδὸν πλήρη. Ὀλίγον περαιτέρω, ἐντὸς τῆς γειτονικῆς ἀμπέλου, ὅπου ἐκτείνεται ἀσφαλῶς τμῆμα τοῦ μεγάρου, ἀνευρέθη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τεμάχιον ἐκ τοῦ χείλους εὐρυστόμου λιθίνου ἀγγείου ἐκ πολυχρώμου μαρμάρου. Παρόμοιον καὶ ἐκ παρομοίου λίθου ἀγγεῖον ὑπάρχει ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ.

Τὰ σπουδαιότατα ἀποτελέσματα ἀπέδωκεν ἡ νοτία συνοικία τοῦ μεγάρου,

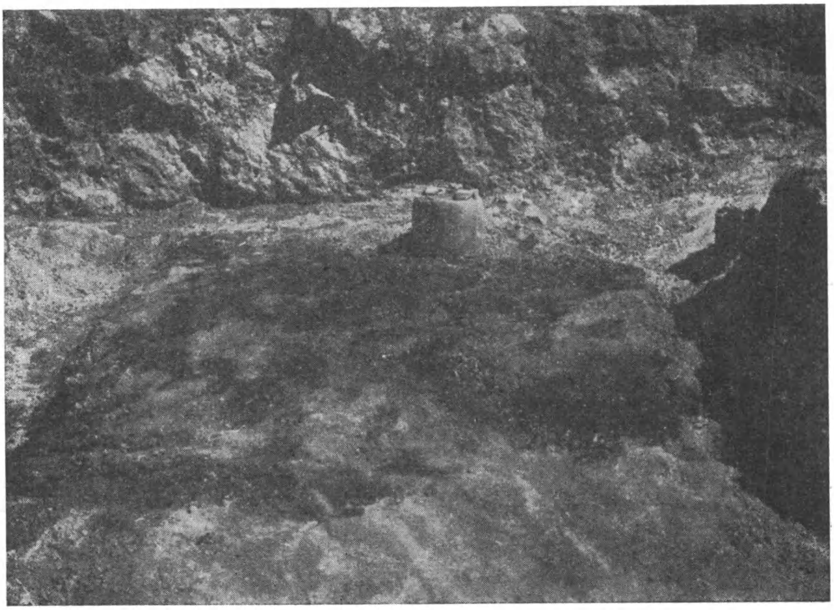

Εἰκ. 1. Τὸ κεκαυμένον δωμάτιον ἐκ Δ. μετὰ κυλινδρικοῦ ἀγγείου κατὰ χώραν.

ἥτις ὑπέρκειται τῶν κρημνῶν τῶν κλιμακωτῶς κατερχομένων πρὸς τὴν πεδιάδα Τεμένους. Τὸ πρῶτον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἐνταῦθα, εἶναι ὅτι ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ μεγάρου εἶναι ἐκτισμένον διὰ μεγάλων πελεκητῶν πώρων. Τὸ πλῆθος τούτων, ὡς ἔχουσι καταπέσει πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἱσταμένων ἔτι κατὰ χώραν, ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν μεγάρων ἀπαντᾷ, μόνον δὲ ἀνάκτορά τινα εἰς ὡρισμένας αὐτῶν συνοικίας παρέχουσιν ἀνάλογον ἐντύπωσιν. Αἱ ***εἰκόνες 2-3*** ἀμυδρὰν μόνον παρέχουσιν εἰκόνα τοῦ πράγματος. Ἡ ποσότης τῶν πωρολίθων ἦτο τοσαύτη, ὥστε κατέστη ἀδύνατον διὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφήν, ὅπως μετακομίσωμέν που καὶ τακτοποιήσωμεν τούτους, ἵνα ληφθῶσιν ἱκανοποιητικαὶ φωτογραφίαι τῶν διατηρουμένων τοίχων. Οἱ μέγιστοι τῶν λίθων ἔχουσι μῆκος 2 καὶ 2.20 μέτρων.

Εἰκ. 2. Λίθοι τῆς Ν. συνοικίας τοῦ μεγάρου ἐκ ΒΔ.

Εἰκ. 3. Λίθοι πεπτωκότες ἐντὸς δωματίου τῆς Ν. συνοικίας. Ὁ κάτω δεξιὰ κατὰ χώραν εὑρισκόμενος πελεκητὸς πωρόλιθος ἔχει μῆκος 2,20 μ..

Εἷς διάδρομος ἐνταῦθα, ἔχων διεύθυνσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ., χωρίζει τὸ νοτιώτατον τμῆμα τοῦ μεγάρου ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου κτίσματος. Ἀμφότεροι οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι σύγκεινται ἐκ πελεκητῶν πώρων. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὑπάρχουσι δωμάτια, παντοῦ δ' ἀφθονεῖ ἡ χρῆσις τῶν πελεκητῶν πώρων.

Μία περίεργος οἰκοδομικὴ μέθοδος ἐξηκριβώθη ἐν τῷ μεγάρῳ τούτῳ: Οἱ πωρόλιθοι δηλ. εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον λελαξευμένοι, ὥστε καὶ αἱ

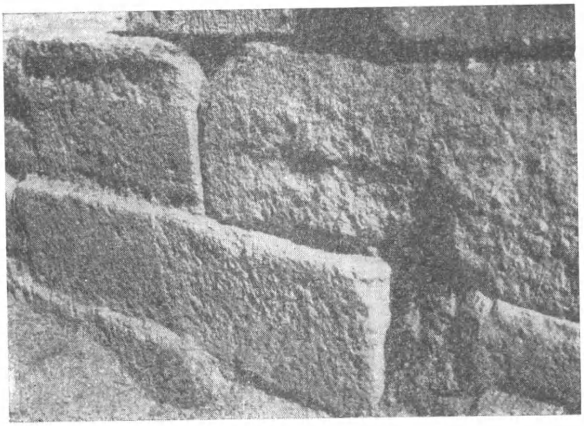

Εἰκ. 4. Τμῆμα τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ νοτίου Διαδρόμου.

τέσσαρες αὐτῶν πλευρικαὶ ἐπιφάνειαι δὲν εἶναι κάθετοι ἐπὶ τὴν πρόσοψιν τοῦ λίθου, ἀλλὰ σχηματίζουσιν ὀξεῖαν μετὰ ταύτης γωνίαν. Οὕτω ὁ πωρόλιθος ἔχει τὸ θεωρητικὸν σχῆμα κολούρου πυραμίδος, ἧς ἡ ὀρθογωνία βάσις ἀποτελεῖ τὴν πρόσοψιν τοῦ λίθου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐνῶ αἱ προσόψεις τῶν τοίχων παρουσιάζουσι κανονικὸν ψευδοϊσόδομον σύστημα, ἐσωτερικῶς ὑπάρχουσι πανταχόθεν κενὰ ἐντὸς τῶν τοίχων, οἱ δὲ πωρόλιθοι στερεοῦνται ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὄπισθεν διὰ μικρῶν λιθίνων σφηνῶν. Αἱ ***εἰκόνες 4-5*** (τμῆμα τοῦ νοτίου Διαδρόμου), παρουσιάζουσι καλῶς τὸ πρᾶγμα. Ἔσωθεν ἀνηγείρετο ὡς ὀπίσθιον πρόσωπον τῶν ξεστῶν τούτων λιθοδομῶν τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων, ὅστις οὐδεμίαν εἶχεν ὀργανικὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τμῆμα τοῦ τοίχου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ ὀπίσθια ἐκεῖνα μέρη τῶν τοίχων ἔχουν καταπέσει ἐντὸς τῶν δωματίων, μετὰ μεγάλου δὲ κόπου ἀναγνωρίζονται μόνον οἱ κατώτατοι δόμοι τούτων. Εἶναι ὡσαύτως προφανές, ὅτι ἡ στερεότης τῶν τοίχων, οὕτω κατασκευαζομένων, ἦτο ἐλαχίστη. Ἐνταῦθα ὀφείλεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ κακὴ διατήρησις τοῦ παρόντος μεγάρου. Ἐφόσον εἶναι γνωστόν, τοιαύτη μέθοδος οἰκοδομῆς δὲν παρουσιάσθη ἀλλαχοῦ. Οἱ πωρόλιθοι μόνον κατὰ τὰς δύο πλαγίας πλευρὰς ἐλαξεύοντο κατ' ὀξεῖαν γωνίαν, ἵνα ἐλαττοῦται τὸ βάρος καὶ εὐκολύνηται ἡ ἐφαρμογὴ τῶν καθέτων ἁρμῶν,

οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὰς δύο ἄλλας πλευράς. Ἐγκαίρως ἐγκατελείφθη, ὡς φαίνεται, ἡ μέθοδος αὕτη. Ἄλλως καὶ ἐν τῷ μεγάρῳ Βαθυπέτρου παρετηρήσαμεν, ὅτι οἱ γωνιαῖοι πωρόλιθοι ἐλαξεύοντο πάντοτε κυβικῶς, οὐχὶ κατὰ τὸ σύστημα κολούρου πυραμίδος.

Ὁλόκληρος ἡ νοτία συνοικία τοῦ μεγάρου παρουσίασε πολύπλοκον καὶ

Εἰκ. 5. Τὸ ὀπίσθιον τμῆμα τοῦ τοίχου τῆς εἰκ. 4 μετὰ σφηνίσκων μεταξὺ τῶν ὑπερκειμένων δόμων τῶν λίθων.

δύσκολον ἀνασκαφικὸν πρόβλημα, διότι καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ μεσότοιχοι παντοῦ γενικῶς ἐν τῷ μεγάρῳ εἶναι τόσον ἀμελεῖς, ὥστε δὲν διακρίνονται εὐκόλως ἀπὸ τῶν πέριξ λίθων, καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι φαινόμενοι τοῖχοι διεσταυροῦντο πολλαχῶς καὶ δάπεδα πλείονα τοῦ ἑνὸς παρουσιάζοντο. Διὰ τοῦτο ἐχωρήσαμεν κατὰ μικρὰ τμήματα εἰς βάθος, κατορθώσαντες οὕτω νὰ ἐξακριβώσωμεν δύο δάπεδα εἰς ὀλίγα μέρη τῆς παρούσης συνοικίας. Ἡ κεραμεικὴ ἐν τούτοις παντοῦ παρουσιάζετο ἑνιαία, ἂν καὶ δὲν ἐπλύθη εἰσέτι οὐδ' ἐξητάσθη ἐπισταμένως.

Πάντως, ἐπεφυλάσσετο εἰς ἡμᾶς καὶ ἓν ἀρχαιολογικὸν ἀπρόοπτον: Ἓν μικρὸν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐκαθαρίσαμεν πλήρως, παρουσίασε σωροὺς ὑστερομινωικῶν ἀγγείων, κυρίως κυάθων, οἵτινες ὁ εἷς ἐντὸς τοῦ ἄλλου κατέκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Δάπεδον συγκείμενον ἐκ κονιάματος χονδροειδοῦς ὑφῆς, εἴχομεν ἤδη ἐξακριβώσει εἰς τὸν παρακείμενον χῶρον καὶ πιθανῶς καθ' ὅλην

τὴν ἔκτασιν ὑπέρκειται παλαιοτέρου πλακοστρώτου. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εἰσέτι βέβαιον. Οἱ σωροὶ τῶν ἀγγείων τούτων φαίνονται ἐπὶ τῆς **εἰκ. 6** καὶ

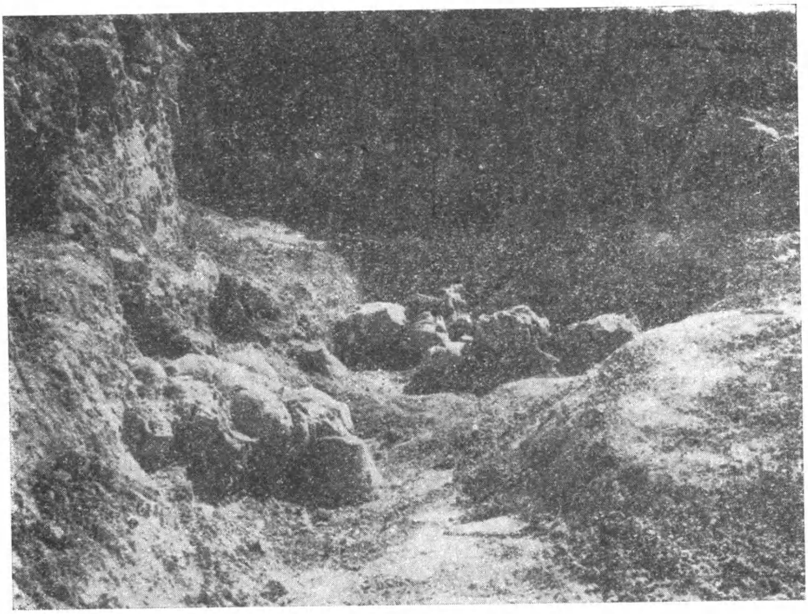

Εἰκ. 6. Ἀγγεῖα ΥΜ Ια ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἑνὸς τῶν δωματίων τῆς νοτίας συνοικίας.

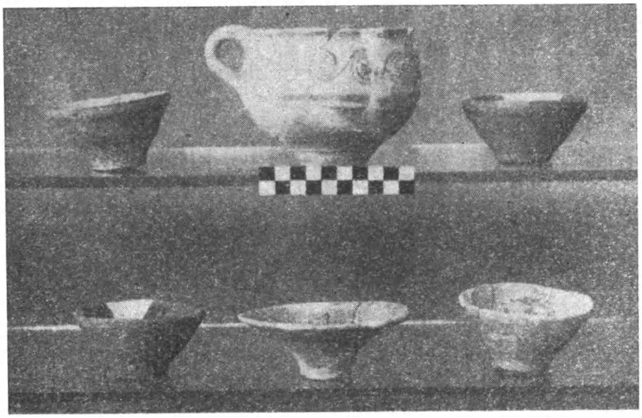

Εἰκ. 7. Τινὰ τῶν ἀγγείων τῆς εἰκ. 6.

τινα ἐξ αὐτῶν ὡς δείγματα ἐπὶ τῆς **εἰκ. 7.** Μεταξὺ ὅμως τῶν ἀγγείων τούτων, πάντων, ὡς ἐλέχθη, ΥΜ Ι ἐποχῆς, εὑρέθη καὶ κορινθιακὸς ἀρύβαλλος ἐν τεμα-

χίοις. Οὐδὲν ἕτερον ὄστρακον μεταμινωικῆς ἐποχῆς ἀνεκαλύφθη μέχρι τῆς στιγμῆς καθ᾿ ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ μεγάρου.

Ἀπὸ ἀπόψεως κινητῶν εὑρημάτων τὸ μέγαρον Βαθυπέτρου παρουσιάζει πενίαν παράδοξον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν οἰκοδομικὴν αὐτοῦ πολυτέλειαν. Εἶναι ἄρα βέβαιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἀνασκαφῆς ὑπωπτεύσαμεν: Τὸ μέγαρον δὲν παρουσιάζει σημεῖα ἀποτόμου καταστροφῆς. Φαίνεται ὅτι, διὰ τὴν ψαθυρότητα τῶν ἀργιλλωδῶν στρωμάτων, συντελούσης δὲ καὶ τῆς κακῆς αὐτοῦ κατασκευῆς, ἤρχισε νὰ μεταβάλλεται εἰς ἐρείπιον ἅμα τῇ ἀνεγέρσει αὐτοῦ. Ἀνακρίνων τοὺς ἐργάτας μου ἔμαθον παρ᾿ αὐτῶν, ὅτι τὸ ἔδαφος ἐκεῖ ὑφίσταται τοιαύτας κατολισθήσεις, ὥστε νὰ συγχέωνται τὰ σύνορα τῶν ἀγρῶν καὶ νὰ προκύπτωσιν ἔριδες ἐκ τούτου. Τὸ μέγαρον λοιπὸν ἐδέησε νὰ ἐγκαταλειφθῇ εἰρηνικῶς καὶ φυσιολογικῶς, ἐφ᾿ ᾧ καὶ ἐγυμνώθη παντὸς κινητοῦ ἀντικειμένου. Πιθανῶς παρέμεινεν ὡς ἁπλῆ ἀγροικία ἐπί τι διάστημα, ὡς τοιαύτη δ᾿ ἐχρησιμοποιήθη ἴσως ἐκ νέου κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα. Ἡ τελειωτικὴ αὐτοῦ ἔρευνα ἐλπίζεται ὅτι θὰ διαφωτίσῃ τὰ προβλήματα ταῦτα. Αἱ ἐνταῦθα δημοσιευόμεναι ὀλίγαι εἰκόνες ἀρχαίων *(εἰκ. 8-11)* εἶναι εὑρήματα τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς, τὰ ὁποῖα ἐν τῷ μεταξὺ ἐκαθαρίσθησαν καὶ συνεκολλήθησαν.

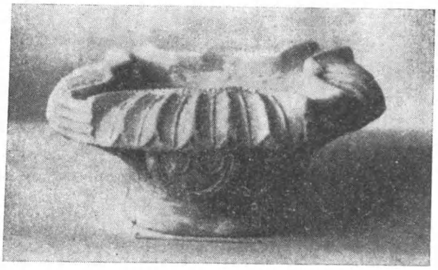

Εἰκ. 8. Πώρινος λύχνος ἐκ τοῦ μεγάρου.

Εἰκ. 9. Μέγας λίθινος λύχνος ἐκ τοῦ μεγάρου.

2. ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΤΗΣ ΛΥΚΑΣΤΟΥ

Ἡ ἐνδιαφέρουσα ἀνακάλυψις τοῦ σπηλαίου τούτου[1], τὸ ὁποῖον προστί-

[1] Δὲν πρόκειται περὶ ἀνακαλύψεως ἰδικῆς μου, διότι, ὡς ἐν τῷ μεταξὺ παρετή-

θεται εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ σπήλαια, ἅτινα παρουσιάζουσι συνέχειαν τῆς λατρείας μέχρι τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων, ἐξετέθη ἤδη ἀλλαχοῦ (ΠΑΕ 1949 σ. 109). Ἐπειδὴ παρετηρήσαμεν, ὅτι πανταχοῦ τὸ σπήλαιον ἐδείκνυε σημεῖα μεγάλης ἀναμοχλεύσεως ἐκ μέρους τῶν χωρικῶν, ἐπεχειρήσαμεν ἐνεργῶς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἔρευναν, ἣν καὶ ἐπετύχομεν, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα ὑπῆρξεν ἀρκούντως δύσκολον. Τὸ ὄρος ὁ Γιούχτας (ἀρχ. Ἰυττός), εἶναι χαρακτηριστικῆς καὶ μεγα-

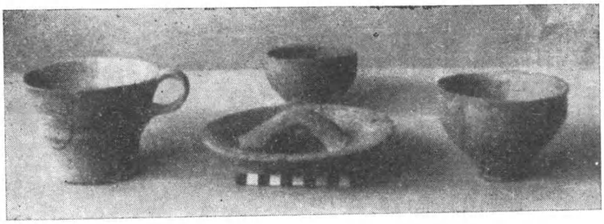

Εἰκ. 10. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ μεγάρου (ΥΜ Ια).

Εἰκ. 11. Κεραμεικὴ ἐκ τοῦ μεγάρου (ΥΜ Ια).

λοπρεποῦς μορφῆς λίθινος ὄγκος, ὅστις δεσπόζει πάσης τῆς Κνωσίας ἐνδοχώρας. Ἡ διεύθυνσίς του εἶναι ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ. Διὰ τοῦτο ὁ πλησιάζων ἀτμοπλοϊκῶς πρὸς τὸ Ἡράκλειον ἀντικρύζει τοῦτο ἐκ τῆς Β. καὶ προοπτικῶς ἐκ τῆς Δ. πλευρᾶς, τὸ δ᾽ οὕτω παρουσιαζόμενον περίγραμμα τῶν κορυφογραμμῶν του ὁμοιάζει πρὸς ὕπτιον γενειοφόρον πρόσωπον, ἐξ οὗ καὶ ἡ σύγχρονος παράδοσις, ὅτι εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Διός, οὗτινος ἐκεῖ που ἐδεικνύετο δῆθεν ὁ τάφος.

Τὸ περίγραμμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους καταπίπτει ἀποτόμως καὶ εἰς ὡρισμένα μέρη αὐτὸ τοῦτο καθέτως, ἐνῶ ἡ ἀντίθετος πλευρὰ εἶναι ὁμαλὴ τὴν πρόσβασιν. Παρὰ τοὺς Α. πρόποδας εὑρίσκεται τὸ χωρίον Ἀρχάνες καὶ ἐκεῖθεν ἀναβαίνουν πρὸς τὴν κορυφήν,

---

ρησα, ἀναφέρεται ἤδη τὸ σπήλαιον ὑπὸ τοῦ Evans κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ὑποθετικῆς ὁδοῦ, ἥτις ἥνωνε τὴν Κνωσὸν πρὸς τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Κρήτης (Palace II σ. 68).

(Ἀφέντης Χριστός, μεγάλη πανήγυρις μετὰ συρροῆς πανταχόθεν ἑκάστην 6ην Αὐγούστου) ἔνθα εἰς ΜΜ ἐποχὴν ἠγείρετο τὸ ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλυψε καὶ περιέγραψεν ὁ Evans (Palace of Minos I, σ. 151 ἑξ.).

Ὁ Γιούχτας εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ὄρος χαρακτηριστικὸν ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων καὶ ἀριπρεπὲς ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Διὰ τοῦτο ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἀνακύπτει ἤδη ἀπὸ τῆς ΜΜ ἐποχῆς. Ἐκτὸς τοῦ μνημονευθέντος ΜΜ ἱεροῦ

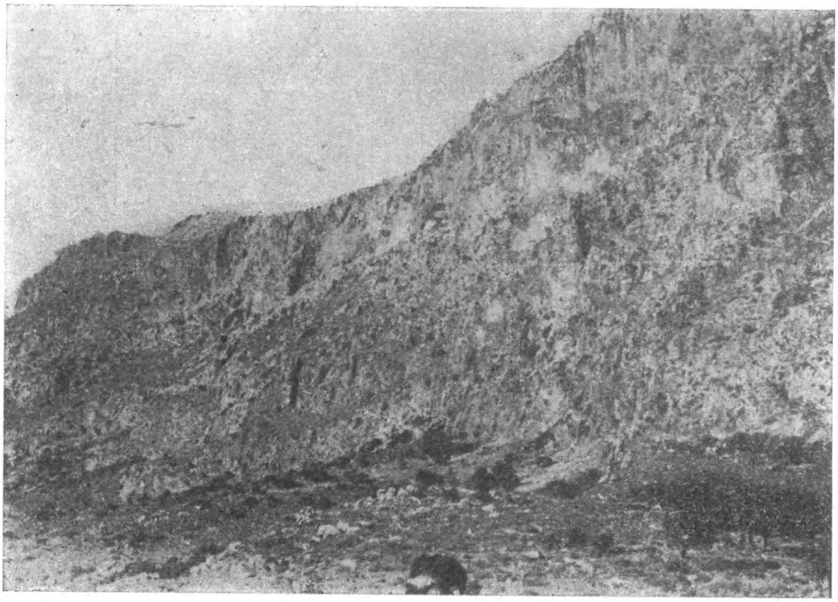

Εἰκ. 12. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Γιούχτα ἐκ νότου.

περιβόλου τῆς κορυφῆς, ὑπάρχει νοτιώτερον, πλησίον χαμηλοτέρας κορυφῆς, μικρὸν σπήλαιον μετὰ ὑδατίου, γνωστὸν ὡς τὸ Χωστὸ Νερὸ (=κρύφιον ὕδωρ), ἔνθα πρὸ πολλῶν ἤδη δεκαετηρίδων εὑρέθησαν ὀλίγα Μινωικὰ ἀφιερώματα, κυρίως πήλινα εἰδώλια ζῴων (πρβ. M. Nilsson Minoan-Mycenaean Religion, 2α ἔκδ., σ. 57. Εἰς τὰς ξένας δημοσιεύσεις τὸ ὄνομα ἀναφέρεται παρεφθαρμένον εἰς Νοστὸ Νερό). Εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τοῦ ὄρους παρουσιάζονται ἴχνη Μινωικῆς κεραμεικῆς καὶ ταφικῶν λαρνάκων. Ἡ δυτικὴ τοῦ ὄρους πλευρὰ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς σύνολον δύο ὑπερκειμένων βραχωδῶν κρημνῶν μὲ κάθετα τοιχώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλεται βατὸν ἄνδηρον, ὅπου ὅμως μόνον ποιμένες καὶ ἐξησκημένοι ὀρειβάται δύνανται νὰ ἀναρριχηθῶσιν ***(εἰκ. 12)***. Οἱ βράχοι ἔχουσι χροιὰν κοκκινωπὴν ἐκ τῶν σιδηρούχων ἁλάτων τοῦ πετρώματος καὶ πρὸς τὰ ἄνω, συγχεόμενοι πολλάκις πρὸς τὰ νέφη τῆς ἀπογευματινῆς δρόσου, καταλήγουσιν εἰς ὀξέα καὶ

ἐνίοτε ὀδοντωτὰ περιγράμματα. Ἀπὸ κάθε χαράδραν, ἡ ὁποία ἐκ τῶν ὑψῶν κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Τεμένους, ἔχουσιν ἐκχυθῇ πελώριοι λιθοσωροί, οἱ ὁποῖοι στεφανώνουν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν τὴν βάσιν τοῦ βουνοῦ. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐξέχουσι γιγάντιοι ὀγκόλιθοι, ἴσως ἀποτελέσματα προϊστορικῶν παγετώνων.

Τὴν ἀγρίαν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀψύχου φύσεως πλαισιώνει ἀνάλογος ζωή: Ἀραιότατοι ἐντὸς τῶν κρημνῶν προβάλλουσιν οἱ σχῖνοι καὶ ἀπὸ τὰς ρωγμὰς τοῦ συμπαγοῦς βράχου κερατέα ἢ πτελέα τις κρέμαται ὑπεράνω τοῦ κενοῦ. Ἀφθονώτερα φύονται τὰ ἄγρια πράσα (ἐκτιμώμενον λαχανικόν), ἐνῷ εἰς τὰ πλέον ἀπρόσιτα μέρη ἀραιὸν φύεται τὸ ἀρωματικὸν δίκταμον, τὸ περίφημον θαυματουργὸν βότανον τῆς ἀρχαιότητος. Ἐξησκημένοι συλλέκται δρέπουσι σήμερον τοῦτο κρεμάμενοι διὰ σχοινίων, ἀλλ' ἀρκετὰ ἄτομα συχνάκις πληρώνουσι τὸ τόλμημα μὲ τὴν ζωήν των. Πέρδικες κεκρυμμέναι εἰς τὰς λόχμας τῶν προπόδων προδίδονται ὑπὸ τῶν κλήσεων τοῦ ἄρρενος πρὸς τὴν ἀγέλην. Ὑψηλότερον ἀπειρία ἀγρίων περιστερῶν αὐλακώνουν ἀδιακόπως τὸν ὁρίζοντα σύρριζα πρὸς τοὺς βράχους. Ὁ κίρκος καὶ ὁ ἱέραξ διαγράφουν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν αὐτὴν τροχιάν, θηρεύοντες τὰ εἰρηνικώτερα πτηνά. Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τέλος ἐμφανίζονται κατ' ἀραιὰ διαστήματα μὲ τὴν νωχελῆ πτῆσίν των οἱ πελώριοι γῦπες, μονήρεις ἢ κατὰ ζεύγη.

Ἐν μέσῳ τῆς σκηνογραφίας ταύτης κατὰ τὸ τρίτον που τῆς ἀποστάσεως (ἐκ Νότου) τῆς ὅλης κλιτύος, ἀνοίγονται τὰ στόμια τοῦ σπηλαίου ἐπὶ τῶν καθέτων τοιχωμάτων τοῦ βουνοῦ, εἰς ἀπόστασιν περίπου 300 μ. ἀπὸ τῆς καμαρωτῆς κρήνης τοῦ Καρνάρη ***(εἰκ. 13).*** Τὸ σπήλαιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς στοῶν πλάτους μὲν καὶ ὕψους μικροῦ (ἀπὸ ἑνὸς ἢ καὶ ὀλιγώτερον μέχρι τὸ πολὺ τεσσάρων ἢ πέντε μέτρων), μήκους δὲ δεκάδων μέτρων. Γενικῶς αἱ στοαὶ αὗται, διακλαδούμεναι ἐντὸς τῶν ἐγκάτων τοῦ βουνοῦ ὡς πλόκαμοι πολύποδος, ὑπέρκεινται ἀλλήλων, ὥστε, οὕτως εἰπεῖν, ἔχομεν δύο ὑπερκείμενα πατώματα στοῶν. Τὸ «ἰσόγειον» ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ μιᾶς στοᾶς, ἥτις προχωροῦσα ἀρχικῶς πρὸς ΝΔ καὶ ὕστερον πρὸς Ν φθάνει μέχρι βάθους 40 μ. ἀποσχιζομένη εἰς λεπτοτέρας στοὰς ἀνηφορικὰς καὶ κατηφορικάς. Τὴν αὐτὴν χονδρικὴν κατεύθυνσιν ἔχουσι καὶ αἱ πολυάριθμοι ἄνω στοαὶ τοῦ σπηλαίου, ὧν τὸ ἰδιαίτερον στόμιον εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ κρημνοῦ εἰς ὕψος 9 μέτρων ἀπὸ τοῦ κάτω στομίου. Αἱ ἄνω στοαὶ ἀποτελοῦνται ἐκ δαιδαλώδους συγκροτήματος, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα μία εἶναι ἡ κυρία στοά, καταλήγουσα ἐξωτερικῶς εἰς εἶδος εὐρέος, ἀλλ' ἀνωμάλου καὶ πλήρους ὀγκολίθων προθαλάμου. Οὗτος πάλιν συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἄνω στόμιον καὶ πρὸς τὸ κάτω στόμιον δι' εὐρείας καὶ ἀποτόμου κοιλότητος. Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κάτω σπηλαίου δύναταί τις νὰ ἀνέλθῃ ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς ἄνω στοὰς διὰ σύριγγος, ἥτις ἑνώνει τὸ κάτω πρὸς τὸ ἄνω τμῆμα. Εἶναι ἁπλῶς ζήτημα συνηθείας.

Δέον νὰ ἐξασκηθῇ τις προηγουμένως, ὅπως σύρεται ἐπὶ τῶν γονάτων, ἕρπῃ ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ μὴ ἀνεγείρεται ἀποτόμως, διὰ νὰ μὴ διχοτομήσῃ τὴν κεφαλήν του. Δέον ὡσαύτως νὰ ἀσκηθῇ τις εἰς κατανίκησιν τοῦ πνιγηροῦ αἰσθήματος καταθλίψεως, ὅπερ δημιουργεῖ ἡ στενότης τοῦ χώρου. Ὁ ἀὴρ ἀνανεοῦ-

Εἰκ. 13. Αἱ εἴσοδοι τοῦ σπηλαίου τῆς Λυκάστου ἐκ βορρᾶ.

ται εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο (εἰς ἄλλα ἡ πνιγηρότης τοῦ ἀέρος ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον ἐμπόδιον τῆς ἐξερευνήσεως), διότι διὰ τῶν στοῶν δημιουργεῖται συνεχὲς ρεῦμα ἀέρος. Πυκνότατον σκότος ἐπικρατεῖ ἐντὸς τῶν στοῶν, τὸ ὁποῖον εἰς μίαν περίστασιν σβέσεως τῆς λυχνίας ἡμῶν ἐδημιούργησε κατάστασιν ὑστερίας εἴς τινας ἐργάτας. Πάντως ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ ἄνω καὶ κάτω σπηλαίου προσπίπτει εὐκολωτέρα διὰ τῆς ἐσωτερικῆς σύριγγος ἢ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν εἰσόδων. Οἱ ἐργάται μου προετίμων τὴν πρώτην, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄνω εἴσοδος, εὑρισκομένη, ὡς ἐλέχθη, εἰς ὕψος 9 μ. ἀπὸ τῆς κάτω, εἶναι ὅπως

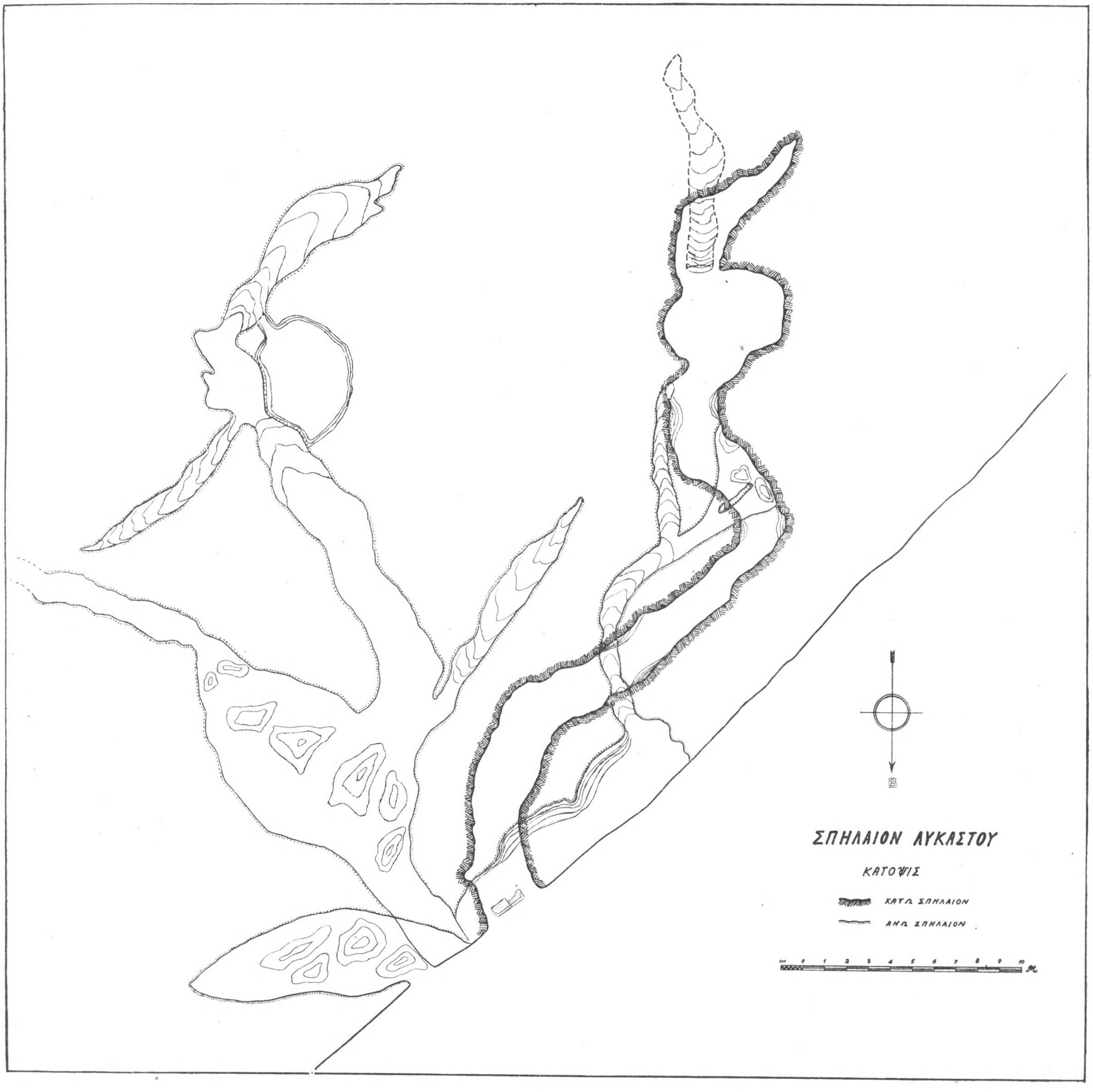

Β
ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΛΥΚΑΣΤΟΥ
ΚΑΤΟΨΙΣ
ΚΑΤΩ ΣΠΗΛΑΙΟΝ
ΑΝΩ ΣΠΗΛΑΙΟΝ
100 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Μ.

δήποτε προσιτὴ δι' ἀναρριχήσεως, ἄνευ ἑτέρων τεχνητῶν μέσων. Τὸ σπήλαιον, οὕτω, ἐνθυμίζει παραδόξως τὴν ἐν τῇ 'Οδυσσείᾳ περιγραφὴν τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν, ἐκ τῶν δύο εἰσόδων τοῦ ὁποίου: Αἱ μὲν πρὸς βορέαο καταιβαταὶ ἀνθρώποισιν,| αἱ δ' αὖ πρὸς Νότου εἰσὶ θεώτεραι... (ΟΔ. ν 110-11) καὶ προσιταὶ μόνον εἰς τοὺς θεούς. Δὲν ἐλλείπουσι δ' ἐκ τοῦ σπηλαίου τῆς Λυκάστου οὔτε οἱ λίθινοι περιμήκεις ἱστοὶ (ὑπάρχουσι μερικοὶ σταλακτῖται) οὔτε τὰ ὕδατα ἀενάοντα, διότι μία ἐκ τῶν στοῶν αὐτοῦ εἶναι ὑδροφόρος, πιθανῶς δ' ἦσαν καὶ ἄλλαι ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Εἰς πολὺ ὀλίγα μέρη αἱ στοαὶ εἶναι τόσον στεναί, ὥστε δέον νὰ διέλθη τις ἕρπων. Συνήθως ὁ ὄρθιος ἄνθρωπος βαδίζει ἐν ἀνέσει, κατὰ διαστήματα δ' αἱ στοαὶ εὐρύνονται, ὥστε νὰ σχηματίζωσιν εὐρύχωρα δωμάτια, ἐντὸς τῶν ὁποίων τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐργάται εἰργάζοντο ὁμοῦ. Αἱ ἀνωτέρω περιγραφαὶ ἦσαν ἀναγκαῖαι, ὅπως ἐκτιμήσῃ τις τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τούτου, δεδομένου ὅτι ἐπὶ μακρότατον χρόνον, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐχρησίμευσεν ὡς κατοικία Νεολιθικῶν καὶ πρωτομινωικῶν ἀνθρώπων.

Τὸ σχέδιον τοῦ σπηλαίου ***(πίν. Α)*** ἐξεπόνησα ὁ ἴδιος διὰ μετροταινίας καὶ πυξίδος, εἶναι δ' ὡς ἐκ τούτου ὁπωσοῦν ἀκριβές[1]. Τομὴ ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σχεδιασθῇ ἄνευ εἰδικῶν ἐργαλείων. Δέον διὰ τοῦτο γενικῶς μόνον νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ μὲν κάτω στοὰ εἶναι ἀνεκτῶς ὁριζοντία καὶ μόνον περὶ τὸ τέλος αὐτῆς προχωρεῖ εἰς βάθος, καὶ μάλιστα λίαν ἀποτόμως. Αἱ ἄνω στοαὶ γενικῶς ἔχουσι κατηφορικὴν κατεύθυνσιν, προχωροῦσαι ἐνίοτε ἀποτόμως πρὸς τὸ βάθος. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἀνηφορικαὶ στοαὶ καὶ ὅπου τὸ σπήλαιον εὐρύνεται πρὸς σχηματισμὸν δωματίων, ἐκεῖ συνήθως τὸ μέρος εἶναι ὅπως δήποτε ἐπίπεδον. Χῶμα μετὰ μικρῶν λιθαρίων ὑπάρχει πανταχοῦ τοῦ σπηλαίου, εἴς τινα δὲ μέρη εἶχε βαθμηδὸν συσσωρευθῇ ἐπίχωσις ὑπερβαίνουσα τὸ μέτρον εἰς πάχος. Ὄστρακα ὑπῆρχον πανταχοῦ. Εἰς ὡρισμένα ὅμως μέρη, πλησίον ἢ ἐντὸς τῶν εὐρυχώρων σημείων, ἡ κεραμεικὴ ἦτο ἀφθονωτέρα. Εἰς πολὺ ὀλίγα σημεῖα, εἰς κόγχας ἢ γωνίας, εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἢ τὰ τεμάχια ἀγγείων εἰς σχετικῶς ἄθικτον κατάστασιν.

Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ σπηλαίου ἦτο ἀναμφισβητήτως ἡ κάτω. Τὸ ἥμισυ περίπου ταύτης εἶχεν ἀποφραχθῇ διὰ ξηρολιθιᾶς ὑπὸ τῶν ποιμένων, οἵτινες ἐχρησιμοποίουν τὸ σπήλαιον ὡς μάνδραν. Τὴν ξηρολιθιὰν ἐκείνην ἀφῃρέσαμεν καὶ τότε ἀνεφάνη, καταλαμβάνον τὸ ἀριστερὸν περίπου ἥμισυ τῆς εἰσόδου, ἓν εἶδος πωρίνου βάθρου συγκείμενον ἐκ δύο πωρολίθων (ὑλικοῦ οὐχὶ ἐντοπίου, ἀλλὰ μακρόθεν κομισθέντος). Τὸ βάθρον τοῦτο δεικνύει ἡ φωτο-

---

[1] Τὸ σχέδιον ἀντέγραψε δι' ἐμὲ ὁ ἐπιμελητὴς κ. Θεοχάρης, διακρίνας συμβατικῶς τὰς κάτω ἀπὸ τῶν ἄνω στοῶν, ἐφ' ᾧ καὶ εὐχαριστῶ τοῦτον θερμῶς.

γραφία **εἰκ.** ***14***, εἰλημμένη ἐκ τῶν ἔσω. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἰσομήκων πλακῶν, πάχους 0,20, αἱ ὁποῖαι ἐν συνόλῳ σχηματίζουσι μῆκος 1,05 μ. Εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος σχηματίζεται εἶδος κατωφλίου, πλάτους 0,17, ὅπερ κατὰ τὰ δύο ἄκρα παρουσιάζει δύο ἀκίδας, σχηματιζούσας ἀμβλεῖαν γωνίαν μετὰ τοῦ κατωφλίου. Τὸ ὄπισθεν μέρος τῶν πλακῶν παρουσιάζεται χονδροειδῶς μόνον πελεκηθέν, βαθύτερον κατὰ 0,04 καὶ προφανῶς ἦτο προωρισμένον νὰ δέχεται ἕτερον κατασκεύασμα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ὁρατόν. Τὰ πλάγια τοῦ κατασκευάσματος εἶναι τετμημένα κατ' ὀξεῖαν γωνίαν. Τὸ ὅλον εἶναι τοποθετη-

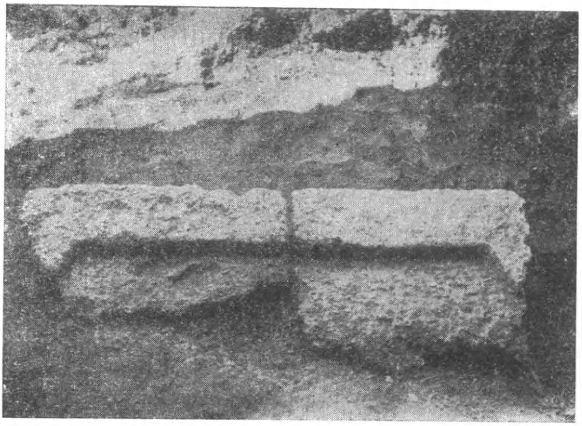

Εἰκ. 14. Πώρινον βάθρον κατὰ τὴν κάτω εἴσοδον τοῦ σπηλαίου.

μένον ἐπὶ τῶν χωμάτων τῆς εἰσόδου, ἄνευ θεμελιώσεως (ὁ φυσικὸς βράχος ὅμως εἶναι εὐθὺς ἀμέσως ὑπὸ τὰ χώματα) καὶ ἄνευ συνδετικῆς ὕλης. Εἶναι τελείως ὁριζόντιον καὶ δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι εὑρίσκεται in situ.

Ἡ πρώτη φυσικὴ σκέψις, ὅτι πρόκειται περὶ κατωφλίου, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ. Οὔτε φθορᾶς ἴχνη φέρει, οὔτε ὁλόκληρον τὴν εἴσοδον καταλαμβάνει, οὔτε ἴχνη στροφέων διὰ τὴν θύραν παρουσιάζει, οὔτε, τέλος, καὶ τὸ σχῆμα κατωφλίου δεικνύει, ἀφοῦ κατὰ τὰ ἄκρα ἡ ἐντομὴ καταλήγει εἰς ἀμβλείας γωνίας. Θεωρῶ πιθανώτερον, ὅτι ἦτο εἶδος βάθρου ἢ ὑποκατασκευῆς, ἥτις ἔφερε στήλην ἢ βωμὸν ἢ ἕτερον θρησκευτικῆς σημασίας κατασκεύασμα. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ πώρου εὑρέθησαν εἰσέτι τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια λίθων. Εἷς ἐξ αὐτῶν παρουσιάζει πελέκημα καὶ ἴχνη λεπτοῦ κονιάματος, ὡσεὶ γύψου, ἀλλ' εἶναι πολὺ μικρὸν τεμάχιον. Ἕτερον, τὸ μέγιστον πάντων (**εἰκ.** ***15***), ὕψους σχεδὸν 60 ἑκ. παρουσιάζει βέβαια ἴχνη ἐργασίας, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ τις τί ἦτο ἀρχικῶς. Παρουσιάζει ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰ λεγόμενα κέρατα καθιερώσεως, ἀλλ' ἔχει λίαν ὀγκώδη βάσιν, ἧς ἐκεῖνα στε-

ροῦνται. Εἶναι πάντως πιθανόν, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ κατασκεύασμα τῆς εἰσόδου. Εὑρέθη εἰς βάθος 0,50 περίπου, ἐσωτερικῶς παρὰ τὴν εἴσοδον, ἔνθα εὑρέθησαν καὶ τὰ λοιπὰ μικρότερα ἄμορφα τεμάχια ἐκ πώρου λίθου.

Κατὰ ταῦτα οὔτε ὁ προορισμός, οὔτε ἡ χρονολογία τοῦ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου πωρίνου κατασκευάσματος εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυνατά. Ἡ μεγαλυτέρα πιθανότης εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ βωμοῦ ἀνήκοντος οὐχὶ εἰς τὴν Μινωικήν, ἀλλὰ τὴν ὑστερωτέραν Γεωμετρικὴν καὶ πρώτην Ἀρχαϊκὴν περίοδον, καθ' ἥν, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ σπήλαιον ἐσυχνάζετο ἐντατικώτατα. Οἱ λόγοι, ἐφ' ὧν βασίζομεν τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

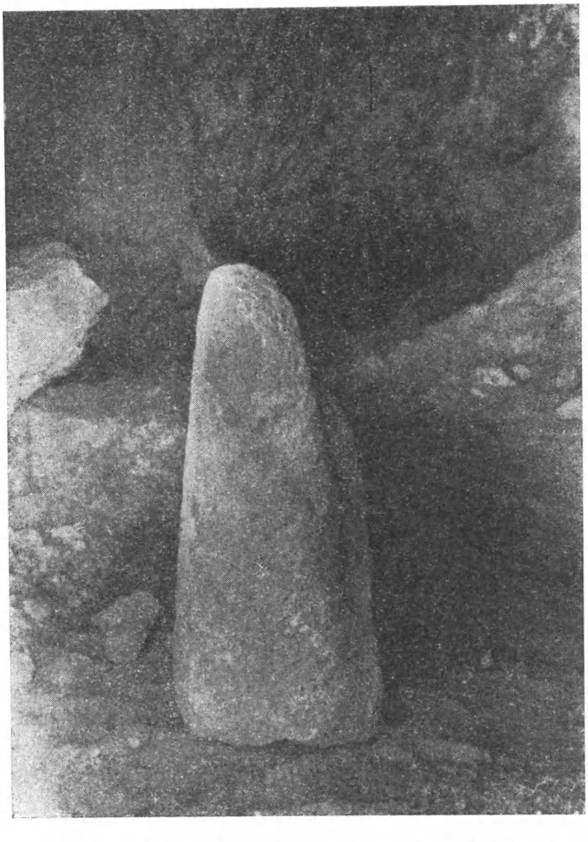

Εἰκ. 15. Πελεκητὸς πώρινος λίθος εὑρεθεὶς πλησίον τοῦ βάθρου τῆς εἰκ. 14.

Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου καὶ προτοῦ ἀρχίσῃ ὁ συμπαγὴς λίθος τοῦ ὄρους, ὑπάρχει χῶρος βράχου 4-5 μ. μήκους, ὁ ὁποῖος εἶναι ψαθυρὸς καὶ εἰς βάθος ἐξικνούμενον μέχρις 1 μ. ἦτο πλήρης λατύπης καὶ χωμάτων. Τὸν χῶρον ἀνεσκάψαμεν σχεδὸν πλήρως. Μερικὰ μόνον μέρη ἔμειναν ἄσκαφα λόγῳ τῆς παρουσίας μεγάλων λίθων, οὓς ἄνευ εἰδικῶν μέσων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετακινήσῃ τις. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου εὑρέθησαν ὄστρακα πάσης ἐποχῆς, ἀλλ' ἡ πλειονότης, ἐφόσον δύναταί τις νὰ κρίνῃ προτοῦ πλυθῶσι καὶ μελετηθῶσιν, εἶναι ἐναργῶς Γεωμετρικῆς καὶ Ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Ὀλίγα μόνον τεμάχια πίθων καί τινων μικροτέρων ἀγγείων εἶναι Μινωικά. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ὀστράκων εὑρέθη καὶ τὸ μοναδικὸν μετάλλινον ἐκ τοῦ σπηλαίου ἀντικείμενον, ἤτοι μονόστομον σιδηροῦν μαχαίριον μήκους 0,21 μ. Νομίζω ὅτι εἶναι Γεωμετρικῆς ἐποχῆς, διότι

εἶναι παρόμοιον πρὸς τὰ εὑρεθέντα δύο μαχαίρια ἐντὸς τοῦ κερατῶνος βωμοῦ τῆς Δρήρου (BCH 60 1936 σ. 274 καὶ εἰκ. 39). Ὡς καὶ ἐκεῖ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἱεροῦ ἐργαλείου πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν.

Περὶ τῶν κινητῶν εὑρημάτων τοῦ σπηλαίου μόνον βραχύτατος λόγος δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, ἐφόσον δὲν ἐκαθαρίσθησαν καὶ δὲν ἐμελετήθησαν εἰσέτι. Ταῦτα εἶναι *μόνον* κεραμεικὰ εὑρήματα, ἐσημειώθησαν δὲ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σπηλαίου, ἰδίως ὅμως εἰς τὸ βάθος τῆς κάτω στοᾶς καὶ εἰς δύο-τρία εἰσέτι μέρη τοῦ ἄνω σπηλαίου, ἐκεῖ ὅπου εὐρύνονται αἱ στοαί. Ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τὰ ἱερὰ σπήλαια τῆς Κρήτης, τὰ ὄστρακα εἶναι πάμπολλα, ἀλλ' ἐλάχιστα ἀγγεῖα δύνανται νὰ ἀπαρτισθῶσι, διότι αἱ μετακινήσεις καὶ ἀναμοχλεύσεις κατὰ τὴν πάροδον τῶν χιλιετηρίδων κατέθραυσαν καὶ διεσκόρπισαν τὰ πάντα. Ἡ κεραμεικὴ καλύπτει ὁλόκληρον τὴν Μινωικήν, τὴν Ἑλληνικήν, ἴσως δὲ καὶ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἢ καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν ἔτι περίοδον. Ἡ κυρία ὅμως ἀκμὴ τοῦ σπηλαίου ἀντιπροσωπεύει δύο κυρίως ἐποχάς: Τὴν Ὑστερονεολιθικὴν μετὰ τῆς ΠΜ καὶ τὴν Γεωμετρικὴν-Ἀρχαϊκήν, ὁπότε μία ἐντατικὴ λατρεία ἀσκεῖται ἐντὸς τοῦ σπηλαίου.

Διὰ τὴν πρώτην περίοδον δὲν φαίνεται νὰ πρόκειται περὶ λατρείας, ἀλλὰ περὶ χρησιμοποιήσεως τοῦ σπηλαίου ὡς κατοικίας. Τὰ Νεολιθικὰ καὶ μαῦρα καπνιστὰ ΠΜ ὄστρακα (τῆς λεγομένης συλλογῆς Πύργου) εὑρέθησαν κυρίως εἰς τὰ εὐρύχωρα τμήματα τοῦ σπηλαίου, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς κατοικία. Ὁμοῦ μετ' αὐτῶν εὑρίσκοντο καὶ ὀστᾶ ζῴων. Ταῦτα ὅμως εὑρίσκοντο καὶ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ σπηλαίου, ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ προέρχωνται καὶ ἐκ θυσιῶν καὶ νὰ ἀνήκωσιν εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐποχήν. Ἦσαν ὀστᾶ καὶ ὀδόντες μόσχων, προβάτων ἢ αἰγῶν κυριώτατα καὶ ἐνίοτε πτηνῶν ἢ μικρῶν τρωκτικῶν. Εὑρέθησαν ὡσαύτως ὀλίγαι λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ τεμάχια ἐκ πυρήνων. Τέλος ἐντὸς ἀπομέρου κόγχης εὑρέθη τὸ πλεῖστον μέρος Νεολιθικοῦ ἀγγείου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο τὸ ἥμισυ τοῦ κρανίου καὶ ἐλάχιστα ὀστάρια ἀρτιγεννήτου βρέφους. Τινὰ τῶν χαλκολιθικῶν ἢ πρωιμωτάτων ΠΜ ἀγγείων φέρουσιν ὡραίαν ἐγχάρακτον διακόσμησιν καὶ ὑπάγονται εἰς ὀλιγάριθμον κατηγορίαν γνωστῶν ἀγγείων, ὧν ὑπόδειγμα εἶναι τὰ παρὰ EVANS Palace of Minos I εἰκ. 21 καὶ 22 ἐκ βραχώδους ἀσύλου παρὰ τὰ Γουρνιὰ καὶ ἐκ τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς Βασιλικῆς.

Τὰ ἐκ τῆς Ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς εὑρήματα εἶναι ἄφθονα τεμάχια μεγάλων, καλῶς ὠπτημένων καὶ μετὰ λεπτῶν τοιχωμάτων ἀγγείων, φερόντων πλατείας καὶ λεπτὰς ζώνας. Μικρότερα ἀγγεῖα ἀφθονοῦντα εἶναι οἱ μόνωτοι κύαθοι. Εἷς μικρὸς εἶναι ἐντελῶς ἀκέραιος, ἄλλοι δὲ μείζονες εἶναι ὡσαύτως σχεδὸν ἀκέραιοι.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἐποχῶν ἀξιοσημείωτος εἶναι μεγάλη σειρὰ πίθων ΜΜ καὶ ΥΜ περιόδου. Τὰ σχετικὰ τεμάχια ἀνήκουσιν εἰς 10-15 πίθους, ὧν

τινες δύνανται νὰ ἀνασυγκροτηθῶσι πλήρως. Τοιαύτη ἀφθονία τῶν μεγάλων τούτων ἀποθηκευτικῶν ἀγγείων ἐντὸς τοῦ σπηλαίου εἶναι ἀσυνήθης καὶ ἐκπλήττει. Εἶναι γνωστὰ καὶ ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ψυχροῦ τεμάχια μεγάλων πίθων. Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ σωστῆς ἀποθήκης. Εἶχον προφανῶς καὶ αἱ θεότητες τῶν σπηλαίων ἰδίαν περιουσίαν, ὡς σήμερον τὰ μοναστήρια, ἐντὸς δὲ τῶν πίθων ἀπεθηκεύοντο σιτηρά, ὄσπρια, ἔλαιον καὶ πιθανώτατα καὶ τυρὸς ἐκ τῶν ἱερῶν ποιμνίων. Εἰς τοὺς ἐργάτας μου ἐνεποίει συνεχῶς ἐντύπωσιν, πῶς διὰ τόσον στενῶν ἀνοιγμάτων κατωρθώθη νὰ διέλθωσιν οἱ ὀγκώδεις πίθοι καὶ νὰ τοποθετηθῶσιν ἐντὸς τῶν στοῶν. Ἴσως τὰ νῦν ἀποστενωθέντα μέρη, λόγῳ τῆς ἀδιαλείπτου σταλακτιτικῆς διαμορφώσεως, ἦσαν τότε πράγματι κατά τι εὐρύτερα.

Τὴν ἐξ ἄλλων περιόδων κεραμεικὴν μόνον μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ὀστράκων θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβέστερον. Ὀλίγα τεμάχια ΥΜ ἀγγείων, ὧν μεταξὺ τὸ πλεῖστον μέρος μικροῦ θηλάστρου, εἷς λύχνος τοῦ Ε' ἢ Δ' π.Χ. αἰῶνος, πήλινον ὡραῖον σφονδύλιον ἐξ ἀτράκτου μετὰ γανώματος Ἑλληνικῆς ἐποχῆς καὶ ἐλάχιστα ὄστρακα μεθ' ὑελώσεως, Βυζαντινῆς ἢ Ἐνετικῆς ἐποχῆς, δύνανται νὰ μνημονευθῶσιν ἀπὸ τοῦδε. Εὑρέθησαν ὡσαύτως μερικοὶ φυσικοὶ ἀστράγαλοι (ὀστάρια ζῴων).

Ἡ σπουδαιότης τοῦ παρόντος σπηλαίου εἶναι προφανής. Ἀφοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς κατοικία εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς λιθικῆς καὶ χαλκολιθικῆς περιόδου, παρέμεινεν ὡς λατρευτικὸν σπήλαιον, ἡ δὲ σημασία αὐτοῦ ἐκληροδοτήθη ἀπὸ τῆς Μινωικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχήν. Ἀνήκει εἰς τὴν ὀλιγάριθμον εἰσέτι κατηγορίαν σπηλαίων, ὅπου ἐλατρεύετο μία εἰρηνικὴ θεότης, εἰς ἣν μόνον ἀγγεῖα προσεφέροντο, ἄνευ ἴχνους διπλῶν πελέκεων, ξιφῶν, ἐγχειριδίων καὶ μεταλλίνων γενικῶς ἀντικειμένων. Τοιαῦτα σπήλαια ἦσαν μέχρι τοῦδε τὸ τῶν Καμαρῶν ἐπὶ τῆς Ἴδης καὶ τὸ τῆς Εἰλειθυίας ἐν Ἀμνισῷ, νῦν δὲ προστίθεται καὶ τὸ τῆς Λυκάστου, βεβαιουμένης οὕτω ἔτι ἀσφαλέστερον τῆς διαιρέσεως τῶν ἱερῶν σπηλαίων κατὰ κατηγορίας, ἀναλόγως πρὸς τὴν φύσιν τῆς λατρευομένης θεότητος. (Πρβ. M. Nilsson Minoan-Mycenaean Religion, δευτέρα ἔκδ., σ. 395, ἔνθα ἡ ἀνωτέρω διαίρεσις χαρακτηρίζεται «an acute observation»). Θὰ ἦτο βεβαίως πρόωρον, ὅπως σπεύσωμεν νὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὴν θεότητα. Ἐν τούτοις ἡ φύσις τῶν εὑρημάτων ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Λυκάστου, ἡ παρουσία χαρακτηριστικῶς γυναικείων καὶ παιδικῶν ἀφιερωμάτων (ἀστράγαλοι, θήλαστρα, ἐξαρτήματα τῆς ἠλακάτης), θὰ ἐπέτρεπον ἴσως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι πρὸ ἡμῶν ἔχομεν μίαν ὑπόστασιν τῆς θεότητος, εἰς ἣν ρητῶς γνωρίζομεν ἤδη ὅτι ἦτο ἀφιερωμένον τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀμνισοῦ: Τὴν θεότητα δηλαδὴ ἐκείνην, ἣν διὰ τοῦ Προελληνικοῦ αὐτῆς ὀνόματος ἀπεκάλουν οἱ Ἕλληνες Εἰλείθυιαν.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΠΑΡΩι

Ἡ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1949 ἀνεύρεσις ἐν Πάρῳ δύο μαρμαρίνων **ὀρθοστατῶν** ἐπιγεγραμμένων **δι' ἀναγραφῆς περὶ Ἀρχιλόχου** [1], ἐκ τῶν μέσων τοῦ 3ου π. Χ. αἰ., ἐπέβαλλε τὴν συστηματικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα οὗτος ἦτο πλήρης ἀρχαίων μαρμάρων, τὰ ὁποῖα, λόγῳ τοῦ πλήθους ἀκριβῶς αὐτῶν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχουν μεταφερθῆ ἄλλοθεν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐμανθάνομεν τὴν συμφώνως πρὸς χρησμοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν ἵδρυσιν τοῦ **Ἀρχιλοχείου** καὶ βιογραφίαν τοῦ ποιητοῦ παριακῆς ἀρχῆς. Ἡ μεγάλη σημασία τοῦ εὑρήματος ἦτο καταφανής. Τὸ νέον κείμενον ἦτο κατὰ πολὺ πληρέστερον καὶ κατὰ δύο περίπου αἰῶνας παλαιότερον τοῦ πρὸ πεντήκοντα ἀκριβῶς ἐτῶν γνωσθέντος **«μνημείου τοῦ Ἀρχιλόχου»** [2]. Ἐνῷ ὅμως τοῦτο εἶχεν ἀνευρεθῆ ἀποκείμενον ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Πάρου, τῆς Καταπολιανῆς, εἶχε δὲ χρησιμοποιηθῆ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου, ἐξ οὗ προήρχετο, ὡς ἐπιτύμβιος λίθος τάφων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς χάραξιν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας, αἱ νέαι ἐπιγραφαὶ προήρχοντο ἐκ τόπου πλήρους ἀρχαιοτήτων, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν εἶχεν ἐξερευνηθῆ.

Ὁ τόπος οὗτος εἶναι ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν **Ἔλιτα** μικρὰ κοιλάς, 4 χιλιόμετρα πρὸς τὰ ΒΔ τῆς πόλεως Πάρου, ἀριστερὰ τῆς πρὸς τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα καὶ τὸ χωρίον Λεῦκες ὁδηγούσης σημερινῆς ἁμαξιτῆς· πρβ. τὸ σχεδιογράφημα ἐν ΑΜ 1901 πίν. 9. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας προθυμότατα ἀνέλαβε τὴν δι' ἐμοῦ ἐξερεύνησιν τῆς περιοχῆς.

Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 13ης μέχρι τῆς 21ης Ἰουλίου 1950. Ἤρχισα τὴν ἔρευναν εἰς τὸν ὑπὸ τῶν εὑρετῶν ὑποδειχθέντα τόπον ἤτοι ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κ. Σαμαλτάνη ἢ Γαλανοῦ. Ἡ πληροφορία τούτων ὅτι τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα εἶχον ἐξαγάγει ἐξ ὑπογείου κατασκευάσματος ἀπεδείχθη ἀκριβής, ἀλλά, δυστυχῶς, τὸ κατασκεύασμα τοῦτο δὲν ἦτο τὸ ζητούμενον. Ἐπρόκειτο περὶ ὑπογείου δεξαμενοειδοῦς κατασκευάσματος εἰς σχῆμα Γ ἔχοντος ἀπεστρογγυλωμένας τὰς γωνίας ***(εἰκ. 1)***, μήκους 2,80 κατὰ τὸ ἀπὸ Β πρὸς Ν μακρότερον, 1,65 δὲ κατὰ τὸ βραχύτερον σκέλος, πλάτους 1 μ. καὶ 0,80 μ. ἀντιστοίχως, καὶ βάθους 1,60 μ. Λεπτοὶ τοῖχοι πάχους 0,30 μ. φέροντες ἰσχυρὸν ἐρυθρὸν κονίαμα ὑπεστήριζον τὰς παρειὰς τοῦ κατασκευάσματος.

---

[1] Πρβ. σύντομον μνείαν ἐν BCH 1950 σ. 310 καὶ JHS 1950, σ. 7. Τὸ κείμενον δημοσιεύεται προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι.

[2] Hiller v. Gærtringen, Ath. Mitt. 25. 1900 σ. 1 κέ. Πληρεστέρα ἔκδοσις μετὰ βιβλιογραφίας, E. Diehl Anth. lyr.^{2} ἀπ. 51 καὶ IG XII Suppl., σ. 212 κέ.

Ὅμοιον ἔτι ἰσχυρότερον κονίαμα ἐκάλυπτε καὶ τὸν πυθμένα, ἔνθα, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ βραχυτέρου σκέλους, ὑπῆρχε κυκλικὴ βάθυνσις (*εἰκ. 2*) διαμέτρου 40 ἐκ. καὶ βάθους 8 περίπου ἐκ. Τοιαῦται βαθύνσεις εἶναι συχναὶ εἰς δεξαμενὰς ἐναποθέσεως ὑγρῶν καρπῶν πρὸς διήθησιν τῶν ξένων οὐσιῶν. Οὕτω τὸ ἀποκαλυφθὲν κατασκεύασμα ἦτο ἀσφαλῶς δεξαμενὴ ὑγρῶν καὶ πιθανώτατα

Εἰκ. 1. Ὑπολήνιον (;) καλυφθὲν ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀρχιλόχου.

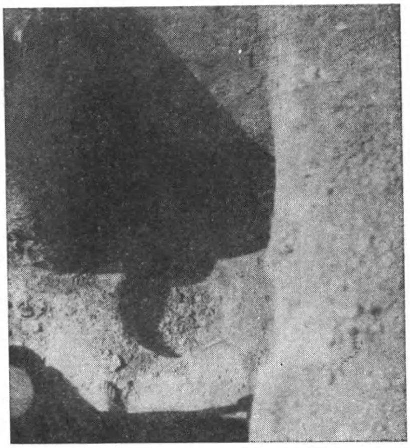

Εἰκ. 2. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὑποληνίου εἰκ. 1.

ὑπολήνιον, μολονότι οὐδὲν ἐσώθη ἐκ τοῦ ληνοῦ. Κατὰ μίαν μεταγενεστέραν ἐποχὴν τὸ κατασκεύασμα ἠχρηστεύθη καλυφθὲν διὰ πλακῶν ἐφ' ὧν ἐτέθη χῶμα. Αἱ καλύψασαι πλάκες ἦσαν αἱ ἀνευρεθεῖσαι πέρυσιν ἐπιγραφαί. Ἡ διάβρωσις τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας τούτων ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι αὕτη ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὸ κενὸν τῆς δεξαμενῆς καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ὑγρὸν ἀέρα. Δύο ὅμοια κατασκευάσματα ἀπεκάλυψα καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀγρὸν τοῦ Β. Δραγάτη κεκαλυμμένα ἀκόμη δι' ἀρχαίων πλακῶν, ἀνεπιγράφων ὅμως (*εἰκ. 3*). Εἶναι οὕτω φανερὸν ὅτι τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα τῆς περιοχῆς κατεστράφησαν μέχρι θεμελίων κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ὅτε αὕτη μετεβλήθη εἰς ἀγρούς.

Ἴχνη οἰκοδομήματος ἀνεφάνησαν μόνον ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κ. Σαμαλτάνη (*εἰκ. 4*) εἰς μικρὸν ὑπὸ τὸ ἔδαφος βάθος. Πρόκειται περὶ θεμελίων ἀμελοῦς τοιχοδομίας ἐκ κοινῶν λίθων, ἀποτελούντων τέσσαρα παρακείμενα δωμάτια συνολικοῦ μήκους 12,50 μ. καὶ πλάτους 4 μ. καὶ ἄλλων τοίχων ὄπισθεν αὐτῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ἐγκατέλειψα τὴν περαιτέρω ἔρευναν διότι ἡ ἐπίχωσις, ὡς ἦτο φανερὸν ἐκ τῶν ὀστράκων, ἦτο χαρακτηριστικῶς μεσαιωνικὴ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ τοῖχοι οὗτοι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰ σποραδικῶς ἐν τῇ ὅλῃ περιοχῇ εὑρεθέντα ὀλίγιστα ἀρχαῖα ὄστρακα καὶ τὰ

αὐτόθι διεσπαρμένα ἀρχαῖα μάρμαρα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐξ οἰκοδομημάτων καταστραφέντων ἤδη εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος.

Μεταξὺ τῶν μαρμάρων ὑπῆρχεν εὐμεγέθης πλὰξ (*εἰκ. 5 καὶ 6*) μετα-

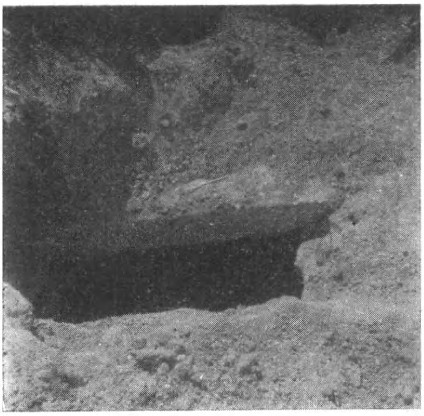

Εἰκ. 3. Ἕτερον ὑπολήνιον καλυπτόμενον ὑπὸ ἀρχαίων πλακῶν.

Εἰκ. 4. Τοῖχος ἐξ οἰκοδομήματος ὑστέρων χρόνων.

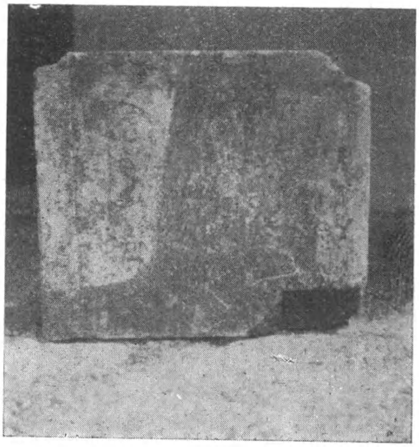

Εἰκ. 5. Ὀρθοστάτης ἐκ τοῦ Ἀρχιλοχείου λήγων εἰς παραστάδα.

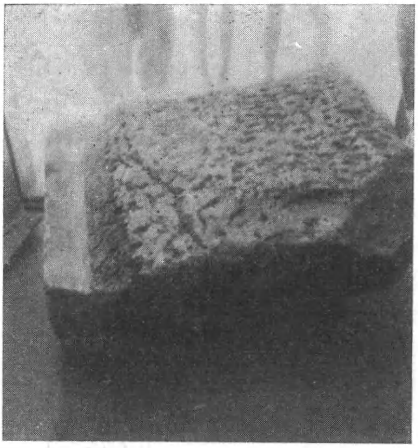

Εἰκ. 6. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ ὀρθοστάτου τῆς εἰκ. 5.

φερθεῖσα εἰς τὸ Μουσεῖον Πάρου, ἣν ἀνεγνώρισα ὡς προερχομένην ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀρχιλόχου. Αἱ ἐπ᾽ αὐτῆς ἐπιγραφαὶ ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον ἢ 4ον μ.Χ. αἰῶνα. Ἡ πλὰξ εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πλάτους 73 ἑκ., ὕψους 63,5 ἑκ. καὶ πάχους κατὰ τὸ δεξιὸν αὐτῆς

ἄκρον ἤτοι τὸ συνεχόμενον πρὸς τοὺς ἄλλους ὀρθοστάτας 18 ἑκ., ἐνῷ τὸ ἀριστερὸν εἶναι λεπτότερον σχηματιζόμενον εἰς παραστάδα· ἡ παραστὰς αὕτη κατὰ τὴν προσθίαν ὄψιν ὑπερέχει 2 ἑκ. τῆς ἐπιφανείας τῆς ὅλης πλακός, ἔχει πλάτος κάτω μὲν 8,5 ἑκ., ἄνω δὲ 7,5 ἔνθα καὶ σχηματίζει ἐπίκρανον· ἡ πλαγία, ἀριστερά, ὄψις τῆς παραστάδος ἔχει πλάτος 10,5 κάτω καὶ 8 ἄνω, ἐνῷ ἡ ὀπισθία, ἐπίσης λεία (ἐκτὸς τοῦ κατωτάτου αὐτῆς τμήματος εἰς ὕψος 7 ἑκ.), πλάτους 8 περίπου ἑκατοστῶν, συνεχίζεται διὰ λοξῆς ἁδρῶς εἰργασμένης ἐπιφανείας πρὸς τὴν ὑπόλοιπον ὀπισθίαν ἁδρὰν πλευρὰν τῆς πλακός. Ἡ τοιαύτη ἐπεξεργασία τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῆς πλακὸς καὶ ὁ τοιοῦτος σχηματισμὸς τῆς παραστάδος δεικνύει ὅτι ὄπισθεν τῆς σειρᾶς τῶν ὀρθοστατῶν, εἰς οὓς ἀνήκει ἡ πλάξ, ὑπῆρχεν ἀντίθημα ἐξ ἑτέρων πλακῶν ἢ καὶ ἁπλῶς κτιστόν, οὕτω δὲ ἡ σχηματιζομένη παραστὰς δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ ὅλον πλάτος τοῦ τοίχου ἀλλ' ἀπετέλει στενὸν σχετικῶς πλαίσιον. Κατὰ τὴν κάτω δεξιὰν γωνίαν ὑπάρχει μία κανονικὴ ἐντομὴ πλάτους 19 καὶ ὕψους 12 ἑκ., τῆς ὁποίας ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ χωρεῖ λοξῶς πρὸς τὰ ἔσω ἤτοι ἄνω μὲν ἔχει βάθος 2, κάτω δὲ 5 ἑκατοστῶν. Προφανῶς ἡ ἐντομὴ αὕτη συνεχίζετο καὶ εἰς τὸν κατώτερον δόμον, τεμάχιον δὲ μαρμάρου προσηρμόζετο ἐντὸς ταύτης διὰ τὴν σύνδεσιν. Ἐκ τούτου καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς παραστάδος εἶναι ἀσφαλὲς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ οἰκοδόμημα, κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἶχε πλείονας δόμους ὀρθοστατῶν ἐναλλασσομένους πιθανώτατα πρὸς ἄλλους στενοτέρους.

Ὅτι ἡ πλὰξ συνανήκει μετὰ τῶν ὀρθοστατῶν τῶν φερόντων τὴν περὶ Ἀρχιλόχου ἀναγραφὴν καθίσταται φανερὸν ἐκ τῶν διαστάσεων. Τὸ πάχος καὶ τὸ ὕψος εἶναι τὰ αὐτά. Τὸ πλάτος μόνον εἶναι μικρότερον, 1,25 εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀρχιλόχου, 73 ἑκ. ἐνταῦθα ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη ἀπαντᾷ σχεδὸν πάντοτε, ἰδίως προκειμένου περὶ τῶν πλησίον τῆς θύρας ἀνοιγμάτων.

Πρόβλημα μένει μόνον ἐὰν ὁ τοῖχος ὁ οὕτω σαφῶς ἀποκαθιστάμενος εἶναι τοῖχος οἰκοδομήματος ἢ τοῖχος περιβόλου, διότι αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, καθ' ὅσον σῴζονται, ἀναφέρουν ***τέμενος*** καὶ ***βωμοὺς*** ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἡρῷον, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν τοῖχον ὡς τὸν τοῖχον τοῦ ὑπαίθρου τεμένους. Ἡ ἐπιβεβλημένη συνέχισις τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τῶν ἐπὶ τόπου μαρμάρων ἴσως δύναται νὰ διαφωτίσῃ ἀκριβέστερον.

Ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ἀκριβῶς δεξιὰ τῆς παραστάδος, μὲ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἄνω, εἰκονίζεται ἐγχάρακτον πέλμα δεξιοῦ ποδός, δεξιώτερον δ' ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφὴ διὰ γραμμάτων τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος:

Ζώσιμος Ἀρχι-
λόχου

Τὰ γράμματα ἔχουν ὕψος 3 - 5 ἑκ. Κατωτέρω ταύτης εἶναι κεχαραγμένη διὰ γραμμάτων ὕψους 5 ἑκ. τῆς αὐτῆς περιόδου ἡ ἐπιγραφή:

ЄΙΟΠ...
Ἡρακλείτου

Ἡ μόλις ἀναγινωσκομένη δευτέρα αὕτη ἐπιγραφὴ εὑρίσκεται ἀκριβῶς ἀνωτέρω παλαιοτέρας τοῦ 2ου ἢ 1ου π.Χ. αἰῶνος, ἐκ τῆς ὁποίας διακρίνονται τὰ πρῶτα μόνον γράμματα

ΤΙΜ...
ΓΝ...

Ἡ εἰς ἱερὰ ὕπαρξις πελμάτων εἶναι λίαν συνήθης· πρβ. THERA I σ. 275, IG XII 3, 384-388, P. ROUSSEL Les cultes égyptiens à Délos σ. 115 ἀρ. 60. Πληρέστερον κατάλογον παρὰ W. DEONNA Délos XVIII σ. 218, πρόσθες Inscr. Creticae I σ. 19 ἀρ. 24. Ἡ χάραξις τοῦ πέλματος δηλώνει τὴν παρουσίαν πιστῶν εἰς ἱερόν, ὁμοίως δὲ ὡς ***μνεῖαι*** εἶναι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ὀνομάτων. Τὸ ὄνομα Ζώσιμος εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν Πάρον, ἀλλ' εἶναι περίεργον ὅτι ἐκ Πάρου εἶναι ἡ μόνη φορὰ καθ' ἣν ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Ἀρχίλοχος μετὰ τὸν ποιητήν· πρόκειται περὶ γόνου οἰκογενείας ἀναγούσης ἐμμέσως τὴν καταγωγὴν εἰς αὐτόν; Σπουδαιότερον θὰ ἦτο νὰ γνωρίζωμεν ἐάν, καθ' ὃν χρόνον ἐγράφησαν αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὸ πέλμα, τὸ τέμενος ἦτο ἀκόμη ἀκέραιον. Ὁπωσδήποτε ἡ χάραξις τῶν ὀνομάτων δεικνύει ἀμέλειάν τινα καὶ ἐγκατάλειψιν.

Ἐκτὸς τῶν εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἀγρῶν τῆς περιοχῆς ἢ ἁπλῶς ἐκεῖ κατακειμένων μαρμάρων ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζεται ἀνώφλιον θύρας ***(εἰκ. 7)*** πολλὰ εἶναι τὰ ἀρχαῖα τὰ ἐνῳκοδομημένα εἰς τὴν πλησίον ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἀπεικονίζω τὴν πρόσοψιν ***(εἰκ. 8)***. Εἶναι φανερὸν τὸ ὡς ἀνώφλιον χρησιμοποιηθὲν ἀρχαῖον κατώφλιον· εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφὴ μὲ ἀφιέρωσιν *Μητρὶ θεῶν* IG XII 5 ἀρ. 239 (=A.M. XXVI 1901 σ. 162). Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἡ θύρα τοῦ ἱεροῦ εἶχεν ὡς παραστάδας, ἀριστερὰ μὲν σῶμα κίονος ἀρραβδώτου ὕψους 2 μ., διαμέτρου 30 ἑκ., δεξιὰ δὲ μέγα κατώφλιον μήκους 2 μ., πλάτους 50 ἑκ. καὶ πάχους 27 ἑκ. Εἰς τὸν δεξιὸν ἐσωτερικὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας μαρμαρίνη βάσις ἴσως σῴζουσα ὕψος 5,5 ἑκ., πλάτος 25 ἑκ. καὶ εἰσχωροῦσα ἐντὸς τοῦ τοίχου εἰς βάθος 20 ἑκ. τοὐλάχιστον, φέρει ἐπὶ τῆς στενῆς προσθίας ἐπιφανείας τὴν ἐπιγραφήν:

— — —*ρος*
— *Ἀ]γδίστιος*

Γράμματα ὕψους 1,5 ἑκ. τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Τοῦ Γ ἀναγινώσκεται ἡ ὁριζόντιος κεραία. Ἡ συμπλήρωσις ***Ἀ]γδίστιος*** εἶναι τώρα ἀπολύτως ἀσφα-

λής: οὕτω ὑπάρχουν ἐνταῦθα δύο ἐπιγραφαὶ ἐντετοιχισμέναι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ***Μητέρα - Ἄγδιστιν.*** Τρίτη ἔμμετρος ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὴν ***Φρυγίην,*** τὴν Μητέρα - Ἄγδιστιν δηλ., ἔχει εὑρεθῆ εἰς τὸ χωρίον Λεῦκες, O. Rubensohn, Ath. Mitt. 1901 σελ. 159 κἑ. =IG XII 5 ἀρ. 240. Καὶ

Εἰκ. 7. Ἀρχαῖα μάρμαρα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀνασκαφῆς.

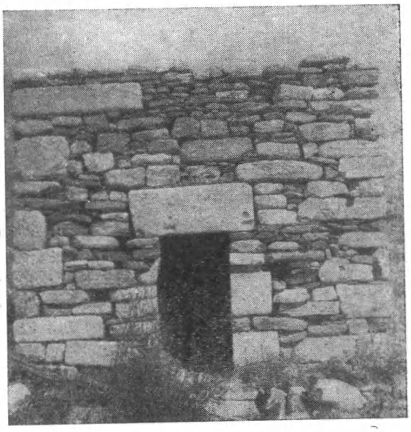

Εἰκ. 8. Ἠρειπωμένον ἐκκλησίδιον ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ.

αὕτη εἶναι τῶν αὐτῶν χρόνων, εἶχε δὲ χρησιμοποιηθῆ ὡς βαθμὶς κλίμακος ἐπὶ μακρὸν διάστημα πρὶν ἢ γίνῃ γνωστή. Δὲν εἶναι ἄρα ἀσφαλὴς ἡ ἀρχικὴ ἐκ Λευκῶν προέλευσις. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ὁδὸς πρὸς Λεῦκες διέρχεται ἐγγύτατα τῆς ἠρειπωμένης ἐκκλησίας καὶ ὅτι οἱ χωρικοὶ προθύμως μεταφέρουν εἰργασμένους λίθους καὶ ἐκ μακρῶν ἀποστάσεων θεωρῶ πιθανὸν ὅτι ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ τρίτη αὕτη ἐπιγραφή. Οὕτω καθίσταται βέβαιον ὅτι τὸ ἱερὸν τῆς Μητρὸς ἐν Πάρῳ ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἔλιτα.

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ ἱεροῦ εἶναι ἐντετοιχισμένη καὶ ἄλλη ἐπιγραφή, ἐπιτυμβία αὕτη, ἐπὶ μαρμάρου πλάτους 39 ἑκ. καὶ ὕψους 26 ἑκ., ὕψος γραμμ. 2 ἑκ., ἐξ ἧς ἀνέγνωσα:

Κέρ;]δωνος
Χρηστέ
Χαῖρε

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΗΝΩι

Ἡ ἀπὸ τῆς 30 Ἰουνίου μέχρι τῆς 10 Ἰουλίου διαρκέσασα κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἀνασκαφική μου ἐργασία ἐν Τήνῳ δὲν κατέστη δυνατὸν λόγῳ τοῦ συνδυασμοῦ πρὸς ἄλλας ὑπηρεσιακὰς ἀσχολίας νὰ ἐκταθῇ ὅσον θὰ ἐπεθύμουν. Ἤρχισα ταύτην ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ *Ξώμπουργου* ἐκκλησίας τῶν Ἰησουιτῶν Πατέρων ἕνεκα τῆς ἐνταῦθα ἀνευρέσεως ἀρχαίων μαρμάρων περιγραφομένων κατωτέρω. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια ἀνήκουν εἰς οἰκίας τοῦ ἔξωθι τοῦ Ἑνετικοῦ φρουρίου οἰκισμοῦ, τοῦ κυρίως δηλαδὴ *Ἐξωμβούργου*, οἰκισμοῦ σῳζομένου ἐν μέρει μέχρι καὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου Ross, πρβ. Inselreisen I σελ. 11 (ἔκδ. 1912), ἐν ὀλίγοις δὲ ἐρειπίοις καὶ μέχρι σήμερον. Οὐδὲν ἀπολύτως ἴχνος ἀνεφάνη ἐν τῇ ἀνασκαφείσῃ περιωρισμένῃ ταύτῃ περιοχῇ ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι πλησίον δὲν ὑπάρχουν, ἔστω καὶ ἐλάχιστα, ἀρχαῖα λείψανα, διότι ἡ φύσει ὀχυρὰ ἀκρόπολις τοῦ Ξώμπουργου εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ σχετίζεται πρὸς τὰ ἐν τῇ περυσινῇ μου ἀνασκαφῇ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια, τὰ ὁποῖα κεῖνται εἰς ἀπόστασιν ὀλιγωτέραν τοῦ ἑνὸς χιλιομέτρου κατωτέρω τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

Ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐρεύνης τῶν πέρυσιν ἀναφανέντων τοίχων ἐζήτησα κυρίως νὰ ἐξακριβώσω τὴν συνέχειαν τοῦ τοίχου Β (ΠΑΕ 1949 σ. 125 κέ.), ὅστις πέρυσιν εἶχεν ἀνασκαφῆ εἰς μῆκος 8 περίπου μέτρων· ἐφέτος παρηκολουθήθη ἐπὶ ἕτερα 8 μ. μετὰ τὰ ὁποῖα εὑρέθη κατεστραμμένος. Νοτίως ἤτοι ἐξωτερικῶς τοῦ ἀναλημματικοῦ τούτου τοίχου καὶ μετὰ τὴν δυτικήν του προέκτασιν ὑπάρχουν τρεῖς μικρότεροι παράλληλοι τοῖχοι, τῆς αὐτῆς τοιχοδομικῆς μορφῆς, ἀπέχοντες 1,10 ἕως 1,30 μ. ἀπ᾿ ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ τοίχου Β. Ὁ καλύτερον σῳζόμενος ἐκ τούτων, ὁ νοτιώτατος, σῴζεται εἰς μῆκος 4 μ.

Ἀντὶ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης τῶν τοίχων τούτων, ἰδίως τοῦ βορείου πέρατος τοῦ τοίχου Σ (ἔ.ἀ. σ. 123 κέ.), ἥτις λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τελειωθῇ ἐφέτος, προέκρινα τὴν ἔρευναν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς. Οὕτω ἐντὸς ἀγροῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν Ν. Βιδάλην (ἔνθα παλαιότερον εἶχεν ἀνευρεθῇ τεμάχιον μεγάλου ἀναγλύφου πίθου μετὰ παραστάσεως πάλης ζῴων) κειμένου δὲ ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ ἀνατολικώτερον τοῦ τόπου τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου παρακολουθηθὲν εἰς μῆκος 9,50 μ. **(εἰκ. 1)**. Ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι ὅμοιος κατὰ τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομίας του πρὸς τοὺς τοίχους Β καὶ Σ καὶ ἔχει κατεύθυνσιν ΒΑ - ΝΔ. Τὸ σῳζόμενον ὕψος αὐτοῦ ἀρχόμενον σχεδὸν ἀμέσως ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εἶναι 2,20 περίπου μ., τὸ δὲ πάχος 1 περίπου μ. Ἔναντι αὐτοῦ πρὸς Δ ἀλλ᾿ οὐχὶ ἐντελῶς παράλληλος, εὑρίσκεται ἕτερος τοῖχος **(εἰκ. 2)**

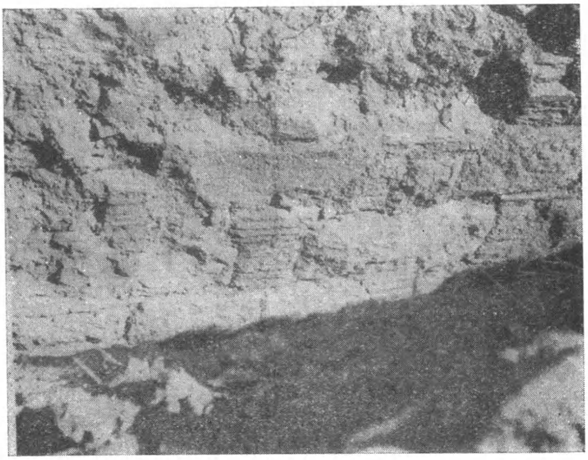

Εἰκ. 1. Ἀρχαϊκὸς τοῖχος ἐν τῷ ἀγρῷ Ν. Βιδάλη.

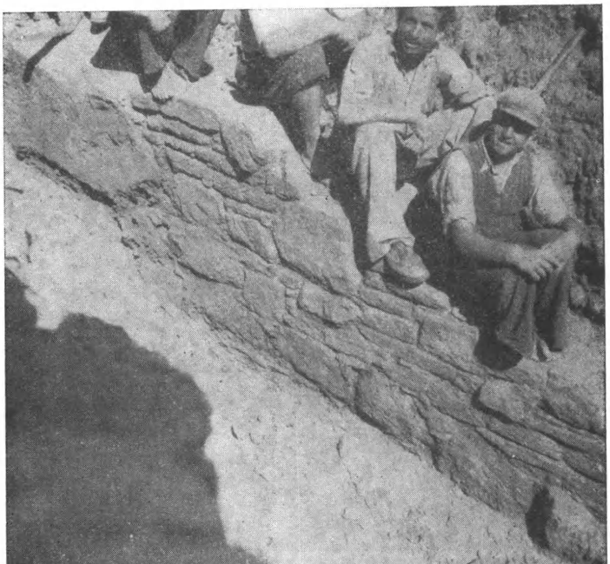

Εἰκ. 2. Τοῖχος παράλληλος τοῦ τῆς εἰκ. 1.

μήκους 9 μ. ἀπέχων δ' ἀπ' αὐτοῦ 4,20-4,50 μ., ὢν ὅμως μεταγενέστερος, ὡς δεικνύει ἡ ἐκ πλακῶν σχίστου κατασκευή, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεντίθενται καὶ κανονικῶς πως εἰργασμένοι λίθοι γρανίτου. Ἀμφότεροι οἱ τοῖχοι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῶν ἄκρον συνεχίζονται ὑπὸ τὴν ἀκριβῶς ὑπὲρ τούτους διερχομένην ὁδόν, εἰς τὸ ἕτερον (τὸ δυτικόν) ἄκρον τῆς ὁποίας καὶ εἰς ἀπό-

Εἰκ. 3. Ἀρχαϊκὸς τοῖχος χρησιμοποιούμενος ὡς ἀνάλημμα ἀγροῦ.

στασιν 100 περίπου μ., σῴζεται ὡς ἀνάλημμα ἰσχυρὸς ἀρχαϊκὸς τοῖχος, μήκους 15 περίπου μέτρων *(εἰκ. 3 καὶ 4)*, τὸν ὁποῖον ἐμνημόνευσα ἤδη πέρυσιν (ΠΑΕ 1949 σ. 122 σημ. 1). Τὴν μεταξὺ πάντων τῶν τοίχων τούτων σχέσιν θὰ δείξῃ ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὰ κινητὰ εὑρήματα ἦσαν καὶ ἐφέτος κυρίως τεμάχια ἐξ ἀναγλύφων πίθων, ἐξ ὧν ἀπεικονίζω δύο *(εἰκ. 5)*: ἐπὶ τοῦ ἑνὸς σῴζεται γεωμετρικῶν χρόνων ὁπλίτης, ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ζῳφόρος δορκάδων. Ἀλλὰ καὶ ὄστρακα γραπτὰ δὲν ἔλειπον.

Τὰ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἰησουιτῶν εὑρεθέντα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Ἐνεπίγραφος βάσις λευκοῦ μαρμάρου *(εἰκ. 6)* ἐλλιπὴς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν καὶ ἀπολελεπισμένη τὴν ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνειαν· μῆκος 55

ἑκ., σῳζ. ὕψος 7,5 ἑκ., σῳζ. πλάτος ἀριστερὰ 32 καὶ δεξιὰ 25 ἑκ. Λεία εἶναι ἡ προσθία ἐνεπίγραφος ὄψις εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐνῷ

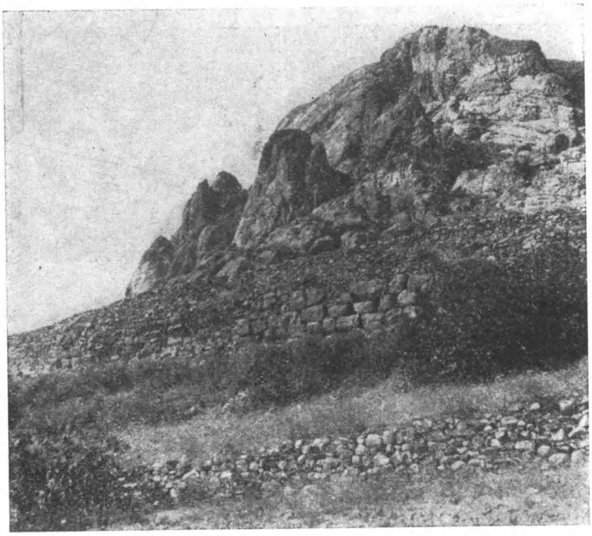

Εἰκ. 4. Ὁ ἀρχαϊκὸς τοῖχος τῆς εἰκ. 3 εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ξώμβουργου.

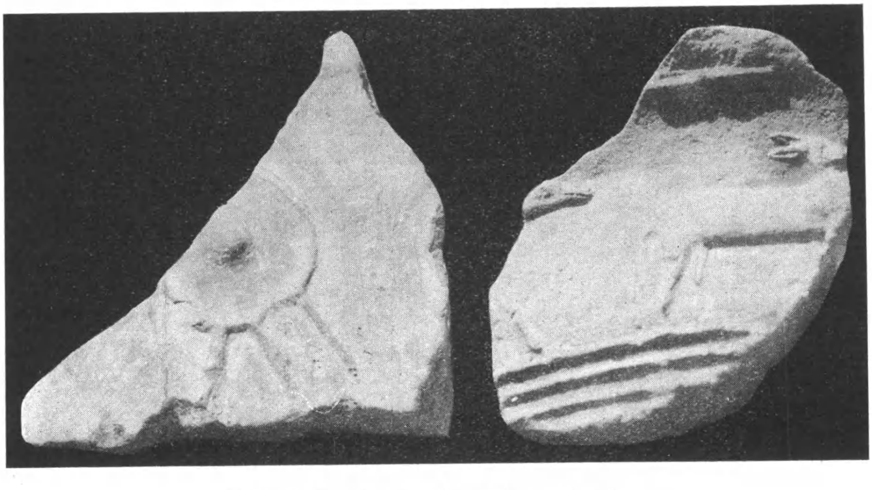

Εἰκ. 5. Τεμάχια ἐξ ἀναγλύφων ἀγγείων.

ἡ ἀριστερὰ ἦτο ἁδρῶς εἰργασμένη διότι προσηρμόζετο πρὸς ἑτέραν βάσιν, ὡς σαφῶς δεικνύει ἡ ἐπιγραφή, ἥτις ἀποτελεῖ συνέχειαν ἑτέρας πρὸς τὰ ἀριστερὰ εὑρισκομένης. Τὰ γράμματα ὕψους 3 ἑκ. ἀνήκουν εἰς τὸν 1ον ἢ 2ον μ.Χ. αἰ.

— — — — —
— — — *ρου· ἐπὶ τούτων ἦν*
(ὑγίεια; εἰρήνη;) — — — *ωι ἐκ τῶν ἰδίων*

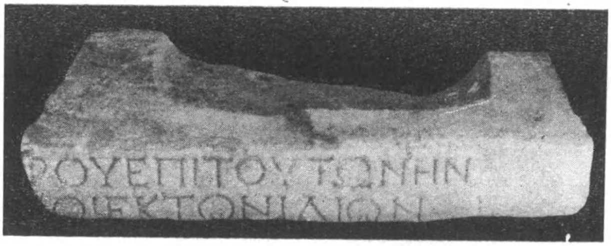

Εἰκ. 6. Ἐνεπίγραφος βάσις ἐκ Τήνου.

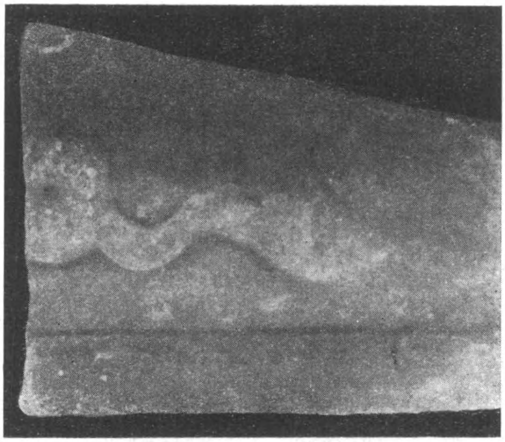

Εἰκ. 7. Τεμάχιον ἐκ τυμπάνου μικροῦ ἀετώματος.

Ἐκ τοῦ 1ου στίχου ἀδιάγνωστα ἴχνη. Τὸ εἶδος τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἶναι γνωστὸν ἐκ Τήνου: εἶναι ἀναθήματα τοῦ *ἄρχοντος* καὶ τῆς *ἀρχίδος* μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπωνύμου των ἔτους· πρβ. P. Graindor, Musée belge XI 1907 σ. 30 κἑ., IG XII 5 ἀρ. 885-909. Νέον στοιχεῖον ἐνταῦθα εἶναι ἡ προσθήκη τῆς *ἐκ τῶν ἰδίων* ἀναθέσεως· συμπλήρωσις *[Διονύσ]ωι* θὰ ἐνίσχυε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ P. Graindor ἔ.ἀ. σ. 34. Αἱ πλεῖσται τῶν ὁμοίων ἐπιγραφῶν ἔχουν εὑρεθῆ πλησίον τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν τῇ πόλει τῆς Τήνου.

2) Τμῆμα τριγωνικοῦ ἀναγλύφου κυανωποῦ μαρμάρου, προφανῶς ἐκ τοῦ τυμπάνου μικροῦ ἀετώματος, σῴζον ἐν μέρει ἑλισσόμενον ὄφιν. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀετώματος ὀλίγον προεξέχουσα ταινία μετὰ κυματίου ὕψους 6 ἑκ. Τοῦ ὅλου σῳζ. μῆκος τῆς βάσεως 40 ἑκ., ὕψος 16-19 ἑκ., πάχ. 6 ἑκ. ***(εἰκ. 7).***

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΝΑΞΩι

Τὴν ἀπὸ 16ης Αὐγούστου μέχρι 2ας Σεπτεμβρίου 1950 διαρκέσασαν ἀνασκαφὴν ἐν Νάξῳ ἤρχισα ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς, ΠΑΕ 1949, σ. 119, ἀναφανέντος οἰκοδομήματος τοῦ καὶ ἐκ τῆς τοιχοδομίας καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων ὡς μυκηναϊκοῦ χαρακτηριζομένου κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς βορείου παραλίας τῆς πόλεως, τῆς *Γκρόττας* ὡς λέγεται, πεντήκοντα περίπου μέτρα ἀνατολικώτερον τοῦ «κυκλαδικοῦ» οἰκισμοῦ ΠΑΕ 1949, 112 κἑ.

Καὶ τὰ ἐφέτος ἀνασκαφέντα οἰκοδομήματα κεῖνται κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ τῆς ἀμμώδους παραλίας ἐν ἀμέσῳ συνεχείᾳ τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅσον ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετείνετο πρὸς νότον, ἤτοι πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ὁ ἀγὼν πρὸς τὸ ἀκρατήτως εἰσρέον θαλάσσιον ὕδωρ ἦτο ἐξ ἴσου δυσχερής, διότι τὸ ἐπίπεδον τῶν μυκηναϊκῶν λειψάνων προχωρεῖ καὶ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐντελῶς ὁριζόντιον καὶ ἰσοϋψὲς σχεδὸν πρὸς τὴν στάθμην τῆς θαλάσσης. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες δεικνύουν σαφῶς τὰς καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐκ τοῦ θαλασσίου ὕδατος δυσκολίας τῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ ἐπίχωσις ἐπὶ 2-3 μ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπετελεῖτο ἐκ μόνης τῆς ἄμμου, ἐνῷ μετὰ ταῦτα ἔφθανε μέχρι 4 μ. ὕψους.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια ἀποτελοῦν μέρος μόνον οἰκοδομικοῦ συνόλου καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ὁλόκληρος ἡ βόρειος ἀκτὴ τῆς σημερινῆς πόλεως, καὶ ὄχι μόνον ἡ παρὰ τὴν νησῖδα τῶν «Παλατιῶν» ἔκτασις, κατέχεται ὑπὸ τῶν λειψάνων τῶν παλαιοτέρων περιόδων τῆς πόλεως. Σαφῶς δὲ ἐφάνη ἐπίσης ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἐκτείνονται καὶ πρὸς νότον ἤτοι τὴν σημερινὴν πόλιν. Εὐτυχῶς ὑπάρχει ἀκόμη, ἐκτὸς τῆς ἀκτῆς, ἀρκετὸν τμῆμα ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἐλεύθερον πρὸς ἀνασκαφικὴν ἔρευναν. Οὕτω ἐπιτρέπεται ἡ ἐλπὶς ὅτι διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀνασκαφῆς θὰ γνωσθῇ ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἡ πόλις τῆς μεγαλυτέρας καὶ σημαντικωτέρας νήσου τῶν Κυκλάδων, δι' ἣν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ὑπῆρξε μέγα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλονται αἱ μακροχρόνιοι ἀνασκαφαὶ τοῦ Κλωνὸς Στεφάνου [1] ἐξερευνήσαντος πρώτου ἐκτὸς τῶν καθ' ὅλην τὴν νῆσον προϊστορικῶν νεκροταφείων καὶ οἰκισμῶν καὶ τὸ μέγα στοϊκὸν οἰκοδόμημα ἐν τῇ πόλει τῆς Νάξου πλησίον τῆς Μητροπόλεως, ΠΑΕ 1908, 114 καὶ Arch. Anz. 1930, 135 εἰκ. 13 καὶ 14. Τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ πολέμου ἔτη ἐπανήρ-

---

[1] Πρβ. τὰς ἐκθέσεις αὐτοῦ ἐν ΠΑΕ 1903 σ. 52-57, αὐτ. 1904 σ. 57-61, αὐτ. 1906 σ. 87-89, αὐτ. 1908 σ. 114-117, αὐτ. 1909 σ. 209-210, αὐτ. 1910 σ. 270-273, αὐτ. 1911 σ. 357 καὶ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐν Comptes-rendus du Congrès d'archéologie..., Athènes 1905, σ. 216 κἑ.

χισαν αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Καρούζου[1] καὶ ἐμοῦ. Ἡ ἐν Νάξῳ οὕτω ὑπ' ἐμοῦ ἐπανάληψις τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους[2] ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τοῦ πρὸ πεντή-

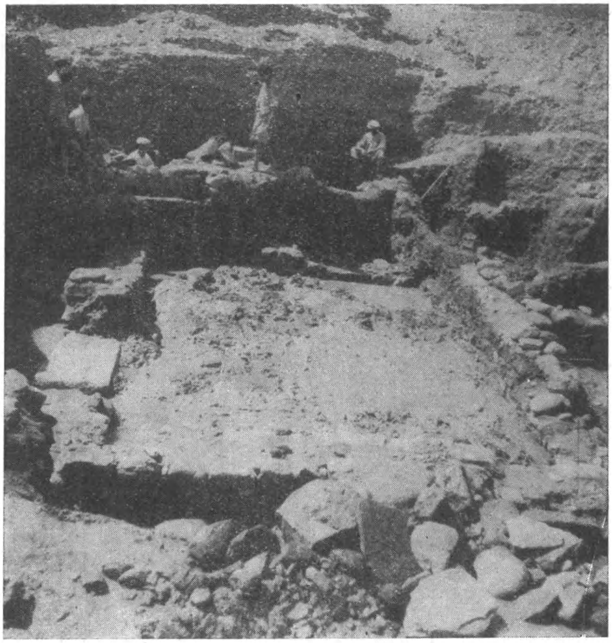

Εἰκ. 1. Τὸ δωμάτιον Α.

κοντα ἐτῶν ἀρξαμένου ἀνασκαφικοῦ ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρείας ἐν Νάξῳ. Τὴν κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς *Γκρόττας* ἔναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὴν νῦν περίοδον ἐπέβαλλον, ὡς καὶ ἐν τῇ περυσινῇ μου ἐκθέσει ἐση-

---

[1] ΠΑΕ 1937 σ. 115-122 καὶ αὐτ. 1939 σ. 119-124. Συστάδα τάφων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος εἶχον ἐρευνήσει ἤδη τὸ 1935 κατόπιν τῶν εὑρημάτων τὰ ὁποῖα ἐσημείωσα ΑΡΧ. ΔΕΛΤ. 14, παράρτ. σ. 50. Τὸ ἐν Νάξῳ ἀπολειφθὲν ἐν κιβωτίοις μέγα μέρος τῶν εὑρημάτων τοῦ Κ. Στεφάνου εἶχε μεταφέρει εἰς Μύκονον πρὸς καθαρισμὸν καὶ συγκόλλησιν ὁ μακαρίτης Δ. Πίππας. Τὰ ἀποτελεσθέντα ἀγγεῖα κυρίως καὶ ἄλλα ἀντικείμενα εἶχε μεταφέρει εἰς Νάξον ὁ κ. Χ. Καροῦζος ὀλίγον πρὸ τοῦ πολέμου. Ταῦτα κατεστράφησαν σχεδὸν πλήρως ἐκ βομβαρδισμοῦ κατὰ τὸν πόλεμον χωρὶς νὰ ἔχῃ καταστῇ δυνατὴ ἡ μελέτη καὶ φωτογράφησις τῶν ἀντικειμένων τούτων. Εὐτυχῶς ὅτι τὸ μεῖζον μέρος τῶν νεωτέρων εὑρημάτων εἶχε παραμείνει ἐν Μυκόνῳ. Μεταξὺ τῶν καταστραφέντων ἦτο καὶ ὁ ἀμφορεὺς τῆς Ἀφροδίτης JdI 1937, 166 κἑ.

[2] Ἄλλων τινῶν τυχαίων εὑρημάτων μου ἐκ Νάξου σύντομον μνείαν βλ. ἐν BCH 1947-48 σ. 440 καὶ αὐτ. 1949 σ. 533 καὶ JHS 66 (1946) σ. 115.

μείωσα, ΠΑΕ 1949 σ. 112, τὰ ἐνταῦθα γενόμενα τυχαῖα κεραμικὰ εὑρήματα ὑπὸ τοῦ ἱκανωτάτου φύλακος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γαβαλᾶ.

Ἐκ τῶν ἀναφανέντων ἐφέτος ἐρειπίων πλήρως διακρίνεται μέγα ὀρθο-

Εἰκ. 2. Τὸ μαρμάρινον κατώφλιον τοῦ δωματίου Α.

γώνιον σχεδὸν δωμάτιον, *Α*, *(εἰκ. 1)* τοῦ ὁποίου αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις εἶναι 7 περίπου μ. κατὰ τὰς μακρὰς ἤτοι τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευράς, 4 μ. κατὰ τὴν νότιον καὶ 3,80 κατὰ τὴν βόρειον. Ἡ εἴσοδος εὑρίσκεται κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μακρὰν πλευράν [1], οὐχὶ δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἀλλὰ πλησιέστερον πρὸς τὴν ΒΑ γωνίαν, ἀφ᾽ ἧς ἀπέχει 2,10 μ. Ἐκ τῆς εἰσόδου ταύτης σῴζεται εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν τὸ μαρμάρινον κατώφλιον *(εἰκ. 2)*, κανονικῶς εἰργασμένον παραλληλεπίπεδον, μήκους 1,30 μ., πλάτους 0,63 μ. καὶ ὕψους 14 15 ἑκ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου σχηματίζει ἐμπρὸς κατὰ 2 ἑκ. χαμηλοτέραν ταινίαν, πλάτους 0,20 μ.· εἰς ἀπόστασιν 40 ἑκ. ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου του ὑπάρχουν δύο μικραὶ κοιλότητες, ἐξ ὧν ἡ μεγαλυτέρα, διαμέτρου 4 ἑκ., εἰς τὸ μέσον, ἡ δ᾽ ἑτέρα μικροτέρα ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς ἐπὶ τῆς

[1] Ὡς προσεχέστερον παράδειγμα εὐρυμετώπου οἰκίας ἐκ τῶν αὐτῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ἀναφέρω ἤδη ἐνταῦθα τὴν οἰκίαν PHYLAKOPI, σ. 54 εἰκ. 48.

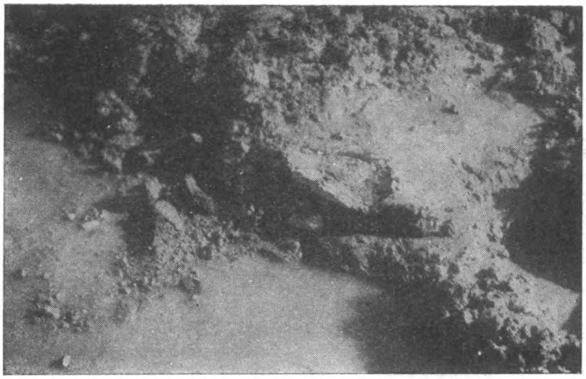

Εἰκ. 3. Τεμάχια ἐκ τοῦ κονιάματος τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Α.

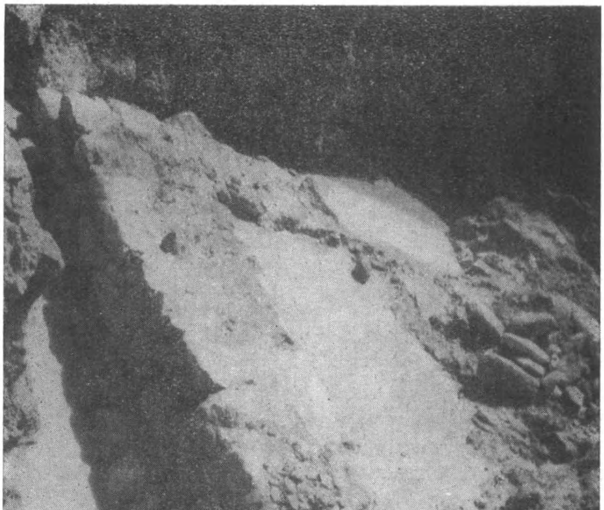

Εἰκ. 4. Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ δωματίου Α.

προσθίας ταινίας. Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου ἦτο ἐστρωμένον διὰ λευκοῦ κονιάματος ἐκ τοῦ ὁποίου ἐσῴζοντο ἀρκετὰ τεμάχια *(εἰκ. 3)*, ἀλλὰ τὸ εἰς ἰλὺν μεταβάλλον τὸ δάπεδον θαλάσσιον ὕδωρ δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀκριβεστέραν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Οἱ τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἐκ κανονικῶς μᾶλλον εἰργασμένων

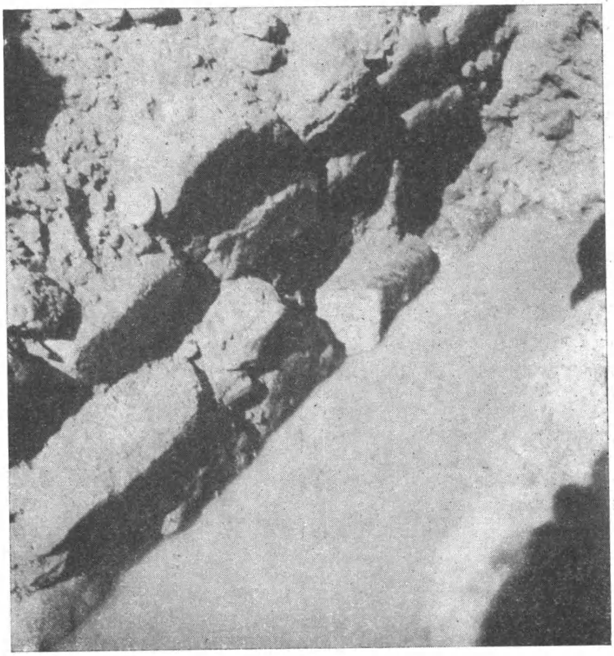

Εἰκ. 5. Ἡ «εὐθυντηρία» τοῦ τοίχου τῆς εἰκ. 4.

λίθων γρανίτου κυρίως, ἐνίοτε ὅμως καὶ μαρμάρου, μετρίων διαστάσεων, 27-30 ἑκ. πλάτους καὶ 15 ἑκ. ὕψους, σπανιώτερον δὲ μεγαλυτέρων, σχηματιζόντων δὲ εὐθεῖς σχεδὸν δόμους. Γενικῶς τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι 60 ἢ καὶ περισσοτέρων ἑκατοστῶν, ἄνευ τῆς κατὰ 17 περίπου ἑκ. προεξεχούσης κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν βάσεως, ἐφ' ἧς πατεῖ ὁ βόρειος καὶ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου *(εἰκ. 4* καὶ *5)*. Ἡ ἐν εἴδει εὐθυντηρίας προεξοχὴ αὕτη, ὕψους 20-25 ἑκ., εἶναι ἐκτισμένη ὡς καὶ ὁ ὑπὲρ αὐτὴν τοῖχος, κατέληγεν ὅμως ἄνω εἰς σειρὰν πλακῶν σχίστου, ἐξ ὧν σῴζονται δύο (εἰκ. 5) ἐνῷ αἱ λοιπαὶ ἔλειπον· ἐσχηματίζετο δηλαδὴ οὕτω πραγματικὴ εὐθυντηρία ἀποτελοῦσα τὴν ἀκριβῆ ὁριζοντίαν ἐπιφάνειαν, ἐφ' ἧς ἐπάτει ὁ τοῖχος. Ὁ βόρειος οὗτος τοῖχος σῴζεται εἰς δύο δόμους ὑπὲρ τὴν εὐθυντηρίαν καὶ ὕψος 40 περίπου ἑκ. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου τούτου φαίνονται μόνον οἱ δύο οὗτοι δόμοι *(εἰκ. 6)* ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου

Α, τῆς εὐθυντηρίας μὴ ἐξικνουμένης μέχρι τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ τοίχου, ἀλλ᾽ ἀποτελούσης τρόπον τινὰ βάσιν τοῦ τοίχου καὶ ἀνάλημμα τῶν ὑπὸ τοῦτον χωμάτων. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος σῴζεται εἰς ἐλάχιστον ὕψος, βορείως ὄχι ὑψηλότερον τοῦ κατωφλίου (εἰκ. 6), νοτίως δὲ μέχρι 30 ἑκ. Τοῦ αὐτοῦ

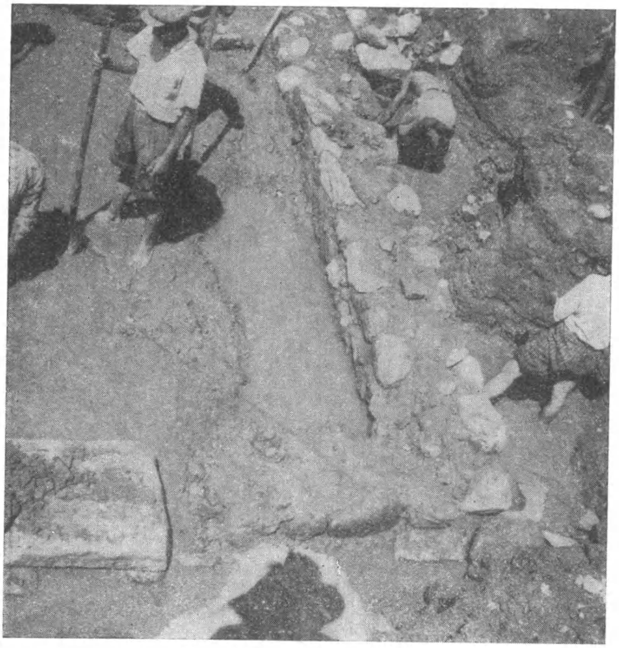

Εἰκ. 6. Ἡ ΒΑ γωνία τοῦ δωματίου Α.

πάχους, ὡς καὶ ὁ βόρειος καὶ ὁ ἀνατολικός, εἶναι καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος ἤτοι 60 ἑκ. ***(εἰκ. 7)***, ὅστις εἰς τὸ μέσον σῴζεται μέχρι ὕψους 80 ἑκ., ἐνῶ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν σῴζεται εἰς τὸ αὐτό, εἰς ὃ καὶ τὸ κατώφλιον ὕψος ἤτοι 15 περίπου ἑκ.· οὐχὶ ὑψηλότερον σῴζεται καὶ κατὰ τὸ νότιον πέρας αὐτοῦ ἔνθα ἐπικάθηνται μεταγενέστεροι τοῖχοι, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου, τοῦ ὁποίου ἐπίσης σῴζεται μόνον ὁ κατώτατος δόμος ἔχων πάχος 80 ἑκ. Ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ τελευταίου τούτου τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1,80 ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ δωματίου ***Α*** ἐκκινεῖ ἕτερος ὅμοιος τοῖχος μὴ ἐρευνηθεὶς περαιτέρω. Τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ***Α*** συνεχίζει σειρὰ λίθων πρὸς ἀνατολάς· ἀλλὰ ταύτης καθὼς καὶ ἄλλων συγχρόνων, ὡς φαίνεται, τμημάτων τοίχων ἀναφανέντων ΒΑ τοῦ ***Α***, ἡ ἔρευνα ἀπέμεινε διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος[1].

[1] Σχεδιογράφημα θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸν ἑπόμενον τόμον τῶν Πρακτικῶν.

Δυτικῶς τοῦ ***A*** σχηματίζεται μικρότερον δωμάτιον, ***B***, (εἰκ. 7) τραπεζιόσχημον μὲ τὴν στενοτέραν πλευρὰν πρὸς δυσμάς. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ δωματίου τούτου εἶναι 3,05 μ. κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νότιον, 3,60 τὴν ἀνατολικὴν καὶ 3,40 τὴν δυτικὴν πλευράν. Τὰ δύο δωμάτια διαχωρίζει

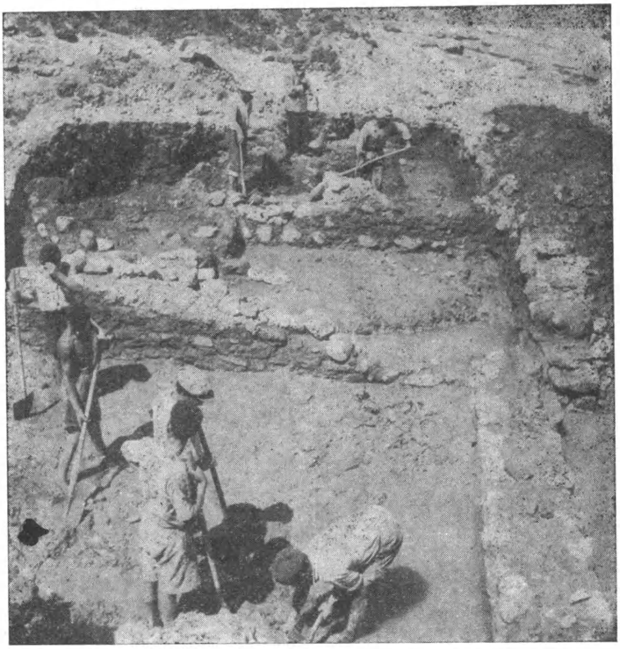

Εἰκ. 7. Ἡ ΒΔ γωνία τοῦ δωματίου Α καὶ ὄπισθεν τὸ δωμάτιον Β.

τὸ βόρειον μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ***A***, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει θύρα μεταξὺ τούτων, τοὐλάχιστον εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ***A***. Τοῦ δωματίου ***B*** ὁ βόρειος τοῖχος, ***β'***, δὲν ἀποτελεῖ εὐθύγραμμον ἐπέκτασιν τοῦ ***β***, τοῦ βορείου δηλ. τοίχου τοῦ ***A***, ἀλλ' ἰδιαίτερον τοῖχον τερματιζόμενον ἐξωτερικῶς τοῦ τοίχου ***β*** πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφάπτεται εἰς μῆκος 65 ἑκ. Τὸ πάχος τοῦ ***β'*** εἶναι 60 ἑκ. ἐνῷ ἡ ἐφαπτομένη εἰς τὸν ***β*** ἀπόληξις (εἰκ. 7) ἔχει πάχος 40 ἑκ. Ἡ τοιαύτη σύνδεσις δεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἑνιαίας κατασκευῆς, ἀλλ' ὅτι, πιθανώτατα, ὁ ***β'*** προσετέθη βραδύτερον ἀλλ' ἐντὸς τῆς αὐτῆς γενικῆς περιόδου, ὡς δεικνύει ἡ ὁμοιότης τῆς κατασκευῆς. Ὅτι δὲ τὸ δωμάτιον ***B*** εἶναι μεταγενέστερον τοῦ ***A*** φαίνεται κυρίως ἐκ τοῦ νοτίου αὐτοῦ τοίχου, ὅστις εἶναι θεμελιωμένος εἰς τὸ ὕψος σχεδὸν τοῦ κατωφλίου ἔχων πάχος 50 ἑκ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ***B*** εἶναι μὲν παχύτερος, ἀλλ' εἶναι καὶ οὗτος ὑψηλότερον τεθεμελιωμένος. Ὁ τοῖχος ***β'*** συνεχίζεται καὶ πέραν τοῦ δωματίου ***B***.

Λοξῶς ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ *Α* ἐπικάθηται μακρὸς τοῖχος (*εἰκ. 8*) παρακολουθηθεὶς εἰς μῆκος 6 μέτρων· οὗτος διέρχεται ἐπὶ τῆς ΝΑ γωνίας καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ νοτίου τοίχου ἀπολήγων 60 ἑκ. νοτίως τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ *Α*, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὡς καὶ ἐπὶ μέρους τοῦ νοτίου πέρατος τοῦ

Εἰκ. 8. Οἱ λοξῶς ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου (τοῦ χαμηλοτέρου, ἐφ' οὗ πατεῖ τὸ πτύον) τοῦ δωματίου Α ἐπικαθήμενοι γεωμετρικοὶ τοῖχοι.

δυτικοῦ τοίχου τοῦ *Α* (*εἰκ. 9*) ἐπικάθηται ἕτερος τοῖχος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἐπικαθημένου καὶ ὅστις ἐπίσης κάμπτεται πρὸς δυσμάς· ἡ τελευταία αὕτη προέκτασις σχηματίζει ἐλεύθερον χῶρον μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ δωματίου *Β*.

Τὸ πάχος τῶν μεταγενεστέρων τούτων τοίχων εἶναι 50 ἑκατοστῶν τὸ δὲ σῳζόμενον αὐτῶν ὕψος ὑπὲρ τοὺς τοίχους τοῦ Α εἶναι 70 ἑκ. Ἡ τοιχοδομία των ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν ἀκανονίστων λίθων. Εἰς ἔτι μεταγενεστέραν περίοδον φαίνεται ὅτι ἀνήκουν ὁ ἐπὶ τοῦ τέμνοντος τὸν νότιον τοῖχον τοῦ Α ἐπικαθήμενος εἰσέχων αὐτοῦ κατὰ 20 περίπου ἑκ. καὶ σῳζόμενος εἰς ὕψος 35 ἑκ. Οὗτος κατὰ τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ Α ἐκάμπτετο κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Α. Ἡ προέκτασις αὕτη δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ δαπέδου

τοῦ Α ἀλλὰ περὶ τὰ 50 ἑκ. ὑψηλότερον. Ὄπισθεν, νοτίως, τοῦ ὑψηλοτέρου τούτου τοίχου εὑρίσκεται ἕτερος συνηνωμένος πρὸς αὐτόν, ὅστις συνεχίζεται ἐπὶ 7 μ. εἰσέτι πρὸς δυσμὰς καὶ εἶτα κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς νότον *(εἰκ. 8)*.

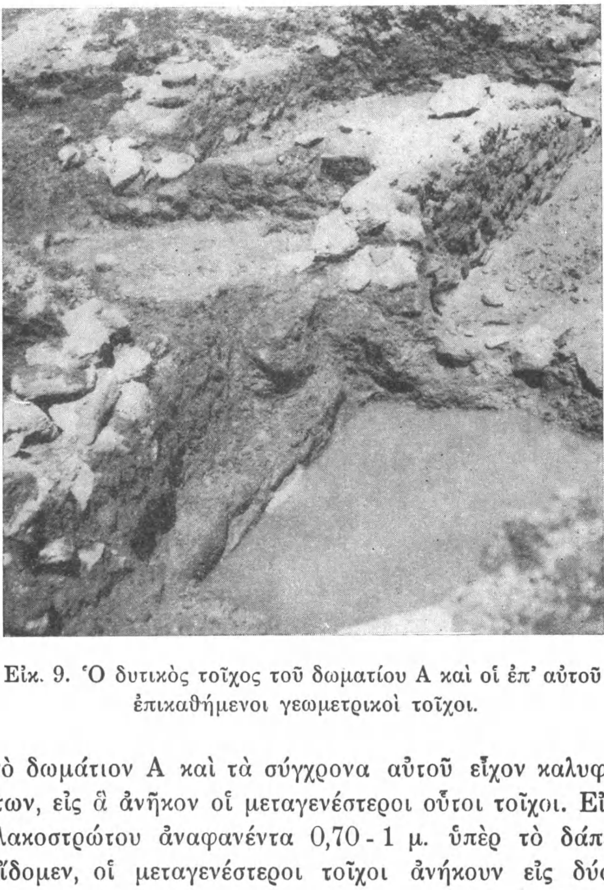

Εἰκ. 9. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου Α καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἐπικαθήμενοι γεωμετρικοὶ τοῖχοι.

Οὕτω τὸ δωμάτιον Α καὶ τὰ σύγχρονα αὐτοῦ εἶχον καλυφθῆ διὰ τῶν οἰκοδομημάτων, εἰς ἃ ἀνῆκον οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι τοῖχοι. Εἰς ταῦτα ἀνῆκον ἴχνη πλακοστρώτου ἀναφανέντα 0,70 - 1 μ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ Α. Ἀλλ', ὡς εἴδομεν, οἱ μεταγενέστεροι τοῖχοι ἀνήκουν εἰς δύο περιόδους. Τὸ ἐπίπεδον τῆς παλαιοτέρας τούτων εὑρίσκετο 30 - 40 ἑκ. ὑψηλότερον τοῦ δωματίου Α.

Τὴν χρονολογίαν τοῦ Α παρέχουν τὰ πολυπληθῆ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τὰ εὑρεθέντα εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Α. Γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀνευρίσκοντο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν νότιον καὶ δυτικὴν περιοχὴν καὶ εἰς στρῶμα ἀρχόμενον 0,80-1 μ. ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ Α. Ἡ τοιαύτη διάκρισις ἐγένετο μόνον πολὺ γενικῶς διότι ἡ ἔλλειψις ἐπιχώσεως εἰς τὸ βόρειον μέρος καὶ κυρίως τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χωμάτων εἰσρέοντα ὕδατα, τὰ ὁποῖα μετέβαλλον εἰς λίμνην τὴν ἀνασκαφήν, ἐδυσχέραινον τὴν ἀκριβῆ διά-

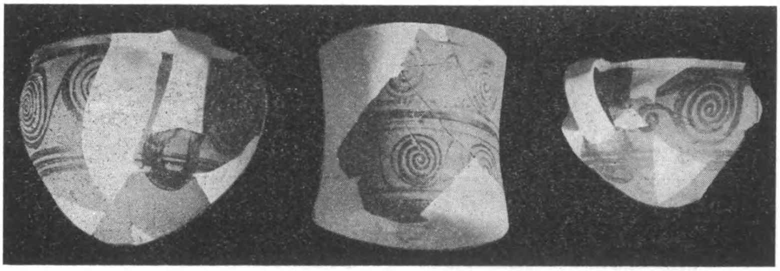

Εἰκ. 10. Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα κοσμούμενα διὰ σπειρῶν.

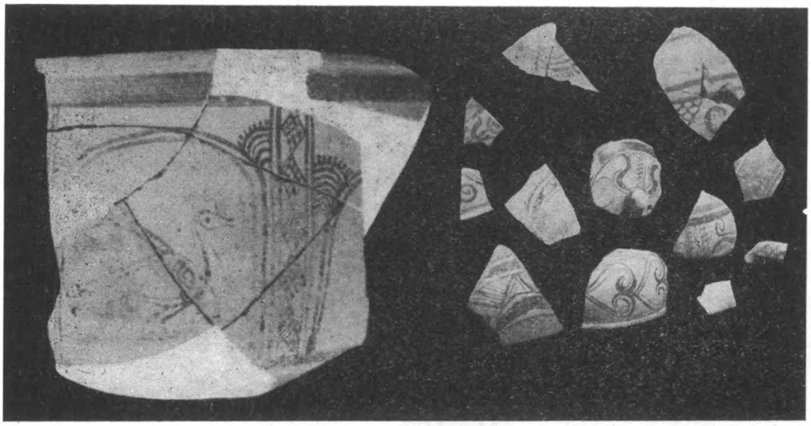

Εἰκ. 11. Τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων.

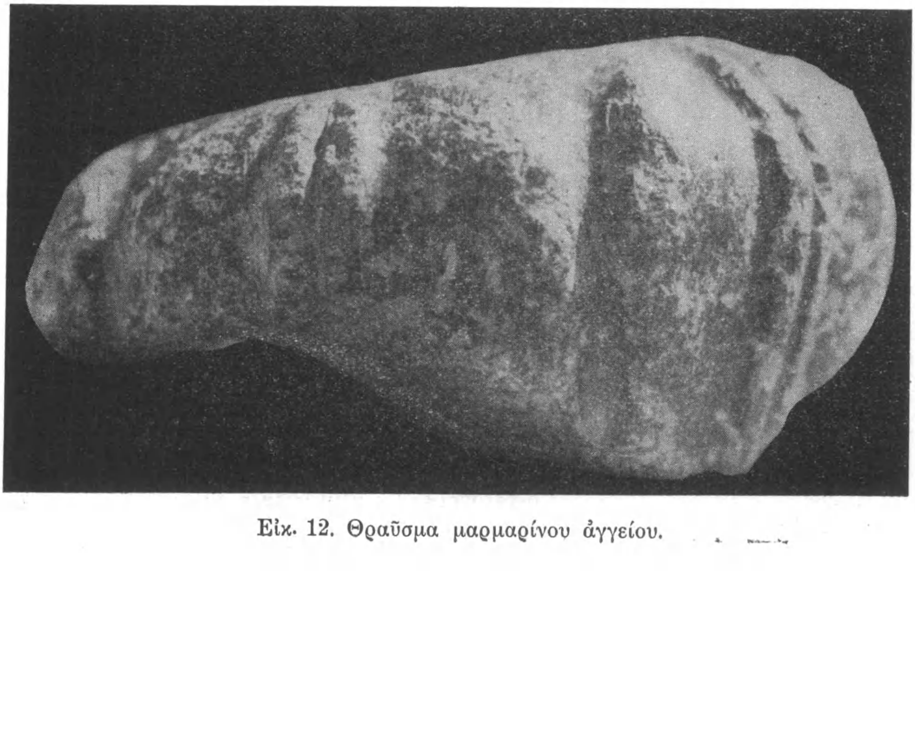

Εἰκ. 12. Θραῦσμα μαρμαρίνου ἀγγείου.

κρισιν. Μεταγενέστερα τῶν γεωμετρικῶν ὄστρακα ἀνευρέθησαν μόνον πολὺ ὑψηλά, ἐνῷ τὰ γεωμετρικὰ ἀνευρίσκοντο εἰς τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους τοίχους στρῶμα καὶ μὲ σποραδικὰ μόνον μυκηναϊκὰ ὄστρακα, ἐνῷ τὸ ἀμέσως ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου Α στρῶμα περιεῖχε μυκηναϊκὰ ὄστρακα. Κατὰ τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς ἀνασκαφῆς ἓν στρῶμα ὕψους ὀλίγων ἑκατοστῶν ἀποτελούμενον ἐκ μαύρης γῆς, οὐχὶ τέφρας, 30 - 40 ἑκ. ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου Α καὶ προερχόμενον ἐκ τῆς βραδείας ἐν τῇ γῇ καύσεως ὀργανικῶν οὐσιῶν, ἐχαρακτήριζε τὴν διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ μυκηναϊκοῦ εἰς τὸ γεωμετρικὸν στρῶμα. Ὡς μυκηναϊκὰ χαρακτηρίζω καὶ τὰ ὑπομυκηναϊκά, γεωμετρικὰ δὲ καὶ τὰ πρωτογεωμετρικὰ ὄστρακα.

Αἱ *εἰκόνες 10-11* παρουσιάζουν ὀλίγα δείγματα ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα κατὰ κύριον λόγον ἀνήκουν εἰς τὰς παλαιοτέρας κατηγορίας τῆς τρίτης μυκηναϊκῆς περιόδου. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μεγάλοι πίθοι καὶ εἷς τριποδικὸς ἐκ φαιοῦ πηλοῦ λέβης, ἀνευρέθησαν ἓν ἀποκεκρουμένον μυκηναϊκὸν εἰδώλιον, τὸ θραῦσμα τῆς *εἰκ. 12* ἐκ πρασινοφαίου μαρμάρου διαστίκτου ὑπὸ λευκῶν σωματίων τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει ὅμοια κρητικὰ (ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ Vaulted Tombs σ. 46 ἀρ. 687, πίν. 31· τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου ἀγγεῖα συνήθη καὶ εἰς τὰς νήσους, BCH 1947 - 48 σ. 240) καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν *εἰκ. 13 - 14* ἐκ πρασίνου σχίστου, ἐπιτοπίου προφανῶς, ἥτις ἔχει ὕψος προσώπου 3 ἑκ., 6,5 δὲ ἑκ. μετὰ τοῦ συμφύτου στέρνου. Ὑπέθεσα ἀρχικῶς ὅτι πρόκειται περὶ λαβῆς (πρβ. π.χ. BOSSERT [3] ἀρ. 310), ἀλλὰ πιθανώτατα πρόκειται περὶ κεφαλῆς «ἀκρολίθου» ἀγαλματίου, ὥς μοι ὑπέδειξεν ὁ κ. Σ. Μαρινᾶτος. Αὕτη εὑρέθη ἔξωθι τοῦ τοίχου *β'* μετὰ μυκηναϊκῶν ὀστράκων καὶ δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς χρονολογήσεώς της εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Ἀλλαχοῦ θὰ κάμω ἐκτενέστερον περὶ αὐτῆς λόγον, ἤδη ὅμως ἐκ τῶν φωτογραφιῶν εἶναι φανερὸν ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικοῦ συνδέσμου τῆς πλαστικῆς τῆς μυκηναϊκῆς πρὸς τὴν πρώιμον ἑλληνικὴν πλαστικήν. Ἡ ὕπαρξις τοῦ ὑπογενείου, ὁ σχηματισμὸς τῶν ὤτων καὶ ἡ ὅλη διαμόρφωσις ἐπανευρίσκονται εἰς τὰς μυκηναϊκὰς κεφαλάς, ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τῆς ἐκφράσεως εἶναι περισσότερον «ἑλληνική», ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἀνωτέρω ἰδίᾳ μέρους τοῦ προσώπου καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ ὑπὲρ τὸ μέτωπον στεφάνη, μολονότι ὄχι ἐντελῶς ἄγνωστος κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους (πρβ. τὰς κεφαλὰς τῆς κύλικος τῶν Μυκηνῶν ΕΦ. ΑΡΧ. 1888 πίν. 7, ἀρ. 2, BOSSERT [3] ἀρ. 153 - 155) εἶναι ὅμως κυρίως ἄμεσος προβαθμὶς γνωστῶν κεφαλῶν τῆς πρωίμου ἑλληνικῆς πλαστικῆς.

Μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν ἐνήργησα ἐπίσης εἰς τὸ κτῆμα τοῦ Ἀντ. Γαβαλᾶ παρὰ τὸ ἐξωκκλήσιον Ἁγ. Παρασκευή, ὕπερθεν τῆς ἁμαξιτοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ποταμιές. Ἀνεφάνησαν δύο κυκλαδικοὶ τάφοι ἀλλὰ δυστυχῶς κατεστραμμένοι· τοῦ ἑνὸς ἐσῴζετο τμῆμα μόνον ἐκ πλακῶν σχίστου, τοῦ

ἑτέρου ἔλειπεν ἡ πλὰξ τῆς μιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς. Εἶχε μῆκος 80 ἑκ. καὶ πλάτος 40 ἑκ. Οὐδὲν ἕτερον ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ εἰμὴ ὀστᾶ τινα καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐξ ἐγχαράκτου σφαιρικῆς πυξίδος κοινοῦ ναξιακοῦ τύπου.

Τέλος σημειώνω ἐνταῦθα τὴν ὕπαρξιν ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς εἰς ἠρει-

Εἰκ. 13. Μικρὰ κεφαλὴ ἐκ πρασίνου σχίστου.

Εἰκ. 14. Πλαγία ὄψις τῆς κεφαλῆς εἰκ. 13.

πωμένον ἐκκλησίδιον πλησίον τῶν παρὰ τὴν «*βρύσιν τοῦ Λαθρίνου*» δύο ἄλλων ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ νῦν ὑπέρθυρον παραθύρου τοῦ ναΐσκου ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶ κατὰ τὴν ἐκεῖθεν διέλευσίν μου νὰ ἀναγνώσω ταύτην μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας. Ὁπωσδήποτε πρόκειται περὶ ἀφιερώσεως *Δήμητρι, Κόρηι, Διὶ Εὐβουλεῖ καὶ Βαυβοῖ*, τοῦ 3ου ἢ 2ου π. Χ. αἰ. Ἡ Τριὰς Δήμητρος, Κόρης καὶ Διὸς Εὐβουλέως ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐκ τῆς πόλεως Νάξου, ΑΔ 14, παράρτ. σ. 50 IG XII Suppl. σ. 104 ἀρ. 196, ἡ δὲ προσθήκη τῆς Βαυβοῦς εἰς τὴν Τριάδα ἦτο μεμαρτυρημένη ἐκ Πάρου IG XII 5 ἀρ. 227.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

14. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΙΑΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΕΝ ΚΟΖΑΝΗι

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1948-1949, γενομένων ἐργασιῶν πρὸς διάνοιξιν ὁδοῦ συνδεούσης τὴν πόλιν Κοζάνην μετὰ τῆς δημοσίας ἀρτηρίας, ἥτις ἄγει πρὸς Βέρροιαν, ἀπεκαλύφθησαν τάφοι χρονολογούμενοι ἀπὸ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, εἰς θέσιν ἀπέχουσαν περὶ τὰ 150 μ. νοτίως τοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως ***(εἰκ. 1 σχεδιογρ.)***. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξε σημαντικόν, καθ' ὅσον παρείχετο ἡ εὐκαιρία, διὰ τῆς ἐρεύνης, νὰ ἐνισχυθῶσιν οὐσιωδῶς αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δυτ. Μακεδονίας κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, ἐκ τῆς ὁποίας πολὺ ὀλίγα ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια ἔχομεν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1949 διενήργησα μικρὰν ἔρευναν τῇ ἀρωγῇ τοῦ Δήμου Κοζάνης, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν ΑΕ 1948-1949, σ. 85-111. Συστηματικωτέρα ἀνασκαφή, δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, διεξήχθη κατ' Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον τοῦ 1950 [1]. Σκοπὸς ταύτης ἦτο νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν οἱ εὑρεθέντες τάφοι ἦσαν μεμονωμένοι ἢ ἀπετέλουν τμῆμα ἐκτεταμένου νεκροταφείου. Ὡσαύτως ἡ ἔρευνα ἀπεσκόπει εἰς τὴν λύσιν προβλημάτων συναφῶν πρὸς τὸν τρόπον τῆς ταφῆς καὶ τὴν μετὰ πλείονος βεβαιότητος χρονολόγησιν τῶν τάφων.

Διήνοιξα ἕξ τάφρους μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, Β καὶ Ν τῆς νέας ὁδοῦ, ἑκατέρωθεν τῆς θέσεως τῶν γενομένων κατὰ τὸ 1948-49 εὑρημάτων. Κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὸ Α ἄκρον τάφρου καὶ εἰς βάθος 1.60-2 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθησαν 11 τάφοι (ἀρ. VI-XVI, ***πίν. Α)***. Εἰς οὐδένα ἐκ τούτων παρετηρήθη ταφὴ διὰ καύσεως. Οἱ τάφοι εἶχον τὴν μορφὴν καθέτων ἀβαθῶν λάκκων ὀρυχθέντων ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, βάθ. 0.18-0.35 μ., σχήματος ὀρθογωνίου, πλὴν τοῦ τάφου IX, ὅστις εἶχε σχῆμα σταυροειδές. Οὗτος περιεῖχε δύο σκελετούς, τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔκειτο ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὁ δ' ἕτερος διασταυρούμενος πρὸς αὐτόν [2], ἀπὸ Α πρὸς Δ. Γενικῶς παρετηρήθη ἔλλειψις αὐστηρῶς καθωρισμένου προσανατολισμοῦ. Εἴς τινας περιπτώσεις ἀργοὶ λίθοι ἦσαν τοποθετημένοι κατὰ τὴν πρὸς τὸ κρανίον παρυφὴν (τάφ. VII, XI, XII) ἢ περιέβαλλον τὸν τάφον (τάφ. X, παιδός). Εἰς τὸν τάφ. XVI οἱ λίθοι ἦσαν κανονικώτερον τοποθετημένοι κατὰ μῆκος τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν.

---

[1] Καθῆκόν μου θεωρῶ νὰ ἐκφράσω θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὰς Δημοτικὰς ἀρχὰς τῆς Κοζάνης διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς συνέδραμον εἰς τὴν ἐργασίαν συντηρήσεως καὶ τὴν στέγασιν τῶν εὑρημάτων. Τὴν ἀνασκαφὴν παρηκολούθησε ἡ Δρ D. Feytmans, Βελγὶς ἀρχαιολόγος, ἑταῖρος τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς.

[2] Πρβ. ὁμοίου σχήματος τάφον ἐν τῇ νεκροπόλει τῆς Hallstatt, SACKEN Das Grabfeld von H., Wien 1868, πίν. II, 11.

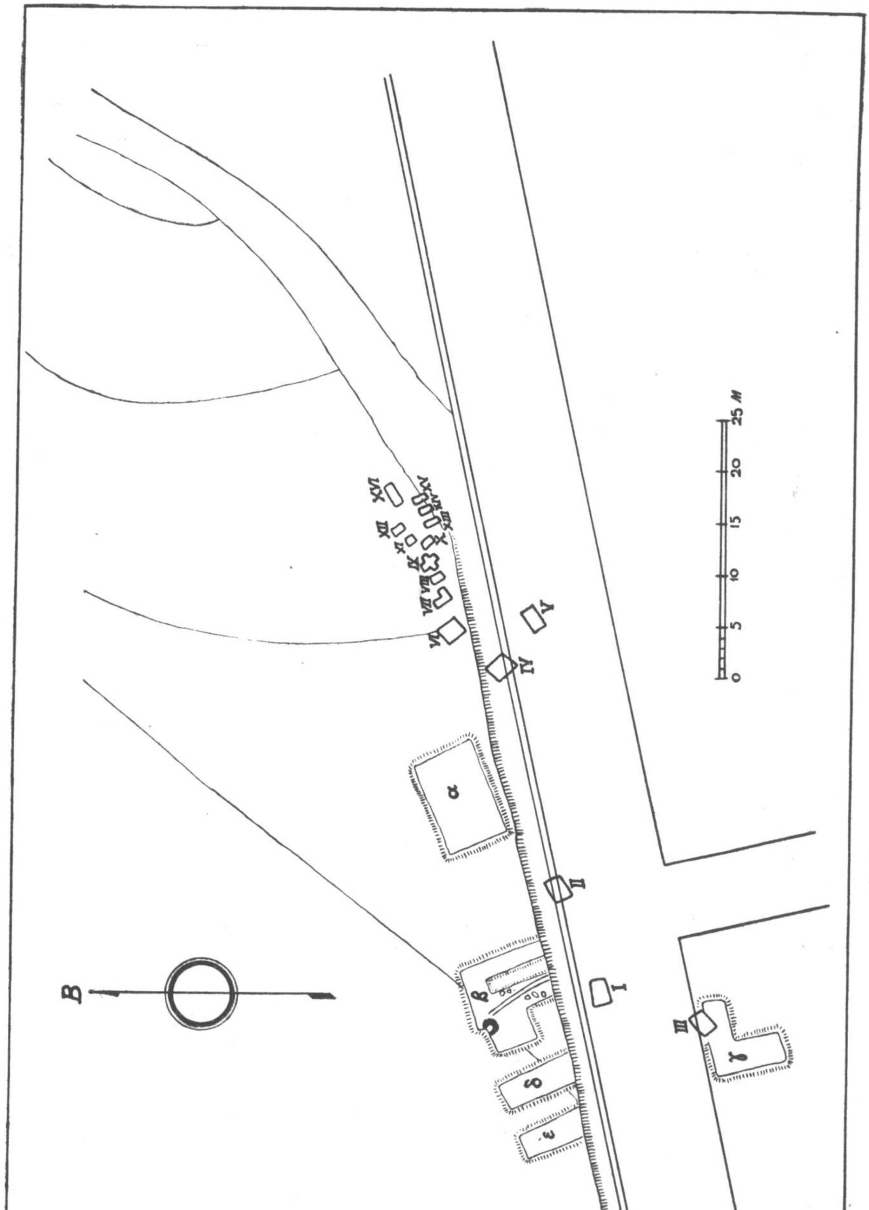

Εἰκ. 1. Γενικὴ διάταξις τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Παρετηρήθη, κατὰ κανόνα, λεπτὸν στρῶμα ἀπηνθρακωμένων ξύλων ὑπεράνω τῶν σκελετῶν, μαρτυροῦν ἀσφαλῶς τὴν ὕπαρξιν καλυμμάτων ἐκ σανίδων ἢ κλάδων. Κατὰ τὴν βαθμιαίαν σῆψιν αὐτῶν καὶ τὴν κατάρρευσιν τῆς ὑπεράνω τῶν τάφων ἐπιχώσεως, τὰ μικρὰ χαλκᾶ κτερίσματα διεταράχθησαν, τὰ πήλινα ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἐν τούτοις εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν, παρὰ τὴν κεφαλὴν ἢ τὰ σκέλη τῶν νεκρῶν.

Ἄνδρες εἶχον ἐνταφιασθῆ εἰς τοὺς τάφ. VII, IX^{α}, XII, XIII καὶ XVI, ἔνθα παρὰ τὸ δεξιὸν ἢ ἀριστερὸν πλευρὸν τῶν σκελετῶν εὑρέθησαν, ἀνὰ μία ἢ δύο, σιδηραῖ αἰχμαὶ δοράτων.

Οἱ σκελετοὶ τῶν τάφ. VI, VIII, XIV, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν κτερισμάτων, ἦσαν γυναικεῖοι. Οἱ τάφ. VII^{β} καὶ X περιεῖχον σκελετοὺς παίδων. Ἀβεβαίου φύλου εἶναι οἱ νεκροὶ τοῦ τάφ. XI — πτωχοῦ εἰς κτερίσματα — καὶ τοῦ τάφ. XV. Χαλκᾶ κοσμήματα, πόρπαι μετὰ διπλῆς σπείρας (Spectacle - Fibulae) δίδυμοι περόναι, δακτύλιοι, συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν κτερισμάτων ἀνεξαρτήτως φύλου τῶν νεκρῶν.

Ἡ χρονολόγησις τῶν τάφων δύναται νὰ βασισθῇ ἰδίως ἐπὶ δύο ἀττικῶν πηλίνων ἀγγείων, εὑρεθέντων μεταξὺ 23 ἄλλων, προϊόντων ἐγχωρίων ἀγγειοπλαστικῶν ἐργαστηρίων: ἡ μελανόμορφος κάλπις τοῦ τάφ. XVI, 1 χρονολογεῖ εἰς τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος τοὺς τάφους XII - XVI, τῶν ὁποίων τὸ ἐπίπεδον εἶναι κατά τι χαμηλότερον τῶν λοιπῶν, καὶ τὰ κτερίσματα αὐτῶν παρουσιάζουσιν ἐν γένει πολλὰς κοινὰς ἀναλογίας. Δευτέρα ὁμὰς τάφων — ὑπ᾽ ἀρ. VI-XI, — χρονολογεῖται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐκ τοῦ ἀττικοῦ σκύφου τοῦ τάφ. IX, 7.

Α. Τάφοι τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Τάφ. XII. 1. Ψῆφος ὅρμου ἐκ πηλοῦ φαιοῦ, σφαιρική, διάτρητος· διάμ. 0,022 μ.

2. Χαλκῆ πόρπη μετὰ διπλῆς σπείρας, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν βελόνην καὶ τὰς προσαρμογὰς αὐτῆς· πλ. 0,128, ὕψ. 0,062 μ.

3. Σιδηρᾶ στλεγγὶς ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου· σῳζ. μῆκος 0,155 μ.

4. Σιδηροῦν μαχαίριον μετὰ λεπίδος ἐλαφρῶς καμπύλης· σῳζ. μῆκ. 0,123, πλ. 0,02 μ.

5. Σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος, τῆς ὁποίας ἡ λεπίς, τομῆς ῥομβοειδοῦς, ἔχει ἀκμὰς σχεδὸν παραλλήλους· μῆκ. 0,35, πλ. 0,028 μ.

6. Μικρὰ σιδηρᾶ αἰχμή, ὁμοίου τύπου· μῆκ. 0,125, πλ. 0,022 μ.

Τάφ. XIII. 1. Πρόχους ἐκ πηλοῦ φαιοῦ (buchero)· ὕψ. 0,26 μ. Ἡ προχοή, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν ἔκφυσιν, ἔχει τὸ στόμιον ἀπεστρογγυλωμένον. Ἡ λαβή, τομῆς ᾠοειδοῦς, διαπλατύνεται κατὰ τὴν πρόσφυσιν. Γάστρα σχεδὸν σφαιρική, ποὺς διακριτός, βάσις ἐπίπεδος.

2. Πρόχους ἐκ πηλοῦ φαιοῦ, συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων. Ἡ προχοὴ ἐλλείπει· σῳζ. ὕψ. 0,195 μ. Ὁ λαιμὸς διευρυνόμενος, περιβάλλεται ὑπὸ δύο ἀναγλύφων ὁριζοντίων γραμμῶν. Γάστρα ᾠοειδής, πούς διακριτός, βάσις ἐπίπεδος.

3. Μεγάλη σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος ἀπολήγουσα εἰς ὀξεῖαν κορυφήν· μῆκ. 0,495, πλ. 0,058.

4. Σιδηρᾶ αἰχμὴ φυλλοειδής· μῆκ. 0,43, πλ. 0,058.

5. Σιδηροῦν μαχαίριον ἐκ δύο προσαρμοζομένων τμημάτων. Ἡ λεπὶς αὐτοῦ διαπλατύνεται περὶ τὸ μέσον, ἔχουσα ἀκμὴν ἐλαφρῶς καμπύλην· μῆκ. 0,185, πλ. 0,02 μ.

6. Σιδηροῦν ἡμικυκλικὸν ἔλασμα, τομῆς κυκλοτεροῦς· διάμ. 0,04.

7. Χαλκῆ πόρπη μετὰ διπλῆς σπείρας εἰς δύο τμήματα. Ἡ βελόνη ἐλλείπει· ὕψ. σπείρας 0,085 μ.

8. Χαλκῆ ψῆφος διάτρητος, σχήματος τριγώνου, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ περατοῦνται εἰς δισκάρια ἐλλειψοειδῆ· ὕψ. 0,02, διάμ. δισκαρίων 0,012. Ὁμοίου τύπου ἐξαρτήματα ψελίων· πρβ. Truhelka Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Dolina, Wiss. Mitt. Bosn. Erzeg. IX, 1904, σ. 147, εἰκ. 93-94 καὶ πίν. 26,1-2.

9. Τμῆμα αὐλοῦ, ῥομβοειδοῦς τομῆς, ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος, φέροντος μικρὰς κυκλικὰς ὀπὰς κανονικῶς διατεταγμένας· σῳζ. ὕψ. 0,042, διάμ. 0,015 μ. Εἶναι πιθανῶς ἐξάρτημα περιδεραίου, πρβ. Wiss. Mitt. Bosn. Erz. IV, 1896, σ. 24, εἰκ. 30.

Τάφ. XIV *(εἰκ. 2)*. 1. Βαθεῖα κύλιξ ἐκ φαιοῦ πηλοῦ· ὕψ. μετὰ τῶν λαβῶν 0,145, διάμ. χείλους 0,20. Τμῆμα τοῦ χείλους ἐλλείπει. Ὁ λαιμὸς διαχωρίζεται ἐντόνως ἀπὸ τοῦ ὤμου, τὸ χεῖλος διαστέλλεται. Αἱ λαβαὶ εἶναι πεπλατυσμέναι, ἡ βάσις δακτυλιοειδής.

2. Ἄωτον κυάθιον ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ συστελλόμενα χείλη. Ἐπὶ τῆς βάσεως κυκλικὴ αὖλαξ· ὕψ. 0,032, διάμ. χείλους 0,087 μ.

3. Πρόχους πηλοῦ τεφροῦ πρασινωποῦ· ὕψ. 0,155 μ. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ὑπὸ ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ βερνικίου. Τμῆμα τῆς προχοῆς ἐλλείπει.

4. Χαλκοῦν περίαπτον ὑπὸ μορφὴν μικρᾶς οἰνοχόης ὀξυπυθμένου. Συμπαγές· ὕψ. 0,043 μ. Πρβ. Payne Perachora σ. 159 καὶ πίν. 66,10 καὶ 83,23.

5. Χαλκοῦν σύρμα ἀγκιστροειδές, πεπλατυσμένον καὶ διάτρητον κατὰ τὸ ἄκρον. Κοσμεῖται δι᾽ ἀναγλύφων δακτυλίων κανονικῶς διατεταγμένων· μῆκ. 0,12.

6. Τμήματα δύο χαλκῶν διδύμων περονῶν.

7. Χαλκῆ πόρπη μετὰ διπλῆς σπείρας· πλ. 0,125, ὕψ. 0,055 μ.

8. Μεγάλη σιδηρᾶ περόνη ἐξ 7 τμημάτων ἔχουσα σφαιρικὴν κεφαλήν·

σφζ. ὕψ. 0,292. Πρβ. γεωμετρικὰς περόνας Ἐθν. Μουσ. ἀρ. 16363 a, b, c.

9. Χαλκῆ περόνη (εἰκ. 5α), ἔχουσα κωνοειδῆ κεφαλὴν καὶ ὑπ᾽ αὐτὴν ἀνάγλυφον δακτύλιον. Δύο τμημάτων προσαρμοζομένων ὕψ. 0,084 μ.

Τάφ. XV. 1. Κανθαρόσχημος σκύφος, πηλοῦ κιτρίνου· ὕψ. μετὰ λαβῶν

Εἰκ. 2. Κτερίσματα τοῦ τάφου XIV (5ου π.Χ. αἰ.).

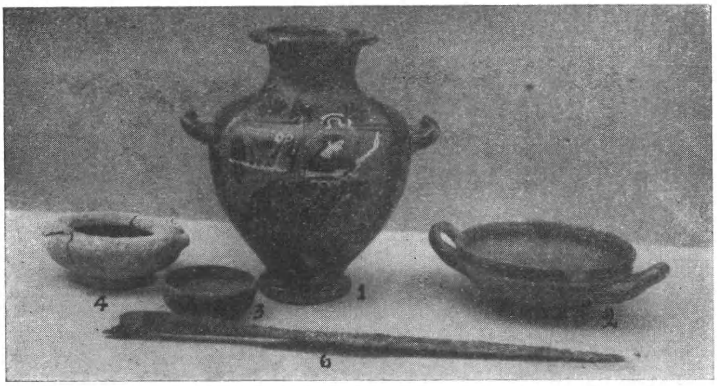

Εἰκ. 3. Κτερίσματα τοῦ τάφου XVI (5ου π.Χ. αἰ.).

0,17, διάμ. χείλους 0,115. Φέρει διακόσμησιν διὰ καστανοχρόου βερνικίου: ἐπὶ τοῦ ὤμου, κυματοειδῆ ταινίαν διακοπτομένην ὑπὸ τὰς λαβάς, ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ τῆς κοιλίας μέχρι τοῦ ποδός, ὁριζοντίους ταινίας. Ἐλλείπουσι μέρος τῆς λαβῆς καὶ τμῆμα τοῦ ποδός. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ ὤμου δεικνύουσιν ἀναλογίας πρὸς ἀγγεῖα τῆς πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Πρβ. Wace-Thompson Prehistoric Thessaly, σ. 210, εἰκ. 145 g.

2. Χαλκῆ δίδυμος περόνη· ὕψ. 0,053.

Τάφ. XVI (*εἰκ. 3*). Ταφὴ δύο νεκρῶν. Παρὰ τὸν α): 1. Κάλπις ἀττικὴ μελανόμορφος· ὕψ. 0,205, διάμ. χείλους 0,10 μ. Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν

τμημάτων. Εἴς τινα σημεῖα ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς ἐφθαρμένη. Αἱ πλάγιαι λαβαὶ ἀνυψωμέναι, ἡ κάθετος τρισχιδής. Τὸ ἀγγεῖον φέρει διακόσμησιν ἐν μετόπῃ πλαισιουμένῃ διὰ δύο παραλλήλων γραμμῶν καὶ διπλῆς σειρᾶς στιγμῶν. Ἐπὶ τοῦ ὤμου τρία ἀνθέμια. Ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται διὰ στιλπνοῦ βερνικίου. Ἐν τῇ μετόπῃ εἰκονίζεται ὁ ἆθλος τοῦ Ἡρακλέους παλαίοντος πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας. Μεταξὺ τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ θηρίου παρίσταται ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ, ἀνυψοῦσα τὴν δεξιάν. Ἐπίθημα λευκοῦ χρώματος χρησιμοποιεῖται εἰς τὸ πρόσωπον, τὰς γυμνὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὄφεις τῆς αἰγίδος τῆς θεᾶς, καὶ εἰς τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους. Ἐρυθρὸν χρῶμα ἐπὶ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν δύο ταινιῶν τοῦ χιτῶνος τῆς θεᾶς, ἐπὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ γενείου αὐτοῦ.

Ὁ ζωγράφος τῆς ἡμετέρας ὑδρίας ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀγγειογράφων, οἵτινες, διακοσμοῦντες ἰδίᾳ ληκύθους, συνεχίζουσι τὸν μελανόμορφον ρυθμὸν κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκαετίας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων ὁ «ζωγράφος τοῦ Αἵμονος» ἔχει διακοσμήσει καὶ μικρὰς ὑδρίας, πρβ· H. E. HASPELS Attic Blac-Figured Lekythoi, σ. 245, ἀρ. 87-88.

2. Κύλιξ πηλοῦ ἐρυθροῦ περικλείοντος κόκκους ἀσβεστολίθου· ὕψ. 0,05, διάμ. χείλους 0,14. Καλύπτεται ἐξωτερικῶς ὑπὸ φαιοῦ βερνικίου ἐπικεχρισμένου ἀνωμάλως διὰ χονδροειδοῦς χρωστῆρος. Ἐπὶ τῆς ἐξῃρημένης βάσεως φέρει κύκλον καὶ στιγμὴν ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ.

3. Ἄωτον κυάθιον πηλοῦ καστανοχρόου-ἐρυθρωποῦ· ὕψ. 0,028, διάμ. χείλους 0,071. Ἔχει συστελλόμενα χείλη καὶ φέρει γάνωμα διὰ μέλανος βερνικίου.

4. Κώθων πηλοῦ κιτρίνου, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει μέρος τῆς λαβῆς καὶ τῆς βάσεως· ὕψ. 0,45, διάμ. 0,110. Ὁ πηλὸς περικλείει ψήγματα μαρμαρυγίου. Φέρει διακόσμησιν ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ τοῦ ποδὸς ἐκ τριῶν ὁριζοντίων ταινιῶν ἐρυθροῦ χρώματος. Καὶ ἡ λαβὴ κοσμεῖται διὰ ταινίας.

5. Χαλκῆ πόρπη μετὰ δύο σπειρῶν· πλ. 0,119, ὕψ. 0,057. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ β΄ εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς:

6. Σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος, φυλλοειδής· μῆκ. 0,248.

7. Οἰνοχόη τρίλοβος πηλοῦ μέλανος (buchero)· ὕψ. 0,145. Ἔχει γάστραν ἀπιοειδῆ, ἧς ἡ μεγίστη διάμετρος εὑρίσκεται κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον στερεῖται ποδός.

8. Οἰνοχόη ἐρυθροῦ πηλοῦ μετὰ κυκλοτεροῦς στομίου χειροποίητος· ὕψ. μετὰ τῆς λαβῆς 0,15 μ.

Β. Τάφοι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

Τάφ. VI (*εἰκ. 4*). 1. Πλὰξ ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος σχήματος τριγώνου ἔχοντος τὰς πλευρὰς ἐλαφρῶς καμπύλας. Αἱ δύο γωνίαι περατοῦνται εἰς ἄγκιστρα, χυτὰ ἰδιαιτέρως καὶ συγκεκολλημένα· ὕψ. 0,07, πλ. 0,297 μ., πάχ. 0,001 μ. Τὸ ἄκρον τοῦ δεξιοῦ ἀγκίστρου καὶ ἡ κορυφὴ τῆς κάτω γωνίας ἀποκεκρουμένα.

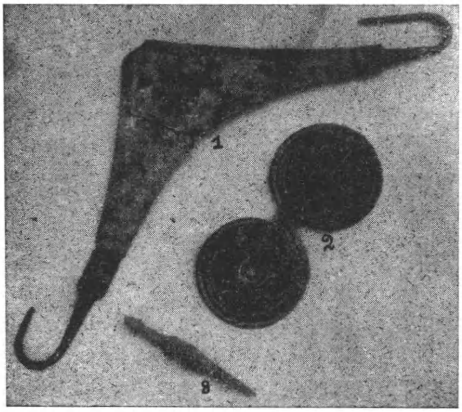

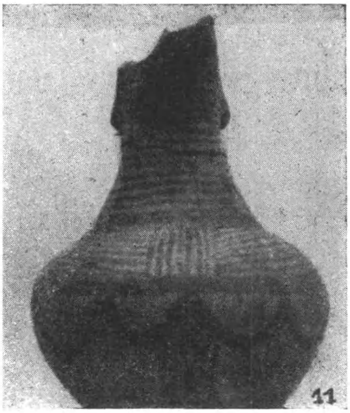

Εἰκ. 4. Κτερίσματα τοῦ τάφου VI (τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.)

Φέρει διακόσμησιν ἐγχάρακτον: εἰς τὸ κέντρον ῥόδακα σχηματιζόμενον ἐκ διασταυρουμένων ἡμικυκλίων, κεχαραγμένων διὰ διαβήτου καὶ ἐχόντων κέντρα κείμενα ἐπὶ σημείων τῆς περιφερείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου, περιγράφοντος τὸ ὅλον κόσμημα. Τὰ μεταξὺ τῶν σχηματιζομένων πετάλων τριγωνικὰ περίπου διαστήματα εἶναι πεπληρωμένα διὰ πυκνῶν παραλλήλων γραμμῶν. Ἑκατέρωθεν τοῦ ῥόδακος πέντε παραπληρωματικὰ κοσμήματα ἐκ μικρῶν ὁμοκέντρων κύκλων καὶ στιγμῆς ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῶν. Ὅμοια κοσμήματα, ἀνὰ 4 ἐπὶ τῆς ἐκφύσεως τῶν ἀγκίστρων. Ἡ περιφέρεια κοσμεῖται διὰ ταινίας ἐκ σειρᾶς μικρῶν τριγώνων πεπληρωμένων διὰ παραλλήλων γραμμῶν. Τὸ ἔλασμα, εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ σκελετοῦ ὀλίγον ἀνωτέρω τῶν ὀστῶν τῆς λεκάνης, ἑρμηνεύεται ὡς ὑποδερὶς ἢ ζώνη· πρβ. Sacken Das Grabfeld von Hallstatt, πίν. XI, 9 (τῆς Β´ περιόδου) καὶ V. Mikov BJAB, XVII, 1950, σ. 146 (τοῦ 5ου ἢ 4ου π. Χ. αἰῶνος).

2-3. Δύο χαλκαῖ πόρπαι μετὰ διπλῆς σπείρας· πλ. 0,13, ὕψ. 0,06 μ.

4-6. Τμήματα χαλκῶν διδύμων περονῶν.

7. Δύο δακτύλιοι ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ σύρματος τομῆς κυκλοτεροῦς· διάμ. 0,02 καὶ 0,015 μ. Εὑρέθησαν εἰς τὰ δάκτυλα τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ νεκροῦ.

8. Ὀστεΐνη περόνη ἔχουσα κωνοειδῆ κεφαλὴν καὶ αἰχμὴν τριγωνικῆς τομῆς. Κατὰ τὸ ἄκρον ἐλλιπής· ὕψ. 0,085.

9. Ἀμφορεὺς ἐκ πηλοῦ τεφροῦ, ἔχων τὰς λαβὰς ὑψωμένας ὑπὲρ τὸ χεῖλος· ὕψ. μετὰ τῶν λαβῶν 0,205, διάμ. στομ. 0,085.

10. Οἰνοχόη μετὰ κυκλικοῦ στομίου, ἐρυθροῦ πηλοῦ· ὕψ. 0,205, διάμ. στομίου 0,09 μ. Ποὺς μόλις διακρινόμενος, βάσις ἐπίπεδος. Ἡ λαβὴ πεπλατυσμένη, δισχιδής. Τμήματα τῆς γάστρας καὶ τοῦ χείλους ἐλλείπουσι.

11. Πρόχους ἄπους πηλοῦ ἐρυθροῦ· ὕψ. 0,175. Τὸ ἄκρον τῆς προχοῆς ἀποκεκρουμένον. Φέρει διακόσμησιν, καστανοῦ χρώματος, ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν ὤμων, συνισταμένην ἐξ ὁριζοντίων καὶ καθέτων γραμμῶν, κατὰ σύστημα μετοπῶν. Ἐπὶ τῆς γάστρας γιρλάνδα ἐξ ἧς ἐξηρτημένη κάθετος ταινία, ἥτις σχηματίζεται ἐκ τεσσάρων καθέτων γραμμῶν καὶ ρομβοειδοῦς πλέγματος. Ἐπὶ τῆς πεπλατυσμένης λαβῆς κάθετος γραμμὴ ἀπολήγουσα εἰς ἰχθυάκανθαν.

Κατὰ τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ καὶ τὴν διακόσμησιν τὸ ἀγγεῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν χειροποίητον ἀμφορέα τοῦ τάφου III, 3, πρβ. ΑΕ 1948-1949 σ. 106 εἰκ. 23.

12. Σιδηροῦν μαχαίριον· μῆκ. 0,157, πλ. 0,023.

Τάφ. VII. Περιεῖχε σκελετὸν ἀνδρὸς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου καὶ καθέτως πρὸς αὐτὸν εὑρέθη ἐντεταφιασμένος παῖς.

1. Οἰνοχόη μετὰ κυκλικοῦ στομίου, ἐκ πηλοῦ φαιοῦ· ὕψ. 0,198, διάμ. χείλους 0,102 μ.

2, Οἰνοχόη ὁμοία ἔχουσα λαιμὸν κατά τι στενότερον. Ἐλλείπει τμῆμα τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς γάστρας· ὕψ. 0,162, διάμ. χείλους 0,081.

3. Σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος, μεγάλων διαστάσεων (σάρισα). Ἡ λεπὶς κατὰ τὴν βάσιν ἀπεστρογγυλωμένη, κατὰ τὸ ἄκρον λίαν ὀξεῖα· ὁλικὸν μῆκ. 0,415 μ., πλ. λεπίδος 0,04 μ.

5. Τρεῖς χαλκοῖ δακτύλιοι. Οἱ δύο ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν εἰς τὰ δάκτυλα τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ νεκροῦ, πρβ. καὶ C. Blinkenberg Lindos I, σ. 120, εἰκ. 11-12.

6. Τμήματα δύο χαλκῶν διδύμων περονῶν.

7. Μόνωτος ἄπους κύαθος πηλοῦ ἐρυθροῦ· ὕψ. 0,062, διάμ. χείλους 0,085. Ἀγγεῖον χειροποίητον, ἐλλιπὲς τὴν λαβήν.

8. Οἰνοχόη μετὰ κυκλικοῦ στομίου, ἐρυθροῦ πηλοῦ, χειροποίητος· ὕψ. 0,11 μ., διάμ. στομίου 0,085 μ. Ἔχει γάστραν ἀπιοειδῆ, ἀνώμαλον καὶ στερεῖται λαιμοῦ καὶ ποδός. Ἡ λαβὴ τομῆς ᾠοειδοῦς. Τὸ ἀγγεῖον εὑρέθη παρὰ τὸν σκελετὸν τοῦ παιδός.

Τάφ. VIII *(εἰκ. 5)*. 1. Ὑδρία, πηλοῦ φαιοῦ, συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τμημάτων, ἐλλιπὴς κατὰ τὸν ὦμον καὶ τὴν γάστραν· ὕψ. 0,225, διάμ.

χείλους 0,105 μ. Κοιλία σφαιρική, λαιμὸς διευρυνόμενος πρὸς τὰ ἄνω, αἱ ὁριζόντιοι πλάγιαι λαβαὶ χαμηλότερον τοῦ συνήθους τοποθετημέναι, ἡ κάθετος διογκοῦται περὶ τὰς ἐκφύσεις. Τὸ ἀγγεῖον ἔχει ταπεινὸν πόδα καὶ βάσιν ἐπίπεδον. Πρβ. ὑδρίαν «προϊστορικὴν» ἐκ Κοζάνης ΑΕ 1936, Ἀρχαιολ. Χρονικά, σ. 12, εἰκ. 15, ἀρ. 31.

2. Χαλκοῖ ψῆφοι συμπαγεῖς, ὑπὸ μορφὴν ραβδίσκων ἀστραγαλοειδῶν ἐχόντων πέρατα κωνοειδῆ. Ἐκ τούτων 17 ἔχουσιν ὕψ. 0,032, οἱ 12 ὕψ. 0,028 μ.

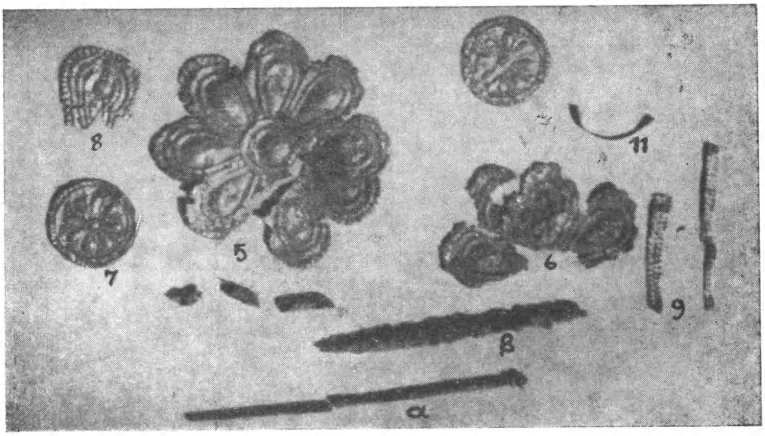

Εἰκ. 5. Χρυσοῖ ῥόδακες καὶ ἐλάσματα τάφ. VIII καὶ IX (4ου π.Χ. αἰ.) χαλκῆ περόνη (α) τοῦ τάφου XIV, ἀρ. 9 καὶ σιδηρᾶ περόνη (β) τοῦ τάφου VIII, ἀρ. 4.

Ἀπετέλουν ὅρμον ἢ ἦσαν ἐξαρτήματα ζώνης: πρβ. Wiss. Mitt. Bosn. Erzeg. I, 1893, σ. 77 ἀρ. 7, εἰκ. 49-51. Εἰς τὴν ζώνην ἢ τὸν ὅρμον ἀνήκει καὶ χαλκοῦν ἐξάρτημα ἀποτελούμενον ἐκ δακτυλίου συναπτομένου διὰ δύο συγκλινόντων σκελῶν πρὸς ὁριζόντιον στέλεχος· ὕψ. 0,054 μ. Πρβ. WMBE, V, 1897, σ. 14, εἰκ. 19.

3. Χαλκῆ πόρπη μετὰ διπλῆς σπείρας· πλ. 0,16, ὕψ. 0,073 μ.

4. Τμῆμα σιδηρᾶς περόνης· σῳζ. ὕψ. 0,071 μ.

5. Χρυσοῦς ῥόδαξ λεπτοτάτου ἐκκρούστου ἐλάσματος, συγκείμενος ἐξ ὀκτὼ πετάλων· διάμ. 0,06. Εὑρέθη ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ νεκροῦ.

6. Δύο τμήματα ὁμοίου ῥόδακος.

7. Μικρὸς χρυσοῦς ῥόδαξ ἐκ λεπτοῦ ἐκκρούστου ἐλάσματος, συγκείμενος ἐξ 8 πετάλων περιγραφομένων ὑπὸ κύκλου· διάμ. 0,025. Εὑρέθη ἐπὶ τοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ. Οἱ ἀνωτέρω ὑπ. 5-7 τύποι ῥοδάκων εἶναι προφανῶς Κορινθιακῆς μεταλλοτεχνίας, πρβ. Filow Trebenischte, σ. 101, εἰκ. 45. Τοιαῦτα κτερίσματα εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐπιβιώσεως μυκηναϊκῶν ἐθίμων.

8. Τμῆμα χρυσοῦ λεπτοῦ ἐλάσματος ἐκκρούστου εἰς σχῆμα πετάλου περιγραφομένου ὑπὸ 4 σειρῶν ἀναγλύφων στιγμῶν· πλ. 0,02 μ. Τὸ ἔλασμα, ἀποκεκομμένον ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ πετάλου, ἀπετέλει ἀπόληξιν ἑλικοειδοῦς δακτυλίου ὡς ὁ ἐκ Σεραγιέβου χαλκοῦς: WMBE IV, 1896, σ. 64, εἰκ. 191. Μορφὴ καὶ τεχνοτροπία τοῦ κοσμήματος δηλοῦσι ἐγχωρίαν προέλευσιν.

9. Δύο μικραὶ ταινίαι ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ ἐλάσματος, φέρουσαι ἀναγλύφους στιγμὰς εἰς διπλῆν σειράν· μῆκ. τῆς μιᾶς 0,03, τῆς ἑτέρας 0,04 μ.

10. Τμῆμα ὁμοίας ταινίας συνεστραμμένης· μῆκ. 0,015.

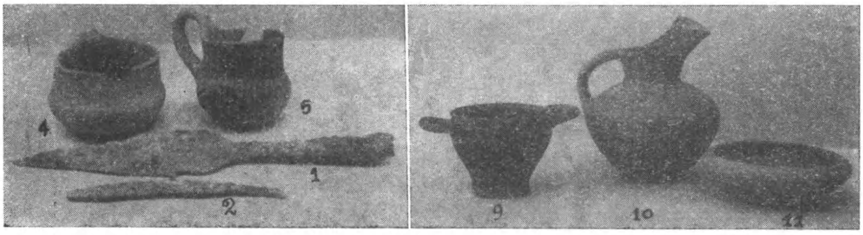

Εἰκ. 6. Κτερίσματα τοῦ τάφου IX, ($4^{ου}$ π.Χ. αἰ.).

11. Χρυσοῦν ἐλασμάτιον, μῆκ. 0,02, ἀπολῆγον κατὰ τὸ ἄκρον εἰς λεπτὸν κρίκον. Ἴσως ἐξ ἐνωτίου.

Τάφ. IX (*εἰκ. 5* καὶ *6*). Περιεῖχε δύο σκελετοὺς διασταυρουμένους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Α΄ ἔκειτο ἐξ Α πρὸς Δ καὶ ὁ Β΄ ἐκ Β πρὸς Ν. Παρὰ τὸν Α΄ εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς κτερίσματα:

1. Σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος μέσου μεγέθους· μῆκ. 0,29. Ἡ βάσις τῆς λεπίδος ἑνοῦται πρὸς τὸν αὐλὸν διὰ συνεχοῦς καμπύλης.

2. Σιδηροῦν μαχαίριον τοῦ ὁποίου ἡ ἀκμὴ σχηματίζει καμπύλην. Τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς τριγωνικόν. Ἡ λαβὴ σώζει εἰς τὸ σημεῖον ἐκφύσεως τῆς λεπίδος δακτύλιον, μέχρι τοῦ ὁποίου ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ ξύλου· μῆκ. 0,16 πλ. λεπίδος 0,025 μ.

3· Τμῆμα χαλκῆς διδύμου περόνης.

4. Μόνωτος χειροποίητος κύαθος ἐρυθροῦ πηλοῦ. Χεῖλος ἀνώμαλον, μεγ. διάμ. 0,085, ὕψ. 0,07 μ. Ἐλλιπὴς κατὰ τὴν λαβήν.

5. Μόνωτος κύαθος πηλοῦ φαιοῦ, χειροποίητος. Ἡ λαβὴ ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ χεῖλος· ὕψ. μετὰ τῆς λαβῆς 0,10, διάμ. χείλους 0,06 μ.

6. Ῥόδαξ ἐκ χρυσοῦ ἐκκρούστου ἐλάσματος, ὡς ὁ τοῦ τ. VIII ἀρ. 7.

7. Ταινία ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος συνεστραμμένου, ὡς ἡ τοῦ τ. VIII, ἀρ. 10.

8. Τὸ ἥμισυ σφαιρικῆς ὀστεΐνης ψήφου διατρήτου, ἥτις φέρει διακόσμησιν ἐγχαράκτων κύκλων ἐφαπτομένων κατὰ τὴν περιφέρειαν αὐτῶν· διάμ. 0,015. Τοιαῦται ψῆφοι ἔχουσι καταγωγὴν ἐκ τῶν προϊστορικῶν χρόνων

WMBE IX, 1904 σ. 40, εἰκ. 20-21. Παρὰ τὸν Β΄ νεκρὸν εὑρέθησαν τὰ κάτωθι ἀγγεῖα :

9. Ἀττικὸς μελαμβαφὴς σκύφος· ὕψ. 0,075, διάμ. χείλους 0,085 μ. Μικρὸν τμῆμα τοῦ χείλους ἐλλείπει. Πηλὸς πορτοκαλλόχρους, βερνίκιον μέλαν-ἐλαιόχρουν. Τὸ χεῖλος διαστέλλεται ἐλαφρῶς, ἡ διάμετρος μειοῦται ἀπὸ τοῦ μέσου ὕψους πρὸς τὸν πόδα. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς βάσεως ἐξῃρημένη, κοσμεῖται

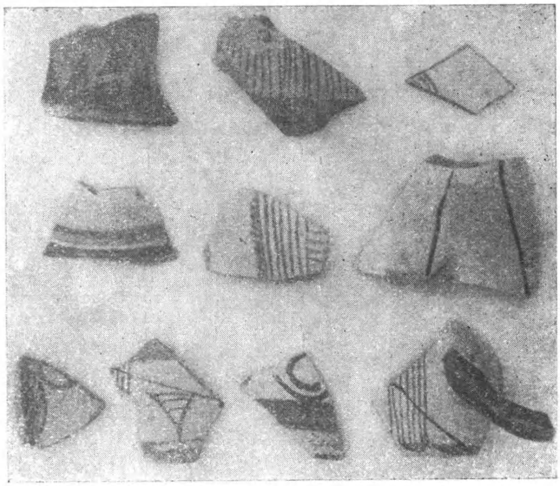

Εἰκ. 7. Ὄστρακα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τῶν τάφων.

διὰ κύκλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ βερνικίου. Ἡ χρονολόγησις τοῦ σκύφου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος εἶναι ἀσφαλὴς ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ: P. Corbett Attic Pottery of the Later Fifth Century, Hesperia, 18, 1949, σ. 319, εἰκ. 1, ἀρ. 138.

10. Πρόχους ἐρυθροῦ πηλοῦ μετὰ σφαιρικῆς γάστρας· ὕψ. 015. Ἀκεραία, πλὴν μικρᾶς ἀποφλοιώσεως κατὰ τὴν προχοήν.

11. Ἄωτον κυάθιον ἐρυθροῦ πηλοῦ μετὰ σφαιρικῆς γάστρας· ὕψ. 0,04, διάμ. χείλους 0,105 μ.

Τάφ. X (παιδός). Πλὴν τμημάτων τριῶν χαλκῶν διδύμων περονῶν, οὐδὲν ἕτερον κτέρισμα περιεῖχε.

Τάφ. XI. Τὸ μόνον κτέρισμα τοῦ νεκροῦ ἦτο χαλκοῦς δακτύλιος ἐκ σύρματος συγκεκολλημένου κατὰ τὰ πέρατα, τομῆς κυκλικῆς· διάμ. 0,022 μ.

Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας ὑπῆρξεν ἡ παρουσία, ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῶν τάφων, πολλῶν ὀστράκων ἀγγείων, σκύφων, κανθάρων, ἀμφορέων μὲ λεπτὰ τειχώματα, πηλοῦ κιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ, φέροντα ἀνοικτόχρωμον ἐπίχρισμα καὶ

γραπτὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν στιλπνοῦ καστανοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἄλλα ὄστρακα εἶναι χονδροειδῆ ἀγγείων χειροποιήτων οἰκιακῆς χρήσεως. Εἰς τὴν *(εἰκ. 7)*, δίδομεν ἐξ ἐπιλογῆς δείγματά τινα τῶν ὀστράκων. Πάντα ταῦτα εἶναι προφανῶς ἀρχαιότερα τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνασκαφέντων τάφων, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδὲν ὅμοιον ἀγγεῖον εὑρέθη. Παρουσιάζουσι ἀρκετὰς ἀναλογίας πρὸς εὑρήματα ἄλλων μακεδονικῶν τόπων, ὡς π. χ. τῆς Ὀλύνθου, καταλεγόμενα εἰς τὴν «προπερσικὴν» κεραμεικήν, Excav. at Olynthus V, G. E Mylonas Prepersian Pottery, σ. 15, πίν. 22 ε. Ἀποτελοῦσι πάντως βεβαίαν ἔνδειξιν περὶ ὑπάρξεως καὶ ἀρχαιοτέρας τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος περιόδου ἐν τῇ νεκροπόλει τῆς Κοζάνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θέλει ἀποδείξει ἡ ἔρευνα, ἥτις διὰ τὸν λόγον τοῦτον δέον νὰ συνεχισθῇ.

Ἐντὸς τῶν ἄλλων πέντε δοκιμαστικῶν τάφρων (εἰκ. 1, α-ε), ἔνθα ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, δὲν εὑρέθησαν τάφοι, ἀλλ' ἐγένοντο στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις τῶν ἐπιχώσεων. Ἐν τῇ τάφρῳ β εὑρέθη ἐσκαμμένη αὖλαξ ἐπὶ τοῦ βράχου, ὑποκειμένου εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἡ αὖλαξ, πλ. ±0,60 καὶ βάθ. ±0,25, ἔχουσα κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, πιθανὸν νὰ ἐχρησίμευε πρὸς ὑποδοχὴν θεμελίων τοίχου περιβόλου ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Παρὰ τὸ Β ἄκρον αὐτῆς ἀπεκαλύφθη κυκλικὸς λάκκος περιβαλλόμενος ὑπὸ ἀργῶν λίθων καὶ πλήρης διαδοχικῶν στρωμάτων κεκαμμένης ἀργίλου, λαβούσης ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ πυρὸς ἐρυθρὰν ἀπόχρωσιν. Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἐρευνηθεὶς τῷ 1949 τάφος I, ὅστις γειτνιάζει πρὸς τὴν πυράν, δὲν περιεῖχε σκελετόν, δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ πυρὰ ἐχρησίμευε πρὸς καῦσιν νεκρῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

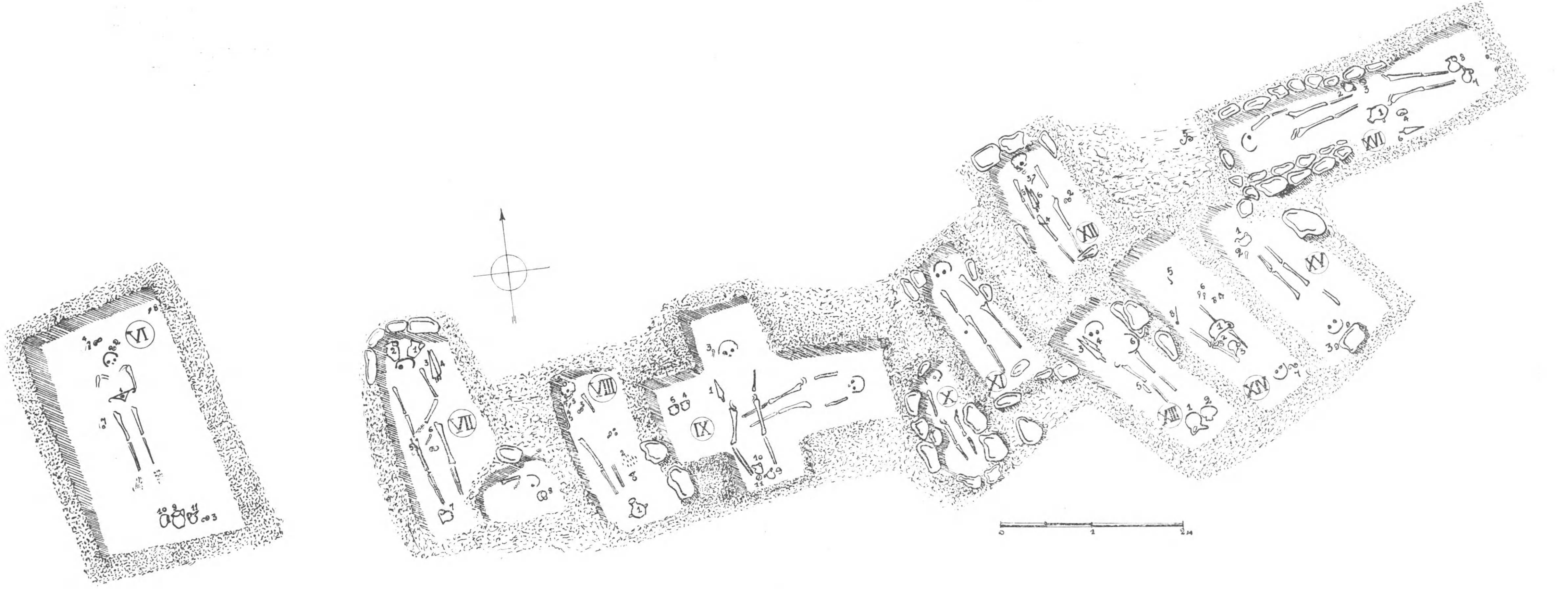

Κάτοψις τῶν τάφων VI - XVI.

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΒΔΗΡΟΙΣ

Περὶ τὰ 7 χιλιόμετρα ΝΑ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ἄβδηρα καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης εὑρίσκεται ἡ θέσις τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων, ἡ ἀρχαιολογικὴ σπουδαιότης τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὴ εἰς πάντας. Ἡ «καλὴ Τηΐων ἀποικία» κατὰ Στράβωνα (XIV, 644) ἦτο ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων πόλεων τῆς Θρᾴκης. Ὁ Διόδωρος XIII, 72, 2 μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν, ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος τὰ Ἄβδηρα ἦσαν ἐκ τῶν πλέον ἰσχυρῶν πόλεων τῆς Θρᾴκης «πόλις ἐν ταῖς δυνατωτάταις τότε οὖσα τῶν ἐπὶ Θρᾴκης». Αἱ εὑρεθεῖσαι τόσον ἐνταῦθα, ὅσον καὶ εἰς τὴν μητρόπολίν της Τέων καὶ εἰς Δελφοὺς ἐπιγραφαὶ (B.C.H. 1880 σ. 47 κἑ. καὶ 1940 - 41, σ. 100 κἑ.) ηὔξησαν τὰς ἐκ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν γνώσεις μας καὶ παρέσχον πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν ἱερῶν, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ θεάτρου, τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν θεσμῶν τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων (Σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν B.C.H. 1942 - 1943, σ. 176 σημ. 2).

Ἐν τούτοις οὐδεμία ἀνασκαφὴ διενηργήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἐκεῖ, παρὰ τὴν καταφανῆ σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἦτο τὸ κίνητρον διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξακριβώσεως τῆς θέσεως ἀρχαίων κτηρίων, ἅτινα θὰ ἀπετέλουν τὸ ἀντικείμενον συστηματικῆς ἀνασκαφῆς ἐν τῷ μέλλοντι. Μὲ τὴν πρόθυμον παροχὴν τῶν οἰκονομικῶν μέσων ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διενήργησα κατὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον ἀνασκαφικὴν ἔρευναν διαρκείας μιᾶς ἑβδομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν εἰργάσθησαν 16 - 17 ἐργάται ἡμερησίως.

Ὁ καθορισμὸς τῶν σημείων ἐνάρξεως τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο λίαν δυσχερής· εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις κατεῖχε μεγίστην ἔκτασιν. Ἀφ' ἑτέρου τὰ μόνα ὁρατὰ ἐρείπια εἰς τὴν θέσιν ταύτην εἶναι τὰ τείχη τῆς βυζαντινῆς πολίχνης Πολύστυλον ἐπὶ τοῦ ΝΔ λόφου τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων, πλίνθοι τινὲς ἐκ τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις διαπιστοῦται εὐκόλως ἐκ τῆς παρατηρουμένης αἰσθητῆς διογκώσεως τοῦ ἐδάφους, καὶ τὸ ἀνευρεθὲν κτήριον κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, κατὰ τὴν διάρκειαν κατασκευῆς ὀχυρωματικῶν ἔργων, τὸ καλούμενον ὑπὸ τοῦ G. Kazarow granarium (JdI. 1918, Anz. 48 κἑ.). Διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων πρὸς διάνοιξιν δοκιμαστικῶν τάφρων ἐστηρίχθην 1) ἐπὶ τῶν τοπογραφικῶν παρατηρήσεων τοῦ W. Regel (A.M. XII [1887], σ. 161 κἑ. 2) ἐπὶ παρατηρήσεών μου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὕπαρξιν λιθοπλίνθων, ὀστράκων ἀγγείων, κεράμων καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν διαμόρφωσιν

τοῦ ἐδάφους καὶ 3) ἐπὶ πληροφοριῶν περὶ τοῦ τόπου ἀνευρέσεως ἐπιγραφῶν ἢ ἄλλων ἀρχαιοτήτων. Κατωτέρω ἐκθέτω ἐν περιλήψει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης. Ἡ μελέτη καὶ δημοσίευσις τῶν ἀνευρεθέντων κτηρίων καὶ λοιπῶν εὑρημάτων θὰ γίνῃ μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τούτων.

Περίβολος κτηρίου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς

Εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, βορείως τοῦ λόφου τοῦ Πολυστύλου, σχηματίζεται μικρὰ πεδιάς, πλαισιουμένη ἐκ τῶν

Εἰκ. 1. Ἄποψις τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας πόλεως.

τριῶν πλευρῶν αὐτῆς —βορείας, ἀνατολικῆς καὶ νοτίας— ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ τῆς δυτικῆς, ὑπὸ λόφων *(εἰκ. 1)*. Εἰς τὰς δυτικὰς κλιτῦς τοῦ ἀνατολικῶς ταύτης λόφου, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ ἰδιοκτησίας Θωμᾶ καὶ Κωνσταντίνου Τσιρκόγλου, παρετήρησα μόλις ἐξεχούσας τοῦ ἐδάφους τὰς γωνίας 3 ὀρθίων πλίνθων ἐξ ἐγχωρίου σκληροῦ πωρολίθου—«σιδηρόπετρας»—, χρώματος ὑποκιτρίνου, κειμένων εἰς ἀπόστασιν μέτρων τινῶν τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης καὶ καλυπτομένων ἐν μέρει ὑπὸ θάμνων. Διὰ τῆς ἐπιχειρηθείσης σκαφικῆς ἐρεύνης δὲν ἤργησε νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι αἱ πλίνθοι αὗται ἀνῆκον εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον μεγάλου περιβόλου, ὅστις καὶ ἀνεσκάφη ἐν συνεχείᾳ *(εἰκ. 2)*. Οὗτος ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ εἶναι θεμελιωμένος ἐπὶ τοῦ αὐτοφυοῦς βράχου. Τὸ ἀνασκαφὲν μῆκος αὐτοῦ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δύο εἰσόδων εἰς τὰ δύο ἄκρα, εἶναι 49,65 μέτρα. Εἶναι ὅμως πιθανόν, ὅτι τοῦτο ἀνέρχεται εἰς 56 περίπου μέτρα, διότι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΝΑ τῆς νοτίας εἰσόδου τοῦ ἐν λόγῳ τοίχου καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος αὐτοῦ, ἀνευρέθη ἑτέρα εἴσοδος καὶ τοῖχος κάθετος εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως *(εἰκ. 3)*. Τόσον ἡ εἴσοδος αὕτη, ὅσον καὶ ὁ τοῖχος εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν

νοτίαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου. Τὸ ὕψος τοῦ ἀνασκαφέντος τοίχου ποικίλλει ἀπὸ 0,45 ἕως 1,43 μ. Εἶναι ᾠκοδομημένος ἐκ τετραπλεύρων πλίνθων σκληροῦ πωρολίθου («σιδηρόπετρας»), ἀνίσων διαστάσεων χρώματος ὑποκιτρίνου, ὡς

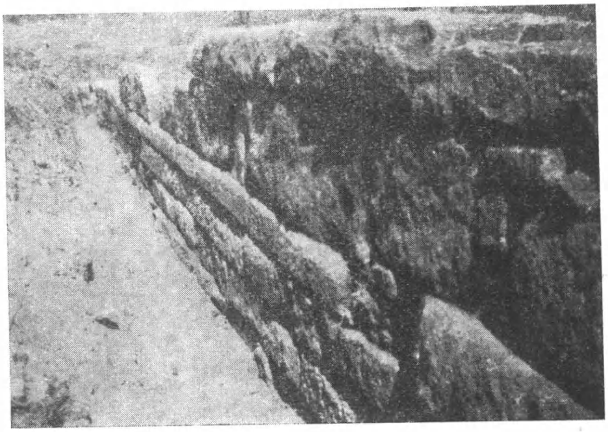

Εἰκ. 2. Περίβολος κτηρίου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

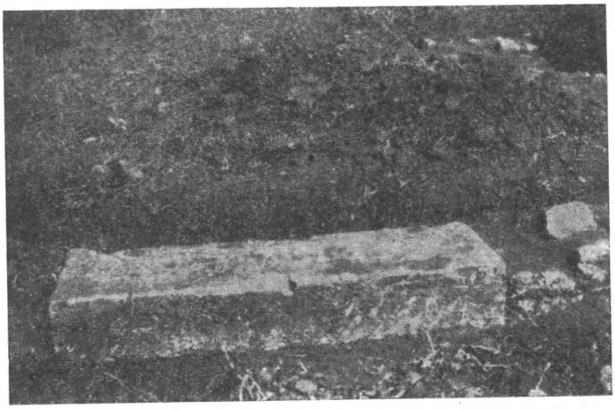

Εἰκ. 3. Εἴσοδος ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου.

καὶ ἐκ ψαμμίτου λίθου καστανοφαίου χρώματος, μήκους 0,50 - 1,72 μ., ἁδρομερῶς λελεασμένων. Εἰς τὸ καλλίτερον διατηρούμενον τμῆμά του σῴζονται ἐν ὅλῳ 6 δόμοι. Οἱ 4 κατώτεροι, ἐκτισμένοι κατ᾿ ἰσοδομικὸν τρόπον, ἔχουν ὕψος 0,15 ἕκαστος, ὁ 5ος κατὰ σειρὰν 0,45, καὶ ὁ 6ος δόμος ἔχει ὕψος 0,20 ***(εἰκ. 4)***. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου εἶναι 0,41 - 0,47 μ. Εἰς τὰ δύο ἄκρα του, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον, ὑπάρχει ἀνὰ μία εἴσοδος, ἀνευρεθέντων τῶν οὐδῶν αὐτῶν εἰς τὰς θέσεις των (πλατ. βορείας εἰσόδου 1,95 μ., νοτίας 2,42 μ.).

Ἡ ἀνασκαφὴ τμήματος ἐσωτερικῶς τῶν εἰσόδων ἀπεκάλυψε πλακοστρώτους χώρους καὶ ἀγωγοὺς ἀποχετεύσεως ὑδάτων *(εἰκ. 5, 6)*. Οἱ ἀγωγοὶ οὗτοι — κοῖλαι ἐκβαθύνσεις ἐπὶ πλακῶν πωρολίθου ἢ ψαμμίτου λίθου — ἐρχόμενοι ἐκ δύο διαφόρων διευθύνσεων τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ περιβόλου, τέμνονται καθέτως σχηματίζοντες ὀρθὰς γωνίας, ἀκολούθως δὲ ἐξέρχονται τοῦ περιβόλου

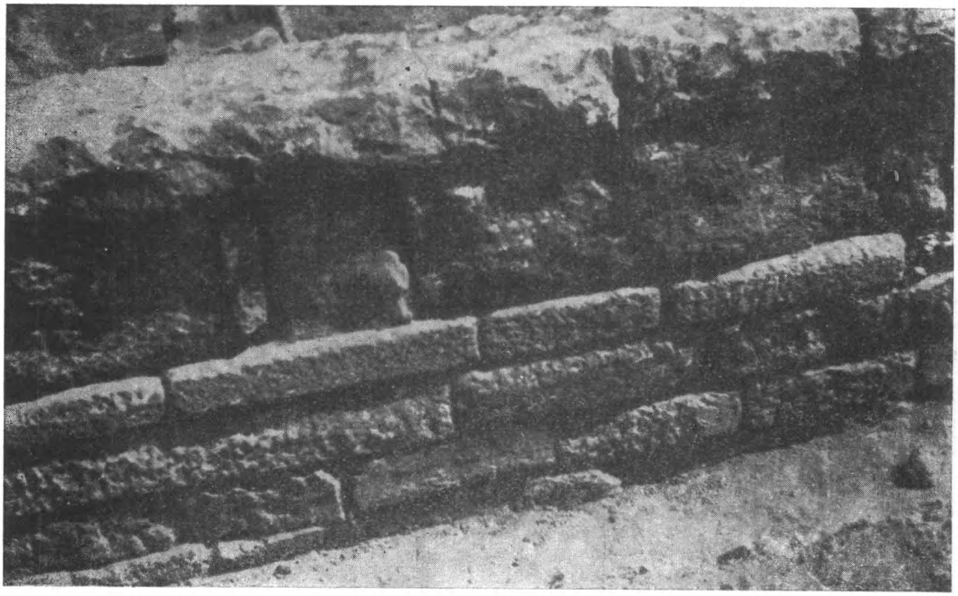

Εἰκ. 4. Τοιχοδομία τμήματος τοῦ περιβόλου.

πλησίον τῶν εἰσόδων. Παρόμοιος ἀγωγὸς ὕδατος, ἐξερχόμενος τοῦ τοίχου κατὰ 0,22 ὑπὸ μορφὴν ὑδρορρόης, ὑπάρχει καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ *(εἰκ 7)*.

Κατὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνασκαφὴν τμήματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως αὐτοῦ διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις 6 τοίχων πλάτους 0,35 - 0,40, εὐτελοῦς κατασκευῆς, καθέτως εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως καὶ ἀνηκόντων προφανῶς εἰς ὀρθογώνια διαμερίσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἐξηκριβώθη ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν, κάθετος περὶ τὸ μέσον τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, ἔχει μῆκος 6,53 μέτρα καὶ ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ εἶναι διηυθετημένον τὸ στόμιον φρέατος βάθους 7,10 μέτρων, ἐσκαμμένου καθ' ὁλοκληρίαν ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ αὐτοφυοῦς σχιστολίθου. Μεταξὺ τοῦ τοίχου τούτου καὶ ἑτέρου, κειμένου νοτίως εἰς ἀπόστασιν 6,24 μέτρων ἀπεκαλύφθησαν παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ μῆκος αὐτῆς τρεῖς μικροὶ τετράγωνοι χῶροι διαστάσεων 0,83×0,73, ἀδήλου προορισμοῦ, περιβαλλόμενοι διὰ τοιχαρίων εὐτελοῦς κατασκευῆς.

Εὑρήματα. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περιβόλου τούτου ἀπέδωσε τὰ κάτωθι εὑρήματα: Α'. Ἀγγεῖα. Εἰς ἑκατοντάδας ἀνέρχονται τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων, διαφόρου μορφῆς καὶ μεγέθους, πολλὰ τῶν ὁποίων

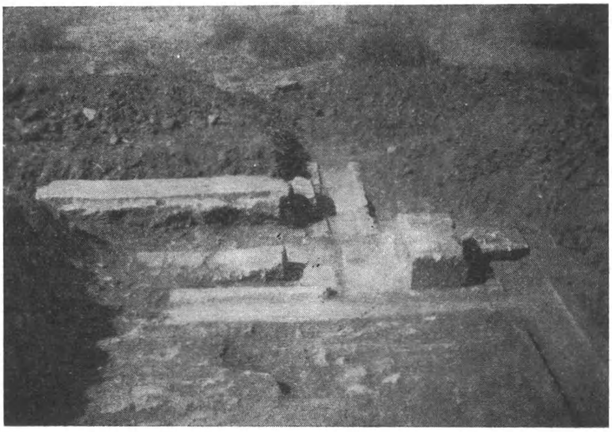

Εἰκ. 5. Ἡ βορεία εἴσοδος τοῦ περιβόλου θεωμένη ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

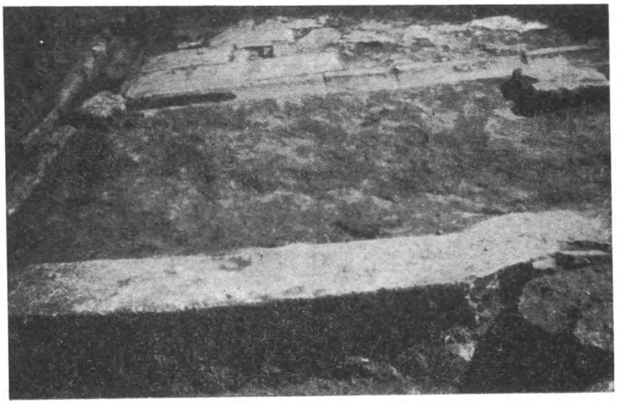

Εἰκ. 6. Ἡ νοτία εἴσοδος τοῦ περιβόλου θεωμένη ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

συνανήκουν καὶ συγκολληθέντα ἀπετέλεσαν μεγάλα τμήματα ἀγγείων. Ταῦτα φέρουν πλουσιωτάτην ἀνάγλυφον διακόσμησιν διατεταγμένην κατὰ ζώνας·

α') Διακόσμησις χείλους. Ὡς διακοσμητικὰ θέματα χρησιμοποιοῦνται: κυμάτια, μαίανδροι, σπειρομαίανδροι, ῥόδακες, ἀστερίσκοι, καρδιόσχημα κοσμήματα, ἀνάγλυφοι στιγμαί, ἀστράγαλος.

β') Διακόσμησις κοιλίας. Φυλλοστοιχίαι μὲ φύλλα διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, τοποθετημένα τὸ ἓν πλησίον τοῦ ἄλλου καὶ παρέχοντα ἐντύ-

πωσιν πτερῶν, ἑλισσόμενοι βλαστοὶ μὲ φύλλα ἀμπέλου καὶ σταφυλάς, ἀνθέμια, ἀνθοστέφανοι, ἄνθη, ῥόμβοι, φολιδωτὸν κόσμημα, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένα φύλλα ἢ γραμμικὰ κοσμήματα, ἐκκινοῦντα ἀπὸ τὴν βάσιν καὶ περιβάλλοντα τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου, ἐπάλληλοι σειραὶ πενταγώνων, δενδρύλλια μετὰ πτηνῶν, ζῶναι ἀνθρωπίνων μορφῶν, πολεμιστῶν, ἐρωτιδέων, διονυσιακῶν θιάσων, σιληνῶν, νικῶν, πτηνῶν, τετραπόδων (λεόντων, ὄνων, τράγων), δελφίνων, ἁρμάτων, βουκράνων, ἀμφορέων.

γ΄) Διακόσμησις βάσεως. Διὰ τὴν διακόσμησιν τῶν βάσεων ὡς ἐπὶ τὸ

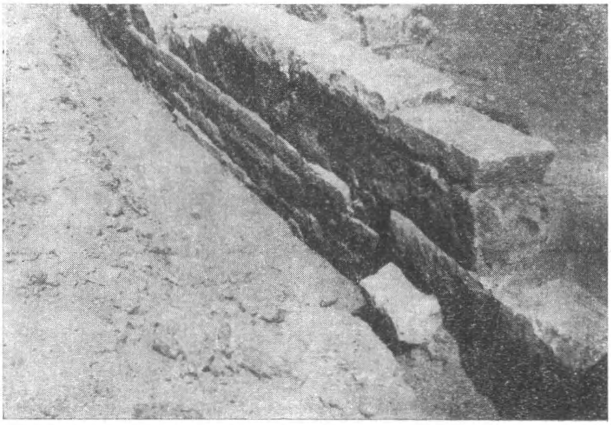

Εἰκ. 7. Τμῆμα τοῦ περιβόλου· διακρίνεται ἡ ὑδρορρόη.

πλεῖστον χρησιμοποιοῦνται ῥόδακες διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχεδίων, μετὰ ἢ ἄνευ φυλλοστοιχιῶν πέριξ, εἰς μίαν δὲ περίπτωσιν γοργόνειον καὶ φυλλοστοιχία πέριξ. Ἐνίοτε ἡ βάσις δὲν φέρει διακόσμησιν.

Πλὴν τῶν μεγαρικῶν σκύφων ἀνευρέθησαν καὶ τὰ ἑξῆς ἀγγεῖα: 1. Μικρὸν ἀγγεῖον σχήματος πίθου, ὕψους 0,03, φέρον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ του ἐγχάρακτον δι' ἀκίδος τὸ ὄνομα ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ. 2. Μελαμβαφὲς ὀξύβαφον διαμέτρου 0,23, ἀποκεκρουσμένον ἐν μέρει. 3. Μελαμβαφὴς ἄωτος σκύφος διαμέτρου 0,12. 4. Μελαμβαφὴς κάνθαρος ὕψους 0,06, ἀποκεκρουσμένος κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὰς λαβὰς καὶ φέρων ἐξωτερικῶς διὰ λευκοῦ χρώματος διακόσμησιν ἑλισσομένου βλαστοῦ καὶ φύλλων κισσοῦ. 5. Τμῆμα ἀγγείου μὲ ἀνάγλυφον κεφαλὴν γυναικὸς καὶ 6. Δύο δακρυδόχα ὕψους 0,15 καὶ 0,17. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ὄστρακά τινα ἀγγείων, φέροντα διακόσμησιν διὰ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος ἐπὶ μέλανος γανώματος, φύλλων, ἀνθεμίων, βλαστῶν, ὄστρακα τοῦ εἴδους terra sigillata, φέροντα διακόσμησιν ἑλισσομένου βλαστοῦ καὶ φύλλων κισσοῦ, ὡς καὶ τμήματα στομίων μεγάλων πίθων μὲ ἐγχάρακτα γράμματα καὶ ἀριθμούς.

Β΄. Εἰδώλια. Ἀνευρέθησαν συνολικῶς 84 τμήματα διαφόρων πηλίνων εἰδωλίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων 13 κεφαλαὶ γυναικῶν, ἀρίστης τέχνης, ὡς ἐπίσης καὶ τρεῖς μῆτραι. Ἀξιοσημείωτα εἶναι τρία τμήματα εἰδωλίων ἀπεικονιζόντων καθημένην γυναικείαν μορφήν, ἐνδεδυμένην διὰ πλουσίως πτυχουμένων χιτῶνος καὶ ἱματίου. Εἰς τὰ δύο ἐξ αὐτῶν διεσώθη ὀρθὸς παρὰ τοὺς πόδας ἀνὰ εἷς λέων, ἐνῷ εἰς τὸ τρίτον ὁ λέων εἶναι ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς ἀγκάλης. Τόσον οἱ λέοντες, ὅσον καὶ ἡ φιάλη τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν δεξιάν, εἰς ἓν ἐκ τούτων ἡ γυναικεία μορφή, ὑποβάλλουν τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται πιθανῶς περὶ εἰδωλίων τῆς Κυβέλης. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης μέγα τμῆμα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ κάτω ποδός, φέροντος σανδάλιον, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους εἰδωλίου, ὡς καὶ γενειοφόρος ἀνδρικὴ κεφαλή, ἀποκεκρουσμένη ἄνω τῶν ὀφθαλμῶν, μεγέθους ὀλίγον μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ (ὕψος 0,185), ἀμφότερα ἐκ πηλοῦ.

Γ΄. Λαβαὶ ἀμφορέων καὶ κέραμοι μετὰ σφραγίδων. 85 λαβαὶ ἀμφορέων μετὰ σφραγίδων (διάφορα κύρια ὀνόματα, σύμβολα καὶ συνήθως τὸ ἐθνικὸν ΘΑΣΙΩΝ) ὡς ἐπίσης καὶ 7 κέραμοι μετὰ σφραγίδων τῶν ἐργαστηρίων κατασκευῆς των.

Δ΄. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: α΄) 22 ἀκροκέραμοι ἢ τμήματα τοιούτων ἐκ πηλοῦ ἐξ ὧν 6 σχεδὸν ἀκέραιοι, φέροντες ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἀνθεμίων, ἀνθέων λωτοῦ, ἑλίκων (πλάτ. 0,11, 0,18 καὶ 0,20). β΄) Δύο τμήματα πηλίνης σίμης (μῆκ. 0,13, ὕψ. 0,06) μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν μαιάνδρων. γ΄) Μικρὸν δωρικὸν κιονόκρανον ἐκ πηλοῦ, ἀρίστης τέχνης, ἀποκεκρουσμένον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ἄβακος (διάμ. 0,09, μῆκ. ἄβακος 0,14). δ΄) Τμῆμα ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου ἐκ σκληροῦ ἀσβεστολίθου χρώματος φαιοῦ (μῆκ. 0,17, ὕψ. 0,19. ε΄) Τμῆμα σπονδύλου μικροῦ ῥαβδωτοῦ κίονος ἐκ μαρμάρου (διάμ. 0,17).

Ἀνευρεθὲν ἐπίσης ἐντὸς γειτονικοῦ ἀγροῦ περισυνελέγη δωρικὸν κιονόκρανον ἐκ ψαμμίτου λίθου, τοῦ ὁποίου ὁ ἐχῖνος παρουσιάζει αἰσθητὴν διόγκωσιν (διάμ. 0,29, μῆκ. ἄβακος 0,38).

Ε΄. Ἀντικείμενα ἐκ μετάλλου: α΄) Πλακίδιον ἐκ μολύβδου μὲ παράστασιν ἱπποκάμπης (μῆκ. 0,07). β΄) Πλακίδιον ἐκ μολύβδου σχήματος ἑρμαϊκῆς στήλης, ἀποληγούσης ἄνω εἰς κεφαλὴν γυναικὸς (ὕψ. 0,075). γ΄) Τρία μαχαιρίδια —δύο σιδηρᾶ καὶ ἓν χαλκοῦν— μήκ. 0,11 - 0,13. δ΄) Σιδηρᾶ αἰχμὴ ἀκοντίου (;) (μῆκ. 0,08) ε΄) Χαλκοῦς κωδωνίσκος.

Ϛ΄. Λύχνοι: 16 ἀκέραιοι λύχνοι ἢ ἀξιόλογα τμήματα τοιούτων. Τινὲς ἐξ αὐτῶν φέρουν ἀνάγλυφον διακόσμησιν (πτηνὰ καὶ ἀστράγαλος, κεφαλαὶ σιληνῶν, στέφανος καὶ προσωπεῖον, ῥόμβοι καὶ ἀμφορεὺς) ἄλλοι δὲ μέλαν γάνωμα ἄνευ διακοσμήσεώς τινος.

Ἅπαντα τὰ εὑρήματα —ἐξαιρέσει τῶν δακρυδόχων καὶ τῶν ὀστράκων terra sigillata— ἀνήκουν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν

εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν —3ος π.Χ. αἰὼν— νομίζω ὅτι δύναται νὰ ἀποδοθῇ καὶ ὁ περίβολος. Δυστυχῶς τὰ μέχρι τοῦδε εὑρήματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς μικροῦ μόνον μέρους τοῦ ἐσωτερικοῦ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ προορισμοῦ τοῦ κτηρίου. Ὁπωσδήποτε εἶναι καταφανές, ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίου δημοσίου κτηρίου ἢ ἱεροῦ τινος. Τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ ἐνισχύουν καὶ τὰ πολυάριθμα εἰδώλια, τέσσαρα τῶν ὁποίων ἀπεικονίζουν θεότητας. (Πλὴν τῶν τριῶν εἰδωλίων τῆς Κυβέλης ἀνευρέθη καὶ κρανοφόρος γυναικεία κεφαλὴ (ὕψ. 0,06) ἐξ εἰδωλίου Ἀθηνᾶς.

Κτήριον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς περικλειομένης μεταξὺ τριῶν λόφων πεδινῆς ἐκτάσεως, ΒΔ τοῦ λόφου τοῦ Πολυστύλου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Βασιλείου Μακέδη, ἀνευρέθη καὶ δεύτερον κτήριον. Ἀφορμὴ εἰς τὴν διάνοιξιν δοκιμαστικῶν τάφρων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὴν ἐν λόγῳ θέσιν ὑπὸ ἰδιώτου μικροῦ ἀτέχνου χαλκοῦ ἀγαλματίου Κερδῴου Ἑρμοῦ. (Τὸ ἀγαλμάτιον ἔχει ὕψος 0,065, εἶναι δὲ ἐλαφρῶς ἀποκεκρουσμένον κατὰ τοὺς πόδας· ὁ Ἑρμῆς εἰκονίζεται γυμνὸς μὲ ἀνοικτὰς τὰς χεῖρας κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς βαλάντιον καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερύγια). Αἱ ἀνοιγεῖσαι ἐνταῦθα τάφροι, πλάτους 1,20 μ., ἀπεκάλυψαν ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τούτου καὶ ἐν μέρει τὴν βορείαν καὶ νοτίαν, ὡς καὶ τοῖχον ἑτέρου κτηρίου, κάθετον ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτοῦ. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα δυτικὴ πλευρὰ ***(εἰκ. 8)*** ἔχει μῆκος 12,50 μέτρων. Ἐπὶ θεμελίου βάθους 1,50 μ., ἐκτισμένου δι᾿ ἀνισομεγέθων λίθων συνδεομένων δι᾿ ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος βαίνει ὁ τοιχοβάτης, ἀποτελούμενος ἐκ καλῶς εἰργασμένων τετραπλεύρων πλίνθων ἀσβεστολίθου, μήκους ἀπὸ 0,61 ἕως 1,20 μ. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ κτηρίου ἀνεσκάφη εἰς μῆκος 14 μέτρων, χωρὶς νὰ ἀναφανῇ εἰσέτι ἡ γωνία καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος. Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀνευρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων (terra sigillata), τρία χαλκᾶ νομίσματα αὐτοκρατορικῶν χρόνων καί τινα ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ καὶ ὀστοῦ. Ἡ τοιχοδομία, τὸ ἀγαλμάτιον καὶ τὰ λοιπὰ εὑρήματα δεικνύουν, ὅτι πρόκειται περὶ κτηρίου ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Οὐδὸς καὶ περίβολος. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ περικλείοντος ἀπὸ βορρᾶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πεδινὴν ἔκτασιν, ΒΑ τοῦ ναϋδρίου τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἰδιώτου Ἀβράμογλου, ἦτο ἐν μέρει ὁρατὸν τμῆμα οὐδοῦ εἰσόδου μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἑκατέρωθεν τούτου ἠνοίχθη τάφρος πλάτους 1,50 μ. καὶ μήκους 6,20 μ. Αὕτη πλὴν τοῦ οὐδοῦ — μήκους 2,50 μ. — ἀπεκάλυψε καὶ τμῆμα τοίχου περιβόλου, προχω-

Εἰκ. 8. Τυιχοβάτης δυτικῆς πλευρᾶς κτηρίου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

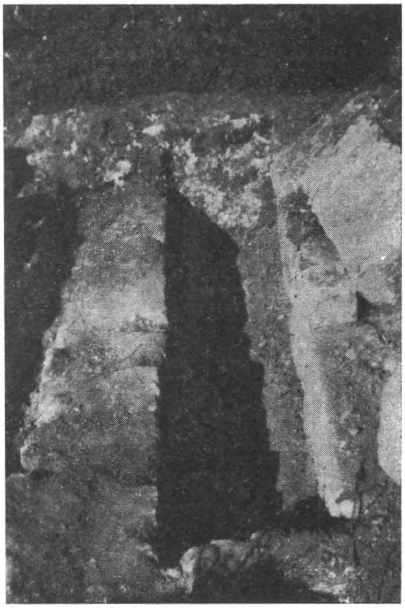

Εἰκ. 10. Τάφος.

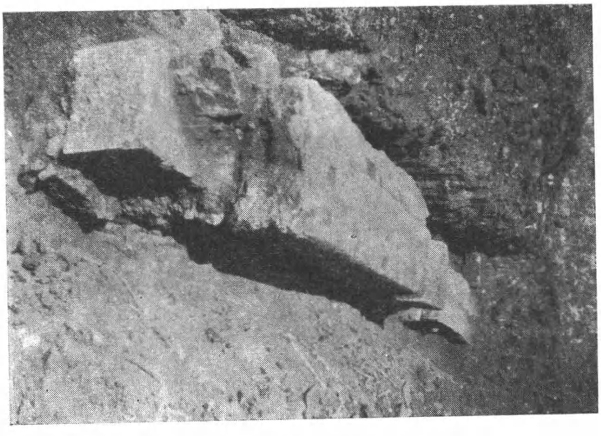

Εἰκ. 9. Οὐδὸς καὶ τμῆμα ἑτέρου περιβόλου.

ροῦντος πρὸς βορείαν κατεύθυνσιν καὶ ἐκτισμένου διὰ καλῶς εἰργασμένων πλίνθων ἐξ ἐγχωρίου σκληροῦ πωρολίθου *(εἰκ. 9)*. Αἱ πλίνθοι αὗται, μεγάλων διαστάσεων, φέρουν εἰς τὸ μέσον τῆς προσόψεώς των τεκτονικοὺς ἀγκῶνας (tenons de bardage). Ἡ ἐργασία τῆς ἄνω ὁριζοντίου ἐπιφανείας τῶν πλίνθων ἐπιτρέπει τὴν εἰκασίαν, ὅτι ὁ τοῖχος εἶχε δύο διαφόρους ὄψεις (ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικήν). Τὸ μόνον εὕρημα ἐνταῦθα ἦτο χαλκοῦν νόμισμα τῆς Θάσου, αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Νομίζω ὅμως, ὅτι ὁ περίβολος εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος.

Ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν 24 περίπου μέτρων ἀπ᾽ αὐτῆς ἐξηκριβώθη ἡ θέσις ἀρχαίου φρέατος καὶ τοίχων εὐτελοῦς κατασκευῆς.

Τάφοι. Ἐντὸς ἀγροῦ, περὶ τὸ μέσον περίπου τῆς πεδινῆς ἐκτάσεως, ὑπῆρχον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους πλίνθοι τινὲς ἐκ σκληροῦ πωρολίθου, ἁδρομερῶς εἰργασμένοι καὶ διαστάσεων 0,90×0,42×0,22 μ. Εἰς τὴν θέσιν, ὅπου κατέκειντο οὗτοι προέβην εἰς τὴν διάνοιξιν μικρᾶς τάφρου. Διὰ ταύτης διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις 3 τάφων, κειμένων τοῦ ἑνὸς πλησίον τοῦ ἄλλου, μήκους 2,76 καὶ πλάτους 0,60 ἕκαστος *(εἰκ. 10)*. Οἱ τοῖχοι τούτων ἐκτισμένοι δι᾽ ἀνισομεγέθων ἀργῶν λίθων ἔχουν πάχος 0,50 μ. Ἐπ᾽ αὐτῶν ἐστηρίζοντο, χρησιμεύουσαι ὡς καλύμματα τῶν τάφων, αἱ ἐκ πωρολίθου πλίνθοι. Οἱ τάφοι οὗτοι, ὀψίμου προφανῶς ἐποχῆς, ἦσαν συλημένοι.

Ταῦτα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιχειρηθείσης μικρᾶς δοκιμαστικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἀβδήρων, ἀρκούντως ἱκανοποιητικὰ καὶ ἐπιβάλλοντα τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀνευρεθέντων κτηρίων. Νομίζω πρὸς τούτοις, ὅτι πρέπει νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα τῆς ἐκτάσεως ἣν κατεῖχον τὰ Ἄβδηρα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως τοῦ θεάτρου, τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἱερῶν τῆς πόλεως, σημαντικώτερα τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ ἦσαν τὰ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Διονύσου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

16. ΤΟ ΟΚΤΑΓΩΝΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1950, ἐνεργουμένων ἐκσκαφῶν εἴς τι γήπεδον νοτίως τῆς ὁδοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν, μεταξὺ τῆς πλατείας Ἱπποδρομίου καὶ τῆς ὁδοῦ Βύρωνος, ἐνεφανίσθησαν ἐρείπια τοίχων, τῶν ὁποίων ὁ ὄγκος καὶ ἡ ἔκτασις ὑπεδήλουν ὅτι ἀνῆκον εἰς μνημειῶδες οἰκοδόμημα τῶν τελευταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων. Διαγνώσας εὐθὺς τὴν σημασίαν αὐτοῦ, ἐζήτησα ἵνα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν διὰ τὴν ἔρευναν τῶν σημειωθέντων ἐρειπίων. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας προθύμως ἀπεδέχθη τὸ αἴτημά μου καὶ παρέσχε τὴν ἔγκρισίν του. Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι, ἐνεργηθεῖσαι ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου, ἤρχισαν τὸ θέρος καὶ διήρκεσαν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1950 μέ τινα μικρὰ διαλείμματα, ἀπέβλεπον δὲ κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς μορφῆς τοῦ κτηρίου, τὴν διάγνωσιν τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνίχνευσιν χρονολογικῶν κλπ. τεκμηρίων.

Ὁ ἐρευνηθεὶς χῶρος ἐμπίπτει ἐν μέρει μὲν εἰς τρία οἰκόπεδα συνεχόμενα, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ὑπερκειμένην (βορειοανατολικῶς) ὁδὸν Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν, ἡ ὁποία διὰ τοῦ νέου σχεδίου τῆς πόλεως εὐθυγραμμίζεται καὶ διευρύνεται ***(εἰκ. 1)***. Ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου ἔκειτο τὸ τουρκικὸν τέμενος Ἀκτσὲ Μετζὴτ Τζαμί [1], τὸ ὁποῖον ἔχει κατεδαφισθῆ πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ἐρείπια παλαιῶν τοίχων ἦσαν ὁρατὰ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ τζαμίου πρὸ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ Tafrali εἶχε χαρακτηρίσει ὡς «ruines byzantines» [2].

Ἡ ἐπὶ τοῦ κτηρίου ἐπίχωσις ἀρχικῶς ἦτο πολὺ μεγάλη, ὑπερβαίνουσα τὰ 10 μ. Κυρίως δὲν ἐπρόκειτο περὶ κανονικῆς ἐπιχώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ λοφοειδοῦς συσσωρεύσεως κατακρημνισμάτων, προερχομένων ἐκ τῆς καταρρεύσεως τοῦ ἀρχαίου κτηρίου. Κατακρημνίσματα τοῦ μεταγενεστέρου τουρκικοῦ τζαμίου δὲν ἦσαν ἐμφανῆ. Ἴσως τὰ ἐξ αὐτοῦ ὑλικὰ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς ἄλλην οἰκοδομήν. Σημειωτέον ὅτι ἡ στάθμη τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν εἶναι περὶ τὰ 5 μ. ὑψηλοτέρα τοῦ δαπέδου τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

---

[1] Ἐκ τοῦ τζαμίου τούτου εἶχε λάβει τὸ ὄνομα καὶ ἡ συνοικία: Ἀκτσὲ Μετζὲτ Τζαμί, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Jean Baptiste Germain, Πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. (Βλ. σχετικῶς H. OMONT, Rev. Archéol. XXIV, 1894, 201). Ἀκόμη καὶ τώρα διατηρεῖται μέ τινα παραφθορὰν ἡ ἰδία ὀνομασία τῆς συνοικίας: Ἀκτσὰν Μετζίτ.

[2] O. TAFRALI Topographie de Thessalonique, Paris 1913, πίν. 11.

Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς ἓν σημεῖον μόνον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἔφθασε μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ δαπέδου. Ἡ στρωματογραφικὴ διάταξις, κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε δεδομένα, ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως: Ἀπὸ τοῦ δαπέδου μέχρις ὕψους ± 0,10 μ. κεῖται στρῶμα ἐκ μαλακοῦ χώματος ἄνευ ἴχνους πυρᾶς. Ἀνωτέρω, μέχρι τῆς

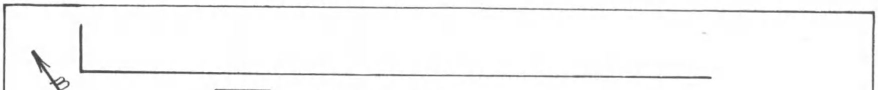

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς περιοχῆς τοῦ ὀκταγώνου Θεσσαλονίκης.

ἐπιφανείας, ἀκολουθεῖ ὁμοειδὲς σχεδὸν στρῶμα κατακρημνισμάτων, περιεχόντων ἄφθονον ποσότητα ἀσβεστοκονιαμάτων, λίθων ἀργῶν καὶ θραυσμάτων ὀπτοπλίνθων. Ἐκ τῶν ἐνδείξεων τούτων συνάγεται μετὰ πιθανότητος ὅτι τὸ κτήριον, ὑποστὰν ζημίας, ἔμεινεν ἀχρησιμοποίητον ἐπὶ μικρὸν χρονικὸν διάστημα, εἶτα δὲ κατέρρευσεν ἐντελῶς ἐκ βιαίας αἰτίας, ἴσως ἐκ σεισμοῦ. Ὁ βίος του δὲν φαίνεται νὰ ἦτο μακρός. Εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ περιηγητὰς οὐδεμίαν εἴδησιν περὶ αὐτοῦ ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω.

Ἡ κάτοψις τοῦ οἰκοδομήματος, ἀσφαλὴς μετὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς ***(εἰκ. 2)***, ἐμφανίζεται ὑπὸ ὀκτάγωνον μορφὴν ἐξωτερικῶς, μὲ ἄνοιγμα εἰσόδου πρὸς τὴν δυτικὴν πλευράν, ἤτοι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς θαλάσσης. Τὸ ὀκταγωνικὸν σχῆμα διαγράφεται ἁδρῶς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου. Εἰς τὸ μέσον ὅμως ἑκάστης πλευρᾶς—πλὴν ἐννοεῖται τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου—ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ τοίχου ἀνὰ μία ἡμικυκλικὴ κόγχη. Οὕτω διαμορφοῦται μία εὐρεῖα περίκεντρος αἴθουσα, περιβαλλομένη ὑπὸ ἑπτὰ κογχῶν, ἐκ τῶν

ὁποίων μία, ἡ ἔναντι τῆς εἰσόδου, εἶναι οὐσιωδῶς εὐρυτέρα τῶν ἄλλων. Μεταξὺ τῶν κογχῶν διαγράφονται οἱ τοῖχοι εἰς σχῆμα 8 ἀμβλειῶν γωνιῶν.

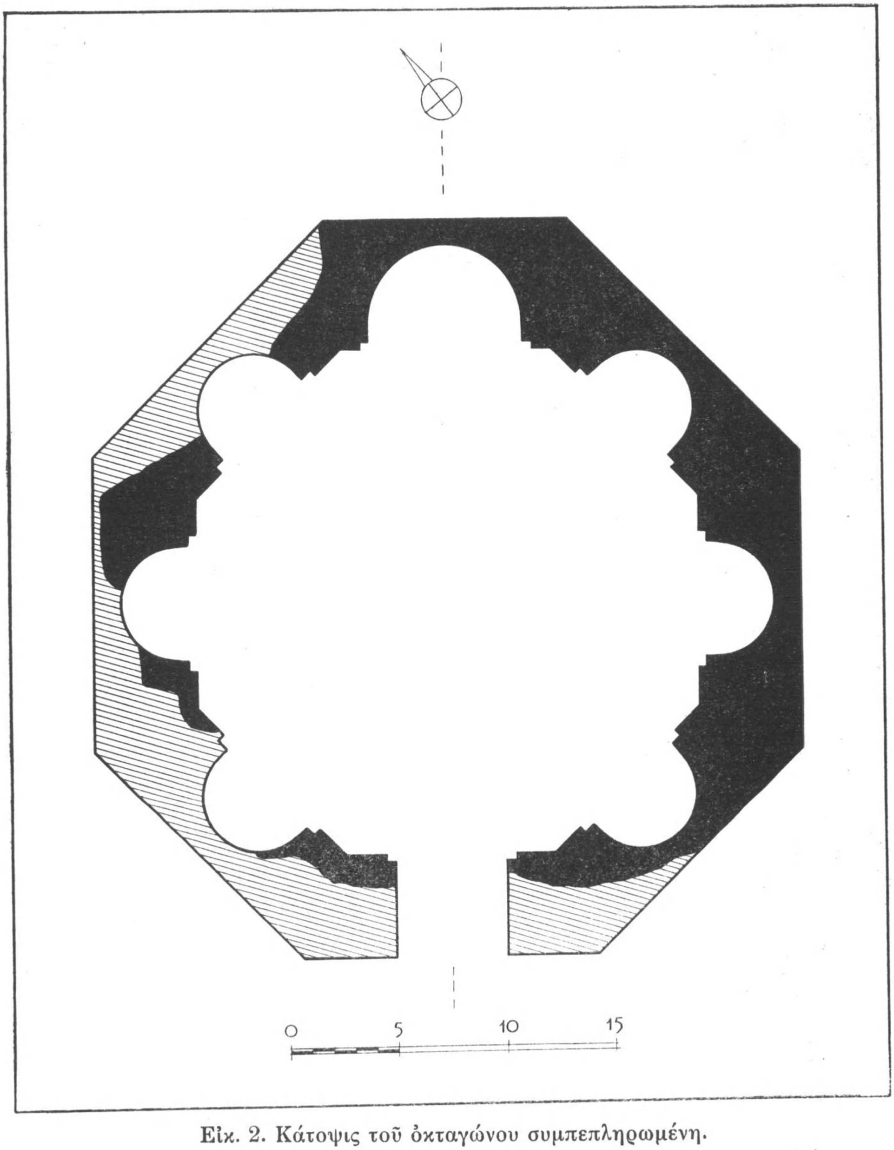

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ ὀκταγώνου συμπεπληρωμένη.

Αὐταὶ δίδουν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὴν μορφὴν τοῦ ὀκταγώνου *(εἰκ. 3)*.
Τὸ μέγεθος τοῦ κτηρίου εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τοῦ τῆς θόλου τοῦ

Ἁγίου Γεωργίου. Ἰδοὺ χαρακτηριστικαί τινες διαστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ: Ἀπὸ γωνίας εἰς γωνίαν 24,95 μ.[1] Ἀπὸ κόγχης εἰς κόγχην ± 30 μ. Ἄνοιγμα τῶν μικρῶν κογχῶν 5,22 μ. Ἄνοιγμα μεγάλης κόγχης 7,20 μ. Αἱ ἐξωτερικαὶ πλευραὶ τοῦ κτηρίου, πλὴν τῆς ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν μεγάλην κόγχην καὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς, μετροῦν 13,45 μ. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ κατασκευὴ

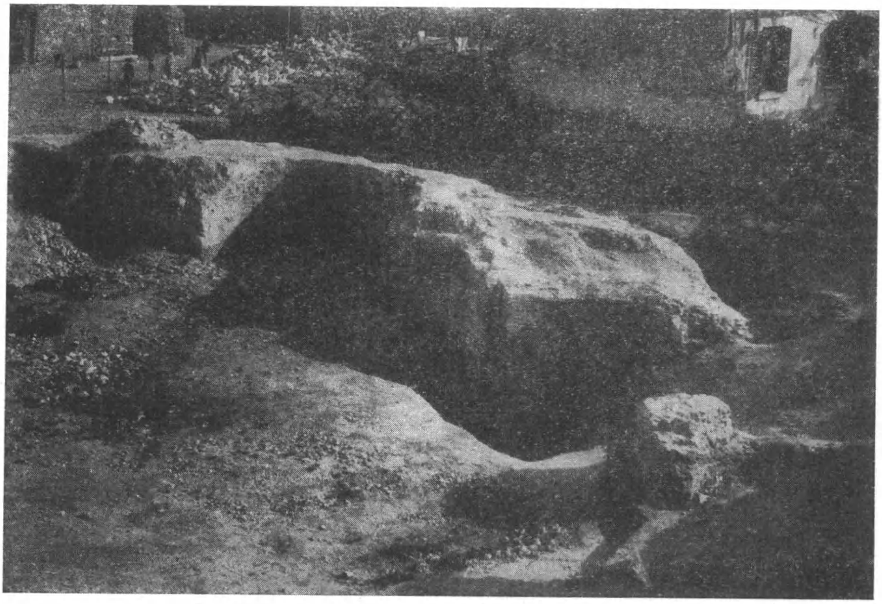

Εἰκ. 3. Μερικὴ ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὀκταγώνου.

τῆς μεγάλης κόγχης ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπεβραχύνθη ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς αὐτὴν πλευρὰ εἰς 11,40 μ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπεμηκύνθησαν αἱ δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς εἰς 15,15 μ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ὁ τοῖχος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται ἡ μεγάλη κόγχη, κατέστη οὐσιωδῶς παχύτερος.

Αἱ κόγχαι ἐκτείνονται κατά τι περισσότερον τοῦ ἡμικυκλίου. Τὰ κέντρα περιγραφῆς των συμπίπτουν σχεδὸν πρὸς τὸν νοητὸν κύκλον, ὅστις ἐφάπτεται ἐπὶ τῶν καμπῶν τῶν ἀμβλειῶν γωνιῶν τῶν τοίχων.

Ἡ τοιχοδομία ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἐκ δομῆς ἀκατεργάστων λίθων μετ' ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος, δια-

[1] Ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος τῆς θόλου (rotonda) τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι 24,15 μ. Τὰς διαστάσεις γενικῶς αὐτῆς βλ. εἰς τὴν λεπτομερῆ κάτοψιν: H. HÉBRARD Les travaux du Service Archéologique de l'Armée d'Orient à l'arc de triomphe «de Galère» et l' église de St. Georges à Salonique, BCH. XLIV, 1920, πίν. III - IV.

κοπτομένης κατ᾽ ἀποστάσεις ± 0,80 μ. ὑπὸ ὁριζοντίων ζωνῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων. Ἑκάστη τοιαύτη ζώνη ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων ἐπαλλήλων σειρῶν πλίνθων. Αἱ γωνίαι εἶναι ἐκτισμέναι ἀποκλειστικῶς δι᾽ ὀπτοπλίνθων **(εἰκ. 4)**. Εἰς τὴν μεγάλην κόγχην αἱ ὁριζόντιαι ζῶναι ἀποτελοῦνται ἐκ πέντε, ἀντὶ τεσσάρων, σειρῶν ὀπτοπλίνθων. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ τοιχοδομία εἶναι ἡ αὐτή. Ἐν τούτοις

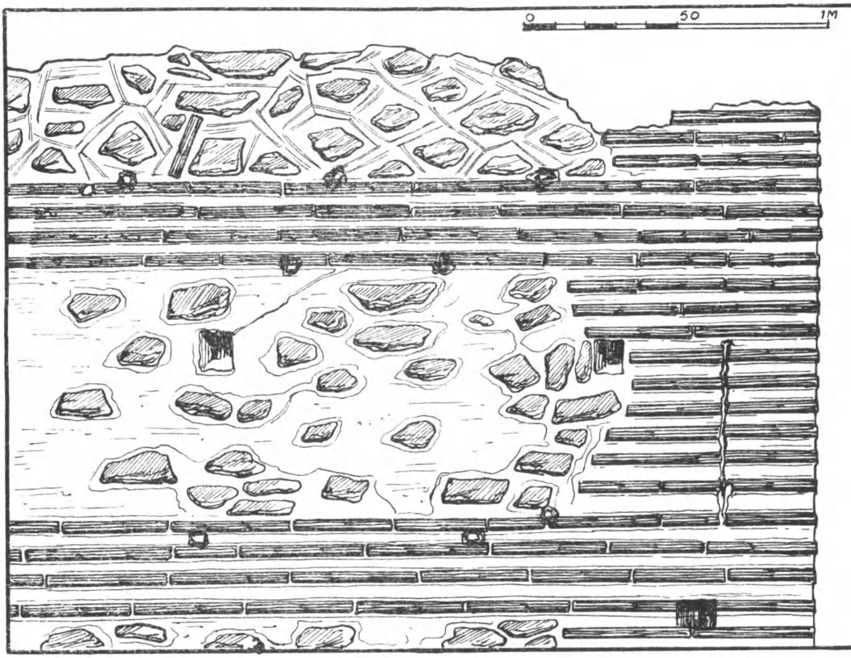

Εἰκ. 4. Δεῖγμα τοιχοδομίας.

εἰς τὸ κέντρον τῆς κόγχης ταύτης, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς εἰσόδου, ἐνεφανίσθη μεταξὺ δύο ζωνῶν κόσμημα ἐξ ἐνθέτων κεράμων, ἀποτελούμενον ἐκ κύκλου περικλείοντος ἰσοσκελῆ σταυρόν. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπάρχει ἀνὰ μία ἐσχηματοποιημένη κυπάρισσος, κατεσκευασμένη ἐπίσης δι᾽ ἐντοιχίων κεράμων **(εἰκ. 5)**.

Αἱ διαστάσεις τῶν ἐν χρήσει ὀπτοπλίνθων εἶναι κατὰ κανόνα 0,31 × 0,45 μ., μὲ πάχος ποικίλλον ἀπὸ 0,035 - 0,05 μ. Αὗται ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς πρὸς τὰς τῶν ὀπτοπλίνθων τῆς θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐννοεῖται τοῦ ἀρχικοῦ κτηρίου). Τὰ σήματα **(εἰκ. 6)** ἐπίσης ὁμοιάζουν [1].

Τὸ μεγαλύτερον ὕψος τῶν σῳζομένων τοίχων παρατηρεῖται μεταξὺ τῆς βορείας καὶ ἀνατολικῆς περιοχῆς τοῦ κτηρίου, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν μεγάλην κόγχην, ὅπου τοῦτο φθάνει περίπου τὰ 7 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Οἱ τοῖχοι

[1] Βλ. Hébrard ἔ.ἀ. σ. 22 κέ., εἰκ. 9.

εἶναι περισσότερον κατεστραμμένοι κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν περιοχήν, προπάντων δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον, ὅπου τὸ ὕψος κατέρχεται εἰς 3 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τμῆμα τοῦ κτηρίου κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν ἔχει καταστραφῆ ὑπὸ νεωτέρας οἰκοδομῆς [1]. Διετηρήθησαν ὅμως μέρη τῶν

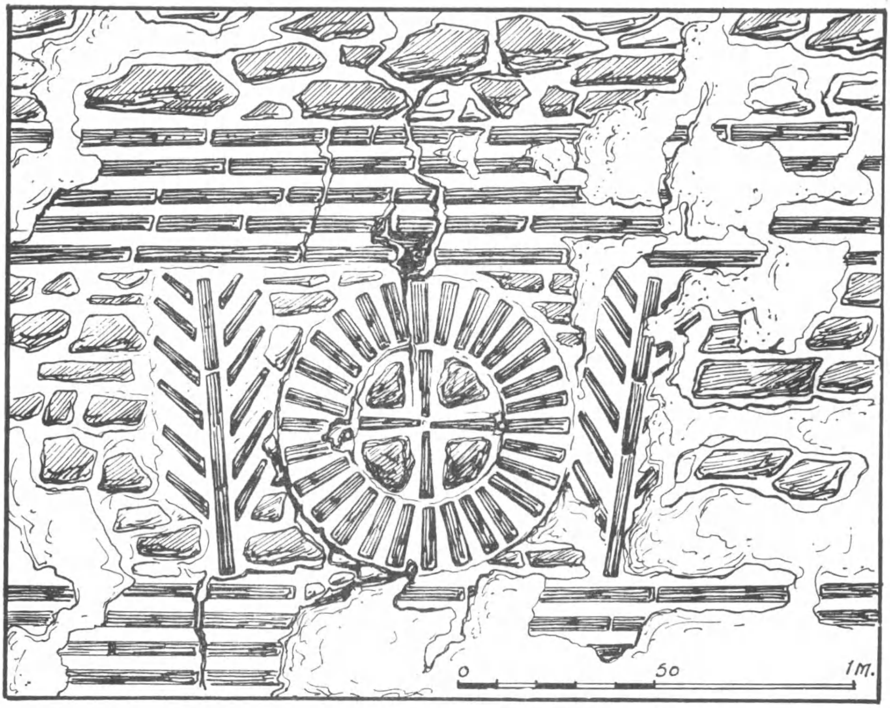

Εἰκ. 5. Κόσμημα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς μεγάλης κόγχης.

δύο ἀντιστοίχων κογχῶν. Ἄλλο τμῆμα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν κατέχεται ὑπὸ παλαιᾶς οἰκίας, ἡ ὁποία κεῖται ἐπὶ τῆς ῥυμοτομουμένης νέας ὁδοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν. Τέλος κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν μικρὸν μέρος τῶν τοίχων καταλαμβάνεται ὑπὸ παλαιᾶς ἐπίσης οἰκίας, ἡ ὁποία, οὖσα μάλιστα ἑτοιμόρροπος, ἠμπόδισε τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς εἰσόδου (βλ. εἰκ. 1).

Τοῦ δαπέδου μέρος μόνον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν νοτίαν κόγχην. Τοῦτο εἶναι ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, σῴζεται δὲ εἰς καλὴν μᾶλλον κατά-

[1] Ὁ ἀρχιτέκτων τῆς οἰκοδομῆς ταύτης κ. Γ. Ζωγράφος μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς τῶν θεμελίων εἶχον εὑρεθῆ «ἐρείπια ἀρχαίων κτηρίων», τῶν ὁποίων σχέδιον κατόψεως εἶχε παραδώσει οὗτος εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν. Παρὰ τὰς ἐρεύνας μου ὅμως εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἐφορείας ἀρχαιοτήτων δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω τὸ σχέδιον τοῦτο.

στασιν. Ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐπεχείρησα καὶ ἔξωθι τῆς νοτίας πλευρᾶς, ὅπου κατὰ τὴν στάθμην τοῦ ἐσωτερικοῦ δαπέδου συνήντησα στρῶσιν ἐκ κουρασανίου. Κατὰ τὴν ὑπερκειμένην ὅμως ἐπίχωσιν ἐσημειώθησαν πολλὰ θραύσματα μωσαϊκῶν. Ἡ διακόσμησίς των συνίστατο ἐκ γραμμικῶν σχημάτων καὶ πλοχμῶν (*εἰκ. 7*). Αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι ψηφῖδες εἶναι λευκαί, τεφρόχροι εἰς δύο ἀποχρώσεις, βαθυπράσιναι καὶ ἐρυθραί. Τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα ὁμοιάζουν πρὸς τὰ παρὰ τὸ τόξον τοῦ Γαλερίου εὑρεθέντα [1]. Εἶναι πιθανὸν ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν δαπέδων, τῶν πέριξ τοῦ ὀκταγώνου.

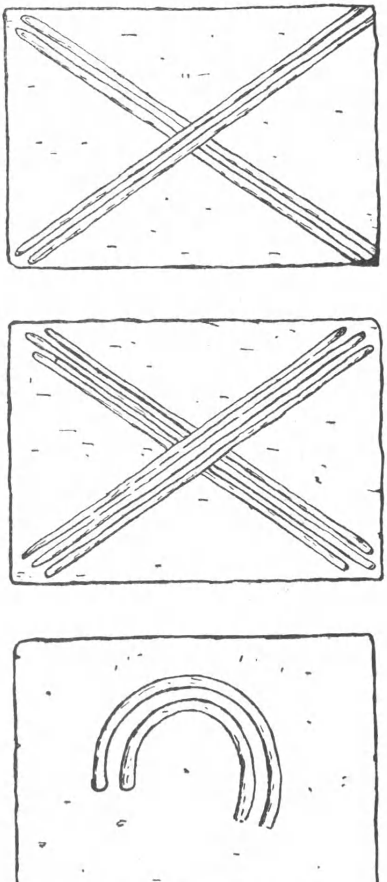
Εἰκ. 6. Σήματα ὀπτοπλίνθων.

Μικρὸν τμῆμα ὀρθομαρμαρώσεως ἐσημειώθη κατὰ τὴν βάσιν τοῦ τοίχου τῆς νοτίας κόγχης, ὅπου ἡ ἀνασκαφή, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἔφθασε μέχρι τοῦ δαπέδου. Ἴχνη ὅμως ὀρθομαρμαρώσεων διεσώθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν τοίχων. Ἦσαν δὲ ταῦτα χαρακτηριστικῶς παχέα, μέχρι 0,08 μ., κονιάματα ἐκ κουρασανίου καὶ πολλαὶ μικραὶ ὀπαὶ κατὰ κανόνα μεταξὺ τῶν ὀπτοπλίνθων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον σιδηροῖ ἧλοι, ἐσφηνωμένοι διὰ λεπτῶν πλακιδίων πρασίνου χρώματος προερχομένων πιθανῶς ἐκ θραυσμάτων πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεων. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως εὑρέθησαν τεμάχια πλακῶν πρασίνων, ἐρυθρωπῶν καὶ λευκῶν, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ ὀρθομαρμάρωσις ἦτο πλουσία εἰς πολυχρωμίαν. Σημειωτέον ὅτι ἡ μαρμαρίνη ἐπένδυσις, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ σῳζόμενα ἴχνη, ἐκάλυπτε τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καθ' ὅλον τὸ σῳζόμενον ὕψος αὐτῶν. Ἴχνη ὀρθομαρμαρώσεως εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων δὲν ἐσημειώθησαν.

Ἡ πλήρης ἀνασκαφικὴ ἔρευνα θέλει διασαφήσει τὸ ζήτημα ἂν περὶ τὸ

---

[1] Βλ. σχετικῶς: Arch. Anz. 1940, στ. 225-226, εἰκ. 67. Πρβ. Μακεδονικὰ Α' σ. 470, εἰκ. 4-5. Ὅμοια ἐπίσης καὶ τὰ τυχαίως εὑρεθέντα νοτίως τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου: Arch. Anz. 1942, στ. 159-160.

κτήριον ὑπῆρχε πτερόν, ὡς εἰς τὸ συγγενὲς ἐν Σπαλάτῳ ὀκτάγωνον, τὸ θεωρούμενον ὡς Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἂς σημειωθῇ ὅτι νοτιοδυτικῶς τοῦ νέου ὀκταγώνου καὶ εἰς ἀπόστασιν 40 μ. περίπου ἀνευρέθη κατ' ἀνασκαφὴν οἰκοπέδου τὸ 1949 κορινθιακὸν κιονόκρανον *(εἰκ. 8)* τῶν τελευ-

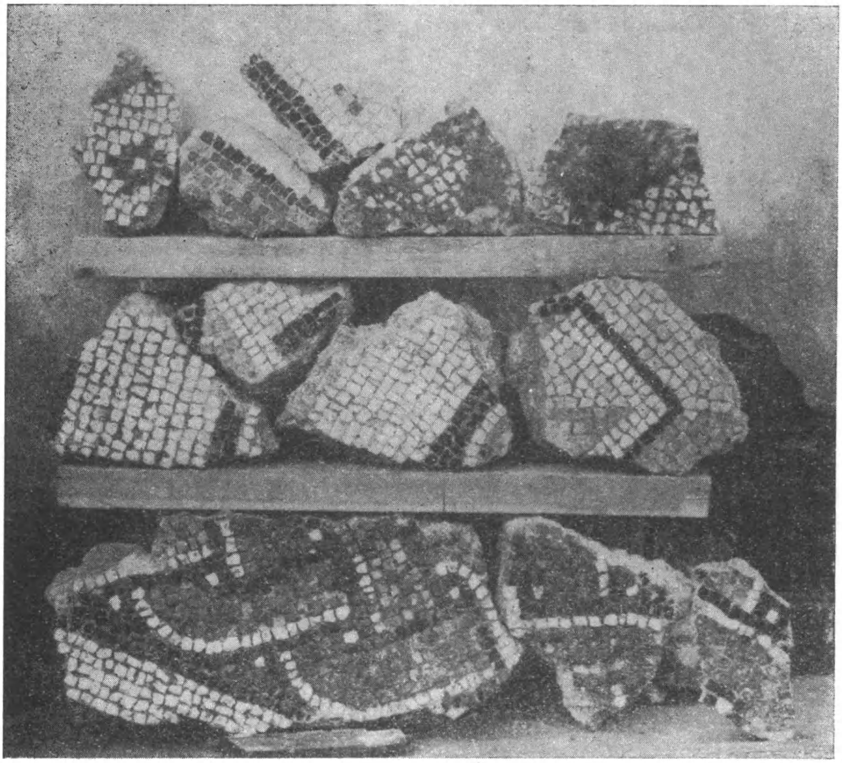

Εἰκ. 7. Θραύσματα μωσαϊκῶν, δαπέδων.

ταίων ῥωμαϊκῶν χρόνων [1], τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἐκ κιονοστοιχίας τοιούτου πτεροῦ. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρω πρὸς τούτοις ὅτι καὶ μία βάσις κίονος *(εἰκ. 9)* ἀνευρέθη ἔξωθι τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιγραφομένου κτηρίου, ὄχι ὅμως κατὰ χώραν.

Δύο εἶναι τὰ ἀξιοσημείωτα κινητὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς: α) Ἀπό-

[1] Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ νεκροταφείου τοῦ Marusinac παρὰ τὸν Σάλωνα, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν κ. E. Dyggve, δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν πρώτην δεκάδα τοῦ 4ου αἰῶνος (R. Kautzsch Kapitellstudien, Berlin-Leipzig 1936, σ. 7, πίν. I,6).

τμημα ἀναγλύφου (σῳζ. ὕψ. 0,15 μ.), εἰκονίζοντος παιδικὴν μορφὴν (*εἰκ. 10*), σῳζομένην ἀπὸ τῆς κοιλίας μέχρι τῶν μηρῶν. Εὑρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως

Εἰκ. 8. Κορινθιακὸν κιονόκρανον, εὑρεθὲν νοτιοδυτικῶς τοῦ ὀκταγώνου.

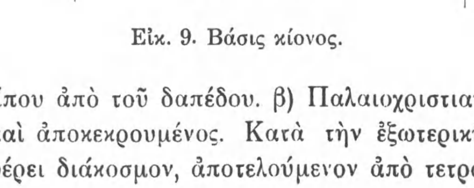

Εἰκ. 9. Βάσις κίονος.

εἰς ὕψος 1 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου. β) Παλαιοχριστιανικὸς ἄμβων μαρμάρινος, ἐλλιπὴς καὶ ἀποκεκρουμένος. Κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κυρίου σώματος φέρει διάκοσμον, ἀποτελούμενον ἀπὸ τετράγωνα χωρίσματα,

ἕκαστον τῶν ὁποίων περιλαμβάνει σταυρὸν ἐντὸς ῥομβοειδοῦς πλαισίου (*εἰκ. 11 - 13*). Εὑρέθη εἰς ὕψος 4 περίπου μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου.

* * *

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ

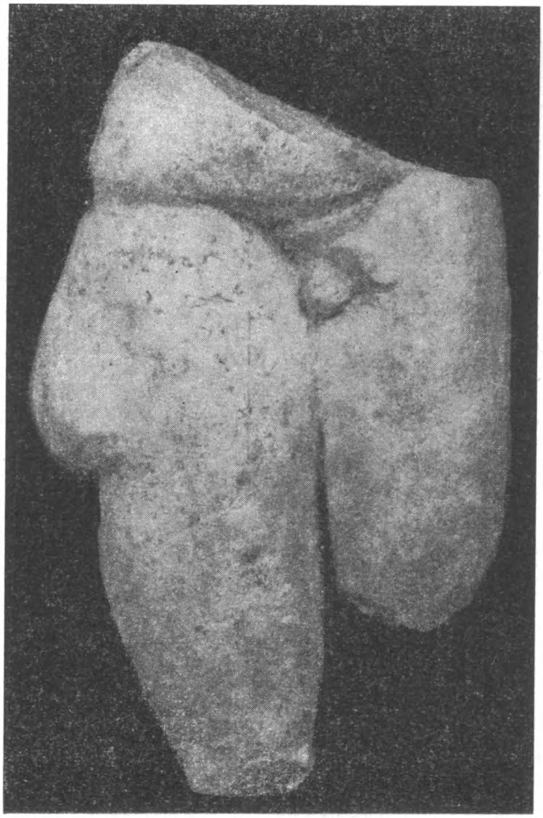

Εἰκ. 10. Τμῆμα ἀναγλύφου.

συνδιαλλάξωμεν ἐνδείξεις ἀλληλοσυγκρουομένας· διότι ἐκ τῶν ἐρευνῶν προέκυψαν καὶ ῥωμαϊκὰ καὶ χριστιανικὰ στοιχεῖα.

Ἡ μορφὴ τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου, παρουσιάζουσα πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὸ ἐν Σπαλάτῳ Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἡ τοιχοδομία αὐτοῦ, οὖσα ὁμοία πρὸς τὴν τῆς θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, αἱ πλίνθοι, ἔχουσαι τὰς αὐτὰς διαστάσεις καὶ ὅμοια σήματα πρὸς τὰς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπίσης, τὰ μωσαϊκά, ὅμοια πρὸς τὰ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ τόξου τοῦ

Γαλερίου εὑρεθέντα, τὸ προφανῶς ῥωμαϊκὸν ἀνάγλυφον — ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀναμφισβήτως σοβαρὰ τεκμήρια, ἐφ' ὧν βασιζόμενοι δικαιούμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ ἐξεταζόμενον οἰκοδόμημα εἰς τοὺς χρόνους τῆς τετραρχίας,

Εἰκ. 11. Παλαιοχριστιανικὸς ἄμβων.

μάλιστα δὲ νὰ συσχετίσωμεν αὐτὸ πρὸς τὰ μεγάλα οἰκοδομικὰ ἔργα τοῦ Γαλερίου, τὰ γενόμενα περὶ τὸ 300 μ.Χ.

Αἱ ἀντενδείξεις προβάλλονται ὑπὸ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ κεραμουργικοῦ κοσμήματος τῆς μεγάλης κόγχης. Ἐν τούτοις ὁ ἄμβων δὲν μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ κτήριον ἐκτίσθη ὡς χριστιανικὸς ναός. Διότι εἶναι ἐνδεχόμενον ὁ ἄμβων οὗτος νὰ προέρχεται ἀπὸ μίαν μεταγενε-

στέραν μετατροπὴν τοῦ ἀρχικοῦ ῥωμαϊκοῦ κτηρίου εἰς χριστιανικὸν ναόν [1], ὡς συνέβη καὶ εἰς τὴν θόλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως οὗτος νὰ ἐκομίσθη καὶ ἄλλοθεν, ἴσως διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τοῦ μεταγενεστέρου τζαμίου. Συναφῶς ὑπογραμμίζω τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνευρέθη εἰς ὕψος 4 περίπου μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου καὶ ὅτι πολλαχοῦ φέρει ἐπικεκολλημένα ἀσβεστοκονιάματα, ἐνδεικτικὰ τῆς πιθανῆς ἐντοιχίσεώς του.

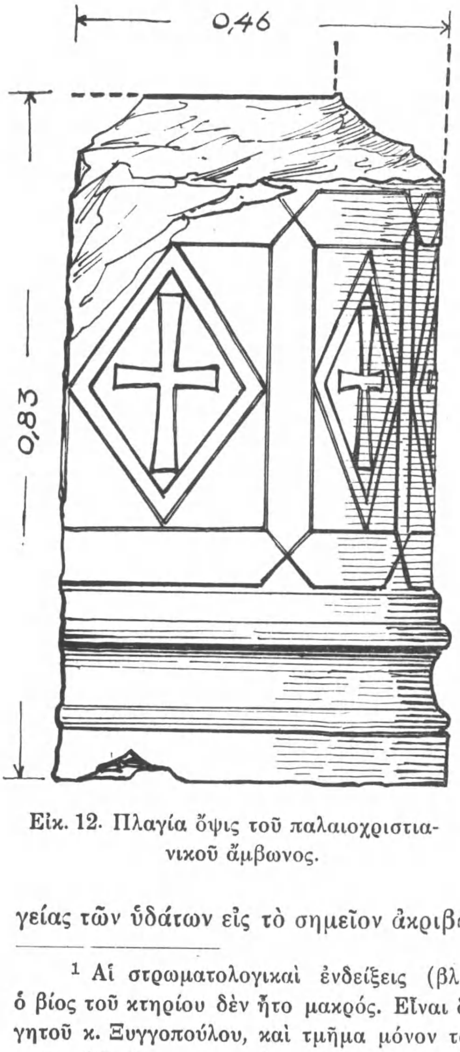

Εἰκ. 12. Πλαγία ὄψις τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἄμβωνος.

Τὸ ἀναμφισβητήτως χριστιανικὸν κόσμημα τῆς μεγάλης κόγχης πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μὲ ἰδιαιτέραν προσοχήν. Μία λογικὴ καὶ συμβιβαστικὴ ὑπόθεσις εἶναι ἐκείνη πρὸς τὴν ὁποίαν ἀρχικῶς εἶχα ἀποκλίνει: Ὅτι δηλαδὴ τὸ κόσμημα τοῦτο ἐγένετο εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀποσπασθέντος κατ' ἐπιπολὴν μέρους τῆς παλαιᾶς — ῥωμαϊκῆς — τοιχοδομῆς. Πράγματι, ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ τοιχοδομία τοῦ τμήματος τούτου τῆς κόγχης ἐμφανίζεται κάπως διαφέρουσα, ἀπὸ τὴν τοῦ ἄλλου κτηρίου. Προσεκτικωτέρα ὅμως παρατήρησις μὲ ἔπεισεν ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἐκ διαβρωτικῆς ἐπενεργείας τῶν ὑδάτων εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκαλύπτετο ὑπὸ

[1] Αἱ στρωματολογικαὶ ἐνδείξεις (βλ. ἀνωτέρω) ἐπέτρεψαν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ βίος τοῦ κτηρίου δὲν ἦτο μακρός. Εἶναι δυνατὸν ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Ξυγγοπούλου, καὶ τμῆμα μόνον τοῦ οἰκοδομήματος, διασωθέν, νὰ εἶχε διασκευασθῇ εἰς χριστιανικὸν ναόν. Πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἀνευρεθεὶς ἄμβων θὰ ἦτο πολὺ πτωχὸς ἐὰν ἀνῆκεν εἰς τὸ μέγα καὶ λαμπρὸν τοῦτο κτήριον, ἐὰν μάλιστα ἔχωμεν ὑπ' ὄψει μας τὸν πολυτελῆ καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν κτηριακὴν λαμπρότητα ἄμβωνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ἀποκείμενον τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Βλ. περὶ αὐτοῦ G. de JERPHANION L'ambon de Salonique, l'arc de Galère et l'ambon des Thèbes. Mem. della Pontificia Academia Romana di Archeologia, Ser. III, Vol. III, 1932 σ. 107 κ.ἑ. Πρβ. ἀπαραιτήτως: Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ὁ ἄμβων τῆς Θεσσαλονίκης, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν Χ, 1933 418 κἑ.

χωμάτων. Διεπίστωσα ἐπίσης ἀπὸ τὰ σῳζόμενα ἴχνη κονιαμάτων κλπ. ὅτι καὶ τὸ ἀνωτέρω κόσμημα ἦτο ἐπίσης ἐπενδεδυμένον δι᾿ ὀρθομαρμαρώσεως, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τοῦ κτηρίου. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω πρέπει νὰ ἀποκλείσωμεν τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι τὸ κόσμημα τοῦτο ὀφείλεται εἰς μεταγενεστέραν χριστιανικὴν διασκευήν. Ἀλλ᾿ οὕτω τὸ ζήτημα περιπλέκεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ καθίσταται αἰνιγματικὴ ἡ λύσις αὐτοῦ. Γεννᾶται δηλαδὴ τὸ ἐρώτημα: Μήπως παρ᾿ ὅλα τὰ ἀντικειμενικὰ τεκμήρια, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, τὸ ἐξεταζόμενον κτήριον εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἐξ

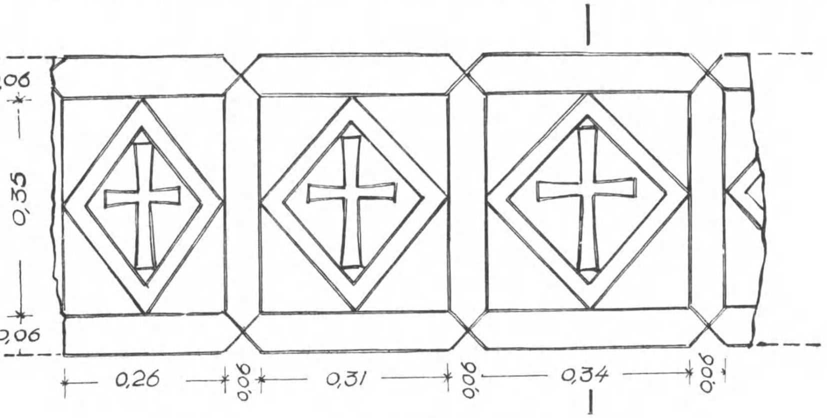

Εἰκ. 13. Ἀνάπτυξις τοῦ διακόσμου τοῦ ἄμβωνος.

ἀρχῆς ὡς χριστιανικὸς ναός; Ἡ ἀπάντησις δὲν δύναται νὰ εἶναι καταφατικὴ διὰ τοὺς ἑξῆς δύο προσθέτους λόγους: 1) Θὰ ἦτο ἀκατανόητος ἡ σκοπιμότης νὰ κατασκευασθῇ τὸ κόσμημα τοῦ σταυροῦ διὰ νὰ ἐπικαλυφθῇ ἀμέσως δι᾿ ὀρθομαρμαρώσεως. 2) Ἐὰν ὄντως τὸ κτήριον ἐκτίσθη ἀρχικῶς ὡς χριστιανικὸς ναός, ἡ μεγάλη κόγχη αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ ἱερὸν τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ βορειοανατολικά, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ παλαιοχριστιανικοὶ ναοὶ κατὰ κανόνα ἔχουν κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς μὲ ἀπόκλισιν πρὸς νότον [1], ἡ ὁποία ἀπόκλισις —ἔχομεν τὸ παράδειγμα τῆς Θάσου [2] —φθάνει καὶ μέχρις 67,5 μοιρῶν [3]. Πρὸς τούτοις θὰ ἤθελα νὰ ἀποκλείσω ἐνδεχομένην

---

[1] Βλ. τὰς σχετικὰς διαπιστώσεις τοῦ P. LEMERLE Philippes et la Macédoine orientale, Paris 1945, σ. 284-285.

[2] ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ Ἡ σταυρικὴ βασιλικὴ τῆς Θάσου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντ. Μνημ. τῆς Ἑλλάδος Ζ', 1951 σ. 7.

[3] Πόσον οὐσιῶδες ἦτο τὸ ζήτημα τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν μᾶς διδάσκει ἡ οἰκοδομικὴ ἱστορία τῆς θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης: Ὁ ἀρχικὸς ἄξων τοῦ κτηρίου εἶχε κατεύθυνσιν ἐκ ΝΔ πρὸς ΒΑ, ἀκρι-

γνώμην ὅτι πρόκειται ἴσως περὶ βαπτιστηρίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸ δυσανάλογον μέγεθος τοῦ κτηρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο ἔχει μόνον μίαν θύραν, ἐνῷ γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰ βαπτιστήρια κατὰ κανόνα ὑπῆρχε μία εἴσοδος καὶ τρεῖς ἔξοδοι[1].

Τὰς ἀνωτέρω ἀντινομίας μία μόνον ὑποθετικὴ ἑρμηνεία θὰ ἠδύνατο, νομίζω, νὰ συμβιβάσῃ: Ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι μὲν ὁπωσδήποτε ρωμαϊκόν, κατὰ τὴν ἀνέγερσίν του ὅμως χριστιανοὶ τεχνῖται κατεσκεύασαν κρυφίως εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ἐπεκάλυψαν δι' ὀρθομαρμαρώσεως[2]. Εἰς τοῦτο προέβησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν βαθεῖαν πίστιν τῶν πρώτων χριστιανῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ κυριαρχούμενοι ἀπὸ τὸν φανατισμὸν τὸν δημιουργηθέντα ἐκ τῶν γνωστῶν διωγμῶν τοῦ Γαλερίου — ἴσως ὅμως καὶ ἐλπίζοντες εἰς πανηγυρικὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἱεροῦ συμβόλου κατὰ μίαν συντόμως προσδοκωμένην ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

*
* *

Ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω ἡ ὁμοιότης κατ' ἀρχὴν τοῦ ὀκταγώνου τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ ἐν Σπαλάτῳ Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ (βλ. ***εἰκ. 14)***[3]. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως διὰ τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων κτηρίων νὰ σημειωθοῦν καὶ αἱ ὑφιστάμεναι διαφοραί.

βῶς ὡς καὶ εἰς τὸ ὀκτάγωνον. Κατὰ τὴν μετατροπὴν ὅμως αὐτοῦ εἰς χριστιανικὸν ναόν, τὴν γενομένην κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, (βλ. προχείρως Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία Α', 326, εἰκ. 202), ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ μετάθεσις τοῦ ἄξονος, οὕτως ὥστε νὰ λάβῃ οὗτος κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ μεγάλων καὶ δαπανηρῶν ἔργων. Κατά τινα γνώμην ἡ ὄντως μεγαλοφυὴς αὕτη μετατροπὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀρχιτέκτονος, ὅστις ἔκτισεν ἓν ἀπὸ τὰ ὡραιότερα κτήρια τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου (H. v. SCHÖNEBECK Die Stadtplanung des römischen Thessalonike. Bericht über den VI. Internat. Kongress für Archäologie, Berlin 1940, σ. 481-482).

[1] Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ Χριστ. καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολογία, Α', 174, 220 κέ.

[2] Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μὲ ἐνεθάρρυνεν ὁμοία σκέψις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ὀρλάνδου καὶ ἐσχάτως τοῦ συναδέλφου κ. S. Stucchi. Ὁ τελευταῖος μάλιστα μοῦ παρέσχε τὴν ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν, ὅτι εἰς ρωμαϊκὸν νόμισμα τῆς Aquileia ὑπάρχει σημεῖον σταυροῦ, τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι ἐτέθη ἐπίτηδες ὑπὸ χριστιανοῦ τεχνίτου. Τὸ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ L. LAFFRANCHI Il problematico segno delle croce sulle monete precostantiniane di Aquileia, περιοδ. Aquileia Nostra III, 1, Ἰαν. 1932, στ. 45 κέ., εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν καλοσύνην νὰ μὲ παραπέμψῃ ὁ κ. Stucchi, ἀτυχῶς δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβουλευθῶ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

[3] Ἡ κάτοψις κατὰ HÉBRARD - ZEILLER Spalato, le palais de Dioclétien, Paris 1912, 70.

Ἐν πρώτοις τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι πολὺ μεγαλύτερον. (Τὸ Μαυσωλλεῖον τοῦ Σπαλάτου μετρεῖ ἐξωτερικῶς ἀπὸ γωνίας εἰς γωνίαν μόνον 20 μ. περίπου). Δεύτερον, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου τοῦ Μαυσωλ-

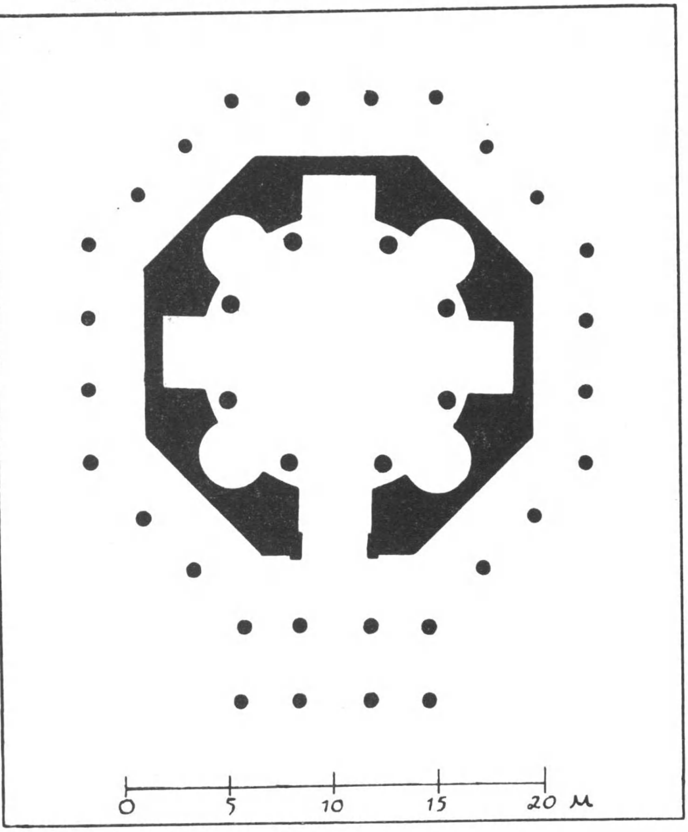

Εἰκ. 14. Κάτοψις τοῦ ἐν Σπαλάτῳ Μαυσωλλείου τοῦ Διοκλητιανοῦ.

λείου δὲν διαγράφεται, ὡς εἰς τὸ ἡμέτερον, τὸ ὀκταγωνικὸν σχῆμα. Δηλαδὴ οἱ μεταξὺ τῶν κογχῶν τοῖχοι δὲν ἔχουν τὴν μορφὴν ἀμβλείας γωνίας. Τρίτον, τὸ Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ ἔχει κόγχας ἡμικυκλικὰς καὶ τετραγώνους ἐναλλασσομένας, ἀντὶ τῶν ἀποκλειστικῶς ἡμικυκλικῶν τοῦ ἡμετέρου κτηρίου. Καὶ ἡ τελευταία διαφορά, ἡ ὁποία, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι ἡ πλέον σημαντική, σημειοῦται εἰς τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου κόγχην τοῦ περιγραφέντος ὀκταγώνου, ἡ ὁποία εἶναι οὐσιωδῶς μεγαλυτέρα τῶν ἄλλων. Ἐξ ἄλλου, ἐξεταζόμενον τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τῆς γενικῆς ἀπόψεως τῆς μορφῆς του, τῆς ὁποίας ὁ προορισμὸς εἶναι νὰ περικλείσῃ μίαν περίκογχον αἴθουσαν, βασικῶς

δὲν φαίνεται ἄσχετον πρὸς τὴν θόλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ἐπίσης περιβάλλεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ κογχῶν **(εἰκ. 15)**[1]. Βεβαίως τὴν σχέσιν τῶν δύο χώρων διαταράσσει τὸ σχῆμα τῶν κογχῶν, ἀλλὰ

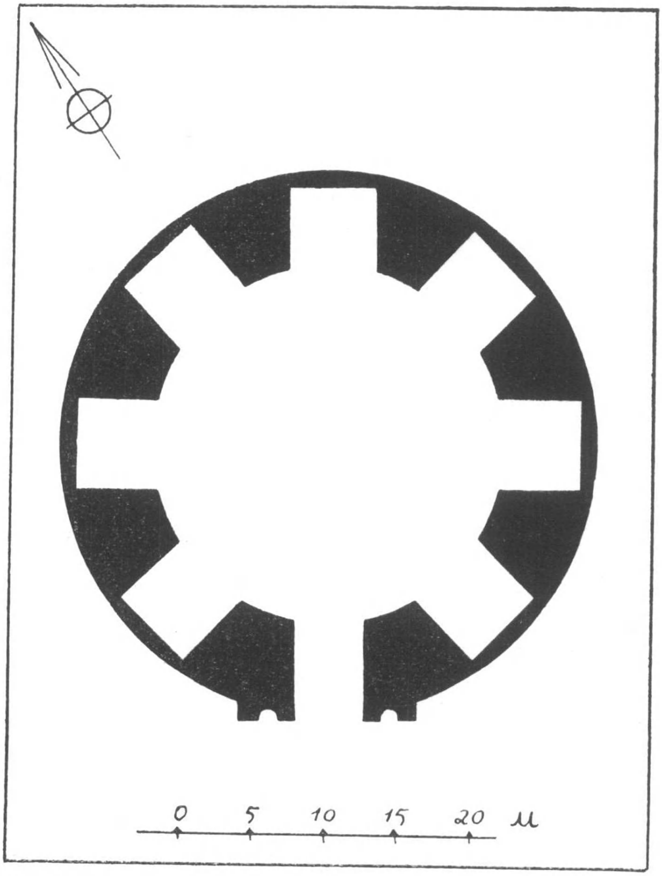

Εἰκ. 15. Κάτοψις τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

τοῦτο δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν. Κυρίως πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ἡ διαφορὰ τὴν ὁποίαν διαγράφει ἡ μεγάλη κόγχη τοῦ νέου ὀκταγώνου. Τὴν διαφορὰν δὲ αὐτὴν θεωρῶ σημαντικήν, ὡς εἰσάγουσαν μίαν παραλλαγὴν τοῦ τύπου οὐσιώδη διὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις τῶν αὐστηρῶς περικέντρων κτηρίων, ὡς τὸ Μαυσωλλεῖον τοῦ Σπαλάτου καὶ ἡ θόλος τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι τοιαύτη,

[1] Κατὰ HÉBRARD, BCH. XLIV, 1920, σ. 19 εἰκ. 8.

ὥστε νὰ παρέχεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι τὸ αἰσθητικῶς «δρώμενον» εὑρίσκεται κατὰ τὸ κέντρον. Ὁ ἐπισκέπτης —ἢ ὁ πιστὸς— δέχεται ἐντυπώσεις αἱ ὁποῖαι ὑποβάλλουν ἀρχικῶς μὲν κάποιαν συστολήν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν διάθεσιν τῆς προσπελάσεως πρὸς τὸ κέντρον. Πρὸς αὐτὸ μόνον ἕλκεται διὰ νὰ ἀποτελέσῃ οὕτως εἰπεῖν τὸν πυρῆνά του — ἕνα πυρῆνα ἀδρανῆ μᾶλλον καὶ στατικόν. Διὰ τῆς νέας μορφῆς, τὴν ὁποίαν εἰσάγει ἡ ἔναντι τῆς εἰσόδου μεγάλη κόγχη, δημιουργεῖται μία διάσπασις εἰς τὴν ἀδρανῆ καὶ στατικὴν ταύτην ἔννοιαν. Ἡ νέα παραλλαγὴ μεταθέτει τὸ «δρώμενον» εἰς τὴν μεγάλην κόγχην καὶ δημιουργεῖ ἀνάλογον ἕλξιν καὶ κίνησιν. Εὐθύγραμμος ἤδη ἡ πορεία γίνεται μὲ ἄνεσιν, ὑποβοηθοῦσαν τὴν αἰσθητοποίησιν τοῦ χώρου καὶ κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις αὐτοῦ. Ἰδοὺ διατὶ νομίζω ὅτι τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν περικέντρων λατρευτικῶν κτηρίων — σταθμὸν καὶ ἀφετηρίαν συγχρόνως πρὸς νέας ἐξελίξεις, τὰς ὁποίας θὰ μᾶς παρουσιάσουν περαιτέρω ὁ ναὸς τοῦ San Vitale τῆς Ραβέννας καὶ ὁ τῶν Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1].

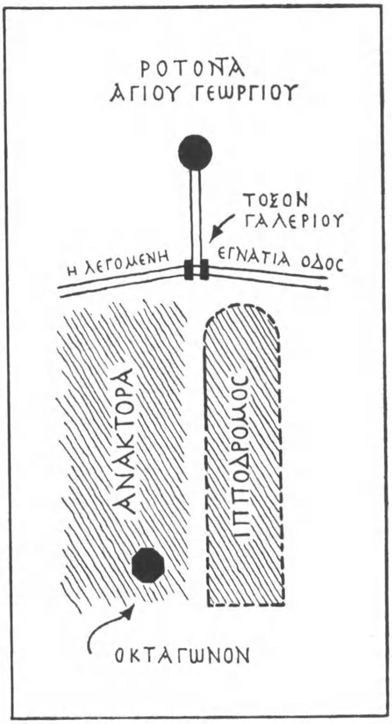

Εἰκ. 16. Τοπογραφικὸν σκαρίφημα τοῦ οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλερίου κατὰ τὸν κ. Ejnar Dyggve, ἔνθα ἐσημειώθη ἡ θέσις τοῦ νέου ὀκταγώνου.

Νόμιμον, ὑποθέτω, εἶναι κατόπιν τῆς ἀνωτέρω ἐξετάσεως, νὰ θέλωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ **συμπέρασμα** ὅτι τὸ Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἡ θόλος **τοῦ** Ἁγίου Γεωργίου προηγήθησαν κάπως τοῦ ἡμετέρου ὀκταγώνου εἰς τὴν σχεδίασιν καὶ πιθανώτατα εἰς τὴν οἰκοδόμησιν. Εἰς τοῦτο ἐνθαρρυνόμεθα καὶ ἐξ ἄλλης παρατηρήσεως. Τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀναμφιβόλως ἐκαλύπτετο διὰ τρούλλου. Αἱ ἡμικυκλικαὶ κόγχαι θὰ ἀπέληγον εἰς τεταρτοσφαίρια, ἐνῷ οἱ μεταξὺ τῶν κογχῶν τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ἐν ὁριζοντίᾳ διατομῇ ἔχουν τὸ σχῆμα ἀμβλείας γωνίας, θὰ ὑπερυψοῦντο διὰ νὰ στηρίξουν τὸν τροῦλλον. Εἰς τὸ πρόβλημα πῶς ἐγένετο ἡ σύνδεσις τοῦ ὀκταγω-

[1] Βλ. προχείρως: H. HOLTZINGER Altchristliche und byzantinische Baukunst, Leipzig 1909, εἰκ. 226-228.

νικοῦ σχήματος πρὸς τὴν κυκλικὴν βάσιν τοῦ τρούλλου, τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα (pendentifs) ἢ κάτι παρόμοιον προσφέρονται ὡς ἀσφαλὴς λύσις. Ἀλλ' ἂν ἡμεῖς θεωρητικῶς καὶ a posteriori εὑρίσκομεν τὴν λύσιν αὐτὴν βολικὴν καὶ εὔκολον δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων δὲν εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐν τῇ πράξει πρὸς μεγάλας στατικὰς καὶ τεχνικὰς δυσχερείας, προκειμένου μάλιστα νὰ στηρίξῃ τροῦλλον διαμέτρου 25 περίπου μέτρων. Καὶ νομίζω ὅτι τὸ γεγονὸς τῆς ταχείας καταρρεύσεως τοῦ τρούλλου καὶ τῆς ἐρειπώσεως τοῦ κτηρίου δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τεχνικὰς ἀδυναμίας, ἀποτόκους παρακεκινδυνευμένων στατικῶν ὑπολογισμῶν. Ἀντιθέτως οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς θόλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Μαυσωλλείου τοῦ Διοκλητιανοῦ δὲν εἶχον ἀντιμετωπίσει τοιοῦτο πρόβλημα, διότι τῆς μὲν πρώτης τὸ σῶμα εἶναι κυκλικόν, τοῦ δὲ δευτέρου τὸ ἐσωτερικὸν δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ οἰκοδομήματος ὀκταγωνικὴν μορφήν. Εἰς ἀμφότερα δηλαδὴ τὰ κτήρια ταῦτα ὁ τροῦλλος ἐπικάθηται ἀμέσως ἐπὶ τῶν τοίχων, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη μεταβατικῆς παρεντάξεως σφαιρικῶν τριγώνων. Καὶ εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο δικαιούμεθα νομίζω, νὰ ἀναζητήσωμεν κάποιαν ἐπικουρικὴν ἔνδειξιν χρονικῆς διαφορᾶς. Παραλλήλως ὅμως δίκαιον εἶναι νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ ὀκταγώνου ἰδιαιτέρας ἱκανότητας. Ἡ κάτοψις τοῦ κτηρίου ὑποδηλοῖ διάθεσιν ἀξιολόγως ἐλευθεριάζουσαν. Ὁ σχεδιαστὴς αὐτοῦ, ἐντὸς τῶν πλαισίων πάντως τοῦ δοθέντος θέματος καὶ τῆς ἐποχῆς του, ἐπέδειξεν ἀξιοσημείωτον τόλμην εἰς τὴν σύλληψιν τῆς μορφῆς καὶ τὴν ἐπίλυσιν τεχνικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐθελουσίως ἔθεσεν εἰς ἑαυτόν, προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ ἔργον ὀγκῶδες μέν, σχετικῶς ὅμως ἀπηλλαγμένον τῆς στατικότητος καὶ βαρύτητος τῶν ἀμέσως προγενεστέρων του.

*
* *

Τὸ μέγεθος καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ περιγραφέντος ὀκταγώνου ὑπογραμμίζουν ἁδρότατα τὴν ὑψίστην σημασίαν καὶ ἐπισημότητα αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει ἀνεγερθῇ τὸ κτήριον εἶναι σημαντικωτάτη· Ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ὁ κ. Ejnar Dyggve, κατόπιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἐνήργησε τὸ 1939, διεπίστωσεν ὅτι ἐξετείνοντο τὰ ἀνάκτορα τοῦ Γαλερίου [1]. Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχεδίου τῆς **εἰκ. 16** τὸ ἡμέτερον κτήριον κεῖται νοτιοδυτικῶς τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου, ἀπέχον περὶ

[1] Arch. Anz. 1940, στ. 254 κἑ. Εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Γαλερίου ἀσφαλῶς θὰ ἀνῆκον τὰ εἰς ἐκσκαφὰς τριῶν οἰκοπέδων τῆς ὁδοῦ Πρίγκιπος Νικολάου (τέως Πολωνίας) ἐμφανισθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1949-1951 ἐρείπια, ἤτοι χαρακτηριστικῶς παχεῖς τοῖχοι, πεσσοὶ κλπ., ὡς καὶ ὁ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Ἀπελλοῦ (περὶ τὰ 40 μ. βορείως τοῦ ὀκταγώνου) ἐπισημανθεὶς συνεχὴς τοῖχος μήκους 47 μ. Πρβ. ἐπίσης καὶ τὰ παλαιότερα εὑρήματα ἐν Arch. Anz. 1942 στ. 159-160.

τὰ 350 μ. ἀπὸ τούτου καὶ περὶ τὰ 50 μ. ἀπὸ τῆς νοητῆς προεκτάσεως τοῦ ἄξονος θόλου - ἁψῖδος. Ἐὰν τὰ ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια ἤθελον ἐπιβεβαιώσει τὴν πιθανὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ ὀκτάγωνον περιελαμβάνετο ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος, θὰ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ συγκρότημα τοῦτο ἐξετείνετο εἰς περιοχήν, τῆς ὁποίας ἡ μία πλευρὰ —ἡ κατευθυνομένη παραλλήλως πρὸς τὸν Ἱππόδρομον— θὰ ἦτο μήκους ἄνω τῶν 300 μ., δοθέντος μάλιστα ὅτι ὀλίγον κάτωθι τῆς λεγομένης Ἐγνατίας ὁδοῦ [1] ἔχει προσδιορισθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ κ. Dyggve ἡ ἀφετηρία τῶν ἀνακτόρων [2]. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ ἄλλη πλευρά, ἡ παράλληλος πρὸς τὴν «Ἐγνατίαν», ἦτο μικροτέρα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἀνακτορικὸν συγκρότημα τοῦ Γαλερίου θὰ εἶχεν ἔκτασιν πολὺ εὐρυτέραν τῶν ἐν Σπαλάτῳ ἀνακτόρων τοῦ Διοκλητιανοῦ, τῶν ὁποίων ἡ μεγαλυτέρα πλευρὰ μετρεῖ 210 μ. περίπου.

Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Γαλέριος ἔκτισεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἓν τόσον μέγα ἀνακτορικὸν συγκρότημα νομίζω ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ ἀποδεκτή, ὅταν ἐνισχυώμεθα ἀπὸ τόσον σοβαρὰς ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας προσφέρουν ὁ ὄγκος καὶ τὸ μέγεθος τῶν σχετικῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ κυκλικὸν κτήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σχέσις πρὸς τὸ τόξον καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι ἀναμφισβήτητος [3], ἔχει μέγεθος τὸ ὁποῖον δὲν συναντῶμεν εἰς τὸ Σπάλατον. Ἐξ ἄλλου τὸ νέον ὀκτάγωνον, τοῦ ὁποίου ἐσημειώθη ἤδη ἡ ὁμοιότης πρὸς τὸ Μαυσωλλεῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ, περικλείει χῶρον ὑπερτριπλάσιον ἐκείνου.

Εἶναι πρόωρον νὰ ἐκφράσῃ τις γνώμην περὶ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνευρεθέντος ὀκταγώνου. Ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ Μαυσωλλείου τοῦ Γαλερίου ἢ περὶ λατρευτικοῦ κτηρίου ἢ περὶ αἰθούσης τοῦ θρόνου τῶν ἀνακτόρων, εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν ἴσως θέλει διαφωτίσει.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

[1] Ἡ ὀνομασία εἶναι ἐσφαλμένη. Ἡ Ἐγνατία ὁδὸς δὲν διέσχιζε τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης Βλ. σχετικῶς: CH. MAKARONAS Via Egnatia and Thessalonike ἐν Studies presented to Prof. D. M. Robinson (δὲν ἐκυκλοφόρησεν ἀκόμη).

[2] Arch. Anz. 1940, 250.

[3] Arch. Anz. ἔ.ἀ.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1950

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4ῃ Ἰουνίου τοῦ 1950 ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 10.30′ π. μ. ἀκριβῶς συνῆλθον ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας οἱ Ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκλέξωσι τό τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἔτος 1950, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1949 ὡς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1949.

Παρῆσαν ἑταῖροι τεσσαράκοντα ἑπτά. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Φίλιππος Δραγούμης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἰω. Καλιτσουνάκις, Α′ Γραμματεὺς ὁ κ. Χαράλ. Μακαρόνας, καὶ Β′ Γραμματεὺς ὁ κ. Βασίλ. Καλλιπολίτης.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Βασίλ. Καλλιπολίτης ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1949, ἡ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1950 οἱ κκ. Β. Αἰγινίτης, Ἰωάν. Καψάλης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Ἀριστ. Πέππας καὶ Μιλτ. Πουρῆς.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος, ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1949, μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

Ε Κ Θ Ε Σ Ι Σ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1950

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1950, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 20 τῆς 26 Φεβρουαρίου 1951 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1950, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμιακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ Ι

Α΄ Χρηματικόν.

Ταμεῖον.

α) Χρέωσις:

1)	Ἀπὸ Ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 30/12/49, ἀνερχόμενον εἰς . . .	δρχ.	103.885.788.—
2)	» Ἔσοδα ἐπὶ τῇ βάσει Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1 - 31/12/50	»	4.066.015.405.—
3)	» Κρατήσεις Φόρου Καθ. Προσόδου	»	633.350.—
4)	» Προκαταβολὰς	»	200.000.000.—
5)	» Ἀναλήψεις ἐκ τῶν παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ καταθέσεων τῆς Ἑταιρείας	»	10.540.000.—
6)	» Κρατήσεις χαρτοσήμου		374.200.—
7)	» Διαφόρους Λογαριασμοὺς - Κληρ. Φ. Φαρμᾶ	»	348.410.—
8)	» Διαφόρους Λογαριασμοὺς - Μουσ. Δελφῶν	»	3 000.000.—
9)	» Ἔξοδα Γεν. Προϋπολογισμοῦ, ἐπιστρεφόμενα	»	1.970.650.—
	Σύνολον	δρχ.	4.386.767 803.—

β) Πίστωσις :

1)	Εἰς Ἔξοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/50	δρχ.	384.154.050.—
2)	» Κρατήσεις Φόρου Καθ. Προσόδου	»	633.350.—
3)	» Προκαταβολὰς	»	100.000.000.—
4)	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ . . .	»	2.445.152.509.—
5)	» » » » Τραπέζῃ Ἀθηνῶν . . .	»	1.331.718.200.—
6)	» Κρατήσεις Χαρτοσήμου	»	374.200.—
7)	» Διαφόρους Λογαριασμοὺς-Μουσεῖον Δελφῶν .	»	3.000.000.—
8)	» Ἔξοδα Γεν. Προϋπολογισμοῦ	»	1.970.650.—
	Ἐν ὅλῳ	δρχ.	4.267.002.959 —
10)	» Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/50	»	119.764.844.—
	Σύνολον	δρχ.	4.386.767.803.—

Ἀνάλυσις Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

α) Ἔσοδα :

1)	Ἀπὸ μερίσματα καὶ τόκους	δρχ.	194.803.089.—
2)	» μισθώματα αἰθουσῶν	»	6.570.000.—
3)	» ἀντίτιμον δημοσιευμάτων Α.Ε. καὶ Π.Α.Ε. κλπ.	»	18.075.000.—
4)	» ἀντίτιμον δημοσιευμάτων «Ἀρχαιολ. Τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος«	»	6.140.000.—
5)	» εἰσφορὰς τῶν ἑταίρων	»	645.000.—
6)	» δικαίωμα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	»	3.248.566.196.—
7)	» ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	1.363.000.—
8)	» ἔσοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	589.853.120.—
	Σύνολον	δρχ.	4.066.015.405.—

β) Ἔξοδα :

1)	Εἰς μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	δρχ.	60.933.500.—
2)	» ἔξοδα γραφείων	»	26.463.100.—
3)	» ἔξοδα βιβλιοθήκης	»	24.074.400.—
4)	» ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις	»	1.458.400.—
5)	» ἀνασκαφὰς καὶ μελέτας	»	115.222.350.—
6)	» ἔκδοσιν Α.Ε. καὶ Π.Α.Ε. κλπ.	»	73.767.750.—
	εἰς μεταφορὰν	δρχ.	301.919.500.—

	ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	301.919.500.—
7) Εἰς ἔκδοσιν δημοσ. «Ἀρχαιολ. Τόποι καὶ Μουσεῖα»	»	34.464.100.—
8) » ποσοστὰ συγγραφέων » » » »	»	1.210.000.—
9) » συνδρομὰς εἰς ἐκδοθησόμενα περιοδ. καὶ βιβλία ἀρχαιολογικὰ	»	1.600.000.—
10) » ὑποτροφίας πρὸς σπουδὴν τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ	»	5.000.000.—
11) » διδασκαλίαν	»	585.000.—
12) » δικαστικά, χαρτόσημα, φύλακτρα τραπεζῶν κλπ.	»	11.497.000.—
13) » ἀγορὰν ἀγροῦ ἐν Ἀρχάναις Κρήτης	»	3.500.000..—
14) » διὰ ποσοστὸν κοινων. ἀσφαλίσεων	»	3.606.650.—
15) » ἔξοδα δημοσιευμάτων 100ρίδος	»	440.000.—
16) » ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	332.000.—
17) » ἔξοδα προμελ. καὶ προπαρασκευῆς Ν. Μεγάρου	»	20.000.000.—
Σύνολον	δρχ.	384.154.050.—
Περίσσευμα Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων χρήσεως 1950 . .	»	3.681.861.350.—
Σύνολον	δρχ.	4.066.015.405.—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1950.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1950 ἀνήρχετο εἰς . . . . δρχ. 8.899.746.409.45

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

1) Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/50	δρχ.	119.764.844.—
2) » τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259.863.80
3) » τὰ ἀκίνητα κτήματα τῆς Ἑταιρείας	»	17.847.50
4) » 249 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπέζης (ἐξ ὧν 10 δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα)	»	779.252.317.25
5) » μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπέζης Ἑλλάδος 180	»	40.356.—
6) » » Τραπέζης Ἑλλάδος τεμ. 510 . . .	»	149.722.543.70
7) » » Ἑλλην. Ἠλεκτρ. Σιδηροδρόμων 250	»	12.556.720.—
	εἰς μεταφορὰν δρχ.	1.061.614.492,25

	ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	1.061.614.492.25
8)	» ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 5% Πάγιον, 405	»	88.154.25
9)	» » » » 1890, 5% Σιδ. Λαρ. 75	»	20.193.75
10)	» » » » 1907, 5% Ἀμύνης 121	»	8.315.20
11)	» » » » 1914, 5% 500 ἑκ. 235	»	243.037.—
12)	» » » » 1893, 5% Κεφαλ. τ. 1 καὶ ἀπόδ. φρ. γ. 140	»	640.—
13)	» » » » 1924, 7% Προσφ. 25	»	25.760.—
14)	» » » » 1930, Κτημ. πίστ. 155	»	205.685.—
15)	» » » » 1927, » » 95	»	126.065.—
16)	» » » » Πατριωτικοῦ τεμ. 30	»	30.—
17)	» » » » Ἀπαλλ. 1919, 1929, 1931, τεμάχια 1.000	»	1.000.—
18)	» » » » 1923, Ἑλλην/βουλγ. Μεταναστεύσεως 150	»	150.—
19)	» Ἐγγυοδοσίας	»	1.—
20)	» Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.000.—
21)	» Κατ/σεις ἐπ' ἀνοικτῷ λ/σμῷ παρὰ Ἐθν. Τρ.	»	6.505.644.686.—
22)	» » » » » Τρ. Ἀθην.	»	1.331.718.200.—
	Σύνολον	δρχ.	8.899.746.409.45

Β' Παθητικόν :

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1950, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν . . . . . . δρχ. 8.899.746.409.45

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

1)	Τὸ Κεφάλαιον	»	9.096.067.35
2)	Τὴν κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσ. ἀκινήτων	»	1.290.153.20
3)	Τὴν μερίδα ὑπὲρ τῶν Μουσείων	»	1.—
4)	Τὰς προκαταβολὰς	»	100.000.001.—
5)	Τὰ κέρδη καὶ ζημίας	»	1.—
6)	Τοὺς ἐγγυοδότας	»	1.—
7)	Τὰ εἰσπρακτέα τοκομερίδια	»	50.000.—
8)	Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	8.789.310.184.90
	Σύνολον	δρχ.	8.899.746.409.45

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν 31/12/50 ἀνήρχετο εἰς . . . . δρχ. 8.899.746.409.45

ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς :

1)	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ	»	119.764.844.—
2)	» τὸ μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	259.863.80
3)	» τὰ ἀκίνητα κτήματα τῆς Ἑταιρείας	»	17.847.50
4)	» 249 μετοχὰς Ἐθνικῆς Τραπέζης (ἐξ ὧν 10 δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα)	»	779.252.317.25
5)	» 180 μετοχὰς Κτηματ. Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	»	40.356.—
6)	» 510 » Τραπέζης Ἑλλάδος	»	149.722.543.70
7)	» 250 » Ἑλλην. Ἠλεκτρ. Σιδηροδρόμων	»	12.556.720.—
8)	» 405 ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, 5 %, Πάγιον	»	88 154.25
9)	» 75 » » » 1890, 5 %, Σιδ. Λαρ.	»	20.193.75
10)	» 121 » » » 1907, 5 %, Ἀμύνης	»	8.315.20
11)	» 235 » » » 1914, 5 %, 500 ἑκ.	»	243.037.—
12)	» 1 » » » 1893, 5 %, Κεφ. καὶ ἀπόδ. φρ. γαλλ. 140	»	640.—
13)	» 25 » » » 1924, 7 % Προσφ.	»	25.760.—
14)	» 155 » » » 1930, Κτημ. πίστ. λ.	»	205.685.—
15)	» 95 » » » 1927, » » »	»	126.065.—
16)	» 30 » » » Πατριωτικοῦ . .	»	30.—
17)	» 1000 » » » 1919,29,31, Ἀπαλλ.	»	1.000.—
18)	» 150 » » » 1923, Ἑλλ/βουλγ. » Μεταναστεύσεως .	»	150.—
19)	» Ἐγγυοδοσίας	»	1.—
20)	» Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.000.—
21)	» Κατ/σεις ἐπ' ἀνοικτῷ λ/σμῷ παρὰ τῇ Ἐθν. Τρ.	»	6 505.644 686.—
22)	» » » » » » » Τρ. Ἀθην.	»	1 331.718.200.—
	Σύνολον	δρχ.	8.899 746.409.45

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσίν της ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν, ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τόν τε Ἰσολογισμὸν καὶ Ἀπολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1950, τῆς ἰδίας Περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

1. Κληροδότημα Ἰωάν. Μαρκοπούλου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων:

1. Κληροδοτήματος Ἰω. Μαρκοπούλου. Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἐσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς:

1) Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ . .	δρχ.	1.—
2) » Κεφαλαίου » » » » . . .	»	1.—
3) Ὁμολογίαι Ἐθν. Δαν. 1922, 6.1/2 % τεμ. 4083 . .	»	4.083.—
4) Εἰδικὸς λ/σμὸς προσωρινῆς Ἀναγωγῆς	»	672.317.20
Σύνολον	δρχ.	677.002.20

2. Κληρονομία Φοίβου Φαρμᾶ.

Ἡ χρῆσις τῆς Κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/49 - 31/3/50, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Α΄ Χρηματικόν.

Ταμεῖον.

α) Χρέωσις :

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Ὅσα τὸ Ταμεῖον εἰσέπραξεν ἀπὸ Ἔσοδα Γ. προϋπολογισμοῦ Κληρον. Φαρμᾶ, ἀπὸ 1/4/49 - 31/3/50 @ δρ. 200 ἕκ. γρ. διατ.	477.283.60	95.456.720.—
2) Ἀπὸ ἀναλήψεις ἐκ Τρ. Ἀθην.-Ἀλεξανδρείας	7.885.40	1.577.080.—
3) » » » » » - Ἀθήνας . .	6.805.—	1.361.000.—
Σύνολον . . .	491.974.—	98.394.800.—

β) Πίστωσις :

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Ὅσα τὸ Ταμεῖον ἐπλήρωσεν εἰς Ἔξοδα Γ. προϋπολογισμοῦ κληρον. Φ. Φαρμᾶ ἀπὸ 1/4/49 - 31/3/50	18.902.95	3.998 290.—
2) Εἰς καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας	470.420.10	94.084.020.—
3) Τῇ 31/3/50 ὑπόλοιπον Ταμείου	2.650.95	312.490.—
Σύνολον . . .	491.974.—	98.394.800.—

Β' Ἀνάλυσις Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
α) Τακτικὰ Ἔσοδα:		
1) Μερίσματα καὶ Τοκομερίδια	57.678.60	11.535.720.—
2) Διάφοροι πρόσοδοι	48.720.90	9.744 180.—
β) Ἔκτακτα Ἔσοδα		
1) Καθυστερούμενα μερίσματα καὶ τοκομερίδια	344.034.80	68.806.960.—
2) Καθυστερούμενοι Τόκοι	188.50	37.700.—
3) Καθυστερούμενα ἀπρόβλεπτα ἔσοδα . . .	26.660.80	5 332.160.—
Σύνολον . . .	477.283 60	95.456 720 —

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
α) Τακτικὰ Ἔξοδα		
1) Ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως . . .	217.50	43.500.—
2) Ἔξοδα συντηρήσεως τῆς κληρονομίας . .	3.036.80	607.360.—
β) Ἔκτακτα Ἔξοδα		
1) Καθυστερούμενα ἔξοδα διοικήσεως	6.005.—	1.201.000.—
2) » » συντηρ. κληρονομίας	9.643.65	2.146.430.—
Σύνολον . . .	18.902.95	3.998.290. —

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαὶ
Ἔσοδα πραγματοποιηθέντα	477.283.60	95 456.720.—
Ἔξοδα »	18.902.95	3 998.290.—
Περίσσευμα τῆς χρήσεως 1949-50 . . .	458.380.65	91.458.430·—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1949/50.

Ἐνεργητικόν:

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ τὴν 31/3/50 ἀνήρχετο εἰς Γρόσ. διατιμήσεως . . . . . . 1.900 771.55 δρχ. 449.968 230.— ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

	Γρόσ. διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Ἀπὸ 390 Μετοχὰς «Alexandrie Pressing C°»	741.000.—	151.201.050.—
2) » 532 Μετοχὰς «Sété an. de Nettoyage et Pressage de Cotton»	656.488.—	133.956 375.—
3) » 6 ὁμολογίας «Grédit Foncier Egyptien»	10.524.—	2.147.422.—
εἰς μεταφορὰν	1.408 012.—	287.304.847.—

	ἐκ μεταφορᾶς	1.408 012.—	287.304.847.—
4)	» 49 ὁμολ. Ὑδρεύσ. Ἀθηνῶν, 1925	—	63.700 000.—
5)	» Καταθέσ. παρὰ τῇ Τραπ. Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας . . .	30.955.30	6.316.368.—
6)	» » » » ὑπόλ.	98.050.—	19.610.000.—
7)	» » » τῇ Τραπ. Ἀθηνῶν-Ἀθήνας £ 1.457.9.4	142.248.70	28.449.740·—
8)	» » » Ἀθηνῶν - Ἀθήνας	215.431.—	43.086.200.—
9)	Ἀπὸ Ληξιπρόθεσμα Τοκομερίδια . .	—	490.000.—
10)	» Κληροδότημα εἰς πλησ. συγγενῆ τοῦ διαθέτου	3.423.60	698.585.—
	Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/50 .	2.650.95	312.490.—
	Σύνολον . . .	1 900.771.55	449.968.230.—

Παθητικὸν

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας τὴν 31/3/50 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν γροσ. διατιμ. . . . . 1.438.967.30 357.321.215.—

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

	Γρόσ. διατιμ.	Δραχμαὶ
1) Κεφάλαιον	1.438.967.30	357.321.215.—
2) Κληροδότημα εἰς συγγενῆ τοῦ διαθέτου	3.423.60	698.585.—
3) Εἰσπρακτέα Τοκομερίδια	—	490.000.—
4) Περίσσευμα ἐσόδων - ἐξόδων 1949 - 50	458.380.65	91.458.430.—
Σύνολον . .	1.900.771.55	449.968 230.—

Ἐπίσης καὶ διὰ τὴν διαχείρισιν τῆς κληρονομίας Φαρμᾶ ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ ταύτην, ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ Ἰσολογισμὸν τῆς χρήσεως 1/4/49 - 31/3/50.

Συνημμένως ὑποβάλλονται καὶ οἱ ἐγκριθέντες πίνακες παρὰ τῆς Διευθύνσεως Ἐθν. Κληροδοτημάτων τοῦ Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ὁποίας ὑπάγεται ἡ κληρονομία.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Φεβρουαρίου 1951

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

Κ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Ι. ΚΑΨΑΛΗΣ
Α. ΠΕΠΠΑΣ
Μ. ΠΟΥΡΗΣ
Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1950

ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ Κεφ.	Ἄρθρ.	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορὰ Ἐπὶ πλέον	Ἐπὶ ἔλαττον
Α'	1-1-17	Μερίσματα καὶ τόκοι	66500000	194803089	128303089	—
»	2 1	Μισθώματα	4000000	6570000	2570000	—
»	3-1	Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων . .	1000000	18075000	17075000	—
»	3-2	» δημοσ. «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	40000	6140000	6100000	—
Β'	1 1	Εἰσφοραὶ ἑταίρων	500000	645000	145000	—
»	2-1	Δικαίωμα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἴσπρ. τῶν Κρατ. Λαχείων .	1500000000	3248566196	1748566196	—
Γ'	1 1	Ἐκποιήσ. ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	50000	—	—	50000
	1-2	Ἐξ ἀπροβλέπτων ἐσόδων . .	110000	1363000	1253000	—
	1-3	Ἐξ ἐσόδων κεκλεισμένων χρήσεων	64500000	589853120	525353120	—
		Σύνολον δρχ.	1636700000	4066015405	2429365405	50000

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον δημοσιευμάτων.

1)	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	δρχ. 1530000
2)	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	» 980000
3)	Β. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία 1901	» 112500
4)	Χρ. Τσούντα. Αἱ Προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	» 300000
5)	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911 .	» 30000
6)	Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας. 1915	» 22500
7)	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία Δελφῶν. 1917	» 15000
8)	Βαλ. Σταη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ κλπ. 1920.	» 67500
9)	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923.	» 60000
10)	Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928. . .	» 495000
11)	Ἰω. Γ. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἔλγιν. 1930	» 37000
12)	Γ. Σωτηρίου. Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931.	» 150000
13)	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἑταιρείας	» 15000
14)	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	» 115000
15)	Φοίβ. Σταυροπούλλου. Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	» 375000
16)	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	» 3262500
17)	Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος. 1936 (ἀγγλιστί) . .	» 237500
18)	Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου 1950	» 2640000
	Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1950 Σύνολον δρχ.	24215000

Ο ΤΑΜΙΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ Κεφ.	ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ Ἄρθρ.	*Εἶδος ἐξόδων*	*Προϋπολογισθέντα*	*Δαπανηθέντα*	*Πραγματοποιηθέντα*	*Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον*
Α′	1-1-10	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα . . .	73542000	60933500	60933000	12608500
»	2-1	Ἔξοδα γραφείων	50000000	26463100	26463100	23536900
»	3-1	Ἔξοδα βιβλιοθήκης	80000000	24074400	24074000	55925600
»	4-1	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλώσεις τοῦ μεγάρου	50000000	1458400	1458400	48541600
Β′	1-1	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται . . .	200000000	117193000	115222350	84777650
»	2 1	Δημοσιεύματα	200000000	73767750	73767750	126232250
»	2 2-5	» «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος» .	44000000	35674100	35674100	8325900
»	3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολογικά. . . .	10000000	1600000	1600000	8400000
»	3 2	Ὑποτροφίαι	50000000	5000000	5000000	45000000
»	4-1	Διδασκαλία	5000000	585000	585000	4415000
Γ′	1-1	Διάφορα ἔξοδα	21500000	11497000	11497000	10003000
»	1 2	Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ ἐν Ἀρχάναις Κρήτης	3500000	3500000	3500000	—
»	2-1	Ἀναλογοῦν τῇ Ἑταιρ. ἀσφάλιστρον Κοιν. Ἀσφαλίσεων. .	4000000	3606450	3606450	393550
»	3-1	Διὰ τὰ ἔκτακτα δημοσιεύμ. τῆς 100ρίδος.	40000000	440000	440000	39560000
	4-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων	18000000	332000	332000	18126000
Δ′	1	Ἔξοδα προμελέτης καὶ προπαρασκευῆς νέου μεγάρου . .	268700000	20000000	20000000	266700000
»	1	Ἀποθεματικὸν	500000000	—	—	500000000
		Σύνολον δρχ.	1636700000	386124700	384154050	1252545950

Ἀνάλυσις τοῦ κεφ. Β′ ἄρθρου 1.

Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται	Πιστώσεις Διατεθεῖσαι	Πιστώσεις Ἀδιάθετοι
1) Ἀθην. Περιοχῆς Καισαριανῆς	4000000	—
2) » Δυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως	6000000	—
3) » Ἀγορανομείου . .	2500000	—
4) Ἀττικῆς Βραυρῶνος	10000000	—
5) » Προφ. Ἠλία Ὑμητ.	8000000	157300
6) » Ἀβδήρων	3000000	—
7) Ἐπιδαύρου	10000000	—
8) Θεσ/νίκης τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου . . .	2000000	—
9) » τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Γαλερίου	20000000	—
10) Ἐλευσῖνος	35000000	—
11) Κοζάνης	5000000	—
12) Κυνουρίας	6890000	—
13) Κρήτης Ἀρχανῶν Βαθυπέτρου	12000000	—
14) Μυκηνῶν	7000000	—
15) Τήνου	4000000	704000
16) Νάξου	9303000	—
17) Πάρου	4000000	1109350
	117193000	1970650

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α′ Ἔσοδα	Δρχ.	4066015405
Β′ Ἔξοδα	»	384154050
Περίσσευμα	Δρχ.	3681861355

ΜΕΡΟΣ II

ΔΩΡΕΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΩΝ ΚΑΙ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ Φ. ΦΑΡΜΑ

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀπὸ 1]4]49—31]3]1950

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρ.	Εἶδος ἐσόδων	Προϋ/σθέντα εἰς γρ. διατ.	Προϋ/σθέντα εἰς δραχ.	Εἰσπραχθέντα εἰς Γρόσ. δ.	Εἰσπραχθέντα εἰς δραχ.
		1ον Τακτικὰ Ἔσοδα				
Α'	1-9	Μερίσματα καὶ τοκ.	53280.—	10656000	57678.60	11535720
Β'	1-2	Τόκοι	1154.—	230000	—	—
Γ'		Διάφοροι πρόσοδοι	—	—	48720.90	9744180
		2ον Ἔκτακτα Ἔσοδα				
Αδὶς	1-5	Μερίσματα καὶ τοκ.	344034.80	68806000	344034.80	68806960
Βδὶς	1-2	Τόκοι	—	—	188.50	37700
Δ'	1	Ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	26522.50	5304000	26660.80	5332160
			424991.30	84996000	477283.60	95456720

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρ.	Εἶδος ἐξόδων	Ἀναπληρωμ. πιστώσεις εἰς γρ διατ.	Προϋ/σθέντα εἰς γρ. διατ.	Ἀναπληρωμ. πιστώσεις εἰς δραχμὰς	Προϋ/σθέντα εἰς δραχ.	Δαπανηθέντα εἰς γρ. διατ.	Δαπανηθέντα εἰς δραχ.
		1ον Τακτικὰ Ἔξοδα						
Α'	1-7	Ἔξοδα διοικήσεως		10500.—		2100000	217.50	43500
Β'	1-3	Συντήρ. περιουσίας	36.50	4375.—	7300	875000	3036.80	607350
Γ'	1-4	Ἐκτελέσεως σκοποῦ		300000.—		60000000	—	—
Δ'	1	Ἐκτελ.ὑποχρεώσεων		3423.60		800000	—	—
		2ον Ἔκτακτα Ἔξοδα						
Αδὶς	1-7	Διοικήσ. καὶ διαχειρίσεως περιουσίας		6005 —		1240000	6005.—	1201000—
Βδὶς	1-6	Συντηρ. περιουσίας	532.90	10802.—	107060	2378000	9643.—	2146430—
			569.40	335105.60	114360	67393000	18902.—	3998290—

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Μαρτίου 1950

Πραγματοποιηθέντα Ἔσοδα Γρ. δ. 477.283.60 δρ. 75.544.940
» » Ἔξοδα » δ. 18.902.95 » 3.998.290
Περίσσευμα 31/3/50 Γρ. Δ. 458 380.65 » 91.458.450

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΧΡΗΣΙΣ 1950

Α.' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Ὁ Ὁδηγὸς τῆς Δήλου . . . . σώμ. 3000

Β'. ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς				*2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας*			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1883	1	150000	150000	1897	1	50000	50000
1884	1	150000	150000	1915	1	50000	50000
1885	1	150000	150000	1920	1	12000	12000
1886	1	150000	150000	1920	1	50000	50000
1887	1	150000	150000	1921	1	12000	12000
1888	1	150000	150000	1922/24	1	12000	12000
1889	1	150000	150000	1925/26	2	12000	24000
1890	1	150000	150000	1927	2	12000	24000
1891	1	150000	150000	1928	3	12000	36000
1892	1	150000	150000	1928	1	50000	50000
1893	1	150000	150000	1929	2	12000	24000
1894	1	150000	150000	1929	1	50000	50000
1895	1	150000	150000	1930	2	12000	24000
1896	1	150000	150000	1930	1	50000	50000
1897	1	150000	150000	1931	2	12000	24000
1900	1	150000	150000	1931	1	50000	50000
1901	1	150000	150000	1932	2	12000	24000
1904	1	150000	150000	1933	2	12000	24000
1905	1	150000	150000	1934	2	12000	24000
1906	1	150000	150000	1935	2	12000	24000
1907	1	150000	150000	1936	2	12000	24000
1908	1	150000	150000	1937	2	12000	24000
1909	1	150000	150000	1938	2	12000	24000
1910	1	150000	150000	1939	2	12000	24000
1911	1	150000	150000	1940	3	12000	36000
1912	1	150000	150000	1941/44	4	12000	48000
1913	1	150000	150000	1945/48	13	12000	156000
1914	1	150000	150000	1945/48	1	6000	6000
1915	1	150000	150000				
1916	1	150000	150000				
1917	1	150000	150000				
1918	1	150000	150000				
1919	1	150000	150000				
1920	1	150000	150000				
1921	1	150000	150000				
1922	1	150000	150000				
1923	1	150000	150000				
1924	1	150000	150000				
Μεταφορά:	38		5700000		60		980000

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς				*2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας*			
Σειρὰ τόμων	*Πωληθέντες τόμοι*	*Τιμὴ τόμου*	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*	*Σειρὰ τόμων*	*Πωληθέντες τόμοι*	*Τιμὴ τόμου*	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
Ἐκ μεταφορᾶς:	38		5700000				
1925/26	1	150000	150000	—	—	—	—
1927/28	1	150000	150000	—	—	—	—
1929	1	150000	150000	—	—	—	—
1930	2	150000	300000	—	—	—	—
1931	2	150000	300000	—	—	—	—
1932	2	150000	300000	—	—	—	—
1933	2	150000	300000	—	—	—	—
1934/35	2	150000	300000	—	—	—	—
1936	2	150000	300000	—	—	—	—
1937 α′	2	300000	600000	—	—	—	—
1937 β′	4	300000	1200000	—	—	—	—
1938	4	150000	600000	—	—	—	—
1939/41	8	150000	1200000	—	—	—	—
1942/44	7	150000	1050000	—	—	—	—
1945/47	18	150000	2700000	—	—	—	—
	96		15300000		—		—

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Βασ. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία 1901 ..	3	37500	112500
2	Χρ. Τσούντα. Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	2	150000	300000
3	Κωνστ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας 1911	2	15000	30000
4	Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας 1915	1	22500	22500
5	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1917	2	7500	15000
6	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920	9	7500	67500
7	Ἀντων. Κεραμοπούλλου. Ἀποτυμπανισμός. 1923	4	15000	60000
8	Γεωργ. Μυλωνᾶ. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	14	30000	420000
	» » »	2	37500	75000
9	Ἰωαν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἔλγιν 1930	1	37500	37500
10	Γεωργ. Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1	150000	150000
11	⟨Γεωργ. Π. Οἰκονόμου⟩. Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	1	15000	15000
12	Νικολ. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	2	20000	40000
	» » »	3	25000	75000
13	Φ. Σταυροπούλλου. Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	15	25000	375000
	Ἄθροισμα	62		1795000
14	Ἀντων. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	87	37500	3262500
15	Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς τῆς Ἐλευσῖνος (Ἀγγλιστὶ) 1936	2	25000	50000
	» » »	5	37500	187500
16	Νικ. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου 1950	102	25000	2550000
	» » »	3	30000	90000
	Ἄθροισμα	199		6140000

Ἀνακεφαλαίωσις

1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	Δρ	15300000
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	980000
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας	»	1795000
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	6140000
	Σύνολον	Δρ.	24215000

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς

Σειρὰ ἐτῶν	*Τεύχη*	*Ἀριθ. τόμων*
1883		1
1884	1-3	
1885		1
1886		1
1887		1
1888		1
1889		1
1890		1
1891		1
1892	2	
1893		1
1894		1
1895		1
1896		
1897		1
1898		1
1899		1
1900		1
1901		1
1902		1
1904		1
1905		1
1906		1
1907		1
1908		1
1909	2	
1910		1
1911		1
1912		1
1913	(3ον καὶ 4ον) 1	1
1914	» 1	1
1915	» 1	1
1916		3
1917		2
1918		2
1919		2
1920		2
1921		2
1922		1
1923		2
1924		2
1925/26		2
1930		1
1931		1
1932		1
1933		1
1934/35		1
1936		1
1937 Α'		3
1937 Β'		5
1938		6
1939/41		14
1942/44		15
1945/47		67
	Σύνολον	165

2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Σειρὰ ἐτῶν	*Ἀριθ. τόμων*
1871/72	1
1872/73	1
1873/74	1
1874/75	1
1876/77	1
1877/78	1
1878/79	1
1879/80	1
1880/81	1
1881/82	1
1883	1
1885	2
1886	2
1887	1
1888	2
1889	2
1890	2
1891	2
1892	2
1893	2
1894	1
1895	1
1897	1
1898	1
1899	1
1909	1
1910	1
1911	1
1912	2
1913	1
1914	1
1915	1
1916/19	1
1920	1
1921	1
1929	1
1930	1
1931	1
1932	1
1933	2
1934	2
1935	2
1936	2
1937	2
1938	3
1939	6
1940	10
1941/44	15
1945/48	67
Σύνολον	159

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας

Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Γ. Π. Οἰκονόμου: De profusionum receptaculis κλπ. 1921.. ..	1
2	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος Παγασῶν 1928	1
3	Ἰω. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἔλγιν. 1930..	1
4	Ἰωσ. Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου 1931	1
5	Κ. Κουρουνιώτου: Eleusis. A Guide to the Excavations 1936 ..	4
6	(Γ. Π. Οἰκονόμου). Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938..	2
7	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὰ 100 ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1942..	7
8	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας 1949	10
9	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	56
10	Ν. Κοντολέοντος: Ὁ Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	51
	Σύνολον	134

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1950.

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ

ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (1950)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1950 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἑκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **Ἀλιβιζάτου, Γ. Π.**: Αἱ πρῶται ἐπιδημίαι εὐλογίας ἐν Εὐρώπῃ. Ἀθῆναι : 1950
2. **Ἀνδρονίκου, Μαν.**: Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας. Θεσσαλονίκη: 1950.
3. **Annuaire des Musées de France**: 1950 (Διεύθ. Μουσείου Λούβρου).
4. **Appeal to the other Free Peoples of the World** by the Intellectual Institutions..., Athens: 1948.
5. **Ἀρχεῖον Πόντου.** Τ. 14. Ἐν Ἀθήναις: 1949 (Ἐπιτρ. Ποντ. Μελ.).
6. **Ἀρχιτέκτων.** Ἔτ. Α΄ ἀρ. 1-12 : 1948/49 (Σύλλογος Ἀρχιτεκτόνων).
7. **Βακαλοπούλου, Ἀπ. Ἐ.**: Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης 315 π. Χ. - 1912. Θεσσαλονίκη : 1947 (Ἑταιρεία Φίλων Βυζαντινῆς Μακεδονίας).
8. **Baudo, Maria Anton.**: Significato sacrale é funzione rituale dei Rhytà minoici. Ἀπ.: Atti dell'Instituto Veneto: 1949/50.
9. **Βελανιδιώτου, Ἰεζεκ.**: Ἔλεγχος τῆς συγγραφῆς καὶ μεταφράσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου Milasch. Ἔκδ. 2α. Ἐν Βόλῳ: 1948.
10. **Βλαστοῦ, Γ. Π.**: Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ. Ἐν Ἀθήναις: 1893.
11. **Χατζῆ, Ἀ. Χ.**: Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔπους. Τχ. Α΄. Ἀθῆναι: 1950.
12. **Χιακὰ Χρονικά.** Τχ. 6ον : 1926 (Βρεττ. Ἀρχ. Σχολή).
13. **Χρυσοστόμου,** Πρώην Φλωρίνης: Ἀναίρεσις τῆς ἡμερολογιακῆς πραγματείας τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου κ. Δωροθέου Κοτταρᾶ. Ἐν Ἀθήναις: 1947.
14. **Comptes Rendus** de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres: 1917, Jan.-Févr. et Mars-Avril (Βρεττανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή).
15. **Comptes Rendus** de la Société Hellénique d'Anthropologie: 1941 1948. Ἀπ.: «L'Anthropologie» 53, 1949 (Ἑλλ. Ἀνθρωπολ. Ἑταιρεία).
16. **Daily Mail Supplement**: Greece between War and Peace: March 14 1950 (Ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ).
17. **Δικαίου, Π.** The Excavation at Vounous - Bellapais in Cyprus, 1931 - 2. Oxford: 1940.
18. **Dioniso**: X,4 . XI,1.3/4 . XII,1.3 : 1947-1949 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).

19. **Doelger, F.**: Corpus der griechisch-christlichen Inschriften von Hellas... hrsg. v. N. A. Bees. Ἀπ.: «Byz. Zeitschr.»: 1950.
20. **Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.** Ἔτ. 15-17. Ἀθῆναι: 1939-1941 (Ἑταιρεία Βυζ. Σπουδῶν).
21. **Γιαλούρη, Ν.**: Athena als Herrin der Pferde. Basel: 1950. Ἀπ.: «Museum Helveticum» 7, 1950.
22. **Grèce** Athènes: 1950 (Αὐτοκιν. Τουρ. Λέσχη).
23. **American Journal** of Archaeology. Vol. 51,$_1$. Janv.-March, 1947 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
24. **The Journal** of Aesthetics and Art Criticism. V. 9, 1950 (Amer. Soc. Aesth.).
25. **Καββάδα, Στεφ. Δ.**: Οἱ κώδικες τῆς Χίου. Χίος: 1950.
26. **Kahrstedt, U.**: Zwei Geographica im Peloponnes. Ἀπ.: Rhein. Mus. f. Phil. Bd. 93, 1950.
27. **Καλλιπολίτου, Β. Γ.**: Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλονίκης. Θεσ/νίκη: 1948. Ἀπ.: «Ἐπετ. Φιλοσοφικῆς Σχολῆς» τ. 6.
28. **Καλλιπολίτου, Β. - Feytmans, D.**: Νεκρόπολις κλασσικῶν χρόνων ἐν Κοζάνῃ: 1950. Ἀπ.: «ΑΕ» 1948/49.
29. **Κισσοπούλου, Δ.**: Ἡ οἰνολογία τῶν Ἀρχαίων καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων, Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν. Ἀπ.: Χημ. Χρονικά. Ἀπριλ.-Ἰουν., 1947.
30. **Κόλλα, Π.**: Πλήρης περιγραφὴ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι: 1949.
31. **Κώνστα, Κ. Σ.**: Ἀπαρατήρητον τεῖχος τῆς Παραχελωΐτιδος. 1949. Ἀπ.: ΑΕ 1945/47.
32. **Κωνσταντινίδου, Μ.**: Ἡ Μεσημβρία τοῦ Εὐξείνου. Ἐκδ. ἐπιμελείᾳ Γ. Μέγα. Τ. Α'. 1946 (Γ. Μέγας).
33. **Κοντῆ, Ἰ. Δ.**: Capitello eolico di Eresso. Roma: 1950. Ἀπ.: Annuario d. Regia Scuola di Atene Vol. 24/26.
34. **Κοντολέοντος, Ν. Μ.**: Ζεὺς Ἐλάστερος ἐν Πάρῳ. 1950. Ἀπ.: «ΑΕ» 1948/49.
35. » » : Monuments à décoration gravée du Musée de Chios. Ἀπ.: «BCH» 73 1949.
36. **Κουγέα, Σ. Β.**: Θεσσαλὸς στηλοκόπας πρὸ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ἐτῶν: 1949. Ἀπ: «ΑΕ» 1945/47.
37. **Κουλικούρδη, Γ. Π. - Ἀλεξίου, Π. Ν.** Αἴγινα. Ἀθῆναι: 1950.
38. **Κουρμούλη, Γ. Ἰ.**: Ζητήματα ἐπιστημονικοῦ ἤθους. Ἀπ.: «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις»: 1948.
39. **Κουρουνιώτη, Κ.** Eleusis. Athens: 1936 [Ἀγγλιστὶ] (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
40. **Ἑλληνικὴ Κύπρος.** Ἔτ. 1-2: 1949-1950. (Ἐθναρχία Κύπρου).
41. **Λαζαρίδη, Δ. Ἰ.**: Ἄρτεμις Ὀπιταῖς, ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως. Ἀπ.: «Μακεδονικά», τ. 2: 1950.
42. **Λογοθέτου, Κ. Ἰ.**: Ἰδανικὰ καὶ παιδεία. Ἐν Ἀθήναις: 1949 (Ἐθν. Ἐκπαιδ. Σύνδ.).
43. **Μαγγίνα, Σπ. Χ.**: Οὐσιώδη τινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλληνικῆς τραγῳδίας. Ἀπ.: «Πλάτων» Ἔτ. 1, 1949.
44. **Μαρινάτου, Σπ.**: Les légendes royales de la Crète Minoenne. Ἀπ.: «Révue Archéologique»: 1949.
45. **Μέγα, Γ. Ἀ.**: Θεσσαλικαὶ οἰκήσεις. Ἀθῆναι: 1946 (Σειρὰ Ἐκδόσ. Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀριθ. 4).

46. » » : Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου. Ἀθῆναι: 1949. Ἀπ.: «Ἡ Δωδεκάνησος», τ. Β'.
47. » » : Ἡ ἑλληνικὴ οἰκία. Ἀθῆναι: 1949 (Σειρὰ Ἐκδόσ. Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀριθ 37).
48. **Meritt, B. D.** [κ ἄ.]: The Athenian Tribute Lists V. 3: 1950.
49. **Μεσσηνέζη, Ν. Μ.**: Τὸ Αἰγαῖον στὸν ἀγῶνα. Ἀθῆναι: 1949.
50. » » : Ὁ Γεώργιος Σταῦρος ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση ἕως τὴν ἵδρυση τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης (1821-1841). Ἀθῆναι: 1950.
51. **Μιχελῆ, Π. Α.**: Ἡ Ἁγιὰ Σοφιά. Ἀθῆναι: 1946.
52. » » : Αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἀθήνα: 1946.
53. » » : Ὁ χωρόχρονος καὶ ἡ σύγχρονη ἀρχιτεκτονική. Ἀθήνα: 1950.
54. **Μιτσοῦ, Μ. Θ.**: Ἀριθμοὶ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου ἀναγραφόμενοι ἐσφαλμένως ἐν IG. Ἀπ.: «Πολέμων» Δ', 1949/50.
55. » » : Εἰς «Hellenica» III (1946) [καὶ] εἰς «RÉG» τ. 57 (1947). Ἀπ.: «Πολέμων» 1949/50.
56. » » : Inscriptions d'Athènes III. Ἀπ.: «BCH» 73 (1949) σ. 351-360.
57. » » : Inscriptions from Attica. Ἀπ.: «Hesperia» 19 (1950) σ. 25 30.
58. **Mouseion.** 1949/50. 1951/52. Juillet/Août 1938 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
59. **Muséographie.** Index des tomes I et II (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
60. **Μυλωνᾶ, Γ. Ε.**: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας, by N. M. Condoleon [κρίσις]. Ἀπ.: Am. Journal 1950.
61. **Notizie degli Scavi di Antichita**: 1932-1933 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
62. **Οἰκονόμου, Γ. Π.**: Ἀρχιτεκτονικαὶ ἐπιγραφαὶ (Φροντιστήριον τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας Γ. Π. Οἰκονόμου).
63. » » : Ercole ed Auge. Specchio in bronzo della Collezione di Elena A. Stathatos: 1950. Ἀπ.: «Annuario della Scuola Archeol. di Atene» V. 24/26.
64. **Παπαχριστοδούλου, Πολυδ.**: Ἡ προσφορὰ τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα 1821-1822. Ἀθῆναι: 1950.
65. **Πελεκανίδη, Στ.**: Παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα Θεσσαλονίκης: Ἀχειροποίητος, Μονὴ Λατόμου. Θεσσαλονίκη: 1949 (Ἑταιρ. Φίλων Βυζαντινῆς Μακεδονίας).
66. **Πελεκίδη, Σ.**: Γύρω ἀπὸ τὰ Ποτειδεατικά. Θεσσαλονίκη: 1950. Ἀπ.: «Ἐπετ. Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης» τ. 6ος.
67. **Pendlebury, J. D. S. - Πλάτωνος, Ν.**: Ὁδηγὸς τοῦ Μινωϊκοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἡράκλειον: 1950 (Ν. Πλάτων).
68. **Πλάτων.** Ἔτ. 1, 1949 - 2, 1950 (Ἑταιρ. Ἑλλ. Φιλολόγων).
69. **Πρακτικὰ Συνεδριῶν** (Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας) τοῦ ἔτους 1949 Ἀθῆναι (Ἑλλην. Ἀνθρωπολ. Ἑταιρεία).
70. **Πρεβελάκη, Ἐλευθ. Γ.**: Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἰμπραὴμ Πασᾶ εἰς τὴν Ἀργολίδα. Ἀθῆναι: 1949 (Γεώργιος Π. Οἰκονόμος).
71. **Revue des Études Anciennes**: T. 29, No 2: Avril/Juin 1927 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
72. **Σμυρνιάδου, Β.**: Ἡ δημαγωγία ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. 1945.

73. **Κυπριακαὶ Σπουδαί.** Τόμ. 3-8, 11, 13: 1937-1949 (Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν).
74. **Symbolae ad Studia** Orientis Pertinentes Frederico Hrozny dedicatae. P. 1-2. Praha: 1949 (Archiv Orientalni, Vol. 17, 1-2) (Τράπεζα Ἑλλάδος).
75. **Τὸ πρῶτον Πανελλαδικὸν Συνέδριον** τῶν Ὀπαδῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἑορτολογίου. Ἐν Ἀθήναις: 1947 (Πανελλήν. Θρησκ. καὶ Ἐθν. Ὀρθόδ. κοινωνία).
76. **Θεοχάρη, Δ. Ρ.**: Προϊστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σκύρῳ καὶ Εὐβοίᾳ: 1949. Ἀπ.: «ΑΕ» 1945/47.
77. **Θεοφανείδου, Β. Δ.**: Ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι καὶ εὑρήματα ἀνὰ τὴν Δυτ. Κρήτην κατὰ τὸ ἔτος 1938/39. Ἀπ.: «ΑΕ» 1948/49.
78. **Τζαννετάτου, Θ. Στ.**: Τὸ πρακτικὸν τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ 1264. Ἀπ.: Byz. Neugr. Jahrb.: 1950.
79. » » : Τὰ εἰς -αρχης, -αρχος σύνθετα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἀπ.: «Πλάτων» Α, 1949.
80. **Unesco**: **Bulletin** for Libraries, Vol. IV: 1950 (Unesco).
81. **Ventris, M.**: The Languages of the Minoan and Mycenaean civilizations: 1950.
82. **Würzbürger Jahrbücher** für Altertumswissenschaft. I (1926), 4.2 καὶ II (1927), 4.1 (Βρετταν. Ἀρχαιολ. Σχολή).
83. **Ξυγγοπούλου, Α.**: Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: 1946 (Ἑταιρ. Φίλων Βυζαντινῆς Μακεδονίας).

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1952)

Δραχμαὶ

1. ***Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς*** 1837 - 1951 (ΑΕ 1-90: πβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ.1-3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α΄) : τόμος 1-16 (1837 - 1860).

1-7 (1837 - 1843): τεύχη α΄ - ιβ΄, ιγ΄ (καὶ ιδ΄), ιε΄ (τεῦχος ιϜ΄ ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ΄ - κθ΄· 8 - 16 (1852 - 1860): τεύχη λ΄ - νέ· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη: α΄, β΄, γ΄, δ΄· ἕκαστον τεῦχος 7.000

Περίοδος Β΄ : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874).

17 (1862): τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος 7.000

18 - 21 (1869): τεῦχος ιγ΄· 19 (1870): τεῦχος ιδ΄· 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϜ΄ (τὸ ιϜ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεῦχος ιζ΄· ἕκαστον τεῦχος . . . 7.000

Περίοδος Γ΄ : τόμος 22-62 (1883 - 1923).

22-62 (1883 - 1923) : εἷς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος. 150.000

Περίοδος Δ΄ : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

63 - 75 (1924 - 1936): 1924, 1925 - 1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927 - 1928 (εἰς ἕνα τόμον), 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934 - 1935 (εἰς ἕνα τόμον), 1936. εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος 150.000

76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς τρία μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· ἕκαστον μέρος 300.000

77 - 90 (1938 - 1950 - 1951): 1938, 1939 - 1941 (εἰς ἕνα τόμον), 1942 - 1944 (εἰς ἕνα τόμον), 1945 - 1947 (εἰς ἕνα τόμον), 1948 - 1949 (εἰς ἕνα τόμον), 1950 - 1951 (εἰς ἕνα τόμον). Σχῆμα 4ον· ἕκαστος τόμος 150.000

2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου* ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου***· τόμος 1ος: 1883 - 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 550. 1902 . . . . 120.000

3. ***Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*** 1837 - 1950 (ΠΑΕ 1 - 106: πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

(Περίοδος Α΄) : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α΄—Γ΄ συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —

4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ΄ συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

5 (1840/1) Πρακτικὰ τῆς Ε΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

6 (1841/2) : Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ (γράφε: Ϝ΄) Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται). . . . . . . —

Δραχμαὶ

7-11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. . . . . —

1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α' — ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἔκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70).

14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος 7.500

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/1 — 1916 - 1919).

26-74 (1870/1-1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ. —1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἰς ἕνα τόμον). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 50.000

Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).

75-106 (1920-1950): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922-1924 (εἰς ἕνα τόμον), 1925-1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941-1944 (εἰς ἕνα τόμον), 1945 - 1948 (εἰς ἕνα τόμον), 1949, 1950. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 50.000

3Α. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). . . . . —

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 7.500

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . . . 7.500

		Δραχμαὶ
6Α.	*Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά,* ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται)	—
7.	**Εὐθύμιος Καστόρχης**· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' + 130. 1879	7.000
7Α.	*Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται)	—
8.	**H. G. Lolling**· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η'+στῆλαι 152+η', πίναξ 1. 1899 . .	27.000
9.	**Π. Καββαδίας**· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται)	—
10.	**Π. Καββαδίας**· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	7.000
10Α.	⟨**Βαλέριος Στάης**⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (=ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 . . .	11.000
11.	*Comptes rendus du Congrès international d'archéologie,* Ière *session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	13.500
12.	*Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: **Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters**). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . .	60.000
13.	**P. Cavvadias + G. Kawerau**· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.* — **Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου**· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	150.000
14.	**Χρῆστος Τσούντας**· *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϜ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	150.000
15.	**Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου**· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	45.000
16.	**Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης**· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	15.000
16Α.	⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος ἀναγραφή.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
16Β.	⟨**Βασίλειος Λεονάρδος**⟩· *Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17.	**Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915	22.500
18.	**Γεώργιος Κ. Γαρδίκας**· *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	2.250
19.	**Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**· *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 . . .	7.500

		Δραχμαί
20.	***Βαλέριος Στάης***· *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	7.500
21.	***Georgius P. Oeconomus***· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921	9.000
22.	***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923	15.000
23.	***Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος***· *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος—Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928	225.000
24.	***Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς***· *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928	37.500
25.	***Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος***· *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1837.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κϜ′+ 257, πίνακες 5. 1930	37.500
26.	***Ἰωσὴφ Χατζιδάκης***· *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	9.000
26 A.	***Γεώργιος Σωτηρίου***· *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (=ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931	150.000
27.	⟨***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937,* ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938	20.000
28.	***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***· *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 . . .	5.000
29.	***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες δ′+102, εἰκὼν 1. 1949	25.000
30.	***Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος***· *Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου.* Σχῆμα 8ον, σελίδες η′ + 84, εἰκόνες 31, παρένθ. πίναξ 1. 1950 . . .	25.000
31.	***Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος***· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η′+47, πίνακες 27. 1950	70.000
32.	***Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος***· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ′+ 131, εἰκόνες 8. 1951	30.000
33.	***Κωνσταντῖνος Α. Ῥωμαῖος***· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ϝ′+144, εἰκόνες 76. 1951	100.000

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:

Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

1.	***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν.* Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935	37.500

		Δραχμαὶ
2.	**K. Kourouniotes**· *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum.* Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936	37.500
3.	***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950	30.000

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1.	*Βασίλειος Λεονάρδος*· *Ἡ Ὀλυμπία.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	37.500

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (106ος) τόμος τῇ 25ῃ Φεβρουαρίου 1952.